T.M.M.O.B.
ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Yayın No. : 38

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ

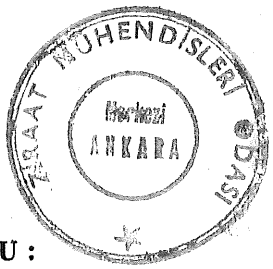
II. TEKNİK KONGRESİ

ANKARA
8-11 ARALIK 1970

CİLT: 2

ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI
Merkezi
ANKARA

Kongre Tebliğleri

ODA YÖNETİM KURULU :

Başkan	:	**Ali Bayazıt**
Başkan Vekili	:	**Hasan Tahsin Erol**
Sekreter Üye	:	**Dr. Mehmet Hemşinlioğlu**
Muhasip Üye	:	**Şerafettin Tav**
Üye	:	**Dr. Duran Taraklı**
"	:	**Saffet Öztürk**
"	:	**Mehmet Terzioğlu**
Genel Sekreter	:	**Dr. Osman Eralp**

KONGRE TERTİP KOMİTESİ:

Başkan	:	**Dr. Mehmet Hemşinlioğlu**
Raportör	:	**Süleyman Ezgü**
Üye	:	**Sabri Malkoç**
"	:	**Selami Uras**
"	:	**Cemalettin Şenocak**
"	:	**Ahmet Recep Esen**

KONGRE TEBLİĞLERİ

İÇİNDEKİLER

Tebliğ No.	Tebliğ adı	Yazarı	Sayfa adedi
1	Türkiye Tarımının gelişme imkânları	**Prof. Dr. İbrahim Aksöz**	56
2	Kalkınma plânlarımızda tarım sektörünün yeri ve uygulama sonuçları	**Dr. Nazmi Demir** **Nuran Bektöre**	56
3	Toprak Reformu	**Dr. Duran Taraklı**	55
4	Tarımımızda arazi kullanılması, Toprak Muhafaza, Sulama ve Arazi Islah Sorunları	**Dr. Ali Balaban**	23
5	Bitki Üretimimizde Verimliliği Artıran Girdiler		
5 A	Tohumluk ve Gübre	**Dr. A. Demirliçakmak**	21
5 B	Tarımsal Krediler	**Kemal Bilgin**	16
5 C	Tarımsal İlâçlar	**Cevdet Sevimtuna**	16
5 D	Tarımsal Mekanizasyon	**Doç. Dr. B. G. Tunalıgil**	16
6	Tarımsal Öğretim, Araştırma ve Yayım Sorunları		
6 A	Tarımsal Öğretim ve Eğitim Sorunları	**Dr. M. Hemşinlioğlu**	29
6 B	Tarımsal Araştırma ve Sorunları	**Rifat Gerek**	23
6 C	Tarımsal Yayım ve Sorunları	**Cemalettin Şenocak**	14
7	Türkiye Tarım Ürünleri Pazarlamasının Başlıca Sorunları ve Çözüm Yolları	**Doç. Dr. Turan Güneş**	35

Tebliğ No.	Tebliğ adı	Yazarı	adedi Sayfa
8	Ortak Pazar Karşısında Tarım Politikamız	**Hasan Tahsin Erol Hakkı Develier**	70
9	Tarımsal Teknoloji Sorunları		
9 A	Konserve Sanayiimiz ve Sorunları	**Dr. Bekir Cemeroğlu**	24
9 B	Fermantasyon Teknolojimiz ve Sorunları	**Doç. Dr. F. Topaloğlu**	27
10	Tarımda Örgütlenme ve Hizmet Sorunları		
10 A	Kamu Sektöründe Tarımsal Hizmetlerin Yeniden düzenlenmesi	**Tertip Komitesi**	10
10 B	Çiftçi Örgütlenmesi ve Sorunları	**Sabri Malkoç**	16
10 C	Tarımsal Kooperatif Organizasyonularımız ve Sorunları	**Hüsnü Kurtluoğlu**	27
10 D	Tarım İşçileri Sorunları ve Örgütlenmesi	**Dr. Mehmet Bülbül**	53
11	Türkiye Hayvancılığı ve Sorunları		
11 A	Hayvancılığımızın Genel Durumu	**Dr. M. Hemşinlioğlu**	21
11 B	Türkiye Sığırcılığının Problemleri	**Prof. Dr. O. Düzgüneş**	16
11 C	Koyun Üretimi ve Islahı ile İlgili Sorunlar	**Prof. Dr. Reşit Sönmez**	18
11 Ç	Hayvan Yemleri Üretimi ve Rasyonel Kullanılması	**Prof. Dr. Remzi Akyıldız**	7
11 D	Çayır-Mer'a Sorunları	**Prof. Dr. Ömer Bakır**	15
11 E	Tavuk Üretimi ve Islahı ile İlgili Sorunlar	**Avni Başdoğan**	33
11 F	Su Ürünleri Üretimimiz ve Gelişme Çareleri	**Ahmet Recep Esen**	21

Kongre Tebliğleri Yanlış - Doğru Cetveli

Kalkınma Plânlarımızda Tarım Sektörünün Yeri ve Uygulama Sonuçları Adlı 2 nolu Tebliğ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
6	20	34	35
13	18	Nüfus Artışı P	Nüfus artışı Yüzdesi P
13	18	Gelir artışı Y	Gelir artışı yüzdesi Y
35	7	Birim: Kg/Ha.	Birim: Kg/Dk.

Türkiye Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasının Başlıca Sorunları ve Çözüm Yolları Adlı 7 nolu Tebliğ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
5	28	430	520
6	31	Üründe	üzerinde
12	27	Deniz yolu	Demir yolu
12	12	firigofirik	firigorifik
12	16	firigofirik	firigorifik
12	20		firigorifik
18	17	tarım ürünlerinin na yesinde	tarım ürünleri naklinde
18	31	derece	derecede
25	14	haklı ve bir adaletli fiyatın	haklı ve adaletli bir fiyatın
28	7.sütun 9.rakam	38,8	30,8
31	3	sağlanabiilr	sağlanabilir

Konserve Sanayiimiz ve Sorunları Adlı 9/A nolu Tebliğ

Sayfa	Satır yukarıdan	Yanlış	Doğru
9	17	Çalışmakta	Çalışmak
14	6	Sornuları	Sorunları
14	22	gerksiz	gereksiz
15	35	kulu	kutu
17	6	temini icap	temini için icap
18	33	tamamakta	tanınmamakta
19	19	İGM	İGEME
20	25	üzerinle	üzerinde
22	3	evsafını belirtecek ibarelerin tam ve doğru olarak bulunması sağlanmalıdır.	Çıkarmaya yönelmiş işletmelerin bu gayreti teşvik edilmelidir.

"Fermantasyon Teknolojimiz ve Sorunları" Konulu 9/B nolu Tebliğ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
5	29	Bina	Bira
6	4	İmkânlarını	İmkânlarımız
7	33	Fabrikaya	Fabrikayı
7	33	Ve	—
9	17	Kanyak'ın maddesi	Kanyak'ın ham maddesi
10	34	3.350.000	3.500.000
11	11	Şarap	Üzüm
13	29	Para	Pazara
13	35	Sktörde	Sektörde
14	28	Sanayii	Sanayiinin
15	23	Maddelere	Maddeler
15	23	Kalınan	Kalınması
16	21	Tetkik	Teknik
18	36	Profesörü	Profesöre
20	5	1968	1967
20	6	410	400
20	32	Hatlar	Hatalar
21	10	Sahipj	Sahip
21	31	İşlerle	İşlerler
21	32	Yakıdan	Ydkınında
26	21	Öğüt	Örgüt
27	35	Ve Şubesinin	Ve K. Takibat Şubesinin

Çiftçi Örgütlenmesi ve Sorunları Adlı 10/B nolu Tebliğ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
11	27	Verilmiş	vermiş
12	12	Küçümsememektedir	Küçümsemektedir.
12	25	Çalışıldığını	Çalıştıklarını
13	29-33	2 — maddesinde tertip hatası var	Ticaret ve Sanayi Odaları ve Birliğinin ticaret ve sanayimizde sahip olduğu yetkilere parelel olarak Ziraat Odaları Birliğine memleketin ziraî plânlanmasında, fiat ve ziraî politikanın tesbitinde gerekli imkân ve yetkiler sağlanmalıdır.
14	28	Ülkelerde	Ülkeler
15	6	Yoksunluk	Yoksulluk
15	9	Üretim	Üretimi
15	15	Çiftçide	Çiftci de
15	18	Devlet, ancak	Ancak
15	20	nu	nun
15	20	başlaması	Konulması
15	24	sorunlarda	konularda
15	37	bulmamaktadırlar	bulmamışlardır.
16	2	özelliği	özerkliği
16	15	özelliğini	özerkliğini

Tarımsal Kooperatif Organizasyonlarımız ve Sorunları Adlı 10/C nolu

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
5	3	araştırmalı	araştırılmalı
7	18	düzenin	düzeninin
9	9	planlamaların	planlamaların yapılmamış bulunmasına bağlanabilir. Merkezdeki plancılarımızın...
13	12		(II satır olacaktır)
14	2	kurumları	kurumların
14	15	(Ekler)	(Ekler 1,2,3)
16	11	MİG	MİGROS
16	11	gerekli	gereksiz
16	27	menfi farkı	menfi fiyat farkı
17	16	tesis	tesisi
18	19	çalışmazlar	çalışamazlar
32	34	için	içinde
24	7	(Ekte)	(Ek 4)
25	27	metodlu	metodla
27	7	Gerçekleşmelidir	Gerçekleştirmelidir

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 1

Türkiye Tarımı ve Gelişme İmkânları

Yazan
Prof. Dr. İbrahim AKSÖZ
Ziraat Yüksek Mühendisi
Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

Hazırlık Komitesi

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selami URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
GİRİŞ	5
I — TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ	6
1 — Tarımsal Gelirin Millî Gelirdeki Payı	6
2 — Tarımsal Nüfus	6
3 — Tarım Sektöründe Çalışan Nüfus	7
4 — Tarımsal Ürünler İhracatı	7
5 — Tarımın İmalât Sanayiine ve Diğer Sektörlere Katkısı	7
II — TARIMSAL GELİR ve TARIMSAL GELİRDEKİ DEĞİŞME	8
1 — Tarımsal Gelir ve Tarımsal Nüfus Başına Gelir	8
2 — Tarımsal Gelirdeki Değişme	9
III — TARIM ARAZİSİ	9
1 — Tarım Arazisi Miktarı	9
2 — Tarım Arazisinde Değişme	11
3 — Tarım Arazisi ile Nüfus Arasındaki İlişki	12
4 — Çayır-Mer'a Arazisi ve Bu Arazi Nevindeki Değişme	13
IV — TARIM İŞLETMELERİNİN BÜNYESİ	14
1 — Türkiye'deki Tarım İşletmeleri Miktarı ve Büyüklükleri	14
2 — İşledikleri Arazi Parça Sayısına Göre İşletmelerin Dağılışı	17
3 — Arazi Tasarruf Sistemi	17
V — TARIMSAL ÜRETİM	18
1 — Tarımsal Üretimin Değeri	18
2 — Arazinin Kullanılışı	22

	Sayfa
3 — Tarımsal Üretim	24
a) Bitkisel üretim	25
b) Hayvansal üretim	26
VI — VERİMLİLİK (PRODÜKTİVİTE)	27
1 — Bitkisel Üretimde Verimlilik	27
2 — Bitkisel Üretimde Kullanılan Önemli Girdiler	29
a) Sulama	29
b) Gübreleme	30
c) Makinalaşma	31
d) Mücadele ilâçları	32
3 — Hayvancılıkta Verimlilik	33
4 — Tarım İşletmelerinde Verimlilik ve Sermaye	33
VII — TARIM SEKTÖRÜNDE ATIL İŞGÜCÜ	34
VIII — TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME İMKÂNLARI	35
1 — Bünyevi Aksaklıkların Giderilmesi (Toprak reformu)	36
2 — Arazi Islahı-Arazinin Kullanılması ve Tarımsal Gelişme	36
3 — Verimliliğin Artırılması ve Tarımsal Gelişme	38
a) Sulama ile sağlanacak gelişme	39
b) Gübreleme ile sağlanacak gelişme	40
c) Makinalaşma	42
d) Yüksek verimli tohum kullanmakla üretimde sağlanacak artış	42
e) Hastalık ve zararlılarla mücadelenin etkisi	45
f) Hayvancılıktaki üretim potansiyeli	45
4 — Meyvecilik ve Sebzecilikteki Potansiyel	45
5 — Tarımsal Gelişme ve Tarımsal Kredi	47
6 — Pazarlama ve Tarımsal Gelişme	48
7 — Tarım Sanayii ve Tarımsal Gelişme	50
8 — Çiftçinin Eğitimi ve Tarımsal Gelişme	51
IX — Ö Z E T	53
Literatür	56

TÜRKİYE TARIMI VE GELİŞME İMKÂNLARI

GİRİŞ

Bu tebliğ Prof. Dr. İbrahim Aksöz'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

Konu bir tebliğ süresine sığmayacak genişlikte bir konudur. Zira tarım sektörü eskiden olduğu gibi bugün de millî ekonomimizin temelini teşkil eden bir sektördür. 1950 den sonra tarımda büyük değişmeler ve gelişmeler olmuş, eskiden mevcut problemlere yenileri eklenmiş, bir zamanlar hububat ve yağlı bitkiler ihraç eden memleketimiz bu ürünleri ihraç edemez hale gelmiş ve yiyeceği buğdayı dışarıdan ithal etmek zorunda kalmış, tarımsal nüfusdaki artış ve gelir dağılımındaki değişmeler bir takım sosyal ve ekonomik problemler doğurmuş, son yıllarda ulaşım ve haberleşme imkânlarının artması, eğitim ve sosyal bünyemizde meydana gelen değişiklikler, eskiden kendine kapalı olan köylerimizin şehirlerle ilişkisini artırmış ve Türk köylüsünün görüş, düşünüş ve arzusuna yenilikler getirmiştir. Ayrıca tarım sektörü artan nüfusun ihtiyacına ilâveten gelişen endüstrimizin ham madde ihtiyacını karşılamak ve topyekûn kalkınmamız için lüzumlu dövizi temin etmek gibi görevler yüklenmiş bir sektördür.

Türkiye'nin uzun süreli gelişmesi daha çok sanayileşme yönünde olacaksa da sanayi sektörünün gelişebilmesi için tarımda belirli ve ileri hedeflere ulaşılması gerekmektedir.

Şimdiye kadar tarım sektörü hakkında çok yayın yapılmışsa da bunlar çeşitli maksatlarla ele alındığı için tarım sektörünün durumu, sektördeki değişiklik ve gelişmeleri ve sektörün gelişme imkânlarını toplu olarak bir arada gösteren yayınlar mahduttur. Bunun için konu önem taşımaktadır.

Yalnız büyük bir sektörü bütün problemleri ve gelişme imkânları ile bir tebliğde açıklamak mümkün olmıyacağı için biz daha ziyade esasları belirtmekle yetineceğiz. Diğer konuşmacılar ve Kongredeki açıklamalar bu boşluğu dolduracaktır. Tarım sektörü orman ve balıkçılığı da içine almakta ise de, bu tebliğde sadece bitkisel ve hayvansal üretime yer verilmiştir.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce tarım sektörünün ekonomimiz içindeki yeri ve önemini sektörün bugünkü durumunu, son 20 senede sektörde meydana gelen önemli değişiklikleri ortaya koymaya

çalışacak ve yeri geldikçe problemlere değinecek, son bölümde de Türk tarımının gelişme imkânları üzerinde duracağız.

I — TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Son yıllardaki sanayileşme hareketine rağmen, tarım sektörü halâ Türkiye ekonomisinin bel kemiğini teşkil etmektedir. Tarımsal gelirin millî gelirdeki payı, bu sektördeki nüfus ve çalışan nüfus miktarları, tarımsal ürünlerin dış ticaretimizdeki payı ve tarımın imalât sanayiine katkısı bu hususu doğrulamaktadır. Tarım sektörünün ekonomimiz içindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için yukarıdaki hususlar aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1. Tarımsal Gelirin Millî Gelirdeki Payı :

Son (1969 yılı) istatistiklere göre cari fiyatlarla 109 milyar, sabit fiyatlarla (1961 fiyatları ile) 77 milyar liraya yükselmiş bulunan millî gelirin üçte biri tarım kesiminden elde edilmiştir.

Tarımsal gelirin millî gelirdeki payı, 1953 yılına kadar % 50 nin üzerinde iken, bu yıldan itibaren % 50 nin altına ve 1964 den itibaren % 40 ın altına ve nihayet 1969 yılında % 31.2 ye düşmüştür. Bunun nedeni diğer sektörlerdeki gelişme hızının daha yüksek oluşudur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma döneminde (1963-67) tarım sektöründe ortalama artış hızı % 3 civarında olduğu halde sanayide % 9.6 ve diğer sektörlerde takriben % 8 civarında gerçekleşmiştir.

Bu farklı gelişmeye rağmen tarım sektörü ekonomimizde en başta gelen sektör olma özelliğini muhafaza etmektedir. Sanayi sektörünün millî gelire katkısı hızlı bir gelişme ile 1965'te % 20.1 e yükselmiş ise de tarım sektörünün katkısından (% 31.2) yinede düşüktür.

2. Tarımsal Nüfus :

Genellikle, geçimlerini veya gelirlerini tarım sektöründen sağlıyanlarla bunlara bağlı nüfus tarımsal nüfusu teşkil etmekle beraber memleketimizde bu yönde istatistikler mevcut olmadığı için, köyler ve bucaklarda oturan nüfus tarımsal nüfus olarak kabul edilmektedir. Nüfus istatistikleri de bu esaslara göre düzenlendiğinden tarımsal nüfusun analizinde köyler ve bucaklarda oturan nüfus tarımsal nüfus olarak incelenecektir.

Son istatistiklere göre tarımsal nüfus toplam nüfusun 2/3 sini teşkil etmektedir. Tarımsal nüfus 1950 yılına kadar, toplam nüfusun 3/4 oranında, oldukça istikrarlı bir durum arzettiği halde 1950 den itibaren toplam nüfusa oranı düşmeye başlamış ve 1969 yılında % 63 e düşmüştür.

Tarımsal nüfus oranındaki düşüsün başlıca nedeni, 1950 den sonra köylerden şehirlere akındır. 1927-69 yılları arasında toplam nüfus % 142, şehirli nüfus % 286 oranında bir artış kaydettiği halde köylü nüfusdaki artış % 99 oranında kalmıştır. 1950 ye kadar şehirli nüfus ile köylü nüfusunda yıllık artış hızı birbirine yakın olduğu halde 1950 den sonra şehirli nüfusun artış hızı köylü nüfusundaki artış hızının 2-3 misline çıkmıştır. 1950-65 döneminde ortalama olarak toplam nüfustaki yıllık artış % 2.7, şehirli nüfusda % 4.9 olduğu halde köylü nüfusunda % 1.8 dir.

3. Tarım Sektöründe Çalışan Nüfus:

Son (1969) tahminlere göre çalışan nüfusun % 67.6 sı (9.3 milyon kişi) halâ tarım sektöründe çalışmaktadır. 1955-69 döneminde tarım sektöründe çalışan nüfusun toplam çalışan nüfusa oranında ortalama olarak yılda % 1 oranında bir düşme olmuş ise de yine de çoğunluk geçimini bu sektörden sağlamaktadır. Plânda öngörülen gelişmeler gerçekleşecek olursa 1977 yılında tarım sektöründe çalışan nüfusun oranı % 58.1 e düşecektir.

4. Tarımsal Ürünler İhracatı :

Toplum ihracatın 4/5 ünü tarımsal ürünler teşkil etmektedir. Son 10 yıl içinde tarımsal ürünler ihracatının toplam ihracat içindeki payı % 74-80.5 arasında değişmiştir. Buna mukabil sanayi ürünleri ihracatının payı aynı dönemde % 14.3-19.9 arasında değişmiştir.

İşlenmiş olarak ihraç edilen tarımsal ürünler de dahil edilecek olursa tarımın ihracatımızdaki payının daha yüksek (toplam ihracatın % 88 i) olduğu görülür.

5. Tarımın İmalât Sanayiine ve Diğer Sektörlere Katkısı :

İmalât sanayiinin tümü hakkında tafsilâtlı istatistikler mevcut olmadığı için sanayi ve iş yerleri anketlerinden yararlanarak tarım sektörünün imalât sanayiine etkisini belirtmeye çalışacağız.

1950-63 yıllarına ait istatistiklere göre imalât sanayiinde satış hasılatının ve katma değerin yarısından fazlası tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan sanayi kollarından sağlanmıştır. 1963 de satış hasılatının % 62.8 i ve katma değerin % 55.5 i tarım ürünlerini hammadde olarak kullanan sanayi kollarından elde edilmiştir. Sanayileşme neticesinde tarım ile ilgili sanayinin nisbi öneminde azalma olmuş, katma değerde payı 1950 de %67.3 iken 1963 de %55.5 e düşmüştür.

Yukarda belirtilen hususlar tarımın Türkiye ekonomisinde en önemli bir sektör olduğunu ve daha uzun bir müddet bu önemini muhafaza edeceğini açıkca göstermektedir. Tarım yukarıda açıklanan hususlara ilâveten, ithalâttaki payı, ulaştırma ve diğer hizmetlere katkısı ile de Türk ekonomisine hizmet etmektedir.

II — TARIMSAL GELİR ve TARIMSAL GELİRDEKİ DEĞİŞME

1. Tarımsal Gelir ve Tarımsal Nüfus Başına Gelir :

Son yıllarda (1969) tarımsal gelirin miktarı cari fiyatlarla 35.7 milyar, sabit fiyatlarla (1961 fiyatları ile) 24 milyar liraya yükselmiştir. Mutlak rakamlardan ziyade nüfus ve çalışan nüfus başına düşen gelir miktarı daha aydınlatıcı fikir vermektedir. 1969 istatistiklerine göre tarımsal nüfus (köylü nüfus) başına 1637 TL. tarım sektöründe çalışan nüfus başına 3825 TL. düşmektedir. Aynı yıl sabit fiyatlarla bu miktarlar, sıra ile 1103 TL. ve 2576 liradır.

Tarım sektöründe nüfus başına gelir miktarı genel olarak nüfus başına gelir miktarının takriben yarısı ve şehirli nüfus başına gelir miktarının üçte biri kadardır. Çalışan nüfus başına düşen gelirde de aşağı yukarı aynı oranlar görülmektedir. 1969 yılında cari fiyatlarla tarım sektöründa çalışan nüfus başına gelir 3825 TL. olduğu halde, sanayi sektöründe bu miktar 11.767 TL. ve genel olarak çalışan nüfus başına 7880 liradır.

Diğer önemli bir hususta, tarımsal nüfus başına gelirin genel olarak nüfus başına ve şehirli nüfus başına gelire oranının 1960'dan itibaren devamlı bir şekilde düşmesidir. Aynı durum çalışan nüfusta da müşahade edilmektedir. Bunun nedenleri, tarım sektöründe artan nüfusun etkisi ve tarıma nazaran diğer sektörlerde gelirdeki artış hızının daha yüksek olmasıdır. Tarım sektöründe elde edilen gelir gittikçe daha fazla nüfus tarafından paylaşıldığı için oran gittikçe düşmektedir .

Tarımsal gelir ile ilgili ikinci önemli husus tarımsal gelirin dağılımında kendini göstermektedir. 1952 yılındaki toprak mülkiyeti dağılımında büyük değişiklikler olmadığı farzedilerek yapılan bir araştırmada, tarım sektöründe çalışanların yüzde doksanının tarım gelirinin % 48 ini, geri kalan yüksek gelirli % 10 nun ise gelirin % 52 sini aldığı tesbit edilmiştir. Birinci gruba genellikle ortakçılarla tarım işçileri ikinci gruba toprak sahipleri girmektedir. Bu oranlar tarım sektöründe âdil bir gelir dağılımı olmadığını, işçi ve memurların kendi aralarındaki gelir dağılımından daha eşitsiz bir dağılım olduğunu göstermektedir (1).

1) DPT, Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl, 1963 - 67, Ankara 1963, s. 50.

2. Tarımsal Gelirdeki Değişme :

Tarımsal gelir yıldan yıla büyük değişmeler göstermektedir. 1950-60 döneminde sabit fiyatlarla tarımsal gelirdeki yıllık artış hızı takriben-20 ilâ 21 arasında değişmiştir.

1950-53 arasında tarımsal gelir, diğer sektörlerdeki artıştan daha süratli artmıştır. Buna mukabil 1954 ve 1955 yıllarında fena mahsul alındığından 1953 ve hatta 1952 yılındaki seviyenin altına düşmüştür.

1950-66 döneminde tarımsal gelirdeki ortalama yıllık artış hızı % 3.6 dır. Aynı dönemde sanayi ve inşaat sektöründeki gelişme hızı % 6.3 diğer sektörlerde %7.3 ve toplam olarak millî gelirde %5.5 dir.

Beşer yıllık dönemler itibariyle ortalama yıllık gelişme hızı incelenecek olursa 1951-60 döneminde süratli bir gelişme (% 5.3) kaydedildiği halde 1963 den sonra gelişme hızının düştüğü (1963-67 döneminde % 3.4) ve 1968-69 döneminde yılda ancak % 1 oranında bir gelişme hızı elde edildiği anlaşılır (Tablo : 1).

TABLO : 1

Sabit Fiyatlarla Tarımsal Gelirde Dönemler İtibariyle Ortalama Yıllık Artış Hızı

Denemeler	Ortalama yıllık artış hızı %
1951 — 55	5.2
1956 — 60	5.9
1951 — 60	5.3
1963 — 67	3.4
1968 — 69	1.0

1951-60 döneminde tarımsal gelirdeki artışın nedenleri 1950'den itibaren makinalaşmadaki süratli gelişme ve yeni arazi açmaları ile ekili arazi miktarındaki artıştır. Bu dönemde açmalarla hakiki tarla arazisi hudutları aşıldığı ve mutlak mer'a arazisindeki açmalarda 5-10 senelik bir ekimden sonra verim düştüğü için 1963 den sonra tarımsal gelirdeki artış hızı yavaşlamıştır.

III — TARIM ARAZİSİ

1. Tarım Arazisi Miktarı :

1967 istatistiklerine göre tarım arazisi (tarla arazisi ve bağ-bahçe ara-

zisi toplamı) miktarı 26.2 milyon hektardır (Türkiye yüz ölçümünün % 33.6 sı). Geri kalan arazinin 26.1 milyon hektarını çayır mer'a arazisi (yüzölçümün % 33.5), 13.6 milyon hektarını (yüzölçümün % 16.1) orman arazisi, 13.1 milyon hektarını da (yüzölçümün % 16.8 i) ürün getirmeyen topraklar, göller ve bataklıklar teşkil etmektedir (tablo 2).

Tarım arazisi içinde çoğunluğu (% 98.7 sini) tarla arazisi teşkil eder. 1967 de, miktarı 23.8 milyon hektarı bulan tarla arazisinin hepsi her yıl ekilmeyip üçte biri (8.3 milyon hektarı) her yıl nadasa bırakılmaktadır. Bu duruma göre fiili olarak üretimde kullanılan arazi miktarı (nadas hariç) 15.5 milyon hektar ekili arazi, 2.4 milyon hektar da bağ-bahçe arazisi

TABLO : 2

ARAZİNİN KULLANILIŞI

(1000 ha.)

Yıllar	TARIM ARAZİSİ											
	Tarla Arazisi			Bağ - Bahçe Arazisi								
	Ekiliş	Nadas	Toplam	Bağlar	Meyve Sebze	Zeytin	Toplam	Toplam	Çayır Mer'a	Orman	Diğerleri (1)	Yüzölçümü
1938	8463	4695	13158	375	650	285	1310	14468	41068	10386	10312	76234
1948	9477	4423	13900	536	595	277	1508	15408	38330	10492	13468	77698
1950	9868	4674	14542	561	608	297	1466	16008	37806	10418	13466	77698
1955	14205	6793	20998	707	660	443	1810	22808	31009	10418	13463	77698
1960	15305	7959	23264	782	730	548	2060	25324	28658	10584	13132	77698
1965	15294	8547	23841	800	862(2)	643	2305	26146	28232	10584	13096	78058
1967	15513	8323	23836	840	900(2)	674	2414	26250	26135	12578	13095	78058
Toplam Araziye Oranı (%)												
1938	11.1	6.2	17.3	0.5	0.8	0.4	1.7	19.0	53.9	13.6	13.5	100.0
1948	12.2	5.7	17.9	0.7	0.9	0.4	2.0	19.9	49.3	13.5	17.3	100.0
1950	12.7	6.0	18.7	0.7	0.8	0.4	1.9	20.6	48.7	13.5	17.3	100.0
1955	18.3	8.7	27.0	0.9	0.9	0.6	2.4	29.4	39.9	13.4	17.3	100.0
1960	19.7	10.2	29.9	1.0	0.9	0.7	2.6	32.5	36.9	13.6	17.0	100.0
1965	19.6	10.9	30.5	1.0	1.1	0.8	2.9	33.4	36.2	13.6	16.8	100.0
1967	19.9	10.6	30.5	1.1	1.2	0.9	3.2	33.7	33.4	16.1	16.8	100.0

(1) Ürün getirmeyen topraklar, göller ve bataklıklar.
(2) 16.000 ha. çay sahası da dahildir.
Kaynak : DIE, Ziraî Bünye ve İstihsal İstatistikleri.

olmak üzere 17.9 milyon hektardır. Başka bir deyimle 78 milyon hektarlık coğrafi alanın ancak beşte birinden (% 22.9 u), nadas arazi katıldığında üçte birinden tarımda yararlanılmaktadır (Tablo : 2).

2. Tarım Arazisinde Değişme :

Son 30 sene içinde arazinin kullanılışında büyük değişmeler olmuş, 1938-67 döneminde tarla arazisi % 81, bağlar % 124, mevyelik ve sebzelikler % 38, zeytinlikler % 137 oranında bir artış kaybetmiş, buna mukabil çayır-mer'a arazisi %36 oranında azalmıştır (Tablo 3). Son iki grubun toplam araziye oranı % 3 civarında olduğundan çayır-mer'a arazisindeki azalışta tarla arazisinin etkisi büyük olmuştur.

Tarla arazisindeki değişme ile toplam nüfusdaki artış arasında sıkı bir ilişki vardır. 1938-65 döneminde nüfustaki artış ile tarla arazisindeki artış hemen hemen bir birinin aynıdır. (Tablo : 3).

Arazinin kullanılışındaki değişiklikler bilhassa 1950-60 döneminde olmuştur, 1938-50 döneminde 1938 yılına nazaran tarla arazisindeki artış % 10 iken 1950-55 döneminde %50 yi bulmuştur. Başka bir deyimle 30 senelik sürede (1938-67) tarla arazisindeki artışın % 62 si 1950-55 arasında gerçekleşmiştir. Özellikle 1951-52 arasında en yüksek (yılda % 14) artış kaydedilmiştir.

1947-66 döneminde tarla arazisi $Y = 10.766 + 265.4X$ trend denklemine göre (orijin 1947, birim 1000 ha.) yılda 265.4 bin hektar veya % 2.47 oranında ekili arazi ise $Y = 19001 + 674.84\ X$ trend denklemine göre yılda 674.8 bin hektar veya % 3.55 oranında artmıştır .

TABLO : 3

Nüfus, Köylü Nüfusu ve Arazi Kullanılışındaki Değişme
(1938 = 100)

Yıllar	Toplam nüfus	Köylü nüfus	Tarla arazisi	Çayır Mer'a	Bağlar	Meyvecilik Sebzecilik	Zeytinlik	Orman
1938	100	100	100	100	100	100	100	100
1948	117	115	106	93	143	107	97	101
1950	122	121	110	92	150	93	104	100
1955	140	132	160	76	189	102	155	100
1960	162	145	177	70	208	112	192	102
1965	183	158	181	69	213	130	226	102
1967	190	162	181	64	224	138	237	121

Kaynak : DIE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1964 - 65, Yayın No. 510, s. 219.
DIE, Tarımsal Yapı ve Üretim 1968, Yayın No. 564.
DIE, Nüfus Sayımları İstatistikleri.

1950-55 arasında süratli artışın başlıca nedenleri tarımsal nüfus ve tarımda çalışan nüfustaki artış, 1950 den sonra makinalaşma hareketleri ve II. Dünya Harbinden sonraki müsait fiyatlardır.

1955 itibaren tarla arzisindeki artış hızı iyice yavaşlamış, 1960 dan sonra fazla bir artış olmamıştır. 1950-55 döneminde yıllık artış yaklaşık olarak % 10 iken, 1955-60 döneminre % 2.2 ye ve 1960-65 döneminde de % 0.4 e düşmüştür. Bu da gösteriyorki tarımsal üretimi artırmamız için yeni açmalarla genişliğine gelişme imkânı kalmamıştır. Üretimin verimi artırıcı tedbirlerle artırılması gerekmektedir.

Yapılan etüdlere göre memleketimizde teraslama tedbirleri almadan işlenebilecek arazi (% 0-8 meyilli arazi) miktarı 12.960. bin hektar, teraslama tedbirleri alınarak işlenebilecek arazi (% 8-15 meyilli arazi) miktarı 12.432 bin hektar veya toplam olarak 25.392 bin hektardır. 1967 yılında işlenen arazi 26.2 milyon hektar olduğuna göre bu hudutların aşıldığı anlaşılmaktadır (2).

Buna ilâveten teraslama ve toprak muhafaza tedbirleri alınmadan fazla meyilli araziler işlendiği için topraklarımızın yarıdan fazlası su ve rüzgâr erozyonuna uğramakta ve yıldan yıla verimleri düşmektedir. Bu duruma göre ekim alanını genişletme imkânı kalmamış, bilâkis daraltılması zarureti hasıl olmuştur.

3. Tarım Arazisi ile Nüfus arasındaki İlişki :

Tarım arazisinin yeterli olup olmadığını araştırmak için tarım arazisi ile nüfus, özellikle tarımsal nüfus, arasındaki ilişkiyi incelemek gerekmektedir. Bu hususta nüfus yoğunluğu, ve çeşitli tarım arazisine düşen tarımsal nüfus ve çalışan tarımsal nüfus incelenecektir.

İlk bakışta Türkiye'nin geniş bir yüz ölçümüne ve nüfusuna oranla zengin arazi kaynaklarına sahip olduğu intiba uyanmaktadır. Gerçi bugün (1969) km²ye 45 kişi seyrek bir yerleşimi ifade ederse de tarıma elverişli arazi miktarı ve tarımsal nüfus nazarı itibara alındığında durumun göründüğü kadar cazip olmadığı anlaşılır.

1968 yılındaki işlenen arazi miktarı, nüfus, tarımsal nüfus ve faal tarımsal nüfus miktarı ile mukayese edilirse, nüfus başına 8 dönüm, tarımsal nüfus başına 12.2 dönüm ve faal tarımsal nüfus başına 29.2 dönüm işlenen arazi düştüğü görülür. Yalnız bu miktarlara tarla arazisi içinde

2) Osman Tosun, Tohumluk ve Bitkisel Ürünler Üretilmesinde Verimliliğin Artırılması, MPM, Tarım Semineri (15 - 19 Nisan 1968) s. 94.

mütalâa edilen ve miktarı tarla arazisinin üçte birini teşkil eden nadas arazi de dahildir. Nadas arazisi dinlenmeye terkedilen arazi olduğuna göre, nadas arazisi hariç tarımsal nüfus, ve faal tarımsal nüfus başına düşen işlenen arazi miktarı % 32 daha noksandır. Yani nüfus başına 5.4 dönüm, tarımsal nüfus başına 8.3 dönüm, faal tarımsal nüfus başına 19.8 dönüm, ortalama olarak çiftçi ailesi başına nadas dahil 69.5 dönüm, nadas hariç 47.3 dönüm işlenen arazi düşmektedir.

Toplam nüfus miktarındaki artış ile ekili arazi miktarındaki artış ve tarımsal nüfus (kırsal nüfus) ile tarla arazisi arasında yakın ilişki vardır. 1947-66 döneminde bunlar arasındaki ilişki (korelasyon) r = 0.90 bulunmuştur (3).

Ekilişlerin artmasında traktör kullanmadaki artışın etkisi de olmuştur. 1948-63 döneminde ekilişler ile traktör kullanımı arasındaki ilişkinin (korelasyon) r = 0.998 oluşu da bunu göstermektedir (4).

4. Çayır Mer'a Arazisi ve Bu Arazi Nevindeki Değişme:

1967 istatistiklerine göre Türkiye'de çayır-mer'a arazisi (26.1 milyon hektar) toplam yüzölçümünün üçte birini teşkil etmektedir.

Bu arazi miktar itibariyle fazla ise de çoğunluğunu orta malı mer'alar teşkil ettiği ve hakiki bir mer'a amenajmanı uygulanmadığından verimleri düşüktür. Otlatma usullerine riayet edilmemesi, mer'aların ıslâhı hususundaki çalışmaların yetersizliğinden kıymetli yem bitkileri gelişme imkânını kaybetmiş yerlerini muzır otlara terketmiştir.

Ömer Tarman'ın yaptığı hesaplara göre mer'alarımızın % 55.6 sının verimi çok düşük, % 24.4 ü orta ve % 20.0 si iyi olup Türkiye ortalaması olarak 4-6 aylık bir mer'a süresinde 250 kg. canlı ağırlık için 31 dönüm mer'a arazisine ihtiyaç vardır (5). Bu kıstasa göre mer'alarımızın toplam otlatma kapasitesi hesaplanacak olursa (1967 deki toplam mer'a arazisi 26.1 milyon hektar (tablo 2) olduğuna göre) 8.4 milyon büyükbaş (250 kg. canlı ağırlık) bulunur.

3) r değeri (76.73) r nin 0.01 seviyesinde önemli olduğunu göstermektedir.

4) Gülten Kazgan, Türkiye'de Tarımsal Gelişme 1948 - 62 İ. Ü. Yayın No. 1191, İstanbul 1966, s. 26.

5) Çayır - mer'a arazisinin 1966 yılında bölgeler itibariyle dağılışı ve Ömer Tarman tarafından her bölge için hesaplanan kapasitelerden yararlanarak hesaplanmıştır.

Kaynak : Ö. Tarman, Türkiye'de Yem ve Mer'a Problemleri, Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları, No. 9, Ankara 1964.

Mer'a arazisi 1949 yılından itibaren azalmaya başlamış, 1949 yılında 38.9 milyon hektar iken 1967 yılında % 32 oranında bir azalışla 26.1 milyon hektara düşmüştür. 1948-67 döneminde Y = 37206—621.90 x trend denklemine göre (orijin 1948, birim 1000 ha.) çayır-mer'a arazisi yılda 622 bin hektar azalmıştır. Çayır-mer'a arazisi % 32 oranında azaldığı halde hayvan sayısı ayni dönemde aynı oranda (% 32) artmış (6) ve bunun neticesinde hayvan başına düşen çayır-mer'a arazisi miktarı % 50 azalarak, 1948 yılında bir büyük başa 17 dönüm isabet ederken 1967 yılında bu miktar 9 dönüme düşmüştür.

1967 yılında mer'aların otlatma kapasitesi ile (8.4 milyon büyükbaş) hayvan miktarı (28 milyon büyükbaş) karşılaştırılacak olursa mevcut hayvan miktarının mer'aların otlatma kapasitesinin 3.3. misli olduğu görülür. (7).

Hayvan miktarı çayır-mer'aların otlatma kapasitesinin üstünde olduğu gibi mer'a amenajmanına da riayet edilmediğinden aşırı otlatma problemi doğmuştur. Mer'aların çoğunun amme malı olması mer'a amenajmanını daha da güçleştirmekte ve mer'alar yıldan yıla verimlerini kaybetmekte veya otlatma kapasiteleri düşmektedir. Hayvanların verimlerinin düşüklüğü de bu hususu teyit etmektedir.

IV — TARIM İŞLETMELERİNİN BÜNYESİ

1. Türkiye'de Tarım İşletmeleri Miktarı ve Büyüklükleri:

1963 Tarım Sayımı sonuçlarına göre devlet müesseseleri hariç memleketimizde 3.100.850 tarı mişletmesi vardır. Bunların %99.5 ini küçük tarım işletmeleri (1-500 dönüm arasındaki işletmeler), % 0.5 ini de orta ve büyük işletmeler (500 dönümden büyük işletmeler) teşkil etmektedir. Arazi varlığı bakımından ve küçük tarım işletmeleri işlenen arazinin % 89 una, orta ve büyük tarım işletmeleri % 11 ine sahiptirler. Küçük işletmeler içinde de çoğunluğu (bütün işletmelerin % 86.89 unu) 1-100 dönüm

6) Büyük baş hayvan birimi olarak hayvan miktarındaki artış, Y = 22.000, 92 ± 422, 84 × Trend denklemine göre (orijin 1948, birim 1000 büyükbaş) yılda 422.840 büyükbaş veya %1.92 dir.

7) BBYKP nında, keçi, at, katır ve deve hariç aşırı otlatma sınırı %24 olarak tesbit edilmiştir. 1962 - 67 arasında çayır - mer'a arazisi 2.5 milyon hektar azaldığı, birinci plânda, hesaba dahil edilmeyen hayvanlar hesaba dahil edildiği ve mer'aların hakikî otlatma kapasitesi bölgeler itibariyle daha hassas bir şekilde hesaplandığı için bulduğumuz rakamlar büyük çıkmıştır.

arasındaki işletmeler teşkil etmektedir. 1-50 dönüm arasındaki işletmelerin oranı ise % 68.76 dır.

Arazi dağılımında olduğu gibi tarımsal gelirin dağılımında da bir dengesizlik göze çarpmaktadır. 1963 yılında toplam tarımsal gelirin % 10 u büyük işletmeler (işletmelerin %0.14 ü) tarafından %90 ıda küçük ve orta işletmeler tarafından elde edilmiştir (tablo 4).

TABLO : 4

Tarımsal Millî Gelirin İşletmelere Dağılımı

Gelire göre işletme sınıfları (dönüm)	Toplam işletme sayısına oranı %	İşletme başına ortalama yıllık gelir TL.	Toplam gelir (Milyar TL.)	Fert başına yıllık gelir TL.	Toplam tarımsal gelire oranı %
1— 50	68.78	2 900	5.2	485	24.8
51— 200	27.51	10 300	8.8	1 117	42.0
201—1000	3.57	44 510	4.9	7 417	23.2
1000 ve daha fazla	0.14	298 500	2.1	49 750	10.0

Kaynak : DPT, Kalkınma Plânı, İkinci Beş Yıl (1968 - 1972), s. 240, Ankara 1967.

Türkiye şartlarında asgari geçim standardı için lüzumlu geliri sağlıyacak işletme büyüklüğü hakkında istatistikler mevcut olmamakla beraber asgari işletme büyüklüğü sahil bölgeleri (Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz) için 50 dönüm diğer bölgeler için 100 dönüm kabul edilerek bir hesaplama yapılacak olursa işletmelerin % 77 sinin, bazı bölgelerde (Ortadoğu, Kuzeydoğu ve Karadeniz) takriben %90 ının asgari geçimi temin edecek büyüklüğün altında olduğu görülür (tablo 5).

İşletmelerin bütünlüğünü muhafaza için kanunî mevzuatın kifayetsizliği, tarımsal nüfusdaki artışın tazyiki ve tarım sektöründe fazla iş gücüne başka çalışma alanları bulunmamasından işletmeler küçülmeye devam etmektedir. 1952 yılında işletme başına düşen arazi miktarı 7 7dönüm iken 1963 de bu miktar 54 dönüme düşmüştür. Ortalama arazi genişliğinde azalma bütün işletme gruplarında mevcut ise de 1-20 dönüm arasındaki işletmelerde daha barizdir (% 16). Ekonomik bir ünite olmaktan uzak 50 dönümden küçük işletmelerin küçülmeye devam etmesi verim ve üretimin artırılması ve işgücünün değerlendirilmesi üzerine menfi tesir yapmaktadır.

TABLO : 5

Asgari Geçim Standardı için Lüzumlu Geliri Sağlayacak İşletme Büyüklüğü Altındaki İşletmelerin Dağılışı

(1963)

Bölgeler	Toplam İşletme Sayısı (1)		Asgarî geçimi temin edecek büyüklüğün altındaki İşletmeler	
	Adet	%	Adet (2)	Toplam işletme sayısına oranı %
I — Sahil Bölgeler				
Ege	552.882	17.83	400.839	72.5
Marmara	292.100	9.42	165.329	56.6
Akdeniz	272.255	8.78	160.358	58.9
Karadeniz	545.439	17.59	491.440	90.1
II — İç Anadolu				
Ortakuzey	458.616	14.79	356.345	77.7
Ortadoğu	278.146	8.97	253.669	91.2
Ortagüney	300.162	9.68	224.521	74.8
III — Doğu Anadolu	217.990	7.03	199.025	91.3
IV — Güneydoğu Anadolu	183.260	5.91	142.576	77.8
	3.100.850	**100.00**	**2.394.102**	**77.2**

1) 1963 sayımında işletmelerin bölgeler itibariyle dağılımı hakkında istatistik mevcut olmadığı için 1952 tarım sayımındaki dağılım oranları (sütun 2) esas alınmıştır.

2) İşletmelerin bölgelere göre dağılımı işletmelerin 1952 yılındaki dağılımı esas alınmak ve 1952 - 1963 arasındaki değişiklik (kabul edilen kıstaslara göre 1 - 50 dönüm arasındaki işletmelerde sahil bölgelerde %10.72 ve diğer bölgelerde 1 - 100 dönüm arasındaki işletmelerde %3.49 oranındaki artış) nazarı itibare alınarak (yani 1952 oranları bu oranlar kadar artırılarak) tesbit edilmiştir.

Kaynak : OECD, Low Incomes in Agriculture, Paris 1964, p. 455.

1952-63 arasında 200 dönümden büyük işletmelerin sayısında % 21 ve arazi varlığında % 42 bir azalma, buna mukabil 1-20 dönüm arasındaki işletmelerin sayısı ve arazi varlığında % 50 ye yakın (işletme sayısında %64, arazi varlığında %41) bir artış olmuştur.

Azalma 500 dönümden büyük orta ve büyük işletmelerde daha fazladır (% 61-62). Bunların miktar ve arazi varlıklarının azalmasında vera-

set kanunu ile 1960 dan sonra başlıyan toprak reformu çalışmalarının etkisi olmuştur. Reform çalışmaları başlayınca büyük işletme sahipleri arasında arazilerini çocukları arasında taksim etme temayülü belirmiştir. 101-200 dönüm arasındaki işletme sayısındaki artışta bu hususla ilgili olabilir.

2. İşledikleri Arazi Parça Sayısına Göre İşletmelerin Dağılışı :

Memleketimizde tarım işletmelerinin büyük bir kısmı yeter genişliğe sahip olmadıkları gibi toplu bir işletme karakteri de göstermemektedir. Büyük tarım işletmeleri hariç küçük tarım işletmelerinin ekserisi bütünlüğü haiz bir işletme olmaktan ziyade muhtelif yerlere dağılmış arazi parçalarından ibarettir.

Arazi fazla parçalanmıştır. 1963 istatistiklerine göre ortalama parça sayısı 6 ise de 6 ve 6 dan daha fazla parçalı işletmeler çoğunluğu (% 49.7) teşkil etmektedir. Tek parçalı araziye sahip işletmelerin oranı % 9.6 dır.

İşletmelerin arazi miktarı azaldığı gibi parça adedi de artmaktadır. 1952-63 arasında işletmelerin işledikleri arazi % 12 bir azalış gösterdiği halde parça sayısı takriben aynı oranda (% 12.7) artmıştır.

Ekseri arazi parçalarının muhtelif istikametlerde birbirinden oldukça uzak mesafelerde olması çalışma ve kontrolü güçleştirmekte, zaman israfına sebep olmakta, modern tarım teknolojisinin uygulanmasını güçleştirmekte ve verim yükseltilememektedir.

3. Arazi Tasarruf Sistemi :

Arazi tasarruf sistemi hakkındaki istatistikler oldukça eskidir. 1950 tarım sayımına göre çiftçi ailelerinin % 2.1 i sadece hayvancılıkla (topraksız) geçinmekte, %3.5 i arazileri bulunmadığından başkalarının arazisinde kiracı (%0.6), yarıcı (%2.5) ve marabacı (%0.4) olarak çalışmakta, %21.5 i de işledikleri arazinin ancak bir kısmına sahiptir (yarı mal sahibi). Bu duruma göre çiftçi ailelerinin % 72.6 sı kendi arazileri üzerinde çalışmaktadır.

1963 tarım sayımında kiracılık, ortakcılık ve başka şekilde işletilen işletme sayısı 928.741 tesbit edilmiştir. Bu miktar topraklı işletmelerin %30 una tekabül eder. Bu işletmelerin 1950 deki oranı %26 olduğuna göre 1950-63 arasında miktarları % 58, topraklı işletmelere oranı ise % 4 artmıştır.

Kiracılık ve ortakcılığa hemen her memlekette rastlanmakta ise de

birçok memleketler, özellikle ilerlemiş memleketler, bunu bir esasa bağlıyarak mahzurlu taraflarını gidermeye çalışmaktadırlar.

Buna mukabil memleketimizde halâ, ortakcılık teamüllere, geleneklere ve göreneklere göre yürütülmektedir. Ortakcılarla arazi sahipleri arasında yazılı mukavele yoktur, anlaşmalar ekseriya şifahidir. Taraflar müsavi kuvvete veya eşit şartlara sahip değildir. Tarafların hak ve vecibeleri yazılı mukavelelerle tesbit edilmediği için aralarında çok kere ihtilâf çıkar. Batıdan doğuya gittikçe ortakcı ve mal sahibi arasındaki ilişkiler kötüleşmektedir.

Ortakcılığın teknik mahzurlarına ilâveten, ortakçılık esaslarının yazılı olarak tesbit edilmemesi ve anlaşmaların kısa süreli oluşu veya sürenin açık olarak belirtilmemesinden, ortakçılıkla işletilen arazilerde meyvecilik, bağcılık gibi daha fazla gelir getiren kültür bitkileri yetiştirilmediği gibi, ortakçı arazi kendisine ait olmadığı için arazinin ıslâhına yanaşmamakta ve diğer verimi artırıcı tedbirleri almamaktadır. Toprak sahibi de genellikle bunları ortakçıdan bekleyerek arazinin ıslâhı ve imarı için yatırımlara girişmemektedir. Bu yüzden ortakçılıkla işletilen topraklar üzerinde düzenli işletmeler kurulmamakta ve teknik tarım metodları uygulanamamaktadır.

Teknoloji geliştikçe ve makinalaşma neticesinde ortakçılar tarım işçisi durumuna gelmektedir.

Tarımda çalışanlar arasında tarım işçileri önemli yer tutmaktadır. Tahminlere göre tarım alanındaki aktif nüfusun yaklaşık olarak % 7 si ücretle çalışmaktadır (8).

Genellikle tarım işçilerinin sosyal güvenlikleri sağlanmamıştır. Devlet kuruluşları dışında diğer alanlarda çalışan işçilerin çalışma süreleri belirsiz olduğu gibi işçi ücretleri de işgücü arz ve talebine bağlı olarak değişmektedir.

V — TARIMSAL ÜRETİM

1. Tarımsal Üretimin Değeri :

Tarımsal gelirin (orman ve su ürünleri dahil) üçte ikisi bitkisel üretimden üçte biride hayvancılık ile orman ve su ürünlerinden elde edilmektedir. Toplam üretimin içinde hayvancılığın payı takriben % 30; orman ürünlerinin payı % 4, su ürünlerinin payı % 0.6 dır (tablo 6) .

8) DPT, IBYKP, s. 137.

Orman ve su ürünleri hariç tutulacak olursa tarımsal üretim değerinin üçte biri hayvancılıktan üçte ikisi bitkisel ürünlerden elde edilmektedir. 1955 e kadar hayvancılık gelirleri toplam tarım üretim değerinin % 35-36 sını teşkil ederken 1955 den sonra oranı %33 e düşmüştür. Bu düşüşün nedeni hayvansal ürünler üretimi değerinin payındaki azalmadır.

1967 istatistiklerine göre, bitkisel üretim içinde hububat ön plânda gelmekte (bitkisel üretimin % 37.8 ini, bitkisel ve hayvancılık gelirinin % 31.7 sini sağlamakta) bunu sıra ile sınaî bitkileri ve yağlı tohumlar (bitkisel üretimin % 17 sini, bitkisel ve hayvancılık gelirinin % 20.7 sini karşılayarak), meyveler (bitkisel üretimin % 16.3 ünü, bitkisel ve hayvancılık gelirinin % 12.2 sini) ve diğer ürünler takip etmektedir (tablo 6).

Son 15 senede toplam tarım üretim değeri içindeki payları itibariyle hububatta azalma buna mukabil meyve ve sınaî bitkilerinde artış göze çarpmaktadır. 1952 yılında tarımsal üretim değerinin %36.5 i hububattan alınırken 1967 de bu oran % 31.7 ye düşmüştür. Sınaî bitkilerinin payı ise % 16.7 den % 20.7 ye, meyvelerinki % 9.8 den % 12.2 ye yükselmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında tarım üretim değerinin % 25.6 artması hububat üretiminin payının azalması balıkçılık, baklagiller, orman, endüstri bitkileri, hayvancılık, meyveler ve sebzelerde önemli derecede artış sağlanması öngörülmüştür. Bu miktar artışın gerçekleşebilmesi için yıllık artış hızının bitkisel üretimde % 4, hayvancılıkta % 5.5, orman ürünlerinde %6.6, su ürünlerinde %23 ve toplam tarım sektöründe % 4.7 olması gerekmekte idi (tablo 6).

1962-67 döneminde toplam tarımsal üretim değeri % 10 noksanı ile (yılda % 4.7 yerine % 2.8 oranla) gerçekleşmiştir. Sanayi bitkileri hariç (bunlarda gerçekleşme oranı % 13 fazla) diğer bütün gruplarda gerçekleşme oranları plân hedeflerinin altında kalmıştır. Sebzeler ve meyveler hariç diğer grupların toplam üretim içindeki paylarında beklenen değişiklikte gerçekleşmemiştir (tablo 6). Bitkisel üretimde gerçekleşme oranı %2.9 dur (plânlanan % 4.0). Sanayi bitkilerinde (yağlı tohumlar dahil) yıllık artış plân hedeflerinin (% 5.7) üzerinde (sınaî bitkilerinde % 7.7, yağlı tohumlarda % 9.9) olduğu halde diğer ürünlerde plân hedeflerinin altında gerçekleşmiştir. Bu düşüklük özellikle baklagillerle hububatta barizdir (tablo 6).

Hayvancılıkta üretim, tavukçulukta yavaş bir artış olmakla beraber, plân hedeflerinin (% 5.5) yarısı oranında (% 2.4), orman ürünlerinde plân hedeflerinin üçte ikisi, su ürünlerinde ise ancak üçte biri oranında gerçekleşmiştir (tablo 6).

TABLO : 6

TARIM SEKTÖRÜNÜN BRÜT ÜRETİM DEĞERİ

(1965 Fiyatları ile)

	BİRİNCİ PLÂN DÖNEMİ						İKİNCİ PLÂN DÖNEMİ		
	1962		1967		Yıllık artış oranı % 1962 — 1967		1972		Yıllık artış 1967 — 72 (Plânla.)
	Milyon TL. (1)	%	Milyon TL.	%	Gerçekl. %	Plânl. %	Milyon TL.	%	%
I. — Bitkisel Üretim									
Hububat	8.779	40.0	9.526	37.8	1.7	2.8	11.595	37.0	4.0
Baklagiller	623	2.9	729	2.9	3.2	12.0	939	3.0	5.2
Sanayi bitkileri	2.239	10.2	3.243	12.0	7.7	5.7	4.145	13.2	5.0
Yağlı tohumlar	642	2.9	1.032	4.1	9.9		1.378	4.4	6.0
Diğer tarla ürünleri	1.452	6.6	1.705	6.8	3.3		2.029	6.5	3.6
Meyveler	3.604	16.5	4.101	16.3	2.6		5.349	17.1	5.5
Sebzeler	798	3.7	964	3.8	3.8	4.6	1.265	4.1	5.6
Yan ürünler	3.775	17.2	3.911	15.4	0.7		4.601	14.7	3.3
Toplam	**21.912**	**100.0**	**25.211**	**100.0**	**2.9**	**4.0**	**31.301**	**100.0**	**4.4**
Toplam tarım sektörü gelirine oranı %		64.5		64.7				64.0	

II. — Hayvancılık Gelirleri									
Et	2.586	24.7	2.941	24.9	2.6		3.867	26.0	5.6
Tavuk	324	3.1	390	3.3	3.9		524	3.5	6.1
Yumurta	276	2.6	353	3.0	5.0		490	3.3	6.9
Süt	2.597	24.8	2.975	25.2	2.7		3.716	24.0	4.6
Yün, kıl, tiftik	457	4.4	458	3.9	0.1		542	3.6	3.4
Diğer hayvan ürünleri (2)	4.225	40.4	4.677	39.7	2.2		5.747	38.6	4.2
T o p l a m	**10.465**	**100.0**	**11.794**	**100.0**	**2.4**	**5.5**	**14.886**	**100.0**	**4.8**
Toplam tarım sektörü gelirine oranı %		30.8		30.3				30.4	
III. — Orman Ürünleri	1.238		1.527		4.3	6.6	2.133		
Toplam tarım sektörü gelirine oranı %		3.6		3.9				4.4	
IV. — Su Ürünleri	169		236		6.9	23.0	365		
Toplam tarım sektörü gelirine oranı %		0.5		0.6				0.8	
V.— Diğer Ürünler (3) Sektörü	180	0.6	190	0.5	1.1	—	208	0.4	
Toplam Tarım Sektörü Geliri	**33.964**	**100.0**	**38.958**	**100.0**	**2.8**	**4.7**	**48.893**	**100.0**	**4.6**

1) 1960 fiyatları ile.
2) Gübre, ipek, bal, balmumu, hayvan gücü.
3) Tahmin.

Kaynak : DPT, Kalkınma Plânı, İkinci Beş Yıl, s. 306, T. 150; s. 321 t 160; s. 332 t 167, s. 339 t 173; s. 347 t 179.

Ana üretim kolları itibariyle İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında da yıllık gelişme hızı hemen hemen aynı oranlarda öngörülmüştür. Bitkisel üretimde % 4.4; hayvancılıkta % 4.8; orman ürünlerinde % 6.9; su ürünlerinde % 9.1, toplam tarımsal üretimde % 4.6 dır. Birinci Plâna nazaran İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında meyve ve sebze üretimine fazla önem verilmiştir. Plân hedefleri gerçekleştiğinde meyvelerin bitkisel üretimdeki payı % 16.3 den % 17.1 e (veya 1965 fiyatları ile 4.1 milyar liradan 5.3 milyara) sebzelerinki ise % 3.8 den % 4.1 e (veya 964 milyon liradan 1.3 milyar liraya) yükselecektir (tablo 6).

Birinci BYPK nındaki gerçekleşme oranları gözönünde tutulursa İkinci BYKP nında ön görülen gelişme hızlarının (bitkisel üretimde % 4.4, hayvancılıkta % 4.8, orman ürünlerinde % 6.9, su ürünlerinde % 9.1) yüksek olduğu söylenebilir.

2. Arazinin Kullanılışı :

Üçüncü bölümde açıklandığı üzere, 1967 yılında toplam tarım arazisi miktarı 26.3 milyon hektardır. Bunun 23.8 milyon hektarını (tarım arazisinin % 90.8 ini) tarla arazisi ve 2.4 milyon hektarını da (tarım arazisinin %9.2 sini) bağ-bahçe arazisi teşkil etmektedir. Tarla arazisi hernekadar 23.8 milyon hektar ise de bunun üçte birini (%34.9 u) nadas arazisi teşkil eder (tablo 2).

Genel olarak ekili arazinin % 85 i hububata, % 10 u sınaî bitkilerine % 3.6 sı baklagillere ve geri kalanı da diğer tarla bitkilerine tahsis edilmektedir (tablo 7).

Tablo 7 den tahsiste zamanla büyük bir değişmenin olmadığı, 1951-55 döneminde, bir dönem öncesine nazaran sınaî bitkilerinin payında % 1.35 oranındaki bir artıştan sonra aynı oranların muhafaza edildiği anlaşılmaktadır.

1946-67 arasında, en süratli artış sınaî bitkilerde (%99) olmuş bunu hububat (% 68) takip etmiştir. Baklagillerdeki artış daha düşüktür (% 41). Artış 1951-55 döneminde süratli olmuş, 1956-60 döneminde bir önceki döneme nazaran düşük olmakla beraber önemli derecede bir artış kaydedilmiş, 1960 dan sonra artış hızı hemen hemen durmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde (1963-67 arasında) hububat ekim alanı 1956-60 dönemine nazaran % 3.7; baklagiller % 3; sınaî bitkileri % 9 oranında artış kaydetmiştir. İki dönem arasındaki süre nazarı itibara alınacak olursa sınaî bitkileri ekim alanının takriben yılda %1.5 değerlerinin % 0.5 oranında arttığı anlaşılır (tablo 7).

TABLO : 7

Ana Gruplar İtibariyle Tarla Bitkileri Ekilişi ve Ekilişteki Değişmeler

(1946 — 1967)

Dönemler	Hububat		Baklagiller		Sınaî B. (1)		Diğer tarla B.		Toplam ekiliş
	1000 ha.	%	1000 ha.	%	1000 ha.	%	1000 ha.	%	1000 ha.
1946—50	7.733	84.70	394	4.31	817	8.95	186	2.04	9.130
1951—55	10.620	84.54	455	3.62	1.294	10.30	193	1.54	12.562
1956—60	12.515	84.52	540	3.65	1.490	10.06	262	1.77	14.807
1963—67	12.979	84.38	557	3.62	1.624	10.56	221	1.44	15.381

Ekiliş Endeksleri (1946/50 = 100)

1946—50	100	100	100	100	100
1951—55	137	115	158	104	138
1956—60	162	137	182	141	162
1963—67	168	141	199	119	168

1) Endüstri bitkileri, yağlı tohumlar ve yumrulu bitkiler.
Kaynak : DIE, Tarım İstatistik Özetleri, Yayın No. 432, 595 den hesaplanmıştır.

Tablo 7 den de anlaşılacağı üzere 1946-67 döneminde hububat ekim alanı ile toplam ekim alanındaki artış aynıdır (%68). Gerek bu oran gerekse toplam ekiliş alanı ile hububat ekim alanı arasındaki yüksek korelasyon emsali (1947-65 döneminde r = 0.99 olarak tesbit edilmiştir) ziraat altına alınan arazinin veya açmaların tamamına yakın bir kısmının hububata tahsis edilmiş olduğunu ifade eder.

1950-67 arasında çayır-mer'a arazisi 11.7 milyon hektar azalmış tarla arazisi 9.2 milyon hektar artmıştır. Mer'a arazisindeki azalmanın büyük bir kısmı (9.1 milyon hektar) 1950-60 döneminde olmuştur. Bu dönemde mer'a arazisindeki azalma 9.1 milyon hektar veya yaklaşık olarak yılda 1 milyon hektardır. Aynı dönemde tarla arazindeki artışta bu miktara yakındır (8.7 milyon hektar) (tablo 2).

BBYKP nında çayır-mer'a arazisindeki azalmanın durdurulacağı, entansif tarıma gidileceği, nadas arazisinin % 6.3 oranında azaltılacağı plânlanmış ise de, bu hususlar gerçekleşmemiş çayır-mer'a arazisinde azalma durdurulamamış plân döneminde 2.6 milyon hektar (% 9.1 oranında) azal-

ma kaydedilmiş, nadas arazide 0.9 milyon hektar artmıştır .Bağ-bahçe arazisinde plânlanan miktara nazaran 100 bin hektarlık bir artış sağlanmıştır. Orman alanında bir artış (1.9 milyon hektar) görünmekte ise de bu ağaçlandırmadaki artıştan ziyade orman alanlarının tesbiti neticesinde yapılan düzeltmelerle ilgilidir.

IBYKP nında nadas arazide bir azalış, ekili alanlarda % 4.7, bağ-bahçe alanında % 2.8 oranında bir artış öngörülmüş, mer'a arazisi BBYKP nında olduğu gibi sabit tutulmak istenmiştir. İBYKP'nında özellikle baklagiller ve yem bitkilerine (%19.9 artış), turunçgillere (%21.6 artış), endüstri bitkilerine (% 9.2 artış) ve sebze üretimine (% 6.3 artış) önem verilmiştir.

Hububat içinde buğday ve arpa (toplam ekilişin % 69 una yakın) baklagiller içinde fasulye ve mercimek (toplam ekilişin % 1.3 ü kadar), sınaî bitkileri içinde de pamuk ve tütün (ekilişlerin takriben % 8 i) ön plânda gelmektedir.

1950-67 arasında buğday ekim alanı 4.2 milyon hektardan % 90 oranında bir artışla 8 milyon hektara yükselmiştir. Baklagillerde en fazla artış mercimekte (% 117); sınaî bitkilerinde de sıra ile şeker pancarı (% 226), ayçiçeği (% 165), tütün (% 140), pamuk (% 139) ve patateste (% 124) olmuştur. Şekerpancarı ekim alanı 1960 da en yüksek seviyeye (% 341 artışla 203 bin hektara) ulaşmış isede 1965 de 158 bin ve 1967 de de 150 bin hektara düşmüştür.

Miktar itibariyle bu ürünlerin ekim alanlarında büyük değişme olmuş ise de toplam ekilişlere oranında şeker pancarı ve pamuk hariç önemli bir değişme olmamıştır. Şeker pancarı ekim alanının toplam ekilişlere oranı 1946/50 ortalaması % 0.50 iken, 1960 da % 1.33 e yükselmiş 1967 de % 0.97 ye düşmüştür. Pamuk ekim alanı ise % 3.3 den % 4.6 ya yükselmiştir.

3. Tarımsal Üretim :

1950 den sonra tarımsal üretimde önemli derecede artış kaydedilmiştir. 1950-55 döneminde toplam tarımsal üretim ve gıda maddeleri üretimi takriben üçte bir artmıştır. 1955-60 döneminde tarımsal üretim ve gıda maddeleri üretimindeki artış yavaşlamış (% 25 e düşmüş) bazı gıda maddeleri (buğday ve yağ bitkileri gibi) tüketim ihtiyacını karşılayamadığı için bu maddeleri dışardan ithal zarureti hasıl olmuştur. 1960 - 65 döneminde tarımsal üretim ve gıda maddeleri üretimindeki artış daha da yavaşlamış

ve neticede nüfus başına üretim düşmüştür. Hayvansal ürünlerdeki düşme daha fazladır (Tablo 8).

TABLO : 8

Toplam ve Nüfus Başına Tarımsal Üretim ve Gıda Maddeleri Üretimindeki Değişme
(1952 — 1956 = 100)

Yıllar	Tarımsal üretim	Gıda maddeleri üretimi	Nüfus Başına	
			Tarımsal üretim	Gıda Mad. üretimi
1952	99	99	105	105
1953	107	109	111	112
1954	86	84	86	84
1955	100	99	97	97
1956	108	108	102	102
1957	106	107	98	99
1958	123	124	110	111
1959	125	125	108	108
1960	126	127	106	107
1961	127	128	104	105
1962	134	134	106	107
1963	140	140	109	109
1964	146	139	110	105
1965	141	136	103	100
1966 (1)	158	151	113	108

1) Muvakkat.
Kaynak : OECD, Agricultural Development in Southern Europe, Paris 1969, p. 307-308.

a) Bitkisel üretim: Birinci plân döneminde bitkisel üretim için öngörülen hedefler, bazı ürünler hariç, tam olarak gerçekleştirilememiş, buğday ve yağlı tohumlar üretimi iç talebi karşılıyamamıştır. Bununla birlikte Plânın son yıllarında yağlı tohum üretiminde önemli gelişmeler olmuştur. Yaş mevye ve sebze üretimi plân hedeflerinin altında kalmış fakat turunçgiller ve elma gibi çeşitlerde göze çarpan gelişmeler kaydedilmiş, pamuk, tütün, çay ve şeker pancarı üretimi plân hedeflerini aşmıştır (Tablo 9).

İkinci plân döneminde üretimin yapısında ana gruplar itibariyle büyük değişme beklenmemekle beraber bazı ürünlerde (mısır, ayçiçeği ve yem bitkileri gibi) önemli derecede artış öngörülmüştür (Tablo 9). Genel olarak plân, hububatın toplam üretim değeri içindeki payının azalması buna karşılık, endüstri bitkileri, yağlı tohumlar, meyve ve sebzenin paylarının artırılması yönünde (Tablo 6) hazırlanmıştır.

TABLO : 9

Bazı Ürünlerde Üretim Hedefleri ve Gerçekleşme Oranı

	BİRİNCİ PLÂN			İKİNCİ PLÂN HEDEFLERİ (3)		
	1967 hedef. 1000 ton (1)	1967 ür. 1000 ton (2)	Gerçekl. oranı %	1967 1000 ton	1 9 7 2 1000 ton	Endeks 1967 = 100
Buğday	9000	7935	188	7935	9200	116
Arpa	3988	3800	95	3350	4340	130
Pirinç	230	140	61	230	310	135
Mısır	1454	1050	72	930	1760	190
Çeltik	230	140	61	230	310	135
Tütün	150	189	126	130	160	123
Patates	2000	1760	88	1862	2230	120
Şeker pancarı	3266	5523	169	4000	5500	138
Pamuk	269	396	147	362	455	126
Ayçiçeği	187	230	123	315	452	144
Çay (yaş yaprak)	63	101	160			
Şeftali	120	103	86			
Elma	309	640	207			
Fındık	130	71	55			
Üzüm	3417	3500	102	3180	3600	113
Turunçgiller topl.	493	545	111	444	611	138
Zeytin	570	495	87	510	800	160
Sebzeler				4000	5250	131

1) DPT, Kalkınma Plânı Birinci Beş Yıl, Ankara 1963, s. 153.
2) DİE, Tarım İstatistikleri Özeti, Yayın No. 595, Ankara 1969.
3) DPT, Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl, Ankara 1967, s. 324.
Not : 1967 yılı Plânlama rakamları ile DİE rakamları birbirini tutmadığından her ikisini de ayrı ayrı kullanmak zarureti hasıl olmuştur.

b) Hayvansal Üretim: 1967 yılında toplam tarımsal üretim değerinin % 30 u hayvancılıktan elde edilmiştir. Hayvancılık gelirlerinin toplam tarım geliri içindeki payında 1955 den sonra düşme göze çarpmaktadır. Özellikle hayvan ürünlerinin payı önemli derecede düşmüştür. Hayvancılık gelirinin 1/4 i süt üretiminden 1/4 i et üretiminden, % 6.6 sı tavukçuluktan sağlanmıştır (Tablo 6).

Hayvancılıkta üretim artışı oldukça yavaştır. BBYKP'nında 1963 - 67 döneminde üretimin % 31 (veya yılda % 5.5) oranında artması öngörülmüş ise de artış ancak % 13 (veya yılda % 2.4) oranında gerçekleştirile-

bilmiştir. Yıllık artış hızı özellikle et, süt, yün, tiftik ve kılda çok düşük yumurta ve tavuk üretiminde bunlara nazaran oldukça yüksektir (Tablo: 6).

Hayvan varlığı, 1949-50 yılları hariç 1960 yılına kadar devamlı artmış 1960 dan 1962 ye kadar azalmış, 1963 den itibaren tekrar artarak 1967 yılında 1959 seviyesine ulaşmıştır. 1948-67 döneminde hayvan miktarı, % 32 oranında artmıştır. Bu dönemde çayır - mer'a arazisindeki azalma da aynı orandadır.

BBYKP'nında mer'a açmalarının durdurulması, keçi sayısının azaltılması, büyük baş hayvan sayısının sabit tutulması ön görülmüş ise de mer'a açmaları durdurulamamış, (takriben 2,5 milyon hektar azalmış) hayvan miktarı da 2,3 milyon hayvan birimi artmıştır. Keçi miktarında 1.2 milyon baş azalma olmuştur. Hayvan mevcudu mer'aların otlatma kapasitesi üzerinde olduğu, mer'a amenajmanı halledilmediği için aşırı otlatma problemi hala önemini muhafaza etmektedir.

VI — VERİMLİLİK :

1. Bitkisel Üretimde Verimlilik :

Türkiye'de tarımsal üretim daha ziyade hava şartlarına bağlıdır. Verim üzerine tesir eden en mühim faktör yağış miktarıdır. Bu yüzden verim seneden seneye büyük değişiklikler göstermekte, hava şartlarının müsait olduğu yıllar bol ürün alınmakta gayrimüsait olduğu yıllar düşük ürün alınmaktadır.

1950 - 65 döneminde hububat verimindeki değişme katsayısı (coefficients of variation) % 12 olarak tesbit edilmiştir. Bu duruma göre her üç yılda bir hububat verimi ortalamaya nazaran % 12 den fazla bir dalgalanma göstermektedir. Tarımsal üretimin gayrisafi millî hasıladaki payı büyük olduğu için hububat üretimindeki %12'lik bir düşüş GSMH da % 1.5 oranında bir düşüşe yol açmaktadır (9).

Hava şartlarının etkisini kısmen azaltmak için beşer yıllık ortalama verimler incelenecek olursa, tütün hariç diğer ürünlerin verimlerinde genellikle devamlı bir artış olduğu; artışın, pamuk, patates ve şeker pancarında en yüksek (takriben 1946 - 50 ortalamasının iki misli), fasulya ve hububatta (pirinç hariç) takriben % 40 oranında olduğu, pirinç ve ayçiçeği veriminde fazla bir artış sağlanamadığı görülür (Tablo: 10).

9) OECD, Agricultural Development in Southern Europe, Paris 1969, p. 306.

TABLO : 10

BAŞLICA ÜRÜNLERİN VERİMLERİ
(Dönem Ortalaması) (Kg/ha)

Dönemler	Buğday	Arpa	Çavdar	Pirinç	Mısır	Ayçiçeği	Fasulya	Patatse	Ş. Pancarı	Pamuk	Tütün
a) Hektara Verim (kg/ha)											
1946—50	863	955	918	2237	1121	838	872	6326	15821	255	771
1951—55	1059	1248	1028	2157	1273	916	1138	9142	20532	241	705
1956—60	1064	1268	1037	2046	1308	731	1233	9899	18635	271	718
1961—65	1080	1235	1065	2375	1409	928	1214	11037	23146	413	628
1966—68	1203	1367	1191	2429	1537	980	1266	11864	33517	566	604
b) Endeks (1946 — 50 Ortalaması = 100)											
1946—50	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1951—55	123	131	112	96	114	109	131	145	130	95	91
1956—60	123	133	113	91	117	87	141	156	118	106	93
1961—65	125	129	116	106	126	111	139	174	146	162	81
1966—68	139	143	130	109	137	117	145	188	212	222	78

Birinci plânda öngörülen verim tahminleri, arpa, mısır, pirinç ve tütünde takriben % 10 noksan ile; buğday, patates ve ayçiçeğinde plân hedeflerine yakın; şeker pancarı ve pamukta ise plân hedeflerinin üstünde gerçekleştirilmiştir.

Tarla bitkilerinin veriminde kısmen bir artış sağlanmış ise de son senelerde elde edilen verimler dahi birçok memleketlere nazaran bir hayli düşüktür. Fasulya ve pamuk hariç başlıca ürünlerimizi teşkil eden diğer tarla bitkilerinin verimi Avrupa Ekonomik Topluluğu ortalamasına nazaran % 50 ve hatta bazı ürünlerde (buğday, arpa, mısır) % 50 den de düşüktür (10). Meyvecilikte de verim düşüktür. Birçok meyve türlerinde dönüme verim, tekniği ileri memleketlerdekinin ancak % 35 - 50 si kadardır (11).

10) Turan Güneş, AET Türkiye Tarımı ve Hububat - Hayvan Ekonomisi, Ankara Ü. Yayınları 424, Ankara 1970, s. 94.

11) Sabahattin Özbek, Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Marketinginin Problemleri, TBTAK, Meyveciliğimizin Geliştirilmesi ve Ürünlerinin Değerlendirilmesi ile İlgili Problemler ve bu maksatla Yapılması Gerekli Araştırmalar, Ankara 1969, s. 26.

Bitkisel üretimde verimliliğin düşük olmasının başlıca nedenleri, tabii kaynakların iyi kullanılmaması, işletmelerin bünyevi bozuklukları, teknoloji seviyesinin geriliği ve kullanılan teknik girdilerin (gübre, sulama, mücadele ilâçları, makina) noksanlığıdır.

Arazinin kullanma kabiliyetine göre sınıflandırılarak kullanılmaması, marjinal toprakların işlenmesi, sürülmemesi gereken arazinin sürülmesi, verimlilik üzerine menfi tesir yaptığı gibi, erozyon tahribatını da artırmıştır. Kurak bölgelerde bitki örtüsünün mahvolması rüzgâr erozyonunun şiddetini artırdığı gibi meyilli arazilerin işlenmesi de su erozyonunun zararını artırmıştır. Yapılan etüdlere göre, tarım arazisinin % 70 i çeşitli derecede erozyona maruz bulunmaktadır (12).

Dördüncü bölümde açıklandığı gibi, tarım işletmelerinin bünyesel bozuklukları (işletmelerin ekonomik ünite olmaktan uzak oluşu, parçalanma, ve tasarruf sistemindeki aksaklıklar) verimi artırıcı tedbirlerin alınmasını güçleştirmekte ve neticede verimlilik artırılamamaktadır.

Tarımımızda teknoloji seviyesi oldukça geridir. Birçok yerlerde çiftçiler halâ geleneksel üretim metodları ve iptidai aletlerle üretimde bulunmakta, modern üretim metodlarını ve yetiştirme tekniğini uygulamamaktadır. Uygun alet ve makina kullanılmaması, lüzumlu tarımsal ameliyelerin zamanında ve uygun bir şekilde yapılmaması, teknik bir münavebenin uygulanmaması, aynı ürünlerin üstüste ekilmesi ve topraktan kaldırılan gıda maddelerinin toprağa iade edilmemesi düşük verimliliğe sebep olmaktadır.

2. Bitkisel Üretimde Kullanılan Önemli Girdiler :

Genişliğine gelişme imkânı kalmıyan memleketlerde tarımsal üretimdeki artış kullanılan girdilerin miktarını artırarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye tarımı bu yönden incelenecek olursa kullanılan girdilerin miktarının yetersiz olduğu anlaşılır.

a) Sulama: Tarla arazisinin üçte birini nadas teşkil ettiği gibi sulanan arazi miktarı mahduttur. 1967 yılında sulanan arazi miktarı 1.5 milyon hektardır. Aynı yıl toplam tarım arazisi miktarı 26.3 milyon hektar olduğuna göre sulanan arazinin oranı % 5.7 dir. Nadas ve zeytinlik arazi hariç tutlacak olursa bu oran % 9 a yükselir (Tablo: 2).

Sebze ve endüstri bitkilerinde sulama oranı daha iyi (1967 de endüstri bitkilerinin % 38 i, sebzelerin % 51 i sulanmakta idi) hububatta

12) DPT, Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl, Ankara 1967, s. 309.

daha düşüktür (% 2.9). Toplam ekilişe oranı itibariyle böyle olmakla beraber hububat ekimi alanı toplam ekilişlerin (meyveler dahil) % 78 ini teşkil ettiği için toplam sulanan alana oranı yüksek görünmektedir. Toplam sulanan alanın % 42.6 sı endüstri bitkilerine % 24 ü hububata %15.5 i sebzelere, %11.4 ü meyvelere ve %6.5 i de baklagillere aittir.

Sulanan alanın büyük bir kısmının sulanmasında çiftçi ve mahalli tesislerden faydalanıldığından bunlar her zaman güvenilmeyen sulamaları teşkil ettiği, sulama tatbik edilen yerlerdeki şebekelerin bazı noksanları, arazinin tesviyesiz oluşu, su kontrol tesis ve vasıtalarının bulunmayışı ve çiftçinin sulama kültürünün noksan oluşundan sulama randımanı % 15 - 35 in üzerine çıkamamış ve bazı yerlerde usulsüz sulamalar neticesi çoraklaşma arazları başgöstermiştir.

Marjinal arazilerdeki ekime ilâveten, sulanan arazi miktarının yetersizliği ve sulamadaki aksaklıklar, verimlilik üzerine menfi tesir yapmaktadır.

b) Gübreleme: Verim üzerine tesir eden girdilerden ikincisi, gübrelemedir. 1950 den önce kullanılan kimyevi gübre miktarı çok mahdut olduğu (hektara 0.7 kg.) halde 1950 den sonra, özellikle 1963 den itibaren, önemli miktarda artarak 1966 yılında hektara 10.8 kiloya yükselmiştir.

Son senelerde gübre kullanımındaki gelişmede, yerli imalâtın artması, gübre fiyatları ve dağıtım işlerinin çiftçi ihtiyaçlarına uydurulmasının ve çiftçilerin gübrenin faydasını anlamalarının etkisi olmuştur. Gübre kullanan işletme sayısı ve gübrelenmesi gereken alanlar nazari itibare alındığında bunun yetersiz olduğu görülür.

1963 yılında toplam işltmelerin %13.5 inde ve işlenen tarım arazisinin %3.5 inde sunî gübre kullanıldığı, tesbit edilmiştir. Diğer memleketlerle mukayese edildiğinde memleketimizde kullanılan gübre miktarı çok düşüktür (Tablo: 11).

Gübreleme bakımından diğer önemli bir hususta çiftlik gübresinin durumudur. Topraklarımız organik madde bakımından fakir oldukları halde ahır gübresinin muhafaza ve kullanılmasına itina gösterilmediği gibi istihsal edilen gübrenin büyük bir kısmı (3/4 ü) tezek olarak kullanılmaktadır.

1967 yılındaki hayvan miktarı nazarı itibare alınarak yakılan gübre

dolayısiyle verimdeki kaybın hesabı yapılacak olursa büyük değerler bulunur. Tezek olarak yakılan gübre ile 1967 yılındaki buğday üretimini 25 % artırmak mümkün olur ki bunun bir liradan değeri 2.5 milyar lirayı bulur (13).

TABLO : 11

İşlenen Araziye Düşen Ortalama Bitki Besin Maddesi (Gübre) Miktarı
(Kg./ha.) (1961 — 1962)

Memleketler	Azot (N)	Fosfor (P_2O_5)	Potasyum (K_2O)
Batı Almanya	73.04	73.44	121.82
Belçika	111.72	101.60	183.55
Lüksemburg	62.27	77.25	76.96
Hollanda	236.51	98.25	122.98
İtalya	22.28	25.43	8.11
Fransa	29.19	45.22	38.81
Türkiye	2.16	0.74	0.07

Kaynak : Doç. Dr. Turan Güneş; Avrupa Ekonomi Topluluğu - Türkiye Tarımı ve Hububat - Hayvan Ekonomisi, Ankara 1970, s. 88.

c) Makinalaşma: Verim üzerine tesir eden üçüncü faktör makinalaşmadır. Makina tarım işlerinin zamanında yapılmasını sağlamak suretiyle verim üzerine müsbet tesir yaptığı gibi zayiatı da (özellikle hasatta) azaltmak suretiyle verimin artmasına yardım etmektedir.

Türkiye'de 1950 den itibaren makinalaşma süratlenmiş1948 de memleketteki traktör sayısı 1.8 bin iken 1950 de 16.6 bine, 1955 de 40.3 bine yükselmiştir. 1963 den itibaren traktör sayısı yeniden artarak 1968 yılında 85 bine yükselmiştir.

1948 den itibaren traktör sayısının artmasında takip edilen kredi politikasının (faiz haddinin %2.5 e kadar düşürülmesi ve makina kredilerindeki artışın) etkisi olmuştur. 1948 - 63 döneminde tarımsal kredilerle traktör sayısı arasındaki ilişki de ($r = 0.88$) bu hususu teyit etmektedir. (14).

13) Bir büyükbaş (250 kg. canlı ağırlık) hayvandan, yılda zayiat çıktıktan sonra 6.5 ton ahır gübresi alındığına ve buğday ziraatinde 1 ton çiftlik gübresi, dönüme 20 kg. artış sağladığına göre (Hüseyin Gökçora, Türkiye Tarımında Verimin Artırılması, Türkiye'de Tabiat ve Tabiat Kaynaklarından Faydalanma ve Korunma Esasları, Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları No. 9, Ankara 1964, s. 97.

14) Gülten Kazgan, a.g.e., s. 28.

Bu artışa rağmen traktörle işlenen arazi toplam işlenen arazinin dörtte birinden noksandır. Avrupa Ekonomik Topluluğunda 1966 yılında 1000 hektar araziye 77 traktör düştüğü halde Türkiye'de bu miktar 2.5 dur (15). Diğer aletler bakımından da durum pek iyi değildir. 1968 yılında kullanılan 1.5 milyon pulluğa karşılık 2 milyon karasaban, 78 bin hasat harman makinasına karşılık 2,7 milyon döğen mevcuttur.

Süratli makinalaşmaya rağmen, iş hayvanları sayısında bir düşme olmamış, bilâkis iş hayvanları ile işlenen arazi miktarı 1964 e kadar artmıştır.

Bakım noksanlığından traktörlerin bir kısmı tam randımanla çalışamadığı, iş hayvanları ile, özellikle bu hayvanlar ilkbahara zayıf olarak çıktığından tarım işleri zamanında yapılmadığı için verimde beklenen artış sağlanamamaktadır.

d) Mücadele İlâçları: Geniş çapta mücadele (çekirge, süne gibi) devlet eliyle yapılmakta, diğer mücadelelere devlet yardımcı olmaktadır. Önceleri mücadeleye karşı olan çiftçi, bugün mücadelenin önemini kavramış bizzat kendisi yapmıya başladığı gibi özel teşebbüste bu alana el atmıştır.

1952 den itbaren tarımda mücadele ilâçları kullanılmasında önemli artış olmuştur (1966 da, 1952 ye nazaran 15 misli artmıştır). Bu artışa rağmen kullanılan miktar Türkiye tarımının ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. 1966 da kullanılan miktar (38 bin ton) ihtiyacın (95 bin ton (16) ancak üçte birini karşılayabilmekte, tarım ürünlerinin % 15 inin hastalıklar ve zararlılar tarafından yok edildiği tahmin edilmektedir (17).

Son senelerde sertifikalı ve kontrollü tohumluk dağıtımı ve tohum ilâçlamasında önemli artış olmuş ise de halen ihtiyaç tam manasiyle karşılanamamaktadır. Örneğin, hububat için yıllık tohumluk ihtiyacı 400 bin ton olduğu halde 1967 de bunun ancak yarısı karşılanabilmiştir. Mamafih 1966 dan sonra, mukaveleli çiftçilerle yapılan buğday tohumluğu üretimi neticesinde dağıtılan buğday tohumu iki misline (210 bin tona) çıkmıştır. Tohumluk dağıtımındaki ve tarla hazırlığındaki aksaklıklardan dolayı verimde beklenilen artış gerçekleştirilememiştir.

15) Turan Güneş, a.g.e., s. 85.

16) OECD, a.g.e., s. 296.

17) DPT, a.g.e., s. 242.

3. Hayvancılıkta Verimlilik :

Hayvan miktarı bir hayli fazla olmakla beraber hayvanlarımızın verimi çok düşüktür. Örneğin 1966 - 68 dönemi ortalaması süt verimi ineklerde 586 kg. manda da 831 kg. koyunda 47 kg. kılkeçide 76 kg. tiftik keçide 37 kilodur. Diğer memleketlerle mukayese edildiğinde elde edilen verimlerin bu memleketlerdekine nazaran 1/3 - 1/5 oranında olduğu anlaşılır.

Yukarıdaki ortalamalar 1947 - 50 dönemi ortalamaları ile mukayese edilecek olursa inek hariç diğer hayvanların veriminde bir artış olmadığı, koyun ve keçinin verimlerinin düştüğü mandanınki 18 yılda ancak % 5 arttığı görülür. İneklerin süt verimi 1965 e kadar 15 yılda % 22 oranında artmış 1965 den sonra önemli bir artış olmamıştır.

Hayvanların verimlerinin düşüklüğünün başlıca nedenleri: Kullanılan damızlık materyalinin verimi düşük ırklardan teşekkül etmesi; besleme ve bakım durumunun kifayetsizliği; çayır - mer'a kullanma düzenindeki aksaklıklar; yetiştiricilerin, kültür, gelir, sermaye ve teşkilâtlanma bakımından yetersiz oluşu; pazarlama şartlarının kifayetsizliğidir.

4. Tarım İşletmelerinde Verimlilik ve Sermaye:

Memleketimizde verimliliğin düşük olmasında çiftçinin sermaye durumu ve uygulanan tarımsal kredi politikasınında rolü vardır. İşletmelerimizin, özellikle küçük aile işletmelerinin, gelirleri düşük olduğu için bunlar arazi ıslahı ve verimi artırıcı girdiler için lüzumlu yatırım yapamamaktadır.

Çiftçinin sermaye ihtiyacının normal yollarla karşılanması ise yeterli değildir. Ziraat Bankasınca üreticilere ve kooperatiflere açılan kredi miktarı 8 milyar liraya yaklaşmış ise de bunun 1/5 ine yakın bir kısmını kullanılmayan (taksitlendirilen, vadesi geçmiş, tahsili kabil olmıyan ve takipteki) krediler teşkil etmektedir. 1969 yılında bu türlü kredilerin miktarı 841 milyon lirayı bulmuştur.

Tarımsal kredi hacmi artmış olmasına rağmen işletmelerin yaklaşık olarak % 40 ı tarımsal kredi imkânlarından yararlanamadıkları gibi çoğunlukla verilen kredi miktarı işletmede verimliliği artıracak tedbirleri almaya kifayet edecek seviyede değildir. Tarım kredisinden yararlanan işletmelerin % 50 sini aşan bir kısmı ortalama 296 TL.; yaklaşık olarak % 25 i ortalama 700 TL.; % 0,003 ü ise ortalama 626 bin lira almıştır. Bu rakamlar tarım işletmelerinin büyük bir kısmının kâfi miktarda kre-

di alamadıklarını ve mevcut kredi düzeninin yetersizliğini göstermektedir (18).

Kontrollu kredi uygulamasında çiftçi başına düşen ortalama kredi miktarının 25.395 lira (1969 da) olduğu gözönünde tutulursa, Bankaca çiftçiye verilen kredinin yetersizliği ve tarımımızın kredi talebinin ne kadar fazla olduğu anlaşılır.

Verilen kredi mahdut olduğu için üretimden ziyade tüketimde kullanılmakta ve verimin artırılmasında etkili olamamaktadır. Bunun neticesi olarak çiftçi Bankaya olan borcunu zamanında ödeyemediği için Banka da fonksiyonlarını yerine getirememekte her sene borçları ertelemek zorunda kalmaktadır. Bu hal ise kullanılan yıllık kredi miktarının mahdut seviyede kalmasına sebep olmaktadır.

VII — TARIM SEKTÖRÜNDE ATIL İŞ GÜCÜ:

Üçüncü bölümde tarım arazisinin tarımsal nüfusa nazaran yetersiz olduğu belirtilmişti. Tarımsal nüfus yoğunluğunun fazlalığı, çiftlik harici iş imkânlarının mahdut oluşu tarım sektöründe işsizliğe ve gizli işsizliğe sebep olmaktadır.

Yapılan tahminlere göre 1967 yılında tarımda iş gücü talebinin azami olduğu mevsimde (Temmuz - Ağustos) kullanılmayan iş gücü miktarı yaklaşık olarak 1 milyon civarında veya tarım sektöründe çalışan nüfusun %10 u oranındadır. Tarımda iş yoğunluğunun az olduğu mevsimlerde bu miktarlar daha yüksektir. Örneğin kış aylarında, Aralık - Şubat döneminde % 77 ye (7.8 milyona), Mart - Mayıs döneminde % 56 ya (5.7 milyona) kadar yükselmektedir (19).

Bölgeler itibariyle çalışılabilecek günler sayısı nazarı itibare alınarak yapılan bir hesaplamada tarım sektöründe, diğer sektörler için, işlerin en yoğun olduğu Temmuz - Ağustos aylarında bu sektördeki çalışan nüfusun % 9 u, ve diğer aylarda da yaklaşık olarak % 40 ı oranında fazla işgücü mevcut olduğu tesbit edilmiştir. Bu duruma göre tarım sektörü haricinde iş imkânı bulunduğunda, Temmuz - Ağustos döneminde 910 bin ve diğer aylarda da yaklaşık olarak 4 milyon kişiyi tarımdan çekmek mümkün görülmektedir (20). OECD ce de Türkiye'de tarım sektöründeki gizli işsiz miktarı bu sektördeki faal nüfusun 1/4 i olarak tahmin edilmiştir (21).

18) DPT, a.g.e., s. 242.
19) DPT, IBYKP, s. 132-33.
20) Yusuf Ö. Hamurdan, Surplus Labor in Turkish Agriculture. Paper Presented at the NESA Employment Seminer. July 6 - 9, 1970 Kathmandu, Nepal.
21) OECD, Low Incomes in Agriculture, Paris 1964, p. 439.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde, tarım sektöründeki kullanılmayan işgücü miktarında büyük bir değişiklik olmamıştır. 1962 yılı Temmuz ayında tarım sektöründeki gizli işsiz miktarı (1 milyon) ile 1967 yılındaki miktar (0.9 milyon) aşağı yukarı birbirinin aynıdır.

İBYKP nında 1972 ye kadar Temmuz - Ağustos dönemindeki fazla işgücü miktarının 113 bine indirileceği öngörülmüş ise de, diğer mevsimlerde tarım sektöründe yine de önemli miktarda (yaklaşık olarak 5 milyon civarında) gizli işsiz bulunacaktır.

Yukarıdaki rakamlar gizli işsizliğin sektörün başlıca problemlerinden biri olduğunu göstermektedir. Diğer sektörler, tarım sektöründeki fazla işgücünü absorbe edecek bir duruma geldiğinde, tarımda makinalaşma ile çekilebilecek işgücü miktarının daha da fazla olacağı söylenebilir.

VIII — TÜRKİYE TARIMININ GELİŞME İMKÂNLARI :

Bundan önceki bölümlerde Türkiye tarımının durumu ve tarımdaki değişme ve gelişme açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar aynı zamanda Türkiye tarımının başlıca problemlerini ortaya koymuş bulunmaktadır. Bunları gerekirse şu şekilde sıralayabiliriz.

1 — Arazi miktarına nazaran tarım sektöründeki nüfusun fazlalığı
2 — Tabii kaynakların iyi kullanılmaması,
3 — İşletmelerin bünyevî aksaklıkları,
4 — İşletmelerin sermaye bakımından yetersizliği,
5 — Düşük verimlilik,
6 — Gelir düşüklüğü,
7 — Pazarlama ile ilgili problemler.

Bu problemler tarım sektöründe üretimi sınırlamaktadır.

Türkiye halen sahip olduğu tabii kaynakları (toprak, iklim, su ve insan gücü) tam randımanla kullanamamaktadır.

Kaynaklar en iyi bir şekilde kullanıldığı, sektördeki bünyevi aksaklıklar giderildiği ve verimliliği artırıcı tedbirler alındığında tarımsal üretimi artırmak ve dolayısiyle tarımda gelişme hızını yükseltmek mümkün görünmektedir.

Tarımda gelişme, tarımsal bünye, kullanılan kaynaklarda, özellikle arazi varlığında gelişme imkânları, üretim tekniği, kullanılan girdilerin miktarı ve pazarlama durumu ile ilgili olduğu bunların herbirini ayrı ayrı inceleyerek sektördeki mevcut potansiyeli veya gelişme imkânlarını belirtmeye çalışacağız.

1. Bünyevi Aksaklıkların Giderilmesi (Toprak Reformu):

Tarımda bünyevi aksaklıkların giderilmesi, arazi tasarruf sisteminin ıslâhı (arazi tasarrufu ile ilgili mevzuatın ıslâhı, mülkiyet hadlerinin sınırlandırılması, topraksız ve az topraklı çiftçilerin durumunun ıslâhı, arazinin verimli ve devamlı bir şekilde işletilmesi), geniş manada arazi toplulaştırması (dağınık arazilerin birleştirilmesi, küçük işletmelerin genişletilmesi, işletme ünitelerinin yeniden organizasyonu, arazi ıslâhı, sulama ve kurutma kanallarının açılması, ve yol şebekelerinin tanzimi gibi hususları kapsıyan bir toplulaştırma), kiracılık - ortakcılık münasebetlerinin düzenlenmesi ve tamamlayıcı tedbirleri (uygun şartlarla tarımsal kredi temini, kooperatifçiliğin geliştirilmesi, çiftçinin eğitimi, lüzumlu araştırma müesseselerinin kurulması ve geliştirilmesi ve pazarlama şartlarının ıslâhı) gibi hususları kapsıyan geniş manada bir toprak reformuna ihtiyaç göstermektedir.

Bünyevi aksaklıkların giderilmesi ile ilgili bu tedbirler bir taraftan verimi artıracağı gibi diğer taraftan tarımdaki fazla iş gücüne yeni çalışma alanları açmak suretiyle iş gücünün kıymetlendirilmesine yardım edecektir. Arazi toplulaştırması, arazi ıslâhı, sulama ve kurutma kanallarının açılması, yol şebekelerinin tanzimi ve işletmelerin düzenli işletilmesi için tarla bitkileri üretimi ile hayvancılık arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve tarımda entansitenin artırılması tarımsal iş gücüne yeni çalışma alanları açar.

Bu ithiyaç memleketimizde de hissedilmiş ve 1960 dan itibaren bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmış ise de bir türlü neticelendirilememiştir. ismi ister toprak reformu ister tarım reformu olsun tarımda bünyevi aksaklıkları giderecek reform kanununun biran önce çıkarılması gerekir. Çünkü tarımda yapılacak ıslâh çalışmalarının başarıya ulaşması herşeyden önce tarımsal bünyenin ıslahına bağlıdır. Arazi toplulaştırması yapmadan sulamada ve makinalaşmada maliyeti düşürmek güç olduğu gibi tasarruf sistemindeki aksaklıkları gidermeden çiftçinin tarımsal yatırımları artırması da mümkün değildir.

2. Arazi Islâhı, Arazinin Kullanılması ve Tarımsal Gelişme:

Yapılan çalışmalara göre tarım arazisinin içinde 1.7 milyon hektar kısmen kullanılan drenajı bozuk, 0.7 milyon hektar da çorak arazi vardır. Bunların ıslâh edilerek tarım arazisine katılması mümkündür. Yine tarım arazisinin tahminen % 70 i çeşitli derecede erozyona maruz bulunmaktadır (22).

22) DPT, IBYKP, s. 309.

Drenajı bozuk ve çorak arazilerin ıslâh edilerek üretimde kullanılması, erozyona maruz yerlerde teraslama, bitki örtüsünün temini ve uygun tarım tekniklerinin kullanılması ile tarımsal üretimde artış sağlanabilir.

Mer'aların ıslahı ve verimli kullanılması için;

(1) Mutlak mer'a arazisinin tesbiti ve bu arazinin sürülmemesi,
(2) Mutlak mer'a arazisi olduğu halde daha önce sürülmüş marjinal toprakların tekrar mer'aya terki,
(3) Mer'aların ıslâhı ve bakımı - icabeden yerlerde yeniden mer'a bitkileri ekilmesi ve gübreleme,
(4) Aşırı otlatmanın önlenmesi, mer'aların otlatma kapasitesine göre münavebeli - düzenli otlatmanın gerçekleştirilmesi,
(5) Orta malı mer'alardan faydalanma ve bunların bakım ve korunmasının bir esasa bağlanması, gerekir. Bu hususların gerçekleştirilmesi ise teknik, kültürel ve kanunî çalışmaları gerektirir. Herşeyden önce mer'aların hayvan yükünü azaltmamız ve çayır-mer'a kanununu biran önce çıkarmamız icabetmektedir. Bu tedbirler alındığında hayvancılıkta verimi ve üretimi artırmak mümkün olacaktır.

Gereken teraslama ve toprak muhafazası tedbirleri alındığında halen işlenen 26 milyon hektarlık tarım arazisinin 40 milyona çıkarılabileceği de tahmin edilmektedir (23). Nüfus arttıkça, çiftçinin kültür seviyesi yükseldikçe, teknolojik gelişmeye paralel olarak bu husus gerçekleştirilebilir. Halen orman arazisi içinde mütalâa edilen, miktarı 3-5 milyon hektar olarak tahmin edilen tarım arazisinden de üretimde yararlanmak mümkündür. Bilhassa Akdeniz, Ege, ve Marmara bölgelerinde bulunan bu türlü arazi geniş üretim potansiyeline maliktir.

Üretimin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi ile ilgili diğer bir hususta, arazinin kullanma kabiliyeti ve bölgelerin ekolojik şartlarına en uygun mahsul plânlarının hazırlanması, toprakların millî ekonomi açısından optimum kullanma şekillerini tesbit ve bunların uygulanmasını gerçekleştirmektir. Bu suretle üretim faktörlerinden en iyi bir şekilde faydalanılabileceği gibi, her bölgede, o bölge şartlarına en iyi uyan ve o bölgede yetiştirilmesi en ekonomik olan bitkisel ve hayvansal üretim hakim kılınacak ve neticede verim artacak maliyetler düşecektir.

23) Osman Tosun, a.g.e., s. 105 - 106.

Bölgeler itibariyle üretilecek ana ürünler tesbit edilir ve bu esaslar dahilinde hazırlanan üretim proğramları, bölgelerin şartlarına göre ayarlanmış fiyat politikası veya diğer destekleme politikaları ile desteklenirse zamanla her bölgede, o bölge için, arzulanan ürünlerin yetiştirilmesi hakim duruma geçebilir.

Örneğin, Doğu Anadolu tabii şartlar ve pazarlama bakımından hayvancılığa müsait olduğu ve bölgenin birçok yerlerinde hububatın verimi düşük olduğu halde çiftçi hububat üretimine geniş yer vermektedir. Uygulanacak politika ile bölgede hayvan yemleri üretimi ve hayvancılık teşvik edilir ve çiftçinin ekmeklik ihtiyacı diğer bölgelerden uygun şartlarla karşılanır, bölge çiftçisinde yiyeceklerinin başında gelen buğdayı bulamama endişesi kalkarsa bölgede istenilen değişiklik gerçekleştirilebilir. Ekoloji ve ekonomik bakımdan çok müsait olmıyan meyvecilik bölgelerinde de buna benzer tedbirlerle hem kaliteyi düzeltmek ve hem de maliyetleri düşürmek mümkündür.

Bu husus gerçekleştiğinde tarımda kısmen ihtisaslaşma da mümkün olacak, çiftçi mesaisini muayyen ürünlere hasredecek, kontrol ve mücadele kolay olacak devletçe tatbik edilecek politikanın kolay bir şekilde uygulanmasına yardım erecektir.

3. Verimliliğin Artırılması ve Tarımsal Gelişme :

Altıncı bölümde tarımda verimliliğin düşüklüğü üzerinde durulmuş, bunun başlıca nedenleri arasında, bünyevi bozukluklara ilâveten, işletmelerin sermaye bakımından yetersizliği ve kullanılan girdilerin (makina, sulama gübre, mücadele ilâçları, ıslâh edilmiş bitkisel ve hayvansal tohumluklar) noksanlığı ve düşük teknoloji seviyesinin yer aldığı belirtilmişti.

Halen, Türkiye'de, üretimin artırılmasında modern girdilerin kullanılmasının etkisinin büyük olduğu ileri sürülmektedir. İBYKP'nında üretimin artırılmasında, sulamanın etkisi % 20, gübrelemeninki % 52, tohumluğunki % 10, nadastaki azalma ve üretimin yapısındaki değişikliğin etkisi % 8, bitki koruması, savaşı ve diğer teknik tedbirlerin etkisi de % 10 olarak tahmin edilmiştir (24). Bu girdiler yönünden Türkiye tarımı incelenecek olursa tarımımızın geniş gelişme imkânlarına sahip olduğu görülür.

24) DPT, IBYKP, s. 319.

a) **Sulama ile sağlanacak gelişme:** Türkiye'de tarım üretiminde verim ve üretimin artırılmasında en önemli rolleri oynıyacak faktörler arasında sulama, gübreleme ve yüksek verimli tohumluk ve damızlık gelmektedir.

Memleketin büyük bir kısmında kurak ve yarı kurak Akdeniz ve step iklimleri hakim olup, Karadenizin doğu kısımları dışında kalan yerlerde yağışların miktarı ve mevsimlere dağılışı elverişsizdir. Bunun için Türkiye'de tarımsal üretimi sınırlayan faktörlerin başında su gelmektedir.

Yapılan etüdlere göre Türkiye'de sulanabilecek alan 8.5 milyon hektardır. Halen bunun 1.5 milyon hektarı sulandığına göre geride sulamaya açılacak 7 milyon hektar arazi vardır. Bu oldukça geniş bir potansiyeldir. Ayrıca su ve diğer şartların elverişli bulunduğu ve ekonomik olduğunda yağmurlama usulüyle sulama imkânları da mevcuttur. Bu sulama özellikle, arızalı ve arazi tevsiyesi güç veya pahalı alanlarda geliştirilebilir.

Bu miktar arazi sulama altına alındığında tarımsal üretim artacağı gibi, entansitenin artması neticesinde işgücüne yeni çalışma alanları da yaratılmış olacaktır. Aynı zamanda sulama üretim çeşidinin ve kalitenin değişmesine ve önce yetiştirilmeyen yüksek değerli ürünlerin yetiştirilmesine de yardım edecektir. Sulamanın diğer bir etkisi de, sıcaklık ve güneşlenme faktörlerinin elverişli olduğu bölgelerde (örneğin, Akdeniz, Ege, kısmen Marmara) sulama ile aynı araziden iki ve hatta üç mahsul alınmasına yardım etmesidir.

Sulama, münavebe, iyi toprak işleme metod ve vasıtalarını da birlikte getirmek suretiyle verimin artmasına yardım etmektedir. İBYKP nı döneminde mevcut sulanan alana 392 bin hektar ilâve edilmesi öngörülmüştür.

Yalnız sulamanın etkili olabilmesi için tarla içi yatırımlarının zamanında yapılması, su haklarının düzenlenmesi, sulama hususunda çiftçinin eğitimi, sulu şartlara uygun mahsul plânının uygulanması, ıslâh edilmiş, verimi yüksek tohumla gübrenin birlikte kullanılması, hastalık ve zararlılarla mücadele yapılması gerekir.

Bu teknik telbirlere ilâveten organizasyon bakımından bazı tedbirlerin alınmasına ihtiyaç vardır. Bugün bir tüm olarak yürütülmesi gereken sulama çalışmaları, üç ayrı Bakanlıkca (DSİ - Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Topraksu - Köyişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı) yürütülmekte ve aralarında gerekli koordinasyon sağlanamamaktadır. Bunlardan

DSİ büyük sulama yatırımları ile meşgul olmakta ise de TOPRAKSU ve Tarım Bakanlığının teknik ve yayım hususlarında birlikte çalışmasında büyük zaruret vardır.

b) **Gübreleme ile sağlanacak gelişme:** Birçok memleketlerde yapılan araştırmalarda gübrenin yalnız başına % 40 dan fazla ürün artışı sağladığı, memleketimizde yapılan araştırmalarda ise bu artışın daha yüksek olduğu tesbit edilmiştir.

Son yıllarda çiftçi tarlalarında yapılan denemelerde Türkiye'de gübreleme ile % 40 ın üzerinde verim artışı sağlanabileceğini doğrulamıştır. Karadeniz, Marmara ve Ege bölgelerinde dönüme 10 kg. azotlu ve 6 kg. fosforlu gübre atmakla, mısırın veriminde, Karadeniz bölgesinde % 65 artış sağlandığı veya 1 kg. besin maddesinin 5.7 kg. fazla ürün ve 1 liralık harcamanın 1.6 TL. net gelir sağladığı; Marmara ve Ege bölgelerinde ise verimin ortalama olarak % 48 arttığı, 1 kg. besin maddesinin 5.6 kg. fazla ürün ve 1 TL. harcamanın 1.6 TL. net gelir getirdiği tesbit edilmiştir. Orta Anadoluda buğday ziraatinde dönüme 6 kg. fosforlu gübre kullanıldığında verimin % 47 arttığı, 1 kg. besin maddesinin 7.2 kg. fazla ürün ve 1 TL. harcamanın 2.3 TL. net gelir sağladığı görülmüştür. Trakya bölgesinde dönüme 6 kg. azotlu, 6 kg. fosforlu ve 6 kg. potaslı gübre atmak suretiyle buğdayın veriminin % 80 arttığı, 1 kg. besin maddesinin 5.6 kg. fazla ürün, 1 TL. harcamanın 2.7 TL. net gelir sağladığı tesbit edilmiştir. (25).

Kalkınan memleketlerde teknik ilerlemeye geçişin ilk safhalarında gübreleme ile işe başlama tavsiye edilmektedir. Zira gübrenin, mahsülün verim ve kalitesinde meydana getirdiği müsbet sonuç, bir yıl içinde açık bir şekilde görülebilmekte ve gübre kullanma fazla sermaye harcamasını gerektirmemektedir.

Gübrenin diğer önemli bir özelliği de daha önce açıklandığı üzere birçok teknik değişmelerin tamamlayıcısı olmasıdır. Islâh edilmiş tohumluk, sulama, hastalık ve zararlılarla mücadele programlarının uygulanması bitkilerin eskisine oranla topraktan fazla besin maddeleri almalarını gerekli kılar. Bu sebeple, kullanılan gübre miktarına üretim teknolojisi seviyesinin bir endeksi gözü ile bakılır (26).

25) Reşat Aktan, Tarımda Üretim Tekniğinin Değişmesinin Önemi. Tarımsal Ürünlerin Değerlendirilmesi Semineri, 19-23 Haziran 1970, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti.

26) Reşat Aktan, a.g.e.

İşletmelerin %13.5 inde ve işlnen tarım arazisinin %3.5 inde sunî gübre kullanıldığı (1963), ve hektara gübre miktarı, 50 kiloya çıkarılabileceğine (27) (1966 da 10.8 kg.) göre gübreleme yönünden geniş potansiyel vardır. Bu rakamlar kimyevî gübre tüketimini artırmak suretiyle tarımda gelişmeyi sağlamanın mümkün olacağını göstermektedir.

İBYKP'nında 1972 de gübre tüketiminin yaklaşık olarak 1966 daki tüketimin (192 bin ton) dört misline çıkarılması ön görülmüştür.

Gübrelemeden beklenilen neticenin alınabilmesi için, gübre ile birlikte yüksek verimli tohumun kullanılması, gerekli mücadelenin yapılması, tohum yatağının hazırlanması, gübre fiyatlarının uygun olması, iyi bir dağıtım şebekesinin kurulması, bölgelere göre optimum gübre dozlarının, gübreleme zamanının tesbiti, bu hususta araştırma ve yayım teşkilâtının sıkı işbirliği yapması, çiftçinin eğitimi ve sermaye ihtiyacının karşılanması (en iyisi aynî olarak verilmesi) gerekir.

Gübreleme bakımından önemli diğer bir husus ta tezek olarak yakılan ahır gübresinin toprağa verilmesidir. Yapılan hesaplara göre sadece bu hususun gerçekleştirilmesi tarımsal üretimde 1/4 artış sağlıyabilecektir (28).

Ahır gübresinin toprağa verilmesini gerçekleştirmek için dâvanın bir millî gelir kaybı olarak, çok taraflı ele alınması gerekir. Bu hususta ilk akla gelen tedbir, çiftçinin satınalma gücünü artırmak ve yakacak maddeleri ile köylünün ihtiyacına uygun, hem ısıtma ve hemde ekmek yapmaya müsait sobaları bol miktarda temin etmektir.

Bu maksatla, tohumluk kredisinde olduğu gibi; çiftçiye yakacak maddeleri ve soba için kredi açılması, hatta başlangıçta bu kredinin aynî olarak verilmesi ve iyi bir organizasyonla yakacak maddelerinin çiftçinin ayağına kadar götürülmesi problemin hallini kolaylaştırır. Problem bu şekilde, şumüllü olarak ele alındığında, gübreleme ile üretim arttırılabileceği gibi, köylerin pislikten kurtulması neticesinde sağlık şartları da kısmen düzelecek ve kömür ihtiyacı için linyit ocaklarının işletmeye açılması da yeni iş sahaları yaratacaktır.

Ayrıca yeşil gübre bitkilerinin üretimini ve bunların toprağa gömülmesini artırmak suretiyle de verimi ve üretimi artırmak mümkündür.

27) Mesut Özuygur, Gübreleme ve Bitkisel Ürünler Üretilmesinde Verimliliğin Arttırılması, MPM, Yayınları, Tarım Semineri 15 - 19 Nisan 1968, s. 9.

28) Bak s. 26.

c) **Makinalaşma** : Makinalaşma ile tarım işlerinin zamanında yapılması ve zayiat önlenmek suretiyle üretim artırılabilmektedir. Bugün memleketimizde birçok yerlerde dönüme atılan tohumluk miktarı bir hayli fazladır (bazı yerlerde normalin iki misline çıkmaktadır). Ayrıca hasadın orakla ve harmanın döğenle yapılması zayiata sebep olmaktadır. Bu şekildeki hasat - harman, biçerdöğerle hasada nazaran % 20 daha fazla zayiata ve hastalıkların (sürme gibi) yayılmasına sebep olmaktadır.

Bölge ve toprak şartlarına uygun alet ve ekipmanların geliştirilmesi, bir taraftan çeki gücündeki zayiatı önleyecek, diğer taraftan verim üzerine artırıcı tesir yapacaktır. Örneğin, hayvanla çekilir mibzerlerin çiftçiler tarafından geniş mikyasta kullanılması, tohumluk zayiatını önleyecek, muntazam intaşa yardım edecektir. Harmanın harman makinaları ile yapılması da harman sırasındaki zayiatı önleyecektir. Ayrıca uygun alet ve ekipmanın geliştirilmesi ve bunların çiftçiler tarafından kullanılması ile iş hayvanlarına iyi bakıldığında, traktör sayısında artış olmadan dahi, iş hayvanları sayısında bir miktar tasarruf sağlanabilir.

Ağaçlandırma, sulama ve arazi ıslâhı ile diğer sektörlerde iş gücüne yeni iş imkânları açıldığında makinalaşma ile iş hayvanı sayısını azaltmak ve iş hayvanları yerine diğer irat hayvanlarını yetiştirmek suretiyle hayvansal üretimin artırılması da gerçekleştirilebilir.

Memleketimizde, işletmelerin çoğunluğunu küçük tarım işletmeleri teşkil ettiği ve arazi fazla parçalı olduğundan, makinalaşmanın ekonomik olması, bir taraftan arazi toplulaştırmasına diğer taraftan çiftçiler arasında makina kooperatiflerinin geliştirilmesine bağlıdır. Yani çiftçilerin bir araya gelerek müşterek makina satınalmaları ve bu makinaları müştereken kullanmaları gerekir. Bu oldukça güçtür, yalnız birçok memleketlerde bu yolda başarı elde edilmiş, memleketimizde de kontrollü tarımsal kredi uygulanan bazı illerimizde (örneğin Tokat'ta) bu türlü çalışmalardan müsbet sonuç alınmıştır. Tarım Bakanlığı ve Ziraat Bankasınca müştereken yapılacak çalışmalarla bunun esasları tesbit edilir ve kontrolü gerçekleştirilse bu türlü çalışmaları genişletmek mümkün olur.

d) **Yüksek verimli tohum kullanmakla üretimde sağlanacak artış:** Verimin artırılmasında yüksek verimli tohumluğun önemi bugün Türk çiftçisi tarafındanda anlaşılmıştır. Son yıllarda pamuğun verimindeki önemli derecedeki artışta ve buğday verimindeki kısmî artışta (Tablo : 10) kullanılan yüksek verimli tohumlukların etkisi olmuştur.

Genel olarak verimin artırılmasında tohumluğun etkisi % 15-20 ora-

nında (29) kabul edilmektedir. İBYKP nında bütün Türkiye için % 10 kabul edilmiştir (30). Yalnız bu artış, tohumla birlikte, uygun dozda ve zamanında gübre kullanmak, uygun ekipman ve uygun tarım tekniği ile gerçekleştirilebilir. Yapılan araştırmalara göre Türkiye bu bakımdan geniş potansiyele maliktir.

Son yıllarda üretimi geliştirilen Meksika menşeli buğday, 600 mm den fazla yağış alan Akdeniz, Ege ve Marmara bölgelerinde iyi sonuç vermiş ve bu bölgelerde buğday veriminin kolaylıkla iki hatta 3 misline çıkarılabileceği tesbit edilmiştir (31).

Bu imkândan faydalanmak için Tarım Bakanlığınca yüksek verimli buğday projesi hazırlanmıştır. Bu projenin ana hedefi (32).

(1) Yurdun mevcut buğday açığını kapatmak ve nüfusun çoğalması ile ileride artacak talebi karşılamak.

(2) Projenin uygulanacağı bölgelerde düzenli münavebe fikrini benimsetmek ve yerleştirmektir.

Proje gerçekleştirildiği ve dönüme ortalama 300. kg. alındığı takdirde 1967 deki buğray üretimini (10 milyon ton), 1/4 oranında (2,5 milyon ton) artırmak mümkün olacaktır (33).

Bu buğdayın gelişebileceği bölge, Türkiye buğday ekiliş alanının yaklaşık olarak % 19 unu teşkil etmektedir. Geride kalan Orta Anadolu, Trakya, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu gibi yağışı 600 mm. nin altında ve kışları daha sert olan bölgelerimizde de bu bölge şartlarına uygun tohumluklar bulunmak ve tarım tekniği geliştirilmek suretiyle buğday verimini 2 misline çıkarmak mümkün görülmektedir. Zira yıllık yağışı 300. mm. civarında olan Washington Eyaletinde (A.B.D.) bugün Anadoludakinden 2-3 misli yüksek verim alınmaktadır (34).

---

29) Osman Tosun, a.g.e., s. 106 - 107.

30) DPT, IBYKP, s. 319.

31) 1968 - 69 üretim yılı ile ilgili olarak İzmir ilinde yapılan anket sonucuna göre İl ortalaması yerli buğdayın dönüme verimi 123,8 kg. olduğu halde Meksika menşeli buğdayda dönüme 385 kg. veya yerli buğdayın üç misli verim alınmıştır.
Kaynak : Ali Aras, Türkiye'de Buğday Üretimi ve Ekonomisi, Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Dergisi, Seri A c. 6, s. 1, 1969, s. 3 - 30.

32) Ali Aras, a.g.e., s. 13.

33) Meksika menşeli buğday programına alınan, illerde 1962 - 66 ortalaması buğday ekiliş alanı 1.481.917 hektar ve hektara verim 1278 kg. olduğuna göre.
Kaynak : Ali Aras, a.g.e., s. 26.

34) AID, Prospects For Turkish Agriculture, Ankara 1966, s. 16 - 17.

Kıyı bölgelerinden (1967 deki buğday ekim alanının % 19 u 1.520 bin ha) dönüme 300 kg. diğer bölgelerden de (1967 deki buğday ekim alanının % 81 i 6.480 bin ha) dönüme ortalama 200 kg. ürün alınabildiğinde sadece buğday üretiminde % 75 artış sağlamak ve aynı yıl 10 milyon ton olan buğday üretimini 17.6 milyona çıkarmak mümkündür. Hatta bazı eksperler, Türkiyenin, mevcut yağışı etkili kullanmak suretiyle buğday üretimini 27 milyon tona (1967 üretiminin 2.7 misline) çıkarabileceğini ileri sürmektedir (35).

Mısır üretiminde melez mısır proğramını geniş çapta uygulamak suretiyle mısır üretimini de birkaç misline çıkarmak mümkündür.

Islâh yolu ile bağ-bahçe ziraatinde de (örneğin, turunçgiller, elma ve şeftali gibi) bazı ilerlemeler kaydedilmiş ise de bunlar yeterli değildir. Ekolojik bölgelere göre meyvecilikte standartlaşmaya gitmek, pazarın, özellikle dış pazarın, isteklerine uygun meyve çeşitlerinin üretimini artırmak gerekir.

Tohumların çoğaltılması hususunda bugün takip edilen politika yerindedir. Devlet Üretme Çiftlikleri ve kontrollü mukaveleli çiftçiler tara fından yapılan bu çalışmaya devam edilmeli, mukaveleli çiftçi adedi artırılarak tohumluk ihtiyacı biran önce karşılanmalıdır. Yalnız büyük masraflarla üretilen bu tohumlukların yiyecek olarak kullanılmasını önleyici tedbirler alınmalıdır. Bu hususta, yardıma muhtaç çiftçilere subvansiyon suretiyle direkt yardımda bulunma gibi tedbirlere başvurulabilir.

Yalnız yukarıda belirtilen artışların gerçekleştirilmesi, yüksek verimli tohumluk çeşitleri yanında bunların geniş çapta Türk çiftçisi tarafından kullanılması, uygun ekim ve işlemeyi mümkün kılacak makina ve ekipmanın temini ve yeteri kadar gübre kullanmaya bağlıdır.

Yukarıda belirtilen hususlar sadece birer örnektir. Altıncı bölümde açıklandığı gibi, diğer ürünlerimizde de verim düşüktür. Verimliliği artırıcı tedbirlerle bu ürünlerde de verimi ve üretimi artırmak mümkündür.

Yukarıda açıklanan hususların gerçekleştirilmesinde Türk tarımcısına büyük görevler düşmektedir. Bu görevler:

a — Bölge şartlarına uygun yüksek verimli çeşitlerin bulunması ve ihtiyacı karşılayacak miktarda üretimi

b — Halen uygulanmakta olan tarım tekniğinin ıslâhı (kullanılan alet ve makinaların ıslâhı tarla hazırlığı, ekim, gübreleme, su-

35) AID, a.g.e., s. 18.

lama, münavebe, hastalık ve zararlılarla mücadelenin iyi bir şekilde yapılması gibi),

olmak üzere iki noktada toplanabilir. Bunun için de araştırmaya önem vermemiz ve tarım elemanlarını bu görevleri yerine getirecek şekilde yetiştirmemiz yani teknik bilgi ve vasıta bakımından teçhiz etmemiz, bu hususlarda çiftçiyi eğitmemiz ve onlarla sıkı bir işbirliği yapmamız gerekmektedir.

e) **Hastalık ve zararlılarla mücadelenin etkisi** Türkiye'de son senelerde hastalık ve zararlılarla mücadelede bazı ilerlemeler olmuş ise'de bu yüzden uğranılan kayıp oldukça önemlidir. Tahminlere göre tarım ürünlerinde hastalık ve zararlıların sebebiyet verdiği kayıp tarım ürünleri üretiminin % 15 i oranındadır.

Bitkisel üretimde olduğu gibi hastalık ve zararlılardan hayvancılıktaki kayıp ta büyüktür. Yılda 10-11 milyon baş hayvan öldüğü veya zayiat oranının % 14-15 civarında olduğu, hastalık ve parazitlerden ötürü yıllık hayvan kaybının 2 milyar lira kıymetinde olduğu tahmin edilmektedir (36). Yeterli mücadele yapıldığında bu zarar asgariye indirilecek, tarımsal üretim ve çiftçinin geliri artırılabilecektir.

f) **Hayvancılıktaki üretim potansiyeli.** Memleketimizde henüz hayvanlardan yeteri kadar verim elde edilememektedir. Bu sektöre verim düşüklüğüne sebep olan faktörleri ortadan kaldırdığımızda hayvansal üretimi artırmamız ve kaliteyi düzeltmemiz mümkündür. Bu hususların gerçekleştirilebilmesi için damızlık materyalini ıslâh etmek, besleme ve bakım durumunu düzeltmek, mer'a hayvancılığından entansif ahır hayvancılığına doğru gitmek, çayır-mer'a kullanma düzenindeki aksaklıkları gidermek, yem bitkileri ziraatini geliştirmek, yetiştiricileri eğitmek ve pazarlama durumunu ıslâh etmek gerekmektedir.

Hayvancılıkta önemli problemlerden biri de hayvancılık üzerinde çalışan teknik eleman miktarının yetersizliği ve sektörün tarım ve veteriner mesleği arasında senelerdir bir çekişme mevzuu olmasıdır. Bu hususun halledilmemesi hayvancılıkta gelişmeye engel olduğu gibi, büyük çapta düplikasyonlara ve maddi ısrafa sebep olmaktadır. Bunun biran önce halledilmesi, hayvancılık üzerine çalışan teşekküller arasında lüzumlu işbirliğinin sağlanması gerekir.

4. Meyvecilik ve Sebzecilikteki Potansiyel

Türkiye meyvecilik ve sebzecilik için iklim ve toprak şartları bakı-

36) AID, a.g.e., s. 54.

mından geniş potansiyele maliktir. Memleketimizde serin iklim, süptropik ve tropik iklim meyveleri ile muhtelif meyvelerin erkenci ve geç çeşitlerinin yetiştirilebilmesi, iç ve dış piyasada bu ürünlere karşı talebin günden güne artması, arazi bakımından meyvecilik alanlarını genişletme ve verim ve üretimi artırma imkânlarının mevcudiyeti ve potansiyelin hacmi hakkında bir fikir vermektedir.

Tahminlere göre 1967 yılında 669 bin ha. olan (bağ, zeytin ve Antep fıstığı hariç) meyve sahasını 2.7 misline (1.827 bin ha.) çıkarmak mümkündür (37). Halen memleketimizde nüfus başına meyve tüketiminin birçok memleketlere nazaran % 50 daha noksan olduğu (1966 yılında 49 kg) ve gelir seviyesi arttıkça meyve tüketimi artacağı gibi (38), kuru meyve ihracına ilaveten Orta Avrupa ve Arap memleketlerine geniş mikyasta yaş meyve ve sebze ihraç imkânlarımızda mevcuttur. Örneğin 1968 yılında AET nin yaş meyve ithalâtı 3.8 milyon ton olduğu halde Türkiye'nin aynı yıl toplam yaş meyve ihracatı bu miktarın ancak % 1.7 si oranındadır (66.224 ton). Ayrıca gelir seviyesi ve hayat standardı yükseldikçe yaş meyve ve sebze tüketimi de artmaktadır.

Meyveciliğin gelişmesi atıl iş gücünün kıymetlendirilmesi, toprak muhafazası ve marjinal arazilerin değerlendirilmesine de yardım edecektir. Zira, meyvecilikte iş entansitesi daha fazla olduğu gibi bazı meyve çeşitleri (bağ, badem zeytin fındık, çay ve Anteb fıstığı gibi) genellikle arızalı ve tarla ziraatine müsait olmayan yerlerde yetiştirilebilmektedir.

Yalnız meyveciliğin gelişebilmesi için iç ve dış piyasanın tuttuğu, özellikle dış piyasada rekabet edebileceğimiz çeşitlerin tesbiti, bugünküne nazaran daha fazla yatırım yapılması, verimi artırmak ve kaliteli meyve üretebilmemiz için çiftçinin teknik bilgi (tesis, bakım, mücadele, hasat ve muhafaza alanlarında), teknik vasıta ve kredi bakımından takviye edilmesi, pazarlama problemlerinin halledilmesi gerekir. Dış piyasalarda diğer üretici memleketlerle rekabet edebilmemiz için pazarlama tedbirleri yanında bu piyasaların ençok istediği meyve çeşitlerini bol miktarda üretmemiz gerekir. Çünkü ihracat bakımından piyasaya istikrarlı bir şekilde (miktar ve fiyat bakımından) bol miktarda kaliteli ve standart ürün sürmek büyük önem taşımaktadır.

37) Tarım Bakanlığı, Türkiye'nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu (1968 - 2000), Ankara 1969, s. 223 - 25.

38) Avrupa memleketlerinde nüfus başına meyve tüketimi 80 kg. civarındadır.

5. Tarımsal Gelişme ve Tarımsal Kredi

Tarımda verimliliğin artırılması, teknik bilgi ve sermaye ile yakından ilgilidir. İşletmede gerekli ıslâhatı (arazi ıslâhı, sulama tesislerinin tamamlanması gibi) yapmak, makinalaşma, üretimde entansiteyi artırmak, işletmede hayvancılığa yer vererek, tarla ürünlerini işletmede kıymetlendirmek ve üretim tekniğini ıslâh ve inkişaf ettirmek için fazla sermayeye ihtiyaç gösterir.

Modern çiftçilik geniş mikyasta sermayeye ihtiyaç gösterdiği gibi bu ihtiyaç teknik gelişmelerle birlikte artmaktadır. Çünkü verimi artırıcı yeniliklerin çiftçiler tarafından kullanılması; çiftçilerin bu yeniliklerden haberdar olması, bunların çiftçiler tarafından benimsenmesi ve benimsenen bu yeniliklerin tatbiki için de çiftçilerin yeter sermayeye sahip olmaları ile mümkündür.

Tarım işletmelerinde lüzumlu sermaye ise işletmenin fazla gelirinden yapılan tasarrufla veya borçlanmak suretiyle (dışardan) temin edilmektedir. İşletmede tasarrufla sermaye terakümü, işletmenin rantabl çalışması ve net kazancının fazla olması ile mümkündür. Tarım işletmelerinde işletmenin kazancından sağlanacak tasarrufla sermaye terakümü her zaman mümkün olmamakta veya uzun seneler beklemeyi icabettirmektedir. Bilhassa küçük aile işletmelerinde tasarruf suretiyle sermaye biriktirme daha güç ve hatta bazı işletmelerde imkânsızdır. Çünkü bu işletmelerin geliri çiftçi ve ailesine asgari bir hayat standardı temininden bile uzaktır.

İşletmelerin sermayeleri ve gelirleri işletmenin başarılı bir şekilde üretim faaliyetine devam etmesine kâfi gelmediği ve şahıslardan borçlanmak suretiyle kredi temini pahalı, gayri emin ve uzun vadeli yatırımlara müsait olmadığından, tarımsal üretimin artırılmasında lüzumlu kredinin devlet tarafından temini ve organizasyonuna ihtiyaç vardır.

Bu maksatla kurulmuş olan Ziraat Bankasının memleketin kredi ihtiyacını karşılayacak bir duruma getirilmesi gerekir. Üretimin artırılabilmesi için çiftçiye kredi ile birlikte teknik yardımın da götürülmesi ve verilen kredinin yerinde kullanılmasının temini gerekmektedir.

Bunların gerçekleşmesi ise, Ziraat Bankasının sermaye ve teknik eleman bakımından takviye edilmesi ile mümkündür. Banka teşkilâtı bir hayli geliştiği, şube ve ajans sayısı 715'i, tarım kredi kooperatifleri sayısı 1984'ü bulduğu ve bankanın kredi verdiği çiftçi sayısı 3 milyonu geçtiği halde, bankanın takip ettiği yanlış istihdam politikası ve kredinin

verilmesinde takip edilen politika (kredi miktarının azlığı ve bir nevi yardım şeklinde mütalâa edilmesi) yüzünden kredinin kontrolü gerçekleştirilememiştir. Banka tarımsal kalkınmamız için büyük sorumluluklar yüklenmiş olmasına rağmen lüzumlu teknik teşkilâtı kurma yoluna gitmemiştir. 1966 yılında bankaca istihdam edilen yüksek okul mezunu personel içinde teknik tarım elemanı miktarının % 1 oranında olması bu hususu teyit etmektedir.

Halbuki kredi politikasının başarısı, teknik eleman miktarı ve kalitesi ile yakından ilgilidir. Güney Doğu Asya ve Güney Amerika'da yapılan incelemelerde, tarımsal kredinin üretimde etkili olmamasında tarımsal kredi müesseselerinin azlığından veya sermaye noksanlığından ziyade ehliyetli personel noksanlığının rol oynadığı tesbit edilmiştir.

1964 yılından itibaren memleketimizde uygulanmaya başlıyan kontrollü kredi sistemi bu bakımdan önem taşımaktadır. Bu sistemle, çiftçiye kredi ile birlikte teknik yardım da götürüldüğü, verilen kredi işletmenin ihtiyacını karşılayacak miktarda kontrollü bir şekilde verildiğinden üretimde kullanılmakta ve neticede üretimde artış sağlandığı için çiftçi borcunu kolaylıkla ödeyebilmektedir. Bu suretle banka klâsik kredilerde olduğu gibi her sene tecil probleminden kurtulmaktadır. Bu sistemin süratle geliştirilmesi ve etkili olabilmesi için, a) Banka sermayesinin takviyesi b) Teknik eleman ihtiyacının karşılanması, c) Kontrollü kredi teşkilâtının bu alanda yetişmiş eleman miktarına göre genişletilmesi gerekir.

Bu hususta en uygun tedbir Bankanın Tarım Bakanlığına bağlanmasıdır. Bu suretle Tarım Bakanlığındaki teknik elemanlardan daha iyi bir şekilde faydalanma imkânı bulunur, kontrollü kredi teşkilâtı daha süratli geliştirilir ve üretimde beklenen artış sağlanabilir. Tarım politikasının ve tarım yayım teşkilâtının başarısı için de buna ihtiyaç vardır.

Kalkınma Plânında kredinin üretimi artıracak şekilde kullanılmasında Tarım Bakanlığı ile Ziraat Bankası'nın işbirliği yapması öngörülmüşse de, şimdiye kadarki tecrübeler sadece işbirliği ile bu hususun gerçekleştirilemiyeceğini göstermiştir. Yayım elemanlarının, vasıta ve kredi ile teçhiz edilmek suretiyle, çiftçiye teknik bilgi ile birlikte çeşitli girdileri de götürmeleri tarım teşkilâtının başarısını artıracaktır. Şeker Şirketinin başarılı çalışmasında, çiftçiye götürülecek hususların teknik ve maddi yönleri ile birlikte ele alınmasının büyük etkisi olmuştur.

6. Pazarlama ve Tarımsal Gelişme :

Pazarlama, üretimin artırılması iç ve dış pazarlarda değerlendirilmesi, tarımsal kalkınma, teknik gelişme ve çiftçinin gelirinin artırılması için

büyük önem taşımaktadır. Halen memleketimizde ürünlerin toplanması, sınıflandırılması, taşınması, muhafazası ve satışı gibi pazarlama ile ilgili faaliyetler, birkaç ürün (turunçgiller gibi) hariç, layıkiyle yapılmamaktadır. Bu yüzden ürünlerimiz değer fiyatına satılamadığı gibi, ihracı güçleşmekte, ürünün büyük bir kısmı zayî olmaktadır.

Pazarlama yönünden üretimin artırılmasında diğer önemli bir husus ta tüketicinin ödediği paradan (fiyattan) üreticinin eline geçen miktardır. Bugün memleketimizde bu iki fiyat arasında büyük fark vardır. Birçok ürünlerde üretici tüketicinin ödediği fiyatın % 20 sini dahi alamamaktadır. 1965 yılında Ankara çevresinde yetiştirilen bazı meyve ve sebzelerin fiyatları üzerinde yapılan bir incelemede, üreticinin eline geçen paranın tüketicinin ödediği fiyatın, birçok ürünlerde (yeşil biber, havuç, patlıcan, patates, kabak, elma gibi) % 20 nin altında (% 13-17), bazı ürünlerde (domates, sivri biber, karpuz ve armut) %20-30 arasında, birkaç üründe de (soğan, üzüm) % 32-33 oranında, sadece hıyarda % 40 olduğu tesbit edilmiştir. (39). Diğer bölgelerde durum bundan daha kötüdür. Zira bu örnekte çiftçilerin taşıma masrafları az olduğu gibi, yakınlık dolayısiyle bozulmadan mütevellit zarar daha azdır.

Hayvancılıkta da durum buna yakındır. Erzurum'da bir hayvan üreticisinin eline İstanbul'da tüketicinin ödediği paranın ancak % 28 i geçmektedir (40).

Aradaki fark, yani tüketicinin ödediği paranın % 75-80 ni aracılarda kalmaktadır. Pazarlama masrafları (işçilik, nakliye ve paketleme) sanayileşmiş ileri memleketlerde daha yüksek olduğu halde bu memleketlerde dahi üreticinin hissesi % 40 ın üzerindedir (1965 de A.B.D. % 39) (41).

Üreticiler teşkilâtlanmadığı, münferit olarak pazara yeter miktarda ürün arzedemedikleri için ürünlerin toplanması hizmetini görmek üzere pek çok sayıda aracı ortaya çıkmakta, dolayısiyle pazarlama masrafları gereksiz ölçüde yükselmektedir.

Bu yüzden pazar fiyat sistemi tam anlamıyla çalışmamakta, tüketicinin istekleri, üreticiye daha yüksek fiyatlar halinde aksetmemekte, pazarlama sisteminde yer alan fazla sayıdaki aracılar, üretici ile tüketici arasında fiyat yolu ile bir ilişki kurulmasını engellemektedir.

39) AID, a.g.e., s. 109.
40) Turan Güneş, a.g.e., s. 282.
41) L. B. Darrah, Food Marketing, The Ronald Press Co. N.Y. 1967, p. 292.

Çiftçiler kendi aralarında teşkilâtlanamadığı gibi, pazarlama bilgileri noksan, pazar fiyatları ile, pazar şartlarını (pazardaki arz ve talep durumunu) takip edecek durumda değildir. Çiftçiye bu türlü bilgi ve malûmatı götürecek olan Tarım Bakanlığı da bu yönden fazla teşkilâtlanmamıştır.

Pazarlama durumunu ıslâh ve çiftçinin daha fazla pay alarak üretimini artırması ve kaliteyi yükseltici tedbirleri alabilmesi için pazarlama ile ilgili dağınık teşekkülleri bir idare altında toplamak, bugünkü ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemek ve üreticiler arasında kooperatifçiliği geliştirmek gerekir.

Birçok memleketlerde üretimin artırılması, tarımsal ürünlerin pazarlanması ve çiftçilerin ihtiyacının karşılanmasında kooperatifleşmenin büyük rolü olmuştur. Bugün Yunanistan tarımının % 65 ini kapsıyan 7800 tarım kooperatifi bunların üretimini ve 29 satış ve ihracat birliği de ambalajlama, satış ve ihracat işlerini düzenlemektedir (42). Buna mukabil, memleketimizdeki tarım satış ve üretim kooperatiflerinin miktarı mahduttur (1965 de 231 tarım satış kooperatifi 74 üretim kooperatifi mevcuttu) (43).

7. Tarım Sanayii ve Tarımsal Gelişme

Tarım ürünlerimizin çoğu ham olarak ihraç edilmektedir. Örneğin 1967 yılında değeri 461 milyon dolar olan toplam tarım ürünleri ihracatının % 90 ını işlenmemiş ürünler teşkil etmekte idi.

Tarım sanayiinin gelişmesi ile ürünlerin işlenmesi ve bu sanayinin üretim bölgelerinde kurulması bir taraftan tarımsal nüfusa yeni iş imkanları yaratacak, diğer taraftan ham ürün ihracatındaki riskin azaltılması, dağıtım ve pazarlamanın kolaylaşması, tarımsal üretimdeki istikrarsızlıkların azaltılması, fiyatlarda düşmelere sebep olacak üretim fazlalıklarının ortadan kalkmasına ve pazarlama imkânı az, düşük kaliteli ürünlerin ve artıkların kıymetlendirilmesine yardım edecektir.

Bilhassa konserve sanayii geniş potansiyele sahiptir. Mevcut konserve sanayinin kapasitesi mahdut olduğu için üretilen meyve ve sebze gereği gibi kıymetlendirilememekte, önemli bir kısmı çürümeye terkedilmektedir. Bu sanayinin gelişmesi konservecilik için istenen standart ve konser-

42) Halûk Cillov.
43) DPT, IBYKP, s. 242.

veciliğe elverişli türlerin yetiştirilmesini de teşvik edecek, ve ihracatın artmasına yardım edecektir.

8. Çiftçinin Eğitimi ve Tarımsal Gelişme

Tarımda arzulanan gelişmenin sağlanması, çiftçilerin gelişme ile ilgili yeniliklerden (metod ve girdiler) haberdar olması, benimsemesi ve uygulayacak mali güçte olmasına bağlıdır. Bu hususların gerçekleştirilmesi ise kuvvetli bir yayım teşkilâtına ihtiyaç gösterir. Memleketimizde pancar ziraatinin gelişmesi ve Şeker Şirketinin muvaffak olmasında, çiftçi ile birlikte çalışan çiftçinin eğitimine ve yapılan işlerin kontrolüne önem veren teknik teşkilâtın geliştirilmiş olmasının büyük etkisi olmuştur.

Halen Tarım Bakanlığının elindeki teknik eleman miktarı ile böyle bir işbirliğini gerçekleştirmek güç olduğu gibi, organizasyon noksanlığından mevcut elemanlardan da layıkiyle faydalanılamamaktadır.

1967 yılında Türkiye ortalaması 1 ziraat teknisyenine 33 köy, 2941 işletme ve 1 veterinere 82 köy, 61 bin büyükbaş hayvan 7202 işletme düştüğüne, İspanya'da toprak reformu uygulanan yerlerde 1 ziraat teknisyenine 40 çiftçi ailesi hesaplandığına göre (44) durum kendiliğinden ortaya çıkar. Bazı bölgelerde özellikle Doğu ve Güneydoğu illerimizde teknik eleman durumu daha kötüdür.

Çiftçinin teknik bilgi ve kültür seviyesi de düşüktür. Zira, çiftçiler arasında teknik eğitim görmüş olanların sayısı yok denecek miktarda olduğu gibi, muhtarlıkların % 44 ünde (1960) ilkokul dahi yoktur. Başka bir deyimle köylü nüfusunun % 27 si ilkokul tahsilinden dahi mahrum ve okur yazar oranı % 25 in altındadır (45). Bu durum tarım tekniğinin gelişmesini engellemektedir. Zira, yayım teşkilâtı ile çiftçiye ulaştırılan bilgilerden çiftçinin layıkiyle faydalanabilmesi için yayım elemanın anlattıklarını anlaması (46), ve onun verdiği yayınları okuyabilmesi gerekir.

---

44) İbrahim Aksöz, Toprak Reformu ve Türkiye'de Toprak Reformuna İhtiyaç, Atatürk Ü. Y. 47, Erzurum 1964, s. 35.

45) 1960 istatistiklerine göre Türkiye ortalaması okur - yazar oranı %39.5 ise de şehirlerde okur - yazar oranı yüksek olduğundan köylerdeki oran daha düşüktür.

46) Türkiye'de, özellikle Doğu Anadolu'da Türkçe bilmeyenlerin (Kürtçe konuşanların) oranı 13 il ortalaması %25'i bulmaktadır. (Ağrı, Bingöl, Bitlis ve Hakkâri'de bu oran %60'ın üzerindedir.).

Nitekim yapılan araştırmalarda okur yazarlık oranı arttıkça verimin yükseldiği tesbit edilmiştir (47).

Tarımda verimliliği artırarak tarımsal kalkınmayı gerçekleştirebilmemiz için senelerdir üzerinde durulan tarım teşkilâtının reorganizasyonunu gerçekleştirmemiz, kaliteli eleman yetiştirmemiz, bunun için de, hizmet içi eğitime ve ihtisaslaşmaya önem vermemiz gerekir. Aksi halde mahdut miktardaki teknik elemana dahi iş bulma güçlükleri ile karşılaşırız. Toprak reformu kanununun çıkarılması ve yukarıdaki kısımlarda açıklanan çeşitli teşkilâtların yeniden organizasyonu tarımdaki istihdam problemini de halledecek ve verimin artmasına dolayısiyle çiftçinin gelir seviyesinin yükselmesine yardım edecektir.

47) Lester R. Brown. Population Growth, Foods Needs and Production. Development Digest Oct. 1965, p. 80.

IX — ÖZET :

Tarım sektörü, millî gelire katkısı, dış ticaretimizdeki yeri, nüfusun üçte ikisine çalışma alanı sağlaması ve diğer sektörlere katkısı bakımından büyük önemi haizdir. Türkiye'nin gelişmesi daha çok sanayileşme yönünde olacaksa da sanayi sektörünün gelişebilmesi için tarımda belirli hedeflere ulaşılması gerekmektedir.

Tarım sektörü millî gelirimizin üçte birini sağlamakta ise'de, miktarı hava şartlarına bağlı olarak değişmekte ve bu değişme millî geliri de etkilemektedir.

1950 den sonra tarımsal gelir ve tarımsal üretimde önemli derecede artış olmuş ise de bu artış daha ziyade genişliğine gelişme yani yeni arazi açmaları ile elde edilmiştir. 1950 - 55 döneminde tarımsal üretim ve gıda maddeleri üretimi üç misli bir artış gösterdiği halde 1955 den itibaren bu artış yavaşlamış ve neticede nüfus başına üretimde düşmüştür.

1946/50 ortalamasına nazaran bazı ürünlerin verimlerinde bir miktar artış olmuş ise de bu artış diğer memleketlerle aramızdaki boşluğu dolduracak seviyede değildir. Halen AET ortalamasına nazaran, fasulya ve pamuk hariç, diğer ürünlerimizin verimi % 50 noksandır. Sektörde genişliğine gelişme imkânı kalmadığından bundan sonra üretimde artış ancak verimliliği artırmak suretiyle sağlanabilecektir.

Bitkisel üretimde düşük verim, tabii kaynakların iyi kullanılmaması, işletmelerin bünyevi bozuklukları, teknoloji seviyesinin geriliği ve kullanılan teknik girdilerin noksanlığı ile ilgilidir. Hayvancılıkta verim düşüklüğünün nedenleri ise; kullanılan damızlıkların düşük ırklardan teşekkül etmesi, besleme ve bakımlarındaki noksanlık, çayır-mer'a kullanma düzenindeki aksaklıklar, yetiştiricilerin gelir, teknik bilgi, sermaye ve teşkilâtlanma bakımından yetersiz oluşu ve pazarlama şartlarının kifayetsizliği olarak özetlenebilir.

Çiftçilerin verimi artırıcı tedbirleri alamamasında teknik bilgi noksanlığı yanında gelirlerinin kifayetsizliği, arazi tasarruf sistemindeki aksaklıklar, pazarlama durumu ve takip edilen kredi politikasının da etkisi olmuştur. Tarımsal kredi hacmi artmış olmasına rağmen işletmelerin yaklaşık olarak yarısı kredi imkânlarından yararlanamadıkları gibi çoğunlukla verilen kredi miktarı işletmede verimliliği artıracak tedbirleri almıya kifayet edecek seviyede olmadığı için üretimden ziyade tüketimde kullanılmaktadır. Ayrıca kredinin dağıtımında bir dengesizlik göze çarpmaktadır.

Tarımsal nüfus miktarına nazaran işlenen arazi miktarı mahdut olduğu için sektörde büyük bir işgücü kıymetlendirilememekte, şehire göç, işsizlik, gizli işsizlik ve gelir düşüklüğü gibi bir takım sosyal ve ekonomik problemler yaratmaktadır. Tarım sektöründeki insan gücü layıkiyle kıymetlendirilememektedir. Sektördeki gizli işsiz miktarı bu sektördeki faal nüfusun 1/4 i olarak tahmin edilmekte ve diğer sektörlerde iş imkânı yaratıldığında asgari 1-1.5 milyon faal nüfusu tarım sektöründen çekmek mümkün görülmektedir.

Halen tarım sektöründe nüfus başına gelir miktarı sanayidekine nazaran 2/3 noksan olduğu gibi gelirin dağılımında da büyük eşitsizlik vardır. Gelir düşüklüğü ve dengesizlikte tarım işletmelerinin bünyesel durumlarının etkisi olmuştur. İşletmelerin % 77 si asgari geçimi temin edecek büyüklükte olmadığı gibi işletmelerin çoğu toplu bir işletme karakteri göstermemektedir. Büyük tarım işletmeleri hariç küçük tarım işletmelerinin ekserisi bütünlüğü haiz bir işletme olmaktan ziyade dağınık arazi parçalarından ibarettir .

İşlenen arazi miktarındaki artış, arazi ıslâhı veya tarıma elverişli arazilerin sürülmesinden ziyade çayır-mer'a arazisinden yapılan açmalarla gerçekleştirilmiştir. Çayır-mer'a arazisindeki azalmaya rağmen hayvan miktarındaki artış ve çayır-mer'a amenajmanındaki noksanlıklar mer'alarda aşırı otlatma ve meyilli arazilerde de erozyon problemini doğurmuştur.

Bugün tarımda çözüm bekleyen başlıca problemler; sektördeki nüfus fazlalığı, tabii kaynakların kullanılması işletmelerin bünyevi ve sermaye durumları, verimlilik, gelir düşüklüğü ve pazarlama ile ilgili problemlerdir. Bu problemler tarım sektöründe üretimi sınırlamaktadır.

Türkiye halen sahip olduğu tabii kaynakları tam randımanlı kullanamamaktadır. Kaynaklar iyi bir şekilde kullanıldığı, sektördeki bünyevi aksaklıklar giderildiği ve verimi artırıcı tedbirler alındığında tarımsal üretimi artırmak ve dolayısiyle tarımda gelişme hızını yükseltmek mümkündür.

Tarımda üretimi artırmak için: Tarım sektöründeki bünyevi aksaklıkları giderecek geniş manada toprak reformunun gerçekleştirilmesi; arazi ıslâhı, mer'aların ıslâhı ve verimli kullanılması ile ilgili tedbirlerin alınması; halen orman arazisi içinde mütalaa edilen ve miktarı 3-5 milyon hektar olarak tahmin edilen tarım arazisinin ıslâh edilerek tarıma açılması; arazinin kullanma kabiliyeti ve bölgelerin ekolojik şartlarına uygun

mahsul plânlarının hazırlanması, toprakların millî ekonomi açısından optimum kullanma şekillerini tesbit ve bunları uygulamak; verimliliği artırmak için de, sulamaya önem vermek, sulanan arazi miktarını artırmak ve sulama tekniğini ıslâh etmek; kullanılan gübre miktarını artırmak, tezek olarak yakılan ahır gübresinin toprağa atılması için gerekli tedbirleri almak; bölge ve toprak şartlarına uygun alet ve ekipmanın geliştirilmesi; üretimde yüksek verimli tohumluk ve damızlık kullanılmasının sağlanması; hastalık ve zararlılarla mücadeleyi daha etkili bir hale getirmek; çiftçinin bunları zamanında ve lüzumlu dozda kullanabilmesi ve işletmesini yeni şartlara göre düzenleyebilmesi için uygun şartlarla ve yeter miktarda kredi temini ve verilen kredinin üretimde kullanılmasının gerçekleştirilmesi; üretilen ürünlerin iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve talepteki değişmelerden çiftçinin layıkiyle faydalanabilmesi için pazarlama problemlerinin halli, pazarlamada aracıların sayısının azaltılması bu maksatla üreticilerin teşkilâtlanmasını (kooperatifçiliğin gelişmesini) sağlamak, pazarlama ile ilgili dağınık teşekkülleri bir idare altında toplamak ve bugünkü ihtiyaçlara göre yeniden düzenlemek; tarım sanayiini geliştirmek; çiftçinin kültür ve teknik bilgi seviyesini, yükseltmek, bunun gerçekleşmesi için çiftçinin eğitimine önem vermek ve yeter miktarda ve üstün kalitede teknik eleman yetiştirmek; tarımsal kalkınmayı tüm olarak ele alıp çeşitli teşekküller arasında sürtüşme ve çekişmeyi gidermek ve tarım teşkilâtını günün ihtiyaçlarına göre, yeniden organize etmek ve istikrarlı bir tarım politikası takip etmek gerekmektedir.

Geniş manada toprak reformunun gerçekleştirilmesi, verimliliği artıracak tedbirlerin alınması, tarımla ilgili teşkilâtların yeniden organizasyonu, hizmet içi eğitim ve ihtisaslaşmaya önem verilmesi, tarım teşkilâtındaki istihdam problemini halledecek ve verimde sağlanacak artışla Türk çiftçisinin gelir seviyesi ve hayat standardı yükselecektir.

LİTERATÜR

1 — AID., Prospects for Turkish Agriculture, Ankara 1966.

2 — Aksöz, İbrahim., Toprak Reformu ve Türkiye'de Toprak Reformuna İhtiyaç, Atatürk Ü. Y. 47, Erzurum 1964,

3 — Aktan, Reşat., Tarımda Üretim Tekniğinin Değişmesinin Önemi Tarımsal Ürünlerin Değerlendirilmesi Semineri, 19-23 Haziran 1970. Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti.

4 — Aras, Ali., Türkiye'de Buğday Üretimi ve Ekonomisi. Ege Ü. Z.F. Dergisi Seri A, C. 6, s.1, 1969.

5 — Brown, R. Lester., Population Growth, Foods Needs and Production. Development Digest Oct. 1965.

6 — Cillov, Haluk., Yaş Meyve İhracatı, 5 Eylül 1970 tarihli Milliyet Gazetesi.

7 — Darrah, L.B., Food Marketing, the Ronald Press Co. N.Y. 1967.

8 — DİE., Ziraî Bünye ve İstihsâl İstatistikleri

9 — DIE., Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-65 Yayın No. 510

10 — DIE., Nüfus Sayımları İstatistikleri

11 — DIE., Tarım İstatistik Özetleri Yayın No. 432, 595.

12 — DPT., Kalkınma Plânı, Birinci Beş Yıl (1963-67), Ankara 1963.

13 — DPT., Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl (1968-72) Ankara 1967.

14 — DPT., Kalkınma Plânı, 1968 Proğramı.

15 — Gökçora, Hüseyin., Türkiye Tarımında Verimin Artırılması Türkiye'de Tabiat ve Tabiat Kaynaklarından Faydalanma ve Korunma Esasları. Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları No. 9, Ankara 1964.

16 — Güneş, Turan., AET, Türkiye Tarımı ve Hububat - Hayvan Ekonomisi. A.Ü. Yayınları No. 424, Ankara 1970.

17 — Hamurdan, Yusuf Ö., Surplus Labor in Turkish Agriculture paper presented at the NESA Employment Seminer. July 6-9 1970 Kathmandu, Nepal.

18 — Kazgan, Gülten., Türkiye'de Tarımsal Gelişme (1948-62) I.Ü. Yayın No. 1191, İstanbul 1966.

19 — OECD., Low Incomes in Agriculture, Paris 1964.

20 — OECD., Agricultural Development in Southern Europe, Paris 1969.

21 — Özbek, Sabahattin., Türkiye'de Yaş Meyve ve Sebze Marketinginin Problemleri, TBTAK, Meyveciliğimizin Geliştirilmesi ve Ürünlerin Değerlendirilmesi ile ilgili Problemler ve Bu Maksatla Yapılması Gerekli Araştırmalar, Ankara 1969.

22 — Özuygur, Mesut., Gübreleme ve Bitkisel Ürünler Üretilmesinde Verimliliğin Artırılması, Tarım Semineri 15-19 Nisan 1968 MPM Yayınları.

23 — Tarım Bakanlığı, Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar D.B., Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi, s. 31, Ankara 1968.

24 — Tarım Bakanlığı., Türkiye'nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu (1968-2000) Ankara 1969.

25 — Tarman Ömer., Türkiye'de Yem ve Mer'a Problemleri Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Yayınları No. 9, Ankara 1964.

26 — Tosun, Osman., Tohumluk ve Bitkisel Ürünler Üretilmesinde Verimliliğin Artırılması, MPM, Tarım Semineri (15-19 Nisan 1968)

T. M. M. O. B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No: 2

Kalkınma plânlarımızda tarım sektörünün yeri ve uygulama sonuçları

Yazanlar:

Dr. Nazmi DEMİR
Ziraat Yüksek Mühendisi

Nuran BEKTÖRE
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

		Sayfa
I.	GİRİŞ	5
II.	TARIM SEKTÖRÜNÜN GENEL EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ	6
III.	TARIM SEKTÖRÜNÜN I NCİ VE II NCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNLARIMIZDAKİ YERİ VE UYGULAMA DURUMU	6
	A — TARIM SEKTÖRÜ İÇİN PLÂN HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞME	7
	B — UYGULAMANIN BESLENME, HAMMADDE SAĞLAMA VE İHRACAT YÖNÜNDEN ANALİZİ	12
IV.	TARIM SEKTÖRÜ HEDEFLERİNE ULAŞILAMAMASININ BAŞLICA NEDENLERİ	16
	A — PLÂN METODOLOJİSİ YÖNÜNDEN SORUNLAR	16
	B — TARIM YATIRIMLARI YETERSİZLİĞİ	19
	C — BÜNYESEL PROBLEMLER	22
	1 — İNSANGÜCÜ	23
	2 — TOPRAK	26
	3 — SERMAYE	29
	D — TARIMSAL GİRDİ PROGRAMLARI	32
	1 — SULAMA	34
	2 — GÜBRELEME	40
	3 — TOHUMLUK VE MÜCADELE	44
	4 — MAKİNALAŞMA	46
	E — KREDİLEME	47
	F — ARAŞTIRMA VE YAYIM	49
V.	ÖZET	52

Bu tebliğ Dr. Nazmi Demir ve Nuran Bektöre'ye II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — GİRİŞ:

Ekonomik kalkınmanın başlangıçta geniş çapta tarımsal üretime dayalı kaldığı, bugün, birçok ülkeler tarafından kabul edilmiştir. Ancak doğal şartlara bağlılığı, ürünlerinin fiat istikrarsızlıkları ve diğer sektörlerle olan önemli ilişkileri gibi kendine mahsus özellikleri ile tarım sektörü, kalkınma çabasında olan ülkeler için birçok problemler arzeder ve bu problemlerin büyük bir ciddiyetle ve cesaretle ele alınmasını gerektirir.

Memleketimizin toprak ,su ,insan ve iklim bakımından büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bu potnasiyelin harekete geçirilebilmesi de büyük yatırımları gerekli kılmaktadır. Doğal sorunlar dışında, memleketimizde özellikle sermaye yetersizliği ve modern tarım işletme metodlarının bilinmemesi iki ciddi faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Sınırlı üretim kaynaklarımızın dengeli olarak ve azami istihsali sağlıyacak şekilde, birarada, zamanında ve gerekli miktarlarda kullandırılması, pek tabiidir ki titizlikle hazırlanablecek plân ve programlarla mümkündür. Bu tebliğin hazırlanmasında başlıca iki amaç güdülmektedir.

a) Kalkınma Plânlarımızda tarım sektörünün yerini ve tarım programlarının uygulama sonuçlarını belirtmek,

b) Kalkınma çabalarımız içinde, plân ve programlara ilişkin sorunları tesbit etmek ve dar boğazları giderici teklifler getirmek.

Bu objektiflerin paralelinde tebliğ kısaca şu üç ana bölüm altında hazırlanmıştır.

1) Tarım sektörünün genel ekonomi içindeki yeri,

2) Tarım sektörünün Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarımızdaki yeri ve uygulama durumu,

3) Kalkınma Plânlarımızda, tarım plânlaması ile ilgili sorunlar ve tavsiyeler.

II — TARIM SEKTÖRÜNÜN GENEL EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ :

Memleketimizde tarım, Safi Milli Hasılaya nisbi katkısı gittikçe azalmakta ise de halen, ekonominin temel sektörü durumundadır. 1968 yılında 78,4 milyar TL. tutarındaki Safi Millî Hasılanın 26,4 milyar TL. sı (yüzde 33,6 sı) tarım sektöründen gelmiştir. Safi Millî Hasıla indeksinin 1962-1968 döneminde yüzde 36 oranında bir artış göstermesine karşılık, tarımsal safi hasıla, aynı period içerisinde yüzde 11 oranında bir gelişme göstermiştir. Artışlarda nisbî bir dengesizlik dikkati çekmektedir.

İhracat gelirimizin yüzde 80 inden fazlası tarım ürünlerinden sağlanmaktadır. 1968 yılında, toplam 496 milyon dolar tutarındaki ihracat gelirimizin 399 milyon dolarlık kısmı (yüzde 80,4 ü) tarım ürünleri ihracatından gelmiştir. 1963-68 dönemi içinde toplam ihracat indeksi yüzde 34,1 oranında bir artış gösterirken, tarım ürünleri ihracatında yüzde 40 oranında bir gelişme sağlanmıştır. Bu değerler, plân döneminde özellikle yatırım malları ithali için gerekli olan döviz kaynaklarının büyük ölçüde tarım ürünleri ihracatından karşılandığını göstermektedir.

Gıda, içki, tütün ve mamûlleri, dokuma ve giyim, deri ve kösele gibi sanayi sektörlerimizin işledikleri hammadde büyük ölçüde tarım sektöründen karşılanmaktadır.

Ayrıca 34 milyonu aşkın memleketimiz nüfusunun beslenmesi için gerekli bitkisel ve hayvansal tarım maddelerinin hemen hemen tamamı bu sektörden temin edilmektedir.

Sadece ekonomik yönden değil bünyesinde barındırdığı büyük nüfus kitlesi nedeni ile sosyal yönlerden de tarımın memleketimizdeki önemi inkâr edilemez. 1968 yılında, D.P.T. tahminlerine göre toplam 33,8 milyon nüfusun, 22,7 milyonu (yüzde 67 si) köylü nüfusu teşkil etmiştir. Aynı yıl içerisinde, açlışan toplam 13,4 milyon insandan, 9,3 milyonu (yüzde 69 u) tarım sektöründe istihdam edilmiştir.

Ekonomik ve sosyal bünyemizde bu kadar önemi olan tarım sektörüne, plânlı kalkınma çalışmalarında ne ölçüde yer verildiği, bu çalışmalar sonucu ne gibi gelişmeler elde edildiği konusu aşağıdaki bölümlerde ele alınmıştır.

III — TARIM SEKTÖRÜNÜN 1. NCİ (BBYP) VE 2 NCİ (IBYP) BEŞ YILLIK KALKINMA PLÂNLARIMIZDAKİ YERİ VE UYGULAMA DURUMU :

Kalkınma Plânlarımızın temel ekonomik hedefi GSMH da yüzde 7

oranında bir artış sağlamaktır. Bu büyümeyi sağlamak üzere her ana sektörün belirli oranlarda gelişmesi hedef olarak alınmıştır.

Her iki plân stratejisinde de sektörler arası dengeli büyüme esas kabul edilmiştir. Ancak IBYP da sanayi sektörünün ekonomide sürükleyici olacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu duruma göre yüzde 7 lik GSMH artışını sağlamak üzere BBYP da üç ana sektör için öngörülen gelişme hızları tarımda yüzde 4,2, sanayide yüzde 12,3 ve hizmetlerde yüzde 7,2 olmuştur. IBYP da ise durum pek farklı olmayıp büyüme hedefleri tarım için yüzde 4,1, sanayi için yüzde 12,0 ve hizmetler içinse yüzde 6,8 dir.

A. TARIM SEKTÖRÜ İÇİN PLÂN HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞME:

Birinci ve ikinci beş yıllık plânlarımızda, tarım sektörüne ilişkin ana hedefler esas itibariyle birbirinin aynıdır. Hedef, tarıma dayalı bir ekonomi yapısından, sanayi sektörünün hakim olduğu bir düzene, yüzde 7 lik bir GSMH artışı ile geçerken, tarımsal üretimin doğal şartlara bağlılığını azaltmak, tarım üretimini çoğaltmak ve tarımla uğraşanları yeterli bir yaşama düzeyine ulaştırmaktır.

GSMH için hedef alınan yüzde 7 lik bir gelişme hızını gerçekleştirebilmek üzere tarım sektörü için, birinci ve ikinci beş yıllık plân dönemlerinde sırayla yüzde 4,2 ve 4,1 lik bir (katma değer olarak) gelişme öngörülmüştür. Bu artış hızı gerçekleştirilebildiği takdirde tarımda, kendi ihtiyacının üzerinde yeteri kadar bir üretim fazlası yaratılacağı ve böylece tarım dışı sektörlerin gıda maddeleri ve sanayi ham maddeleri taleplerini ve ihracat hedeflerini karşılıyabileceği kabul edilmiştir.

Buna karşılık Tablo: 1 de görüldüğü gibi, BBYP döneminde tarımda gerçekleşen büyüme hızı, ortalama yüzde 3,1 olmuştur. Buna göre tarım sektörü için büyüme hızı çok yavaş olmuş ve öngörülen hedefin bir hayli altında kalınmıştır. IBYP nin ilk iki yılı olan 1968 ve 1969 da gerçekleşen artışlar sırayla yüzde 1,9 ve 1,0 olmuştur. Görülüyorki IBYP dönemi içinde tarımdaki gelişmeler BBYP da olduğundan pek farklı olmayacaktır. GSMH nın yüzde 30 dan fazlasını sağlayan tarım sektöründeki bu yavaş gelişmenin, tüm ekonomi için öngörülen yüzde 7 lik büyüme hızının sağlanamamasında önemli derecede rolü olduğu muhakkaktır. Nitekim diğer sektörlerde büyüme beklendiği şekilde gerçekleştiği halde tarım sektöründeki düşük gelişme GSMH nın yüzde 6,6 lık bir seviyede kalmasının başlıca sebebi olmuştur.

TABLO : 1

ANA SEKTÖRLERE GÖRE PLÂNLANAN BÜYÜME HIZLARI VE GERÇEKLEŞME
(Katmadeğer)

Sektörler	BİRİNCİ BEŞ YILLIK PLÂN					İKİNCİ BEŞ YILLIK PLÂN		
	Plân Hedefi	GERÇEKLEŞEN			Birinci Beş Yılda Ortalama	Plân Hedefi	GERÇEKLEŞEN	
		1963 - 1964 Ortalaması	1965	1966	1967		1968	1969
Tarım	4,2	3,5	— 2,8	11,4	0,1	3,1	4,1	1,9	1,0
Sanayi	12,3	8,6	8,9	10,6	11,7	9,6	12,0	10,0	11,5
Gayrisafi Milli Hasıla	7,0	6,0	4,9	9,9	6,2	6,6	7,0	6,7	6,8

KAYNAK : I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Plânları ve Yıllık Programlar.

IBYP la ilgili olarak görüşlerini bir rapor halinde bildiren konsorsiyum heyetinin, özellikle tarım sektörü plân hedefleri hakkındaki düşünceleri kayda değer. Heyet, BBYP ve IBYP larda tarım sektörü için öngörülen hedeflerin aynı olduğunu, BBYP döneminde bu hedefin oldukça altında kalındığı dikkate alınırsa, IBYP da tarım için öngörülen hedefin fazla iddialı olduğunu ifade etmiştir.

Tarım alt sektörlerinin plân yıllarına göre gelişme durumları ise oldukça ilginçtir.

1963 yılında tarım sektörü üretimi, özellikle hububatta, rekor seviyelere yükselmiş ve tarım geliri yüzde 7,6 oranında artmıştır. Diğer yandan bakliyat üretiminin yüzde 2,7 ve sınai bitkiler üretiminin de yüzde 14,8 gibi bir oranla artmış olması 1963 yılı artış hızının büyümesini etkilemiştir.

1964 yılında tarım sektörü için program hedefi gerçekleşmemiş ve üretim 1963 yılı seviyesinde kalmıştır. Ticaret Bakanlığı konjonktür dairesince hazırlanan indekse göre 1964 yılında, hava şartlarının kötü olması sonucu, tarım üretimi yüzde 9 oranında düşmüştür. Düşüş kaydedilen ürünler hububat ve bakliyat gruplarında olmuştur. Tütün, pamuk ve pancarda ise önemli derecede artışlar kaydedilmiştir. Endüstri bitkilerinde görülen bu artışlar, sulama, gübreleme ve iyi tohumluk kullanma, zararlılarla mücadele gibi işlemlerin daha yoğun olarak uygulanması ve

böylece hava şartlarına hububata oranla daha az bağlı kalması sonucu gerçekleşmiştir.

1965 yılında tarım gelirinde beklenen gelişme gerçekleşmemiş ve hatta bir önceki yıla oranla düşme göstermiştir. Tarım üretim indekslerine göre tarımın üç alt sektöründe (hububat, baklagiller ve sınai bitkiler) 1965 yılında 0,4 oranında bir düşme olmuştur. Ayrıca indekse girmeyen meyve ve sebze üretimi 1964 yılına oranla daha düşük seviyede kalmıştır. Hayvancılık sektöründe de gelişme bu ilk yıllarda yavaş olmuştur.

1966 yılı tarım sektörü için en parlak yıllardan biri olmuştur. Hava şartlarının oldukça elverişli gitmesi sonucu, 1951 den beri görülmemiş yüzde 11,4 gibi bir gelişme hızına ulaşılmıştır. Bu yüksek artış özellikle; hububat, meyveler ve endüstri bitkileri üretimindeki artışlardan ileri gelmiştir. Meyveler ve zeytinde de gelişmeler son derece iyi olmuştur. Üretim bir yıl öncesine oranla fındıkta yüzde 206, zeytinde yüzde 113, narenciyede yüzde 2 olmuştur. Sadece üzüm üretimi, aynı yılda yüzde 8 oranında düşmüştür. Şeker pancarı, pamuk, tütün ve ayçiçeğinde üretim yüzde 15 ile 35 arasında değişen oranlarda artış göstermişlerdir. DİE kaynaklarına göre hayvansal üretim 1966 yılında, bir önceki yılın seviyesinde kalmıştır. DPT rakamlarına göre ise et üretimi yüzde 1,7 ve süt üretimi yüzde 2,4 oranlarında artmıştır.

1967 yılı, tarım üretimine yine bir düşüş getirmiştir. 1966 daki yüzde 11,4 lük rekor artışdan sonra, bu yıl üretim ancak yüzde 0,9 oranında bir artışla gerçekleşmiştir. Hava şartlarının normal olması ve kimyevi gübre kullanımının artması ile hububat üretiminde yüzde 2,7 oranında bir artış sağlanmıştır. Endüstri bitkilerinde, teknolojik gelişmelerle, özellikle sulama ve gübreleme oranlarının yükselmesiyle üretimde önemli derecede artışlar sağlanmıştır. Hayvancılıkta da yüzde 4,6 lık bir gelişme kaydedilmiştir.

IBYP nin ilk yılı 1968 de tarım sektörünün büyüme hızı plân hedefinin altında kalmakla beraber, yüzde 1,9 luk bir artışla 1967 yılı seviyesinin üzerine çıkmıştır. Bu yılda da hava şartlarının olumsuz etkileri altında hububatta yüzde 5,9, baklagillerde yüzde 2,7 oranında azalma olmuştur. Şeker pancarı ve tütünde de gelişme yavaş olmuştur. Esasen bu iki bitki yönünden üretimin, DPT ca da tedricen azaltılması öngörülmüş olduğundan, bu gerileme plân hedefleriyle mutabakat halindedir denilebilir. 1968 yılının en önemli artışı, yüzde 25 le meyve üretiminde olmuştur. Bu artış ençok devrevi üretim karakterli fındık ve zeytin ürünlerindeki verim artışlarından sağlanmıştır.

1969 yılında, bitkisel üretimin yüzde 0,7 gibi bir oranla gelişmesi tüm tarımdaki artışı hedefin çok altında yüzde 1,9 civarında tutmuştur. Bu yıl içersinde hububat, baklagil ve sebzelerin yüzde 2-5 oranda artışlar gösterdiği buna karşılık endüstri bitkileri ve yağlı tohumlarda artışın çok yavaş olduğu dikkati çekmektedir. Hayvansal üretim ise yüzde 3,5 gibi bir artışla ümit verici olmuştur.

Yukarıda ifade edilenler özetlenecek olursa, ilk plânın tüm beş yıllık dönemi itibariyle Tablo: 2 den de görülebileceği gibi, sınai bitkiler ve yağlı tohumlar hariç, diğer bütün alt sektörlerde ortalama üretim artış hızları plânlarda öngörülen hedeflerin altında kalmıştır. Hububat üretiminin yılda ortalama yüzde 2,8 artması öngörülürken gerçekleşme 1,7, buğday için hedef 2,3 iken gerçekleşme 1,8, bakliyatta 4,4 iken 3,2, meyvelerde 4,8 iken 2,6, sebzelerde 4,6 iken 3,8 olmuştur. Buna karşılık sınai ürünlerde hedef, yılda yüzde 5,7 bir artış öngörürken gerçekleşme yüzde 7,7 ve yağlı tohumlarda özellikle ayçiçeği üretiminin gösterdiği hızlı gelişmelerle gerçekleşme yüzde 9,9 olmuştur. Böylece toplam bitkisel üretim için plânlanmış yüzde 4 lük bir artış ancak yüzde 2,9 ile gerçekleşebilmiştir.

Et, yumurta, süt gibi hayvansal ürünler için üreti mhedefleri de öngörülenlerin altında gerçekleşmiştir. Bu alt sektör için plânlanmış yüzde 5,5 lik büyüme hızı, yarısından düşük bir seviyede, yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir.

Diğer yandan, 1968 ve 1969 yılları gerçekleşmeleri gözönüne alındığında, İBYP sonuçlarının ilk plândan daha yüksek seviyelerde kalacağı şimdilik iddia edilemez.

Bu noktada, tarım sektörünün, yukarıda da görüldüğü gibi, neden bir türlü arzulanan gelişmeyi sağlayamadığı sorusu akla gelmektedir. Tarım hedeflerinin tayininde plân metodolijisi yönünden bazı aksaklıklar, yatırımlardaki yetersizlikler, bünyesel problemler ve girdi programlarındaki bazı sorunlar olarak dört grup altında topladığımız bu nedenler, sonraki bölümlerde ayrı ayrı ele alınacaktır. Fakat önce tarımda ortaya çıkan bu ağır gelişmenin beslenme, sanayiye hammadde sağlama ve ihracat hedeflerine ulaşma yönünden bir analize tabi tutulmasında ve tartışılmasında fayda vardır.

TABLO : 2

TARIM ALT SEKTÖRLERİNİN PLÂNLARDA ÖNGÖRÜLEN ÜRETİM HEDEFLERİ VE UYGULAMA DURUMLARI

(1965 Fiatlariyle Milyon TL.)

	Birinci Beş Yıllık Plân					İkinci Beş Yıllık Plân		
			Yıllık artış yüzdesi			Yıllık artış yüzdesi		
	1962	1967	Plânlanan	Gerçekleşen	1972	Plânlanan 1967 — 72	Gerçekleşen 1968	1969 (a)
Toplam Tarım	33.964	38.958	4,7	2,8	48.894	4,6	3,0	1,9
Hububat	8.779	9.526	2,8	1,7	11.595	4,0	—	—
Buğday	—	—	2,3	1,8	—	3,0	—	—
Bakliyat	623	729	4,4	3,2	939	5,2	—	—
Sınai Bitkileri	2.239	3.243	5,7	7,7	4.145	5,0	—	—
Yağlı Tohumlar	642	1.032	—	9,9	1.378	6,0	—	—
Diğer Tarla Bitkileri	1.452	1.705	—	3,3	2.029	3,6	—	—
Meyveler	3.604	4.101	4,8	2,6	5.349	5,5	—	—
Sebzeler	798	964	4,6	3,8	1.265	5,6	—	—
Diğer Bitkisel Ürünler	3.775	3.911	—	0,7	4.601	3,3	—	—
Toplam Bitkisel Ürünler	21.912	25.211	4,0	2,9	31.301	4,4	2,9	0,7
Et	2.586	2.941	—	2,6	3.867	5,6	—	—
Tavuk Eti	324	390	7,7	3,9	524	6,1	—	—
Yumurta	276	353	11,1	5,0	490	6,9	—	—
Süt	2.597	2.975	6,1	2,7	3.716	4,6	—	—
Yün - Tiftik	457	458	4,1	0,1	542	3,4	—	—
Diğerleri	4.225	4.677	—	2,2	5.747	4,2	—	—
Toplam Hayvansal Ürünler	10.465	11.794	5,5	2,4	14.886	4,8	3,1	3,5
Ormancılık ve Balıkçılık	1.587	1.953	—	—	2.706	—	—	—

Kaynaklar: 1969 OECD "Agricultural Development in Southern Europe; İkinci Beş Yıllık Plân hakkında Konsorsiyum Raporu Mayıs 1968; Yıllık Programlar.

a) Tahmin.

B. UYGULAMANIN, BESLENME, HAMMADDE SAĞLAMA VE İHRACAT YÖNÜNDEN ANALİZİ:

Bugün tarım sektörünün özellikle memleketimizde en önemli fonksiyonlarından biri, yurt nüfusunun beslenmesini sağlamakta olmasıdır. Yeterli ve dengeli bir beslenme, insanları bedenen ve zihnen geliştirir. Onları daha prodüktif hale sokar ve böylece kalkınma hızına katkısı olur.

DPT ca yapılan çalışmalara göre insan başına ortalama kalori ihtiyacı 2750-2900 arasında değişmektedir. Yine araştırmalara göre Türkiye'de şahıs başına ortalama kalori tüketimi, normal ihtiyacın yüzde 15-20 kadar üzerindedir. Bu rakamlar halkımızın kalori tüketimi yönünden bugün yeterli bir seviyede bulunduğunu işaret etmektedir. Ancak, bu kalori değerinin büyük bir kısmı bitkisel menşeli gıda maddelerinden sağlanmaktadır. Yurdumuzda, hububattan ortalama olarak 1930 kalori temin edilmekte, hatta bu miktar köy şartlarında 2300 kaloriye kadar yükselmektedir.

Dengeli bir beslenme yalnız karbonhidratlarla değil, protein, vitaminler ve bazı minerallerin yeterli miktarlarda tüketimi ile sağlanabilir. Önemli bir doku besleyici unsuru olan protein hem bitki hemde hayvansal menşeli gıda maddelerinden temin edilebildiği halde, hayvansal menşeli protein, beslenmedeki birçok avantajları yönünden bitkisel menşeli proteine tercih edilmektedir.

Hatta bazen yanlış veya doğru, diyette mevcut hayvansal protein yüzdesinin fazlalığı iyi bir beslenmenin ve hatta gelişmişliğin bir kriteri olarakda gösterilmektedir.

Seçilmiş memleketler için protein tüketimi ile ilgili olarak FAO tarafından derlenmiş rakamlara bir göz atalım:

	Fert başına toplam Kalori miktarı	Fert başına toplam protein (gr)	Fert başına hayvansal protein (gr)
Batı Almanya (1968)	2960	80,9	52,0
A.B.D. (1967)	3200	95,6	68,6
Yunanistan (1967)	2900	98,9	43,0
Türkiye (1967)	3110	97,5	15,9

Tablodan görüldüğü gibi, fert başına 97,5 gr. protein tüketimi ile memleketimiz, Batı Almanya ve ABD den de ileri seviyededir. Ancak hayvansal menşeli gıda maddelerinden sağlanan 15,9 gr. lık protein miktarı ile Yunanistan'da ki seviyenin yarısından bile düşük bir seviyede kalmaktadır.

Bu durumu dikkate alan DPT, beslenme programında bir taraftan hububatın toplam kalori içindeki yerini düşürürken, diğer taraftan toplam protein içerisinde hayvansal protein nisbetinin arttırılmasını öngörmüştür.

Nevarki, beslenme için öngörülen böyle yapısal bir değişme tüketicinin geliri tüketim alışkanlıkları gibi faktörlerle birlikte hayvansal ürünlerin yurt içi üretim artışlarına da sıkı sıkıya bağlıdır. Hayvansal ürünlerin yukarıda da değinildiği gibi son yedi yıl içindeki artış hızı, bu yapısal değişikliği gerçekleştirecek yönde görülmemektedir.

Esasen beslenme problemi yalnız hayvansal ürünlere bağlı kalmamaktadır. Geçmişteki eğilimlerin gelecekte de devam edeceği varsayılırsa yalnız hayvansal ürünler yetersizliği yönünden değil aynı zamanda diğer önemli gıda maddeleri yönünden de ileride dar boğazlara girilebileceği ihtimali karşımıza çıkmaktadır.

Gelişmekte olan memleketlerde gıda maddeleri yurt içi talep artışı, uzun vadede, başlıca üç makro değişkene bağlıdır. Bunlar nüfus, gelir ve gelir elastikiyetleridir. 1) Toplam gıda maddeleri yıllık yurt içi talep artış yüzdesi g, nüfus artışı p, fert başına gelir artışı y, ve toplam gıda maddeleri gelir elastikiyeti de e ile gösterilirse bu değişkenler arasındaki bağıntı şöylece yazılabilir.

$$g = p + e.\ y$$

Yani gıda maddelerine olan talep (g) teki artış yüzdesi, nüfus artış yüzdesi ile, gelire bağlı tüketim artışı yüzdesinin toplamına eşittir. Türkiye'de nüfus artışı yüzde 2,6, fert başına gelir artışı yüzde 4,0 2) ve gıda maddeleri gelir elastikiyeti, iyimser bir görüşle, 0,5 kabul edilirse:

$$g = 2{,}6 + 0{,}5 \times 4{,}0 = 4{,}6$$

gıda maddeleri toplam talebi yılda yüzde 4,6 gibi bir hızla artmaya devam edecek demektir.

Buna karşılık tarımsal üretimdeki artış hızı BBYP döneminde (sınai ürünler dahil) yüzde 2,8 olmuştur. Yüzde 2,8 lik bir üretim artışı ile toplam talep artışına kıyasla yüzde 1,8 kadar bir açık vardır. Toplam arz ve talep arasında, yaklaşık olarak hesaplanan bu açığın gıda maddeleri

1) Uzun vâdede fiat değişkeni, nisbi fiatların sabit kalacağı varsayımı ile analiz dışı bırakılabilir. Diğer taraftan yaş strüktürü ve tüketim alışkanlıklarında ortaya çıkacak değişmeler gibi faktörlerin de dikkate alınması ile hata nisbeti düşürülebilir.

2) GSMH, 1963 - 67 döneminde yüzde 6,6 nisbetinde artmıştır. Nüfus artışı yüzde 2,6 kabul edildiğine göre fert başına gelir artışı yüzde 4,0 olur.

fiatları üzerindeki baskısının gittikçe artacağı açıktır. Nitekim gıda maddeleri toptancı fiat indeksi 1963 = 100 iken 1967 de her yıl ortalama yüzde 5,3 bir artışla 1967 de 121 e yükselmiştir.

Beslenmemizde çok önemli yeri olan hububat ve hayvansal menşeli gıda maddeleri için yapılan hesaplara göre geçmişteki üretim hızları ileride de devam ettiği takdirde toplam talebi karşılama yönünden sıkıntılara düşülebileceği ihtimali mevcuttur.

Tarımın beslenmeye katkısı yanında, tarıma dayalı imalât sektörlerine ham madde sağlama zorunluluğu da vardır.

Gıda, içki, tütün ve mamulleri, dokuma ve giyim, deri ve kösele imalât sektörleri ham maddelerini tarım sektöründen temin etmektedirler. Her iki plandöneminde, bazı devrevî ve kısa vadeli problemler hariç bu sektörlerin hammadde sıkıntısı çektikleri söylenemez. Gerçi tarıma dayalı bazı imalât sektörlerinin bugün atıl kapasite durumu bahis konusu olmaktadır. BBYP döneminde sebze ve balık işleyen sanayilerde ve bazı iktisadi devlet teşekkülü imalâthanelerinde kapasite altı üretim yapıldığı ifade edilmektedir. Bu durum ham maddelerin yurt içinde yetersiz olmalarından ziyade, işletmecilerin ham madde tedarikinde gerekli toplama düzenini kuramamaları, alım ve işleme zamanlarını iyi ayarlayamamaları ve mamûl malları için, pazar potansiyelini azamî şekilde kullanamamalarından ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Tarıma dayalı sektörlerin 1972 yılı için öngörülen üretim seviyeleri ve bu üretim seviyelerini gerçekleştirmek üzere tarım sektöründen alacakları ham madde değerleri aşağıda görülmektedir.

Tarıma dayalı mamûl madde sektörleri	1972 yılı üretim hedefleri	1972 de bitkisel menşeli hammadde ihtiyacı a)	1972 de hayvansal menşeli hammadde ihtiyacı a)
	(1965 fiatları ile	M i l y o n TL.)	
Şeker	2200	958	—
Tütün ve Mamûlleri	2890	746	—
Alkollü içkiler	927	29	—
Diğer gıda maddeleri	20660	6596	5266
Dokuma ve giyim	12060	1293	444
Deri ve mamûlleri	440	—	26
Toplam	**39177**	**9622**	**5736**

a) Tarımdan hammadde ihtiyacı, 1963 yılı için hazırlanmış İnput - Output tablosundaki katsayılar kullanılarak hesap edilmiştir. Burada bu sektörler için hammadde yönünden girdi katsayılarının önemli derecede değişmediği kabul edilmiştir.

Tablodan, 1972 yılında tarıma dayalı imalât sektörlerinin toplam 39,2 milyar TL. (1965 fiatları ile) üretim yapmalarının öngörüldüğü ve bu üretimi gerçekleştirebilmek için bu sektörlerin tarımdan, 9,6 milyar TL. kısmı bitkisel ve 5,7 milyar TL. kısmı hayvansal menşeli olmak üzere toplam 15,3 milyar TL. lık ham maddeye ihtiyaç göstereceği anlaşılmaktadır.

Bu sektörler arasında en büyük ağırlığı olan Gıda Sanayii için IBYP dönemi içinde yılda yüzde 6 oranında bir artış öngörülmüş ve plânın son yılı 1972 de üretim değeri 20,7 milyar TL. olarak tespit edilmiştir. Bu miktar üretim için Gıda Sanayiinin tarım sektöründen 6,6 milyar TL. bitkisel ve 5,3 milyar TL. lık hayvansal menşeli olmak üzere toplam 11,9 milyar TL. ham maddeye ihtiyacı olacaktır.

Aynı şekilde diğer imalât sektörlerinin 1972 yılı ham madde ihtiyaçlarını tablodan görmek mümkündür.

Bu duruma göre, tarım sektörünün IBYP da öngörülen 48,9 milyar TL. (1965 fiatları ile) değerindeki tarımsal üretim gerçekleşebildiği takdirde, yapılan hesaplara göre, ihracat hedefleri ve nihai talep karşılandıktan sonra, imalât sektörlerinin ham madde ihtiyacını global olarak karşılayabilecği ifade edilebilir. Tarımsal üretim hedeflere ulaşmadığı takdirde, ya ihracatta veya hammadde tedarikinde sıkıntılar baş göstereceği tabiidir.

Tarım sektörünün dış ticaretimizdeki önemi aşağıdaki rakamlardan açıkça görülmektedir.

(1968 yılı cari fiatlariyle Milyon TL.)

	İhracat	İthalat	Fark
Tarım	1728	143	+ 1585
Madencilik ve İmalât Sanayii	2739	6791	— 4052
Toplam	**4467**	**6934**	**— 2467**

Burada, örnek olarak alınan 1968 yılında toplam ihracat değeri 4,5 milyar TL, ve buna karşılık ithalat değeri 6,9 milyar TL. sına ulaşmıştır. Sanayi ve madencilik sektörleri dış ticaret açığı olan 4,1 milyar TL. nin yüzde kırkına yakın bir kısmı tarım ürünleri ihracatından karşılanmıştır.

Tarım ürünlerinin alt sektörler itibariyle plânlarda yer aldığı şekilde ihracat hedefleri ve gerçekleşme durumları aşağıda gösterilmiştir.

Tarım Ürünleri İhracat Hedefleri ve Gerçekleşme Durumları (1965 fiatları ile Milyon TL.)

	BBYP Dönemi (Gerçekleşen)			IBYP Dönemi (Plânlanan)	
	1962	1967	Yıllık ortalama %	1972	Yıllık ortalama %
Hububat ve Bakliyat	50,5	97,2	14,0	206,0	16,2
Endüstri Bitkileri	514,1	1029,1	14,9	1175,3	2,7
Yaş meyve, sebze	24,6	55,6	17,7	93,5	11,0
Hayvansal ürünler	219,0	192,5	—2,6	256,5	5,9
Toplam	**808,2**	**1374,4**	—	**1731,3**	—
İndeks	**100,0**	**170,0**			

KAYNAK : IBYP.

Tablodan hayvansal ürünler hariç, diğer alt sektörlerin ihracatında yılda yüzde 15 kadar artışların sağlandığı görülmektedir. Böylece 1962 100 alındığında ihracat indeksi 1967 de 170 e ulaşmıştır. Bu, ihrtcat yönünden oldukça önemli bir aşama olarak kabul edilebilir. IBYP dönemi sonunda ise toplam tarım ürünleri ihracatının 1,7 milyar TL. değerine ulaşması öngörülmüştür.

Dış ticaretimiz yönünden önemli bir yeri olan ortak pazar diğer bir tebliğe konu olduğundan burada değinilmemiştir.

IV — TARIM SEKTÖRÜ HEDEFLERİNE ULAŞILAMAMASININ BAŞLICA NEDENLERİ :

A. Plân Metodolojisi Yönünden Sorunlar :

Birinci ve ikinci 5 yıllık plânlarda sektörler için varılan üretim hedefleri ve yatırım miktarları üç ayrı çalışmanın sonuçlarının karşılaştırılması ile ortaya konmuştur. Bunlardan ilki input-output, diğeri sektör çalışmaları ve sonuncusu da proje analiz çalışmalarıdır. İnput - Output modeline dayanılarak ortaya çıkarılan hedefler, gerek ekonominin tümünün aynı anda ele alınmış olması, gerekse sektörler arası ilişkilerin dikkate alınması bakımından genellikle tutarlıdırlar.

Ancak milli plân çalışmalarında kullanılacak input-output metriksle-

rinin sektörler itibariyle yeteri kadar detaylı ve katsayılarının da teknolojik gelişmeleri yansıtabilir olması esastır.

BBYP da üretim hedefleri ve hedefler arasındaki tutarlılık, üçü tarımsal olmak üzere 15 sektörlü bir input-output metriksine, IBYP de ise aynı işlem ancak ikisi tarımsal olmak üzere 37 sektörlük diğer bir input-output metriksine dayanılarak sağlanmıştır. Metrikslerde, tarım sektörünün bu kadar global seviyelerde tutulması, tarım alt sektörleri için tutarlı hedeflerin ortaya konmasını oldukça zorlaştırır. Gerçi her iki plânda da alt sektörler için, ihtisas komisyonları eliyle detaylı envanter çalışmalarının yürütüldüğü, ayrıntılı talep projeksiyonlarının yapıldığı, böylece bu sektörler için hedeflerin tayininde yardımcı bilgilerin toplandığı ifade ediliyorsa da ,yardımcı yollarla ortaya konan bu yaklaşık hedeflerin, sektörler arası direkt ve indirekt ilişkileri dikkate alarak ekonomide sebebiyet verecekleri zincirleme tesirlerini rakamlarla ortaya dökmek zorunluluğu vardır. Gerçekçi ve tutarlı tarımsal üretim hedefleri ve bu hedeflerle bağdaşacak yatırım miktarları tarım sektörünün yeteri kadar detaylarıyla temsil edecek input-output metrikslerini ve buna ilave olarak ta kapital yatırımlarının sektörler itibariyle dağılımını ortaya koymağa zemin teşkil edecek marginal kapital-hasıla katsayıları metriksini gerektirir.

Ancak bizde kullanılan input-output metriksleri tarım sektörü yönünden oldukça yetersizdir. Diğer yandan ekonomimiz için bir marginal kapital hasıla metriksi daha henüz geliştirilmemiştir.

Hedeflerin tayininde en önemli safhalardan biri de nihai talep projeksiyonlarının ortaya konmasıdır. Plânlarımızda, toplam nihai talep, özel tüketim, kamu tüketimi, ihracat, özel sektör yatırımları, devlet yatırımları ve stok değişmeleri grupları altında mütalaa edilmiştir. Bu grupların her sektör malları için talep projeksiyonları genellikle nüfus ve gelir artışları, halkın tüketim alışkanlıkları, dış pazarlardaki faktörler ve devletin harcama politikası gibi değişkenlere dayanır. Kamu harcamaları devlet kontrolü altında olduğu için projeksiyonlarda yapılacak hata nisbeti düşük olabilir. Esasen bu kalemdeki hata nisbetinin, kamu harcamalarının toplam nihai talebin yüzde 20 sini geçmediği dikkate alınırsa, plân hedefleri üzerindeki etkisi sınırlı olabilir. Fakat çok daha önemli olanı, toplam nihai talebin (toplam nihai talep yaklaşık olarak GSMH ya eşittir.) yüzde 75 inden fazlasını teşkil eden özel sektör tüketim harcamaları ve ihracat kalemleridir. Bu iki grubun projeksiyonlarında ortaya çıkabilecek hata, plân üretim hedeflerini oldukça yanıltıcı bir istikamete sürükleyebilir. Özel sektörün her sektör malları için ayrı ay-

rı talep projeksiyonları, nüfus fert başına gelir ve tüketim eğilimleri gibi birçok uzun vade değişkenleri yanında her sektör malları için gelir elastikiyetlerine ihtiyaç gösterir. İhracat projeksiyonlarında da aynı şey bahis konusudur. İhraç mallarımızı sattığımız ülkelerdeki nüfus ve gelir artışları, nisbi fiat eğilimleri yanında, onların ithalât elastikiyetlerine ihtiyaç vardır.

Refah seviyesi yükseldikçe halkımızın tüketim eğilimlerini yansıtacak gelir elastikiyetlerini, bütün mal ve hizmetler itibariyle elde etmeğe yarayacak güvenilir zaman serileri veya aile tüketim harcamaları sürvey sonuçları halen memleketimizde yokluğu şiddetle hissedilen istatistiklerdir. 1)

Plânlarda projeksiyon çalışmalarının diğer değişkenlerle beraber gelir elastikiyetleri kullanılarak yürütüldüğü ifade edilmektedir. Milli seviyede ve bölgeler itibariyle derlenmiş tüketim eğilimlerini yansıtır, güvenilir bilgiler henüz mevcut olmadığına göre, projeksiyonların gerçekçilik derecesi münakaşa edilebilir.

Proje analizi çalışmalarında dikkati çeken diğer bir konu da projelerin seçiminde takip edilen metoddur. Yatırımların sektörlere kanalize edilmesi yönünden bu husus oldukça önem kazanır. Plânlarımızda, projelerin öncelik sıralarının tayininde, projenin milli gelire katkısı, projenin kârlılığı, tediye muvazenesi üzerindeki etkisi, sağladığı döviz geliri, mukayeseli maliyet ve istihdam etkisi gibi kriterlerin esas alındığı ifade edilmektedir.

Bazı konularda, aynı gayeye yönelmiş yeteri kadar sayıda alternatif proje temin edilemediği DPT ilgililerince defalarca ifade edilmiştir. Durum böyle olunca, kriterler ne olursa olsun projeler arası bir seçimi bahis konusu etmek zordur. Bu şartlar altında sınırlı yatırım kaynaklarının optimal bir dağılımının temin edildiği iddia edilemez. Plânlarımız çok amaçlıdır ve bu amaçların bir kısmı tabii olarak birbirleriyle çelişki halindedir. Bu husus proje seçiminde kullanılan kriterler yönünden de bahis konusudur. Yukarıdaki kriterlere uygun ağırlık verilip ele alınan projeye, bu yönlerden tartarak öncelik vermek geniş çapta subjektif görüşlere bağlı kalmak durumundadır.

---

1) Ancak son yıllarda DIE tarafından yapılan ve şimdilik 10 ilimizi kapsayan şehirsel nüfus tüketim harcamaları sürveyleri bu boşluğu doldurma yönünde atılmış önemli bir adım olarak burada bahse değer.

B. TARIM YATIRIMLARI YETERSİZLİĞİ :

GSMH için öngörülen yüzde 7 oranındaki artışın sağlanması yeteri kadar yatırımları ve bu yatırımların yeteri kadar prodüktif hale getirilmelerine bağlıdır.

BBYP ve IBYP dönemlerinde, memleketimizde dev bir sektör durumunda olan tarım, toplam yatırımlar içerisinde gereken payını alamamıştır. Bunun başlıca nedeni sanayiin sürükleyici bir sektör olarak ele alınmış olmasıdır.

Ekonomik gelişmeyi, tarımsal gelişmeden ayrı olarak mütalaa etmeğe imkan yoktur. Yukarıda değinilen tarımın katkıları yanında, sanayi mallarının bir pazarı olarak ta tarım sektörü, çok önemli bir rol oynar. Gelişmekte olan bazı memleketlerin tarım sektörünü ihmal etme temayülünden yakınan Rostow "..... artık tamamen anlaşılmaktadır ki olgun bir sanayileşme, sınırlı şehir pazarlarından çok daha büyük pazarlara ihtiyaç göstermektedir. Eğer sanayide, gelişme sürdürülecek ve Asya'da sanayi, ithal ikamesi safhasından, olgunluğa yönelecekse, şehirlerdeki sanayiin köylüye ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç sadece gıda ve hammadde sağlama ve döviz kazancı için değil, fakat aynı zamanda sanayi mamulleri için alıcı bulmak yönündendir" (1) şeklindeki ifadesiyle tarımı diğer sektörlerden ayrı olarak mütalaa etmenin sakıncalarını açıkca belirtmiştir.

Aşağıda BBYP ve IBYP larımızda toplam yatırımların ana sektörler itibariyle yüzde dağılımı görülmektedir:

	BBYP		IBYP
	Plânlanan Yatırım %	Gerçekleşen Yatırım %	Plânlanan Yatırım % a)
Tarım-Sulama	17,7	15,4	
Sanayi Maden ve			15,2
Ulaştırma	44,6	46,0	50,2
Sosyal Hizmetler	37,7	38,6	34,6
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**

a) Katma değer olarak, IBYP hakkında konsorsiyum raporu.

Görüldüğü gibi, BBYP döneminde tarım sektörüne ayrılan yatırımlar tüm yatırımların ancak 17,7 si ve gerçekleşme yüzde 15,4 ü, IBYP da ise bu nisbet tarım sektörü aleyhine daha da azalarak toplam yatırımla-

1) Rostow, V. The Increasing Importance of Agriculture, In Asian Development Strategy. Development Digest Vol. III. No. 3 oct. 1965.

rın yüzde 15,2 si olmuştur. Yurt açısından büyük sorunların yer aldığı ve toplam nüfusun bugün yüzde 68 inin yaşadığı tarım sektöründe yer alan yatırım nisbetlerinin düşüklüğü düşündürücüdür. Hele BBYP da yatırımlardaki gerçekleşmenin hedefin bile altında kalmış olması durumu daha da üzerinde durulmağa değer bir hale sokmuştur. DPT ca gerçekleşmenin bu kadar düşük oluşunun nedenleri, kamu gelirlerinin bu plân hedeflerine ulaşamaması ve böylece iç finansman güçlüklerinin ortaya çıkması plânın ilk yıllarda yeterli sayıda ve nitelikte projelerin bulunamaması, yatırımcı kuruluşların tecrübesizliği ve etkin bir izlemenin yapılmaması şeklinde sıralanmaktadır. Bu nedenlerin birçoklarına katılmakla beraber, yukarıdaki tablodan izlendiği gibi BBYP dönemi gerçekleşmelerinde mevcut toplam yatırımlardan tarım hariç diğer iki ana sektörün nisbi paylarının plânda öngörülen oranların da üzerinde kalmış olması tarım sektörünün şu veya bu nedenlerle ikinci derecede bırakılmış bir sektör durumunda olduğunun açık bir ifadesidir.

Tablo: 3 tarım sektörü yatırımlarının BBYP dönemi ve IBYP nin 1968 yılı içinde gerçekleşen miktarlarının kullanılış sahalarına göre dağılımlarını vermektedir.

Devlet ve özel sektör eliyle BBYP döneminde gerçekleşen tarımsal yatırımlar toplamı (cari fiatlarla) 9,5 milyar TL. olmuştur. Bundan en büyük payları yüzde 39,2 ile sulama ve drenaj, yüzde 29,8 ile makina ve ekipman ve yüzde 11,2 ile ormancılık almıştır. En az yatırım yapılan sahalar ise yüzde 1,5 ile araştırma ve yayım, yüzde 1,6 ile ambar ve depolama olmuştur. IBYP dönemi içinde 1968 yılı için gerçekleşen tarımsal yatırımların sahalar itibariyle dağılımı, BBYP dakinden pek farklı olmamıştır.

IBYP da öngörülen tarım yatırım ve tedbirlerinin yeterliliği hakkında korsorsiyum raporunda yer alan görüşler dikkat çekicidir.

"Tarım sektörüne sağlanacak yatırım imkânları üretim kredisi ve daha etkili kurumsal destek şeklindeki kaynaklar incelendiğinde alınacak tedbirlerin ne kadar etkili olabileceği hakkında şüpheye düşmemek elden gelmiyor. Özellikle bu kaynakların tam ihtiyaç duyulan zamanda çiftçilerin istifadesine arz edilip edilemiyeceği sorunu akla gelir."

Esasen tecrübeler göstermiştir ki tarımda düşük prodüktivite ekonomik gelişmenin bir sınırlayıcı faktörü olmaktadır. Ekonomik gelişme, hem endüstrinin hem de tarımın aynı önemle ele alınması ile hız kazanır.

TABLO : 3

Tarım Yatırımlarının BBYP Dönemi ve 1968 Yılı İçin Gerçekleşen Miktarlarının Kullanma Alanlarına Göre Dağılımı

Cari Fiatlarla, Milyon TL.

	Birinci Beş Yıllık Plân						İkinci Beş Yıllık Plân (1968 Yılı)					
	Devlet Sektörü	%	Özel Sektör	%	Toplam	%	Devlet Sektörü	%	Özel Sektör	%	Toplam	%
Sulama ve Drenaj	3.545,7	95,2	177,0	4,8	3.722,7	39,2	1.292,7	95,2	65,0	4,8	1.357,7	43,0
Makina ve Ekipman	91,4	3,2	2.742,0	96,8	2.833,4	29,8	68,5	7,5	850,0	92,5	918,5	29,1
Ormancılık	1.017,8	95,3	50,0	4,7	1.067,8	11,2	272,1	96,5	10,0	3,5	282,1	8,9
Hayvancılık	191,9	41,5	271,0	58,5	462,9	4,8	92,3	56,9	70,0	43,1	162,3	
Taşkın kontrolü	428,2	100,0	—	—	428,2	4,5	124,4	100,0	—	—	124,4	3,9
Tohumluk	115,7	47,1	130,0	52,9	245,7	2,6	24,2	40,9	35,0	59,1	59,2	1,9
Toprak Muhafaza ve Mer'a Islâhı	159,8	76,2	50,0	23,8	209,8	2,2	86,4	89,6	10,0	10,4	96,4	3,1
Ambar ve Depolama	65,8	43,6	85,0	56,4	150,8	1,6	23,8	48,8	25,0	51,2	48,8	1,5
Araştırma ve Yayım	140,6	100,0	27,0	—	140,6	1,5	45,1	100,0	—	—	45,1	1,4
Diğerleri	217,2	88,9	—	11,1	244,2	2,6	66,0	100,0	—	—	66,0	2,1
Toplam	**5.974,1**	**62,8**	**3.532,0**	**37,2**	**9.506,1**	**100,0**	**2.095,5**	**66,3**	**1.065,0**	**33,7**	3.160,5	**100,0**

Kaynak : Devlet Plânlama Teşkilâtı

Mevcut yatırımlar tarım ve tarım dışı sektörlere en optimal şekilde nasıl dağıtılabilir. Tamamen ekonomik açıdan alındığında, yatırımların sektörler arası dağılımını temin eden kriter, bu yatırımların, sektörler içi kârlılık durumlarıdır.

Tarım sektöründe bazı üretim faktörlerinin (toprağın) sınırlı miktarlarda olması nedeni ile yapılacak ilâve yatırımlar ile sağlanacak gelir, azalan verim kanununa tabi olarak, belirli sınırlar içerisinde kalır. Tarım dışı sektörlerde ise yatırımların artması ile üretim buna paralel olarak büyük miktarlarda artırılabilir.

Kısmen bu görüşten hareket ederek, kısmen de sanayileşme arzusunun etkisi altında, gelişmekte olan ülkelerde yatırımların daha çok tarım dışı sektörlere kaydırılması temayülü vardır.

Türkiye şartlarında yukarıdaki görüşün bir savunmasını yapmak iki yönden zordur. Birincisi memleketimizde mevcut tarımsal arazilerde üretimin azalan verim noktasına kadar ulaştığı iddia edilemez. Diğer bir deyimle, topraklarımızda henüz büyük bir tarımsal üretim potansiyeli mevcuttur ve bundan kısa zamanda faydalanmak gerekir. İkincisi, sanayi sektörünce üretilecek tüketim mallarının en büyük pazarı tarım sektöründe yaşayan büyük çaptaki nüfustur. İhracat imkânları, gelişmekte olan sanayilerde maliyetin yüksek olması nedeni ile sınırlıdır. Tarımsal nüfusun ise bu malları alabilecek bir yaşama düzeyine ulaştırılması, tarım sektörüne aktarılacak yeteri kadar, verimliliği arttırıcı yatırımlara bağlıdır.

C — BÜNYESEL PROBLEMLER :

Tarımsal üretimin kalkınma plân ve programlarında konulan ölçüler içerisinde geliştirilmesi, üretim faktörlerinden insangücü, toprak ve sermayenin yeterli ölçüde ve ideal bir bileşim içerisinde kullandırılması ile mümkün olur. Yavaş gelişen ülkelerde, toplam üretim faktörleri değeri içinde en yüksek pay işgücüne ve toprağa en düşük pay da sermayeye düşmektedir. Oysa gelişme seviyesi yükseldikçe, sermayenin işgücü ve toprak yerine ikamesini teşvik eden etkenler ortaya çıkmakta ve üretim tekniği işgücü ve topraktan tasarruf edici bir nitelik kazanmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri ile memleketimiz tarımlarında, Nisbi Faktör payları incelendiğinde;

	İşgücü (%)	Toprak (%)	Sermaye (%)
Türkiye	75,4	17,1	7,5
A.B.D.	30,1	8,5	61,4

Kaynak : Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, Gülten Kazgan, 1966.

Memleketimiz tarımının önemli derecede bir sermaye açığı olduğu ve bununla ilgili olarak ciddi tedbirlerin alınması gerektiği anlaşılır. Memleketimiz tarımının işgücü, Toprak ve Sermaye yönünden genel görünümü nedir, tarımsal üretimi hangi şekilde ve ne ölçüde etkilemektedir, bunlar sırasiyle aşağıda incelenmektedir.

1 — İNSANGÜCÜ :

Türkiye'de toplam nüfus son yıllarda yılda yüzde 2,6 gibi bir hızla artmıştır. 1965 yılında 31,4 milyon olarak tahmin edilen nüfusumuzun, 1970 de 35,5 ve 1985 yılında 52 milyon olacağı tespit edilmiştir.

Bu hızlı nüfus artışının plânlı kalkınma çabalarımızda fert başına milli gelirin artışını yavaşlatacağı açıktır.

Nüfusun büyük bir çoğunluğunun tarım kesiminde yaşamakta olduğu memleketimizde, bu nüfus artış hızı tarım sektörü yönünden daha da fazla bir önem kazanır. 1965 sayımlarına göre milli gelirin üçte birini sağlayan tarım sektöründe yer alan nüfus 22,7 milyon ile toplam nüfusun yüzde 73 üdür.

Aşağıda seçilmiş ülkelerde tarımsal nüfusun toplam nüfus içersindeki nisbetleri verilmektedir.

Memleket Adı	Tarımsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı %	Tarım sektöründe beher aktif insan başına isabet eden memleket nüfusu
Belçika, ABD, Hollanda, İsrail, B. Almanya	6 — 12	19 — 42
Fransa, İtalya	16 — 24	10 — 13
Türkiye, Hindistan	70 — 73	3

KAYNAK : FAO Production Yearbook 1968.

Tablodan, seçilmiş memleketler arasında, memleketimizin tarımsal nüfus oranı bakımından en ön sırayı teşkil ettiği görülmektedir. Diğer taraftan, ikinci sütunda görüldüğü gibi, tarım sektöründe çalışan her nüfus başına isabet eden memleket nüfusu bakımından Belçika, ABD, Hollanda, İsrail ve B. Almanya en ön, Türkiye ve Hindistan en alt sıraları almaktadırlar. Diğer bir deyimle, tarımda çalışan her insan, birinci grup memleketlerde 19-43 kişinin, Türkiye ve Hindistan'da ise 3 kişi-

nin tarımsal maddeler yönünden ihtiyacını (dış ticaret hariç) karşılıyabilmektedir.

BBYP da azami istihdam bağımsız bir hedef olarak ele alınmış, IBYP da ise istihdam bağımlı bir faktör olarak düşünülmüştür.[1] Yani ekonominin hızla gelişmesiyle istihdamın da azami şekilde artacağı varsayılmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki hızlı bir ekonomik büyüme mutlaka beraberinde yüksek oranda bir istihdam getirecek demek değildir. Yüksek bir GSMH artışı istihdamı olumlu yönde etkiliyeceği gibi, önemli derecede bir işsizlik oranı ile de birlikte gidebilir. Bu, kalkınma sırasında uygulanacak üretim teknolojisine işgücü tasarruf edici metodların kullanılma oranlarına bağlıdır. Nitekim BBYP döneminde el emeği yoğun teknolojinin uygulanması öngörüldüğü halde, GSMH için elde edilen yüzde 6,6 gibi bir büyüme hızına karşılık, istihdam ancak yüzde 1,7 nisbetinde artmıştır. Böyle olunca, bağımlı bir hedef olarak alınan istihdamın IBYP döneminde ne ölçüde arttırılabileceği münakaşa götürür.

1963-67 dönemi içersinde BBYP da yurt içinde mevcutlara ilâveten 2,1 milyon insana iş imkânları sağlanması öngörülmüştür. Dönem sonunda tarımdaki düşük gerçekleşme nedeni ile ancak 1,2 milyon insana iş bulunabilmiştir. 1967 yılında iş gücü arzı toplam 14,3 milyon insan iken, istihdam olunabilen insan sayısı 13,0 milyon olmuştur. Böylece iş gücü arzının yüzde 9,2 si yani 1,3 milyon insan iş imkânları bulamamıştır.

Tarım sektöründe istihdam, tarımsal faatiyetlerin karakteri icabı ayrı bir özellik arzeder. Tarım dışı sektörlerde açık işsizlik kendini gösteriken tarımda gizli ve mevsimlik işsizlik bahiskonusu olmaktadır[2].

Tarım sektörü ile ilgili işsizlik durumu aşağıda görülmektedir:

(15 + yaşta bin kişi)

	1967		1972	
	Temmuz - Ağustos	Diğer aylar	Temmuz - Ağustos	Diğer aylar
Tarım iş gücü arzı	10.083	10.083	10.138	10.138
Tarım işgücü ihtiyacı	9.173	3.965	10.025	4.334
Kullanılamayan işgücü	910	6.118	113	5.804
Kullanılamayan işgücünün toplam arza oranı	9,0	61	1,1	57

KAYNAK : "İstihdam" IBYP çalışmaları DPT, Ağustos 1967 den özetlenmiştir.

1) "İstihdam" SPD Ağustos 1967.

2) Gizli işsizlik, işgücünün işsiz kalmasından ziyade çalıştıkları halde işçilerin mevcut güçlerini yeteri derecede kullanamamaları sebebiyle ortaya çıkmaktadır.

Tablodan, en faal mevsim olan Temmuz, Ağustos aylarında tarım sektöründe kullanılmayan iş gücü (gizli işsizlik) 1967 de yüzde 9 dur. Mevsimin diğer aylarında ise toplam işsizlik (gizli ve mevsimlik işsizlik) yüzde 61 e yükselmektedir. Buna göre mevsimin en faal aylarında bile bir milyona yakın insan ve diğer aylarda ise 6 milyonu aşkın insan prodüktif sahalarda kullanılamamaktadır. 1972 yılında, yani IBYP dönemi sonunda Temmuz-Ağustos aylarında gizli işsizliğin yüzde 1,1 e diğer aylarda ise toplam işsizliğin yüzde 57'e düşürüleceği öngörülmüştür.

Bu kadar iş gücünün prodüktif olarak kullanılamaması yurt açısından büyük bir kaynak israfı ve aynı zamanda büyük ölçüde bir gelir kaybıdır.

Bu iş gücünün israfını önlemek üzere tarımdaki bir miktar insanı tarım dışına kaydırmak bunun yanında bizzat tarım sektörü içerisinde yan iş imkânları açmak gibi tedbirler plânlarda yer almıştır.

1963-1967 dönemi içerisinde kalkınma plânımız tarım sektörü için 700.000 insanın istihdam edilmesini öngörmüş, buna karşılık ancak 213.000 kişi iş imkânlarına kavuşmuştur. 1963 de toplam aktif nüfusun yüzde 76 sı tarımda yer almaktayken, 1967 de tarımdaki aktif nüfus toplam aktif nüfusun yüzde 73 ü olmuştur. Bu oranlar tarım sektöründen, tarım dışı sektörlere iş gücü aktarma çabalarının çok sınırlı bir başarıya ulaştığını ifade etmektedir.

Bizzat plânlarımızda ifade edildiği gibi özel tedbirler alınmadığı takdirde tarım içi ve dışı sektörlerde işsizlik problemi tamamen çözülemiyecektir. Sanayiin iş gücü çekme derecesi bu sektörün içerisinde açılabilecek iş hacmine bağlıdır. BBYP'nin 5 yıllık dönemi içinde sanayi ancak 376 bin kişiye yeni iş imkânları açmıştır ki buda beş yıllık devredeki yurt iş gücü arzının yaklaşık olarak yüzde 22 sine tekabül eder. Görülüyorki sanayi sektörünün imkânları sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle sanayileşme ile beraber, tarım bölgelerinde emeğin değerlendirilmesi esasına dayanan yan iş imkânları açmak birinci çözüm yolu olarak görülmektedir. Bunun yanında el emeği yoğun tarımsal üretim metodlarına kaymak, ikinci ve tamamlayıcı alternatif olarak düşünülebilir.

Mesela ikinci alternatifle ilgili olarak, Hindistan'da yapılan bir araştırmada sulu ziraate geçişle iş gücü kullanımı, iş gücü tasarruf edici tedbirle beraber uygulanmadığı takdirde, hiç sulanmayan topraklara nazaran 3,6 katı fazla bulunmuştur[1]. Memleketimizdeki sulama potansiyelinin büyüklüğü düşünülürse; ikinci alternatifin istihdamı arttırıcı yönünden önemi ortaya çıkar.

1) Gülten Kazgan "Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme".

2) TOPRAK :

Memleketimizde 26 milyon hektar arazi tarıma tahsis olunmaktadır. (D.P.T. ye göre 23,5 milyon ha.) Plânlı Kalkınma dönemi öncesi, tarımsal üretim artışları tarım arazisinin arttırılması ile realize edilmiştir. 10 yıllık bir period içersinde işlemeye uygun nitelikte olmayan ve tabii bitki örtüsünün muhafaza edilmesi gereken topraklarımızdan (meralardan) her yıl bir milyon hektara yakın bir miktar pulluk altına alınmıştır.

Böylece BBYP'nın hazırlayıcıları, işlenen tarım topraklarının azaltılması, erozyonun önlenmesi ve toprağın kullanılmasında dengenin sağlanması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. BBYP da toprak nüfus ilişkileri de gözönünde bulundurulmuş, marjinal tarım arazisinin azaltılması gelecek plân dönemlerine bırakılarak bu dönemde şimdilik işlenen toprağın mera aleyhine genişlemesinin durdurulması ulaşılacak ilk hedef olarak tesbit olunmuştur. Ayrıca nadas toprağının plân sonuna kadar % 6,5 oranında azaltılması ile arazinin diğer bir anlamda genişletilmesi plânlanmıştır. Ancak uygulama, plânların paralelinde gelişmemiş, bunun sonucu olarak ta arazi kullanımında önemli bir değişme olmamıştır. Tablo: 4 de yer alan ve D.İ.E'ce tesbit edilen değerler, toplam işlenen arazide çayır-mer'a arazisi aleyhine bir gelişme olduğunu ve nadasın 1962 yılına nazaran arttığını ve neticede plân hedeflerinin aksine temayüllerin ortaya çıktığını göstermektedir.

IBYP üretim tahminleri yapılırken toplam tarımsal arazinin artmayacağı hatta uzun sürede azalacağı varsayılmıştır. Bu plânda, işlenen arazinin ilgililerce olduğundan fazla tahmin edildiği iddiasıyla, toplam tarım arazisi, mevcut istatistiklerden daha düşük bir seviyede tesbit edilmiştir. 1968-1972 yılları arasında nadas arazisinin yüzde 10 oranında azaltılması da ön görülmüştür.

Arazinin sadece, teknik şartlara uygun olarak işlenmiş olması yeterli değildir. Topraklarımızın ekonomik bir şekilde kullanılması, özelliklerine uygun fakat daha değerli tarım ürünlerine ayrılması, bunların fiat ve kredi mekanizması ile desteklenmesi ve tarıma en uygun nitelikteki arazilerin tarım dışı gayelerle kullanımının önlenmesi gerekir. Halihazırdaki arazi kullanma durumunu ve arazi kullanma kabiliyet ve sınıflarını gösteren 26 havza itibariyle yapılan Geliştirilmiş Toprak Haritaları etüdlerinin en kısa zamanda tamamlanması, bunlara dayalı olarak arazi kullanımındaki gerekli dönüşümlerin yapılması zaruridir. Bu dönüşümleri takiben mevcut doğal ve ekonomik koşullar altında, üreticimi-

TABLO : 4

ARAZİ KULLANIMINDA DEĞİŞMELER

Milyon Ha.

	Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistikleri			Birinci Beş Yıllık Plân		İkinci Beş Yıllık Plân	
	1962	1966	1967	1962	1967	1967	1972
1 — Tarım Arazisi	25.42	26.37	26.25	25.30	25.40	23.54	23.55
a) İşlenen Tarla Arazisi	23.22	23.98	23.83	23.20	23.10	21.20	21.14
i) Nadas	8.05	8.53	8.32	7.90	7.40	7.03	6.31
ii) Ekilen Alan	15.17	15.45	15.51	15.30	15.70	14.17	14.83
b) Bağ - Bahçe	2.20	2.39	2.42	2.10	2.30	2.34	2.41
Toplam Ekilen Alan (a) (ii) + (b)	(17.37)	(17.84)	(17.93)	(17.40)	(18.00)	(16.51)	(17.24)
2 — Çayır-Mer'a	28.96[a]	28.01	26.13	29.06[a]	29.06[a]	30.84	30.84
3 — Orman	10.58	10.58	12.58	10.60	10.70	10.58	10.58
4 — Ürün Yetiştirmeyen Arazi	13.10	13.10	13.10	13.10	12.90	13.10	13.09
5 — Coğrafi Alan	78.06[a]	78.06	78.06	78.06[a]	78.06[a]	78.06	78.06

a) Coğrafi alandaki, 1962 - 63 yılları arasındaki 0,36 milyon ha. arazi, çayır ve mer'a arazisine ilâ ve edilmiştir.

Kaynak : Tarım İstatistikleri Özetleri, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plânlar.

ze azami gelir sağlayacak tarımsal üretim plânlarının bölgeler itibariyle yapılmasında zaruret vardır.

Memleketimizde tarım nüfusuna düşen toprak miktarı yetersizdir. (1967 de 11 dekar) Amerika Birleşik Devletlerinde bu miktar 150 dekara kadar yükselmektedir. Küçük tarım işletmelerinin yoğun olduğu Avrupa ülkelerinde dahi ziraî nüfus başına daha geniş arazi düşmektedir. (Aynı yıl, Fransa'da 26 dk, B. Almanya'da 18 dk, Belçika'da 15 dk, İsrail'de 13 dk, ve İtalya'da 12 dk,) Bunun yanında memleketimize oranla daha çok toprak darlığı olan ülkeler de mevcuttur. Meselâ ziraî nüfusa düşen arazi miktarı Yunanistan'da 8 dk, İran'da 9 dk, Hindistan'da 4 dk ve Pakistan'da 3 dekardır.

Memleketimizde tarımdaki nüfus ve çalışan nüfus başına düşen ortalama arazi varlığının düşüklüğü yanında, tarım topraklarının işletme büyüklüklerine göre dağılımında da dengesizlikler mevcuttur.

1963 yılı tarım sayımı neticelerine göre, işletme büyükleri 100 dekarı aşmayan tarım işletmeleri tüm tarım işletmelerinin yüzde 86,9 unu teşkil etmekte ve toplam tarım arazisinin ancak yarısına yakın bir kısmını (yüzde 47,1) işlemektedirler. Toprak besin maddeleri yönünden fakir ve sınırlı büyüklükte arazilere sahip ve modern tarım teknolojisinden uzak, çoğunlukla kuru ziraat yapan bu tarım işletmelerinin üretim seviyeleri de yetersiz olmaktadır. Sanayileşmiş, tarımda entansitenin çok yüksek olduğu Avrupa küçük aile işletmelerinde dahi, işletme arazileri memleketimizde olduğu kadar bir parçalanma ve küçülmeye gitmemiştir. Örneğin Fransa'da, 100 dekardan küçük işletmeler toplam işletmelerin yüzde 6 sını, B. Almanya'da yüzde 36 sını, Hollanda'da yüzde 31 ini ve İngiltere'de yüzde 5 ini teşkil etmektedir.

Memleketimizdeki işletme büyüklüklerinin iktisadi tarım üniteleri kurmaya müsait olmadığı Topraksu Genel Müdürlüğünce yapılmış bir araştırma neticesi ile de sabit olmuştur.[1] Bu çalışmaya göre İç Anadolu Bölgesinde sulu ziraat şartlarında, beş nüfuslu bir çiftçi ailesi için işletme arazisi ihtiyacı 92 dekar (İç Anadoluda I ve II. sınıf sulanabilir arazi) olarak bulunmuştur. Kuru ziraat şartlarında ise ortalama aile işletme ünitesi toprak ihtiyacı 360 dekar olarak hesaplanmıştır.

Toprak tasarruf şekilleri, tarımsal üretimi etkiliyen diğer bir faktördür. DPT'ca yapılan Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırmasına göre, ankete katılan ailelerin yüzde 70,2 si sürdükleri tarlanın

1) Topraksu Genel Müdürlüğü Neşriyatı Sayı: 170.

sahibi olduklarını belirtirken, yüzde 11,4 ü hem toprak sahibi, hem ortakçı, kiracı, yüzde 16,2 si ortakçı ve yüzde 2,2 si kiracı olduklarını belirtmişlerdir. Anket sonucu, işledikleri toprağın kendilerine ait olmaması ve gelir seviyelerinin düşük olması nedenleri ile, ortakçılarda üretimi artırma eğiliminin nisbeten düşük olduğu tesbit edilmiştir.

Yukarıda değinilen sorunların önemi her iki plânda da belirtildiği halde, bünyesel yapı ile ilgili sorunları çözümleyecek mevzuat çıkartılamamış ve bunun sonucu tarım üretimi olumsuz yönde etkilenmiştir.

3 — SERMAYE :

Memleketimizde, tarım işletmeleri rasyonel bir şekilde çalışamamaktadır. Bunu tarım işletmelerinde, entansifleşmenin gerekli kıldığı sermayenin yetersizliğinde de aramak mümkündür. A.Ü. Ziraat Fakültesince 1963 yılında Ankara'da Keskin ve Balâ işletmelerinde yapılan son araştırmalara göre İç Anadolu Bölgesi işletmelerini temsil edebilecek nitelikte ve 140 dk. büyüklükteki küçük işletmelerde ortalama 75.885 lira sermayenin bulunduğu ve buna dayanılarak Türk tarımında aynı yıl 270,3 milyar liralık sermayenin var olduğu hesap edilmiştir.

Türkiye tarımında sermaye yetersizliği yanında sermayenin dağılımında da dengesizlikler mevcuttur. Ankara Üniversitesi tarafından muhtelif yerlerde ve zamanlarda yapılan çalışmalara göre (Nevşehir, Konya, Tokat, Gaziantep, Ankara), arazi sermayesi toplam sermayenin Konya'da yüzde 46 ve Nevşehirde yüzde 49 gibi istisnai durumlar hariç, yüzde 63-77 ile en büyük kısmını teşkil etmektedir. Bina sermayesi toplam sermayenin yüzde 5-14 ü, alet ve makina sermayesi yüzde 2-9 u hayvan sermayesi ise yüzde 4-14 arasında değişmekte en önemli sermaye türü olan mütedavil sermaye (ev eşyası dahil) ise ancak yüzde 9-24 arasında bulunmaktadır.

Tarımsal üretim için arazinin yetersiz olduğu işletmelerde toprak tasarruf edici tarım tekniğinin uygulanması gerektiği halde, işletme sermayesinin büyük ölçüde, tabiat faktörünün rol oynadığı toprağa bağlı kalması ve diğer sermaye türlerinin yetersiz olması, ciddi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Genel olarak işletme tiplerine göre değişmekle beraber, Orta Avrupa'da rasyonel çalışan bir işletmedeki sermaye dağılışı (toprak, bina, hayvan sermayeleri yüzde 25 er, alet ve makina, malzeme ve mühimmat sermayeleri yüzde 10 ar ve para yüzde 5 oranında [1]) ile mukayese edildiğinde tarım işletmelerimizdeki sermaye dağılımının ideal ölçülerden uzak olduğu görülür.

1) Tarımsal Gelişmeye Müşterek Yaklaşım Seminer Notları; Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Yayın No: 25.

TABLO : 5

TARIM VE TARIM DIŞI SEKTÖRLERDE AKTİF NÜFUS BAŞINA DÜŞEN SAFİ MİLLİ HASILA

(1965 Faktör Fiatlarıyla TL.)

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Aktif nüfus başına Safi Milli Hasıla	4.490	4.653	4.815	5.093	5.351	5.521	5.766
Index 1963 = 100	100	103,6	107,2	113,4	119,1	122,9	128,4
Tarım dışı aktif nüfus başına düşen Safi tarım dışı Hasıla	11.355	11.742	12.115	12.280	13.026	12.842	13.164
Index 1963 = 100	100	103,4	106,6	108,1	114,7	113,0	115,9
Tarımda aktif (a) Nüfus başına düşen safi tarımsal hasıla	2.416	2.419	2.360	2.528	2.569	2.600	2.624
Index 1963 = 100	100	100,1	97,6	104,6	106,3	107,6	108,6

a) Gizli işsizler dahildir.
Kaynak : Yıllık Programlar.

Bir taraftan, yetersiz toprak ve sermaye, diğer taraftan modern üretim tekniği ile ilgili bilgi noksanlığı, tarım sektöründeki işgücü prodüktivitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim Tablo: 5 in tetkikinden de görüleceği gibi, 1969 yılıda tarım sektöründeki aktif nüfus başına düşen tarımsal safi hasıla 2624 lira olmuştur. Buna karşılık aynı yıl memleketimizde aktif nüfus başına 5766 lira safi hasıla, tarım dışı sektörlerdeki aktif nüfus başına ise 13.164 lira tarım dışı safi hasıla düşmüştür. Yine tablodan görüldüğü gibi 1963 den 1969 a kadar, altı yıl içinde, çalışan nüfus başına düşen delir, tarımda yüzde 8,6 gibi yavaş bir hızla artarken, tarım dışı sektörlerde, yüzde 15,9 oranında hızlı bir artış kaydetmiştir.

Bunun yanında tarım sektörü içinde de gelir dağılımı dengesizdir. 1963 tarım sayımı göstermektedir ki, tarım işletmelerimizin yüzde 96,3'ü tarımsal gelirin yüzde 66,8 ini ve geri kalan yüzde 3,7 si ise gelirin yüzde 33,2 sini almaktadır.

Gerek BBYP ve gerekse IBYP'larımızda, sektörler arası ve sektör içi gelir farklılıklarının azaltılması amaç olarak tesbit edilmiştir. Ancak, yukarıda da işaret edildiği gibi birinci beş yıllık dönemde gelişme, plânlananın tam tersine olmuş, ve tarım dışı sektörlerdeki gelir farklılıkları azalacağına artmıştır.

Memleketimiz tarımında bu düşük gelir seviyesi sonucu hızlı sermaye birikimi beklenemez. Nitekim, DPT'nin Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri araştırmasında, örneğe alınan tarım işletmelerinin yüzde 52,1 inde tarım gelirinin yetmediği, yüzde 43,7 sinde tasarrufa ve yatırıma imkân vermeyen, ancak kendi kendilerine yetecek seviyede gelir sağlandığı ve geri kalan yüzde 4,1 inin gelirlerinin arttığı tesbit edilmiştir.

Tarım işletmelerimizin çoğunun, yatırım yapabilecek durumda olmadıklarını, diğer bir örnekle, 1965 yılında Tarım Bakanlığınca Denizli İli Tarım İşletmelerinde yapılan sosyo-ekonomik araştırma neticesi ile de göstermek mümkündür. Bu araştırmada da hemen hemen aynı sonuca ulaşılmış; yatırım imkânları sağlayabileceği düşünülen 10,000 liradan fazla gelirli işletmeler sayısının yüzde 4'ü geçmediği tesbit edilmiştir. Bu durum, Denizli bölgesinde, işletmelerin yüzde 96 sının, kendi imkânlarını kullanarak verimi arttıracak yeni yatırımlara gitmelerinin mümkün olmadığını açıkça göstermektedir.

Tarım sektöründe yeterli yatırım (özel ve kamu) yapılmaması, gelir seviyesini düşürmekte, gelir seviyesinin düşüklüğü ise tasarruf gücünü yani yatırım imkânlarını kısıtlamaktadır. Prof. R. Nurkse'nin dediği gibi "fakirliğin nedeni yine fakirliktir". Bununla Nurkse, gelişmenin sermaye

birikimine bağlı olduğunu, sermaye birikiminin ise düşük gelir seviyesinde çok yetersiz kalacağını anlatmak istemiştir. Bu fasit daireden çıkılması için, devlet yatırımlarının ve kredi imkânlarının yeterli miktarlarda bu sektöre kanalize edilmeleri zaruri görülmektedir.

D — TARIMSAL GİRDİ PROĞRAMLARI:

Tarımsal girdi programlarına ve uygulama durumlarına geçmeden önce, BBYP ve IBYP'larda programlanan ve gerçekleşen verim artışlarını izleyelim. Verimlerde görülen gelişmeler, girdi programlarının başarıya ulaşılıp ulaşılmadığının değerlendirilmesine de ölçü olacaktır.

BBYP ve İBYP'larda belli başlı tarım ürünleri itibariyle plânlanan verim artışları ve gerçekleşme durumları, Tablo: 6 da görülmektedir. DİE rakkamlarına göre buğday, arpa ve mısırda verim artışları hedefe ulaşmıştır. Ancak plân rakkamlarına göre buğday, arpa ve mısırda realize edilen verim artışları hedeflerin altında kalmıştır. Her ikisine göre, şeker pancarı, patates ve pamuk verimleri ise beklenilenin çok üstünde gerçekleşmiştir. Bu kadar yüksek bir gerçekleşmeye, kısmen 1962 yılı plân verim tahminlerinin çok düşük tutulması da sebep olabilir. Tütünde verim artışı, plâna göre, hedefin altında kalmış, ayçiçeğinde ise hedefi aşmıştır. Tütünün 1962 yılı veriminin, plânda daha yüksek tutulması durumu açıklayıcı niteliktedir. Ayçiçeği veriminde ise DİE rakamları, plândaki değerlerin çok altındadır.

İBYP da buğday ve arpa verimlerinin daha fazla iyi tohumluk ve gübre kullanmak sureti ile artırılması hedef alınmıştır. Mısırda sulama ile, tütünde mücadele ile artışların sağlanması plânlanmıştır. Şeker pancarı, pamuk ve patates verimlerinde son yıllarda görülen olumlu gelişmenin ise sulama ve gübreleme vasıtası ile devam ettirilebileceği düşünülmektedir.

Hayvan ürünleri ile ilgili olarak ise, birinci beş yıllık plânlarda büyük gelişmeler plânlanmış, meselâ inek başına süt üretiminin yılda yüzde 8,9 oranında ve ortalama karkas ağırlığının yılda 5,9 oranında artırılması hedef alınmıştır. Fakat bu tahminler gerçekleşememiştir. DİE rakamlarına göre ise 1962-1966 yılları arasında süt ve et verimlerinde artma olmamıştır.

Memleketimizde ,verim seviyelerini ve plânlanan gelişmeleri gördükten sonra 1965-1967 ortalama değerleri ile belli başlı tarım ürünleri verimlerini diğer ülkelerdeki verimlerle karşılaştırmak faydalı olur. Tablo: 7

TABLO : 6

BELLİ BAŞLI BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRÜN VERİMLERİ

(Program ve Gerçekleşme)

Birim : Kental/Hektar — Kg/Hayvan

Tarım Ürünleri	Devlet İstatistik Enstitüsü İstatistikleri						Birinci Beş Yıllık Plân			İkinci Beş Yıllık Plân		
	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1962	1967	İndex 1962=100	1967	1972	İndex 1967=100.
Buğday	10,8	12,7	10,5	10,8	12,1	12,5	10,5	12,1	115,5	11,5	13,3	115,6
Arpa	12,5	15,0	11,6	11,9	14,0	13,9	12,6	14,2	113,5	13,1	15,5	118,3
Mısır	12,0	14,8	14,7	14,5	15,3	15,6	15,0	18,0	120,0	15,5	22,0	141,9
Şeker Pancarı	217,2	243,8	252,0	216,9	288,6	351,2	213,0	213,5	100,2	220,0	247,8	112,6
Patates	108,7	114,3	117,2	115,9	116,7	117,3	95,6	111,9	117,0	116,4	130,4	112,0
Pamuk (Lif)	3,7	4,1	4,8	4,7	5,4	5,5	2,8	3,9	138,3	5,2	6,1	117,3
Tütün	6,0	5,6	7,1	6,0	5,8	6,5	7,2	7,3	101,4	5,9	7,1	120,3
Ayçiçeği	7,4	9,3	10,3	10,0	9,2	10,7	9,0	11,0	122,6	11,7	14,1	120,5
Sığır Süt Verimi	586	584	586	585	586	518	522,0	798.0	152,9	606,0	739,6	122,0
Koyun Süt Verimi	47	47	47	47	47	47	30,0	35,0	116,7	31,7	34,9	110,1
Sığır karkas ağırlığı	89	90	89	88	89	85	72,0	96,0	133,3	79,2	91,6	115,7
Koyun karkas ağırlığı	17	18	17	17	17	17	13,9	17,4	128,8	14,7	16,5	112,2

Kaynak : I. ve II. Beş Yıllık Plânlar.

nin tetkikinden de anlaşılacağı üzere memleketimizde verim, bazı ürünler bakımından diğer Avrupa ülkelerine oranla çok düşüktür. Yüksek bir verim düzeyine ulaşmış Avrupa ülkeleri, verimi daha da arttırmaktadırlar.

Türkiye'de buğday verimi Yunanistan'inkinin % 65'i kadar olmuştur. Şeker pancarı verimi Türkiye'dekine kıyasla Yunanistan'da % 75,2 ve Hollanda'da % 51,1; patates verimi B. Almanya'da % 125,5; pamuk verimi (lif) Yunanistan'da % 23,0 kadar fazladır. Tütün veriminde Türkiye'ye kıyasla B. Almanya % 106,6, Fransa % 288,3 Yunanistan % 45; Ayçiçeği veriminde ise İtalya % 72, Fransa % 58 fazlalık sağlamıştır.

Hayvansal üretimde prodüktivite düşüklüğü daha da fazladır. Sığır başına elde edilen süt miktarı bize oranla, Hollanda'da % 598, ABD de % 543, B. Almanya'da % 508, Fransa'da % 389, İtalya'da % 239 ve Yunanistan'da % 8 kadar fazladır. Karkas ağırlıklarında da durum farklı değildir. Sığır karkas ağırlığı Almanya'da % 250, İnigiltere'de % 219 fazladır.

Tarımdaki düşük prodüktivite sebepleri nelerdir? Yukarıda değinilen insangücü, toprak ve sermaye gibi bünyesel problemler yanında insan unsurunun modern tarımsal üretim yönünden yeteri kadar hazırlanamamış olması da önemlidir. Bu husus ilerideki bölümlerde ele alınacaktır.

Takip eden bölümlerde, tarımdaki teknoloji seviyesini yükseltmeye yönelmiş başlıca girdi proğramları konu olarak işlenecektir.

İBYP'la ilgili olarak Ankara'da toplanan uluslararası Kollokyum'a göre üretim artışında, sulamanın ıslâhı % 20, daha fazla gübre kullanımının % 43, iyi tohumluk ekmenin % 11, nadas sahalarını azaltmanın % yüzde 13 ve diğer faktörlerin de % 13 oranlarında katkıları olacaktır, Hayvansal üretimde ise öngörülen artışların yüzde 50 oranında hayvan beslenmesi islahından, % 24 hayvan sayısındaki artıştan ve yüzde 26 hayvan sağlığındaki gelişmelerden ileri geleceği kabul edilmiştir. Görülüyorki, tarımda prodüktivitenin artışında en büyük rol gübre kullanımına sonra sulamaya verilmiştir.

1 — SULAMA:

Sulama verimliliği arttırıcı en büyük etkenlerden birisidir. Bu nedenle, Plânlı Kalkınma döneminde su ve toprak kaynakları en önemli gelişme sahalarından biri olarak düşünülmüştür. Büyük ve küçük sulama te-

TABLO : 7

BELLİ BAŞLI BİTKİSEL VE HAYVANSAL ÜRÜN VERİMLERİNİN DİĞER ÜLKELERLE MUKAYESESİ

(1965 - 1967 Ortalaması)

Birim : Kg/Ha.

Tarım Ürünleri	USA	Fransa	B. Almanya	İtalya	Hollanda	Yunanistan	Türkiye
Buğday	177	324	349	229	442	180	118
Arpa	219	312	315	152	380	193	133
Mısır	470	419	412	353	399	204	151
Şeker Pancarı	3.843	4.233	4.203	3.637	4.317	5.007	2.857
Patates	2.353	1.983	2.630	1.103	3.097	1.107	1.166
Pamuk (Lif)	54	—	—	28	—	64	52
Tütün	220	233	244	143	—	87	60
Ayçiçeği	96	158	—	172	—	99	100
Sığır Sütü (Kg/Hayvan)	3.876	2.946	3.666	2.047	4.207	1.089	603
Sığır Karkas ağırlığı"	262	—	268	226	250	177	79 (a)

a) 1967 yılı sığır karkas ağırlığıdır.

Kaynak : Production Yearbook Vol. 22, 1968 FAO.

sisleri, sulanan tarım arazisinin arttırılması ve ürün çeşitlerinin çoğaltılması, yüksek verim alınması için temel şart olarak kabul edilmiştir.

Plânlı dönem öncesi, 1962 yılında sulanan arazi 1.115.000 hektar olup % 73 ünü halk sulamaları teşkil ediyordu. Böylece toplam tarım arazisinin ancak yüzde 4,3 ü sulanabilmekteydi. BBYP döneminde, mevcuda ilâveten 515.000 hektar arazinin daha sulamaya açılması ve böylece sulanan arazi miktarının 1.630.000 hektara çıkarılması plânlanmıştır. Ancak uygulama % 5 eksiği ile gerçekleşmiş sulanan arazi 1967 yılında mevcut tarım arazisinin % 6,6 sı olarak, 1.549.000 hektara ulaşmıştır. (Tablo: 8) Bugünkü sulama seviyesinin yeterli olmadığı gerçektir. Sulama yönünden yeni atılımlar yapmakta olan İspanya'da dahi 1968 yılında 2.143.00 hektar arazi sulamaya ayrılmış ve bu miktar işlenen tarım arazisinin % 10,4 ünü teşkil etmiştir.

Memleketimizde tarım arazisinin ancak % 36,2 si yani 8,5 milyon hektarı sulanabilir niteliktedir. 1968 yılında sulanabilir arazinin ancak % 20 si sulanabilmiştir. (Halk sulamaları dahil). 1968 yılı sonuna kadar gerek Devlet Su İşleri ve gerekse Topraksu Genel Müdürlüklerince tamamlanan sulama şebekeleri sahası 705.826 hektar olup sulanabilir arazi potansiyelinin ancak % 8.3 ünü teşkil etmektedir.

İBYP döneminde ise sulanan arazinin 1972 yılında, 1967 yılına oranla % 25,3 artışla 1.941.000 hektara ulaşması beklenmektedir. Diğer bir deyimle bu dönemde 392.000 hektar arazide daha sulama imkânları yaratılacaktır.

BBYP toplam tarım yatırımlarının % 52,6 sı ve İBYP % 54,4 ü toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine hasredilmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi sulama ile, tarım ürünleri çeşitlerinin çoğaltılacağı ve klâsik tarım ürünleri üretiminden uzaklaşılarak, daha fazla gelir getiren tarım faaliyetlerinin benimseneceği ve nadasın azaltılacağı, düşünülmüştür. Ekli Tablo: 9 un tetkikinden de anlaşılacağı üzere, BBYP döneminde sulama yönünden sadece pamuk ve turunçgillerde hedefe ulaşılmış, hububat, baklagiller, ayçiçeği gibi diğer sanayi ürünleri ve meyvelerde istenilen seviyede gelişme sağlanamamıştır. Sulanan şeker pancarı ve sebze sahalarında ise gelişme beklenilenin üstünde gerçekleşmiştir.

TABLO : 8

SULANABİLEN SAHALAR (Hektar)

Yıl	Sulamaya açılan Şebeke sahaları D.S.İ.	TOPRAKSU	Halk	Toplam
1963	268.856	65.430	859.274	1.193.560
1964	296.698	96.068	904.399	1.297.165
1965	332.329	96.038	949.524	1.377.891
1966	356.582	102.529	994.649	1.453.760
1967	447.364	106.987	994.649	1.549.000
1968	523.374	159.913	1.000.000	1.683.287

Kaynak : Devlet Plânlama Teşkilâtı.

Nadasın azaltılması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet Su İşlerinin sulama bölgelerinin bir çoğunda sulama imkânlarına kavuştuğu halde bazı çiftçilerin halâ kuru şartlarda hububat ziraatı yaptığı ve bununla ilgili olarakta bir kısım toprağını nadasa bıraktığı ifade edilmektedir. Özellikle son yıllarda sulu şartlarda, hububat tarımının sulama bölgelerinde yaygınlaşmaya başlaması, pamuk ve şeker pancarı dışındaki diğer endüstri bitkileri ve hayvan yemi olarak çok önemli bulunan baklagillerin sulanmasının istenilen tempoda hızlandırılamaması ana sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca bölge şartlarına uygun münavebe sistemlerinin araştırılması ve uygulanmasının sağlanması, üzerinde önemle durulması gereken diğer bir sorundur.

Sulama ile birlikte öngörülen üretim paterninin yeterince yerleştirilememesi, sulamadan beklenen gelirin azalması sonucunu doğurmaktadır. Halbuki kuru tarım tekniğinden, sulu ziraate geçen bölgelerde, üretimin brüt değerindeki artış yüzde 400'e kadar çıkabilmektedir.[1] Buna karşılık memleketimizde sulama bölgelerinde, projesiz durumda hektara 1.450 liralık bir gelir elde edilirken, sulama ile bu miktar yüzde 193 artma ile 4250 TL. ya çıkarılmıştır. Oysa fizibilite çalışmalarında, şimdiki 2800 TL. lik bir artış yerine 4200 TL. bir artış öngörülmüş olduğun-

1) DSİ Sulamaları Geliştirme Toplantısı, Nisan 1970.

TABLO : 9

SULAMA İLE ÜRETİM YAPISINDA PROGRAMLANAN VE GERÇEKLEŞEN GELİŞMELER

	Birinci Beş Yıllık Plân				İkinci Beş Yıllık Plân			
	1962		1967 (Program)		1967 (Uygulama)		1972	
	000 Ha.	%	000 Ha.	%	000 Ha.	%	000 Ha.	%
Hububat	330	29,6	465	28,5	372	24,0	491	25,3
— Buğday	200	17,9	300	18,4	200	12,9	265	13,6
— Pirinç	60	5,4	75	4,6	57	3,7	66	3,4
— Mısır	70	6,3	90	5,5	75	4,8	100	5,2
— Diğer	—	—	—	—	40	2,6	60	3,1
Baklagiller	30	2,7	130	8,0	100	6,5	140	7,2
Sanayi Ürünleri	332	29,8	505	31,0	660	42,6	830	42,8
— Pamuk	250	22,4	400	24,5	400	25,8	450	23,2
— Şeker Pancarı	82	7,4	105	6,5	110	7,1	150	7,7
— Ayçiçeği	—	—	—	—	70	4,5	120	6,2
— Diğer	—	—	—	—	80	5,2	110	5,7
M e y v e	170	15,2	210	12,9	177	11,4	225	11,6
— Turunçgiller	25	2,2	37	2,3	37	2,4	45	2,3
— Diğer	145	13,0	173	10,6	140	9,0	180	9,3
Sebzeler	200	17,9	220	13,5	240	15,5	255	13,1
— Diğerleri	53	4,8	100	6,1	—	—	—	—
Toplam	1.115	100,0	1.630	100,0	1.549	100,0	1.941	100,0

Kaynak : Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları.

dan, hedefe göre üretim artışı yüzde 67 oranında gerçekleştirilebilmiştir. Bu değer, sulamaya açılmış, fakat halen fiilen sulanmayan saha dikkate alındığında yüzde 31 dir.

Sulama bölgelerindeki düşük gelir probleminin nedeni sadece üretim patterninin değiştirilmemesi değildir. Çiftçimizin tarımsal üretim yönünden eğitim seviyesinin düşük olması, sulama tekniğini bilememesi, sulamanın paralelinde verimliliği arttırıcı gübre, iyi tohumluk, ilâç, alet ve ekipmanlar gibi girdileri temin edecek işletme sermayesine veya yeterli kredi imkânlarına sahip olmaması da önemli diğer sebeplerdir. Ayrıca, kuru ziraatten sulu ziraate geçen bölgelerde, yetersiz drenaj ve tuzlulaşma sebebiyle toprak strüktüründe düşük prodüktivite ile sonuçlanan değişimler meydana gelmektedir.

Devlet Su İşlerinin 18 proje sahasının % 66 sında drenaj problemine rastlanması, drenaj probleminin ihmal edilemiyeceğini ifade etmektedir.(1)

Bugün, Tablo: 10'nun tetkikinden de anlaşılacağı üzere, fiilen sulanan sahalar sulamaya açılan sahaların çok altında kalmakta ve bu husus sulama projelerinden beklenen üretim artışlarının gerçekleştirilememesi sonucunu doğurmaktadır. Meselâ 1968 yılında, DSİ sulama bölgelerinde, fiilen sulanan saha, işletmeye açılan sahanın ancak yüzde 47,67 sini teşkil etmekteydi. Bu değer bazı projelerde yüzde 12 ye kadar düşmektedir.[1]

Sulama birbirini tamamlayan iki safhada incelenebilir: Suyun tarlaya yaklaştırılması faaliyetleri ve çiftlik içi sulama yatırımları. Bu faaliyetlerden birincisi gerekli, fakat tek başına yetersizdir. Bu safhada yapılan yatırımların, çiftlik içi yatırımlarının yapılmaması halinde büyük israfa sebebiyet verecekleri inkâr edilmez bir gerçektir. 1968 yılında sulanabilir arazi miktarı 523.374 hektar iken bunun fiilen sulanan kısmı 249.494 hektardır. Böylece tamamlayıcı sulama yatırımlarının yapılmaması nedeni ile 273.880 hektar arazi sulanamamaktadır. 1 hektar sulama tesisinin 1958 yılı değeriyle 10.000 TL. olduğu noktasından hareket edildiğinde, 2,7 milyar TL. lik bir yatırımın halen tarımsal üretime hiç bir katkıda bulunmadığı ortaya çıkar. Bu, sermaye kaynakları çok sınırlı olan ekonomimiz için tamamlayıcı yatırımların yapılmasında geç kalındığı müddetçe, büyük bir kayıptır. Mevcut sulama potansiyelinin en

1) Bazı sulama projelerinin uygulama sonunda fayda/masraf oranlarının birin altına düştüğü hesap edilmiştir. Bu nedenle yatırımlara konu teşkil edecek projelerin dikkatle seçimi para israfını önleyecektir.

kısa zamanda harekete geçirilmesi şarttır. Devlet Su İşlerince ana tesisleri bitirilmiş olan büyük su proje alanlarındaki atıl kapasitenin harekete geçirilebilmesi için çiftlik seviyesinde yatırımları teşvik edecek ve gelişme süresini kısaltacak şekilde teşvik tedbirlerinin alınması, hazırlanan toprak Su Birlikleri ve ilgili kanun tasarısının çıkartılması, su geçit haklarını düzenleyen mevzuatın parlementodan geçirilmesi zaruri bulunmaktadır.

Ayrıca proje seçiminde bir önemli noktaya daha değinmek yerinde olur. Su kaynaklarının geliştirilmesinde sayıca az, pahalı ve nisbeten geç fayda veren, uzun vadeli projelerden çok, memleket yüzeyine sistemli bir şekilde yayılan, faydası kısa bir süre içinde görülebilecek kısa vadeli ve ucuz projelere öncelik verilmesi gerektiğine inanıyoruz. İBYP da yeni sulama projelerine başlanmaması fakat mevcut tesislerden azami şekilde faydalanmayı sağlayacak bir politika takip edilmesi öngörülmüş ise de, devam eden büyük projelerle tatbikatta bu amaca yönelinmediği görülmektedir.

TABLO : 10

DEVLET SU İŞLERİ TARAFINDAN FİİLEN SULANAN SAHA

Yıllar	Alan Hektar	Fiilen Sulanan Sahaların, İşletmeye açılan sahalara oranı
1963	114.595	42.62
1964	135.018	45.51
1965	161.202	48.51
1966	199.005	55.81
1967	220.282	48.24
1968	249.494	47.67

Kaynak : Devlet Plânlama Teşkilâtı.

2) GÜBRELEME:

Gübre, birim sahadan alınacak azami verimi sağlamada en etken faktörlerden biridir. Tekniğe uygun bir gübreleme ile verimi yüzde 35-40 oranında arttırmak mümkündür. Bu özelliği sebebiyle gerek BBYP ve gerekse İBYP da bu girdi kullanımına ağırlık verilmiştir.

BBYP da, plânın ilk yılı için, gübre tüketim hedefi 466.000 ton ve son yılı için ise 1.266.000 ton olarak tesbit edilmiştir. Ancak gübre tüketimindeki olumlu artış gözönünde tutularak 1967 yılı gübre tüketim hedefi 1.700.000 tona çıkarılmıştır. 1967 yılında 1.535.000 ton gübre tüketim seviyesine ulaşılmış ve böylece, ilk plân hedefi yüzde 21 fazlası ile realize edilmiştir.

Plânlı dönemdeki gübre program hedeflerini ve gerçekleşme durumunu gösterir Tablo: 11 in tetkikinden de anlaşılacağı üzere, azotlu güb-

re tüketimi her yıl yaklaşık olarak % 10 fazlası ile gerçekleşmiş, ancak fosforlu gübre tüketimi istenilen seviyeye çıkartılamamış hedefin çok altında kalınmıştır. Fosforlu gübre programı uygulaması bu dönemde sırası ile yüzde 78,9, yüzde 66,2, yüzde 86,9 yüzde 99,3 ve yüzde 79,3 oranlarında olmuştur.

Bu düşük uygulamanın başlıca sebepleri aşağıda sayılmıştır:

Birincisi, 1962 yılı başlangıç alındığında, 1967 yılında azotlu gübre tüketiminde yüzde 374,6 artışla plân hedefinin üstünde bir gelişme sağlanmış, fakat yine aynı yıllarda fosforlu gübre tüketiminde yüzde 807,9 oranında bir artış realize edildiği halde plân hedeflerinin altında kalınmıştır. Bu değerler, fosforlu gübre tüketim hedeflerinin çok yüksek tutulduğunu göstermektedir.

İkincisi, ana ürünü hububat olan ve memleketimizin üçte ikisini kapsayan Orta ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde, yağış azlığı nedeniyle çoğunlukla fosforlu gübre kullanılmaktadır. Hububat üreten bu tarım işletmelerimizin satın alma gücünün düşük olması fosforlu gübre tüketimini güçleştirmektedir.

Üçüncüsü, fosforlu gübre tüketiminin plânlanan seviyede gerçekleşmemesi biraz da bu gübreyi kullanan hububat üreticisinin kendi kendine yetme alışkanlığının içinde bulunmasından ve teknolojik değişikliklere nisbeten yavaş adapte olmasından ileri gelmektedir.

Dördüncü, BBYP döneminde fosforlu gübrenin zamanında tedarik edilememiş ve dağıtılamamış olması tüketimi engellemiştir. Meselâ 1964 yılında süperfosfatın yüzde 80'i kullanma mevsiminde ithal edilmiştir. Aynı mevsim içinde yurda giren gübrelerin yurt içinde dağılımı ve çiftçi eline geçmesinin güçlüğü ortadadır.

Beşincisi, süperfosfat gübre fiatlarının, yapılan üç indirime rağmen, yüksek olması, tüketimi engellemiştir. Süper fosfat-buğday fiatı ilişkisi de, süper fosfatın çiftçimize, diğer ülke çiftçilerine oranla, daha pahalıya geldiğini göstermektedir. 1962-1963 fiatlarına göre bir kg. buğdayla Fransa'da 607, İtalya'da 656 gram süperfosfat etkili maddesi temin edilebiliyorken, memleketimizde 1965 fiatları ile, 1 kg. buğdayla 300 gram fosforlu gübre etkili maddesi alınabilmiştir.

İBYP'a göre, dönem sonunda 4 milyon ton gübre tüketimine ulaşılacaktır. İlk üç yıl için sıra ile 2,5 milyon, 3,4 milyon ve 3,8 milyon ton gübre tüketimi hedef alınmış, program, bu yıllarda sırası ile % 83,3, 70,3 oranlarında gerçekleşmiştir. İkinci Beş Yılda bitkisel üretimde öngörülen artışların hemen hemen yarısının gübreleme ile sağlanacağı varsayıl-

TABLO : 11

GÜBRE KULLANMA HEDEFLERİ VE GERÇEKLEŞME DURUMU

Birim : Ton

Yıllar	HEDEF				GERÇEKLEŞME				GERÇEKLEŞME YÜZDESİ			
	Azotlu	Fosforlu	Potaslı	Toplam	Azotlu	Fosforlu	Potaslı	Toplam	Azotlu	Fosforlu	Potaslı	Toplam
1963	168.000	277.000	21.000	466.000	186.760	218.661	21.000	426.421	111,1	78,9	100,0	91,5
1964	240.000	400.000	25.000	665.000	258.000	265.000	9.200	532.200	107,5	66,2	36,8	80,0
1965	310.000	520.000	30.000	860.000	350.125	452.037	10.750	812.912	112,9	86,9	35,8	94,5
1966	400.000	550.000	30.000	980.000	467.946	546.330	11.480	1025.756	116,9	99,3	38,2	104,6
1967	600.000	1064.000	36.000	1.700.000	675.566	844.712	15.000	1535.278	112,5	79,3	41,6	90,3
1968	900.000	1600.000	40.000	2.540.000	918.957	1177.424	20.259	2116.640	102,1	73,5	50,6	83,3
1969	1600.000	1800.000	40.000	3.440.000	1167.458	1256.835	24.129	2418.677	72,9	69,8	60,3	70,3
1970	1800.000	2000.000	45.000	3.845.000	—	—	—	—	—	—	—	—

Kaynak: Tarımsal Girdiler ve Fiatları Tar. B. Plânlama ve Ekonomik Arş. Dairesi Başkanlığı 1970

dığından, ilk yıllardaki düşük uygulama, plânın tarım hedeflerine ulaşılmasını aksatacak nitelikte görülmektedir.

BBYP dönemi sonunda, gübre tüketimi, 1962 yılına oranla, hemen hemen beş misli arttırılmıştır. Böylece 1963 yılında 4,8 kg/ha olan bitkisel besin maddesi tüketimi 1967 yılında 15,8 kg/ha'a çıkarılmıştır. 1968 yılında ise bir hektar ekili ziraat arazisine düşen bitki besin maddesi 20,4 kg dır.

Memleketimizdeki gübre tüketim seviyesi başka ülkelerle kıyaslanamayacak kadar düşüktür. Bir hektar ziraat arazisine (mer'alar vs, dahil) düşen saf bitki besin maddesi miktarı, 1966-67 tarım yılında, Hollanda'da 610 kg'a ulaşırken, memleketimizde 7,2 kg seviyesinde kalmıştır. Komşu ülkelerimizden Bulgaristan 98 kg/ha ve Yunanistan 68 kg/ha ile gübre tüketimi yönünden bizden oldukça ileri durumdadırlar.

Gübre tüketiminin, istenilen seviyeye çıkartılabilmesi (ilk hedef olarak 50 kg/ha) için, bugün gübre kullanımını önleyen sebeplerin açıklıkla bilinmesi gerekmektedir. DPT'ca yapılan Modernleşme Eğilimleri araştırmasına göre çiftçilerimizin ancak yarısı ticari gübre kullanmaktadır. Niçin ticarî gübre kullanmadıkları sorulduğunda, çiftçilerin % 32 si parasızlık ve pahalılık nedeniyle alamadıklarını, % 22 si alışmadıkları ve nasıl kullanıldığını bilmediklerini, % 16 sı ise kolaylıkla bulamadıklarını ifade etmişlerdir.

Gerek BBYP uygulama neticeleri ve gerekse, anket sonuçları, gübre programlarının realizasyonu için alınması gerekli tedbirleri açıkça göstermektedir.

Bunlardan, gübre dağıtım ve kredilerin arttırılması, ürün fiatları ile gübre fiatları arasında bir dengenin kurulması[1], uygun tip, maliyet ve sayıdaki kombine mibzerlerinin çiftçimize temini, su tasarruf edici toprak işleme tekniklerinin uygulanması ve böylece İç Anadolu Bölgesinde fosforlu gübrelerin yanında azotlu gübrelerinde kullanımının sağlanması, gübre dağıtım sisteminin düzenlenmesi ve çiftçimize kolaylıkla gübre tedarik imkânlarının yaratılması gibi hususlar sayılabilir.

Ayrıca, doğal şartlar bakımından önemli farklılıklar gösteren bölgelerin iklim ve toprak yapılarına uygun gübre çeşitlerinin tesbiti, bunun dışına çıkılmasını önleyecek tedbirlerin alınması gübre programının başarı nisbetini arttıracak başlıca tedbirler olarak görülmektedir.

1) Gübre Özel İhtisas Komisyonunun bu denge hakkındaki görüşleri şöyledir: Gübre ürün fiatları öyle seçilmelidirki 0,7 kg. buğday ile 1 kg. amonyum sülfat, 0,5 kg. buğday ile 1 kg. süperfosfat (%16 - 18 P205) alınabilmelidir. Fiatların bu seviyeyi geçmesi halinde subvansiyona gidilmesi (Meselâ bugün süper fosfat fiatı 54 krş. ve buğday fiatı 90 krş. olduğuna göre bu ilişki bozulmuştur.) gereklidir.

3 — TOHUMLUK VE MÜCADELE :

Yüksek verim, kışa ve kuraga, hastalık ve haşerelere dayanıklılık gibi iyi genetik özelliklere sahip, aynı zamanda biyolojik ve fizik değerleri yüksek tohumlukların verimliliği arttıcı etkileri büyüktür. Yapılan araştırmalar; sulama, gübreleme ve ilâçlama yapılmasa dahi islâh edilmiş tohum kullanımının verimi yüzde 15-20 oranında arttırdığını göstermektedir. Sertifikalı tohumluğun bu özelliği ve standart ürün elde etmedeki faydaları gözönünde bulundurularak, BBYP ve IBYP de bu girdi kullanımına önem verilmiştir.

BBYP de sertifikalı tohumluk ihtiyacının 400 bin ton olarak hesaplandığı, ancak bu hedeflere ulaşmadaki güçlükler düşünülerek, plânın ilk yılında ihtiyacın dörtte birinin ve 1967 yılına kadar ise dörtte üçünün karşılanmasının hedef alındığı belirtilmiştir. Plân ve programlarda yer alan tedbirlere rağmen, tohumluk dağıtımı 1965 yılına kadar, daha ziyade 5254 sayılı kanun gereğince yapılan tohumluk yardımları şeklinde kalmış, ancak bu tarihten sonra tohumluğun bir kontrol sistemi içinde geliştirilebilmesi mümkün olmuştur.

Birinci dönemde, yıllık programlarda yer alan tohumluk dağıtım hedeflerinin ve uygulama durumunu gösteren Tablo: 12 nin tetkikinden de anlaşılacağı gibi, realizasyon 1967 yılına kadar çok düşük olmuştur. Tohumluğun üreticiye intikali için kredi imkânlarının sağlanmaması ve T.M.O. kanalı ile ayni yolla tohumluk satışının tahakkuk ettirilememesi sebebiyle 1963, 1964 ve 1965 yıllarında öngörülen hedefler gerçekleştirilememiştir. 1966 yılında da tohumluk dağıtım program hedefine ulaşılamamış, ancak, sağlanan kredi imkânları ve T.M.O. tahsisleri, dağıtımın bir önceki yıla oranla yüzde 80 oranında arttırılabilmesini mümkün kılmıştır.

1967, tohumluk dağıtımı programı realizasyonunda en başarılı bir yıl olmuştur. Buna tohumluk buğday üretiminde elde edilen artış ve yabancı memleketlerden ithal edilerek dağıtılan tohumluklar sebep olmuştur. 1967 yılı programında, dış ülkelerde geliştirilmiş yüksek verimli çeşitlerin memleketimizde kullanılma imkânları üzerinde durulacağı bir tedbir olarak yer almış ve bu yıl Meksika'dan, 1.770 ton dereceli ve 20.330 ton ticari olmak üzere toplam 22.100 ton; ABD den 400 ton, U.S.S.R. den 100 ton buğday tohumluğu ithal edilmiş ve dağıtımı yapılmıştır.

BBYP da tohumluk üretiminde, sözleşmeli çiftçilerden de yararlanılması düşünülmüş ve bu amaçla T.C. Ziraat Bankasında, Tarım Bakanlığının bildireceği miktara göre kredi fonu ayrılması öngörülmüştür. An-

cak, T.C. Ziraat Bankasından ihtiyaç nisbetinde tohumluk tedarik kredileri temin edilememiş, sözleşmeli çiftçiler kanalı ile üretilen tohumluk miktarı, plânın ilk yıllarında çok düşük seviyelerde kalmıştır.

TABLO 12

TOHUMLUK DAĞITIM PROGRAMI VE UYGULAMASI

Birim: Ton

Yıllar	Program	DAĞITIM			Program uygulaması (%)
		Sertifikalı ve kontrollu	Toprak Mahsulleri Ofisi	Tahsisleri (a) Toplam	
1963	100.000	84.234	10.056	94.290	94
1964	165.000	94.548	1.124	95.672	58
1965	200.000	93.134	131	53.265	47
1966	200.000	141.229	37.931	179.160	90
1967	200.000	214.759	45.238	259.997	130
1968	400.000	193.715	21.753	215.468	54
1969a	400.000	239.161	21.052	260.213	65

Kaynak: Tarımsal Girdiler ve Fiatları, Tar. B. Plânlama ve Ekonomik Arş. Dairesi Başkanlığı, 1970

a) Üretimin dağıtımı karşılıyamaması sebebiyle, Toprak Mahsulleri Ofisinden sağlanan hububat tohumluk miktarlarıdır.

b) Tahsisler.

Tohumluk dağıtımının ağırlık noktası hububat olagelmiştir. 1967 yılında hububat tohumluğu toplam tohumluğun yüzde 83 ünü teşkil etmiştir. BBYP döneminde, yavaş bir şekilde gelişen yem bitkileri üretimini teşvik edebilecek ve bu ürünler müstahsillerinin taleplerini karşılayacak seviyede tohumluk dağıtımı yapılamamıştır.

IBYP döneminde, tohumluk politikamız, özel tohumculuk yetiştiriciliğinin desteklenmesi, verimi ve yağ oranı yüksek, hastalıklara dayanıklı, ayçiçeği, soya, yerfıstığı gibi yağlı tohumları ve hayvancılığı geliştirme projesini desteklemek üzere yem bitkileri tohumları üretimine öncelik verilmesi ve yurt dışından tohum temin edilerek memleketimizde çoğaltılıp, üreticiye intikal ettirilmesi şeklinde tesbit olunmuştur. Ancak bu dönemde de tohumluk dağıtım programları, yetersiz miktarlarda tedarik ve dağıtım kredileri çerçevesinde, düşük oranlarda gerçekleşmiştir.

Kalkınma plânlarımızda, tarımsal mücadele ile ilgili politika ise; epidemi ve hızlı yayılma göstererek büyük hasarlara yol açan hastalık ve zararlılara karşı devlet tarafından korunma ve savaşın yapılması, bu çapta zarar vermeyen mücadele konularında ise çiftçinin yapacağı müca-

delede, devletin önderlik etmesi, çiftçimizi denetlemesi ve teknik yardımda bulunması esasına dayanmaktadır.

Memleketimizde yeteri kadar mücadele yapılamaması nedeni ile, her yıl 8 milyar değerinde 9 milyon ton kadar muhtelif tarım ürünlerinin zayi edildiği iddia edilmektedir.[1] Bitkisel hastalık ve haşerelerden doğacak ve büyük kayıpların önlenmesi için, plânlı dönemde zirai mücadele kullanımına önem verilmiş bulunmaktadır.

Zirai Mücadele ilâçları tüketimi şöylece seyretmiştir:

(BİN TON)

1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
37,4	35,3	35,7	38,1	40,2	62,3	61,4

Ancak burada iki noktaya daha değinmek faydalı olur. İlâçla yapılan mücadelelere rağmen sadece bir hastalığın, (sürme hastalığı) buğday ürününde her sene meydana getirdiği zararın 700-800 milyon lira üzerinde olduğu söylenmektedir.[1] Bu nedenle ilâçla mücadele yanında, hastalık ve haşerelere dayanıklı çeşitler yetiştirmek, ana amaç olmalıdır. Nitekim uygulama diğer ülkelerde de bu yöndedir. Hatta Amerika'da sık sık şu sözlerin tekrarına rastlanmaktadır. "Amerika ilâçla mücadele yapacak kadar zengin değildir."

4 — MAKİNALAŞMA :

Tarımda mevcut işsizlik sorunu da dikkate alınarak BBYP da traktör sayısında önemli artışlar plânlanmamış, işgücü yoğun tarım tekniğinin bu sektörde muhafazası ve traktör sayısının mevcut traktör parkının tam çalışır durumda kalmasını sağlayacak oranda (yüzde 14) artması öngörülmüştür. Buna mukabil, çeki hayvanları sayısının sabit tutulması ve bu hayvanların yüzde 5 oranında daha iyi beslenerek iş verimlerinin arttırılması mümkün görülmüştür. Yine bu dönemde çeşitli tarım işleri için kullanılan makinalara olan ihtiyacın tesbitinde, teknik yönden kullanılması gereken ve büyük oranda insangücü azaltmayan makinalar üzerinde durulmuştur.

Aşağıda, 1963 den 1968 e kadar programlanan ve gerçekleşen ilâve traktör miktarları görülmektedir :

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Program	6000	6000	7000	7000	7000	15740
Uygulama	9279	7790	6751	11000	12676	17000

Kaynak: Plân ve Programlar

1) M. P. M. Tarım Semineri 1968.

1963 yılında 51.000 olan traktör sayısı 1967 yılında 81.000 e çıkmıştır. Böylece IBYP da mevcut makinalaşma eğiliminin sınırlandırılmaması ve artan çeki gücü ihtiyacının makina ile (mahalli özelliklere göre ayarlanarak) karşılanması esas alınmıştır. IBYP başlarında da traktör sayısında hızlı artmalar olmuş, 1968 de 85.475 e ulaşmıştır. 1969 da 19.200 traktör daha çiftçimize intikal ettirilmiştir.

Memleketimizde traktörleşme ne safhadadır sorusunu, çağdaş ülkeler deki durumla karşılaştırmak suretiyle cevaplandırabiliriz. 1967 de traktör başına düşen arazi B. Almanya'da 6,5 ha,, Fransa'da 18,3 Ha. İtalya'da 29,8 ha. Yunanistan'da 75,7 ha ve Türkiye'de 355,3 ha. olmuştur.

Ancak 1963-1967 yılları arasındaki eğilimler dikkate alındığı zaman, memleketimizin Avrupa'da Hollanda, İtalya, İspanya ve Yunanistan'dan sonra hızla makinalaşan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir.

Traktörle ilgili eğilimin devamı uzun vadede tarımın makinalaşması, dolayısı ile insan gücünün daha prodüktif hale sokulması yönünden yararlı görülmektedir.

Ancak işsizlik sorusunu büsbütün kötüye götürebilmesi ihtimali de ortadadır.

Makina kullanımının ekonomik olamayacağı tarım işletmelerinin makinalaştırılmasının teşvik edilmemesi, küçük tarım üniteleri için ise ortaklaşa makina kullanımının teşviki, veya devlet ve özel sektör tarafından yürütülecek, kiralama servisleri ile çeki gücü ihtiyaçlarının karşılanması gibi tedbirlerin programlarda yer alması faydalı olacaktır.

Makinalaşma ile beraber tarım alet ve makinaları imalât sektörünün de buna ayak uyduracak şekilde geliştirilmesi döviz kaybımız yönünden ağırlık kazanmalıdır.

E — KREDİLEME:

BBYP da çiftçimizin tarımsal üretim faaliyetlerinin, plân ve programlarda öngörülen tarım hedeflerine ulaşmayı sağlıyacak şekilde düzenleneceği, tarım kredilerinin bu konuda tesirli bir araç olarak kullanılacağı ve işletmelerimizin yapısını islâh edecek yatırımların desteklenecği belirtilmektedir.

Ancak, memleketimiz tarımındaki sermaye darlığı nedeni ile, diğer ülkelere oranla daha etkili bir araç olabilecek tarım kredisinin, uygula-

ma neticelerine göre, bu özelliğinden yeterince yararlanılamamış, kredi kaynaklarının, düzenli bir sistem içinde değişen ekonomik ihtiyaçlara yöneltilmesi mümkün olamamıştır.

Bünyelerinin değiştirilmesine büyük ölçüde ihtiyaç duyulan tarım işletmelerine plânda öngörüldüğü üzere, gerekli yatırım kredileri sağlanamamış, kısa vadede tarımsal üretimi arttırmaya yönelmiş, ancak uzun vadedeki gelişmeyi etkilemeyecek nitelikteki çevirme kredilerine ağırlık verilmiştir.

Kredi Plasmanlarının ancak dörtte birini teşkil eden yatırım kredilerini arttırmak, bunun için Ziraat Bankası kaynaklarını geliştirmek üzere 6617 sayılı kanun gereğince, bu bankaya devlet bütçesinden sermaye yardımları yapılmasını öngören bir tedbir programlarda yer aldığı halde bu tedbir uygulanamamıştır. Ziraî finansman için en uygun nitelikte olan öz kaynaklar azalmış, (1967 yılında toplam plasmanların yüzde 12,5 i) ve bu bankanın daha ziyade mevduat ve Merkez Bankası Reiskont kredilerine dayalı kalmasına sebep olmuştur.

Kaynakların yetersizliği nedeniyle, çok az sayıda çiftçimize kredi imkânları götürülebilmiştir. DPT ca yapılan bir araştırma sonucu borç para alan çiftçi ailelerinin ancak yüzde 44,5 inin banka ve kooperatif kredilerinden yararlanabildiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan devlet elinden alınan bu sınırlı kredinin tamamı dahi tarımsal üretimi arttırmak amacı ile kullanılmamaktadır. Yine, araştırmadan, Ziraat Bankası kredilerinin yüzde 3,8 inin ticarette, yüzde 44,4 ünün ve ev sosyal ihtiyaçlarını temin etmede, yüzde 8,6 sının borç ödemede ve ancak yüzde 43,2 sinin diğer alanlarda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kredinin tarımdışı konularda kullanılması nedenini kısmen kredi alan çiftçilerimizin kendi sosyal ihtiyaçlarını kendi öz kaynaklarından temin edecek bir düzeye ulaşamamalarında aramak gerekir. Böylece alınan kredileri birçok çiftçiler tarımdışı gayelerle sarfetmekte kredileri asıl amacı olan prodüktivite arttıcı yönde kullanmamaktadır. Bununla beraber çiftçi eline geçen kredilerin yeterli olduğu da iddia edilemez. Örneğin 1968 yılında bankaca doğrudan doğruya üreticiye açılan kredilerle çiftçi başına ortalama olarak 1709 TL. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince ise çiftçi başına ortalama 1640 TL. ikraz edilmiştir.

Bunun yanında, bir yanda maddi teminat gösterememesi nedeni ile bir kısım çiftçiler, çok küçük miktarlarda ve prodüktif olarak kullanılması mümkün olmayan krediler alırken, diğer yanda kredi kullanımında

riskin daha az olduğu, geri ödeme kapasitesi yüksek olan az sayıdaki üreticiye daha fazla kredi açılmıştır. 1967 yılında, Zirai Krediler Md. lüğünün açtığı kredilerin yıl sonu bakiyelerine göre, toplam borçlu sayısının yüzde 43,2 si toplam kredi ikrazının yüzde 8,9 undan (ortalama 300 TL. ile) yararlanırken, toplam borçlu adedinin yüzde 14,9 u kredi ikrazının yüzde 63,4 ünden faydalanmıştır. Yine 1968 yılı Tarım Kredi Kooperatifleri Müdürlüğü raporuna göre, toplam borçlu sayısının yüzde 45 i, kredinin yüzde 15 ini (ortalama 596 TL. ile) alırken, yüzde 4 ü ikraz edilen kredinin yüzde 21 ini sağlamışlardır.

Çiftçimizin büyük bir kısmının yeterli maddi teminata sahip olamaması, ya tarım kredilerinden yararlanamamasına ya da kredinin yukarıda ifade edildiği gibi kendi tüketimlerine kaymasına sebep olmaktadır. Bu nedenle teminat yerine, çiftliği ve gelişme potansiyelini esas alan, tarım politikasının paralelinde, Tarım Bakanlığınca hazırlanan veya tasdik olunan işletme plân ve projelerine dayalı bir kredi sisteminin geliştirilmesi daha olumlu bir kredileme düzeni getirecektir.

Ayrıca, tarımsal üretimin ve kredi kullanımının ekonomik olabilmesi, ürünün iyi bir şekilde değerlendirilmesine de bağlıdır. Ancak bugünkü kredileme sisteminde, daha ziyade üretime ağırlık verilmekte, diğer taraftan pazarlama ve değerlendirme sorunlarına krediler yönünden gerekli önem verilmemektedir. Tarım Satış Kooperatifleri 2834 sayılı kanunun 17 ci maddesine göre destekleme alımları faaliyetleriyle, hem banka kaynaklarını dondurarak likiditesini azaltmakta, hem de çiftçi mahsullerini değer fiata satabilmesini temin edecek zirai pazarlama tesisleri yapamamaktadır. Plasmanlarının ancak yüzde 1-2 sini bu amaçla kullanabilmektedir.

Pazara dönük tarım işletmeleri yönünden, pazarda değerini bulamıyan fazla üretim ekonomik olmaktan uzaktır. O halde üretim safhasında prodüktiviteyi arttırıcı mahiyette ve bölge özelliklerini de dikkate alan bir kredi düzeni kurarken, üreticinin mahsulünü değerlendirebileceği pazar olanaklarının da bu kredi düzeni içerisinde mütalaa edilmesi mecburiyeti vardır.

F — ARAŞTIRMA VE YAYIM :

BBYP ve IBYP da Tarım Hedeflerine ulaşmak için çiftçi faaliyetlerinin daha verimli olarak bu hedeflere yöneltileceği ve bunu sağlamak üzere yayım, eğitim ve araştırma hizmetlerinin en etkili araçlar olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Bu amaçla birinci plânda 1962 yılında 4400

kadar olan (ormancılık dahil) yayım personelinin dönem sonunda 7700 e çıkarılması öngörülmüştür.

Memleketimizde yayım personeline önemli görevler düşmektedir. Çiftçimiz tarlanın ekime hazırlanması, ekilmesi, gübrelenmesi, sulanması, tarım alet ve makinalarının kullanılması, ürünün toplanması ve pazarlanması konularında teknik bilgi bakımından yetersizdir. Ayrıca işletmesinde çeşitli bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerini en fazla geliri sağlıyacak şekilde düzenliyememekte, uygulanabilecek en ekonomik üretim tekniğini tayin edememektedirler. Çiftçimizi ziraat tekniği, ekonomik ve işletmecilik yönünden eğitecek ve aydınlatacak seviyede bir yayım hizmetinin yetersizliği kendini hissettirmektedir.

DPT tarafından yapılan, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri araştırmasında çiftçilerimize, muhtelif kamu personelinin köyü ziyaret sıklığı da sorulmuş bulunmaktadır. Alınan cevaplara göre, ziraat teknisyeni, örneklemeye giren köylerin yüzde 35 ine hiç gelmemiştir. Köylerin yüzde 24,5 ine ziraatçı ayda bir defa veya daha sık, yüzde 40,5 inide, ayda birdefadan daha seyrek olarak ziyaret etmiştir.

Diğer yandan, yayım personeli köye gelmek için yeteri kadar vasıtalarla teçhiz edilmemiştir. Asıl görevi yayım olan bu personel büyük çapta idari hizmetlerle görevlendirilmiş, gerekli ödenek, yayım alet ve ekipmanları yeterince sağlanamamıştır. Bazı bölgelerde, ilçe seviyesinde, 5-6 yayım personeline bir araba düşmekte ve bu taşıtların ekserisinin tamire muhtaç, ekonomik ömrünü doldurmuş olması, durumu daha da kötüleştirmektedir.

Plânlı dönemdeki taşıt yatırımı programları da ihtiyaçlarımızı karşılayamamış, Devlet Malzeme Ofisine yeterli tahsislerin ve döviz için transferlerin yapılamamasından, program düşük oranlarda uygulanmıştır. (Mesela 1964 de % 47, 1966 da 56,4 e düşmüştür.) Mevcut taşıtların en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için de Tarım Bakanlığı Genel Müdürlük ve Müdürlüklerine ait taşıtların işbirliği yapılarak kullanılmasına plânda yer verilmiş olduğu halde uygulamada olumlu sonuçlar alınamamıştır.

Bunun yanında, yayım personeli sayısı da yeterince arttırılamamıştır. FAO Teşkilâtına göre, bugün memleketimizde, bir zirai yayım mütehassısına düşmesi uygun görülen çiftçi ailesi sayısı 1000 dir. Bugün bunun 1,5 ile 2,5 misli fazlası düşmektedir. Demek oluyorki, mevcut yayım personeli sayısının memleketimizde en az iki misline çıkartılması gerekmektedir. Yayım personelinin hizmet içi eğitimi de önemli diğer bir sorundur. 1965 yılı programında, bu personel hizmetlerinin daha kaliteli hale getiril-

mesi, ve yeniliklerin tanıtılması amacı ile, yayım personelinin, çiftlik, enstitü, istasyon gibi kurumlarda, çalışmaları (kurs, staj şeklinde) tedbiri yer almıştır.

Yayım hizmetlerinin yanında araştırma hizmetlerinin de yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Millî seviyede bir tarımsal araştırma programı olmadığı gibi, Bakanlıklar arası ve içi araştırma kurumları arasında da bir koordinasyon mevcut değildir.

Bugün sayıca çok fazla, küçük, muayyen ihtisas dallarında çalışan araştırma üniteleri mevcuttur. Ancak bu araştırma kurumlarının, özel araştırma fonlarının bulunmaması, iyi araştırma personelinin yetersizliği bazı araştırma müesseselerinin, araştırma masraflarını karşılamak üzere faaliyetlerinin bir kısmını üretime (tohumluk, fidan, damızlık hayvan gibi) ayırmaları, pratiğe intikal edecek önemli araştırma sonuçlarının alınmasını engellemiştir. Bu nedenle, küçük araştırma müesseselerinin toplulaştırılması, ürünler yerine bulundukları çevre tarım sorunlarını esas alan, ve kısa zamanda pratiğe intikali mümkün olan konularda araştırma yapacak ve yayım teşkilâtı aracılığı ile sonuçlarını çiftçimize intikal ettirecek müesseselerin kurulması, bu müesseselerin çalışma programlarının merkezdeki bir birim tarafından entegrasyonu ve bu amaçla yeterli araştırma fonlarının tahsisi önemli bulunmaktadır.

IBYP 1968 yılı programında da "Mevcut araştırma ve üretim kuruluşlarının fonksiyon ve kuruluş yerleri yönünden gereklilikleri incelenecektir. Araştırma imkânları kıt, küçük ve dağınık kuruluşlar birleştirilecektir" mahiyetinde bir tedbir yer almış olduğu halde, bu konuda uygulamaya geçilememiştir.

Ayrıca araştırma ve yayım hizmetleri arasında, (pamuk, şekerpancarı gibi bazı tarım ürünleri ile ilgili, tarım araştırma ve yayım hizmetleri hariç) tam bir bağıntı mevcut değildir. Bu sorunun çözümü "Tarım Bakanlığı, Yeniden Düzenleme Projesi"ne bağlıdır. Tarım Bakanlığına bağlı kuruluşlarca ayrı ayrı yürütülmekte olan araştırma ve yayım fonksiyonlarının, bu kuruluşlardan alınarak kurulacak yeni teşkilâtlara verilmesi, tarım hizmetlerinin, fonksiyonel esaslar üzerine çiftçimize götürülmesi, yayım ve araştırma hizmetleri arasında her kademede sıkı bir bağıntının kurulması faydalı görülmektedir.

V — ÖZET

Tarım sektörünün, gıda ve sanayi hammaddeleri, döviz ve gerekli işgücünü sağlaması bakımından, ekonomik kalkınmaya olan katkısı artık inkâr edilemez. Sekiz yıllık Plânlı Kalkınma döneminde çalışan nüfusun % 69 unu istihdam eden tarım setörümüz her yıl safi milli hasılamızın yüzde 34 ünü sağlamış, 34 milyon insanın beslenmesini temin etmiş, tarıma dayalı sanayi sektörlerimizin hammadde ihtiyaçlarını karşılamış ve en önemlisi sanayileşmemiz için ihtiyaç duyulan yatırım mallarının ithalinde gerekli olan dövizin % 40 kadarını ihracatı ile karşılamıştır.

Yurdumuz, toprak, su, insan gücü ve iklim bakımından büyük bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin harekete geçirilebilmesi de gerek sosyal gerekse teknoloji alanlarında yapılacak büyük yatırımlara bağlıdır. Sınırlı üretim kaynaklarının dengeli olarak ve azami üretimi sağlayacak şekilde kullandırılması titizlikle hazırlanacak plân ve programlarla mümkündür.

Bu amaçla hazırlanmış 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Plânlarımızda, tarım sektörüne maalesef gereken ağırlık verilememiştir. Memleket nüfusunun % 70 ini barındıran tarım sektörü, her iki plânda da toplam yatırımların ancak % 15 ini almıştır. Bazı girdilerin kullanımında kaydedilen olumlu gelişmeler ve bazı sinai bitkilerdeki memnuniyet verici üretim artışları bir yana, bu miktar yatırımların bile yeteri kadar prodüktif sahalara kaydırıldığı söylenemez. Her iki plânda da % 7 lik GSMH artışını sağlamak üzere tarım sektörü için öngörülen % 4.2 ve % 4.1 lik büyüme hızının, uygulamada çok altında kalındığı ve bu düşük gelişmenin devamı karşısında hızla artan nüfus ve gelirle gıda maddeleri toplam talebini ve ham madde ihtiyacını karşılamada ve ihracat kapasitesini genişletmekte uzun vadede bazı dar boğazlara girilebileceği ihtimali vardır.

Tarım sektörünün neden bir türlü plânlarda öngörüldüğü şekilde geliştirilemediğinin sebeplerini şöylece sıralamak mümkündür:

— Hedeflerin, mevcut istatistiklerin yetersizliği nedeniyle, yeteri kadar gerçekçi olmama ihtimali vardır.

— Tarıma ayrılan küçük yatırımlar, bu dev sektörde büyük atılımlar yapmağa müsait değildir.

— Tarım sektöründe prodüktivite, olumsuz iklim şartları yanında, ihtiyaçtan fazla insangücü, çok parçalı ve küçük topraklar ve oldukça yetersiz sermaye gibi bünyesel problemlerin etkisi altındadır.

— 1. ve 2. plân dönemlerinde tatbikata konan tarımsal girdi programlarından sulama, gübreleme, tohumluk, mücadele ve makinalaşmada kaydedilen önemli gelişmeler memnuniyet vericidir. Ancak bu girdilerin bir arada, zamanında ve gerekli miktarlarda kullandırıldığı da iddia edilemez. Hektar başına düşen girdi miktarları itibari ile halen Avrupa ülkeleri ile kıyaslanamıyacak seviyelerde bulunmaktayız.

— Bazı gayretlere rağmen, kredileme sistemimizdeki aksaklıklar nedeniyle kıt kredi kaynakları, prodüktif sahalarda yeterince kullanılmamakta ve bu durum kaynak israfına sebeb olmaktadır.

— Araştırma ve yayım arzu edilen bir disiplin ve düzen altına alınamamıştır.

Sorunlar ve çözümleri için alınabilecek tedbirler, yukarıdaki konular itibariyle, tebliğ ana metninde ayrıntılarıyla, ele alınmış olduğundan bu konuya tekrar dönülmeyecektir. Yalnız, bu sorunların tümünü ilgilendiren ve başarılı bir tarımsal plânlama için alınması gerekli bazı tedbirleri burada belirtmekte fayda vardır.

1 — Açıkca belirtmeliyiz ki memleketimizin uzun vade içerisinde sanayileşmesi görüşüne karşı değiliz. Ancak sanayileşme için gerekli kaynakları sağlayabilecek güçte bir tarım sektörünün öncelikle yaratılmasını da gerekli görmekteyiz.

2 — Tarım sektöründe toprak, işgücü ve sermaye dengesizliği mevcuttur. Gerek plânlarımızda yer alan tedbirler gerekse yatırımcı kuruluşların bugüne kadar ortaya koydukları icraat bu dengesizliği gidermekte yetersiz kalmıştır. Tarım işletmelerinin ekonomik üretim yapacak büyüklüklere ulaştırılması ve fazla işgücünün bir takım özel tedbirlerle prodüktif alanlarda değerlendirilmesi zorunludur.

3 — Tarım sektöründe verimliliğin arttırılması, bu sektöre yapılacak yeterli miktarlardaki yatırımlarla sağlanabilir. Ancak mevcut sınırlı sermayenin, muhtelif kullanma alternatifleri arasında, en iyi şekilde dağıtımının yapılması ve bunun için kısa vadede sonuç veren, büyük ölçüde sermayeyi gerektirmeyen küçük yatırım projelerine öncelik verilmesi gereklidir.

4 — Tarım sektöründe kalan nüfusun, çok düşük olan gelir seviyesinin yükseltilmesi ve satın alma güçlerinin arttırılması, sanayi sektörü mallarına etkili bir talebin yaratılması yönünden de gereklidir. Aksi halde, büyük, bir nüfus kitlesinin, alıcı durumunda olmaması, sanayii, şehir nüfusuna

ve onun tüketim ihtiyaçlarına dönük dar üretim sınırları içerisinde bırakacaktır.

5 — Tarımsal üretimin arttırılabilmesi için sadece yatırımlar yeterli değildir. Muhafazakar ve içe dönük bir köy toplumunun, yenilikleri benimsememesi halinde ekonomik ilerleme oldukça zorlaşır. Bu nedenle çiftçimizce kolaylıkla kavranıp, geniş çapta uygulanabilecek değişikliklerin getirilmesi gereklidir.

6 — Tarım sektöründe verimliliğin arttırılması için üretim teknolojisinin islâhı şarttır. Memleketimizde tarım bilgisinin "bilim adamlarına ve araştırmalara mahsus" olmaktan çıkması ve üreticimize intikali zaruridir.

Diğer ülkelerde uygulanmakta olan tekniklerin memleketimize aktarılması halinde ise, üreticimize benimsetilmeden önce bünyemize uygunluğunun iyice araştırılması gerekir.

7 — Plân ve programlarda tesbit edilen tarımsal üretim hedefleri ve politikası paralelinde, bölgelerin üretim kaynaklarının en optimal şekilde kullanılmasını temin edecek, arazi kullanma ve tarımsal üretim plânlarını uygulayacak şekilde ve çapta teşvik araçlarının (fiat, kredi politikası, subvansiyon gibi) kullanılması gereklidir.

8 — Plân uygulama, hazırlama safhalarında ve analizlerde ekonomik olmayan faktörleri de hesaba katacak bir plânlama modelinin geliştirilmesi gerekir. En başarılı plânlar, toplumun özellikleri gözönünde bulundurularak hazırlanmış plânlardır. Bu nedenle, bünyemizi tanımamıza ve bu bünyeye uygun hedef ve politikaların tayinine yarayacak sosyo-ekonomik araştırmaların yapılması zorunludur.

9 — Tarım plân ve programlarının bir rehber ve başlangıç noktası olarak kabul edilmesi, uygulama sırasında, önceden tayin edilmeyen aksaklıkların giderilmesini mümkün kılacak, diğer bir değişle plânlarda esnekliği sağlayacak bir "feedback" mekanizmasının geliştirilmesi en büyük ihtiyaçtır.

10 — Yurdumuzda, plânlı kalkınma temel bir politika olarak kabul edilmekle beraber, merkez ve taşra kademelerinde plân çalışmalarını yürütecek uygun bir teşkilâtlanmaya gitme zoruluğu da vardır. Değil taşra kademelerinde, bugün bakanlıklar bünyesinde kurulması öngörülen plânlama birimleri dahi ilgili mevzuatın çıkarılamaması nedeni ile plân çalışmalarında yeteri kadar etkili olamamaktadırlar.

11 — Gerek projelerin hazırlanmasında gerekse uygulamada, Bakanlık içi ve Bakanlıklar arası sıkı bir yatay koordinasyonun sağlanması, yapılacak yatırımlardan azami faydayı elde etme ve kaynak israfını önleme bakımından zorunludur.

12 — Tarım sektörünün başarılı bir şekilde plânlanması için elimizde yeterli sayıda ve kalitede projelerin bulunması gereklidir. Proje hazırlama tekniğinin, icracı dairelerce bilinememesi, tarımsal üretim hedeflerini gerçekleştirmeye yönelmiş, çok sayıda alternatif projelerin hazırlanmasını imkânsız kılmıştır. Hazırlanan bazı projeler ise, yapılacak işleri ve mali portrelerini gösterir listeler niteliğinde görülmüştür. Bu nedenle teknik teşkilâtın proje hazırlama yönünden eğitimi ve hatta merkezde taşrada sadece proje hazırlamakla görevli ünitelerin ihdası plân çalışmalarına önemli derecede katkıda bulunacaktır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 3

Toprak Reformu

Yazan :

Asst. Prof. Dr. Duran TARAKLI
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	5
I — TOPRAK REFORMU İLE İLGİLİ TEORİK HUSUSLAR	7
A — Toprak Tasarruf Şekilleri Malsahibi - işletmeci sistemi, Malsahibi - kiracı sistemi, Plantasyon sistemi, Feodal sistem, Kooperatif işletmeleri, Devlet çiftlikleri, Müşterek işletme sistemi	7
B — Toprak Tasarruf Şeklinin Değiştirilmesinin Nedenleri Çiftçilerin kendi kaderlerini tayin arzuları, Çiftçilerin toprağa sahip olma istekleri, Kiraların indirilmesi ve gelirlerin daha düzenli dağıtılmasının sağlanması, Politik gücün yeniden dağıtılması	10
C — Toprak Mülkiyet Tarzında Yapılacak Değişikliğin Ekonomik Neticeleri Ziraî entansite, Ekilen arazi genişliği, Tasarruf ve yatırım, Hizmet arzı, Toprak muhafaza, Ziraî istihsal, Pazara arzedilen mal miktarı, Teşkilâtlanma ve alt yapı	12
D — Toprak Reformu Tatbikatında Göz Önünde Tutulacak Önemli Hususlar Toprak reformu uygulanmasında hız, Toprak reformunda toprak tasarruf haklarında devletin rolü	17
E — Toprak Reformunun Tatbikatında Mülkiyet Değişikliğinin Çeşitleri Kira ve ortakçıların küçük köylü işletmelerine sahip kılınmaları, Bütün işletmelerin müşterek kooperatif veya devlet çiftlikleri şeklinde toplanmaları; Malsahibi - kiracı sisteminin geliştirilmesi	19
II — MEMLEKETİMİZDE TOPRAK REFORMUNA İLİŞKİN HALİHAZIR DURUMUN TESBİTİ VE YARATTIĞI SORUNLAR	23
A — Genel Durum	23
B — Memleketimizde İşletme Genişlikleri	24

	Sayfa
C — Arazi Parçalanması	26
D — Mer'alarımız ve Toprak Reformu Yönünden Değerlendirilmesi	28
E — Sulama Projelerinde Toprak Reformu Sorunu	29
F — Kira ve Ortakçılık Durumu	30
G — Hizmet ve Teşkilâtlanma Ziraî kredi, Pazarlama ve kooperatif	31
III — MEMLEKETİMİZDE TOPRAK REFORMU İLE İLGİLİ SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI	32
A — Toprak Reformunun Genel Hedefleri	32
Elimizdeki sınırlı yatırım imkânlarını ziraat sektörüne mi, yoksa endüstri sektörüne mi tahsis edelim, Toprak reformu hangi tip arazi tasarruf esaslarına göre yapılmalıdır	
B — Kamulaştırma ve Sorunları	34
C — Tavan - Taban Tesbiti ve Toprak Reformunda İstisnalar	35
D — Toprak Reformunun Uygulanması ve Uygulayıcı Teşkilât	36
E — Kira ve Ortakçılık Sorunu	36
F — Toplulaştırma ve Ziraî Yerleşim	37
G — Kooperatifler ve Diğer Ziraî Hizmetler	37
H — Sulama Şebekelerinde Toprak Reformu	38
I — Toprak Reformuna Esas Toprak Kaynakları	38
K — Malî Kaynak Sorunu	39
IV — ÖZET	40
Tablolar	47
Faydalanılan Eserler	55

TOPRAK REFORMU

Bu tebliğ Asst. Prof. Dr. Duran Taraklı'ya kongre için hazırlattırılmıştır.

ÖNSÖZ :

27 Mayıs 1960 Devriminden bugüne, memleketimizin en ilgi çekici, üzerinde en fazla tartışılan konularından bir tanesi mutlaka "Toprak Reformu" olmuştur. Bu süre içersinde memleketimizde ihtiyaç hissedilen toprak reformunun çerçevesini çizmek için ilmî tartışmaların yapılmasından ziyade, maalesef konu kısır ideolojik çatışmaların içerisine sokulmuş, ve geçen süre içersinde de lâftan başka herhangi bir ciddi tutum ve faaliyete rastlanmamıştır.

Halen, memleketimizde bir taraftan toprak reformunu tüm inkâr eden bir zihniyetin şampiyonluğunu yapan kısır görüşlü, çıkarcı ve devekuşu misâli, oluşan sosyal hareketleri görmemek için kafasını kuma sokan bir grup vardır. Bunların bu inatçı, gerçeklere aykırı ve akıl almaz tutumları mülkiyeti tüm inkâr eden diğer bir zihniyetin oluşmasına da sebep olmaktadır.

Gerçekte toprak reformunu ideolojik düşüncelerden tamamen ayıklamak mümkün değildir, değildir ama, konuyu yalnız kalıplaşmış çerçeveler içersinde çözümlemenin de imkânı yoktur. Çünkü toprak reformunun ekonomik ve sosyal neticeleri, halen içerisinde bulunduğumuz toplumun tutumu, gelenekleri ve davranışları ile şekillenecek; bu hususları iyice değerlendirmeden nazari kabullerle tatbikata konacak bir toprak reformunun neticeleri hiç de beklenileni vermiyeceği gibi, memleketi de sonunun nereye gideceği belli olmayan bir çalkantının içine sürükleyecektir.

Toprak reformunun lüzumuna ve bunun hangi esaslar içersinde ele alınması gerektiği konusunda söz söyleyecek, Türk çiftçisinin yanında yer alacak ve onun ihtiyaç ve dileklerini halkoyuna duyuracak, yani bir teknik yol gösterici olarak baskı unsuru görevini yapacak en yetkili teknik kuruluş Ziraat Mühendisleri Odası'dır. İşte sizlerden biri olarak, toprak reformu konusunu etraflıca inceleyip; sizlerin düşüncelerini, topluluğumuzun sesini, bir defa daha duyurmak ve gaflet uykusunda olanları uyarmak istiyoruz. Burada ileri sürdüğüm fikirlerim bazı kimselere aykırı gelebilir, bunun içindir ki topluluğumuzun görüşüdür diyebilmemiz için, sizlerden teklifimi incelemenizi, benimle aynı fikirlerde olduğunuz konularda bana tartışmalar esnasında destek olmanızı, paylaşamadığınız hususların da açıklığa kavuşturularak topluluğun görüşü olarak şekillenmesine yardımcı olmanızı bilhassa arzu ve rica etmekteyim.

Toprak reformunun Türk toplumu için haiz olduğu önem gözönünde tutularak, bu konuyla ilgili nazari tartışmalara bir hayli yer verilmiş, bundan sonra memleketimizdeki toprak reformunu gerektiren sorunlar ve onun çözüm yolları tartışılmıştır.

Kıymetli meslekdaşlarıma, tenkitleriyle konuyu topluluğumuza maletmeleri konusunda gösterecekleri yakın ilgiden dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Saygılarımla,

Dr. Duran TARAKLI

Ankara, Temmuz 1970

I — TOPRAK REFORMU İLE İLGİLİ TEORİK HUSUSLAR :

Ziraî istihsal faaliyetlerinin kendine has özelliği, bu sektördeki ekonomik problemlerin diğer sektörlerden daha farklı olarak ele alınmasını gerektirir. Ziraatın bu farklılığı istihsal için geniş araziye ihtiyaç gösterir, bu ise toprak kaynakları kontrol sistem ve haklarının, yani kısaca yaygın şekliyle toprak tasarruf şeklinin önemini ve ziraat sektöründe diğer sektörlerden daha fazla istihsalle ilişkili olması sonucunu doğurur. Toprak tasarruf tarzı, bilhassa ziraî topluluklarda nüfusun büyük bir kısmının ekonomik zenginliğinin temelini teşkil etmesi yanında, sosyal ve politik yapının oluşumunda da temel unsur olarak etkide bulunmaktadır. Bu nedenledir ki, toprak reformunun tartışmasına girmeden önce toprak tasarruf çeşitlerinin incelenmesinde, fayda mülâhaza etmekteyim.

A. Toprak Tasarruf Şekilleri :

Her türlü ihtiyaca cevap verecek bir sınıflandırmanın yapılması, bir hayli değişik faktörlerin tesiriyle oluşan bu konu için güç olmakla beraber, toprak reformunun iyice anlaşılabilmesi için, bugün oldukça yaygın olan toprak tasarruf şekillerini sırasıyla tetkik etmek istiyoruz. Burada açıklamasını yapacağımız toprak tasarruf şekli denilince, arazi mülkiyet tarzı üzerine oturtulmuş bir sınıflandırma anlaşılmalıdır. Bilindiği gibi toprağın tasarrufu ve işletilmesinde mülkiyet tarzı tek unsur değildir. Buna rağmen bütün faktörleri bünyesinde toplayan bir sınıflandırmanın güçlüğü gözönünde tutularak, en önemli unsur olan mülkiyet sistemine göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Toprak tasarruf şeklini aşağıdaki gibi yedi ayrı şekilde incelemek mümkündür:

1. Malsahibi - işletmeci sistemi,
2. Malsahibi - kiracı sistemi,
3. Plantasyon sistemi,
4. Feodal sistem,
5. Kooperatif işletmeleri,
6. Devlet çiftlikleri,
7. Müşterek işletme sistemi.

1. Malsahibi - İşletmeci Sistemi :

Bu sistemde arazinin tasarruf ve kontrol hakları işletmenin işçilik ihtiyacının büyük bir kısmını sağlayan çiftçi ailesine aittir. Bu sistemin

içerisinde de, bir memleketten diğerine ufak farklar görülebilir. Arazinin mülkiyet ve diğer haklarının devletten ziyade çiftçi ailesi elinde bulunması veya işçiliğin tümünün çiftçi ailesi tarafından sağlanması veya bir kısım işçiliğin diğer ailelerden temini gibi farklılıklar bulunabilir ve aile fertlerinin sayısının memleketten memlekete değişmesi de bir farklılık yaratabilir. Malsahibi-işletmeci sistemi çiftçilerin arzu ettikleri ve dünyada en yaygın sistemlerden bir tanesidir. Normal şartlar altında çiftçilerin entansif ziraat yapmalarını sağlar ve yine normal şartlar altında verimliliği çok yüksek olan bir ziraat sisteminin gelişmesi neticesini doğurur.

2. Malsahibi - Kiracı Sistemi :

Bu sistemde mülkiyet, işçilik ve idarecilik fonksiyonları birbirinden ayrılmışlardır. Bu sistemin bir ucunda, malsahibi yalnız toprağı temin etmekte, diğer bütün işletmecilik ve işçilik işlemleri kiracı veya ortakçı dediğimiz çiftçi tarafından yürütülmektedir. Birinci şekli memleketimizde en yaygın tatbikatı olan şekildir. Nazari olarak bu tatbikat şekli en fazla malsahibi - işletmeci sistemine benziyeni olmakla beraber, entansite ve verimlilik bakımlarından birçok aksaklıkları da bünyesinde topladığı unutulmamalıdır.

Bu sistemin tatbikatının diğer ucunda ise, malsahibi idarecilik işlemlerinin birçoğunu üzerine alır ve bu tatbikat şekli plantasyon sistemine benzer. Bu sistemin tatbikatında kiracı ve ortakçının araziyi işletme ve kullanma bakımından sahip olduğu emniyet; bunların sahip olduğu diğer iş imkânlarının durumuna, devletin malsahibi - kiracı arasındaki münasebetleri tanzimdeki tutum ve müdahalesine göre değişir. Netice olarak da bu husus malsahibi ve kiracının gelirlerine ve ziraattaki verimliliğe tesir eder.

3. Plantasyon Sistemi :

Bu sistemin genel özelliği, arazinin özel mülkiyet altında bulunması ve malsahibinin işletme idareciliğini de yürütmesidir. Bu işletmecilik görevi ister bizzat malsahibinin kendisi, isterse ücretli bir idareci tarafından yürütülsün, plantasyon işletmelerinde işçi sayısının fazla olması genel bir özelliktir. Dolayısıyla malsahibi - işletmeci sisteminden işçi sayısının fazla olması ve işçilikle idarecilik işlemlerinin birbirinden ayrı yürütülmesiyle ayrıldığı söylenebilir.

Plantasyon sisteminde, malsahibi istihsal fonksiyonunun yanında onu tamamlayıcı birçok hizmetleri de (araştırma, ulaşım v.b.) bizzat sağlar. Geri kalmış memleketlerdeki ihracata yönelmiş ticari ziraî işlet-

meler genellikle plantasyon sisteminde çalışırlar ve bu durumda yabancı kaynaklı sermaye önemli bir rol oynamaktadır.

4. Feodal Sistem :

Malsahibi - kiracı sisteminin diğer bir tatbikatı olduğu söylenebilir. Bu sistemde malsahibi, kiracının yaşayışının her cephesini kontrol etme imkânına sahiptir. Güney Amerika'daki feodal sistemin tatbikat şekline göre, malsahibi arazisinin bir kısmını kendi ihtiyacını karşılamak için elinde tutar ve diğer kısmını çiftçilere, karşılığı iş gücü olarak ödenmek üzere kiralanır ve malsahibi bu iş gücünü elinde tuttuğu arazisinin işlenmesi için kullanır.

Bu sistemin değişik tatbikatına memleketimizde Güneydoğu Anadolu'da rastlamak mümkündür. Bu bölgede bazı malsahipleri köylere arazi, bina yani bütün taşınamaz malları ile sahiptirler. Ortakçılar yalnız birkaç baş hayvan ve binanın bır kısım kerestesine sahiptirler. Bu durumda malsahibi ortakçılarının bütün faaliyetlerini kontrol etmek imkânına sahip bulunmaktadır.

Bu sistem gerçek bir reformun yapılmasını gerektiren birçok menfi unsurları bünyesinde toplamıştır. Feodal sistem ekonomik ve politik kuvvetlerin dağılımı ile yakından ilgili olduğundan, bu sistem içersinde yapılacak bir reform gayri ekonomik nedenlerle daha fazla ilgili olmaktadır.

5. Kooperatif İşletmeleri :

Bu sistemin de dünyadaki tatbikatında değişik uygulama şekillerine rastlanmaktadır. Kooperatif işletmelerin bir ucunda malsahibi - işletmeci sınıfındaki çiftçilerin bazı müşterek ihtiyaçlarını gidermek için (pazarlama, nakliyat, sınıflandırma, satınalma gibi) birlikte hareket etmeleri ve diğer ucunda ise çiftçilerin tüm işletme ve karar verme faaliyetlerini kuvvetli bir teşkilâtlanma içerisinde toplamaları vardır. Bu sonuncu tatbikat şekli plantasyon sisteminin tatbikatına benzemektedir. Teorik olarak kooperatif işletmeleri, çiftçilerin kararlarını serbestçe verdikleri bir birlik olarak düşünülmektedir. Fakat tatbikatta bu sistem devlet işletmelerine veya müşterek işletme sistemine dönüşebilmektedir.

6. Devlet Çiftlikleri :

Bu sistem ufak bir farkla plantasyon sistemine oldukça benzemekte-

dir. Bu sistemde toprağın maliki özel şahıs yerine devlet olmaktadır. Fakat sistemin plantasyon sisteminden diğer önemli farkları çiftçilerin sosyal durumları ve işletme hedeflerinin değişik olarak tesbiti olmaktadır.

7. Müşterek İşletme Sistemi :

Müşterek işletme sisteminde toprağın mülkiyeti müşterek bir kuruluşa aittir. Bu sistemin de değişik tatbikat şekilleri olabilir ve tatbikat şeklinin bir ucunda özel mülkiyetin hiç yeri yoktur; diğer ucunda ise, bazı millî ve özel hedeflere varmak için özel şahıslara bazı hakların tanındığını görmekteyiz. Müşterek işletme sisteminin özel mülkiyete yer veren tatbik şekliyle, kooperatif işletmelerini ayırdetmek oldukça zordur, çünkü birinde mülkiyet şahıslara ait olduğu halde, müşterek işletme sisteminin bu tatbikatında ise mülkiyet bir grubun üyelerine ait olmaktadır.

B. Toprak Tasarruf Şeklinin Değiştirilmesinin Nedenleri :

Toprak tasarruf şekillerinin bazılarında çiftçiler kendi öz çıkarları yönünden kendilerini rahat hissetmezler ve bu bakımdan da toprak kullanılış tarzının değiştirilmesini arzu ederler.

Örneğin, müşterek işletme sisteminde çiftçiler; arazi mülkiyet emniyetinin olmamasının, yeniliklerden faydalanma ve istihsali arttırma imkânını vermediğinden bu sistemin değiştirilmesini arzu ettikleri gibi; aynı istek toplumun başka tabakalarından ve yine aşağı yukarı aynı gayelere hizmet için arzu edilebilir.

Malsahibi - kiracı sisteminde ise bir taraftan çiftçiler kendi isteklerinin kısıtlanması nedeniyle, politikacılar ise, arazi kullanılış şeklinin politik kontrol sisteminin temeli olduğunu düşündüklerinden bu sistemin değiştirilmesini arzu edebilirler.

Çiftçiler genellikle, toprak tasarruf tarzının malsahibi - işletmeci sistemine çevrilmesini ve çiftçi ailesinin geçimini sağlayacak bir işletme genişliğinin sağlanması yönünde baskıda bulunurlar. Ziraat sektörü dışındaki halk topluluğu ise, konunun yabancısı olmaları dolayısıyla, bu değişimin ekonomik ve politik fayda sağlamak amacıyla geniş ziraat işletmeleri kuracak bir sistemin geliştirilmesini arzu edebilirler. Eğer arazi mülkiyet tarzının değiştirilmesi konusundaki nedenleri topluca incelemek istersek, bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz :

1. Çiftçilerin kendi kaderlerini tayin arzuları,
2. Çiftçilerin toprağa sahip olma istekleri,
3. Kiraların indirilmesi ve gelirlerin daha düzenli dağıtılmasının sağlanması,
4. Politik gücün yeniden dağıtılması.

Şimdi konuları biraz daha yakından tetkik edelim :

1. Çiftçilerin Kendi Kaderlerini Tayin Arzuları :

Arazi mülkiyet tarzının çiftçilerin ekonomik ve politik kontrollarının esasını teşkil ettiği memleketlerde, toprak reformu için çiftçiler tarafından gelecek en kuvvetli arzunun nedeni, kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme isteğidir. İstihsali arttırıcı yeniliklerin kullanılış konusunda herhangi bir tecrübenin olmaması, çiftçiler tarafından arazi mülkiyetini değiştirerek istihsali artırma konusu toprak reformuna bir sebep olamamaktadır; ana neden olması gereken bu husus yerine, mülkiyet emniyeti, eğitim imkânlarının sağlanması gibi istekler daha ön plâna geçerek, toprak reformunun sürükleyici sebepleri olmaktadırlar.

2. Çiftçilerin Toprağa Sahip Olma İstekleri :

Geri kalmış memleketlerde çiftçiler toprağın mülkiyetine sahip olmayı, kendilerinin emniyet ve gelirlerinin temeli olarak kabul ederler. Bu durum ise toprak reformuna karşı bir baskının doğmasına sebep olur. Kiracı ve ortakçılara işlediği toprağın mülk olarak verilmesi, çiftçilerde büyük bir memnunluk sağlar ve bu da potitikacılara toprak reformu yapmak için cesaret verir.

3. Kiraların İndirilmesi ve Gelirlerin Daha Düzenli Dağıtılmasının Sağlanması :

Toprak reformunun çiftçiler tarafından arzu edilmesinin bir nedeni de; arazi kiralarının indirilmesi ve toprağı işleyen çiftçilerin gelirlerinin yeterli bir seviyeye kadar yükseltilmesidir. Toprak reformu ile bu hususta eşitliği sağlamak isteyenler, toprak açlığı olan az gelişmiş memleketlerde, bu açlığın arazi kiralama üzerinde yarattığı aşırı baskının, malsahiplerine kirayı yükseltmek imkânını verdiğini, kira ve ortakçıların bu ortamda zararlı çıktığını ileri sürerek toprak reformunun bir gayesinin de bu dengesizliği ortadan kaldırarak gelirin yeniden dağıtılması olduğunu ileri sürmektedirler.

Fakat gelirin eşit olarak dağıtılması hususunun sağlanması, bu dağıtımın bütün ekonomik durum üzerine yapacağı menfi etkilerinin olacağından korkulması ve gelirin eşit olarak dağıtılmasının esas üzerine fazla etkili olmayacağı gibi nedenlerle mutlak olarak sağlanamamaktadır. Çünkü, arazi mülkiyet tarzında olacak bir değişiklik istihsalin arttırılması için ana unsurlardan birisi olmakla beraber, bu konuda tek başına yeterli değildir. Gerek istihsal artışı ve gerekse çiftçilerin gelirlerinin yeterli seviyeye çıkarılması, ancak verimliliğin arttırılması ile mümkün olabilir.

4. Politik Gücün Yeniden Dağıtılması :

Geri kalmış memleketlerde ziraat sektörünün millî gelirin büyük bir kısmını sağlaması genel bir özelliktir. Malsahiplerinin arazinin büyük bir kısmını ellerinde tutmaları, bu sınıfa memleket servetinin ve nüfusunun büyük bir kısmını kontrol etme imkânını verir. Servet ve nüfusu kontrol imkânının belirli bir zümrenin elinde toplanması, demokratik rejimin çalışmasını güçleştirir.

Diğer taraftan malsahiplerinin, geri kalmış memleketlerde toplumun diğer nimetlerinden de istifade edebilmeleri, bu sınıfın toprak reformuna karşı çıkmalarına sebep olur. Yine bu ortamda kiracı ve ortakçıların toprak reformu için gerekli ilk davranışı göstermeleri nadiren mümkün olur. Dolayısıyla bu konudaki ilk adım ve davranış yani şartlara uygun bir toprak reformunun şekillenmesi ve tatbikata konulması, toplumun dinamik güçlerine düşen bir görev olarak ortaya çıkmaktadır. Toprak reformunun yapılması ile meydana getirilecek politik güç değişikliği, diğer reformların yapılması endüstrüleşmenin sağlanması ve kısaca dengeli ekonomik gelişmeyi elde etmek için ilk adım olarak düşünülmektedir. Netice olarak, bazı hallerde toprak reformunun öneminin ekonomik sebeplerden ziyade veya en az ekonomik nedenler kadar, politik nedenlerden ileri geldiğini söyleyebiliriz.

C. Toprak Mülkiyet Tarzında Yapılacak Değişikliğin Ekonomik Neticeleri :

Toprak mülkiyetinin değiştirilmesi için toplumun değişik gruplarından gelen istekleri belirttikten sonra, toprak mülkiyetinin değiştirilmesi nedeniyle meydana gelecek ekonomik etkileri aşağıdaki başlıklar altında tetkik edebiliriz:

1. Ziraî entansite

2. Ekilen arazi genişliği
3. Tasarruf ve yatırım
4. Hizmet arzı
5. Toprak muhafaza
6. Ziraî istihsal
7. Pazara arzedilen mal miktarı
8. Teşkilâtlanma ve alt yapı.

1. Ziraî Entansite :

Toprak reformunun arzu edilmesinin nedenlerinden bir tanesi, malsahibi - kiracı sisteminde, yeteri kadar gelirin kiracıya yani toprağı işleyene gitmediğinden, istihsali arttırıcı yeniliklerin tatbikatını kısıtladığı için olmaktadır.

Diğer taraftan malsahibi karşısında güçsüz olan kiracı, malsahibinin tek taraflı olarak kirayı arttırmasına itiraz edemez ve kiracının çok düşük bir gelirle geçinmesi, adeta bu kiracı zümresinin sömürülmesi durumunu yaratır. Hernekadar ortakçılık sisteminin bazı hallerde kiracılık sisteminden daha az zararlı olduğu söylenirse de, bu tatbikat sisteminin de istihsal arttırmayı bir hayli kısıtladığını söyleyebiliriz. Herşeyden önce bu sistemde malsahibi toprağından sağladığı gelirle çok yakından ilgili, ortakçı da gelecek yıllarda aynı toprağı kullanacağından emin olmadığından yine istihsali arttırıcı (kimyevi gübre, islâh edilmiş tohum v.s.) yeniliklerin tatbikatı da bu kullanılış şeklinde kısıtlı bir tatbik alanı bulabilmektedir. Çünkü herhangi bir yeniliğin tatbikatı, bu masrafın malsahibi ve ortakçı tarafından paylaşılması halinde, iki tarafın muvafakatine bağlıdır. Bu ise tatbikatı oldukça kısıtlar. Masrafın yalnız ortakçı tarafından karşılanması halinde ise, ortakçı istihsali arttırıcı girdinin bütün masrafını ödemesine karşılık ancak sağlanan gelir artışının yarısını alabilmektedir. İşte bu nedenlerle, malsahibi - kiracı ve buna benzer sistemlerin yaygın olduğu yerlerde ve hallerde toprak reformuna karşı aşırı bir istek vardır.

2. Ekilen Arazi Genişliği :

Toprak reformunun ekilen arazi miktarı üzerine olan etkilerini ayrı iki şekilde incelemek gerekir. Bunlardan bir tanesi ekilen sahanın arttırılması imkânının olduğu haldir. Bu durumda, arazinin işlenmesine fazla önem vermeyen veya ilgilenmeyen malsahibinden, bu ilgiyi topraktan esirgemeyen çiftçiye intikal etmesi halinde işlenen arazinin miktarı-

nın artması söz konusu olabilir. Çünkü bazen kiracı veya ortakçının araziyi işlemesi halinde, o arazi üzerinde herhangi bir yatırım yapılmasının ekonomik olmadığı haller olabilir. İşte bu gibi durumlarda, arazinin malikinin değiştirilmesi, yani toprağın işleyene verilmesi, ekilen arazinin genişlemesine ve birim başına verimliliğin artmasına yol açar. İşlenen arazinin artmasına arazi toplulaştırmasının da bazı hallerde yardımcı olacağını hatırdan çıkarmamak gerekir.

Ekilen arazinin genişlemesi imkânının olmadığı hallerde ise, toprak reformu, işletme tarzının değişmesi ve istihsalle işletenin doğrudan doğruya ilgilenmesi gibi dolaylı nedenlerle istihsalin artmasına sebep olur. İşte bu sonuncu husus üzerinde memleketimizde bilhassa durulması ve doğuracağı neticelerin iyice hesaplanması gerekmektedir. Çünkü toprak reformu denilince, bilhassa bu fikre karşıt olanlar toprak reformunu hep bozuk olan insan - arazi oranının düzeltilmesi için yapılması gerekli bir eylem olarak göstermeğe çalışırlar ve neticede bu oranın tam anlamıyla değiştirilmesi mümkün olmadığından bahisle, toprak reformuna ihtiyaç olmadığını söylerler. İşte böyle bir çelişkiye düşmemek için, toprak reformunun yalnız mülkiyet sistemini değiştirmek, mülkiyet garantisi vermek şeklinde yapılan tatbikatında da, diğer gerekli hizmetler de sağlanıldığında istihsali eskisine nazaran bir hayli arttıran bir şekilde etkide bulunacağını gözden uzak tutmamak gerekir.

3. Tasarruf ve Yatırım :

Arazi mülkiyetinin toprak reformu ile değiştirilmesi gerek ziraat sektöründe ve gerekse genel ekonomi içerisinde tasarruf ve yatırım hacmini etkileyecektir. Toprak reformunun bu etkisi, topluluk içersinde değişik grupların tasarruf ve yatırım alışkanlıklarına ve bir de reformla gelirin muhtelif gruplar içerisinde yeniden dağıtılmasına göre değişiklikler gösterecektir.

Genel bir netice olarak, ziraat sektörü içerisinde toprağın eski sahiplerinin yatırım ve tasarruf imkânlarının azalacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla plantasyon ve buna benzer, yani fazla sermaye ile çalışan, gelişmiş ziraat tekniğine sahip olan, gerekli bütün hizmetlerin bizzat malsahibi tarafından yeterince sağlandığı işletmelerin; bütün bu hizmetlerin kooperatif veya benzeri kuruluşlarla sağlanmadığı hallerde, toprak reformu yatırım ve tasarruf hacmini azaltıcı bir şekilde etkide bulunacaktır. Fakat feodal ve buna benzer sistemlerden başlanarak yapılan bir toprak reformunun yatırım hacmi üzerine herhangi bir şe-

kilde azaltıcı etkisi olmıyacağını - feodal ve benzeri sistemlerdeki malsahibi kimselerin ellerindeki araziye yatırım yapmadıklarından - söyleyebiliriz.

Toprak reformunun genel etkisi bilhassa devletin kuruluş ve görevleri arasında olacaktır. Kırsal alanda devletin bütün alt yapı hizmetlerini sağlaması ve yeni işletmelerin kendi kendilerine ve dolayısıyla genel ekonomiye faydalı olabilmeleri için gerekli kuruluşların, kuruluş ve işleyişleri için lüzumlu teknik ve malî yardımların bilhassa reformun başlangıç yıllarında tamamen ve yalnız devlet tarafından sağlanması gerekmektedir.

Zaten, toprak reformundan faydalanan eski kiracı, ortakçı veya işçi, yeni çiftçilerin yatırım ve tasarruf yapabilmeleri ve dolayısıyla gerek ziraat sektörünün gelişmesine ve gerekse genel ekonominin diğer sektörlerinin gelişmesine yardımcı olabilmeleri; ancak ve ancak devletin alt yapı hizmetlerini ve teknik yardımı sağlayarak dinamik teknolojik gelişmeleri ziraat sektörü içerisinde tatbik edilmesini sağlamasına bağlı olmaktadır. Hernekadar bu yatırım ve tasarruf hacmi yeni toprak sahiplerinin alışkanlıklarına bağlı ise de bu konuda asıl etkili olacak husus, dağıtımla çiftçilere sağlanan gelir imkânının miktarı olacağı bir gerçektir.

Ziraat dışı sektörlerde yapılacak yatırım miktarı üzerine toprak reformunun etkisi; toprağın yeni ve eski sahiplerinin ilgilerine ve imkânlarına göre şekillenecektir. Feodal ve benzeri sistemlerde toprağın eski sahiplerinin bu taleplerini daha çok tüketim maddelerine ve bilhassa toplum için lüks sayılacak maddelere yöneltmeleri kuvvetle muhtemeldir. Yine toprak reformunun dış ödemeler dengesinde meydana getireceği etki de oldukça önemlidir. Bir taraftan eski malsahiplerinin eline geçen parayla yabancı menşeli endüstri mamüllerine talebin artması; diğer taraftan düşük bir istihlâk imkânına sahip olan yeni toprak sahiplerinin gıda maddeleri tüketimini arttırmaları neticesinde, pazarlanan ve şehir nüfusu için gerekli gıda maddeleri miktarının azalması neticede gıda maddeleri ithalâtını gerektirebilir. İşte toprak reformunun bu menfi etkileri mutlaka hesaplanmalı ve gerekli tedbirler alınmalıdır. Fakat feodal ve benzeri sistemlerde, eğer gelir kırsal nüfusa yeniden dağılmışsa, bu nüfusun talebini gıda maddelerine ve basit diğer maddelere doğru olacağından, toprağın eski sahipleri tarafından daha önceleri yaratılan ve yabancı menşeli maddelere karşı olan talebi kısacak ve bu da dış ödeme dengesine müsbet katkıda bulunacaktır.

Döviz kazancı üzerine, feodal sistemde yapılacak bir reformun herhangi olumsuz bir etkisi olamaz. Çünkü bu sistemlerin zaten ihracata yönelmiş bir istihsal yapmaları nadiren görülür. Yalnız plantasyon ve benzeri sistemlerin ihracata dönük ve gelişmiş bir ziraat sistemine sahip olmaları nedeniyle; teşkilâtlanma imkânı sağlanmadan basit bir mülkiyet değişikliği şeklinde yapılacak toprak reformunun, döviz kazancına menfi etkide bulunacağı gözönünde bulundurulmalıdır.

4. Hizmet Arzı :

Daha önce de temas edildiği gibi, plantasyon ve benzeri sistemlerde araştırma, eğitim, pazarlama gibi istihsale yardım eden bütün hizmetlerin malsahibi tarafından sağlandığı hallerde, bu hizmetlerin devlet tarafından yeterince sağlanmadan yapılan bir toprak reformunun, hiç olmazsa ilk dönemde, istihsal üzerine olan etkisi menfi olacaktır.

Feodal ve benzeri sistemlerde ise, malsahibinin herhangi bir hizmet arzı yok denilecek kadar azdır. Dolayısıyla bu sistemlerde yapılacak bir reformun, hele toprağın eski işleyene verilmesi halinde bir istihsal azalması yerine, istihsalle olan ilginin artması nedeniyle bir çoğalma görülür. Bu durumda eğer malsahibi kredi ve pazarlama gibi hizmetleri sağlıyorsa, bu hizmetlerin toprak reformundan sonra, istihsal üzerine menfi etkilerinden kaçınmak için mutlaka kamu kuruluşlarınca sağlanması gerekir.

5. Toprak Muhafaza :

Toprak reformu ile mülkiyetin değiştirilmesi, eğitim, gelir, emniyet ve ilgi gibi nedenlerin müşterek tesirleri ile toprak muhafazası üzerine de etkili olmaktadır.

Feodal sistemlerde malsahibinin toprak muhafaza konusunda ilgi ve zamanının olmaması, bu sistemlerde yapılacak bir reformda toprağı işleyene verilmesi, toprak muhafaza konusunda netice ile doğrudan doğruya ilgilenilmesi nedeniyle, müsbet etkileri olacaktır. Bu konuda en büyük tehlike, toprak reformu ile çiftçiye sağlanan gelirin çok düşük olmasının çiftçiye tasarruf ve yatırım imkânı vermemesi ve bir de çiftçinin kültür seviyesinin çok düşük olması gibi nedenlerin konuya gerekli önemin verilmesini önlemesidir. Bu gibi hallerde yine kamu kuruluşlarına büyük sorumluluklar düşmektedir.

6. Ziraî İstihsal :

Bilineceği gibi ziraî istihsalin sağlanması yatırım, hizmet arzı, istihsali arttırma arzusu ve benzeri gibi birçok değişik nedenlere bağlıdır. Malsahibinin fazla ilgisi olmayan sistemlerde yapılan toprak reformunda, istihsalle ilgili herhangi bir hizmetin ortadan kaldırılması söz konusu olmadığından, istihsal azalması olmıyacaktır. Fakat gelişmiş ve ticarî karakteri olan sistemlerden küçük işletmelere geçişte, kamu kuruluşlarının malsahibinin sorumluluklarını yüklenmemesi halinde istihsal düşüşünün kaçınılmaz bir sonuç olduğu bilinmelidir.

7. Pazara Arzedilen Mal Miktarı :

İyi organize edilmiş bir toprak reformu neticesinde toplam ziraî istihsalin artması mutlak olmakla beraber; bu ziraî istihsalin ziraat dışı nüfus ve ihracat için ayrılan kısmının yani pazarlanan miktarının azalması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü toprak reformunun şiddetle arzu edildiği geri kalmış memleketlerde, bu faaliyetten faydalanacak zümrenin gelir seviyesi çok düşüktür, ve netice olarak da gıda maddelerine olan ihtiyaçları çok yüksektir. Etkili bir toprak reformu ile bu zümrenin gelirinin yükseltilmesi, aile ihtiyacı için sarfedilen gıda maddeleri miktarının artması yani pazarlanan miktarın düşmesi neticesini doğurur.

Bunun aksine ancak totaliter rejimlerde rastlanabilir. Bu rejimlerde mülkiyetin tamamen müşterek veya devlet mülkiyetine çevrilmesi söz konusu ve devletin ferdin her türlü tüketim maddeleri miktarını da denetleme imkânı olduğundan; pazarlanan miktarın aynı seviyede tutulması veya arttırılması; düşük bir istihlâk seviyesine rağmen mümkün olabilir.

8. Teşkilâtlanma ve Altyapı :

Toprak reformundan beklenilen ekonomik ve sosyal faydaların sağlanabilmesi ancak yeterli kamu kuruluşlarının mevcudiyeti, alt yapı hizmetlerinin sağlanması ve çiftçilerin teknolojik gelişmelere kısa zamanda uyacakları teşkilâtlar içersinde toplanmaları ile mümkündür ve bunu sağlamayan bir reforumun istenileni vermeyeceği söylenebilir.

D — Toprak Reformu Tatbikatında Göz Önünde Tutulacak Önemli Hususlar :

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamadan da anlaşıldığı gibi toprak

reformunda en önemli husus toprak mülkiyet tarzında yapılacak değişikliği kapsamaktadır. Toprak mülkiyet rejimini değiştirirken bilhassa bu sistemin ekonomik ve tabiî şartlara uyması, yani ziraî istihsale uygunluğu hemen hemen her zaman aranırken; bilhassa bu değişikliğin halkın daha önceki alışkanlıklarına uyup uymadığı ciddiyetle tetkik edilmemekte ve gözden kaçırıldığı görülmektedir. Özellikle bu sonuncu husus, bilhassa demokratik sistemlerde en az diğerleri kadar önemlidir. Bundan dolayıdırki, toprak reformu yapılırken hiç bir memleketin reform çalışmalarının aynen diğer bir memlekete de uygulanacağını ve aynı neticenin alınacağını söylemek mümkün değildir. Bu davaya gönül vermiş olanlar, toprak reformunun diğer memleketlerdeki tatbikatını bilmekle beraber, kendi memleketleri ve halkı için en uygun çözüm yolunu bulup geliştirmek zorundadırlar. Bu genel açıklamadan sonra, toprak reformunun tatbikatında göz önünde bulundurulacak genel ilkeleri aşağıdaki gibi incelemek mümkündür:

1. Toprak Reformu Uygulamasında Hız:

Toprak reformunun uygulanması için seçilen süre yani hızı, toprak reformunun gayeleri ile sıkı sıkıya ilgilidir. Eğer toprak reformunun gayesi gelirin eşit olarak ve politik gücün yeniden halk tabakasına dağıtılması ise, bu gibi hallerde toprak reformunun kısa zamanda tatbikatının yapılıp bitirilmesi esastır. Aksi takdirde, hâkim sınıflar toprak reformunun uygulanmaması veya hiç olmazsa gayesinden saptırılması için kendi kuvvetini kullanacak ve dolaysiyle beklenilen gayenin doğması önlenmiş olacaktır. Memleketimizde yapılması gereken toprak reformunun aşağı yukarı aynı ilkeleri bünyesinde toplıyacağından, bu husus ayrıca önem kazanmaktadır.

Toprak reformunun kısa zamanda uygulanmasında bir takım sakıncaların olacağını söyliyebiliriz. Bunlardan en önemlisi halihazır mülkiyet sistemini ve toprak verimliliğini gösteren yeterli kayıtların olmamasıdır. Bu gibi bilgilerin toplanması için sarfedilecek zaman fazla olduğundan, toprak reformunun gayelerinden saptırılması ve hattâ memleketimizde olduğu gibi toprak reformunun yapılmamasını gerektirecek bir mazeret olarak öne sürülmesi mümkündür. Fakat hem zamandan kazanmak ve hem de eldeki yetersiz bilgileri kısa zamanda tamamlıyarak, toprak reformunun tatbikatı imkânı ve çözüm yolu her zaman bulunabilir. Toprak reformunun eksik bilgilerle tatbikatında bazı teknik hatalar yapılması her zaman mümkünse de, kısa zamanda tatbikatının

memleketimiz için sayısız sosyal ve ekonomik faydalarının olduğu düşünülürse, burada memleketimiz şartlarına elverişli bir sistemin geliştirilmesinin mümkün olduğunu söylemekle yetineceğiz.

Diğer taraftan, toprak reformundan beklenen gayenin elde edilmesinin ancak elde yetişmiş bir kadronun mevcudiyeti ve istihsal artışını sağlayacak kuruluşların ve alt yapı hizmetlerinin çiftçinin hizmetine sunulması ile mümkün olacağını gözden uzak tutmamak gerekir. Netice olarak, toprak reformu basit bir mülkiyet değişikliği değildir, beklenilen sosyal, politik ve ekonomik faydaların sağlanması, herşeyden önce buna inanan kuvvetli, bilgili bir kadronun olmasına bağlıdır.

2. Toprak Reformunda Toprak Tasarruf Haklarında Devletin Rolü :

Toprak reformunun hükûmetler eliyle yürütülmesi nedeniyle, hükûmetlerin bazı toprak tasarruf haklarını ellerinde tutmalarına sebep olmaktadır. Buna sebep, toprak reformunun kısa bir sürede tekrar malsahibi - kiracı sistemine dönüşmesinden korkulmasıdır. Hükûmetler tarafından bu konuda elde tutulan haklar, arazinin 20 - 30 senelik süre satılamıyacağı, kiraya verilemiyeceği, süre bitiminin sonunda dahi arazinin parçalanarak satılamıyacağı hususları olmaktadır.

Diğer taraftan hükûmetlerin toprak reformu tatbikatında işletme genişlikleri için tavan ve taban koydukları görülmektedir. Tavan tesbitinde esas gaye, mevcut arazi kaynaklarının çiftçilere daha kolay dağıtılmasının sağlanmasıdır. Taban ise, çok küçük işletmelerin kurulmasına engel olunarak bunların gayri ekonomik neticelerinden kaçınmak için getirilirse de, arazi işgücü nisbetinin bozuk olduğu yerlerde, cüce işletmelerin kurulmasının önlenmesi ancak ziraat dışı sektörlerin geliştirilmesi ile mümkün olabilmektedir.

E — Toprak Reformunun Tatbikatında Mülkiyet Değişikliğinin Çeşitleri :

Memleketimizdeki toprak reformunun tartışılmasında değişik fikirlerin mevcut olması nedeniyle, toprak reformunun muhtelif rejim ve memleketlerdeki tatbik şekillerini kısaca incelemek istiyoruz. Böylece memleketimiz için gerekli toprak reformunu daha iyi yerine oturtmak mümkün olur kanaatindeyim.

Toprak reformu tatbikatını aşağıdaki gibi üç ayrı şekilde sınıflandırmak ve tetkik etmek mümkündür:

1. Kira ve ortakçıların küçük köylü işletmelerine sahip kılınmaları,
2. Bütün işletmelerin müşterek, kooperatif veya devlet çiftlikleri şeklinde toplanmaları,
3. Malsahibi - kiracı sisteminin geliştirilmesi.

Şimdi bu sistemleri sırasıyla ve kısaca tetkik edelim:

1. Kira ve Ortakçıların Küçük Köylü İşletmelerine Sahip Kılınmaları :

Demokratik memleketlerde toprak reformundan bahsedildiğinde genellikle anlaşılan şekil, kira ve ortakçıların aile iş gücü ile işleyebilecekleri genişlikte mülk işletme sahibi edindirmelerini hedef alan reform çalışmaları olmaktadır. Çünkü bu sistem bir defa kurulduktan sonra idaresi en kolay olanıdır. Üstelik kiracı, ziraat işçisi ve ortakçı olarak yarınından ve hatta bugününden emin olmadan çalışan ve hayatlarını sürdürmeğe çalışan bir kitlenin mülk arazi edinmelerinin sağlanması, genel bir memnuniyete sebep olacağından, bu şuur geliştiği takdirde hükûmetlerin reform hareketlerine girişmeleri ve başarmaları kolaylaşacaktır. Ayrıca böyle bir sistemin memleket çapında kurulabilmesi politik dengenin kurulmasına da yardımcı olacaktır.

Bu konuyu bitirmeden önce bir husus üzerinde bilhassa durmak istiyoruz. Örneğin feodal ve benzeri sistemlerin bertaraf edilerek köylü aile işletmeleri kurulması halinde, bir önceki sistemin istihsal için son derece gayri müsait olması nedeniyle; istihsal ve verimliliğin artması veya hiç olmazsa aynı seviyede kalması neticesini doğuracaktır. Eğer toprak reformunun gayesi sadece mevcut bir politik baskının bertaraf edilmesi ise, toprak tasarruf şeklinin değiştirilmesi bu iş için kafi gelecektir. Bu denli bir toprak reformunun idaresi son derece kolaydır.

Eğer gaye ziraî verimliliğin artırılmasını da hedef alıyor ise, yalnız toprak tasarruf şeklinin değiştirilmesinin toplam istihsali artırma yönündeki etkisinin son derecede sınırlı olacağı, ve yeterli bir ziraî artışın sağlanması için bütün ziraî teşkilâtlanmanın değiştirilmesi ve bu artışı sağlayacak şekilde yeni baştan kurulması gerektiği gözden uzak tutulmaması gerekir. Yanlış anlamaya ve toprak reformunun karşısında olanlara bu imkânı vermemek için, toprak mülkiyetini değiştirmenin toprak reformunda ilk adım olduğunu, bunsuz toprak reformunun dü-

şünülemiyeceğini fakat bu seviyedeki bir reform çalışmasının gelirin yeniden dağıtılması ve mülkiyet emniyeti getirmeden öteye, ziraî teşkilâtlanma sağlanmadıkça, ziraî istihsal artışına imkân vermeyeceğini bilhassa belirtmek gerekir.

2. Bütün İşletmelerin Müşterek, Kooperatif veya Devlet Çiftlikleri Şeklinde Toplanmaları :

Bilhassa totaliter rejimlerde görülen ve toprak reformunun diğer bir tatbikat şeklidir. Bu tarzda toprak reformunu yapabilmek için daha önce belirtilen toprak tasarruf şekillerinden malsahibi - işletmeci, plantasyon veya malsahibi - kiracı sistemlerinden herhangi birisinden bu şekle dönüşülebilir.

Hernekadar burada rejim tartışması yapmağa yerimiz müsait değilse de, bu tip toprak reformunun faydalarını şu şekilde sıralıyabiliriz:

2.1 Eğer ziraat sektörü, millî ekonominin önemli bir dilimini sağlıyor, sermaye teşekkülüne büyük bir katkıda bulunuyor ve bir hayli gelişmiş bir tekniğe sahip bulunuyorsa; ekonomik ve politik gücün elde edilmesinin, en az zararla sağlanabileceği bir sistem olarak müdafaası yapılmakta ve bunu müdafaa ederken de plantasyon sisteminden iyi bir teşkilâtlanma olmadan küçük aile işletmelerinin kurulmasını öngören sisteme geçişte olan istihsal düşüşü gösterilmektedir.

2.2 Diğer faydasının da, bu sistemin merkezi kontrol imkânını da beraberinde getirmesi nedeniyle, gerek şehir nüfusu ve gerekse ihracaat için gerekli ziraî maddelerin miktarlarını da sıkı bir kontrola imkân vermesi ve bu sahalar için lüzumlu istihsal miktarlarında bir azalmaya sebep vermemesi gösterilmektedir.

2.3 Bazı plâncılar tarafından, büyük çaptaki işletmelerin daha ekonomik olacağı ileri sürülerek, bu sistemin bu yönden de faydalı olacağı ileri sürülmektedir.

Fakat böyle bir sistemin birçok yönden sakıncaları olduğu muhakkaktır. Şöyle ki:

2.4 Bu sistemde malsahibinin istihsal ve toprakla olan manevi bağları ortadan kaldırılmakta bütün çiftçiler, patronun devlet veya kollektif bir kuruluşun olduğu işçiler durumuna sokulmaktadır.

2.5 Ziraat sektörü ile endüstri sektörü arasında olan ve rejimlerle ortadan kaldırılmasına imkân olmıyan, yani tabiatın yarattığı bazı

hayati farklar unutulmaktadır. Örneğin çabuk karar verme, istihsalle ücret için değil bütün neticesi ile ilgilenmesinin istihsali artıcı etkileri tamamen ortadan kaldırılmakta, bu da bir yerde istihsali kısıtlayıcı bir etkide bulunmaktadır.

2.6 İnsanın kendi kendine karar verme ve hareket etme imkânlarının ortadan kaldırılmış olmasının, insanı insan yapan en önemli unsurlardan bir tanesini yok ettiğinden; bu sistemin sosyal bünyede meydana getireceği menfi etkilerinin de hiç küçümsenemiyeceği ve en az ekonomik ve politik neticeleri kadar üzerinde durulması gereken bir husus olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

3. Malsahibi - Kiracı Sisteminin Geliştirilmesi:

Bazı ekonomistlerin malsahibi - kiracı sisteminin kurulmasını da toprak reformunun başka bir sistemi olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Nazari olarak malsahibi kiracı sistemin bazı faydaları olduğu söylenebilir. Malsahibi arazi veya diğer şekillerde sermayeye maliktir, fakat işçilik ve idarecilik gibi diğer istihsal unsurlarından yoksundur. Kiracı veya ortakçı olarak nitelendireceğimiz diğer grup ise, işçilik ve ünitelerine sahip, fakat sermayeden yoksundurlar. İşte malsahibi - kiracı sistemi içersinde yapılacak toprak reformu bu iki grubu bir araya getirerek verimliliği ve ziraî istihsali arttırmağa hizmet edecektir denilmektedir, fakat sistemin müdafaasının, dünyanın mahdut yerlerindeki başarılı tatbikatına bakılarak yapılmasına imkân yoktur. Çünkü malsahibi - işletmeci veya küçük köylü işletmelerinin faydalarının bu sistem altında elde edilememesinin birçok nedenleri vardır:

3.1 Herşeyden önce toprak reformunun tek gayesi ziraî verimliliği ve istihsali artırmak değildir. Aynı zamanda politik güç dağılımının halka maledilmesi, gelişmekte olan memleketlerde, en az ziraî istihsalin arttırılması kadar önemli bir husustur. Bu sistem içersinde politik gücün değiştirilmesi söz konusu olmadığından, toprak reformunun önemli gayelerinden birisi ihmal edilmektedir.

3.2 Bazı ekonomik faydaların elde edilebilmesi ancak malsahibi ve kiracı gruplarının eşit pazarlık edebilme güçlerinin mevcudiyeti ile mümkündür. Halbuki geri kalmış memleketlerde toprak kaynaklarının yetersizliği, artan ziraî nüfusun toprak açlığını daha da kamçılaması, ve kiracı, ortakçı zümresinin düşük kültür seviyeleri nedenleri malsahiplerini kiracı ve ortakçı zümresine göre daha güçlü kılmakta, bu durum da kiracı ve ortakçıların istihsalden tam haklarını alamamaları

neticesini yarattığından; toplam ziraî istihsalin ve verimliliğin düşmesine sebep olmaktadır.

3.3 Diğer taraftan malsahibi ve kiracı arasındaki ilişkilerin hükûmetler tarafından düzenlenmesi ileri sürülebilirse de; geri kalmış memleketlerde malsahiplerinin hükûmetlerin icraatına da hâkim olmaları ve burada da kiracı ve ortakçının düşük kültür seviyeleri dolayısiyle kiracı ve ortakçıların olan biteni anlıyamamaları, anlasalar bile politik bir güç olmamaları nedeniyle hükûmetin icraatı üzerine etkili olmamaları; hükûmetlerin bu konuyu arzu edilen şekilde düzenlemelerine imkân vermemektedir.

Netice olarak geri kalmış memleketler için malsahibi - kiracı sisteminin, bünyesinde bir takım sakıncaları toplaması nedeniyle; toprak reformu olarak tavsiye edilemiyeceğini söylemek mümkündür.

II. MEMLEKETİMİZDE TOPRAK REFORMUNA İLİŞKİN HALİ-HAZIR DURUMUN TESBİTİ VE YARATTIĞI SORUNLAR

A — Genel Durum:

Eğer herhangi bir memlekette nüfusun 3/4 ü ve hatta daha fazlası ziraat sektöründe çalışıyorsa, millî gelirin yarı ve daha fazlası ziraat sektöründen elde ediliyorsa ve ihracaat gelirlerinin büyük bir kısmı ziraî maddelerin ihracaatından sağlanıyorsa; o memleketi ziraî bir memleket olarak adlandırmak gerekmektedir.

Memleketimizde tarım sektöründe çalışanların toplam çalışanlara nisbeti 1955 yılında % 82, 1962 yılında % 78, 1965 yılında % 75 ve 1967 yılında ise %72 dir. Genel nüfusun artışı ve diğer sektörlerin gelişmesi karşısında her ne kadar ziraat sektöründe çalışanların nisbetinin 1967 - 1972 ikinci beş yıllık plân sonunda düşmesi beklenmekte ise de, bu devre içersinde tarım sektöründe çalışan aktif nüfus sayısının 55.000 kadar artacağı tahmin edilmektedir (1).

Ziraat sektörünün millî gelir içerisindeki nisbeti 1938 yılında % 47.4 iken, bu nisbet 1948 yılında % 53.2 ye yükselmiş, 1958 yılında % 47.7 ye, 1968 yılında % 34.0 e kadar düşmüş ve 1969 yılında ise bu nisbetin % 32.8 olacağı tahmin edilmiştir (2).

---

(1) T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl, (Ankara: 1967) S. 48, 128 ve 133.

(2) T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Millî Geliri*, (Ankara: 1970) Yayın No. 607. S. 16 - 17.

Tüm ihracaat gelirlerimizin 1967 yılında % 77 si ziraî mahsullerin ihracaatından sağlandığı ve bu nisbetin 1972 yılında da % 67 gibi hiç te küçümsenmeyecek bir nisbette olacağı tahmin edilmiştir (3).

Yukardaki kısa açıklamalarımıza bakarak bugün de ziraat sektörünün memleketimizin ekonomik ve sosyal yapısında halen önemli bir yer tuttuğunu, millî gelir içersindeki nisbetinin gittikçe azalmasına rağmen söyleyebiliriz. Netice olarak, bu sektörde istihsal artışını engelleyen bütün güçlüklerin, memleketin ekonomik ve sosyal bünyesinde etkileri olacaktır. Eğer bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak istiyorsak, ziraat sektörünün memleket çapındaki önemini kavrayıp ona uygun tedbirleri zamanında almamız gerekmektedir. Alınacak tedbirlerin başında şûmullü bir toprak reformu geldiğinden şimdi memleketimizde toprak reformunu gerektiren nedenleri sırasıyla inceleyeceğiz.

B — Memleketimizde İşletme Genişlikleri :

Elimizde memleketimizdeki işletme genişliklerini ve dağılımlarını gösteren 1952 ve 1963 yıllarında yapılmış ziraat sayımı neticeleri vardır.

Bu sayımların neticelerine göre (Tablo — 1) memleketimizdeki işletme sayısı 1952 yılında 2.5 milyon, 1963 yılında ise 3.1 milyon olarak tesbit edilmiş bulunmaktadır. Yani işletme sayısında 11 sene içersinde % 24 nisbetinde bir artış olduğunu görmekteyiz.

Ortalama işletme genişliğinin 1952 sayımlarında 76,95 dekar olarak tesbit edilmesine karşılık, bu genişlik fiilen toprak işleyen işletme sahiplerine düşen genişlik olarak 1963 yılında 55,28 dekara düşmüş yani % 28,2 nisbetinde bir azalmaya uğramış durumdadır.

İşletmelerin genişliklerine göre dağılımı da bir hayli ilgi çekicidir. 1952 yılında işletmelerin % 30,58 i 1 - 20 dekar arasındaki genişliğe sahip olup bunların ortalama işletme genişlikleri 10,82 dekardır ve tüm işlenen arazinin ancak % 4,30 unu ellerinde bulundurmaktadırlar. İşletmelerin % 31,50 si 21-50 dekar genişlik dilimine isabet etmekte, ortalama genişlik 34,39 dekar olup, buradaki çiftçiler de ancak tüm arazinin % 14,34 ünü ellerinde bulundurmaktadırlar.

51 - 100 dekar arasında bulunan işletmeler, toplam sayının % 21,83 ünü teşkil etmekte ve ortalama 72,68 dekar işletmeye sahip bulunmakta

(3) Kalkınma Planı, op. cit, S. 92.

ve tüm sahanın % 20,63 ünü ellerinde bulundurmaktadırlar. 101 - 500 dekar arasındaki işletmelerin ortalama genişliği 190,32 dekar olup, işletmelerin % 14,52 si bu genişlik dilimi içerisinde bulunmakta ve arazinin % 35,92 sini işletmektedirler. 501 ve daha büyük genişliğe sahip işletmelerin ortalama genişliği 1256,64 dekar olup, işletme sayısı olarak % 1,51 ini teşkil etmelerine rağmen, tüm işlenen arazinin % 24,81 ini ellerinde bulundurmaktadırlar.

Aynı konuları yine Tablo — 1'den 1963 yılı için izlemek istediğimizde, dağılımda işletme sayısı ile işlenen alan arasındaki ters orantının biraz daha bozularak devam ettiğini; yani küçük işletme sayısının artmasına karşılık, bilhassa ortalarda bulunan 51 - 100 dilimine isabet eden işletmelerin sayısında bir azalma olduğunu, netice olarak iki sayım arasında geçen 11 senelik sürede parçalanmaların küçük işletme sayısının sür'atle artmasına yol açtığını görmekteyiz.

Bu hususu daha anlaşılır hale getirmek için (Tablo — 2 ve 3) biraz daha yakından inceliyelim.

En büyük ortalama işletme genişliği en küçük ortalama işletme genişliğinin 1952 yılında 54 katı iken, bu nisbet 1963 ziraat sayımları neticelerine göre 76 ya yükselmiş, yani küçük işletme ile büyük işletme arasında olan uçurum biraz daha artmıştır.

1952 yılında, 1 - 100 dekar arasında işletmeye sahip bulunan aileler tüm aile sayısının % 84 ünü teşkil ederken, işledikleri saha tüm sahanın ancak % 39,3 ünü teşkil etmektedir. Halbuki aynı yılda ailelerin ancak % 16 sını teşkil eden 101 dekar ve daha büyük işletmeye sahip aileler tüm sahanın % 60,7 sini ellerinde bulundurmaktadırlar. Aynı durum 1963 ziraat sayımlarında ise aşağı yukarı aynı şekilde devam etmektedir. Bu sefer 1 - 100 dekar arasında işletmeye sahip aileler tüm aile sayısının % 86,9 unu teşkil ederken, işledikleri saha tüm sahanın % 47,1 inden ibaret olmakta, 101 dekar ve daha büyük işletmeye sahip aileler ise tüm aile sayısının % 13,1 ini teşkil ederlerken, tüm işlenen sahanın % 52,9 unu ellerinde bulundurmaktadırlar (Tablo — 3).

Her ne kadar gerek 1952 ve gerekse 1963 yılındaki ziraat sayımlarının gerçeği tam anlamıyla aksettirdiği söylenemezsede, yine de mevcut aksaklıkları ortaya koymaya yeterli olduğunu ve bu yöndeki hizmetini inkâr etmeğe imkân olmamaktadır.

Bu iddiamızı tamamen ayrı gayeyle, yani DSİ çalışmalarına hizmet gayesiyle 234045 işletmede yapılan anket çalışmaları neticelerinin (Tablo

—4), 1952 yılında yapılan ziraat sayımı neticelerine çok yakın benzerliğine bakarak söyliyebiliriz.

Buraya kadar açıklamalarımızı kısaca özetlememiz gerekirse, memleketimizdeki ziraat işletmelerinin genişlik yönünden aşağıdaki kısıtlayıcı unsurları bünyesinde topladığını görmekteyiz:

1. Ortalama işletme genişliği 11 yıl içersinde % 28,2 nisbetinde azalmıştır,
2. İşletme sayısında 11 yıl içersinde % 24 nisbetinde artış olmuştur,
3. İşletmelerin toprak mülkiyetinin dağılımında büyük bir dengesizlik vardır. Şöyle ki:

   3.1 Küçük işletmeler sayıca fazla oldukları halde, mevcut toprak kaynaklarının ancak küçük bir dilimini elinde bulundurmaktadırlar,

   3.2 Küçük işletmelerin sayısında, iki sayım devresi arasında bir artma, işletme genişliklerinde ise bir azalma olmuştur.

C — Arazi Parçalanması :

Memleketimizde tutarlı bir ziraat politikasının olmaması, ziraat işletmelerinin fazla sayıda, birbirinden uzak ve gayri muayyen şekillerde parçalardan ibaret tarlalar topluluğu halinde çalışır hale getirmiştir.

Yine 1952 ve 1963 Ziraat Sayımları neticelerine göre, memleketimizde 6 - 9 arasında parçalı işletme sayısı tüm işletmelerin 1952 yılında % 26,20 sini, 1963 yılında ise % 24,92 sini teşkil etmektedir. 10 ve daha fazla sayıda parçaya sahip işletmeler ise tüm işletmelerin 1952 yılında % 22,58 ini, 1963 yılında ise % 24,78 ini teşkil etmektedir (Tablo — 5).

1952 yılında bir aileye düşen ortalama parsel adedi 6,9 adet olup, ortalama parsel genişliği 12, 37 dekardır. Kanaatimce burada mevcut 12,37 dekarlık ortalama parsel genişliğini, parsellerin cins ve işletme tarzı belli olmadığından biraz şüpheyle karşılamak gerekir. Bu konuda Bolu ve Tokat'da yapılan iki araştırmadan alınan neticeler (Tablo — 6) daha ziyade ekili ve dikili araziyi hedef aldığından olacak, farklı neticeler göstermektedir. Tokat'da parsel genişliğinin 4,07 ile 6,96 dekar arasında değiştiğini, ortalama parsel genişliğinin 5,45 dekarla Türkiye ortalaması olarak verilen rakamın çok aşağısında olduğunu görmekteyiz.

Bolu'da ise parsel genişliği 2,7 dekarla 5,0 dekar arasında değişmekte ve ortalama parsel genişliği 3,8 dekarla, bir önceki araştırma neticesinden de düşük bulunmaktadır (4).

Tabiî bu parçalanmanın ziraat işletmelerinin faaliyetleri üzerinde bir dizi olumsuz etkileri olmaktadır. Parçalanmanın işletmenin faaliyetleri üzerine olan etkilerini aşağıdaki şekilde sıralıyabiliriz (5):

1. Arazinin fazla sayıda parçalı ve dağınık olması her işin verimliliği üzerine menfi etkide bulunarak, iş verimliliğini düşürmektedir. Örneğin İsviçre'de yapılan bir incelemeye göre, 180 dekarlık ve 20 dağınık tarladan ibaret olan bir işletmede hasat işinin 3 haftada tamamlandığı halde, arazi toplulaştırılmasından sonra bir parçada toplanan aynı genişlikteki tarlanın aynı teknikle hasadının ancak bir hafta sürdüğü tesbit edilmiştir.

2. Dağınık olan tarlalar sistemi mürûr hakkı ve her türlü ulaşım zorluklarını bünyesinde toplamakta ve uygun bir ulaşım sisteminin kurulmasına imkân vermemektedir.

3. Parçalı tarlalarda tarla başlarını işleme güçlükleri dolayısiyle, faydalanılamıyan alan nisbeti artmaktadır. Örneğin 50 metre genişliğinde 200 metre uzunluğunda olan 1 hektar genişliğindeki bir tarlada tarla başlarından 30 cm. lik bir kısmın faydalanılmadığını kabul ettiğimizde bu alan 150 m^2 olmaktadır, halbuki aynı alanı 10 metre genişliğinde 5 parsele böldüğümüzde kaybedilen alan 630 m^2 olacak, yani 5 parsele bölünmesi kaybedilen alanın 480 m^2 daha artmasına sebep olacaktır.

4. Parçalı işletmelerde her türlü fiziki kontrol, nebat nöbetleme sistemi, hastalıklarla mücadele imkânları gibi faaliyetlerde, çiftçi toplum kararlarına uymak zorundadır. Bu husus alınacak her türlü tedbirin neticesi üzerine olumsuz etkide bulunacaktır.

5. İşletmeden uzak tarlalarda, verimliliği artıracak unsurların uygulanması zor olacağından, yalnız uzaklık faktörü bile verimliliğin düşmesine sebep olacaktır.

Görülüyor ki, işletmelerin bu kadar küçük ve çok parçalı olması, tüm olarak ziraî istihsal artışını önleyen etkenlerden bir tanesi olarak tesirde bulunmaktadır.

---

(4) Duran Taraklı, "Toprak Reformu Neden Yapılmalı ve Gayeleri Neler Olmalıdır". *Topraksu*, (Ankara: 1962) S. 11, S. 53 - 54.

(5) Hikmet A. Topçuoğlu, "Ziraî Reformda Arazi Tevhidinin Rolü, *Topraksu* (Ankara: 1962) S. 11, S. 19

D — Mer'alarımız ve Toprak Reformu Yönünden Değerlendirilmesi :

Memleketimizde 1949 yılında 38,9 milyon hektar olan çayır ve mer'a arazisi genişliği 1967 yılında yani yirmi sene içerisinde % 33 nisbetinde azalmıştır. Halbuki bu süre içerisinde hayvan adedi durmadan artarak 1948 yılında 22,3 milyon büyük baş hayvan birimine ve hayvan başına düşen 17,5 dekar mer'a genişliğine karşılık, hayvan varlığımız bu süre içerisinde % 20,6 nisbetinde artarak 1962 yılında 26,9 milyon büyük baş hayvan birimine yükselmiş ve bir B.B.H.B.'ne isabet eden mer'a genişliğimizde 10 dekara inmiştir (6).

1962 yılı itibariyle mer'a ve çayırlar, orman içi mer'alar, anız ve nadasların otlatma mevsimindeki besleme kapasiteleri nazarı itibare alındığında ancak 17,6 milyon B.B.H.B.'ni otlatacak derecede kapasiteye sahip olduğumuzu ve elde mevcut 26,9 B.B.H.B.'ne göre 9,3 milyon B.B.H.B. bir mer'a açığının bulunduğunu görmekteyiz. Bu yüzden de mer'alarımızda aşırı bir otlatmanın mevcudiyetine şahit olmaktayız (7).

Yapılan bir takım çalışmalara göre, hayvan yemi ihtiyaçlarının bu tüketim seviyesine göre, % 62,2 ile % 64,0 nisbetindeki kısmının (8) orta malı çayır ve mer'alardan temin edildiği görülmektedir. Hayvancılığımızın bu kadar, kapasitesi son derecede düşük çayır ve mer'alara dayalı kalmasını, hayvani mahsullerin pazarlama sisteminin bozukluğu ile mer'a hukukumuzun ilkel durumda olması nedenlerine bağlayabiliriz.

Bilindiği gibi mer'alarımız orta malı olarak kullanılmakta, fakat bu mer'alara hiçbir bakım yapılmamaktadır. Dolayısiyle memleketimizde mer'alar için kullanılıyor değil, sömürülüyor demek daha doğru olmaktadır.

Ayrıca mer'a kullanılmasının şahıslara değil köy hükmi şahsiyetine verilmesi, mer'aların kullanılması yönünden sosyal bir adaletsizliğin de doğmasına sebep olmaktadır. Örneğin bir köyde yapılan araştırma neticesine göre (Tablo — 7), B.B.H.B. cinsinden zengin işletmeler iş ve irat

---

(6) T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası, Mer'alarımızla İlgili Problemler ve Çözüm Yolları, (Ankara: 1965), S. 11.

(7) İbid, S. 10.

(8) Duran Taraklı, "Tabiatı Koruma Bakımından Tarım ve Ormancılığın Meydana Getirdiği Etkiler", *Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Kongresi*, (Ankara: Mart 1970), S. 10.

hayvanlarının tümü cinsinden, orta halli işletmelerin iki misli, fakir işletmelerin ise dört misli daha fazla hayvan zenginliğine sahip olduğu görülmektedir. Orta malı mer'adan faydalanan küçük baş irat hayvanları bakımından ise, zengin işletmelerin ortalama varlığı orta halli işletmelerin 3, fakir işletmelerin ise 10 misli civarındadır. Bir de bu gruplar içerisindeki dağılımları nazarı itibare aldığımızda, orta malı mer'alardan faydalanma bakımından ne denli bir dengesizlik olduğu meydana çıkmaktadır.

E — Sulama Projelerinde Toprak Reformu Sorunu :

Bugün devlet eliyle yapılan büyük sulama şebekelerinde yatırımla beraber hiçbir reform hareketine girişilmemesi, yani bünyesel bozuklukların giderilmemiş olması, sulama randımanının düşmesine, yani topoğrafik bakımdan sulanabilecek araziden daha azının (Mülkiyet bozuklukları dolayısiyle) sulanması neticesini doğurmakta, tarla içi sulama tesisleri yeterince yapılamamakta, tesisler pahalıya çıkmakta ve hatta beklenilenden daha kısa ömürlü olmasına sebep olmaktadır.

Sulama şebekelerinde herhangi bir toprak reformu yapılmaması, yapılan yatırımların sosyal gayeden uzak ve bazen tamamen belirli bir zümreye hizmet eder durumda olmasına sebep olmaktadır.

Bunun için Diyarbakır'da yapılan Devegeçidi barajının bazı bilgilerini beraberce tetkik edelim ([9]) ([10]) ([11]):

1. Etüd sahasında mevcut 15 muhtarlıktan 13 ünün arazilerinin mülkiyeti o köylerin sakinlerinin değildir. Sayıları mahdut olan "Toprak Ağaları"nındır. Köylüler ortakçı durumundadır. Köylü ağa münasebetleri bozulduğunda, köylü o köyü terketmek zorunda kalır.

2. Proje sahasındaki 7867 hektar arazinin mülkiyeti 96 ailenin elindedir.

2.1. Bu ailelerin 19 u şehirde oturur.
2.2 Diğer 77 mal sahibi aile köylerde oturmaktadır.
2.3 Şehirde oturan 19 aile umum arazinin % 41 inin mülkiyetine sahiptir.
2.4. Köylerde oturan 19 aile de umum arazinin diğer % 53,3 üne sahiptir.

---

(9) DSİ. Diyarbakır Devegeçidi Projesi Ziraî Ekonomi İstikşaf Raporu, (Ankara: 1962)

(10) DSİ, Devegeçidi Arazı Mulkiyeti ve Ziraî İşletmelerin Durumu Raporu, (Ankara: 1963)

(11) DSİ., Devegeçidi Sulama Şebekesi Plânlama Raporu Özeti, (Ankara)

2.5. Böylece 38 aile umum mülkiyetin % 94,3 üne sahip olmaktadır.
2.6 Geri kalan 58 köylü de ancak umum arazinin % 5,7 sinin mülkiyetine sahip olmaktadır.

3. Sulama projesinin maliyetinin 86.144.000 liraya çıkacağı hesaplanmıştır.

4. Böylece arazinin % 94,3 üne sahip olan 38 aile için yatırımın aynı nisbette olan kısmının gideceği tabiî olduğundan, 81.233.792 liralık yatırımın 38 aile için yapılacağı ve böylece bir aileye devlet eliyle yapılan yatırım miktarının 2.137.731 lira olduğu görülmektedir.

5. Buna karşılık geriye kalan 58 çiftçi ailesi için aile başına isabet eden yatırım miktarı sadece 84.659 lira olmaktadır.

6. Proje sahasında mülk sahibi olan 96 (38 + 58) aileye karşılık, bizzat çiftçilikle uğraşan topraksız, yani marabacı ve ortakçı durumunda olan 450 aile daha vardır. Bunların hiç toprakları olmadığından yapılan yatırımdan doğrudan doğruya hiç bir faydalarının olmadığı ve hatta değişen durumla beraber şimdiki imkânlarını da kaybetme ve tamamen işsiz kalma tehlikeleri vardır.

Devegeçidi barajı ile ilgili olarak yukarda verdiğimiz örneğin bütün sulama sahalarını temsil ettiğini iddia etmiyoruz. Yalnız bu misâli, sulama şebekelerinde toprak reformu yapmadan, mülkiyet durumu düzeltilmeden yapılacak yatırımların topluma hizmetten ziyade nasıl devlet eliyle fert zengin ettiğini açık ve seçik ve hiç bir şüpheye meydan bırakmadan ortaya koymak için vermiş bulunuyoruz. Tabiî böylesine bir yatırım dan, millî ekonomi için beklenecek ekonomik faydaların ne dereceye kadar tahakkuk edebileceği de ayrı bir tartışma konusudur. Son olarak toprak reformsuz hiçbir sosyal faydanın sağlanmadığı da ortadadır.

F — Kira ve Ortakçılık Durumu :

Daha öneceleri de temas edildiği gibi, toprağın istihsalin tümü ile ilgilenmiyen kimseler tarafından işletilmesinin, yani kira, ortakçı, yarıcı, marabacı ve benzeri kimseler ve sistemler içersinde kullanılmasının istihsal üzerine menfi etkileri olmaktadır. Bunun için özel durumların dışında toprağın bizzat sahibi tarafından işletilmesi arzu edilmektedir.

Memleketimizde, 1952 ve 1963 ziraat sayımı neticelerine göre (Tablo — 8 ve Tablo — 9), 1952 yılında çiftçi ailelerinin % 25,34 ünün, 1963 yılında ise % 23,26 sının herhangi bir şekilde toprağı yetmediği için, kendi işlet-

mesi dışından toprak temini yoluna gittiğini görmekteyiz. Görülüyor ki, memleketimiz çiftçilerinin 1/4 i ortakçılık, marabacılık veya yarıcılık suretiyle toprak işlemektedirler.

Memleketimizde mal sahibi kiracı ilişkilerini düzenleyen bir kanun bugüne kadar ele alınmamıştır. Bu yüzden de ilişkiler örf ve âdetlere göre yapılmaktadır. Yapılan anlaşmalar genellikle bir yıllıktır. Ortakçı araziyi gelecek yılda kiralıyacağından emin olmadığından bu sistem herhangi bir yatırımın yapılmasına ve hattâ istihsali artırıcı girdilerin kullanılmasına engeldir. Daha çok doğu ve güneydoğu bölgelerinde uygulanan marabacı sisteminde ise, mal sahibinin feodal sistemde görülebilen şekilde marabacı üzerinde onun bütün faaliyetlerini kontrol edebildiği insanlık dışı uygulamalarına dahi rastlamaktayız. Bu husus uygulama kendi başına bırakıldığı takdirde, Türkiye gibi ekonomisi ziraata dayalı, geri kalmış, yani toprak açlığının olduğu bir memlekette, sistemin doğurduğu kaçınılmaz neticelerinden birisidir. Yani toprak kiralayan sürekli olarak mal sahibinin karşısında gücünü yitirecek ve değişen şartlarla birlikte emek, sermaye karşısında biraz daha sömürülecektir. Bu durumun ekonomik ve sosyal şartlara uygun şekilde çözümlenmesi, ancak reformist düşüncelerle hükûmetin güçsüzler yanında yer almasıyla mümkün olabilir.

G — Hizmet ve Teşkilâtlanma :

Toprak reformunun beklenilen sosyal ve ekonomik faydayı sağlaması için gerekli hizmetlerin sağlanması ve teşkilâtın kurulması lâzımdır. Bu konu başlı başına işlenecek ehemmiyette olmakla beraber, burada toprak reformunun basit bir toprak dağıtımı işlemi olmadığını ortaya koyabilmek için bazı konulara da kısaca temas edilecektir.

1. Ziraî Kredi :

Geri kalmış memleketlerde her türlü ekonomik faaliyetlerde sermayenin mevcudiyetinin önemi bilinmektedir. Ziraat sektöründe toprak reformunun beklenileni vermesinde de, sermayenin önemi çok fazladır. Bu sermayenin geri kalmış memleketlerde kredi ve benzeri şekillerde sağlanması zorunluğu vardır. Halen ziraî kredilerin dağıtımı ve miktarı, ziraat sektörünün ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. (Tablo — 10). Ziraî kredilerin çiftçi başına isabet eden miktarları çok düşüktür. 1961 yılında çiftçi başına düşen ortalama kredi miktarı yıllık 689 liradır ve çiftçilerin 12,8 ine ancak 83 liralık kredi isabet etmiştir. Ziraî kredilerin veriliş, kontrol ve çiftçi başına isabet eden miktarları, bu mik-

tarların sermaye teşekkülüne imkân vermeyecek şekilde olduğunu ve bu kredilerin bir çoğunun üretimi teşvik yerine, tüketime gittiği herkes tarafından bilinmektedir.

Netice olarak, bu şartlar altında bile çiftçileri ciddi organizasyonlar etrafında toplıyarak, bu kredilerin sermaye teşekkülüne hizmet edecek şekilde kullanılması sağlanabilirdi ve bu husus reformdan sonra mutlaka bu şekilde ve yeterince temin edilmeli ve teşkilâtlandırılmalıdır.

2. Pazarlama ve Kooperatif :

Bugün için ziraat sektöründe, ziraî maddelerin pazarlanmasında bir soygun düzeninin hâkim olduğu artık bu konunun yabancısının bile bildiği hususlardır. Örneğin Ankara'ya 30 Km. uzaklıktaki köylerde çiftçilerden litresi 120 kuruşa çıkan tam yağlı inek sütü, pastörize edilmeden ve tam yağlı, katıksız süt olduğu şüpheli bir şekilde, Ankara'da 250 kuruşa satılmaktadır. Yalnız ulaşım ve dağıtım için % 100'ü aşkın bir fiat farkının ödendiği ender memleketlerden bir tanesinin de Türkiye olduğunu çekinmeden iddia edebiliriz.

Bu gibi fiat farklılıklarını hemen hemen pazarlama imkânı olan bütün ziraî mahsuller için söylemek mümkündür. Hernekadar bu konuda memleketimizde de ziraî satış kooperatiflerinin faaliyette bulunduğunu görmekteysekte, bu kooperatiflerin pazarlama tekniğinden yoksun ve yetersiz sermaye ile çalışmak zorunda olmaları, maalesef etkili bir şekilde faaliyette bulunmalarını önlemektedir. Bunun en canlı örneği son bir iki senedir Ankara'da satış mağazaları açan Tarım Satış Kooperatiflerinin kendi mağazalarında hiçbir yenilik getirmeden, bir mahalle manavı ve çok kereler onlardan da daha kötü ve mahalle manavları fiatında satış yapmalarına bakarak söyleyebiliriz.

III. MEMLEKETİMİZDE TOPRAK REFORMU İLE İLGİLİ SORUNLARIN ÇÖZÜM YOLLARI

A — Toprak Reformunun Genel Hedefleri :

Herhalde memleketimizde toprak reformunu gerektiren bünyesel bozuklukları ortaya koyduktan sonra, toprak reformunun Türkiyenin temel sorunlarından birisi olduğunu kabul etmek zorundayız. Yalnız toprak reformunun gerekliliği ileri sürülürken, bilhassa iki husus hakkında da karar vermek gerekmektedir :

1. Elimizdeki Sınırlı Yatırım İmkânlarını Ziraat Sektörüne mi, Yoksa Endüstri Sektörüne mi Tahsis Edelim?

Bugün toprak reformunun karşısına çıkanların ileri sürdükleri en önemli itiraz noktalarından bir tanesi mutlaka ziraat sektöründen ziyade endüstri sektörünün gelişmesinin sağlanması ve dolayısiyle eldeki yatırımların ziraat sektöründen ziyade endüstri sektörüne aktarılması gerektiği noktasında toplanmaktadır. Gerçekten, yalnız ziraat sektörünü geliştirerek, ziraî maddelerin ihraç edilen miktarını artırarak, hele Türkiye gibi ziraî gelişme bakımından iklim, toprak ve topoğrafik şartlar yönünden birçok kısıtlayıcı unsurları bünyesinde toplayan bir memlekette, genel ekonomide bir ilerleme kaydetmek mümkün değildir. Bu uzun vadede ve belirli bir gelişme devresini aşmış memleketler için ve bu devreyi aştıktan sonra, memleketlerimiz için de geçerli olan bir husustur.

Başka bir deyimle, bizler vereceğimiz kararları kendi sorunlarımıza ve memleketimizin ne gibi bir ekonomik gelişme aşamasında olduğuna bakarak vermek zorundayız, bunu yapamadığımız sürece sorunlarımıza bir cevap bulamıyacağımız kaçınılmaz bir netice olacaktır.

Türkiye gibi, memleketin birçok bölgelerinde ziraî gelişmenin ilk safhalarında olan bir ülkede, birden bire gelişmiş memleketler seviyesine, bünyesel bozukluklar giderilmeden, sıçrama yapmanın olanakları azdır. Bu sıçrama yapılsa bile bunun faydalarının halk tabakalarına intikal ettirilmesi tamamen imkânsızdır ve endüstri sektörünün gelişmesi halkın sömürülmesi pahasına gerçekleşecektir ki, 20. asırda bunun savunmasını yapacak kimsenin de halktan yana olan demokratik rejim içerisinde yeri mevcut değildir.

Dolayısiyle içinde bulunduğumuz ekonomik aşama ve ziraat sektöründe mevcut bünyesel bozukluklar bugün için bu sektöre en az endüstri sektörü kadar ve hattâ ondan daha fazla yatırım yapılmasını gerektirmektedir. Böylece gelir dağılımının halka yayılması en etkili şekilde sağlanarak, halkın demokratik rejime inancı artırılacak ve netice olarak halkın yaşaması garantisi de elde edilecektir. Ziraî istihsal artışının sağlanmasından hemen sonra veya beraber mümkün olduğu kadar fazla işçi istihdam eden endüstri veya ziraat dışındaki diğer sektörlerin gelişmesini de plânlamak suretiyle gerçek kalkınma yönünde emin adımlarla ilerleme imkânı toplumumuza verilmelidir.

2. Toprak Reformu Hangi Tip Arazi Tasarruf Esaslarına Göre Yapılmalıdır?

Daha önce temas edildiği gibi, toprak reformunu mülkiyet esasına

saygılı veya mülkiyeti tamamen ortadan kaldıran iki sistem içerisinde gerçekleştirmek mümkündür.

Bu güne kadar, yalnız mülkiyeti tamamen ortadan kaldırarak, ekonomik gelişmenin sağlanacağı ve sosyal sorunların bu anlayış içerisinde çözümleneceği isbat edilmemiş ve hattâ bugün bu fikre iflâs etmiş bir zihniyet olarak, hiç olmazsa ziraat sektörü için, bakabilmekteyiz.

Ekonomik ve sosyal sorunlar, pekâlâ özel mülkiyet esaslarına saygılı ve köylü aile ziraat işletmelerini kurarak da gerçekleştirilebilir. Bu husus bilhassa ziraat sektöründe diğer sektörlerden daha fazla önem kazanmaktadır.

Ziraî faaliyetlerin karakteri icabı, ekonomik gelişmeye de bağlı olarak, ziraî işletmelerin küçük çapta tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Yani kısaca, bilhassa ziraat sektöründe, insanın toprağa ve onun üzerindeki faaliyetlere ruhuyla bağlı olması lâzımdır. İşte kulun kula köle olmasının önüne geçen, gerçek bir demokrasinin kurulması ve işlemesine imkân veren, insanı insan yapan ekonomik ve fikrî hürriyetlerin teminine imkân verdiği için; memleketimizde, mülkiyetin işleyene ait olduğu **Köylü Aile İşletmelerinin** kurulmasını öngören bir **Toprak Reformu**'nu istiyoruz.

B — Kamulaştırma ve Sorunları :

Mülkiyet hakkının kutsal olduğuna inanıyoruz. Yalnız mülkiyet gibi kutsal olan bir hakkın toplum yararına kullanılması gerekir, yoksa toplumun zararına değil. Yani mülkiyet hakkı kutsaldır, fakat dokunulmaz değildir. Mülkiyet hakkının dokunulmazlığını ileri süren fikirlere, kapitalizmin zirvesinde olan gelişmiş memleketlerde bile rastlamak mümkün değildir. Fakat bu fikrin savunucularını, Türkiye gibi gelişmemiş bir memlekette görmek şaşırtıcı değil, fakat acınacak ve dikkat edilecek bir hususdur.

Kamulaştırmada üzerinde dikkatle durulması gereken diğer bir konu da, kamulaştırmaya konu olacak değerin tesbiti meselesidir. Bu değer tesbiti, birisi pazar değeri ve diğeri de hasıla değeri olmak üzere iki şekilde yapılabilir.

Bizler, bu konuya ekonomik ve sosyal açıdan bakanlar, değerin toprağın hasılasına göre tesbitini arzu etmekteyiz. Çünkü ziraî faaliyetlerin sonunda ekonomik bir fayda temin etmeyi düşünmekteyiz. Eğer ekonomik değerin üzerinde bir bedel ödemeye mecbur edilirsek, istenilen faydaların temin edilemiyeceği meydandadır.

Halbuki bugüne kadar memleketimizdeki tatbikat, kamulaştırmaların pazar fiyatı üzerinden yapılması yolunda olmuştur. Ekonomisi ziraata dayalı, gelişmemiş, nüfusun büyük bir kısmı ziraat sektöründe çalışan, fazla nüfus artışının baskısı altında bulunan memleketimizde; arazinin pazar değerinin hasıla değerinden bazen 2-3 misli ve hattâ daha fazla olduğu bilinen hususlardır.

Dolayısiyle "Gerçek Değer" anlamının hasıla değeri olduğu yönünde, hukukçularımızın ve bütün hukuk kuruluşlarının çalışmalarda bulunarak, memleketimizde toprak reformunun idam hükmü demek olan, bugünkü anlayışın değiştirilmesi konusunda bizlere yardımcı olacaklarını bekliyor ve ümit ediyoruz.

C — Tavan - Taban Tesbiti ve Toprak Reformunda İstisnalar :

Taban tesbiti ve asgari işletme genişliğinin tayininde, memleketin içinde bulunduğu ekonomik durum ve mevcut kaynakların miktarı ve gelişme seviyesi önemli rol oynamaktadır. Alt ve üst hudutların yapılacak çalışmalardan sonra, toprak reformunu uygulayacak teşkilât tarafından ortaya konulması gerekir.

Tavan tesbitinde veya mal sahibine bırakılacak kısmın hesaplanmasında en önemli husus, yine memleketimizin halen içinde bulunduğu güçlüklerdir. Ziraî kaynaklar bakımından fazla bir zenginliğe sahip olmadığımız göz önünde bulundurulursa, bizzat çiftçilikle uğraşmayan ve başka bir mesleği ve geçim kaynağı olan kimselerin tüm arazileri kamulaştırma çerçevesi içerisine alınmalıdır.

Bizzat çiftçilikle uğraşan kimselere bırakılacak kısmın tesbitinde ise, yine sağlanacak gelir esas alınmalı; iyi çalışan işletmelere bir takım faydalar temin edilmeli; bu fayda gelir vergisi tatbikatına benzer şekilde ve hektar başına belirli bir gelirin üzerine çıkan işletmelerde, kamulaştırılacak kısmın nisbetini düşük tutmak suretiyle yapılmalıdır.

Yine yukarıdaki sebepler dolayısiyle meyvalık, ağaçlık ve benzeri sahaların toprak reformunun tatbikatı esnasında, bu sahalara fazla emek verildiği gibi, biraz tutarsız nedenlerle, kamulaştırma dışı bırakılmasının da uygun olmıyacağı görüşündeyim. Eğer bu konuda mal sahibinin yatırımının değerlendirilmesi isteniliyorsa, bu husus gelirden hareket edilerek mal sahibine bırakılacak kısım tesbit edildikten sonra; mal sahibi-

ne istediği kısımları konulan sınırı aşmamak kayıt ve şartıyla, seçme hakkı tanınarak sağlanabilir.

D — Toprak Reformunun Uygulanması ve Uygulayıcı Teşkilât :

Toprak reformunun bütün Türkiyede birden uygulanmasının bir takım sakıncaları vardır. Onun için, toprak reformuna en fazla ihtiyaç hissedilen, sorunları özellikle ziraî kalkınma ile çözülebilecek bölgelerden başlamak üzere, bölgesel uygulamaya gitmek zorunluğu vardır. Böylece bu konuda yetişmiş bir kadronun temini de sağlanmış olacağından, diğer bölgelerde toprak reformunun daha kısa zamanda ve daha az hatayla tatbiki imkânı elde edilmiş olabilir.

Kurulacak teşkilâtın elinde, toprak reformunun uygulanması için yeterli istatistik bilgileri olmadığından, bu bilgilerin tatbikatı yapacak teşkilât tarafından derlenmesi zorunluğu vardır. Sonra bu bilgilerin ekonomik ve sosyal sorunların çözümlenmesi için yeterli genişliğe sahip bir çevre (bölge) içerisinde teknik değerlendirilmesinin yapılması gerekecektir. Fakat bilgilerin toplanması ve değerlendirilmesi için fazla zaman sarfı, hem toprak reformuna karşı olan gurupların güçlenmesine ve hem de faydalanacak zümrenin ilgisinin azalmasına sebep olacağından, hazırlık çalışmalarının mümkün olduğu kadar kısa sürede bitirilmesine çalışılmalı ve hattâ kanuna bunu kesinlikle belirten maddeler konulmalıdır.

Kurulacak teşkilâtın Bakanlıklar arası ve hattâ Bakanlıklar üstü bir takım yetkilerle donatılması işlerin kısa zamanda ve herhangi bir organizasyon bozukluğuna sebep olmadan yürütülmesini sağlaması bakımından zorunlu görülmektedir. Reformun uygulanmasından sonra, gerekli gelişmenin sağlanması için, teşkilâtın buna göre techiz edilmesi faydalıdır.

E — Kira ve Ortakçılık Sorunu :

Kira ve ortakçılıkla arazi tasarruf şeklinin uygun bir sistem olmadığı göz önünde tutularak toprak reformu çalışmalarında bu tarz tasarrufun zaruri haller dışında (askere gidiş, hastalık, yaşlılık v.b.) tatbik imkânı verilmemeli, aynı zamanda kiracı ve ortakçının teknik yenilikleri uygulamak ve gerekli yatırımların yapılmasında söz sahibi olmak gibi bazı haklarla techiz edilmesi sağlanmalıdır.

F — Toplulaştırma ve Ziraî Yerleşim :

Toprak reformu faaliyetleri ile mümkün olduğu kadar toplulaştırma işleri çözümlenmeli, başka bir deyimle tabiî şartların el verdiği hallerde mutlaka toplu ziraî işletmeler kurulmasına çalışılmalıdır. Teknik ve ekonomik sorunların çözümlenmesini daha kolaylaştırdıkları için, işletmelerin mutlaka tek tip çalışmaya yönelmesi, alınacak ekonomik ve bazen de hukukî tedbirlerle temin edilmelidir. Bu esaslar altında, toprak reformu çalışmalarının sosyal yönü de olduğundan, ziraî yerleşim yerleri ziraat tarzına, tabiî şartlara ve halkın örf ve âdetlerine göre tesbit edilmeli ve çözülmelidir.

Bilhassa toplulaştırma hakkında bir hususu açıklamak istiyoruz. Toplulaştırma toprak reformu çalışmalarının küçük bir parçasıdır, asla kendisi demek değildir. Dolayısiyle, toprak reformu çerçevesi dışında yapılmağa çalışan toplulaştırma çalışmaları zor ve masraflı olacaktır ve bazı akademik hevesleri tatminden öteye de, genel ekonomiye katkıları hiç denilecek derecede kalacaktır.

G — Kooperatifler ve Diğer Ziraî Hizmetler :

Toprak reformu tatbikatının ayrılmaz bir parçası da kooperatifler olmaktadır. Halen memleketimizde bulunan birçok kooperatiflerin faaliyetlerini, gelişmiş memleketlerdeki örnekleri ile karşılaştırdığımızda, bir kabzımal veya kasaba tüccarının faaliyetlerinden pek farklı olmadıklarını görmekteyiz. Bu şartlar altında, toprak reformu ile kurulacak kooperatiflerin önemi bir kat daha artmaktadır.

Toprak reformu ile kurulacak kooperatiflere girişin, başlangıç ve gelişme yıllarında mecburi olması gerektiği kanaatindeyiz. Bu tatbikat şekli, her ne kadar batılı anlamdaki kooperatiflerde bulunması zorunlu serbest giriş ilkesini zedelemekte ise de, devletin toprak reformu tatbikatı ile katlandığı faaliyetlerin fayda sağlaması ancak bu çalışmaların tüketiciye kadar teşkilâtlanması ve işlemesi ile mümkündür. Dolayısiyle mecburî giriş ilkesi bu nimetten faydalanan zümrenin katlanması gereken küçük bir külfet olarak değerlendirilmelidir. Hele memleketimiz çiftçisinin kooperatifleşme yönünden isteksiz oluşu ve toprak reformuna karşı olan hâkim güçlerin toprak reformunun başarıya ulaşmaması için faaliyette bulunacakları gözönünde tutulursa, toprak reformu faaliyetleri neticesinde kurulacak kooperatiflere girişin mecburi olması zorunlu hale gelmektedir.

Ayrıca bu kooperatiflerden çıkış da, yatırımlardan gerekli faydanın tam sağlanabilmesi için, faydanın azalmasına imkân vermeyecek şekilde düzenlenmeli, yani kooperatiften ayrılmanın ferdin hiçbir sorumluluk yüklenmeden kooperatifi terketmesine imkân verecek bir sistem içerisinde gelişmesine müsaade edilmemelidir.

Bu arada toprak reformu teşkilâtının etkili bir yayın, yayım teşkilâtına sahip olması ve bu gibi faaliyetleri yeterince ve zamanında çiftçiye ulaştıracak olanaklarla donatılması sağlanmalıdır.

H — Sulama Şebekelerinde Toprak Reformu :

Bir önceki bölümde belirtilen hususların tekrarına imkân vermemek, yapılan yatırımdan en fazla ekonomik faydanın sağlanmasına imkân vermek ve yapılacak toprak reformunu ucuza maledebilmek için; reform bölgesinin içerisinde olsun olmasın, Türkiye'de devlet eliyle yapılacak sulama projeleri sahalarında öncelik ve ivedilikle toprak reformunun tatbik edileceği ve bu gibi sahaların kendiliğinden toprak reformu çalışmaları içerisine gireceği hususunda, kanuna madde konulmalıdır.

I — Toprak Reformuna Esas Toprak Kaynakları:

Daha önce defalarca da temas ettiğimiz gibi, toprak reformu basit bir toprak dağıtımından ibaret değildir ve memleketimizde bu görüş içerisinde ele alınacak bir toprak reformu çalışmasının sonu hüsran olacaktır. Gerçek bir reform (üreticide mülkiyet ve gelir emniyeti ve üreticiden tüketiciye kadar teşkilâtlanma) çerçevesinde ele alındığında, toprak reformunun tatbikatı için kullanılacak kaynakların başlıcaları şunlardır:

1. Büyük mülklerden kamulaştırılacak arazi,
2. Bilfiil ziraatle uğraşmayan ve ziraat dışı geçim kaynağı olan kimselerin kamulaştırılacak arazilerinin tümü,
3. Mer'a arazilerinin ahır hayvancılığına imkân verecek bir organizasyonla, özel şahıslara devri ile kurulacak hayvancılık işletmeleri ve dolayısiyle mer'a arazilerinin tümü,
4. Halen tesbit edilmiş hazine, vakıf ve özel idarelerin kamu yararına ayrılacak kısımları hariç, kalan kısmın tümü,
5. İyi bir tesbitle hazine ve vakıf arazilerinden özel şahıs işgalinde bulunduğu anlaşılan arazilerin tümü,
6. Islâh edilecek arazilerin tümü.

Bir de yapılacak reform çalışmaları neticesinde kurulacak kırsal endüstri, çiftçiler tarafından yüklenilecek olan bir kısım pazarlama ve sınıflandırma işlemleri neticesinde açılacak iş imkânları ve bütün bunların neticesinde meydana gelecek ferahlık, toprak reformunun bütün külfetini göze almayı gerektirecek hacimdedir.

K — Mali Kaynak Sorunu :

Ele alınacak toprak reformunun hacmini bilmeden ve bu konuda başlıbaşına bir çalışma yapmadan, katlanılacak malî külfeti kesin olarak söylemeğe ve bir miktar belirtmeğe imkân olmadığından, sadece genel ilkelere kısaca temas etmekle yetinilecektir.

Herşeyden önce devletin, bu tatbikatın yaratacağı ekonomik ve sosyal faydaları hesaba katarak bazı maddi fedakârlıkta bulunması gerekecektir.

Fakat harcamaların asgaride olmasını gerektirecek hususlar da vardır. Bilindiği gibi toprak reformunun uygulanması esnasında gerekli bazı görevler halen devlet kuruluşlarının içerisinde yer almaktadır. Reformun tatbikatı esnasında çok az ilâve kadro ve harcamalarla, bu görevlerin yerine getirilmesi imkânı vardır.

Diğer taraftan devletin fındık, pamuk, tütün ve kuru üzüm gibi birçok ziraî maddelere destekleme alımlarıyla yardımda bulunduğu bilinmektedir. Bu alımların hiçbirisi çiftçinin birgün kendi kendine yeterli hale gelerek yardıma ihtiyaç hissetmemesini hedef almadığından, bu tip harcamaların devamlı olarak yapılmasını gerektirmektedir. Halbuki toprak reformu, kendi kendine yaşaması düşünülen işletmelerin ve bunlara hizmet edecek teşekküllerin kurulmasını hedef aldığından ve ilk uygulama yılları dışında devlet tarafından yapılması gereken herhangi bir harcamayı gerektirmediğinden; böylesine yapılan harcamalardan yapılacak tasarruflarla da toprak reformu tatbikatının desteklenmesi, ilâve harcama ihtiyacının azalmasına sebep olacaktır.

ÖZET

27 Mayıs 1960 devriminde bugüne kadar memleketimizin en fazla tartışılan konularından bir tanesinin "Toprak Reformu" olduğunu söyleyebiliriz. Fakat konuya bu devrede bir çözüm yolunun bulunması, bir taraftan toprak reformunun lüzumunu tüm inkâr eden bir zihniyetin şampiyonluğunu yapanların, şu veya bu şekilde politik gücü de elinde bulundurmaları diğer taraftan da gelişmekte olan memleketlerde ziraat sektörünün oynayacağı rolün iyice kavranamaması nedenleriyle mümkün olamamıştır. Gelişen sosyal ve ekonomik baskılar, 1961 Anayasasının çerçevesi içerisinde diğer zıt fikirlerin de uyanmasına sebep olmuş, neticede aradan geçen süre içesirinde, toprak reformu konusunda netice vermeyen tartışmalardan öteye herhangi birşey yapılamamıştır. Türkiye'nin ziraî politikasında önemli yeri olan, toprak reformu hakkında söz söyleyecek ve Türk çiftçisinin yanında yerini alacak olan Ziraat Mühendisleri Odası'nın, geçmiş tecrübelerin ışığı altında memleketimiz için lüzumlu toprak reformunun çerçevesini çizeceğinden emin bulunmaktayım. Bu nedenle toprak reformunun teorik ve memleketimizle ilgili tatbiki yönleri, tartışmaya ve saptamağa imkân vermek için, bir teknik kongrenin imkânları içerisinde oldukça geniş olarak ele alınmış bulunmaktadır.

Ziraî faaliyette bulunmanın geniş araziye ihtiyaç göstermesi, bu sektörde toprak tasarruf şeklinin ziraî istihsalle çok yakından ilgili olması neticesini doğurmaktadır. Bunun için toprak tasarruf şekillerinin kısaca gözden geçirilmesinde fayda vardır. Her türlü ihtiyaca cevap veren bir toprak tasarruf sınıflandırılmasının yapılması mümkün olmamakla beraber, en yaygın olan ve daha çok mülkiyet esasına dayandırılarak yapılan sınıflandırılmada; malsahibi-işletmeci, malsahibi-kiracı, plantasyon, feodal sistem, kooperatif işletmeleri; devlet çiftlikleri ve müşterek işletme sistemi gibi farklı sistemler görülmekle beraber; bu ayırımda asıl farklı olan hususun mülkiyetin iş ve sermayeyi sağlayan kimsede bulunması veya mülkiyet ve sermayenin özel şahıs, kuruluş ve devlet elinde bulunmasına karşılık işçiliğin diğer şahıslar tarafından sağlanması şeklinde özetlenebilir.

Bilinen toprak tasarruf şekillerinin birinden diğerine geçiş, yani top-

rak tasarruf şeklinin yeniden düzenlenmesi için; çiftçilerin kendi kaderlerini tayin arzuları, çiftçilerin işledikleri toprağa sahip olma istekleri, kiraların indirilmesi ve gelirlerin daha düzenli dağıtılmasının sağlanması ve politik gücün yeniden dağıtılması gibi bir takım istekler vardır ki, bu isteklerle ilgili hususların sağlanması konusunda yapılacak çalışmaların tümünü toprak reformu olarak adlandırmaktayız.

Toprak mülkiyet tarzının değiştirilmesinin ekonomik alanda bir takım etkileri olacaktır. Bu etkilerin müsbet ve menfi yolda olması; başlangıç noktası ile varılması istenilen hedefin tayinine bağlı olmakla beraber, arzu edilen hedefe varış için gerekli hizmet ve ekonomik tedbirlerin yerinde, yeterince ve zamanında alınması ile de sıkı sıkıya ilgilidir. Toprak mülkiyet tarzının değiştirilmesinin etkilerini ziraî entansite, ekilen arazi genişliği, tasarruf ve yatırım, hizmet arzı, toprak muhafaza, ziraî istihsal, pazara arzedilen mal miktarı üzerinde görmek mümkündür.

Toprak reformunun uygulanmasında başarıya ulaşabilmek için göz önünde tutulacak hususların başında toprak reformunun uygulanmasındaki hız veya sürenin kısalığı gelmektedir diyebiliriz. Toprak reformunda gaye gelirin ve politik gücün halka maledilmesi olduğunda; bu iki unsuru kontrol altında bulunduran hâkim güçlerin toprak reformunun uygulanmaması veya hiç olmazsa gayesinden saptırılması hususunda faaliyette bulunacakları gözönünde tutularak, uygulamanın en kısa zamanda bitirilmesine çalışılmalıdır. Diğer taraftan toprak reformunun kısa zamanda arzu edilmeyen yönlere sapmasının önüne geçilmesi için devletin toprak tasarruf haklarının bir kısmını elinde bulundurması ve tatbikatı kolaylaştırmak için de en küçük ve en büyük mülkiyet genişlikleri için taban ve tavan tesbit etmesi genellikle görülen uygulama şeklidir.

Toprak reformunun tatbikatında mülkiyet değişikliklerini üç ana grup altında toplamak mümkündür:

1 — Kira ve ortakçıların küçük köylü işletmelerine sahip kılınmaları: Daha çok demokratik rejimlerdeki toprak reformu tatbikatında rastlanan ve arzu edilen sistemdir. Bu sistem bir defa işler hale geldikten sonra idaresi en kolay olanıdır. Ayrıca kiracı ve ortakcı olarak yarınlarından emin olmadan çalışan kimseler mülk arazi sahibi kılındıklarından, bu husus genel bir memnuniyete sebep olacağından, ana fikrin çiftçilerce anlaşılması halinde hükûmetlerin toprak reformu yapmaları ve başarmaları kolaylaşacaktır.

2 — Bütün işletmelerin müşterek mülkiyet, kooperatif veya devlet

çiftlikleri şeklinde toplanmaları: Bu tatbikat şekline daha çok totaliter rejimlerde rastlamaktadır ve bilinen toprak tasarruf şekillerinin herhangi birisinden bu sisteme gidilebilir.

3 — Malsahibi - kiracı sistemi : Bu sistemin dünyanın çok mahdut yerlerinde ve özel durumlarda başarıya ulaştığını ve mahdut bir tatbikat alanı olduğunu söylemek mümkündür.

Toprak reformunun tatbikatında başarıya ulaşmak; başlanılan noktanın çok iyi tanımlanmasına, varılacak hedefin bilinmesine, bu hedefe nasıl gidileceğinin iyi saptanmasına ve gerekli hizmetlerin zamanında ve yeterince sağlanarak, cesaretle o hedefe ulaşmak için çalışmakla mümkündür.

Memleketimizde toprak reformuyla ilgili bugünkü sorunların saptanmasına gelince, bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkün olabilmektedir;

1 — Genel Durum :

1.1 — Tarım sektöründe çalışan aktif nüfusun genel aktif nüfusa nisbeti % 72 dir. Yani nüfusumuzun 3/4 ü ziraat sektöründe bulunmakta ve ziraat sektöründeki aktif nüfus gittikçe artmaktadır.

1.2 — Tüm ihracaat gelirlerimizin 1967 yılında % 77 si ziraî maddelerin ihracaatından sağlanmaktadır.

1.3 — Ziraat sektörünün millî gelire katkısı 1968 yılında % 34,0 dür. Netice olarak ziraat sektörünün, halen memleketimizin ekonomik ve sosyal hayatında inkâr edilmez bir öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2 — Memleketimizde İşletme Genişlikleri :

2.1. — Ortalama işletme genişliği 1952 ziraat sayımlarında 76,95 dekar olarak tesbit edilmişken, bu genişlik 1963 yılında 55,28 dekara düşmüştür. Yani % 28,2 nisbetinde azalmıştır.

2.2 — İşletme dağılımında büyük bir dengesizlik söz konusudur. Örneğin 1963 ziraat sayımı neticelerine göre 1-100 dekara kadar işletmeye sahip çiftçilerin tüm çiftçi sayısına nisbeti % 86,9 olduğu halde, tüm alanın ancak % 47,1 ini işletmektedirler. Diğer taraftan 101 dekar ve daha büyük işletmelere sahip aileler nisbeti % 13,1 iken, işledikleri alan % 52,9 nisbetindedir.

2.3 — 1952 yılı ile 1963 yılı arasında yani 11 yıl içerisinde işletme sayısında 2,5 milyondan 3,1 milyona çıkarak, % 24 nisbetinde bir artış olmuştur.

3 — Arazi Parçalanması :

Memleketimizde ziraat işletmelerinin birbirinden uzak, dağınık parçalar halinde olması genel bir karakterdir. Bu durumun her türlü işletme işçilik ve emniyet gibi istihsalle ilgili hususlar üzerinde menfi etkileri olmaktadır. Dolayısiyle toplulaştırma toprak reformu çalışmalarında istenilen bir eylemdir. Fakat toplulaştırmanın toprak reformunun kendisi değil, bir parçası olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

4 — Mer'alarımız ve Toprak Reformu :

1949 yılından 1967 yılına kadar çayır ve mer'a arazisinde % 33 nisbetinde bir azalma olmuştur. Mer'alarımıza bugünkü mer'a hukukumuza göre herhangibir bakım yapılmamakta sadece sömürülmektedir.

Yine mer'a hukukumuzun günün şartlarına uymaması bu tip araziden faydalanmada büyük bir dengesizlik doğurmakta ve bugünkü düzen ancak hayvanı olan şahısların mer'alardan faydalanmasına hizmet etmektedir.

5 — Sulama Projeleri ve Toprak Reformu Sorunu :

Herhangi bir mülkiyet düzenlenmesi yapılmadan devlet eliyle yapılan sulama şebekelerinde, sulama randımanının düşük olması ve beklenilen nebat nöbetleme sisteminin tatbik edilmemesi dolayısiyle verimin asgaride kalması gibi mahzurların yanında, bazı hallerde devlet eliyle fert zengin etmenin bir yolu olarak kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin Diyarbakır'da inşa edilen Devegeçidi barajının sulama sahasında:

5.1 — Sulanacak alanın % 94,3 ü 38 aileye aittir. Bir aileye isabet eden yatırım miktarı 2.137.731 liradır.

5.2 — Arazinin diğer % 5,7 sine sahip olan 58 aile için, aile başına isabet eden yatırım miktarı 84.659 liradır.

5.3 — Diğer taraftan sulama sahasında ortakçılık veya marabacılık şeklinde faaliyette bulunan 450 çiftçi ailesinin hiç arazisi bulunmamakta ve yapılan yatırımdan hiç istifade edememektedirler.

6 — Kira ve Ortakçılık Durumu:

Halen elimizde mevcut bilgilere göre, memleketimizde mevcut çiftçi ailelerinin 1/4 inin toprağı olmadığı veya yetmediği için ortakçılık, marabacılık veya kiracılık şeklinde arazi işledikleri görülmektedir. Memleketimizde bu konuda çıkarılmış herhangi bir kanunun olmaması toprak açlığı ve artan nüfus karşısında emeğin sermaye tarafından sömürülmesi neticesini doğurmaktadır. Toprak reformunda bu şekilde arazi işlenmesinin zaruri hallerde ve asgaride tutulması bir gaye olmakla beraber; ihmal edilmemesi gereken bir konu olduğundan toprak reformu çalışmalarında kira ve ortakçılık durumunun da düzenlenmesi gerekmektedir.

7 — Hizmet ve Teşkilâtlanma:

Bu konuda bilhassa kredi, kooperatifler, araştırma ve yayım teşkilâtlarının zikredilmesi gerekmektedir. Halen memleketimizde ziraî krelerin yetersiz ve yerine sarfedilmediği, kooperatiflerin sayıca az ve batıdaki emsallerine nazaran çok ilkel çalışma düzeni içerisinde bulunmaları, araştırmanın bütün memleket çapında organize edilmediği ve daha kötüsü mahdut araştırma neticelerini Türk çiftçisine ulaştıracak etkili bir teşkilâtın mevcut olmadığı bilinen hususlardır. Toprak reformu çalışmalarında bu konuların yeterince işlenmesi ve çalışır hale getirilmesi gerekmektedir.

Ziraat sektörünün daha önce ortaya konulan bünyesel bozuklukları görüldükten sonra, Türkiye ziraatı için toprak reformu gerekli midir değil midir, sorusu yerine; Türkiye'de ziraat sektörünü tüm ihmal ederek kalkınma yapmak mümkün müdür sorusunu sormak gerekecektir. Kanaatimizce Türkiye gibi nüfusunun 3/4 ü ziraat sektöründe çalışan ve halen geri kalmış memleketler safında bulunan bir memlekette, endüstri reformunu kısa sürede başarmak ve hele bunun faydalarını halka intikal ettirmek mümkün değildir. Dolayısiyle geniş halk kitlelerine faydasının kolayca intikal etmesi mümkün olan ve beklenilen ziraat dışı sektörlerin gelişmesine kadar sosyal dengesizlikleri ortadan kaldırarak bu yönde de olumlu etkileri olacak ve Türk çiftçisinin şiddetle ihtiyaç hissettiği çalışma "Toprak Reformu" dur.

Toprak reformunun ana karakterinin ise, insana kendi kararlarını kendisinin alma imkânını veren ve hürriyet rejimi içerisinde kalkınmayı öngören köylü aile işletmelerinin kurulmasını sağlayan tipte olmasının memleketimiz için uygun olacağı kanaatindeyiz.

Dolayısiyle memleketimizde yapılacak toprak reformu çalışmalarının şu esaslara göre ele alınması zorunluluğu vardır:

1 — Halen gerçek değer anlamından pazar değeri anlaşılmaktadır. Toprak açlığının olduğu memleketlerde pazar değerinin hasıla değerinden birkaç kat fazla olduğu bilinmektedir. Yapılacak toprak reformu ile ekonomik işletmeler kurulması öngörüldüğünden, hasıla değeri üzerinde bir kamulaştırma bedeli ödenmesi bu çalışmaları çıkmaza sürükler. Netice olarak bilhassa hukukçularımız ve bütün hukuk kuruluşlarından yapacakları çalışmalarla bu konuda bizlere yardımcı olmalarını bekliyor ve ümit ediyoruz.

2 — Memleketimizde de toprak reformunun tatbikatında tavan ve taban tesbitinin gerekliliğine inanıyoruz. Malsahibine bırakılacak kısmın hesaplanmasında gelirin esas alınmasını, bizzat ziraatla uğraşmayan kimselerin tüm arazilerinin kamulaştırılmasının ve son olarak meyvecilik ve benzeri sahaların kamulaştırma dışında bırakılmaması gerektiğine inanmaktayım. Burada doğacak herhangi bir sakıncanın malsahibine, kendisine kalan kısmı seçme hakkı tanımakla giderilmesi mümkün olacaktır.

3 — Toprak reformu uygulanmasının, ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümlenmesi için yeteri kadar genişliğe sahip bir çevre (bölge) içerisinde ele alınması, kurulacak teşekküle Bakanlıklar arası ve hattâ üstü bir takım selâhiyetler tanınması lüzumludur.

Elde yetişmiş elemanın olmaması toprak reformunu bütün Türkiye'de birden uygulanmamasına imkân vermediğini zannetmekte ve dolayısiyle ilk yıllarda bilhassa bölgesel uygulamaya gidilmesini, bu konuda eleman yetişmesine imkân vermesi bakımından da uygun olacağı görüşündeyiz.

Toprak reformunun mümkün olan kısa zamanda bitirilmesi şarttır. Bunun için kanun metninde kesin zamanların zikredilmesine ihtiyaç vardır. En önemli bir sorun da, bir defa reform bölgesi olarak ilân edilen sahadaki çalışmaların artık durdurulmaması ve toprak reformu kuruluşlarının, politikacıların kanunu gayesinden uzaklaştıracak faaliyetlerde bulunmasına imkân vermeyecek şekilde işlemesine imkân verecek şekilde çalışır hale getirilmesine lüzum vardır.

4 — Kira ve ortakçılık zorunlu haller dışında tamamen ortadan kaldırılmalı ve bu zorunlu hallerde de kira veya ortakçının teknik yenilikleri uygulamasına imkân verecek şartlar hazırlanmalıdır.

5 — Toprak reformu kuruluşları, toplulaştırma ve ziraî yerleşim tarzlarını; ekonomik, sosyal ve halkın örf ve âdetlerine göre tesbit ve çözüm yolu bulmalıdır.

6 — Toprak reformu gerek istihsal ve gerekse pazarlama faaliyetlerini kapsayacak kooperatifleşmeyi de mutlaka getirmeli ve ilk kuruluş yıllarında kooperatife giriş mecburi olmalıdır. Ayrıca daha ilerideki çıkışlarda da üyenin yerine aynı istihsali getirecek bir ortak bulmadan çıkmasına imkân verilmemelidir. Hernekadar bu husus kooperatiflere serbest giriş - çıkış ilkesini zedeliyorsa da, bunu verilen imkânlar karşılığında katlanılması gereken bir külfet olarak düşünmek lâzımdır.

7 — Toprak reformu bölgesi içerisinde olsun olmasın, devlet eliyle yapılacak büyük sulama şebekelerinde, sulamadan önce öncelikle toprak reformunun uygulanacağı konusunda ilkeler getirilmelidir.

8 — Toprak reformunun tatbikatına esas alınacak toprak kaynaklarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

8.1 — Büyük mülklerden kamulaştırılacak arazi,

8.2 — Bilfiil ziraatla uğraşmıyan ve ziraat dışı geçim kaynağı olan kimselerin kamulaştırılacak arazilerinin tümü,

8.3 — Mer'a arazilerinin ahır hayvancılığına imkân verecek bir organizasyonla, özel şahıslara devri ile kurulacak hayvancılık işletmeleri ve dolayısiyle mer'a arazilerinin tümü,

8.4 — Halen tesbit edilmiş hazine, vakıf ve özel idarelerin kamu yararına ayrılacak kısımları hariç, kalan kısmın tümü,

8.5 — İyi bir tesbitle hazine ve vakıf arazilerinden özel şahıs işgalinde bulunduğu anlaşılan arazilerin tümü,

8.6 — İslâh edilecek arazilerin tümü.

9 — Mali Kaynak Sorunu:

Hernekadar yapılacak işin hacmi bilinmeden bu konuda kesin bir rakam verilmesi mümkün olmamakla beraber; halen mevcut kuruluşların birçoğunun toprak reformu teşkilâtı içerisinde toplanması, devletin fındık, pamuk, tütün, kuru üzüm gibi birçok ziraî maddelere destekleme alımlarıyla her sene yaptığı mali yardımın toprak reformu bölgelerinde toprak reformu kuruluşlarına aktarılması, bütçeden yapılacak ilâve harcamaları asgariye indirecek tedbirlerdir.

TABLOLAR

TABLO — 1

İŞLETME GENİŞLİKLERİNE GÖRE ÇİFTÇİ AİLELERİNİN BÖLÜNÜŞÜ

İşletme Genişliği Dk.	1952 (1)					1963 (2)				
	İşletme sayısı		Sahası		Ortalama işletme genişliği Dk.	İşletme sayısı		Sahası		Ortalama işletme genişliği Dk
	Sayı	%	Genişlik Hk.	%		Sayı	%	Genişlik Hk.	%	
1—20	772 800	30,58	836 100	4,30	10,82	1 268 818	40,92	1 176 476	6,86	9.27
21—50	797 400	31,56	2 789 820	14,34	34,99	863 470	27,85	2 902 910	16,93	33.62
51—100	552 000	21,83	4 011 960	20,63	72,68	561 732	18,11	3 995 317	23.31	71.12
101—500	367 200	14,52	6 988 560	35,92	190,32	391 478	12,62	6 815 200	39,76	174.09
501 ve daha büyük	38 400	1,51	4 825 500	24,81	1 256,64	15 552	0,50	1 844 432	10,76	1185,98
Devlet müessese ve çiftlikleri	—	—	—	—	—	97	—	408 442	2,38	42107,42
Toplam	2 527 800	100,00	19 451 940	100,00	76.95	3 100 947*	100.00	17 142 777	100,00	55,28

(1) T.C., Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri (Ankara: 1956) S. 124.

(2) T.C., Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963 Genel Tarım Sayımı (Ankara: 1965), S. 6.

(*) Toprağının tamamını kira veya ortağına veren 104.630 ve topraksız 308.899 aile bu sayıya dahil edilmemiştir.

TABLO — 2
ÇİFTÇİ AİLELERİNE DÜŞEN ORTALAMA İŞLETME ARAZİSİ GENİŞLİĞİ (Dk)

İşletme genişliği Dk.	1952			1963		
	Bir aileye düşen ortalama işletme arazisinin		İşletme sayısının genel işletme sayısına nisbeti %	Bir aileye düşen ortalama işletme arazisinin		İşletme sayısının genel işletme sayısına nisbeti %
	Genişliği (Dk)	İndeks %		Genişliği (Dk)	İndeks %	
1—50	23,09	30,0	62,1	19,13	34,6	68,8
51—100	72,68	94,5	21,8	71,12	128,7	18,1
101—500	190,32	247,3	14,5	174,09	314,9	12,6
501 ve daha büyük	1 256,64	1633,1	1,5	1 458,26	2 638,0	0,5
Ortalama	76,95	100,0	100,0	55,28	100,00	100,0

TABLO — 3
İŞLETME GENİŞLİKLERİNE GÖRE ÇİFTÇİ AİLELERİNİN BÖLÜNÜŞÜ

İşletme genişliği (Dekar)	*1952*				*1963*			
	Aileler		*İşledikleri saha*		*Aileler*		*İşledikleri saha*	
	Sayısı	*yüzde %*	*Hektar*	*yüzde %*	sayısı	yüzde %	*hektar*	*yüzde %*
1—100 dk.	2122200	84.0	7637880	39.3	2694020	86,9	8074703	47,1
101 ve daha büyük	405600	16.0	11814060	60.7	406927	13,1	9068074	52,9
Toplam	2527800	100.0	19451940	100.0	3100947	100,0	17142777	100,0

T A B L O — 4

DSİ PROJELERİNDE İŞLETME GENİŞLİKLERİNE GÖRE İŞLETME SAYILARININ VE İŞLEDİKLERİ ALANIN DAĞILIMI (*)

İşletme Genişliği Dk.	İşletme sayısı		Sahası		Ortalama işlenen saha Dk.
	Sayı	%	Genişlik Hk.	%	
1—20	72 171	30,8	108 258	6,6	15,0
21—50	82 047	35,1	291 271	17,6	35,5
51—100	49 355	21,1	372 641	22,6	75,5
101—500	28 451	12,1	574 436	34,8	201,9
501 ve daha büyük	2 021	0,9	302 946	18,4	1499,0
Toplam	234 045	100,0	1 649 552	100,0	70,5

(*) 6 th Near East - South Asia Regional Irrigation Practices Seminar, (Amman - Jordan : 1966), S. 283 ve 284.

T A B L O — 5

İŞLEDİKLERİ ARAZİ PARÇASI SAYISINA GÖRE ÇİFTÇİ AİLELERİ SAYISI (*)

Arazi parçası Sayısı	1952		1963	
	Çiftçi ailesi sayısı	%	Çiftçi ailesi sayısı	%
1	125 206	5,50	297 639	9,60
2—3	514 883	22,64	644 690	20,79
4—5	524 916	23,08	617 453	19,91
6—9	596 205	26,20	772 694	24,92
10 ve daha fazla	513 465	22,58	768 471	24,78
Toplam	2 274 675	100,00	3 100 947	100,00

(*) Tablo — 1'in hazırlandığı kaynaklardan derlenmiştir.

TABLO — 6

BOLU VE TOKAT'TA İŞLETMELERE DÜŞEN ORTALAMA PARSEL GENİŞLİKLERİ (Dekar)

İşletme Grubu	Tokat (1)	Bolu (2)
Zengin	6,96	5,0
Orta halli	5,24	3,3
Fakir	4,07	2,7
Köy ortalaması	5,45	3,8

(1) Duran Taraklı, Tokat'ta Bir Köy Monoğrafisi (Ankara: 1960), S. 158, (Basılmamış doktora tezi).

(2) Kâzım Sapmaz, Bolu İlinin Ormanlık Bölgelerindeki Orman İçi ve Kenarı Küçük (Aile) Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, (Ankara: 1956), S. 34.

TABLO — 7

KIZIK KÖYÜ ZİRAAT İŞLETMELERİNDE BÜYÜK BAŞ HAYVAN BİRİMİ CİNSİNDEN BİR AİLEYE DÜŞEN ORTAMALA HAYVAN MİKTARLARI (*)

İşletme grupları	İş hayvanları		İrat hayvanları		Toplam
	öküz ve manda öküzü	at ve eşek	büyük baş irat hayvanları	küçük baş irat hayvanları	
Zengin	4,39	1,14	6,33	5,82	17,68
Orta halli	2,87	0,75	3,22	1,78	8,62
Fakir	1,84	0,42	1,56	0,57	4,39
Köy ortalaması	2,67	0,66	3,02	1,96	8,31

(*) Duran Taraklı, Tokat'ta Bir Köy Monoğrafisi - Kızık Köyü Monoğrafisi, (Ankara: 1960) S. 205, (Basılmamış doktora tezi)

TABLO — 8
KÖYLERDE 1952 ZİRRAT SAYIMLARINDA TOPRAK TASARRUF ŞEKİLLERİNE GÖRE AİLELERİN BÖLÜNÜŞÜ (*)

Tasarruf Tipi	Aile sayısı	Nisbeti %
Mal sahibi	1 686 143	72,61
Yarı malsahibi	498 838	21,48
Kiracı	14 815	0,64
Yarıcı	57 161	2,46
Marabacı	9 734	0,42
Başka şekillerde	4 759	0,20
Belli olmıyan	3 225	0,14
Toplam	2 274 675	97,95
Yalnız hayvan yetiştiren	47 716	2,05
Genel Toplam	2 322 391	100,00

((*) Tablo — 1'in hazırlandığı kaynaklardan temin edilmiştir.

TABLO — 9
KÖYLERDE 1963 ZİRAAT SAYIMLARINDA TOPRAK TASARRUF ŞEKİLLERİNE GÖRE AİLELERİN BÖLÜNÜŞÜ

Tasarruf tipi	Aile sayısı	Nisbeti %
Sahip olunan arazi	3 069 921	76,74
Kira ile tutulan arazi	293 518	7,34
Ortakçılık veya yarıcılıkla tutulan arazi	521 176	13,03
Başka suretle tutulan arazi	115 703	2,89
Toplam	4 000 318	100,0
Ortakçılık, yarıcılık, kira veya diğer şekillerde başkalarına verilen arazi	566 896	—
Toplam işletme sayısı	3 514 476	—

TABLO — 10

BANKA (ZİRAAT) TEŞKİLÂTINCA DOĞRUDAN DOĞRUYA MÜSTAHSİLE VERİLEN ZİRAÎ KREDİLERİN MİKTARLARINA GÖRE DAĞILIŞI (1961)

(Vadesi geçen hesaplar ayrı, Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Ziraî Tohumluk Kredileri hariç) (1)

Kredinin hudutları	*Kredi miktarı*		*Borçlu çiftçi sayısı*		*Bir çiftçiye düşen ortalama kredi miktarı TL.*
	Değeri TL.	*Nisbet %*	*Sayısı*	*Nisbet %*	
1—100	14 652 395	1,5	176 257	12,8	83
101—300	101 370 725	10,7	482 336	35,1	210
301—500	133 825 971	14,1	336 553	24,5	398
501—1000	146 567 122	15,5	203 072	15,8	722
1001—2000	147 707 688	15,6	103 152	7,5	1 432
2001—5000	174 626 636	18,6	55 955	4,1	3 121
5001—10 000	64 079 428	6,8	9 605	0,7	6 671
10 001—20 000	51 411 536	5,4	3 704	0,3	13 880
20 001 —50 000	55 625 201	5,9	1 984	0,1	28 037
50 001—100 000	30 108 312	3,2	514	0,04	58 576
100.000 den daha fazla	25 838 367	2,7	98	0,007	263 657
Toplam	945 813 388	100,0	1 373 230	100,0	689

(1) TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye'de Ziraî Kredi ve Problemleri, Ankara: 1964. S. 28

FAYDALANILAN ESERLER

1 — Aksoy, Suat, Tarımda Ortakçılık ve Kiracılık, T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları, (Ankara: 1965).

2 — D.S.İ. Diyarbakır Devegeçidi Projesi Ziraî Ekonomi İstikşaf Raporu, (Ankara: 1962).

3 — D.S.İ. Devegeçidi Arazi Mülkiyeti ve Ziraî İşletmelerin Durumu Raporu, (Ankara: 1963).

4 — D.S.İ. Devegeçidi Sulama Şebekesi Plânlama Raporu Özeti, Ankara.

5 — Mellor, John W., The Economics of Agricultural Development, Cornell University Press, (New York: 1966).

6 — 6 th Near East-South Asia Regional Irrigation Practices Seminar, (Amman-Jordan: 1966).

7 — Sapmaz, Kâzım, Bolu İlinin Ormanlık Bölgelerindeki Orman İçi ve Kenarı Küçük (Aile) Ziraat İşletmelerinin Ekonomik Yapısı, (Ankara: 1956).

8 — Taraklı, Duran, "Toprak Reformu Neden Yapılmalı ve Gayeleri Neler Olmalıdır", **Topraksu,** (Ankara: 1962), S. 11.

9 — Taraklı, Duran, Tokat'ta Bir Köy Monoğrafisi, (Ankara: 1960), (Basılmamış doktora tezi).

10 — Taraklı, Duran, "Tabiatı Koruma Bakımından Tarım ve Ormancılığın Meydana Getirdiği Etkiler", Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti (Ankara: Mart 1970).

11 — T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye Millî Geliri, (Ankara: 1970).

12 — T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Ziraat Sayımı Neticeleri, (Ankara: 1956).

13 — T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1963 Genel Tarım Sayımı, (Ankara: 1965).

14 — T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl, (Ankara: 1967)

15 — T.M.M.O.B., Ziraat Mühendisleri Odası, Mer'alarımızla İlgili Problemler ve Çözüm Yolları, (Ankara: 1965).

16 — T.M.M.O.B., Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye'de Ziraî Kredi ve Problemleri, (Ankara: 1964).

17 — Topçuoğlu, Hikmet A., "Ziraî Reformda Arazi Tevhidinin Rolü", **Topraksu** (Ankara: 1962), S. 11.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 4

Tarımımızda Arazi Kullanması, Toprak Muhafazası, Sulama ve Arazi Islâhı Sorunları

Yazan

Doç. Dr. Ali BALABAN

Ziraat Yüksek Mühendisi
A. Ü. Ziraat Fakültesi
Kültürteknik Kürsüsü

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Ahmet ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	3
II — TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİNİN ALT YAPI HİZMETLERİ	4
A — Arazi Kullanma	4
B — Erozyon Kontrolu	5
C — Sulama	5
D — Drenaj	7
E — Tarım Arazisinin Taşkınlardan Korunması	7
F — Toprak Rutubetinin Muhafazası	8
G — Arazi Islâhı	8
III — TÜRKİYE'DE BUGÜNKÜ DURUM VE ANALİZİ	8
A — Arazi Kullanma Durumu	8
B — Erozyon Durumu	11
C — Sulama Durumu	13
D — Arazi Islâhı Durumu	15
IV — SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI	16
V — ÖZET	21
LİTERATÜR	23

Bu tebliğ Doç. Dr. Ali Balaban'a Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — GİRİŞ :

Zamanımızda kentsel ve kırsal alanlarda yaşıyan toplumlar arasında ortaya çıkan ekonomik, sosyal ve kültürel farklılaşmanın önlenmesi ve tarımsal ürünlere karşı artan talebin karşılanması ekseri ülkelerin en önemli sorunlarını teşkil etmektedir. Ulaşılmak istenen amaç, kır sektöründe yaşayan toplumlara kentlerdekilerle kıyaslanabilecek bir yaşama ortamı yaratmak ve tarımsal üretimi ülkenin doğal kaynaklarının elverdiği oranda arttırmaktır.

Özellikle nüfusunun büyük bir çoğunluğu kır sektöründe bulunan gelişmekte olan ülkelerde, bu sorunun çözümlenmesinde ortaya çıkan model, kırsal alanın değişik seviyelerde bir bütün olarak ele alınması; yaşama ortamını teşkil eden fiziksel, ekonomik, sosyal ve kültürel etkenlerin şekillendirilmesi, hazırlanan gerçekçil plânların uygulanması ve bunların zaman boyutunda devamlılığının sağlanması için gerekli personelin bu alanlara cezbedilme olanaklarının sağlanması şeklinde özetlenebilir. Belirtilen bu hususların tamamını içerisine almayan çabaların özlenilen sonuca ulaşamadığı son yıllarda ülkemizde yapılan denemelerle de anlaşılmıştır.

Kırsal alanlarda yaşayan halkın büyük bir çoğunluğu geçimini tarımsal faaliyetlerle sağladığına göre bu toplumlara daha elverişli bir yaşama ortamının sağlanmasında ekonomik faktör denince tarımsal üretimin rasyonal bir şekilde düzenlenmesi akla gelir. Tarımsal üretimin plânlanmasındaki amaç, birim alandan üretilen tarımsal üretimi yani verimi, doğal kaynakların potansiyeline uygun ölçüde maksimum seviyeye ulaştırmaktır. Verimin artması ise tarım teknolojisinin seviyesi, üretimde kullanılan girdilerin (tohum, gübre, ilâç v.b.) miktar ve kalitesi ve nihayet tarımsal bünye ile yakından ilgilidir (Aksöz, 1969). Bu faktörler içerisinde tarımsal bünye ile ilgili aksaklıklar verim üzerine olumsuz etki yaptığı gibi çoğu kez verimi arttırıcı tedbirlerin alınmasını güçleştirir ve maliyetlerin yükselmesine sebep olur. Bu nedenle tarımsal kalkınmada tarımsal bünyenin ıslâhı ön plânda gelen bir sorun olmaktadır.

Ülkemizde tarımsal bünyenin ıslâhı ile ilgili tedbirlerin en önemlile-

ri arazi mülkiyet ve tasarruf düzenin islâhı, arazi toplulaştırması ile arazi parçalanmasının önlenmesi ve nihayet toprak ve su kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanılmasına ilişkin alt yapı hizmetleridir.

Toprak ve su kaynaklarının rasyonel bir biçimde kullanılması ve muhafazasına ilişkin alt yapı hizmetleri, toprak ve su amenajmanı sorunlarının çözümlenmesinde mühendislik prensiplerinin uygulanması olarak tanımlanabilir. Burada amaç, kaynaklardan onları bozmadan devamlı ve yüksek seviyede bir verimliliği mümkün kılacak şekilde yararlanmaktır.

Tarımımızda arazi kullanması, toprak muhafazası, sulama ve arazi islâhı sorunlarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin alt yapı hizmetlerinin anlam ve önemi belirtildikten sonra Türkiye'de bugünkü durumun analizi yapılmış, sorunları ve çözüm yolları tartışılmıştır.

II — TOPRAK VE SU KAYNAKLARININ GELİŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ALT YAPI HİZMETLERİ

Bugün ülkemizde yararlanılan tarım arazisi alanının marjinal potansiyelini aştığı dikkate alınırsa, ihtiyacını şiddetle duyduğumuz tarımda üretim artışının gerçekleştirilmesinin belli başlı iki yolu vardır. Bunlardan birisi mevcut tarım arazisinde bugünkü verimliliğin arttırılması, diğeri de halen ürün getirmeyen arazilerin meliorasyon işlemiyle islâh edilerek tarımda kullanılmasıdır.

Mevcut tarım arazisinde verimlilik seviyesinin arttırılmasında toprak ve su kaynaklarımızın daha rasyonel bir biçimde kullanılmasına ilişkin alt yapı hizmetleri; arazi kaynaklarımızın ekolojik potansiyellerinin tayin ettiği kabiliyetlerine göre kullanılması, erozyon kontrolu, sulama, drenaj, tarım arazilerinin taşkınlardan korunması, toprak rutubetinin muhafazası ve arazi islâhı olmak üzere belli başlı yedi grupta toplanabilir.

A — Arazi Kullanma :

Arazi kaynaklarının ekolojik imkânların elverdiği şekilde kullanılmasının, tarımsal üretimde ve bu üretimin devamlılığının sağlanmasındaki önemi büyüktür. Arazi kullanma kabiliyetinden (DPT 1966, S. III-2) toprakların çeşitli kültür bitkilerini yetiştirmeğe, mera ve ormana uygunluk dereceleri anlaşılır. Topraklarda bitkisel üretimin şeklini ve verimliliğini sınırlayan faktörler bulunabilir. Bunlar, meyil ve erozyon durumu, ıslaklık, bozuk toprak karekteri ve nihayet iklimdir. Arazi kullanma kabiliyeti sınıflarına göre topraklar sekiz gruba ayrılır. Hiç bir sınırla-

yıcı faktörü ihtiva etmeyen topraklar birinci sınıf olarak kabul edilir. Sınıflar yükseldikçe toprakların çeşitli tarıma uygunluk dereceleri azalır. Arazi kullanma kabiliyeti sınıflarının bilinmesi havza ve havza içerisinde bireysel işletmelerin plânlanmasında özellikle önemlidir.

B — Erozyon Kontrolu :

Arazi kaynaklarımız üzerinde su ve rüzgârın sebep olduğu toprak erozyonun kontrolu bitkisel üretimin devamlılığının sağlanmasında önemli bir faktördür. Erozyon sonunda sadece toprak değil, bitki besin maddelerinin büyük bir kısmı ve toprak organik maddesi de kaybolur.

Erozyonun jeolojik erozyon ve hızlandırılmış erozyon olmak üzere belli başlı iki tipi vardır (Schwab et al 1966, S. 157). Bazan doğal veya normal erozyon olarak da adlandırılan jeolojik erozyon, toprağın koruyucu örtüsü altındaki doğal şartlarında olur. Bu tip erozyon toprak teşekkülüne hizmet eder ve toprakların arz üzerindeki dağılımını şekillendirir. Jeolojik erozyon, su, rüzgâr, yerçekimi ve buzulların etkisi altında oluşur.

Jeolojik erozyon dışındaki toprak kayıpları hızlandırılmış erozyon olarak tanımlanır. Bu tip erozyon insan aktivitesi sonucunda ortaya çıkan toprak bozulması ve kaybını temsil eder. Hızlandırılmış erozyon normal olarak tabii örtünün değişmesi veya toprak şartları ile ilişkili olup su ve rüzgâr etkisi altında oluşur. Toprak erozyonu veya daha basit bir deyimle erozyon denildiği zaman hızlandırılmış erozyon akla gelir ve toprak muhafazası çalışmalarında yalnız bu tip erozyon dikkate alınır.

Erozyon yurdumuzun ve dünyanın en önemli tarımsal problemlerinden birisidir. Akarsuları kirleten, büyük emek ve harcamalarla meydana getirilen rezervuarları dolduran sedimentlerin belli başlı kaynağıdır. Erozyon aynı zamanda yüzey akışları ile ortaya çıkan bitki besin maddeleri kaybının belli başlı kaynağıdır. Herhangi bir tarla içerisinde ister su ister rüzgâr etkisi ile olsun toprağın bir noktadan diğer bir noktaya taşınması erozyon işlemi olarak nitelenir. Gerçek erozyon kontrolu, uygulanan koruma tedbirinin tarla içerisindeki toprak hareketini maksimum ölçüde engellemesi ile gerçekleştirilir.

C — Sulama :

Tarımsal üretimde, yetiştirilen bitkilerin kök bölgesindeki toprak

rutubetinin arzu edilen sınırlar içerisinde bulundurulması arid ve semiarid bölgelerde olduğu kadar humid bölgelerde de tarımın önemli sorunlarından birisidir. Arid iklim şartlarında, suyun mevcut bulunduğu yerde sulama tarımsal üretimin ayrılmaz bir parçası olup bazı hallerde tarımsal üretim ancak sulama ile mümkün olur.

Yakın senelere kadar sulamanın sadece arid ve semiarid bölgelerin yani yağışın miktar ve dağılımının entansif bir tarımsal üretimi engellediği şartların bir tatbikatı olduğu kabul edilirdi. Diğer taraftan yağışların miktar ve dağılımının çeşitli bitkilerin entansif olarak yetiştirilmesine imkân verdiği durumlarda ise sulama ihtiyacı, yeter derecede belirgin olarak hissedilmemiştir. Özellikle son yirmi yılda evapotranspirasyon çalışmalarında geliştirilen yeni metodlar, bitkilerin su ihtiyaçlarını daha rasyonel biçimde tayinine imkân verdikten sonradır ki hümid olarak kabul edilen bölgelerde, destekleyici anlamda da olsa sulamanın zorunlu olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Hümid bölgelerde bitki yetiştirme devresinin özellikle kritik periyodlarında meydana gelen kısa süreli bir kuraklık tarımsal üretimi önemli ölçüde düşürebilir. Vejetasyon devresindeki kısa süreli bir kuraklık yetiştirilen bitkinin çeşidine bağlı olaraktan üretimde % 20 - 70 oranında bir düşmeye sebep olabilir (Darlot, 1960).

Bu nedenle sulama, hangi iklim kuşağında olursa olsun diğer gelişim faktörlerinin değerlendirilmesine hizmet eden, üretimde kararlılığı sağlayan ve bu şekliyle de tarımda entansitenin ayrılmaz parçası olan bir üretim faktörüdür. Sulamanın kendisinden beklenilen ekonomik faydayı tüm olarak sağlayabilmesi için; projenin ilk etüdlerinden tesislerin ikmaline ve nihayet sulanan araziden elde edilen ürünlerin satışına kadar gerekli bütün işlemler dizisinin dikkatli bir şekilde plânması ve yekdiğeri ile entegre edilmesi gerekir. Aksi takdirde yapılan yatırımlar, sarfedilen emekler zayi olur ve sulu ziraat arazisine telafisi güç zararlar verilir. Sulu ziraat, kuru ziraate nazaran büyük farklılıklar gösterir. Sulu ziraat entansif bir ziraat şekli olup üretimde gerekli bütün girdiler ve işlerin sistematik bir şekilde organizasyonunu gerektirir. İyi bir toprak işleme, yüksek verimli tohumluk kullanma, rasyonel bir gübreleme ve bilimsel bir idari kontrolla uygulanan sulama birim alandan elde edilen üretimin arttırılmasında temel bir unsurdur.

Doğal yağışın bitki yetişmesine imkân vermediği alanlarda diğer gelişme faktörleri elverişli dahi olsa tarımsal üretim ancak sulama ile mümkün kılınabilir. İleride bugün için çöl kabul edilen alanların üreti-

me açılmasını ancak buralara sulama suyu temininin mümkün olup olmaması tayin edecektir. Diğer gelişim faktörlerinin elverişli olması halinde arid ve semiarid bölgelerde sulu ziraatte, kuru ziraata nazaran 3-5 kat üretim artışı beklenebilir (FAO 1959, S. 1 - 7; Darves - Bornoz 1960; Sally 1968 S. IX). Humid bölgelerin sulanan alanlarında dahi sulama ile birim alana düşen üretimin % 50 - 60 oranında arttırılması mümkündür (Darlot 1960).

D — Drenaj :

Drenaj çalışmalarının amacı havadar bir kök bölgesi ve tarımsal faaliyetler için yeter derecede kuru bir üst toprak temini için sebebi ne olursa olsun fazla suyun araziden uzaklaştırılmasıdır. Bu suretle fazla sudan zarar gören arazide tarımsal üretimi gerçekleştirmek ve devamlı kılmak için toprak, su ve bitki arasında elverişli bir denge tesis edilmiş olur. Drenaj genellikle humid bölgelerde arazi geliştirmesinin bir unsuru, arid ve yarı arid bölgelerde ise sulamanın normal olarak ayrılmaz bir parçasıdır. Sulu ziraatta drenajın belli başlı amacı: taban suyu seviyesini elverişli bir seviyede tutarak tuzluluk ve alkalilik sorunlarının ortaya çıkmasını önlemek veya yıkama yolu ile tuzlu ve alkali toprakların islâhında yardımcı olmaktır. Tuzluluk ve alkalilik sorunlarının ortaya çıkabileceği arid ve yarı arid bölgelerde drenaj şebekesi ikmal edilmeden arazinin hiç bir şekilde sulamaya açılmaması gerekir.

E — Tarım Arazisinin Taşkınlardan Korunması :

Taşkın, ani ve şiddetli yağışlar veya kar erimeleri sonunda akarsu akımının birden bire artması ve ender rastlanan yüksek değerlere ulaşması şeklinde tarif edilir. Gelen yüksek akımın akarsuyun normal yatağı dışına çıkması ile civar arazide can ve mal emniyeti tehdid edilir, taşkınla taşınan serinti ve çökelti maddelerinin, suyun taşıma gücünün düştüğü kesimlerde çökelmesiyle bir rusubat sorunu ortaya çıkar. Bu zararlar dikkate alındığı takdirde taşkın kontrolunun can ve mal emniyeti ile toplum yaşayışının söz konusu olduğu sosyo-ekonomik bir sorun olduğu ortaya çıkar.

Memleketimizin iklim şartları ve akarsu havzalarının fizyografik özellikleri nedeniyle akarsularımızın düzensiz bir rejime sahip oldukları bir gerçektir. Azami ve asgari akımlar arasındaki fark büyüktür. Bu nedenle, yurdumuz büyük ölçüde akarsu taşkınlarına maruzdur. Bu duru-

mun en büyük nedenleri arasında, özellikle akarsuların yukarı havzalarında toprak - su ve bitki dengesinin bozulmuş olması zikredilebilir.

F — Toprak Rutubetinin Muhafazası :

Ülkemizin büyük bir çoğunluğunda tarımımızın en kritik sorunlarından birisi frekansı nisbeten yüksek olan kuraklık nedeniyle topraktaki rutubet azlığının tarımsal üretimi, çayır ve meralarımızın verimini sınırlamasıdır. Bu gerçek, özellikle kuru ziraat alanlarımız için geçerlidir. Yağışın özellikle yıl içerisindeki dağılımın düzgün olmadığı humid bölgelerde de kültür bitkileri, kısa süreli de olsa kritik devrelerde meydana gelen kuraklıktan zarar görürler. Bu bakımdan düşen yağışın büyük bir kısmının toprak profilinde tutulmasını sağlayacak bir toprak işleme ile kültürel ve yapısal tedbirlerin alınması kuru ziraatte başarının en önemli unsurlarından birisidir.

G — Arazi Islâhı :

Nüfusun büyük bir hızla arttığı dünyamızda ve ülkemizde bugün için ürün getirmez olarak nitelenen arazi parçalarının meliorasyon işlemiyle tarıma açılması ve tarımsal üretimde faydalanılması arz üzerinde sınırlı olan arazi kaynaklarının genişletilmesinin yegâne yoludur. Yeni arazilerin tarıma açılmasında gerekli meliorasyon, sorunun niteliğine göre: çalı ve ağaçların sökülmesi, taş ve kaya parçalarının ayıklanması, arazi yüzeyinin düzeltilmesi, drenaj, sulama veya toprağın fiziksel, strüktürel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini geliştiren diğer teknik işlemlerdir.

III — TÜRKİYEDE BUGÜNKÜ DURUM VE ANALİZİ :

A — Arazi Kullanma Durumu :

Türkiye'nin yüzölçümü 78.1×10^6 hektardır. Halen bu alanın yaklaşık olarak 1/3 ünden tarım arazisi, 1/3 ünden çayır ve mera arazisi olarak yararlanılmakta, geri kalan 1/3 ü de ormanlık ve ürün getirmeyen araziyi teşkil etmektedir. Tablo (1) in tetkikinden anlaşılacağı üzere son senelerde nisbeten stabil bir duruma erişmiş gibi gözüken arazi kullanmanın bu günkü durumuna erişmesi, ülkenin son yıllardaki demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarının etkisi altında oluşmuştur.

Tablo (1) de Türkiyede 1934 - 1967 yılları arasındaki devrede arazi kullanmada ortaya çıkan değişiklikler gösterilmiştir. Bu Tablodaki rakamlar yine aynı yıllara tekabül eden ülke nüfusu (Tablo 2) ile kıyaslan-

dığı takdirde ortaya çıkan gerçek nüfus artışı ile birlikte tarımda kullanılan arazisinin de genişlemiş olmasıdır. Ancak bu genişleme, özellikle son yıllarda yıllık nüfus artışı eski senelere narazan daha fazla olmasına rağmen ,oldukça azalmıştır. Bunun ifade ettiği anlam, köklü bir tedbir alınmamış olmasına rağmen, tarım arazimizin artık önemli ölçüde genişletilemiyeceği gerçeğinin tarımla uğraşan halkımız yönünden de anlaşılmış olmasıdır.

Ekilen arazi, nadas, bağ ve bahçe arazisini kapsayan tarım arazisindeki genişleme, büyük ölçüde mera arazisinin aleyhine olmuştur. 1934 de 11.7 milyon hektar olan tarım arazisi normal bir artışla 1950 yılında 16.0 milyon hektara ulaşmış; özellikle 1950 - 55 yılları arasında yaklaşık 7 milyon hektar artışla 22.8 milyon hektara ulaşmıştır. Cumhuriyet devrinde tarım arazisindeki en büyük genişleme bu devrede olmuştur. Bundan sonra azalan bir oranda da olsa tarım arazisindeki süratli genişleme devam ederek 1960 yılında tarım arazimiz 25.3 milyon hektara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra ise yine artan nüfusun baskısı altında tarım arazisinde bir miktar daha genişleme olmuşsa da, 1960 - 1967 devresinde bu artış ancak 1 milyon hektar civarında olmuştur. Oysa 1950 - 1960 yılları arasında bu genişlemenin yıllık ortalaması 1 milyon hektarın üzerinde idi.

TABLO : 1

Türkiye'de Arazi Kullanma Şekli'nin yıllara göre durumu [1])

(İGM 1948, DPT 1966, DİE 1968).

Arazi kullanma şekli	SENELER						
	1934	1944	1950	1955	1960	1965	1967
Ekilen arazi	6 882	8 087	9 868	14 205	15 305	15 294	15 513
Nadas	3 674	4 814	4 674	6 793	7 959	8 547	8 323
Çayır ve mer'alar	44 329	39 021	37 806	31 009	28 658	28 232	26 135
Bağ - bahçe	1 121	1 385	1 466	1 810	2 060	2 305	2 414
Orman	9 170	11 893	10 418	10 418	10 584	10 584	12 578
Ürün getirmeyen arazi	12 058	12 499	13 466	13 463	13 132	13 096	13 095
Tarla arazisi	10 556	12 901	14 542	20 998	23 264	23 841	23 836
Toplam tarım arazisi	11 677	14 286	16 008	22 808	25 324	26 146	26 250

1) Rakamlar 1000 hektarı ifade etmektedir.

TABLO: 2

Türkiye Nüfusunun Yıllara Göre Durumu (D.İ.E. 1969).

Yıllar	Nüfus
1934	15.7×10^6
1944	18.6×10^6
1950	21.0×10^6
1955	24.1×10^6
1960	27.8×10^6
1965	31.4×10^6
1967	32.7×10^6
1970	35.2×10^6

Tablo (1) de verilen değerlerden anlaşılacağı üzere tarım arazi genişlemesinde en büyük payı tarla arazisi (ekilen arazi ve nadas) almıştır. Ekilen arazi 6.9 milyon hektardan 15.5 milyon hektara, nadasa bırakılan arazi ise 3.7 milyon hektardan 8.3 milyon hektara yükselmiştir. Tarla arazisi içerisinde nadasın yüksek payından da anlaşılacağı gibi, tarla arazisindeki artışın çok önemli bir kısmı ekstantif hububat ziraatına tahsis edilmiştir.

Bağ - bahçe arazisi 1934 de 1.1 milyon hektardan 1967 de 2.4 milyon hektara yükselmiştir. İncelenen devrede özellikle zeytin, bağ ve antep fıstığı alanlarında önemli ölçüde bir artış olmuştur. Bununla beraber bağ - bahçe arazisindeki artış ülkemizin bu konuda sahip olduğu potansiyelin çok altında kalmıştır.

İncelenen devrede arazi kullanma şekilleri içerisinde en büyük daralma çayır-mer'a arazisinde olmuştur. 1934 yılında 44.3 milyon hektar olan çayır ve mera alanı 1950 yılında 37.8 milyon hektara düşmüş bu tarihten itibaren geçen 10 yıllık devrede yaklaşık olarak 10 milyon hektar azalarak 1960 yılında 28.7 milyon hektara inmiştir. 1960 - 1965 yılları arasında artık azalan bir oranda da olsa yine de çayır - mera arazisi daralmakta devam etmiştir. 1965 - 1967 yılları arasında ise orman tesbiti çalışmaları sonucu bir kısım çayır-mera arazisi orman arazisi olarak nitelendiğinden DİE kayıtları (1968) çayır-mera arazisinin genişliğini 26.1

milyon hektar olarak göstermiştir. Bu miktarın yaklaşık olarak 1 milyon hektarı daimi çayırlar ve otlaklardan müteşekkildir.

1965 yılına kadar olan kayıtlar Türkiye'nin orman arazisi varlığını 10.6 milyon hektar olarak gösterilmektedir (Tablo 1). Orman alanı daha ziyade dağlık araziyi ve nisbeten yüksek yağışlı kıyı bölgelerini içerisine almaktadır. D.İ.E. kayıtları (1968) orman varlığını 12.6 hektar olarak göstermekte olup bu artış eski kayıtlarda mera olarak nitelenen bir kısım arazinin orman arazisi içerisine ithal edilmesiyle sağlanmış olup; ağaçlandırma programları sonucu orman alanı, incelenen devre süresinde 242 986 ha gibi cüzi bir artış göstermiştir. Orman Geliştirme Politikası konusunda Cento tarafından düzenlenen bir konferansa Işıklı (1970) tarafından sunulan bir tebliğde Orman Genel Müdürlüğünün son tesbitleri ışığında verilen değerlere göre ise Türkiye'nin orman varlığı 18.3 milyon hektar olup ülke yüzölçümünün % 23.2 sini kaplamaktadır. Bu alanın 4.9 milyon hektarı verimli koruluklar, 2.6 milyon hektarı ise verimli baltalıklardır. Bu durumda toplam verimli orman alanı 7.5 milyon hektar civarında olmaktadır. Diğer taraftan bozuk orman alanının genişliği ise yaklaşık olarak 10.8 milyon hektarı bulmaktadır.

Tablo (1) de ürün getirmeyen topraklar olarak nitelenen arazi göller, bataklıklar, ürün getirmeyen tuzlu ve alkalı alanlar, fiziki yerleşim alanları, orman içi ağaçlık ve çalılık alanları kapsamaktadır. İncelenen devre içerisinde bu alanda, çok önemli bir değişme olmamıştır. 1967 yılında 13.1 milyon hektarlık bir alan kaplayan bu arazinin 1 milyon hektarı tuzlu ve alkalı topraklar, 3 milyon hektarı ise orman içi ağaçlık ve çalılıklardan müteşekkildir (DPT 1966, S. II - 7).

B — Erozyon Durumu :

Ülkemizin arid ve semiarid iklim şartları ve bu arada yağışların şiddet - süre ilişkileri, su erozyonu için elverişli bir durum yaratmaktadır. Bunun yanında ülke yüzölçümünün % 83 ünün meylinin % 8 in üzerinde bulunması, toplam arazi alanın % 45 inin meylinin % 40 ın üzerinde olması nedeniyle ülkemizin topoğrafik durumu da su erozyonu için son derece elverişli bir şart yaratmaktadır.

Son yirmi yıl içerisinde, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisi altında arazi kullanma şekillerinde ortaya çıkan değişmeler: Orman yangınları, meraların büyük ölçüde tarla arazisine çevrilmesi, marjinal alanlara ulaşan tarım arazisinde toprak ve su muhafaza tedbirlerinin

en ilkel olanlarının dahi geniş ölçüde uygulanmaması; vejetasyon, toprak ve insan faktörünü de erozyonu teşvik edici duruma getirmiştir. Bu nedenlerin ışığı altında özellikle son yirmi seneden beri Türkiyede su erozyonun bütün şiddeti ile hüküm sürdüğünü tahmin etmek güç olmamaktadır. Bu şartlar ayni zamanda yerleşim alanları ve kıymetli ziraat arazisinin taşkın zararlarına maruz kalma şansını da arttırmaktadır. Nitekim son 10 yıl içinde taşkınlar sonucunda ortaya çıkan can kaybı 412 kişi ve direk maddi zarar toplamı yaklaşık olarak 540 milyon TL. dır. Bu kayba taşkınların sebep olduğu dolaylı zararlar dahil değildir (DPT 1966, S. IV - 6).

Yurdumuz'un tümünü kapsayan detaylı etüdler henüz tamamlanmamıştır. Bununla beraber Topraksu Genel Müdürlüğünce hazırlanmış bulunan 1/800 000 ölçekli Umumi Toprak Haritası gözönünde bulundurularak, ayrıca Üniversiteler, EIE ve DSİ Genel Müdürlükleri tarafından yapılmış bulunan istikşaf ve plânlama kademesindeki etüdlerden yararlanarak, ülkemizin % 70 inin şiddetli, orta şiddetli ve hafif olmak üzere erozyon zararına maruz kaldığı ve ancak % 30 unun normal durumda olduğu belirtilebilir (DPT 1966, S. IV - 4).

Öte yandan özellikle son yirmi yıldan beri rüzgâr erozyonu olaylarının Orta Anadoluda gittikçe yaygın bir duruma geldiği de bilinen bir gerçektir. Rüzgâr erozyonu, koruyucu tabii bitki örtüsü ve normal toprak şartları altında düşük yani jeolojik bir hızla cereyan etmesine rağmen; özellikle arid ve semiarid bölgelerde yanlış arazi kullanma ve tarım kültürü şartlarında çok zararlı seviyelere erişebilir. Rüzgâr erozyonuna etki yapan belli başlı faktörler iklim, toprak şartları ve vejetasyondur. Rüzgâr erozyonu işleminde topoğrafik durumun önemli ölçüde rolü olmamakla beraber rüzgâr etkisine maruz arazi yüzeyinin uzunluğu toprak hareketlerine önemli ölçüde etki yapar.

Rüzgâr erozyonu genel olarak arid ve semiarid bölgelerde meydana gelir. Humid bölgelerdeki organik topraklar da rüzgâr erozyonuna maruz kalırlar. Bugün Orta Anadoluda rüzgâr erozyonunun özellikle etken olduğu alanlar Konya ilinin Karaman, Karapınar ilçelerinden itibaren, Çumra, Ereğli, Konya Merkez, Cihanbeyli; Niğdenin Aksaray ve Ortaköy ve Kırşehir ilinin Kaman ilçeleridir. Bu mıntıkaların hepsi birbirine komşudur. Erozyon alanları Tuz gölünün batı, doğu ve kuzey kesimlerindeki araziler olup yurdumuzun en az yağış alan kısımlarıdır (Soykan 1962). Bu alan içerisinde Karapınar ilçesi arazisinde yapılan etüdler, sadece bu ilçenin 300.000 hektar arazisinden 100 000 hektarının rüzgâr

erozyonu tehdidi altında olduğunu göstermiştir (Topraksu 1969). Son yıllarda Orta Anadoluda rüzgâr erozyonunun son derece tehlikeli olmağa başlamasının nedenleri üç grupta toplanabilir (Özuygur 1965; Soykan 1962):

1. Yakın zamana kadar koyun otlatmada kullanılan geniş mera arazilerinin artan nüfusun baskısı ve ziraatta mekanizasyonun bahşettiği imkânlarla tarıma açılması nedeniyle doğal bitki örtüsünün tahribi, toprağı deviren ufalayan toprak işleme aletlerinin kullanılması, mahsül anızının hayvanlara yedirilmesi ile toprağı tutan bağlayan örtünün ortadan kalkması ve organik maddenin azalmasıyla çıplak arazinin rüzgâr etkisine maruz kalması,

2. Dar bir alana sıkıştırılan hayvancılığın aşırı otlatma ile koruyucu bitki örtüsünü tahrip etmesi,

3. Bölgede uygulanan hububat - nadas sistemi nedeniyle arazinin her yıl yarıya yakın bir kısmının nadasa bırakılmasıyla geniş arazi parçalarının bitki örtüsünden yoksun bir şekilde rüzgâr etkisine açık bulunmasıdır.

Bütün bu faktörlerin etkisiyle son derece kuru ve ince tekstürlü olan topraklar rüzgârlarla kolaylıkla toz bulutları haline gelip taşınmaktadırlar.

C — Sulama Durumu :

Türkiye'nin konumu ve topoğrafik durumu ülkede çeşitli iklim tiplerinin bulunmasına sebep olmuştur. Ülkenin kıyı bölgelerinden dağ sıraları ile ayrılmış ve yaklaşık olarak toplam yüzölçümün 2/3 ünü teşkil eden iç kısımlarında arid ve semiarid iklim şartları hakimdir. Buna mukabil kıyı bölgeleri ise subtropik Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Ülkenin ortalama yağışı 670 mm. olmakla beraber bu değer iç kısımlarda 220 mm. den başlayarak Doğu Karadeniz Bölgesinde 2420 mm. ye kadar yükselir. Tarımsal üretimde yağışın toplam miktarı yanında bunun vejetasyon devresine isabet eden kısmı ve vejetasyon devresi içerisindeki dağılımı önemlidir. Örneğin Güney ve Batı Anadoluda ortalama yıllık yağış 800 - 1200 mm. arasında değişmesine rağmen, bunun vejetasyon devresine isabet eden kısmı kararlı bir tarımsal üretim için yeterli değildir.

Meteorolojik donelerin analizi, Doğu Karadeniz bölgesindeki küçük bir şerit haricinde, tarım arazimizin % 96 sının normal bir üretim için

bitki gelişme devresinde yeterli yağış almadığını göstermektedir (DSİ 1970, S. 10). Bu durumda, yurdumuzda arazi kaynaklarımızdan en iyi şekilde faydalanma ve tarımda entansitenin arttırılması için sağlanan diğer üretim faktörlerinin (yüksek verimli tohumluk, gübre, toprak işleme v.b') en iyi şekilde değerlendirilmesinde en güçlü faktör diğer bir deyimle daha yüksek seviyede bir üretimin kaldıracı sulama olmaktadır.

DSİ Genel Müdürlüğü tarafından 26 su havzamızda yapılan çalışmalar sonunda elde edilen sonuçlara göre (DSİ 1969, S. 11), yurdumuza düşen yağışın tekabül ettiği yıllık ortalama su potansiyeli 518 milyar m^3 dür. Bu miktarın % 32 sine tekabül eden 166 milyar m^3 ü yüzey akışları halinde akarsularımıza erişmektedir.

Yılda ortalama 166 milyar m^3 olarak hesaplanan akarsu potansiyelimizin, komşu devletler hakları da dikkate alındığı takdirde teknik yönden sulama, endüstri, içme ve kullanma amaciyle geliştirilebilecek yer üstü su potansiyeli 80 milyar m^3/yıl dır. Buna ilâve olarak DSİ Genel Müdürlüğünün yeraltı suyu etüdleri sonucu tahmin ettiği potansiyel yeraltı suyu emniyetli verimi veya yıllık işletme rezervi ise yaklaşık olarak 8 milyar m^3 dür (DSİ 1970, S. 11). Bu durumda yurdumuzun tüketici amaçlarla geliştirilebilecek toplam faydalı su potansiyeli 88 milyar m^3/yıl olmaktadır.

Türkiye'nin akarsu rejiminin düzenlemesi için 478 adet tek veya çok maksatlı baraj inşası gerekmektedir. Bu tesislerin inşa edilmesi ile 6 milyon hektar arazinin sulanması, 331 000 hektar arazinin taşkından korunması, 83 000 hektar arazinin kurutulması mümkün olacaktır (DSİ 1970, S. 11). Türkiye'de bugüne kadar 40 barajın inşaatı ikmal edilmiş olup, bunların toplam depolama hacmi 14 milyar m^3 tür (Ertunç, 1970).

Sulamaya elverişli arazi potansiyelimize gelince, Türkiye'nin halen 26.3 milyon hektarı bulan tarım arazisinin 12 507 000 hektarı sulanabilir nitelikte bulunmaktadır. Ancak havzaların su imkânları göz önüne alındığı takdirde teknik yönden sulanabilecek toplam arazi genişliği yaklaşık olarak 8.5 milyon hektardır (DPT 1967, S. 310).

1969 yılı itibariyle devlet eliyle sulamaya açılmış bulunan arazi büyüklüğü, 660.000 hektarı büyük su işleri, 70.000 hektarı küçük su işleri, 48.000 hektarı da yeraltı sularından faydalanılan sulama projeleri olmak üzere toplam 778.000 hektardır (DSİ 1970, S. 11). Sulamaya açılan bu alan içinde bilfiil sulama yapılan alan ise yaklaşık olarak 376.300 hek-

tardır. Bunun dışında çiftçinin kendi imkânlariyle geliştirdiği ve yaklaşık olarak 1 milyon hektar civarında olan özel sulamalar da dikkate alındığı takdirde, yurdumuzda halen yaklaşık olarak 1.8 milyon hektar arazinin sulamaya açılmış bulunduğu kabul edilebilir. Bu miktar, potansiyel olarak sulanabilir nitelikteki arazi genişliği olan 8.5 milyon hektarın ancak % 21 ine tekabül etmektedir.

DSİ tarafından bugüne kadar inşa edilen sulama tesislerinde 1968 yılı fiyatları itibariyle şebeke kurulmuş alanın hektarına isabet eden masraf yaklaşık olarak 11.000 TL. dır. Diğer taraftan Topraksu Genel Müdürlüğünce Gediz ve Seyhan projeleri sulama development çalışmalarında arazi toplulaştırması, tesviye, drenaj ve tarla içi sulama tesisleri için yapılan ortalama masraf 4000 TL/ha civarında olmuştur. Bu durumda beher arazinin development dahil sulamaya açılmasının maliyeti 15.000 TL. olarak kabul edilirse, yurdumuzda halen sulamaya açılmamış bulunan potansiyel 6.7 milyon hektar arazinin sulanması için gerekli yatırım yaklaşık olarak 100 milyar TL. civarındadır.

DSİ Genel Müdürlüğünce yapılan çalışmalara göre (Ertunç 1970, S. 4). 1969 yılı itibariyle sulamanın yarattığı gayri safî millî gelir artışı 2859 TL./ha, üretim değerine katkısı ise 4242 TL./ha civarındadır.

D — Arazi Islâhı Durumu :

Ülkemizde 1967 senesi itibariyle ürün getirmeyen arazi genişliği 13.1 milyon hektardır. Türkiyede tarım arazisinin, potansiyelinin üzerine kadar erişmiş bulunması nedeniyle, bundan böyle tarım arazisinde muhtemel bir artma ancak halen toprak özellikleri itibariyle ürün getirmeyen arazilerin meliorasyon tedbirleriyle islâh edilmeleri ile sağlanabilir. Halen ürün getirmeyen araziler arasından ne kadarının meliorasyonla tarım arazisi haline çevrilebileceği konusunda detaylı etüdlere dayanan kesin rakamlar olmadığı gibi, bu konuda ileri sürülen rakamlar da birbirini tutmamaktadır. 1965 de hazırlanan Toprak Reformu kanun tasarısına göre yurdumuzda, 1 milyon hektarı tuzlu ve alkali, 3 milyon hektarı da orman içi ağaçlık ve çalılıklar olmak üzere halen ürün getirmeyen 4 milyon hektar arazinin tarım arazisi haline çevrilmesi mümkündür.

Orman kabul edilen alanlar içerisinde bulunan yabani zeytinlik, harnupluk, sakızlık, fundalık ve makiliklerin toplamı Sönmez (1964) e göre 2 milyon hektar, DPT (1966) na göre ise 1 milyon hektardır.

Memleketimizde drenaja muhtaç, çoraklaşmış, bataklık ve turbiyer karakterdeki arazi toplamı Z.M.O. (1965) e göre 3.3 milyon hektar civarındadır. Bu alan içerisinde bataklıkların kapladığı alan 361.265 hektar olup bunun yaklaşık olarak 146.000 hektarı halen kurutulmuş olup geri kalan 215.708 hektar alanın kurutulması için gerekli yatırım 280 milyon TL. civarındadır (DPT 1966, S. IV - 10). Bugün ürün getirmeyen arazi içerisinde toplanan 1 milyon hektar genişliğindeki tuzlu ve alkali alanlarla, 361.225 hektarlık bataklık arazi dışında kalan yaklaşık olarak 1.94 milyon hektar arazinin ise yüzey ve toprak altı drenajına ihtiyaç gösteren arazi olduğu kabul edilebilir.

Taşlık ve kayalık arazilerin kapladığı alan hakkında kesin bir rakam mevcut olmamakla beraber bu miktarın 8 milyon hektar civarında olduğu ifade edilmektedir (DPT 1966, S. IV - 10).

IV — SORUNLAR VE ÇÖZÜM YOLLARI :

Ülkemizde 1934 - 1965 arasında geçen 31 yıllık devredeki arazi kullanma durumu incelendiği takdirde ortaya çıkan gerçek artan nüfusun baskısı altında tarım arazisinin 11.7 milyon hektardan, marjinal alanları da aşarak 26.2 milyon hektara ulaştığıdır. Diğer traftan bugün bile birim alandan elde edilen tarımsal ürün yönünden, gelişmiş ülkelere kıyasla arada büyük bir uçurumun bulunduğu, örneğin Kuzeybatı Avrupa Ülkelerinden 3 - 4 kat, Orta Avrupa Ülkelerinden 2 - 3 kat, İtalyadan 1.5-2 kat geride bulunduğumuz, (Çakman et al. 1965) bir gerçektir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerle yapılan bir karşılaştırmada da durumumuz yine avantajlı görülmemektedir. Bunun ifade ettiği anlam, ülkemizin, artan nüfusun ihtiyaç duyduğu tarımsal ürün sorununu, yakın senelere kadar birim alana düşen tarımsal ürün artışı ile değil daha kolay bir yol olan tarım arazisini ekstansif bir şekilde genişletmekle çözdüğüdür.

Arazi kullanma kabiliyet sınıfları dikkate alındığı taktirde tarıma elverişli arazi varlığımız 18.8 milyon hektardır (DPT 1966, S. 111-2). Oysa bu sınır daha 1952 senesinde aşılmıştır. Bu tarihten sonraki genişleme daha ziyade büyük bir çoğunluğunu meraların teşkil ettiği marjinal alanlarda olmuş, 1960 dan sonra köylü kendisi de farkına varmış olmalıdır ki bu genişlemenin hızı azalmış, 1965 den sonra ise nisbi olarak bir duraklama dönemine girilmiştir. Buna mukabil tarım arazisi üzerindeki nüfus baskısı her geçen sene büyük bir hızla artmaktadır. Arazi kullanma kabiliyet sınıflarına göre tarıma elverişli arazi varlığımız dikkate alındığı takdirde, ülkemizde kişi başına düşen arazi genişliği 1960 senesinde 0.68

hektardan 1965 de O.60, 1970 senesinde ise 0.54 hektara düşmüştür. Ülkemizde kişi başına düşen tarım arazisi varlığı gelecekte daha büyük bir oranda düşecektir.

Bu durumda ülkemizin karşılaştığı en büyük sorun, marjinal sınırını aşmış bulunan tarım arazisinden, hızla artma eğiliminde olan nüfusumuz ve topyekûn kalkınmamız için gerekli tarımsal üretimin elde edilmesidir. Halen ürün getirmeyen, pahalı kültürteknik tedbirleriyle tarıma açılabilecek arazi varlığımızın da çok sınırlı olduğu göz önünde bulundurulursa, tarımsal üretimimizi arttırmanın yegâne çözüm yolunun birim alandan daha fazla ürün almak, diğer bir deyimle tarımda verimliliği artırmak olduğu, bugün herkes tarafından bilinen bir gerçektir.

Bugün ülkemizde tarımsal üretim ve bu üretimi yapan toplumun doğal kaynakların kullanılmasına ilişkin alt yapıdan, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel nedenlere kadar uzanan büyük sorunları vardır. Bu sorunların çözümlenmesinde, köy toplumuna hizmet götürerek yardımcı olmaya çalışan kamu kuruluşlarımızın çabaları plânlı bir hedefe yöneltilemediğinden, sarfedilen çabalar semeresiz kalmakta, sorunlar her geçen sene daha da artmaktadır. Tarımsal üretimin alt yapıdan, üretim ve üretilen ürünlerin satışına kadar olan çözüm bekleyen sorunları, köklü bir reform anlayışında çözümlenmedikçe; üretimi yapan toplumun sosyal ve kültürel yaşama olanakları yükselmedikçe tarımsal üretimimizin arttırılması ve topyekûn kalkınmamızın güçlüğü, zamanımızın bir gerçeğidir. Bu sorunların çözümlenmesi ise aydınımız, kentlimiz ve köylümüzle mutlak bir fedakârlığı, heyecanlı bir gayreti ve tüm bir ulusal silkinmeyi gerektirmektedir.

Tarımımızın alt yapıya ilişkin, arazi kullanma, mülkiyet ve tasarruf sisteminden üretimin fiziksel ortamına kadar çözüm bekliyen bir dizi sorunu vardır. Arazi kullanmaya ilişkin sorunlar: halen 26.3 milyon hektarı bulan tarım arazisinin, arazi kullanma kabiliyeti sınıflarına göre tarıma elverişli olduğu kabul edilen 18.8 milyon hektara indirilmesi, orman ve mera arazisinde yeni açmaların kesinlikle önlenmesi, meralarımızdaki hayvan baskısı ve dolayısiyle aşırı otlatmanın önlenmesi, kuru ziraat alanlarında kuraklığa ilişkin sorunların teknolojik yöntemlerle çözümlenmesi ve sulanabilir nitelikteki arazimizin tüm üretim potansiyelinden yararlanmak için toprak ve su kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir.

Halen 26.3 milyon hektarı bulan tarım arazimizin 6 milyon hektarı orta, 4 milyon hektarı şiddetli, 8 milyon hektarı da çok şiddetli bir eroz-

yon zararına maruz bulunmaktadır (DPT 1966, S. III - 2). Yurdumuzda erozyonun kontrol altına alınması için gerekli yatırım miktarı yaklaşık olarak 90 milyar TL. olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam Türkiye'nin toprak varlığını muhafaza etmek yönünden ne büyüklükte bir sorunla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu sorunun ulusal bütçemizin bugünkü veya yakın gelecekteki olanakları ile tüm olarak çözümlenmesi güçtür. Ormanlık alanlardaki tahribatın durdurulması, mera alanlarımızın aşırı otlatmadan kurtarılması ve tarım teknolojisi yönünden çiftçinin kendi gayretlerine ilişkin çalışmalarının etken bir hale getirilmesi, yurdumuzdaki erozyon zararını büyük ölçüde hafifletecek tedbirlerdir. Nitekim bu durum ikinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında da benimsenerek (DPT 1967, S. 311) toprak muhafaza yatırımları konusunda devletçe ele alınacak işler meyanında özellikle son yıllarda Orta Anadoluda kendini şiddetle gösteren rüzgâr erozyonunu önleyici tesisler ve taşkınlara ilişkin yan dere havzalarının ıslâhı çalışmalarına yer verilmiştir.

Ülkemizde halen ziraat arazisinin 1/3 üne yakın kısmını teşkil eden 8.3 milyon hektar arazi her yıl nadasa bırakılmaktadır. Bu kadar geniş bir alan kaplayan nadas arazinin ekolojik şartları itibariyle her yıl ekime elverişli olan kısmının tesbit edilerek bundan yararlanmak, hem tarımsal üretimimizin arttırılması ve hem de su ve rüzgâr erozyonuna açık olan bu alanların korunması yönünden üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Özbek et al. (1967) tarafından nadasın arid iklim şartlarında su muhafazası üzerine etkisi konusunda Neutron metodu uygulanmak suretiyle yapılan 5 yıl süreli bir çalışmada, nadasın ortalama yağışın % 20-22 si oranında fazla su tuttuğu bulunmuştur. Kanaatimizce bu fazlalık zamanımızda toprak rutubetinin muhafazasına ilişkin toprak işleme, kültürel ve yapısal tedbirlerle telafi edilebilecek kadar azdır. Aynı araştırıcı tarafından Orta Anadoluda nadas yapılmadan her yıl mahsül almak için gübreler ile toprağa verilecek besin maddelerinin çeşit, miktar ve kullanma zamanlarının tayini konusunda 1965 - 1970 yılları arasında yapılan bir araştırmanın arazi çalışmaları bitirilmiştir. Bu çalışmanın değerlendirilmesi ile ortaya çıkacak sonuçların nadas konusundaki sorunlarımıza ışık tutabileceği ümit edilmektedir.

Ülkemiz iklim şartlarında, tarım arazimizin % 96 sında üretim artışını sınırlayıcı nitelikte olan en önemli faktörün su noksanlığı olduğuna daha önce değinilmiştir. Bu nedenle sulama, bugünkü ve gelecekteki tarımsal ürün ihtiyacımızın karşılanmasında diğer üretim faktörlerinin olumlu etkilerinin gerçekleştirilmesinde katalizör rolü olan bir üretim faktörü-

dür. Bu gerçek göz önünde bulundurularak, birinci ve ikinci beş yıllık plânlarda toprak ve su kaynaklarımızın sulama yönünden geliştirilmesine önem verilmiş ve ulusal bütçemizin olanakları içinde bu amaçla küçümsenmeyecek yatırımlar yapılmıştır.

Yurdumuzun sulanabilir nitelikteki arazi potansiyeli ile su kaynakları birlikte dikkate alındığı takdirde teknik yönden sulanması mümkün görülen 8.5 milyon hektar araziden, bugün için sulandığı kabul edilen miktar ancak 1.8 milyon hektardır. Yakın senelere kadar sulamanın nisbi de olsa hemen ortaya çıkardığı üretim artışının cazibesine kapılınarak büyük sulama şebekelerimiz, su dağıtım sistemleri dah tamamlanmadan işletmeye açılmış, başlangıçta on sene olarak kabul edilen developman sürelerinin bitiminde bile sulanan alanlar, planlanan alanın küçük bir fraksiyonunu geçmemiştir. Seneler geçtikçe bilfiil sulanan alanlarda suyun rasyonel olarak kullanılmaması nedeniyle önemli sorunlar ortaya çıkmış, şebekelerde tesismasraflarını aşan rehabilitasyon yatırımları zorunlu olmuştur. Son birkaç yılda Seyhan ve Gediz projelerinde başlayan çalışmalar söz dışı edilirse büyük sulama şebekelerimizde büyük ölçüde tersiyer altı sulama developman (arazi toplulaştırması, tevsiye, tarla içi dağıtım sistemleri ve tarla içi drenajı) uygulamaları yapılamamıştır. Sulu ziraat'ın, kuru ziraat'a göre olan radikal farklılığı dikkate alınmamış, bu alanlarda tarımsal üretimin arttırılmasında gerekli olan üretime dönük organizasyon ve teknolojik işlemler sistematik bir yaklaşım içerisinde ele alınmamıştır. Bugün çağdaş anlamda sulu ziraat alanlarından kuru şartlara nazaran 4 - 5 kat verim artışı beklenirken, ülkemiz sulama alanlarında gerçekleştirilen uzun vadeli verim artışının, yapılan yatırımların yıllık masraflarını dahi ödeyip ödemediği ziraî ekonomistler için, ilginç bir araştırma konusu olabilir.

Ülkemizin sulu ziraat yönünden büyük bir potansiyeli vardır. Halen sulanmıyan 6.7 milyon hektar potansiyel sulu ziraat arazimizden, sulama developmanı sonunda verim, kuruya nazaran 4 kat arttırılabilirse, bu verim artışı teorik anlamda bugünkü tarıma elverişli arazi varlığımızdan daha geniş bir arazinin kuru şartlarda tarıma açılmasına eşdeğer olmaktadır.

Böyle bir hedefe erişmenin, bugün için teknik yönden bilinmeyen bir yönü yoktur. Yeterki sulu ziraatte toprak karakterini bozmadan, üretimde devamlı ve yüksek verimin ancak, suyun rasyonel bir şekilde kullanılması ve bütün üretim faktörlerinin tam bir entegrasyonu ile mümkün olabileceği gerçeği benimsensin, plânlanan hedefe bilgili ve azimli bir şekilde gidilsin. Özellikle büyük sulama projelerinin bir kırsal yerle-

şim düzeni içerisinde ele alınması, arazi mülkiyeti ve tasarruf düzeninden başlayarak üretimin son kademesine kadar olan işlemlerin rasyonel bir şekilde plânlanması ve uygulanması, sosyal ve kültürel yaşama olanaklarının yükseltilmesi, başarılı bir sulu ziraatın gereğidir.

Ülkemizin gelecekteki tarımsal ürün ihtiyacının karşılanmasında sınırlı da olsa diğer bir imkân halen ürün getirmez nitelikteki arazilerin kültürteknik çalışmaları ile islâh edilerek tarımda yararlanılmasıdır. Halen ürün getirmeyen tuzlu ve alkali toprakların islâhı nisbeten pahalı ve uzun vâdeli bir işlem olduğundan, bunların islâhının son kademeye bırakılarak arazi islâhında öncelik, bataklık, yabani zeytinlik, harnupluk, menengiçlik ve taşlık alanlara verilmelidir. Bu alanlardaki islâh çalışmalarında da yukarıda büyük sulama projeleri için sözü edilen ilkelere riayet edilmelidir.

ÖZET

Bugün ülkemizde yararlanılan tarım arazisi alanının marjinal potansiyelini dahi aştığı dikkate alınırsa, ihtiyacını şiddetle duyduğumuz tarımda üretim artışının gerçekleştirilmesinin belli başlı iki yolu vardır. Bunlardan birisi mevcut tarım arazisinde bugünkü verimliliğin arttırılması, diğeri de halen ürün getirmeyen arazilerin Kültürteknik tedbirleri ile ıslâh edilerek tarımda kullanılmasıdır.

Tarımımızda arazi kullanması, toprak muhafazası, sulama ve arazi ıslâhı sorunlarını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada toprak ve su kaynaklarına ilişkin alt yapı hizmetlerinin anlam ve önemi belirtildikten sonra Türkiye'de bugünkü durumun analizi yapılmış, sorunları ve çözüm yolları tartışılmıştır.

Ülkemizde 1934 - 1965 arasında geçen 31 yıllık devredeki arazi kullanma durumu incelendiği takdirde ortaya çıkan gerçek, artan nüfusun baskısı altında tarım arazisinin 11.7 milyon hektardan marjinal alanları da aşarak 26.2 milyon hektara ulaştığıdır. Arazi kullanma kabiliyet sınıfları dikkate alındığı takdirde tarıma elverişli arazi varlığımız 18.8 milyon hektardır. Oysa bu sınır daha 1952 senesinde aşılmıştır. 1965 yılından sonra ise tarım arazisindeki genişlemede nisbi bir duraklama dönemine girilmiştir. Buna mukabil arazi üzerindeki nüfus baskısı büyük bir hızla artmıştır ve gelecekte de artacaktır.

Bugün ülkemizde tarımsal üretim ve bu üretimi yapan toplumun; doğal kaynakların kullanılmasına ilişkin alt yapıdan, ekonomik, teknolojik, sosyal ve kültürel nedenlere kadar uzanan büyük sorunları vardır. Bu sorunların çözümlenmesinde, köy toplumuna hizmet götürerek yardımcı olmaya çalışan kamu kuruluşlarımızın çabaları plânlı bir hedefe yöneltilemediğinden sarfedilen gayretler semeresiz kalmakta, sorunlar her geçen sene daha da artmaktadır.

Tarımsal üretimin alt yapıdan, üretim ve üretilen ürünlerin satışına kadar olan sorunları köklü bir reform anlayışında çözümlenmedikçe, üretimi yapan toplumun sosyal ve kültürel yaşama olanakları yükseltilmedikçe, tarımsal üretimimizin özlenen düzeye yüksetilmesi ve topyekûn kalkınmamızın güçlüğü zamanımızın bilinen bir gerçeğidir. Bu so-

runların çözümlenmesi ise aydınımız, kentlimiz ve köylümüzle mutlak bir fedakârlığı, heyecanlı bir gayreti ve tüm bir ulusal silkinmeyi zorunlu kılmaktadır.

Tarımımızın, alt yapıya ilişkin arazi kullanma, mülkiyet ve tasarruf sisteminden üretimin fiziksel ortamına kadar çözüm bekliyen bir dizi sorunu vardır. Bunların teknik nitelikte olanları arasında; halen 26.3 milyon hektarı bulan tarım arazisinin arazi kullanma kabiliyeti sınıflarına göre tarıma elverişli olduğu kabul edilen 18.8 milyon hektara indirilmesi, orman ve mera arazisinde yeni açmaların kesinlikle önlenmesi, meralarımızdaki hayvan baskısı ve dolayısiyle aşırı otlatmanın azaltılması, kuru ziraat alanlarında kuraklığa ilişkin sorunların teknolojik yöntemlerle çözümlenmesi ve sulanabilir nitelikteki arazimizin tüm üretim potansiyelinden yararlanmak için toprak ve su kaynaklarımızın rasyonel bir şekilde kullanması zikredilebilir.

LİTERATÜR

1 — Aksöz, İ. 1969 "Türkiyede Arazi Toplulaştırmasının Önemi", Topraksu, Sayı: 29, Ankara.

2 — Çakman, A. et al. 1965 "Türkiye Tarımının Potansiyeli ve Tarım Politikasının Ana Hatları", Z.M.O. Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi Cilt 2, Ankara

3 — Darlot, A. 1960 "Les Besoins en Eau de L'agriculture" L'eau, No. 12, Paris.

4 — Darves - Bornoz, 1960 : L'avenir de l'irrigation en France", L'eau No. 12, Paris.

5 — D.İ.E, 1968 : "Tarımsal Yapı ve Üretim 1968", Yayın No. 564, Ankara.

6 — D.İ.E, 1969 : "Türkiye İstatistik Yıllığı 1968", Yayın No. 580, Ankara.

7 — DPT, 1966 : "İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Toprak ve Su Kaynakları Geliştirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara.

8 — DPT, 1967 "Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl 1968 - 1972", Ankara.

9 — DSİ, 1969 : "Haritalı İstatistik Bülteni", Ankara.

10 — DSİ, 1970 : "International Commission on Irrigation And Drainage, Turkish National Committe", Bullettin No. 2, Ankara.

11 — Ertunç, K. 1970 : "DSİ Sulamalarına Toplu Bir Bakış" DSİ Genel Müdürlüğü İşletme ve Bakım Dairesi, Ankara.

12 — FAO, 1959 : "FAO Mediterranean Development Project, Turkey Country Report", Rome, Italy.

13 — İ.G.M, 1948 : "Küçük İstatistik Yıllığı", Yayın No. 290, Ankara.

14 — Işıklı, İ. 1970 : "Plantation and Watershed Manegement in Turkey", Cento Conference on Forest Development Policy, Ankara.

15 — Özbek, N. et al. 1967 : "The Neutron - Moisture Meter in Studies of the Effect of Fallow on Water Conservation in Arid Regions", International Atomic Energy Agency, Vienna.

16 — Özuygur, M. 1965 : "Tarımda Doğal Kaynakların Muhafazası ve Geliştirilmesi", Z.M.O. Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi, Cilt 2, Ankara.

17— Sally, H. L. 1968 : "Irrigation Planning for Intensive Cultivation", Asia Publishing House, London.

18 — Schwab, et al 1966 : "Soil and Water Conservation Engineering" John Wiley and Sons Inc, New York.

19 — Soykan, İ. 1962 : "Orta Anadoluda Rüzgâr Erozyonu", Topraksu, Sayı: 11, Ankara.

20 — Sönmez N. 1964 : "Existing Land Ownership and Land Use Conditions in Turkey," University of Ankara. Yearbook of the Fauculty of Agriculture 1963, Ankara.

21 — Tarım Bakanlığı 1965 : "Toprak Reformu Kanun Tasarısı ve Gerekçesi", Yayın No. H - 8, Ankara.

22 — Topraksu Genel Müdürlüğü, 1969 : "Konya Topraksu IV. Bölge Müdürlüğü", Ankara.

23 — Ziraat Mühendisleri Odası 1965 : "Tarımda Doğal Kaynakların Muhafazası ve Geliştirilmesi", Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi, Cilt1, S. 199 - 214, Ankara.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No. 5

— A-B —

Tohumluk ve Gübre

Yazan

Dr. Ahmet DEMİRLİÇAKMAK

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — Tohumluk	5
A — Kanun Mahiyeti ve Önemi	5
B — Halihazır Durum	6
C — Tohumluk Sorunları	9
D — Çözüm Yolları ve Tavsiyeler	11
II — Gübre	12
A — Konunun Mahiyeti ve Önemi	12
B — Halihazır Durum,	13
C — Gübre Sorunları	16
D — Çözüm Yolları ve Tavsiyeler	18
III — ÖZET	19

Bu tebliğ Z. Yük. Müh. Dr. Ahmet Demirliçakmak'a kongre için hazırlattırılmıştır.

I — Tohumluk:

A — Konunun Mahiyeti ve Önemi :

Türkiye ziraî üretimini artırmak zorundadır. Halkımızın gıda ihtiyacını karşılayabilmek ve hatta bir ziraat memleketi olmamız dolayısıyla dış ticaret açığımızın kapatılabilmesi için daha çok ucuz, çeşitli ve kaliteli ziraî ürünler yetiştirip dış pazarlara sevketmemiz gerekmektedir.

Türkiye'nin artan tarımsal ürünler ihtiyacını karşılaması için baş vurulması gereken en önemli ve en müessir tedbir mevcut topraklarımızdan daha fazla verim sağlamaktır. Zira her yıl nüfusumuza katılan takriben 1 milyon insanı beslemek ve mevcut tarımsal nüfusumuzun gelir ve yaşama seviyesini yükseltmek ancak bu tedbirlerin alınması ile mümkündür. Bunun için mevcut tarımsal potansiyelin değerlendirilerek üretimin artırılması zorunlu bulunmaktadır. Bunun yolu da birim alan başına verimi arttırmaktır.

Birim alandan verimin artması, zamanında ve uygun aletlerle yapılacak iyi toprak hazırlaması ile birlikte, yetiştirilecek bitkinin ihtiyacına uygun gübre verilmesi, yüksek vasıflı tohum kullanılması, hastalık, haşere ve zararlı otlarla mücadele yapılması ve mümkün olduğu takdirde yeteri miktarda su vererek entansif tarımın geliştirilmesi ile mümkündür.

Demek oluyor ki birim alandan fazla ürün alabilmek için baş vurulacak çarelerden biri, verim kabiliyeti yüksek, iyi vasıflı tohumluklar kullanmaktır. Topraklarımız kuvvet itibariyle ne derece iyi ve işleme

tarzımız ne kadar mükemmel olsa dahi, "Herkes ektiğini biçer" atalar sözünde de açık olarak ifade edildiği gibi, yüksek ve standart bir mahsul elde etmek için toprağa iyi vasıflı yüksek verim kabiliyeti olan tohum atmak gerekir. İyi hazırlanmış bir tarlaya zamanında, muhitin iklim şartlarına uygun, yüksek verimli, yabancı maddelerden arı saf ve temiz bir tohumluk ekilirse alınacak mahsulün de miktar itibariyle fazla ve üstün vasıflı olacağı herkesce bilinen bir hakikattır. Kaldı ki, yurdumuzda genel olarak tohumlukların ekildiği topraklar özlenen değerde olmadığı gibi, diğer kültürel tedbirler de tekniğin istediği şekilde yerine getirilmemektedir. Yalnız şunu da hatırdan çıkarmamak lâzımdır. İyi vasıflı yüksek verimli tohumluk teknolojinin icap ettirdiği şartlar tam olarak yerine getirilmese dahi, yalnız başına mahsul verimini önemli bir derecede arttırmaktadır. Gerek memleketimizde gerekse yabancı memleketlerde yapılan denemeler aynı çevre şartlarında, yalnız fiziki olarak iyi vasıflı bir tohumun diğerlerinden % 12 - 15 oranında fazla ürün verdiğini göstermiştir. Tohumluk genetik değer bakımından da üstün olduğu takdirde tabiatıyla ürün artışı daha da fazla olacaktır.

Mahsuldarlığın artmasında önemli derecede rol oynıyan iyi vasıflı tohum yetiştirip çiftçilere intikal ettirdiğimizde meselâ hububatta % 12-15 oranında bir artış kolaylıkla temin edilebilecektir. Bu oranın 15 milyon tonluk bir hububat rekoltesinde ifade ettiği mana en az 1,5 milyon ton mahsul demektir. Bu miktarı cari ofis ortalama alım fiatı ile değerlendirildiğinde milli gelire yılda 1 milyar liralık bir kazanç sağlanacağı görülür.

B — Halihazır Durum:

Ziraatı ileri memleketlerde tohumluk konusu ciddiyetle ele alınıp yıllarca evvel halledilmiş olmasına rağmen Türkiye'de yurt ölçüsünde bir tohumluk programına ancak plânlı kalkınma devresiyle başlanmıştır. 1940 yıllarında, yıllık tohumluk dağıtımı bir kaç yüz tonu aşamamıştır. Devlet Üretme Çiftliklerinin kuruluşu ile tohumluk dağıtımında bir gelişme kaydedilmiş ise de dağıtım daha ziyade 5254 sayılı kanun gereğince çiftçiye yardım şeklinde olmuştur.

Bugün Türkiye'nin hubuhat, sanayi bitkileri, çayır mer'a yem bitkileri v.s. yıllık tohumluk ihtiyacı 2 milyon ton kadardır. Bu miktarın 1,9 milyon tonu hububata ve bununda takriben 1,4 milyon tonu buğdaya aittir.

Yurdumuzda üretilen hububat cinslerinin umumiyetle kendini döllüyen bitkiler olması dolayısiyle tohumluklarının 5 senede bir yenilenmeleri esas alındığında (Tarım Bakanlığınca uygulanan tohumluk programları bu esas üzerine hazırlanmıştır). Türkiye'nin yıllık tohumluk ihtiyacı 350 - 400 bin ton civarında bulunmaktadır.

Çiftçimiz gerekli tohumluğu, devlet eliyle dağıtılan iyi tohumluktan sağlar ise de, bu iyi tohumluktan elde edilen ürünün ertesi yıl yeniden tohumluk olarak kullanılması oranı yurdumuzda % 10 - 15 i aşmadığı kabul edilmektedir. Bu bakımdan çiftçimiz daha çok kendi tohumluğunu kullanmaktadır. Çiftçimizin tohumluk olarak kullandığı kendi mahsulu ise umumiyetle gerek fiziki yönden ve gerekse genetik yapı itibariyle iyi tohumluk vasfına haiz değildir.

Yurdumuzda, her yıl ihtiyaç duyulan tohumluğun 1/5 ini sertifikalı veya kontrollu tohumlukla karşılamak, yıllık toplam hububat tohumluğunu 5 senede yenilemek gayesiyle Tarım Bakanlığı tarafından "Sertifikalı ve Kontrollu Tohumluk Programı" adı ile bir program yürütülmektedir. 1963 yılında, Kalkınma Plânının birinci 5 yıllık döneminde başlanılan bu programa göre, sertifikalı ve kontrollu tohumluklar, Devlet Üretme Çiftlikleri ile bunların temin ettiği sözleşmeli çiftçiler tarafından yetiştirilmektedir.

Tohumluk yetiştirilmesi, 1963 yılında yürürlüğe giren 308 sayılı tohumlukların tescili, kontrolu ve sertifikasyonu hakkındaki kanun ve bu kanunla ilgili yönetmelikler gereğince yapılmaktadır. Söz konusu kanun gereğince tohumluklar elit, orijinal, anaç ve sertifikalı olmak üzere dört kademeye ayrılmıştır. Elit ve orijinal kademeleri araştırıcıların nezareti altında araştırma müesseselerinde, anaç ve sertifikalı tohumluklar ise sertifikasyon teşkilâtının nezaret ve kontrolu altında D.Ü.Ç. ve sözleşmeli çiftçiler tarafından yetiştirilmektedir.

Tohumluklardan, sertifikalı ve kontrollu tohumluk programına girenler aşağıda 9 grupta toplanmıştır.

1 — Buğday, arpa, yulaf
2 — Melez mısır
3 — Çeltik
4 — Pamuk
5 — Ayçiçeği
6 — Şeker pancarı
7 — Patates

8 — Susam, yerfıstığı, soya
9 — Yonca, korunga, fiğ ve çayır otları.

Bunlardan birinci grubu teşkil eden buğday, arpa ve yulaf tohumlukların üretim ve dağıtımı ile ilgili sertifikalı ve kontrollu tohumluk programının 1963 - 1969 yılları genel uygulama durumu tablo 1 de gösterilmiştir.

Diğer gruplara giren ürünlerin tohumluk programı hedefleri daha az miktarlar olduğundan burada ayrıca gösterilmemiştir.

TABLO : 1

1963 - 1969 Yılları Serfikalı ve Kontrollu Buğday - Arpa - Yulaf Tohumluk Programı ve Uygulaması (*)

Yıllar	Buğday	Arpa	Yulaf	Toplam
1963 Yılı				
Üretim ve Dağıtım Programı	75.000	4.950	50	80.000
Üretim uygulaması	75.993	4.587	90	84.670
Dağıtım uygulaması	57.829	4.804	90	62.723
1964 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	110.250	15.000	200	125.450
Üretim uygulaması	54.904	5.719	—	60.623
Dağıtım uygulaması	57.183	4.736	—	61.919
1965 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	139.500	20.000	500	160.000
Üretim uygulaması	97.038	10.163	135	107.336
Dağıtım uygulaması	76.305,5	6.941,5	3,2	82.250
1966 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	126.500	20.000	500	147.000
Üretim uygulaması	106.927	12.951	—	119.878
Dağıtım uygulaması	126.310	15.437	10	141.757
1967 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	134.000	19.000	1.000	154.000
Üretim uygulaması	163.607	15.744	15	179.366
Dağıtım uygulaması	210.091	27.116	15	237.222
1968 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	291.000	30.000	1.000	322.000

Üretim uygulaması	165.249	15.681	—	180.930
Dağıtım uygulaması	160.249	15.681	—	175.930
1969 Yılı				
Üretim ve dağıtım programı	352.000	30.000	1.000	383.000
Üretim uygulaması	253.308	13.622	—	266.920
Dağıtım uygulaması	206.348	13.622	—	219.970

C — Tohumluk Sorunları:

Üretimde olduğu gibi tohumluk konusunda da buğday memleket ölçüsünde en önemli yeri işgal etmektedir. Miktar itibariyle en büyük yekûnu buğday tohumluğu teşkil eder. Bu ürünün üretim ve dağıtım programında ön görülen tohumluk hedeflerine diğer ürünlerde de olduğu gibi, genel olarak ulaşılamamıştır. Bazı yıllar (1963, 1967) üretim hedefi gerçekleşmişse de dağıtım genellikle (1966 ve 1967 yılları hariç) programda ön görülen hedefe erişememiştir. 1966 ve 1967 yıllarında da üretim dağıtım ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu ihtiyacı karşılamak üzere T.M.O. silolarından bazı yıllar oldukça fazla miktarlarda tohumluk hazırlanarak dağıtılmıştır.

Burada görülüyorki tohumluk üretimi programda ön görülen hedefe ulaşamamaktadır. Bu durumun daha ziyade sözleşmeli çiftçiler yolu ile üretimin istenilen seviyede yapılamamış olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca hava şartlarının gayri müsait gitmesinin de etkisi olmaktadır.

Dağıtım programının hedefe ulaşmamasında muhakkakki tohumluk fiatları en büyük rolü oynamaktadır. Sertifikalı ve kontrollu tohumluk fiatları yüksektir. Tohumluk alım ve dağıtımda finansman güçlükleri ile karşılaşılmaktadır. Ayrıca tohumlukların çiftçinin kolaylıkla alabileceği dağıtım merkezlerinde ve zamanında hazır bulundurulamaması da dağıtımın gerçekleşmesine menfi tesir etmektedir.

Tablo 1 de görüleceği gibi bazı seneler, programda öngörülen hedeften fazla gerçekleşmesine rağmen dağıtım ihtiyacını karşılayamamakta, bu ihtiyacın giderilmesi içinde T.M.O. den sıra malı buğday tohumluk olarak hazırlanıp dağıtılmaktadır. Dağıtılan bu mahsulün tohumluk evsafı çiftçinin kendi tohumluğuna benzer belki ondan biraz daha iyicedir. Fakat hiçbir zaman bu mahsulün tohumluk olarak dağıtılmaması icap eder. Çünkü T.M.O. silolarından alınan mahsul saf bir tohumluk olmıyacağı

Kaynak : Tarım Bakanlığı sertifikalı ve kontrollu tohumluk programı (1963 - 1967).

(*) Fazla dağıtım, Toprak Mahsulleri Ofisinden yapılan tahsis ile karşılanmıştır.

gibi, değişik yerlerden toplandığı için her türlü kontroldan uzak bulunduğundan ve hatta bazı yıllar ilâçlanmadan da dağıtıldığından hastalıkların yayılmalarına sebep olabilirler.

Tohumlukla ilgili çok önemli problemlerden biri de dağıtılan tohumluğun bilfiil ekiminin sağlanmamasıdır. Bu durum yurdumuzda çok karanlık bir husustur. Yukardaki rakamlardan anlaşılacağı üzere senede ortalama 131.377 ton buğday tohumluğu dağıtılmış bulunmaktadır. Bu miktar yıllık buğday tohumluğu ihtiyacının yarısına yaklaşmaktadır. Bunların da % 10 - 15 inin gelecek yıl yeniden tohumluk olarak kullanıldığı en kötümser bir tahminle kabul edilirse senede ortalama 150 bin ton iyi tohumluk ekliyor demektir. Bu miktar azımsanacak bir miktar değildir. Bununla asgari 1.5 milyon hektarlık saha ekilebilir. İyi tohumluğun, önemi kısmında da belirtildiği gibi üretimi % 12 - 15 artırdığı gerçeği karşısında yukarıda açıklanan miktarın yurdumuz buğday üretiminde mutlaka büyük etkisi olması gerekir. Halbuki buğday üretimimizde verimde devamlı olarak hissedilir bir artış görülmemektedir. Üretimimizdeki bir miktar artışın daha ziyade senenin gidişi ve gübre kullanılmasından ileri geldiği kuvvetle muhtemeldir. Bundan anlaşılıyorki dağıtılan tohumluğun küçümsenmiyecek bir miktarı tarlaya ekilmemekte ve yiyecek olarak kıymetlendirilmektedir. Yurdumuzun bazı bölgelerinde ara sıra duyulan ve ilâçlı tohumluğun yenilmesinden mütevellit meydana gelen bazı hastalıklar da bunu teyit etmektedir.

Tohumlukla ilgili diğer bir husus ta dekara atılan tohum miktarıdır. Daha önceki kısımlarda bahsedildiği üzere Türkiye'nin 1.4 milyon ton olan tohumluk ihtiyacı gerçekte biraz fazladır. Ziraat Fakültesinde yapılan bir araştırmaya göre, Ankara ili dahilinde tür değişikliği dikkate alınmaksızın dekara ortalama 17 kg. buğday ekilmektedir.

Konya bölgesinde ekmeklik buğday 14, makarnalık buğday 16 kg. üzerinden ekilmektedir. Diğer bölgelerde ve bilhassa küçük işletmelerde ekim şekillerine bağlı olarak bu miktarların çok daha fazla olduğu kuvvetle muhtemeldir. Araştırma müesseseleri bölgeleri için halen uygulanan tekniğe göre tohum miktarlarının normal dozlarını tesbit etmiş bulunmaktadırlar. Ayrıca bu miktarların gübre kullanıldığında % 15 oranında azaltılabileceğide gene araştırmalarla tesbit edilmiştir. Değişik ekolojilerde uygulanan tohum miktarları arasında farklar olacağı tâbiidir. Fakat mutlak olan gerçek çiftçimizin dekara gerektiğinden fazla tohum attığıdır. İyi bir tohum yatağı hazırlanması, ekimin sıra vari (mibzerle) yapılması hem yurt çapında önemli bir tohum tasarrufu sağlıyacak

hem de bu ekim metoduyla bitkilerin daha iyi gelişmesi imkânı yaratılacak ve dolayısiyle üretim arttırılmış olacaktır.

D — Çözüm Yolları ve Tavsiyeler :

1 — Daha önce de açıklandığı gibi arzu edilen miktarda tohumluğun dağıtılmamasının esas sebeplerinden biri fiatın yüksek bulunmasıdır. Gerçi diğer memleketlerde tohumlukların fiatları yurdumuzda uygulanan fiatlara nisbetle çok yüksektir. Hakikat te budur, tohumluk fiatlarının, tohumluk elde edilmesinde ciddi ve bilgili çalışmaların karşılığı olarak, yüksek olması icap eder. Fakat memleketimiz şartlarında ve bir başlangıç devresinde, çiftçimizi iyi vasıflı tohumluk kullanmağa teşvik ve alıştırma bakımından tohumluk fiatlarının asgari hadde tutulmasında büyük fayda vardır. En az 5 yıllık bir intikal devresi için, tohumlukların, mahsul fiatı üzerine tohumluk hazırlanmasında yapılan zaruri masrafların ilâvesiyle satılması, ziraî kalkınmamızda büyük rolü olacak faktörlerden biridir. Bu suretle çok mahdut geliri olan ekseri çiftçilerimizin iyi vasıflı tohumluk kullanmağa alâka ve gayreti artacaktır.

2 — Tohumluk dağıtımında, üretim merkezlerinden ilçe seviyesine inecek kadar bir sistem geliştirilmelidir. İlçe ziraat teşkilâtına Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, Ziraat Bankası gibi kuruluşlar yardımcı olmalı depoları ve teşkilâtları ile dağıtım işini desteklemeli ve kolaylaştırmalıdırlar.

3 — Tohumluklar zamanında dağıtım merkezlerinde hazır bulundurulmalıdır.

4 — Tohumluk programında ön görülen tohumlukların yetiştirilmesi daha ziyade tohumluk üretici çiftçilerin faaliyetleri ile sağlanabilecektir. Mahdut araziye sahip olan D.Ü.Ç. plânda derpiş edilen tohumlukların ancak muayyen bir miktarını yetiştirmektedir. Bu miktar gelecekte de aşağı yukarı aynı olacaktır. Sözleşmeli üretici çiftçiler vasıtasiyle tohumluk üretiminin daimliği garantili bulunmamaktadır. Fiat politikası bu hususta önemli rol oynamaktadır. Bu bakımdan özel sektöre dayalı serbest tohum yetiştiriciliği teşvik edilmeli ve tohumluk kontrolu ve tevzii ile ilgili esaslar bir an evvel geliştirilmelidir.

5 — Tohumluk hakiki ihtiyaç sahibi çiftçiye verilmeli ve zamanında tekniğine uygun bir şekilde ekimi sağlanmalıdır. Halihazırda Tarım Bakanlığının elinde tohumluğun yemeklik olarak sarfedilmesini önliyecek kanunî bir müeyyide mevcut değildir, fakat dağıtılan tohumluğun

çiftçi tarafından tarlaya ekiminin sağlanması için gerekli tedbirler bir an evvel alınmalıdır. Bu maksatla 5254 sayılı kanun yeni müeyyidelerle kuvvetlendirilmelidir.

6 — İyi vasıflı tohumluğun önemi, yayım teşkilâtı tarafından çiftçiye duyurulup benimsetilmelidir.

7 — Çeşitli bölgelere en iyi bir şekilde adapte olan yüksek verimli çeşitler ortaya konup bu çeşitlere ait iyi vasıflı tohumluk üretilip dağıtılmalıdır.

8 — Tohumluk alım ve dağıtımında kredi ve finansman güçlüklerine meydan verilmemeli yeni kaynaklar bulunmalıdır.

9 — Tohumluk programının uygulanmasında görev alan Genel Müdürlükler daire ve teşekküller arasında sıkı bir koordinasyon bulunmalıdır.

10 — Çiftlik ve işletmelerde yüksek vasıflı tohumluk yetiştirmenin gerektirdiği kültürel tedbirlerin zamanında noksansız alınmasına bilhassa dikkat edilmelidir.

II — Gübre:

A — Konunun Bahiyeti ve Önemi :

Dünya'da nüfusun hızla artışı, halihazır ve gelecekte gıda üretiminin de hızla artırılmasını zorunlu kılmaktadır. Yurdumuzda yıllık nüfus artışı oranının % 2,5 - 3 gibi oldukça yüksek bir seviyede seyredişi, Türkiye'yi, gıda üretiminin arttırılması zorunluğu ile daha yakından ilgilendirmektedir.

Halihazır ve yakın gelecekteki gıda ve beslenme yetersizliğini ciddiyet ve endişe ile müşahede eden çeşitli ülkeler ve kuruluşlar bu ihtiyacı karşılamak üzere kısa ve uzun vadeli tarımsal üretim tedbirlerine başvurmaktadırlar.

Üretimin artırılmasında en önemli rolü oynıyan faktörlerden birisi gübredir. Bu bakımdan gübre kullanılması büyük bir öneme haizdir. Bugün dünyada, mahdut bir kısımda (Kuzey Amerika ve Avrupa Ülkelerinde), geniş çapta gübre kullanılmaktadır. Diğer kısımlarda gübre tatbikatı yetersiz veya hiç yoktur. Son yıllarda bazı ülkelerde gübre kullanmakla istihsal edilen ürün miktarı iki misline yakın arttırılmıştır. Yapılan çalışmalara göre yalnız gübre kullanmakla ortalama olarak

% 40 - 50 oranında verim artışı sağlanmıştır. Eskişehir Tohum Islâh ve Deneme İstasyonunda yapılan araştırmalarda buğdaya dekara 4 kg. P_2O_5 verildiğinde 12 yıllık ortalamaya göre gübresizden 47 kg. daha fazla ürün alınmıştır. Ankara Ziraî Araştırma Enstitüsünde yapılan araştırmaların 10 yıllık ortalamasına göre gübreli ekim 41.4 kg. daha fazla ürün sağlamış, Orta Anadolu'nun 8 Devlet Üretme Çiftliğinde yapılan denemeler dekara 20 kg. süperfosfat verilerek yapılan gübrelemenin gübresizden 51 kg./da. daha fazla ürün sağladığını göstermiştir.

Bugün bütün insanlığın gayreti gıda artışını nüfus artışına paralel olarak yükseltmektir. Bunun için de ıslâh ve teknolojik gelişme bilhassa gübre kullanılması bir ahenk içerisinde yürütülmektedir. Son zamanlarda yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi bu gayretin sonuçlarındandır. Unutulmaması icap eden gerçek yüksek verimin ancak toprağa yeteri miktarda besin maddesi ilâve edildiği takdirde elde edilebilmesidir.

B — Halihazır Durum:

Yurdumuz toprakları genellikle bitki besin maddelerince fakirdirler. Bunun sebepleri çeşitli yollarla topraktan uzaklaştırılan bitki besin maddelerinin uygun bir gübreleme ile toprağa yeniden iade edilmemesi, organik artıkların ve bu arada sap, saman ve hatta bitki köklerinin dahi topraktan uzaklaştırılmasıdır. Toprak varlığı için hayati önemi olan çiftlik gübresi genellikle tarlaya atılmıyarak yakıt olarak kullanılmaktadır.

Elde mevcut bilgilere göre, esas bitki besin maddelerince ve meselâ azot ve kabili istifade fosfor bakımından çok fakir olan topraklarımız ayrıca yapı ve bünye gibi fiziksel özellikleri bakımından da besin maddelerinden dolayısıyla gübrelerden iyi bir şekilde faydalanmağa uygun bulunmamaktadır.

Gübre tatbikatı yurdumuzda henüz gelişme safhasındadır. Toprak hazırlığı ve tohumun gömülmesinde henüz çoğunlukla karasapan kullanılmaktadır. Bu vaziyette elle serpilmek suretiyle toprağa verilen tohum ve gübre tam gömülemediği gibi tohum yatağının dışındaki sahayada yayılmaktadır. Bu suretle gerek gübre kullanılışında ve gerekse işçilikte büyük bir israfa sebep olunmaktadır. Bu bakımdan gübrelemenin ziraî alet ve ekipman ile olan ilişkisi büyük bir önem kazanmakladır.

Türkiye'de kullanılan gübre miktarı, son yıllarda alınan tedbirler ve yürütülen başarılı bir yayım sonucu büyük bir artış göstermiştir. Memleketimizde 1960 - 1969 yılları arasında tüketilen ticaret gübresi Tablo : 2 de verilmiştir.

TABLO: 2

1960 - 69 Yıllarında Tüketilen Ticaret Gübresi Miktarları (Ton)

Yıllar	(% 21 N)	(% 16-18 P_2O_5)	(% 48-52 K_2O)	Toplam
1960	46.085	59.889	1.358	107.332
1961	140.022	77.000	30	217.052
1962	180.316	104.528	10.477	295.327
1963	186.760	218.661	21.000	426.421
1964	258.000	265.000	9.000	532.000
1965	340.000	443.000	10.750	802.750
1966	468.000	546.000	12.000	1026.000
1967	676.000	847.000	15.000	1538.000
1968	918.951	1177.424	20.259	2116.640
1969	1167.457	1256.835	24.129	2448.421

Yurdumuzda gübre tüketimi 1952 yılında 42.000 tondur. Bu miktar 1958 yılına kadar hemen hemen aynı tempo ile devam etmiş 1959 dan sonra gerek yerli fabrikalarda imalâtın artması ve gerekse gübre kullanılması ile ilgili tedbirlerin alınması sonucunda gübre tüketimi kayda değer bir artış göstererek, tabloda görüleceği gibi, 1966 da 1.026.000 tona ve 1969 yılında da 2.448.000 tona yükseltilmiştir. İlk zamanlarda sadece sulu ziraatla ve muayyen bitkilere verilen gübre bilâhare diğer mahsullere de verilmeğe başlanmış ve son 10 sene içerisinde oldukça fazla miktarda inkişaf görülmüştür. 1969 yılı tüketimi 1960 yılının aşağı yukarı 24 misli olmuştur.

Kısa zamanda önemli miktarda artan gübre tüketiminin verim üzerine müsbet bir tesiri bulunduğu şüphesizdir. Fakat bu gelişmeyi geniş alanlarda yapılan üretim üzerinde bariz bir şekilde görmek mümkün değildir. Yalnız buğday üretiminde (Tablo 3), son yıllarda ekiliş sahasında cüz'i bir artış olmasına rağmen dekara verimdeki artışın daha yüksek bulunduğu görülmektedir. Nitekim 1961 - 65 yılları ortalama ekim alanı, üretim ve dekara verim 100 kabul edilirse, 1966 - 69 yıllarına ait ekim alanı 105, üretim 117 ve dekara verim 112 olmaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi, son dört yılda üretimde sağlanan % 17 lik artışın, % 5 i ekim alanı artışından, geri kalan % 12 si de verim artışından ileri gelmektedir.

TABLO: 3

1965 - 69 Yılları Arasında Beşer Yıllık Buğday Dikiliş, Üretim ve Verim Ortalamaları

Yıllar	Ekim Alanı (Mil. Hek.)	Üretim (Mil. Ton)	Verim (Kg./Dek.)
1956—60	7.4	7.9	106.3
1961—65	7.8	8.4	107.4
1966—69	8.2	9.9	120.6

Gübre tüketiminde son senelerde görülen bu gelişme memnuniyet verici olmakla beraber asla kâfi değildir. Çünkü yurdumuzda kullanılan gübre miktarı muassır dünya devletleri ile mukayese edilmiyecek kadar azdır (Tablo 4).

TABLO: 4

1966/67 Yılında Bazı Ülkelerde Toplam Tarım Arazisine Göre Saf Madde Olarak Tüketilen Gübre Miktarı (Kg./Hek.)

Ülkesi	Gübrenin Cinsi N	P_2O_5	K_2O
Hollanda	150.29	48.60	58.23
Japonya	121.26	87.74	88.12
Kore	103.72	54.00	25.44
Batı Almanya	63.40	56.49	76.82
Bulgaristan	48.26	25.85	2.59
Lübnan	37.58	19.61	8.17
Fransa	29.12	40.11	30.13
Polonya	25.73	20.45	33.12
İtalya	23.30	22.68	8.49
İsrail	20.16	8.65	3.73
Yunanistan	16.72	11.68	1.74
İspanya	13.62	9.05	2.70
Yugoslavya	13.46	9.83	10.79
U.S.A.	12.40	8.84	7.50
Rusya	4.33	2.71	3.10
Türkiye	1.76	1.67	0.07
İran	1.64	0.82	0.11
Suriye	0.84	0.41	0.03

Kaynak : Fertilizers, 1968 F.A.O.

Tabloya göre Türkiye'de hektar başına sırasıyla 1.76, 1.67, 0.07 kg. saf madde olarak azot, fosfor ve potaslı gübre kullanılmasına mukabil bu miktar en yakın komşularımızda 10 mislinden fazladır.

Yurdumuzda buğday ziraatında tüketilen gübre, bu tüketimin toplam gübre tüketimi içerisindeki payı ve gübrelenen % de buğday ekim alanı ile birlikte tablo 5 de verilmiştir.

TABLO: 5

Buğday Üretiminde Kullanılan Ticaret Gübresi

Yıllar	Kullanılan Gübre (1000 Ton) Azotlu (% 21 N)	Fosforlu (% 16 - 18 P_2O_5)	Toplam	Toplam Gübre Tüketimi İçindeki Pay (%)	Gübrelenen Buğday ekim alanı (%)
1963	25	71	96	22,5	3,0
1964	30	90	120	22,5	3,8
1965	50	171	224	27,5	7,3
1966	80	206	286	27,9	8,5
1967	204	438	642	41,8	17,5
1968	309	670	979	46.2	24,2
1969	474	676	1.150	46,9	25,1

Kaynak : Tarım Bakanlığından alınmıştır.

Tabloda görüleceği üzere, 1969 yılında buğday üretiminde kullanılan gübre miktarı 1963 yılına nazaran, 10 mislinden fazla artmış bulunmaktadır. Buna rağmen gübrelenen ekim alanı oranı gene de çok küçüktür. 1969 yılında ekim alanının ancak % 25 gübrelenebilmiştir.

Türkiye'de gübre fiatları genellikle serbest piyasa esasına göre ayarlanmaktadır. Gübrelerin imâli, ithali, dağıtılması ve kredilendirilmesi ile çeşitli kamu kuruluşları görevlendirilmiştir. Özel sektör imalât ve tevzii işinde henüz ciddi bir çalışmaya girmemiştir. Yalnız bazı kooperatifler ve firmalar ithalât yapmaktadırlar.

C — Gübre Sorunları :

Türkiye'de gübre tüketiminde tabiat şartları oldukça elverişlidir. Fakat bugün kullanılan gübre miktarı daha öncede açıklandığı gibi ye-

tersizdir, üretimimizi arzu edilen seviyeye çıkarabilmek için gübre tüketiminin hiç olmazsa benzeri memleketler seviyesine çıkarılması icap etmektedir.

Gübrelerin imâlinde gerekli ham maddenin memleketimizde henüz yeterli derecede bulunmaması, ihtiyaç duyulan gübrelerin büyük bir kısmının (% 55) dışardan ithal edilmesini gerektirmektedir. Gübre ithalâtında karşılaşılan finansman güçlükleri ve döviz tedarikindeki gecikmeler, zamanında ve yeterli miktarda gübrenin çiftçiye intikalini önlemektedir. Ayrıca ithalâtın değişik teşekküllerce ve küçük partiler halinde yapılması fiatların yüksek olmasına sebep olmaktadır. Gübre fiatlarının serbest piyasa esasına göre ayarlanması satış fiatlarının yüksek olmasını intaç etmektedir. Gübre fiatları ile ürün fiatları arasında dengesizlik vardır. Bugün Türkiye'de gübre fiatları dünya piyasalarına nisbetle yüksektir.

Ticaret gübreleri çiftçiye aynı kredi şeklinde verilmektedir. Fakat çiftçinin çoğunluğu bankaya borçlu durumda olduğundan bu krediden tam manasıyala faydalanamamaktadır. Esasen bankada gübre için ayrılan fon, miktar itibariyle yetersizdir. Bu miktar ilk zamanlara nisbetle memnuniyet verici bir nisbette arttırılmış ise de bugün ve gelecekte ihtiyaca cevap verecek miktarda değildir.

Gübre ve gübreleme ile ilgili pratiğe intikali gereken araştırma sonuçlar, gereği şekilde ancak bazı bölgelere ve belirli ürünlere intikal ettirilmiştir. Büyük çiftçi kitlesine henüz arzu edildiği şekilde gübrenin önemi ve gübreleme tekniği öğretilmemiştir.

Ziraî işletmelerimizin genellikle küçük ve dağınık bulunuşu, bir kısım işletmenin de ortakçılık ve kiracılıkla işletilmiş olması, gübre kullanılışı üzerinde geniş ölçüde olumsuz etki yapmaktadır.

Gübrenin imâli, ithali, kredilendirilmesi ve dağıtımı ile ilgili kuruluşlar arasında her zaman iyi bir koordinasyon sağlanamamaktadır. Dağıtım ile ilgili olarak ulaşım, depo ve satış merkezi gibi imkân ve durumlar bugünün ihtiyaçlarına dahi cevap verecek yeterlikte değildir. Ziraî Donatım ve Şeker Fabrikaları dışında her nekadar kooperatiflere ait 1000 nin üzerinde satış merkezi var ise de, tarım sahası itibariyle Türkiye'nin 1/8 i kadar olan Yunanistan'da bile 6700 adet satış merkezinin bulunduğu dikkate alınırsa 2000 ne yakın satış merkezinin memleketimiz için çok az olduğu kolaylıkla anlaşılır. Ayrıca bozuk yollarda, uygun olmıyan vasıtalarla, elverişsiz ambalaj içerisinde gübrenin kayba

uğramadan zamanında kullanılma mahallerine götürülmesi de bir problem olmaktadır.

D — Çözüm Yolları ve Tavsiyeler :

Yurdumuzda bitkisel üretimin özellikle birim sahadan alınacak ürün miktarını artırmak üzere ihtiyaç duyulan gübrelerin temin ve rantabl şekilde kullanılması için:

1 — Araştırma müesseselerinde toprak verimliliği ile ilgili çalışmalarda daha aktif ve koordine bir yol takip edilmeli elde edilecek sonuçlar en kısa zamanda çiftçiye intikal ettirilmelidir. Gübrenin önemi, gübreleme tekniğinin çiftçiye öğretilmesi hususunda gerekli yayım hizmetlerine hız verilmeli ve gübre kullanılması bilhassa teşvik edilmelidir.

2 — Gerek dahilde üretilen ve gerekse ithal yolu ile hariçten temin edilen gübreler, bitki besin maddeleri miktarı bakımından zengin (Konsantre) ve memleket şartlarına uygun kompoze gübreler olmalıdır. Bu suretle ambalaj, nakliye ve depolama masraflarında tasarruf sağlanacak aynı zamanda bitki besin maddelerinin toprak bakımından fiksasyonu önemli derecede azalmış olacağından gübreden daha fazla istifade imkânı hasıl olacaktır. Gübrelerin toz yerine daneli olması tatbikat sırasında akıcılığı temin etmek ve rüzgâr zayiatını önlemek bakımından önem taşımaktadır.

3 — Gübreler halen çoğunlukla serpme suretiyle tarlaya atılmaktadır. Bu bilhassa fosforlu gübrenin tesir kabiliyetini azaltmakta ve takriben % 50 daha fazla kullanmak lâzım gelmektedir. Bu bakımdan gübrenin toprağa verilmesinde en uygun alet olan kombine mibzerin memleket şartlarına, çiftçinin satın alma gücüne göre ve bilhassa hayvanla çekilir tiplerinin geliştirilip çiftçi tarafından kullanılması teşvik edilmelidir.

4 — Ürün fiatları ile gübre fiatları arasında denge kurulmalı ve bu denge muhafaza edilmelidir. Gübrenin mümkün olduğu kadar ucuz fiatla çiftçinin eline geçmesi sağlanmalıdır.

5 — Finansman ve kredi kaynaklarının, gübrenin tüketim artışına paralel olarak arttırılması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

6 — Artan talep karşısında mevcut üretimin dışındaki ihtiyaç için yapılacak ithalâtın değeri milyonlara baliğ olmaktadır. Bu dövizin mümkün olan kısa bir gelecekte tasarrufu için yerli gübre sanayii bir an önce yurt içi gübre talebine cevap verecek şekilde geliştirilmelidir.

7 — Gübrelerin imâli, ithali, dağıtımı ve kredilendirilmesi ile görevli kuruşlar koordine bir çalışma düzeni içerisinde bulunmalıdırlar. Gübre politikasını tesbit ve yürütülmesinden sorumlu Tarım Bakanlığı koordinatör kuruluş olarak birinci derecede söz sahibi olmalıdır.

8 — Halihazırda yerli gübre üretiminin henüz az olması ve ithal gübrenin de daha çok gübre kullanma mevsiminde getirilmesi dağıtımın giriş merkezlerinden yapılmasını mümkün kılmaktadır. Bu durumda depolama bakımından henüz bir problem mevcut bulunmamaktadır. Fakat ileriki yıllarda kullanılması ön görülen miktarların çiftçiye zamanında intikalini sağlamak üzere ilçeler ve hatta bucak ve köy seviyesinde bir depolama imkânlarının yaratılması hususunda gerekli tedbirin şimdiden alınması gerekmektedir. Gübrenin, çiftçinin yakınında satışa hazır halde bulundurulması tüketimde rol oynıyan en önemli faktörlerden biridir. Yukarıda bahsedilen depolama organizasyonu ile birlikte satış merkezlerinin de ilçeler, bucak ve köy seviyesinde geliştirilmesi icap etmektedir.

III — Özet :

Türkiye artan tarımsal ürün ihtiyacını karşılamak için mevcut topraklarından daha fazla ürün kaldırmak zorundadır. Bu da ancak birim alandan fazla ürün almakla mümkün olacaktır. Bitkisel üretimde birim alandan azami verimi sağlamada başta gelen tedbir tohumluk, gübre v.s. gibi girdilerin tekniğe uygun olarak kullanılmasıdır.

Tohumluk :

Yapılan araştırmalar aynı çevre şartlarında, tohumluğun tek başına diğerlerinden % 10-15 oranında fazla ürün sağladığını göstermiştir.

Yurdumuzda plânlı kalkınma devresinin başlaması ile birlikte üretimi artırmak üzere geniş çapta Sertifikalı ve Kontrollu Tohumluk Üretimi Programı'nın uygulanmasına geçilmiştir. Çeşitli bitkisel ürünlerin tohumluklarının üretimi, hazırlanması, dağıtılması ve kredilendirilmesi ilgili bu programın bazı bölümlerinde zaman zaman ön görülen hedeflere ulaşılmış bazılarında ise gerçekleşme oranı çok düşük olmuştur.

Gerek üretim ve gerekse tohumluk dağıtımında hedeflere ulaşılmamasında rolü olan önemli tıkanıklıklar tohumluk üretiminin yeteri miktarda geniş alanlara yayılmamış bulunmasıdır. Önemli bir adım olarak atı-

lan sözleşmeli çiftçilerle yapılan tohumluk üretimi, bugün için ihtiyaca cevap vermekten uzak, aynı zamanda külfetli ve büyük yatırımları icap ettirmektedir. Henüz özel sektöre dayalı bir tohumluk endüstrisi gelişmemiştir. Dağıtımda tohumluk fiatlarının çiftçinin alım gücünden yüksek olması, ayrıca tohumlukların çiftçinin kolayca alabileceği dağıtım merkezlerinin henüz örgütlenmemiş bulunması ve buralarda tohumlukların zamanında hazır bulundurulmaması tohumluk programının gerçekleşmesine menfi etki yapmaktadır.

Önemli tohumluk sorunlarından biri de, dağıtılan tohumluğun bilfiil ekiminin sağlanmamasıdır. Dağıtılan tohumluğun önemli bir kısmı, tohumluk olarak toprağa ekilmeyip, yiyecek olarak kıymetlendirilmektedir.

Gerek miktar ve gerekse kalite bakımından üretimi artırmak ancak çiftçilerimize daha şuurlu ve müessir hizmetle birlikte aşağıda sıralanan tedbirlerin program uygulamasına paralel olarak alınması ile mümkün olacaktır. Bu tedbirler;

1 — Çiftçilerimizi iyi vasıflı tohumluk kullanmağa teşvik ve alıştırma bakımından, tohumluk fiatları memleket gerçeklerine uygun olarak asgari seviyede tutulmalıdır.

2 — Özel sektöre dayalı serbest tohum yetiştiriciliği teşvik edilmeli ve memleket içinde tohumculuk endüstrisi bir an evvel geliştirilmelidir.

3 — Tohumluklar hakiki ihtiyaç sahibi çiftçiye verilmeli ve zamanında tekniğe uygun bir şekilde ekimi sağlanmalıdır.

4 — Tohumluk alım ve dağıtımında kredi ve finansman imkânları gelişmeye paralel olarak artırılmalıdır.

5 — İyi vasıflı tohumluğun önemi ısrarla çiftçiye duyurulmalı ve yüksek verimli iyi vasıflı tohumluğun ekimi teşvik edilmelidir.

Gübre :

Birim alandan elde edilecek ürünün arttırılmasında en büyük payı olan bir girdidir. Son yıllarda bazı ülkelerde ürün miktarı gübre kullanmakla iki misline yakın artırılmıştır. Yapılan araştırmalar yalnız gübre kullanmakla verimin ortalama olarak % 40-50 oranında arttığını göstermiştir. Bu oran yurdumuzda bazı yıllar daha da artmaktadır. Çünkü yurdumuz toprakları genellikle bitki besin maddelerince fakirdirler. Gübre kullanılması yurdumuzda henüz gelişme safhasındadır. Son yıllarda gübre tüketiminde büyük bir artık bulunmakta ise de kullanılan miktar as-

la kâfi değildir. Bitkisel üretimi arzu edilen seviyeye çıkarabilmek için gübre tüketiminin hiç olmazsa benzeri memleketler seviyesine çıkarılması icap eder.

Yurdumuzda yerli sanayi, yurt içi gübre talebini karşılayacak kapasitede bulunmamaktadır. Bu bakımdan ihtiyaç duyulan gübrenin büyük kısmı ithal yolu ile dışardan temin edilmektedir. Gübre ithalâtında karşılaşılan finansman güçlükleri ve döviz tedarikindeki gecikmeler, zamanında ve yeterli miktarda gübrenin çiftçiye intikalini önlemektedir. Gübre fiatlarının serbest piyasa esaslarına göre ayarlanması satış fiatlarını yükseltmektedir. Bu durum da gübre tüketimini kısıtlamaktadır.

En uygun şekilde gübrenin toprağa verilmesini sağlıyan ekipmanların, yurt gerçeklerine göre geliştirilmemiş olması gübreden beklenen faydayı azaltmaktadır.

Bitkisel üretimi arzu edilen seviyeye çıkartmak üzere ihtiyaç duyulan gübrelerin temin ve rantabl bir şekilde kullanılması için:

1 — Gübrenin önemi ve gübreleme tekniği yurt çapında çiftçiye öğretilmelidir.

2 — Gübrenin toprağa verilmesinde en uygun alet olan kombine mibzerin, memleket şartlarına, çiftçinin satın alma gücüne göre geliştirilip çiftçi tarafından kullanılması teşvik edilmelidir.

3 — Ürün fiatları ile gübre fiatları dengeli olmalıdır.

4 — Finansman ve kredi kaynakları, gübrenin tüketim hızına paralel olarak artırılmalıdır.

5 — Yerli sanayi, yurt içi gübre talebini karşılayacak şekilde geliştirilmelidir.

6 — Çiftçinin gübreyi kolayca alabilmesi için, ilçe hatta bucak ve köy seviyesinde yurt çapında bir satış merkezi örgütü organize edilmelidir.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 5

— B —

Tarımsal Krediler

Yazan

Kemal BİLGİN

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — HALİ HAZIR DURUM	7
A — Organizasyon	7
1 — Örgütlenmiş tarım kredi kuruluşları	7
2 — Örgütlenmemiş kredi kuruluşları	8
B — Kaynak ve Plasmanlar	9
1 — Öz kaynaklar	10
2 — Yabancı kaynaklar	10
III — PROBLEMLER	10
IV — ÇÖZÜM YOLLARI	13
ÖZET	

Bu tebliğ Z. Yük. Müh. Kemal Bilgin'e kongre için hazırlattırılmıştır.

I — GİRİŞ

Memleketimiz ekonomisinin ana unsurlarını teşkil eden çeşitli tarım işletmelerinde, işletmelerin öz kaynakları olan üretim faktörleri arasında normal bir ilişkinin kurulması gereklidir. Bu sayede modern tarım işletmeciliğinde diğer ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi işletmelerin rasyonel bir şekilde çalışarak en fazla kârı elde etmesi ancak mümkün olabilir.

Memleketimiz tarımında üretim unsurlarından olan arazi, sermaye ve iş gücünün en uygun bir şekilde kombine edilememesi üretimi aksi yönden etkilemektedir.

1965 yılında yapılan Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresinde bu konu Türkiye tarımında sermaye ve sorunları olarak ele alınmış, bölgesel ziraî işletme analizlerine dayanan araştırmalardan küçük ziraî işletmelerimizde arazi sermayesi ortalamasının % 50 nin üstünde ve buna karşılık para mevcudunun % 1 borç miktarının ise, toplam sermayeye nisbetle % 5 civarında olduğuna değinilmiştir.

Bununla beraber son yıllarda yapılan yine bölgesel araştırmalara göre, arazi sermayesinin İç Anadoluda % 63 - 67, Ege Bölgesinde % 67 - 89, (Denizli İli işletmelerinde % 67 - 81) Doğu Anadolu Bölgesinde % 48 teşkil ettiği görülmüştür.

İnsan gücüne gelince 1968 yılında toplam nüfusumuzun % 68'ni köylü nüfusu teşkil etmektedir. 14 milyona yakın çalışan nüfusun % 72 si ise, tarım sektöründa bulunmakta ve iş gücünün fazlalığı dolayısiyle mevsimlik ve gizli işsizlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sebepledir

ki; İkinci Beş Yıllık Plân döneminde iş gücü yoğunluğu yüksek sermaye birikimi sağlayıcı ve istihdam yaratıcı projelere göre öncelik verilmesi ve tarım teknolojisi ile ürün tiplerinde daha fazla iş gücü kullanmayı gerektiren değişiklikler öngörülmüştür.

Bunun yanında 1967 yılında tarım kesimi, toplam safî millî hasılanın % 35,6 sını sağlamış, tarımda çalışan nüfus başına 2900 TL. isabet etmiştir. 5 nüfuslu bir çiftçi ailesinin geçimi için bu miktarın azlığı Tarım Sektöründe tasarruf imkânının olmadığını göstermektedir.

Bu nedenle tarım sektöründe yatırımların yapılması ve sorunların çözülmesinde KREDİ başlıca bir vasıta olmaktadır.

Tarım işletmelerinin gelişmesinde ve üretimin arttırılmasında en önemli bir unsur olan sermaye imkânlarından bilhassa küçük işletmelerin yoksun bulunması, tarımda alt yapı ve bünye islâhı ile ilgili yatırımları yapma ve alet, makine, gübre, ilâç, tohumluk, damızlık gibi üretim vasıtaları satın alma yönünden bunları yetersiz durumda bırakmaktadır.

Bu yüzden çiftçilerimizin büyük bir ekseriyetini satın alma güçlerinin çok düşük olması dolayısiyle modern tarımsal gelişmelerden haberdar olmalarına rağmen halâ ecdattan kalma tarım usul ve adetlerini kullanmak zorunda kalmaktadırlar.

Bu yönü ile tarımsal kredi üretimde direkt bir input değilse de gerekli input temininde önemli vasıtadır.

Çiftçimizin tarımsal üretim faaliyetleri için gerekli inputların temini, ürünlerin iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve pazarlanması ve tarımımızda bünyesel reformların gerçekleştirilmesi iyi bir kredi sistemini gerekli kılmaktadır.

Üretimi arttırıcı faktörlerin pratiğe intikal ettirilerek etkili ve daha yaygın bir hale getirilmesi genellikle çiftçilerimizin işletmelerinde yatırım yapma olanaklarının arttırılması ancak kredi ile mümkündür. Halbuki çiftçimizin yatırım ve biriktirim gücü çok zayıftır. Bu itibarladır ki, Türk Ziraat Mühendisleri Odasının hazırlamış olduğu 2 inci Teknik Kongresinin "Bitki Üretiminde Verimliliği Arttıran Girdiler konulu tebliğin Tarımsal Krediler" bölümünü teşkil eden bu konuya giriş yapmak üzere memleketimizde tarım sektörüne sağlanan kredilerin önemine böylelikle değinmek suretiyle tarımsal kredilerin tümüne bir göz atmak daha faydalı olacaktır.

II — HALİ HAZIR DURUM :

Hali hazır durumu iki bölümde incelemek mümkündür.
A — Organizasyon,
B — Kaynak ve plâsmanlar,

A — ORGANİZASYON :

Bilindiği üzere memleketimizde tarım sektörüne kredi sağlayan kuruluşları,

1 — Örgütlenmiş Tarım Kredi Kuruluşları,
2 — Örgütlenmemiş kredi kuruluşları,
Şeklinde ayırıma tabi tutmak mümkündür.

1 — Örgütlenmiş Tarım Kredi Kuruluşları :

Bu bölüme giren kuruluşların başında T.C. Ziraat Bankası ile onun denetim ve gözetimindeki T. Kredi Kooperatifleri, T. Satış Kooperatifleri gelmektedir.

Bir çok ülkelerde, tarım kredisi alanında geniş bir iş bölümü yapılarak farklı yapıdaki tarımsal kredilerin de başka başka kuruluşlar tarafından verildiği görülmektedir. Memleketimizde ise, bu görevi yapan merkezi tarihi bir kuruluş T. C. Ziraat Bankasıdır.

T.C. Ziraat Bankası dışında, ziraî sektöre kredi açan başka devlet kuruluşları olmadığı gibi, özel sektör Tarım Kredi Müesseselerinin de sayısı ve iş hacmi sınırlıdır. Bunların başlıcaları Sümerbank, Tütüncüler Bankası, Bağcılar Bankası ve Ege Banktır. (Bu dört Bankanın 1962 sonu itibariyle ikraz bakiyeleri toplam ancak 9,35 Milyon TL. dır.) Özel bankaların bu sahaya kredi vermekten çekinmelerinin nedenleri, tarım sektörünün diğer sektörlerden farklı bir karakterde oluşu, mahsul fiatlarının devamlı dalgalanmalara maruz bulunuşudur.

Belli başlı tek ziraî finansman müessesesi olan T.C. Ziraat Bankası memleketimizin çok çeşitli ve büyük hacimdeki tarımsal kredi ihtiyacını karşılamaya imkân bulamamaktadır.

T.C. Ziraat Bankasının halen 720'nin üzerinde şubesi bulunmaktadır. Bu şubeler kanalıyla üreticiye kısa vadeli krediler (çevirme ve sürüm satış kredileri) ve orta ve uzun vadeli krediler (donatma verimlendirme ve iyileştirme, arazi edindirme tesis ve ziraat sanatları kredileri)

açılmaktadır. Bu krediler, tarımsal kredi alt sektörleri içinde en önemli yeri tutmaktadır.

Türkiye yüzeyindeki mevcut Tarım Kredi Kooperatif sayısı halen 2007'e ulaşmış olup, ortak sayısı 1.400.000 civarındadır. Türkiye'nin tarım işletmeleri mevcudu düşünüldüğünde kooperatiflerin istenilen ölçüde gelişmediği görülür. 2836 sayılı kanunla kurulmuş olan ve T.C. Ziraat Bankasının denetimi altında bulunan bu kooperatifler banka şubelerinin bulunmadığı veya seyrek bulunduğu (Doğu Anadolu Bölgesi) yerlerin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarının karşılanması yönünden büyük bir önem arzederler.

Bunun yanında memleketimizde 418 tarım satış kooperatifi, 25 Birliği mevcut olup, 188.623 ortağı bulunmaktadır. 2834 sayılı kanunla kurulmuş olan ve Ticaret Bakanlığı ile Bankanın denetimi altında bulunan bu Kooperatif ve Birliklere T.C. Ziraat Bankasınca her sene önemli miktarda kredi açılmaktadır. (1965'te % 15 ve 1969'da % 24)

Bu kredilerin amacı, kooperatiflere dahil ortak mallarını ve piyasa fiatlarını müstahsil lehine tutabilmek, çiftçinin mahsullerini işlemek, standardizasyon gibi muamelelere tabi tutup iç ve dış pazarlarda satışını sağlamak ve kooperatiflerin fabrika, depo gibi tesis ve gerekli makine ve diğer teçhizatını tamamlamaktır.

2 — Örgütlenmemiş Kredi Kuruluşları :

Dünyanın hiç bir yerinde ziraatle uğraşanlar tarımsal yenilikleri kendi imkân ve tasarrufları ile kendi işletmelerinde tatbik edememekte ancak hariçten, ödenmek üzere öz sermaye dışında yabancı sermaye kaynakları aramak zorunluluğunu duymaktadırlar. İşte bu yabancı sermaye, ya örgütlenmiş ziraî kredi veren kuruluşlardan (T.C. Ziraat Bankası, Kooperatifler gibi) veyahutta örgütlenmemiş herhangi bir kanun ve mevzuatı olmayan kişilerden temin edilmektedir. Bu kanaldan temin olunan krediler, daha ziyade yüksek faizli, teminatı belli olmayan işletme sahibine zararlı olan kredilerdir.

Çiftçimizin ne ölçüde bu tip kredi kullandığına ilişkin geniş çapta bir araştırma yapılmamıştır. Bölgesel mahiyette yapılan bir kaç araştırmanın neticeleri ise şöyledir:

1963 yılında, Devlet Plânlama Teşkilâtının Hatay'ın Altınözü İlçesine yaptığı "Ekonomik Kalkınmayı Önleyici Faktörleri" konulu anketin neticesinde, anket bölgesinde kullanılan ziraî kredilerin % 59 unun özel

kaynaklardan ve % 42'sinin ise T.C. Ziraat Bankasından sağlandığı tesbit edilmiştir.

1963 yılında Ankara'nın Balâ ve Keskin İlçelerinde yapılan tarım işletmelerimizin borç durumuna ilişkin analizler neticesinde, borçların % 40'ının T.C. Ziraat Bankası ve Kooperatiflerden, % 60 ının diğer kaynaklardan temin edildiği hesaplanmıştır.

1965 yılında Denizli ilinde yapılan Sosya-Ekonomik Survey sonuçlarına göre ise, çiftçiler tarafından kullanılan kredinin % 55 inin T.C. Ziraat Bankası ve Kooperatiflerden, % 45'inin ise özel kaynaklardan sağlandığı tesbit edilmiştir.

Tarım işletmelerimizce, örgütlenmemiş kredi müesseselerinden temin edilen miktar hesaplanamadığı ve hatta bu konuda yapılan B. Millet Meclisi araştırmalarının sonucu da bilinmemektedir. Bununla birlikte 1963 yılında Türk Tarımındaki pasif sermaye miktarı 12.704.100.000 TL. dır. Bu işletmelerin borçlarının % 40'ının banka ve kooperatiflerden temin edildiği düşünülürse, çiftçilerimiz ve örgütlenmiş kredi müesseselerinden 5.081.640.000 TL. ve örgütlenmemiş kredi piyasasından ise 7.622.460.000 TL. nın sağlandığı (yaklaşık olarak) söylenebilir.

Örgütlenmemiş kredi piyasasından faiz ve vadeler ise büyük çeşitlilik göstermektedirler.

1963 yılında, Devlet Plânlama Teşkitâtınca Hatay İlinin Altınözü İlçesinde yapılan incelemelerde, köylülerin özel kişilerden ayda % 3.75'i ve yıllık % 25-30'u aşan ve bazı hallerde mahsulün alivre satılmasıyla daha da yükselen nisbetlerde faiz vermek suretiyle para almak zorunda kaldıkları tesbit edilmiş bulunmaktadır.

1964 yılında Cento tarafından düzenlenen kredi ve kooperatif konusundaki gezici seminerde, memleketimizde yapılan incelemelerde % 60 faizle eş, dost ve tüccardan 6-12 ay vade ile borç alındığı tesbit edilmiştir.

B — KAYNAK VE PLÂSMANLAR :

Memleketimizin tarımsal kredi ihtiyacının kesin olarak tesbiti konusunda araştırmalar dayalı etraflı bir çalışma yapılmamış, zaman zaman çiftçilerimizin keendi öz kaynaklarından karşılıyamıyacaşları başlıca inputların tedarikinde ihtiyaç duyulacak krediler global olarak tesbit edilmiştir.

Tarım sektörünün ihtiyacı olan gerçek tarım kredisinin T.C. Ziraat

Bankasınca karşılanabilmesi için her şeyden önce bu kuruluşun kaynak olanaklarını bilmek ve düşünmekle mümkün olabilir.

T.C. Ziraat Bankasının kaynaklarını,

1 — Öz kaynaklar,

2 — Yabancı kaynaklar

Şeklinde incelemek mümkündür.

1 — Öz kaynaklar :

İsminden anlaşılacağı üzere T.C. Ziraat Bankasına muhtelif kanunlarla verilmiş sermaye, ihtiyat ve karşılıklarla kârlardan ibarettir.

2 — Yabancı kaynaklar :

Tahviller, muhtelif fonlarla mevduat (vadeli, vadesiz) alacaklı carî hesaplar ile Merkez Bankası Reeskont ve avans imkânları v.s. den ibaret olup, bu yabancı kaynaklar Banka malî bünyesinin ortalama 92,7 gibi önemli bir unsurunu teşkil etmektedir.

Bu duruma göre Bankanın kendi öz kaynaklarının miktar ve nisbet itibariyle pek az ve kifayetsiz olduğu ve bu nedenle orta ve uzun vadeli ziraî yatırım kredilerine imkân ayıramadığı bir gerçektir.

Kaynak ve imkânlara göre yıllar itibariyle ziraî sektöre ayrılan plâsmanlar EK: (1-2) cetvelde gösterilmiştir.

Yabancı Kaynaklardan en önemli kalemler:

Vadeli ve vadesiz tasarruflar % 39,8

Merkez Bankası Reeskont ve avans % 34,1

Merkez Bankasının risk santralizasyondan derlenen bilgilere göre (*) 1968 yılında Tarım Sektörü, toplam banka kredilerinden % 26,7 oranında yararlanmıştır.

Yukarıdaki plâsmanların yıllık seyri takip edildiğinde, Bankanın kredi artışına yöneltebildiği imkânlar yaklaşık olarak 1,5 milyar lira civarında olup, bu miktarın % 75'i ziraî kredilere, % 25'i resmî ve ticarî kredilere gitmektedir.

III — PROBLEMLER :

Bundan önceki bölümlerde değinildiği üzere örgütlenmiş tarımsal kredi kuruluşlarından olan T.C. Ziraat Bankası Kuruluş Kanunu gereğince küçük çiftçinin ihtiyaçlarının öncelikle karşılanmasını ön görmüş bulunmaktadır.

(*) Ikinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Sahife: 106

Özellikle küçük işletmelere yönelmiş az miktardaki 500-750 TL. kredilerin işletmelerin ziraî amaçları dışında kullanıldığı görülmekte ve üretime gitmeyen bu yetersiz ve kontrolsüz krediler tekrar Banka ve Kooperatiflere geri ödenemedikleri için Banka Kaynaklarının dondurulması, faizlerin de eklenmesi suretiyle her yıl artan bir nisbetle bu kredilerin kullandırılması geri ödemeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Memleketimizde ziraî kredinin tedarik, tevzii ve kontrolü ile geri ödenmesi konularında sayılabilecek bir çok dar boğazlar mevcuttur. Bunlar arasında en önemli konular aşağıda gösterilmiştir.

1 — Çiftçilere açılan krediler yetersizdir.

2 — Açılan krediler vadeler yönünden dengesizdir.

3 — Açılan krediler bir plân ve proje esasına dayanmadığı ve kontrolü yapılamadığı için ziraatte kullanılmamaktadır.

4 — Tarım işletmelerinin alt yapı hizmetlerini gerçekleştirecek orta ve uzun vadeli yatırım kredilerinin oranı, kısa vadeli kredilere nazaran çok düşüktür.

5 — Kalkınma plân ve programlarında tarımsal krediler için ön görülen tedbirler uygulanmamaktadır.

6 — T.C. Ziraat Bankasınca piyasa fiatı üzerinden verilen aynî tohumluk ve gübre gibi girdilerin bir kısım işletmelerde kullanılmayarak çok daha ucuz fiatlarla elden çıkarılması, satılması, çiftçilerin ödeme gücünü azaltmaktadır.

7 — Bankanın kaynak yetersizliği, tarım sektörünün gerçek tarımsal kredi ihtiyacını karşılıyamamakta ve dolayısiyle uygulanacak tarım politikasını da etkilemektedir.

8 — Çiftçilere açılan krediler için zaman alıcı ve kredi maliyetini yükselten formaliteler basitleştirilmemiştir.

9 — Kredi kuruluşlarınca çiftçilerden istenilen teminatlarla ilgili hususlar karışık ve zorluk çıkarıcı niteliktedir.

10 — Tarımsal kredilerin tevzii ve kontrolünde plâsmanların tesbit ve tefrikinde genel olarak Tarım Bakanlığına kanunen bir yetki verilmekten çekinilmiştir.

11 — Tarımsal kredi maliyetine tesir eden faizler yüksektir.

IV — ÇÖZÜM YOLLARI :

Tarımsal kredinin, dengesiz dağılımının nedeni, toprak varlığının işletmelerde de dengesiz dağılmış olmasıdır. Çünkü bugün Ziraat Bankası Tarım İşletmelerine maddi teminat karşılığında kredi verme durumundadır.

Kredi karşılığı ipotek edilen toprağın vasıfları verilecek kredi miktarı üzerinde etki etmektedir. Ziraat Bankası kredi karşılığı ipotek edilen toprağa, toprağın verimlilik derecesine göre değişen bir barem sistemi uygulamaktadır. Bu barem, bölgelere göre değişmektedir. Barem değerleri, toprağın gerçek değeri ile karşılaştırılamıyacak derecede düşüktür. Bu da üretimi arttırmak için ciddi olarak toprağa yatırım yapmak isteyen işletmelerin yeterli miktarda kredi almasını engellemektedir.

Türkiye'de kadastro işlemlerinin tamamlanmamış olması da kredileme sistemini olumsuz yönde etkilemektedir. Bir çok işletme, sahibi olduğu toprağı tapusuzluk nedeniyle ipotek etme olanağını bulamamakta ve bunun sonucu olarak da kredi alamaması durumunda kalmaktadır.

Büyük bir çiftçi kitlesinin kredi alamaması veya yetersiz miktarlarda alması ve kredi dağılımındaki dengesizlik, yüksek faizle kredi veren müesseselerin doğmasına ve yaşamasına sebep olmaktadır. Bazı hallerde ise T.C. Ziraat Bankasınca büyük işletmelere açılan krediler, küçük işletmeler için yeni bir kredi kaynağı olmaktadır.

Genellikle üreticiler Ziraat Bankasından ihtiyacı olan krediyi alamayınca yüksek faizle toprağını ipotek etmek suretiyle başka kaynaklardan kredi bulmakta, borcunu ödeyemediği takdirde toprağı ya tefeci veya onun yardımıyla toprak alma gücüne sahip büyük işletmelere satmaktadır.

Faiz hadlerinin yüksek olması neticesinde, tarım ürünlerinin maliyeti artmakta, dış memleketlerde pazar bulma ve ihracat imkânı azalmaktadır. Bunun yanında üreticinin kredi kullanması için, kredi kullanılma neticesinde elde edilen gelir farkından faiz masrafının çıkmasından sonra tatminkâr bir gelirin üreticiye kalması gerekir. Faiz hadlerinin yüksekliği bunu imkânsız kılmakta ve ayrıca kredi kullanımında riski arttırmaktadır.

T.C. Ziraat Bankası kredilerinin gerçek müstahsile kullandırılması gerekmektedir. Dar imkânlardan elde edilen krediyi, tamamen toprağı

işleyen ve geçimini topraktan sağlayan insanların kullanması için Tarım Bakanlığına görevler düşmektedir. Gerçek müstahsilin tayin ve tesbitinde en yeterli teşkilât köylerimize kadar uzanan Tarım Bakanlığıdır. İl ve ilçelerdeki hakiki müstahsili tayin ve tesbitte Tarım Bakanlığı Teşkilâtının görev alması zorunludur.

Bunun yanında T. C. Ziraat Bankasına kanunen yapılması gereken sermaye yardımları (Gerekli Ödeneklerin) her yıl bütçeye noksansız konulmalı ve T. C. Merkez Bankasınca tarım sektörüne ve ayrılan zirai reeskont kaynakları da artırılmalıdır.

ÖZET :

Memleketimizde uygulanacak olan tarım politikasının gerçekleşmesinde tarımsal kredilerin önemi çok büyüktür. Tarımımızın gelişmesinde üretimi arttırıcı faktörlerden olan inputların tarım işletmelerinde kolayca kullanılabilmesi tarımı gelişmiş bütün dünya milletlerinde olduğu gibi ancak KREDİ ile mümkün olmaktadır.

Bu yönü ile ziraî kredi belki bir input değil, fakat inputların tedarikinde bir vasıtadır. Bilhassa memleketimiz tarım işletmelerinin özellikleri itibariyle ecdattan kalan eski metodların terkedilememesi ve yıllık üretimden tasarruf yapılamaması nedenleri ile işletmelerin krediye olan ihtiyaçları artmaktadır.

Memleketimizde genel olarak kredi veren kuruluşları örgütlenmiş (T.C. Ziraat Bankası, Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri) ve örgütlenmemiş şeklinde ayırıma tabi tutmak mümkündür.

T.C. Ziraat Bankası ile onun denetim ve gözetimi altında bulunan Tarım ve Satış Kooperatifleri tarım kredisi tevziinde en büyük görevi alan resmi kuruluşlarımızdır. Bu kredi kuruluşlarına 1 nci ve 2 nci Beş Yıllık Plânlarda görevler verilmiştir.

Memleketimizin gerçek tarımsal kredi ihtiyacı yapılan araştırma ve hesaplamalara göre 1970 yılı için 8.528.293.000 TL. olup 2000 yılında ise bu miktar 42.765.803.000 TL. civarındadır. Halbuki T.C. Ziraat Bankası kendi özkaynak ve yabancı kaynak realizasyonlarına göre 1969 yılı çalışma ve plasman programlarına göre 1970 yılı için ziraî kredilerde 1.347.052.000 TL. bir imkân yaratabilmiştirki bu miktar 1970 yılı gerçek ihtiyacının 1/6 kadarıdır.

Kaynak yetersizliği nedeni ile yeteri kadar kredi verilemeyişi ve

verilen kredilerin daha ziyade kısa vadeli ve 500-700 TL. dilimleri teşkil etmesi yüzünden krediler ziraî amaçlar dışında kullanılmakta ve dolayısiyle örgütlenmemiş dediğimiz zararlı kredi kuruluşlarına çiftçilerimiz başvurmaktadırlar.

Bu tarz krediye başvurmanın başlıca nedenleri şunlardır.

1 — Çiftçilerimize Ziraat Bankası ve T. Kredi Kooperatiflerince yeter ölçüde kredi verilememesi,

2 — Bu kuruluşlarca verilecek kredilerde teminat müesseselerinin çiftçi lehine olmayışı,

3 — Memleketimizde ziraî sektörde meydana gelen her türlü tabiî afetlerin etkisini telâfi edecek sigorta mevzuatının bulunmaması,

4 — Çiftçinin elde ettiği ürünlerin pazarlanıp değerlendirilememesi ve dolayısiyle alivre satış mecburiyeti,

5 — Çiftçi ailesi başına düşen gelirin düşüklüğü, bunun yanında, üreticinin sosyal ihtiyaçlarını giderecek yardımların noksanlığıdır.

Çiftçilerimizin gerçek ve yeterli ziraî kredi ihtiyaçlarının temini için:

1 — Kredi kuruluşlarının ziraî krediye tahsis edebileceği öz ve yabancı kaynakların arttırılması.

2 — Kredi tevziinde formalitelerin ve bilhassa teminat konusunda gerekli kolaylığın sağlanması,

3 — Kredi verilişinde, kullanılışında ve hatta geri ödenmesinde Tarım Bakanlığı ile olumlu işbirliğinin yapılması

4 — Orta ve uzun vadeli kredilerin verilişinde mutlaka proje esasının uygulanması,

5 — Tarım kredilerinin tarım politikasına paralel ve hedeflerini gerçekleştirecek şekilde kullandırılması,

6 — Faiz hadlerinin düşürülmesi,

7 — Banka ve kooperatiflerin yürürlükteki mevzuatının günümüz şartlarına uydurulması,

8 — Tarım Satış Kooperatiflerince yapılan destekleme alımlarının daha gerçek alanlar ve ürünlerde, tutumlu bir şekilde yapılması gerekmektedir.

EK : 1

Milyon : TL.

T. C. ZİRAAT BANKASI YILLIK PLÂSMAN PROGRAMLARINDAN TARIM SEKTÖRÜNE AYRILAN PLÂSMANLAR

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
T. C. Ziraat Bankası						
Toplam plâsmanlar	5.171	6.145	7.659	9.679	12.075	13.489
Ziraî plâsmanlar	3.287	3.992	5.160	6.924	8.789	10.136
Ziraî plâsmanların toplam plâsman içindeki yeri	% 63,6	% 65,5	% 67,4	% 71,5	% 72,8	% 75,4

EK : 2

Milyon : TL.

TARIMSAL PLÂSMANLARIN ALT SEKTÖRLER İTİBARİYLE DAĞILIŞI

Tarımsal Plâsmanlar alt Sektörleri	1965	%	1966	%	1967	%	1968	%	1969	%	1970	%
Doğrudan doğruya çiftçilere açılan ziraî krediler	1.700	51	2.170	54	2.793	54	3.424	49	3.994	45	4.776	47
Tohumluk yardım kredileri	150	4	150	4	150	3	150	2	150	2	150	1,4
Ziraî kalkınma kredileri	102	3	122	3	175	3	200	3	250	3	365	3,6
T. Kredi Kooperatiflerine açılan krediler	850	26	1.000	25	1.292	25	1.650	24	1.950	22	2.200	21,7
Tarım Satış Kooperatiflerine açılan krediler	485	15	450	14	750	15	1.500	22	2.100	24	2.300	22,6
Teşvik ve geliştirme kredileri	—	—	—	—	—	—	—	—	345	4	345	3,4
T o p l a m :	**3.287**	**100**	**3.992**	**100**	**5.160**	**100**	**6.924**	**100**	**8.789**	**100**	**10.136**	**100**

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No : 5
— C —

Tarımsal İlâçlar

Yazan
Cevdet SEVİNTUNA
Ziraat Yüksek Mühendisi M.S.A.

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

Bu tebliğ Z. Yük. Müh. Cevdet Sevintuna'ya kongre için hazırlattırılmıştır.

A) KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Bugün bütün devletleri meşgul eden en önemli sorunlardan biri de hızla artan dünya nüfusunu besleyecek yeteri kadar gıda temin etmektir. Bitkisel üretimde hastalık ve zararlılarla mücadele, üretimin artmasına hizmet eden diğer mühim tedbirler kadar önem taşımaktadır. Mücadele hizmetleri ihmal edildiği takdirde, elde edilmesi mümkün olan ürünler % 100'e kadar varabilen bir tahribata uğramak suretiyle, diğer bütün tedbir, emek ve masraflar boşa gidebilir. Bugün memleketimizde ziraatı yapılan kültür bitkileri miktarı 200'ü aşan hastalık ve zararlının tehdidine maruz bulunmaktadır. Halen mücadelesi yapılamıyan bulaşık sahalardaki başlıca hastalık ve zararlıların her yıl sebep olduğu asgari mahsul kaybı 6,4 milyon ton hububat, 312 bin ton diğer tarla bitkileri, 632 bin ton sebze, 1,6 milyon ton meyve ve yaş üzümdür. Toplam olarak 9 milyon ton olan muhtelif tarım ürünlerindeki bu kayıpların 1965 yılında çiftçi eline geçen ortalama satış fiatları üzerinden para olarak değeri ise 8 milyar lira civarındadır. Diğer bir deyimle bitkisel hastalık ve zararlıların tarımsal ürünlerimizde sebep olduğu yıllık kayıp oranı 1965 cari fiatlarıyla millî gelirimizin % 11 ni geçmektedir.

Kantite bakımından ortaya konulan bu durumun yanında, tarım ürünlerimizin kalite bakımından da dış pazarların istediği niteliğe ulaştırılması ve dolayısıyla millî ekonomimiz yönünden büyük önem taşıyan ihracatımızın arttırılması ürünlerimizin hastalık ve zararlıların tahribatından kurtarılması ile mümkün olacaktır. Bu sayede dış pazarların kalite bakımından talep ettiği nitelikte ziraî ürün istihsal ve ihracı, diğer ihracatçı memleketlerin rekabet şartları içinde ve değer fiat üzerinden sağlanmış olacaktır.

Ziraî ürünlerimizi kantite ve kalite bakımından tehdit eden mevcut hastalık ve zararlı problemlerinin halli için kullanılacak vasıtalar arasın-

da birincisi ve en müessir olanı kimyevi maddelerle bunlara karşı mücadele etmektir. Ziraî mücadelede kimyevi yolla hastalık ve zararlılar ile savaşın vasıtası ise tarım ilâçlarıdır.

Mevcut bitki hastalık ve zararlı problemlerinin halli için büyük bir kısmı Türkiye'de imâl ve cüz'i bir kısmı ise Türkiye'ye ithal edilen tarım ilâçlarının temini bu bakımdan memleketimiz için hayati önem taşımaktadır.

B) HALİHAZIR DURUMUN TAHLİLİ

1) İlâç Tüketimi :

Memleketimizde ziraatı yapılan kültür bitkilerine arız olan hastalık ve zararlılara karşı kullanılan ilâçların imâl ve ithal olarak miktarı; toz ıslanabilir toz, emülsiyon, yağ esaslı, yabancı ot, civalı tohum ilâçları, göztaşı, toz kükürt gibi gruplar halinde 1959-1969 yılları arasında cetvel 1'de verilmiştir. Cetvel 1'in tetkikinden de anlaşılacağı üzere 1959 yılında 26.553 ton olan tarım ilâçları tüketimi 1969 yılında 61.352 ton'a yükselmiştir. Yine rakkamlardan görüleceği üzere, memleketimizde kullanılan ilâçrın tonaj itibariyle büyük bir kısmını toz ilâçlar ve toz kükürt teşkil etmektedir.

Cetvel 2'de verilen ve Türkiye'deki tarım ilâcı tüketimi, birkaç Avrupa memleketi ile kıyaslanan rakamların tetkikinden görüleceği üzere; Yunanistan, Batı Almanya, İspanya ve Türkiye'de 3 yılın ortalaması olarak, tüketilen yıllık ilâç miktarlarının tekabül ettiği müessir madde miktarlarından, diğerlerine kıyasla fazla hacımlı ve kıyaslamayı gölgelendirecek nitelikte bulunan toz kükürt ve bakırlı ilâçlar (göztaşı) hariç tutulacak olursa, adı geçen memleketlerin işlenen ziraat arazilerinin bir hektarına isabet eden müessir madde miktarları, Yunanistanda 701 gram, İspanya'da 535 gram, Batı Almanya'da 746 gram Türkiye'de 131 gramdır.

Bu durumda, buraya kadar tarım ilâç tüketimini ortaya koyduğumuz Türkiye'de işlenen ziraat arazisinin hektar başına isabet eden ilâç müessir madde miktarının misal olarak alınan üç Avrupa memleketinde isabet eden miktarın 4 ilâ 6 da biri kadar olduğu görülmektedir.

2) İlâç Üretimi :

Türkiye'de yerli ilâç imalâtına 1952 yılında bir formulasyon fabrikasının kurulmasıyla başlanmış ve bilâhare süratli bir gelişme göstere-

rek yerli ziraî ilâç imâl eden tesislerin adedi 1965 yılında 8 ve 1967 yılı ortalarında da 10'a yükselmiştir. Bu tesislerden göztaşı imâl eden Rabak firması hariç diğerleri ilâç aktif maddeleri ile bir kısım yardımcı maddeleri hariçten ithal etmek ve dolgu maddelerini dahilden temin etmek suretiyle ilâçları preparat halinde imâl eden formülâsyon tesisleridir. Memleketimizde geniş ölçüde kullanılan klorlandırılmış hidrokarbonlu ziraî mücadele ilâçlarının büyük kısmını teşkil eden DDT ve BHC'li preparatların aktif maddeleri olan teknik DDT ve BHC'yi imâl eden bir Klor-Alkali tesisi de 1965 yılında işletmeye açılmıştır.

Bu tesislerden 7 tanesi İstanbul'da iki formülâsyon ve DDT ve BHC müessir maddelerini imâl eden Klor-Alkali tesisi İzmit'te ve bir formülâsyon tesisi de İzmir'de kurulmuş bulunmaktadır.

Diğer memleketlerde kurulmuş bulunan ziraî ilâç sanayii ile imalât tekniği yönünden aynı seviyede bulunan ilâç sanayimiz, böyle bir imalât için lüzumlu bütün modern makinalarla da teçhiz edilmiş durumdadır. Bu tesislerin işletme izinlerine esas yıllık imalât kapasitesi ise ek cetvel 3'te verilmiştir. Cetvel 3'ün tetkikinden de anlaşılacağı üzere halen memleketimizde kurulmuş bulunan ilâç sanayii değişik formülasyon tipinde (toz, emülsiyon, suda ıslanabilir toz v.s. gibi) ve çeşitli ziraî ilâçları imâl edecek tesisleri bünyesinde bulundurmakta ve teknik DDT ve BHC imalâtı hariç günde 8 saatlik bir çalışma ile yılda 300 işgünü üzerinden toplam olarak 86.760 ton'luk bir kapasiteye ulaşmış bulunmaktadır. Günde 16 veya 24 saatlik bir çalışma ile bu kapasite imalât olarak bu rakkamın 2 ve 3 katına çıkabilecek durumdadır.

Türkiye'de imâl edilen ziraî mücadele ilâçlarının gruplar halinde yıllara göre miktarı ise Cetvel 4'te verilmiştir. Cetvelden de görüleceği üzere 1969 yılı imalâtı 44.841 ton'dur.

Türkiye'de tarım ilâçları imalâtında formülâsyona giren yerli Solvent ve dolgu maddelerinin durumu ise;

Türkiye'de solvent istihsal eden müesseseler, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Karabük tesisleri ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığının Batman tesisleridir. 1966 yılı programına göre; Benzol ,saf toluol, saf Ksilol ve Solvent Nafta olarak, Karabük tesislerinin üretimi yılda 8650 ton Batman tesislerinin üretimi ise yılda 1500 ton olduğundan, diğer sanayi kollarındaki ihtiyaçta nazarı dikkate alındığında, bu kuruluşların solvent istihsali tarım ilâçları sanayiinin ihtiyaçlarını kalite ve kantite bakımından karşılamaya yeterli değildir.

Tarım ilâçları imalâtında formülâsyona giren dolgu maddeleri genel olarak talk, bentonit, kaolen (Kil), Kileselgur (diyatomit), kalker ve silis olup Türkiye'de bu dolgu maddeleri bol miktarda mevcuttur ve M.T.A. Genel Müdürlüğü etüdlerine göre istikbalde daha uzun yıllar ihtiyacı karşılayacak durumdadır.

3) İlâç İthalâtı :

Türkiye'de imâl edilen tarım ilâçları, halen memlekette kullanılmakta olan miktarın büyük bir kısmını karşılamakta, ancak imalât için, patent ve ruhsat müsaadeleri bulunmayan bir kısım ilâçlar da ithal yolu ile temin edilmektedir.

Türkiye'de preparat olarak ithal edilen ziraî mücadele ilâçlarının gruplar halinde yıllara göre miktarı Cetvel 5'te verilmiştir. Cetvel 5'te miktar olarak verilen preparat halindeki ilâçların CİF değeri ise; 1966 yılında 2.111.020 dolar, 1967 yılında 2.040.284 dolar 1968 yılında 1.778.887 dolar ve 1969 yılında 2.104.495 dolardır.

1969 yılı itibariyle Türkiye'ye dışardan preparat halinde ithal edilen tarım ilâçların yekûnu 15.452 ton'u kükürt olmak üzere 16.544 ton'dur. Aynı yıl memleketimizde imâl edilen tarım ilâçları ise toplam olarak 2.690 ton'u Göztaşı ve 9.837 ton'u kükürt olmak üzere 44.841 ton'dur. Her yıl bir kısmı ithal yolu ile karşılanan kükürt'ü çıkardığımız takdirde, memleketimize ithal edilen preparat halindeki ilâçların 1092 ton gibi çok küçük bir miktar olduğunu görürüzki bu da bize Türkiye'nin sarfettiği tarımsal ilâçların miktar itibariyle % 96 sının yerli imalât ile karşılandığını ortaya koymaktadır.

Preparat olarak ithal edilen ilâçlara ilâve olarak imâl edilen ilâçların terkiplerine giren ve bu maksatla son 4 yılda ithal edilen müessir maddeler, solvent ve yardımcı maddelerin dolar olarak değerleri ise aşağıda verilmiştir.

	1966	1967	1968	1969
Müessir maddeler	3.569,214	4.551,410	6.876,118	6.348,009
Solvent ve Yardımcı maddeler	686,173	401,380	771,062	1.100,874
T o p l a m :	**4.255,387**	**4.952,790**	**7.647,180**	**7.448,883**

Türkiye'de son on yılda kullanılan tarım ilâçlarının tümü için, ithal yoluyla preparat ve ham maddeler (müessir madde, solvent ve yardımcı maddeler) olarak getirtilen miktarlar ve değerleri, Türkiye'de imâl edilen

tarım ilâçlarının miktar ve değerleri ile ithalât ve imalât toplamı miktar ve değerleri Cetvel 6'da verilmiştir. Cetvelin tetkikinden de anlaşılacağı üzere son beş yılda Türkiye'de kullanılan ilâçların ortalama yıllık miktarı 47,538 ton bunların değeri 134.749,177 TL. sı ve preparat ve ham maddeler için döviz olarak dışarıya giden para tutarı ise 68.882,216 TL. dır. Bu durumda, Türkiye'de kullanılan ilâçların kıymet itibariyle % 49 yerli, % 51 de ithal yoluyla karşılanmış olmaktadır.

4 — Fiat Durumu :

Tarım ilâçlarının azami satış fiatları 6968 sayılı kanuna göre Tarım Bakanlığınca tespit edilmektedir. İmâl ilâçlarda azami satış fiatları ilâcın ham madde değerleri, işçilik, genel imâl ve genel idare masrafları ile ambalaj masraflarından teşekkül eden maliyet değerlerine % 20 imalâtçı ve 1970 yılı ortasından itibaren % 15'te perakendeci kârları ilâve edilmek suretiyle tespit edilmektedir. İthal ilâçlarda azami satış fiatı da, ilâcın CİF değerine, ithalâtçının CİF'ten sonra deposuna kadar yaptığı zaruri masrafların ilâvesi ile teşekkül eden maliyetine % 20 ithalâtçı ve % 15 perakendeci (1970 yılı ortasından itibaren; bu miktar daha önceki yıllarda % 25 idi.) kârı konulmak suretiyle tesbit edilmektedir.

Bu suretle imalâtçı ve ithalâtçı yeri için tesbit edilen azami satış fiatlarına tespit edilen nisbetler dahilinde nakliye masrafları ilâve edilmekte olup, bunların dışında genellikle fiata tesir eden bir unsur bulunmamaktadır.

İlâçların maliyetini düşürmek ve müstahsile daha ucuz intikalini sağlamak için ithal edilen hazır preparatlarla, müessir maddelerin büyük bir kısmı yine aynı kanuna göre gümrük vergi ve resimlerinden muaf tutulmuştur.

5 — Kredi durumu :

Tarım ilâçlarının çiftçiler tarafından satın alınmasında faydalanılan krediler, ilâç firmaları ve bayiler arasındaki rekabetten doğan ve fazla satmak maksadına dayanan vadeli satışlar ve T.C. Ziraat Bankasının senelik faiz haddi masrafları ile birlikte % 9 olan suni gübre ve tohumluk kredilerinde olduğu gibi ikraz birimleri dışına çıkarılarak özel bir fon haline getirilen ayni ilâç kredisidir.

6 — Dağıtım :

Türkiye'de tarım ilâçları imalâtçı ve ithalâtçı firmalardan ilâç bayileri vasıtasıyla müstahsile intikal ettirilmektedir. Bunun yanı sıra Türki-

ye Ziraî Donatım Kurumu teşkilâtınca ve bir miktar da müstahsil kooperatifleri tarafından ilâç distribüsyonu yapılmaktadır. Kullanma sezonunda müstahsilin ihtiyacı bulunan ilâçların miktarı Tarım Bakanlığı teşkilâtınca tespit edilip imalâtçı ve ithalâtçı firmalara bildirilmek suretiyle ihtiyaç duyulan ilâçların piyasada müstahsile hazır halde bulundurulmasına çalışılmaktadır.

C — TÜRKİYE'NİN İSTİKBÂLDEKİ TARIMSAL İLÂÇ İHTİYACI :

Daha önce bahis edildiği üzere, halen adedi 200'ü aşan çeşitli hastalık ve zararlıların tehdidine maruz bulunan ziraî ürünlerimizde, mücadelesi yapılamayan hastalık ve zararlıların sebep olduğu maddi kayıplar yapılan hesaplara göre yılda 8 milyar lira civarında tahmin edilmektedir. Milli ekonomimiz bakımından büyük önem taşıyan bu kaybın önlenmesi ise; müstahsil nezdinde tarımsal mücadelenin öğretilip benimsetilmesine ve uygulanması için lüzumlu tarımsal ilâç ve aletlerin temin edilmesine dayanmaktadır. Tarımsal mücadele bakımından çiftçilerin eğitim ve öğretimine yıllardır, büyük önem ve emek veren Tarım Bakanlığı bu alanda diğer dünya devletleri ile kıyasta mühim aşamalar yapmıştır. Bunun tabii bir neticesi olarak ta bitki üretiminde tarımsal ilâç üretim ve tüketimi üzerinde durulan en mühim konulardan biri olmuştur.

Memleketimizde ziraî mücadele alanında halen mevcut hastalık ve zararlı problemlerine ve cetvel 6'da gösterilen 1960-1961 yılları arasında ithal ve imâl edilerek Türkiye'de kullanılan tarımsal ilâçlardaki artış trendine göre yapılan hesaplar; 1970'te 62.513, 1971'de 66.053, 1972'de 69.779, 1973'te 73.505, 1974'te 77.231, 1975'de 80.957, 1976'da 84.685, 1977'de 88.413, 1978'de 92.141, 1979'da 95.869 ve 1980'de 99.597 ton ilâca ihtiyaç olacağını ortaya koymaktadır. Yukarıda yıllar itibariyle verilen miktarlarda ilâcın sarfiyle halen mevcut bulunan başlıca hastalık ve zararlılar 1980 yılında istenilen oranda kontrol altına alınmış olacaktır.

D — SORUNLARI ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER :

1) Halen ve istikbâldeki değişik formülâsyon tipindeki ilâç ihtiyacının (1980 yılı itibariyle) imalât yolu ile karşılanması için lüzumlu imâl kapasitesi formülâsyon tesisleri olarak (günde 8 saatlik çalışma ile yılda 300 işgünü üzerinden 86.760 ton) Türkiye'de mevcuttur. Günde 16 veya 24 saatlik bir çalışma ile bu kapasitenin imalât olarak yılda 86.760 ton'un 2 ve 3 katına çıkabileceği de dikkate alınırsa yeni bir tesis ilâvesine veya mevcut tesislerin tevsiine (göztaşı tesisi hariç) lüzum bulunmamaktadır.

2) Keza, müessir madde olarak Türkiye'de imâl edilen teknik DDT ve BHC miktar ve kalite itibariyle memleket ihtiyacını karşılayacak durumda olduğundan, bu maddeleri imâl eden tesislere de yenilerini ilâve etmeye lüzum yoktur. Ancak, mevcut bu tesislerin daha ucuz ve fazla imalât için tevsi'i veya imâl tekniği yönünden tadillerine istikbâlde ihtiyaç duyulabilir.

3) Memleketimizde imâl edilen göztaşı halen ihtiyacı karşılayabilecek miktarda olmasına rağmen, 1980 yılında ulaşılması öngörülen 6.000 ton civarındaki göztaşı ihtiyacının karşılanabilmesi için, mevcut tesise 3000 ton'luk yeni bir tesisin ilâvesi zorunluğu görülmektedir.

4) Türkiye'de istihsal edilen kükürt'ün ziraî mücadelede kullanılabilir duruma getirilebilmesi için mevcut tesisler imâl kapasitesi bakımından ihtiyacı (yıllık 25.000 ton civarında) karşılayabilecek durumdadır. Ancak, ziraî mücadele sahasında ihtiyaç bulunan yıllık 25.000 ton toz kükürt'ün, sanayi dalında da bulunan ihtiyaç dolayısıyla bazı yıllar (1968-1969) tamamı yerli istihsal ile karşılanamadığından bir miktar ithal edilmektedir. Bu bakımdan istihsalin arttırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

5) Yazlık yağların imâlinde kullanılan petrol yağı teknik maddesi halen ithal yolu ile karşılanmaktadır. Bu maddeye ihtiyaç 1980 yılında 2400 ton civarında olacaktır. Bahis konusu maddenin memleketimizde petrol rafine tesislerinde yan ürün olarak istihsali mümkün görüldüğünden bu hususun realize edilmesi faydalı görülmektedir.

6) Amin ve esterli yabancı ot ilâçlarının teknik maddesini teşkil eden 2,4-D ve 2,4,5-T asit ve esterleri halen ithal yolu ile karşılanmaktadır. 1980 yılında ortalama 7500 ton asit olarak ihtiyaç duyulacağı tahmin edilen bu maddelerin yurt içinde imâli lüzumlu görülmektedir. Keza organik fosforlu ilâçların teknik maddeleri olan ve halen ithal edilen ve 1980 yılı istihlâki için yıllık 1500 ton civarında tahmin edilen sistemik organik fosforlu ve organik fosforlu teknik maddeler ile, ham maddeleri bakır ve klor olarak memleketimizde bol miktarda mevcut olan bakır oksiklorür'ün ve organik fungisitlerin terkiplerinde yer alan ve halen ithal edilen teknik Zineb maddesinin de yurt içinde imâl imkânlarının aranması etüd ve teşebbüs edilmeğe değer ölçüde görülmektedir.

7) Solvent ve yardımcı maddelere gelince; gazyağı hariç bugünkü tüketimin dahi büyük bir kısmı ithal yolu ile temin edilen bu maddelere, 1980 yılında ihtiyaç bulunan ilâçların imâli için toplam olarak yıllık or-

talama 8.000 ton'a lüzum görülmektedir. Bunların, yerli ilâç sanayii ve diğer sanayi kollarının ihtiyacını evsaf ve miktar bakımından karşılayabilecek duruma getirilmesi için, Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri, Petro-Kimya A.Ş. ve Türkiye Petrolleri A. O. gibi müesseselerce gerekli tedbirlerin süratle ele alınması icap etmektedir.

8) Türkiye'de ziraî mücadele masraflarını azaltmak için müstahsilin üzerinde durduğu en mühim konu, tarım ilâçları satış fiatlarının ucuzlatılmasıdır. Çiftçiye daha ucuz ilâç temini için yukarda verilen hususlara ilâveten;

a) Firmalar tarım ilâçları imâli için dışardan getirdikleri ham maddelerin CİF bedel tutarlarının % 70-120 sini Merkez Bankasına teminat olarak yatırmakta ve bu meblağ aylarca bekliyerek yüksek masraflar ödemektedirler. Maliyet üzerine tesir eden bu masrafların asgari hadde indirilmesi için teminat oranının % 10-15 düşürülmesinin,

b) Tarım ilâcı imâl eden veya ithal eden firmalara düşük faizle kredi temin edilmesinin,

c) İlâç sanayi'inde kullanılan elektrik enerjisinin bugünkü fiattan daha düşük olarak verilmesinin,

d) Tarımsal ilâçların ambalajlarında kullanılan maddelerin ucuzlatılması ve yerli ambalaj sanayiinin geliştirilmesinin,

e) Halen memleket ihtiyacının çok üstünde bulunan mevcut ilâç imâl kapasitesini atıl durumda bırakmamak ve bu işletmelerin daha rantabl çalışmalarını temin etmek için ilâçların namzet pazar durumunda olan ve son yıllarda cüz'i miktarlarda ihraç edilen Yakın Doğu, Afrika ve hatta bazı Avrupa ülkelerinde ihraç edilmelerinin temin edilmesinin üzerinde önemle durulmalıdır.

9 — Halen, Çiftçilerin ihtiyacı bulunan tarım ilâçlarını temin için verilmekte bulunan krediler miktar itibariyle kifayetli olmakla beraber, hizmete tahsis edilen plasman fonu bazı bölgelerde yetersiz olduğundan bunların kifâyetli hale getirilmesi ve faiz hadlerinin düşürülmesi imkânlarının araştırılması faydalı mütalâa edilmektedir.

10 — Bütün dünya'da olduğu gibi memleketimizde de geniş ölçüde kullanılan tarım ilâçlarının insan ve sıcak kanlı hayvanlar sağlığı bakımından gerek tatbik ve gerekse tatbiklerinden sonra ürünler üzerinde kalan kalıntılarının tehlikelerini asgari hadlere indirmek ve ziraî ürün ihracında alıcı ülkelerin ilâç kalıntısı yönünden aradığı şartları temin etmek

için, bu sahada halen Tarım ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığınca müştereken yürütülmekte olan çalışmaların finansman, teknik eleman, lâboratuvar malzemesi, bölge analiz ve kontrol lâboratuvarları kurulması, çiftçilerin bu konuda eğitilmesi gibi mevzularda Devletçe ve ilâç firmalarınca desteklenmesi zaruri ve faydalı mütalâa edilmektedir.

11 — Hastalık ve zararlıların tanıtılması ve bunlara karşı müessir ve ekonomik mücadele metod ve ilâçlarının öğretilip benimsetilmesi ile tarımsal ilâçların zehirlilik ve tehlikeleri mevzularında Tarım Bakanlığınca yürütülmekte olan çiftçi eğitim faaliyetlerine ilgili diğer kuruluşlarında geniş ölçüde katılmalarının sağlanması üzerinde önemle durulmalıdır.

12 — Müstahsilin işgücünün kıymetlendirilmesi ve tarımsal mücadelede maliyetin düşürülmesini temin için çiftçilerin tarımsal mücadele kooperatifleri kurmaları teşvik edilmelidir.

13 — Özellikle pamuk, narenciye ve zeytin yetiştiren bölgelerdeki büyük işletmelerde mücadelenin zamanında ve bilgili bir şekilde yapılmasını sağlamak için özel mücadele şirketlerinin kurulması teşvik edilmelidir.

ÖZET:

Türkiye'de ziraatı yapılan kültür bitkileri miktarı 200'ü aşan hastalık ve zararlının tehdidine maruz bulunmakta ve bunlardan mücadelesi yapılamıyanlar her yıl 9 milyon ton mahsul kaybına sebeb olmaktadırlar. Memleketimizdeki bitki hastalık ve zararlıları ile mücadelede kullanılan tarımsal ilâçların miktar itibariyle % 96 sı yerli imalât cüz'i bir kısmı ise ithalat yolu ile karşılanmaktadır. Türkiye'deki tarımsal ilâç formülâsyon tesisleri imalât kapasitesi itibariyle, memleket ihtiyacının üstündedir ve daha uzun yıllar ihtiyacı karşılıyacak niteliktedir. İlâç maliyet fiatlarını düşürmek için başta ihracat olmak üzere bu sanayiin ihtiyacı olan solvent ve yardımcı maddelerin dahilen temini ve lüzumlu kredi v.s. üzerinde önemle durulmalıdır. Tarımsal ilâçların bilgili bir şekilde kullanılması ve dolayısıyla insan ve sıcak kanlı hayvanların sağlığı bakımından arzettikleri tehlikeleri asgari hadlere indirmek ve tarımsal ürün ihracını arttırmak için çiftçi eğitimine büyük önem verilmeli ve lüzumlu tedbirler süratle alınmalıdır.

CETVEL : 1

1959 - 1969 Yıllarında ithâl ve imâl edilerek Türkiye'de kullanılan Ziraî Mücadele İlâçları

(Ton olarak)

Yıllar	Toz İlâçlar	Suda ıslanabilir toz ilâçlar	Emülsiyon ilâçlar	Yağ esaslı ilâçlar	Yabancı ot ilâçları	Tohum ilâçları	Toz kükürt	Göztaşı	Toplam
1959	14.608	815	900	538	356	503	8.051	782	26.553
1960	12.060	138	529	171	15	1.500	8.735	262	23.410
1961	8.754	515	229	514	29	1.267	11.188	1.282	23.778
1962	17.656	1.683	715	1.064	568	1.207	13.232	2.153	38.278
1963	17.066	2.113	1.122	1.157	475	2.275	11.323	1.892	37.423
1964	17.716	2.170	943	837	398	1.774	10.483	1.311	35.632
1965	14.429	1.962	1.485	1.173	736	1.233	13.146	1.545	35.709
1966	13.082	3.666	2.571	1.532	603	1.389	13.833	1.431	38.107
1967	11.713	2.967	3.060	1.684	913	2.182	15.715	1.938	40.172
1968	19.816	2.744	4.658	1.523	1.269	2.626	26.550	3.119	62.305
1969	19.709	2.183	6.744	1.934	802	2.001	25.289	2.690	61.352

Kaynak : Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Genel Müdürlüğü kayıtları.

CETVEL : 2

Yunanistan, İspanya, Batı Almanya ve Türkiye'de bir yılda Tüketilen Ziraî Mücadele İlâçlarının müessir madde miktarları

(1963 - 1965 yılları ortalaması olarak)

İLÂÇ GRUPLARI	YUNANİSTAN		İSPANYA		BATI ALMANYA		TÜRKİYE (1963-65)	
	Bir yılda tüketilen müessir madde miktarı (Ton)	İşlenen ziraat arazisinin bir hektarına düşen miktar (Gram)	Bir yılda tüketilen müessir madde miktarı (Ton)	İşlenen ziraat arazisinin bir hektarına düşen miktar (Gram)	Bir yılda tüketilen müessir madde miktarı (Ton)	İşlenen ziraat arazisinin bir hektarına düşen miktar (Gram)	Bir yılda tüketilen müessir madde miktarı (Ton)	İşlenen ziraat arazisinin bir hektarına düşen miktar (Gram)
İnsektisitler (yağ esaslılar hariç)	530	137	5.400	259	684	81	2.235	85
Yağ esaslı insektisitler	662	170	5.160	248	680	81	673	26
Anorganik fungisitler (Kükürt ve Bakırlılar)	18.492	4.746	27.463	1.318	3.068	364	14.556	558
Organik Fungisitler	1.287	330	156	7	781	93	265	10
Tohum ilâçları	1	—	11	1	1.978	234	46	2
Yabancı ot ilâçları	247	63	416	20	2.165	257	206	8
T o p l a m :	**21.222**	**5.447**	**38.606**	**1.853**	**9.356**	**1.110**	**17.981**	**689**
Kükürt ve Bakırlılar dışındaki müessir maddeler toplamı	**2.730**	**701**	**11.143**	**535**	**6.288**	**746**	**3.425**	**131**

KAYNAK : 1 — Yunanistan, İspanya ve Batı Almanya için verilen miktarlar, FAO teşkilâtının "Production Yearbook" isimli istatistik neşriyatı serisinden faydalanılarak hesaplanmıştır.

2 — Türkiye için olanlar da Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Genel Müdürlüğü kayıtlarından alınmıştır.

CETVEL : 3

FİRMALARIN YILLIK ZİRAİ MÜCADELE İLÂCI İMÂL KAPASİTELERİ

(Ton olarak)

Firmanın Adı	Toz	W. P.	EM.	Civalı Tohum	Yağlar	Herbisitler	Toplam
Agro-Merck	8.000	1.000	600	3.600	—	750	13.950
Bayer	3.600	600	1.500	3.600	—	1.500	10.800
BP Petrolleri	—	—	—	—	750	—	750
Hektaş	4.800	1.500	1.800	3.600	1.700	2.400	15.800
Koruma	7.000	2.500	2.750	—	2.400	—	14.650
Kimyagerler	6.000	—	3.300	—	—	—	9.300
Midiltipi	1.500	—	1.200	—	—	—	2.700
Sandoz	—	1.500	4.800	—	—	—	6.300
Shell	3.400	—	5.450	—	—	660	9.510
Rabak (Göztaşı)	3.000	—	—	—	—	—	3.000
Genel Toplam :	**37.300**	**7.100**	**21.400**	**10.800**	**4.850**	**5.310**	**86.760**
Koruma	Teknik DDT Teknik BHC	3.000 4.500					

Yıllık kapasiteler günde 8 saatlik çalışma ile yılda 300 işgünü üzerinden hesaplanmıştır.

CETVEL : 4

Türkiye'de İmâl edilen Ziraî Mücadele İlâçlarının yıllara göre miktarı

(Ton olarak)

İlâç Grupları	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Toz ilâçlar	14.060	11.862	8.504	16.589	17.063	17.713	14.393	12.895	11.713	19.527	19.701
Islanabilir toz ilâçlar	34	—	3	237	806	604	824	2.516	1.507	2.118	1.353
Emülsiyon ilâçlar	332	474	122	351	740	542	789	1.944	2.781	4.623	6624
Yağ esaslı ilâçlar	415	35	499	522	727	837	1.173	1.518	1.452	1.520	1.917
Yabancı ot ilâçları	—	—	—	197	47	165	492	552	873	1.244	718
Civalı tohum ilâçları	—	—	17	7	2.275	1.774	1.233	1.389	2.181	2.625	2.001
Göztaşı	—	—	—	—	1.155	1.311	1.545	1.431	1.938	3.119	2.690
Toz kükürt (Keçiborlu)	8.051	8.735	11.188	13.232	11.323	10.483	13.146	13.833	15.215	16.550	9.837
T o p l a m :	**22.892**	**21.106**	**20.333**	**31.135**	**34.136**	**33.429**	**33.595**	**36.078**	**37.661**	**51.326**	**44.841**

Kaynak : Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Genel Müdürlüğü kayıtları.

CETVEL : 5

Türkiye'ye preparat olarak ithal edilen Ziraî Mücadele İlâçlarının yıllara göre miktarı

(Ton olarak)

İlâç Grupları	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Toz ilâçlar	548	198	250	1.067	3	3	36	187	—	289	9
Islanabilir toz ilâçlar	781	138	512	1.446	1.307	1.566	1.138	1.150	1.460	626	836
Emülsiyon ilâçlar	568	55	107	364	382	401	696	627	279	35	121
Yağ esaslı ilâçlar	123	136	15	542	430	—	—	14	232	3	17
Yabancı ot ilâçları	356	15	29	371	428	333	244	51	40	25	84
Civalı tohum ilâçları	503	1.500	1.250	1.200	—	—	—	—	1	1	—
Göztaşı	782	262	1.282	2.153	737	—	—	—	—	—	—
Toz kükürt	—	—	—	—	—	—	—	—	500	10.000	15.452
T o p l a m :	**3.661**	**2.304**	**3.445**	**7.143**	**3.287**	**2.203**	**2.114**	**2.029**	**2.512**	**10.979**	**16.519**

Kaynak : Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Genel Müdürlüğü kayıtları.

CETVEL : 6

Dış Memleketlerden ithâl ve Memleketimizde imâl edilen Ziraî Mücadele İlâçlarının yıllar itibariyle miktar ve tutarlarını gösterir çizelge.

(Preparat) İthal edilen Ziraî Mücadele İlâçları				Türkiye'de imâl edilen Ziraî Mücadele İlâçları		İthal ve imalât toplamı		İthal edilen Ziraî Mücadele ham maddeleri		
Yılı	Miktarı Ton	Tutarı $	Değeri TL.	Miktarı Ton	Tutarı TL.	Miktarı Ton	Tutarı TL.	Miktarı Ton	Tutarı $	Değeri TL.
1960	2.319	929.649	8.441.213	21.106	30.622.550	23.425	39.063.763	1.334	1.114.743	10.121.866
1961	3.462	1.499.560	13.616.005	20.333	24.902.580	23.795	38.518.585	2.324	901.050	8.181.534
1962	7.162	3.658.442	33.218.653	31.135	41.085.585	38.297	74.304.238	5.268	2.216.158	20.122.715
1963	3.303	2.561.499	23.258.411	34.139	54.349.353	37.442	77.607.764	4.621	2.782.623	25.266.217
1964	2.169	1.720.177	15.619.207	33.096	54.827.120	35.265	70.446.327	2.830	1.655.026	15.027.636
1965	2.061	2.857.674	25.947.680	33.595	56.126.020	35.656	82.073.700	3.768	2.737.402	24.855.610
1966	2.051	2.111.020	19.168.062	36.078	94.201.364	38.129	113.369.426	4.909	4.255.388	38.638.923
1967	2.534	2.040.284	18.525.779	37.661	105.497.668	40.195	124.023.447	4.555	4.952.791	44.971.342
1968	10.998	1.778.887	16.152.293	51.329	156.630.620	62.327	172.782.913	9.276	7.647.181	69.436.403
1969	16.544	2.104.495	19.108.817	44.841	162.387.581	61.385	181.496.398	10.547	7.448.884	67.635.871

Not : 1968 de ithâl edilen 10.000 ton Kükürt için 897.500,— $.
1969 da ithâl edilen 7.500 ton Toz Kükürt için 577.500,— $ ve 7.952 ton blok kükürt için 170.462,70 $.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 5

— D —

Tarımsal Mekanizasyon

Yazan

Doç. Dr. Baha Galip TUNALIGİL

Ziraat Yüksek Mühendisi

A.Ü. Ziraat Fakültesi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
II — MEMLEKETİMİZDE TARIM ALET - MAKİNALARI DURUMU	6
III — TARIMSAL MEKANİZASYON SORUNLARI	10
IV — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER	13
ÖZET	15
LİTERATÜR	16

Bu teblig Doç. Dr. Baha Galip Tınalıgil'e Kongre için hazırlattırılmıştır.

I. KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ

Günümüzde geri kalmış ülkeler arasında bulunan memleketimiz, ekonomik perspektif içinde ilkel tarım düzeyindedir. Gelişmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine aşama yapması herşeyden önce bu ilkel tarım düzeyinden sıyrılarak önce ileri tarım düzeyine sonra da endüstri ve refah düzeyine atlayıcı hamle ve eylemlerine bağlıdır. Dost bilinen yada görünen hiçbir memleket kendi çıkarı açısından Türkiye'nin bu gelişimini hızlandırmak istemez, sahte verilerle yanıltıcı ve engelleyici olarak bağımlı kalmasını uzatmak ister. Bu bakımdan Türkiye herşeyden önce kendi kendine yeterli bir ekonominin olanaklarını sağlamak, gelişimini öz gücüne dayandırarak hızlandırmak zorundadır. İlkel tarım düzeyinden sıyrılmanın ilk şartı birim alandan elde olunan üretimi kalitatif ve kantitatif olarak arttırmak, tarım sektöründen milli gelire olan aktarmayı yükseltmek, tarımı endüstri üniteleriyle donatarak prodüktiviteyi yükseltmektir.

Memleketimizin gelişmiş ülkelere ham madde kaynağı ve pazar olma durumundan sıyrılması, tarımsal gücünün yükseltilmesine ve bu gücü en prodüktif bir şekilde kullanılarak endüstri düzeyine aşama yapmasına bağlıdır. Günümüz bilim dünyası ve aşamanın yollarını çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarımsal gücü arttırıcı en önemli ögelerden biri üretiminde, mekanizasyona, standardizasyona ve prodüktif eylemlere girişilmesidir. Bu esas ise, memleket şartlarına uygun ölçü ve değerde öz kaynaklara dayanan bir tarım alet-makinaları imalâtını şart kılmakta ve onları prodüktif kılıcı unsurları kendisine dayanak almaktadır.

O halde memleketimizin ilkel tarım düzeyinden sıyrılışının bir ana

şartı da tarımsal mekanizasyon olarak kabul olunabilir. Bu bakımdan tarımımızda verim artışını sağlayıcı karakterde tarımsal mekanizasyonun bilimsel unsur ve esasları konumuzu teşkil etmektedir. Tarım yoluyla ürün elde etme çabası başladığından bu yana insanoğlu bu elde etme eylemini daha arttırmak, kaliteleştirmek, ekonomik ve kolay kılmak için çabalar harcamıştır. Tarımda alet-makina tatbikatı bir yandan büyük işçi kütlelerini tarımdan uzaklaştırmış, bir yandan çiftçiyi ağır, sıkıcı ve monoton tarım işlerinden kurtararak daha rahat, rantabl ve prodüktif üretime dayanaklık etmiştir. Böylesine bir tarıma dayanaklık eden mekanizasyonla yükseltilecek, prodüktivite, insan iş saatlerinin azalması, beşeri ihtiyaçların tatmini, fiyat mekanizmasının toplum lehine döndürülmesi, hayat standardının yükseltilmesi, kendine yeterli bir ekonominin yaratılması, dış ve iç sömürünün durdurulması, çağdaş uygarlık nimetlerine yönelme, endüstri donanımlarıyla geliştirilmiş bir toplum ve nihayet huzurlu bir yaşantı gibi sonuçlar yaratacaktır.

II. MEMLEKETİMİZDE TARIM ALET - MAKİNALARI DURUMU

Memleketimizde istatistiklere göre tarım alet-makinaları miktarı (Cetvel: 1) de görülmektedir. Gerekli bir mekanizasyon için bu mevcudun asla yetmediği ve yurdumuz mekanizasyon seviyesinin üçüncü derecede olduğu araştırmalarla ortaya konulmaktadır. 21.072.548 ha. lık araziye yayılmış 3.100.250 işletmede çalıştırılan iş hayvanı ve traktör sayıları ise (Cetvel: 2) de görülmektedir. O halde memleketimizde işlenen arazinin % 79,61 i hayvan gücüyle, % 20,31 de traktör gücüyle işlenmektedir. Bu durum hayvan gücüyle kullanılan tarım ekipmanlarının genellikte olduğunu ve verim-prodüktivite düşüklüğünün ana sebeplerinden birini ortaya koymaktadır.

Bazı memleketlerde traktör ve biçer-döğer varlığı (Cetvel: 3) te görülmektedir. Birim arazi büyüklüğüne düşen traktör ve biçer-döğer varlığı (Cetvel: 4) yönünden Türkiye'nin çok gerilerde olduğu inkâr edilmez bir gerçektir. O halde memleketimizin tarımsal tedbirler ve tarım sanatında halâ geri teknik ve metodlar içerisinde bulunuşu, tarımsal üretimde verim düşüklüğünün bir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cetvel: 1

Türkiye'de tarım alet ve makinaları sayısı

Alet veya makinanın adı	1966	1967	1968
Karasaban	2 084 900	2 064 300	1 983 800
Tekerleksiz demir pulluk	446 900	421 800	426 200
Tek tekerlekli pulluk	748 300	782 100	762 000
Çift tekerlekli pulluk	126 800	124 000	139 500
Döner kulaklı pulluk	90 700	82 100	81 700
İki veya daha çok kulaklı pulluk	32 400	36 400	37 400
Kültüvatör (kazayağı vb.)	27 500	27 300	38 200
Tırmık (her türlü)	516 700	489 900	522 300
Tek sıralı çapa makinası	20 100	24 700	25 700
Çift sıralı çapa makinasi	10 900	10 610	10 900
Traktör	65 103	74 982	85 475
Traktör pulluğu (kulaklı)	50 200	56 060	63 700
Traktör pulluğu (diskli)	22 800	23 910	26 200
Diskli anız pulluğu (One Way)	4 500	4 740	5 300
Diskli tırmık (Diskharrow)	27 900	29 160	32 200
Merdane	17 000	26 510	27 100
Traktör kültüvatörü	15 300	13 960	21 100
Traktör arabası	44 200	51 800	60 600
Hayvanla çekilen ekim makinası	33 100	39 960	35 400
Traktörle çekilen ekim makinası	11 500	13 580	15 200
Pamuk ekim makinası	20 100	22 620	22 700
Pancar ekim makinası	6 700	8 060	8 400
Orak makinası	27 700	26 180	25 000
Döğen	2 330 000	2 276 660	2 670 500
Biçer bağlar	3 100	3 310	4 200
Harman makinaları (batöz)	6 300	7 170	12 000
Biçer döver	7 200	7 840	8 200
Tınaz makinası	68 700	68 920	65 800
Selektör makinası	3 200	2 580	2 700
Triyör	7 200	6 190	6 700
Mısır daneleme makinası	5 200	5 100	5 750
Çayır biçme makinası	4 300	3 830	5 500
Çayır tırmığı	11 700	10 370	16 500
Balya makinası (el ile)	900	970	1 100
Balya makinası (hayvanla)	500	480	550

Alet veya makinanın adı	1966	1967	1968
Balya makinası (motorlu)	400	360	500
Balya makinası (pikaplı)	60	160	100
Yem kırma makinası	1 300	1 140	1 600
Pancar doğrama makinası	100	300	100
Ekremöz	95 200	91 860	102 300
Makinalı ağaç yayık	37 300	48 640	49.000
Makinalı madeni yayık	5 800	7 850	11 550
Malaksör	1 300	3 600	10 700
Kuluçka makinaları	900	1 110	1 350
Mayi halde ilâç serpme makinaları	133 900	134 210	153 800
Toz halde ilâç serpme makinaları	27 600	34 610	36 400
Santrifüj tulumbalar (tarımda kullanılan)	21 200	22 860	25 350
Motopomp (tarımda kullanılan)	57 300	66 660	66 400
Jeep (tarımda kullanılan)	2 500	3 140	2 800
Kamyon (tarımda kullanılan)	1 700	2 080	2 200

Cetvel: 2

İşlenen arazi, çalıştırılan iş hayvanı ve traktör sayıları

Yıllar	İşlenen arazi (1000 ha)			Çift hayvanları çift sayısı	Hayvanla işlenen arazi (1000 ha)	Traktör sayısı	Traktör-işlenen arazi (1000 ha)
	Toplam	Ekilen	Nadas				
1960	23 264	15 305	7 959	2 647 695	20 067	42 136	3 160
1961	23 076	15 128	7 948	2 605 793	19 888	42 505	3 188
1962	23 215	15 167	8 048	2 656 920	19 934	43 747	3 281
1963	23 913	15 276	8 637	2 652 033	20 100	50 844	3 813
1964	23 843	15 367	8 476	2 749 000	19 960	51 781	3 883
1965	23 841	15 294	8 547	2 674 000	19 741	54 668	4 100
1966	24 000	15 454	8 546	2 740 825	19 117	65 103	4 883

Cetvel: 3

Traktör ve Biçer - Döğer varlığı yönünden bazı memleketler ve Türkiye'nin durumu

Memleketler	İşlenen tarım alanı (1000 ha)	Toplam traktör salyısı	Toplam Biçer Döğer sayısı
Belçika	914	71 971	6 723
Danimarka	2 701	166 291	34 048

Memleketler	İşlenen tarım alanı (1000 ha)	Toplam traktör sayısı	Toplam biçer-döğer sayısı
Fransa	20 542	996 422	102 068
B. Almanya	8 214	1 214 696	142 000
Yunanistan	3 854	45 000	4 118
İtalya	15 258	460 893	14 174
Hollanda	946	111 701	3 033
İspanya	20 594	169 187	18 430
İngiltere	7 480	426 160	64 921
Romanya	10 502	90 810	39 516
Yugoslavya	8 266	50 965	12 308
Rusya	240 900	1 660 000	531 000
Afganistan	9 000	—	—
İran	11 593	6 000	750
Irak	7 496	2 404	337
İsrail	401	11 430	690
Pakistan	27 681	1 600	37
S. Arabistan	373	470	80
Türkiye	26 384	63 999	7 200

Cetvel: 4

Birim arazi büyüklüğüne düşen traktör ve biçer - döğer varlığı

Memleket	1000 ha tarım alanına düşen traktör sayısı (1965)	İşlenen ha başına düşen BG sayısı (1959)	1000 ha hububat alanına düşen biçer döğer sayısı (1965)
Hollanda	109	1,55	11
B. Almanya	141	1,75	21
İtalya	30	0,45	2
Fransa	54	0.90	12
EVC (Ortak pazar meleketleri)	65	1.33	12
USA	25,5	—	18
Avusturya	119	1,25	20
Türkiye	2	0,05	0,45

Tarımsal mekanizasyon, tarım işletmelerinde geri bir tenikle çalışmaya sebep olan vasıtalar yerine, geliştirilmiş alet - makina ve tesislerin ileri metodlarla kullanılması şeklinde tanımlandığına göre, yurdumuzda ilerilik ifade eden bu tatbikatın realizasyonu ileri tarım düzeyine geçişin bir hamlesi olacaktır. Ekilen tarla arazimizin maksimum sınırına çıkarıldığı yurdumuzda mekanizasyon ve onun prodüktif tatbikatiyle sağlanacak faydaları şu şekilde sıralayabiliriz.

1 — İnsan gücünden tasarruf etmek,
2 — Tarımda işçi sayısını azaltmak, işçi eksikliğini gidermek ve az emekle çok iş yapmak,
3 — Zamandan tasarruf ve iş zamanında kısaltma yaratmak,
4 — Tarımsal işleri zamanında yapmak ve bu işlemlerde garanti sağlamak,
5 — Tarımda prodüktivite artışı sağlamak,
6 — Tarımda kolay, hızlı, kaliteli, standard iş ve verim sağlamak,
7 — İş alanlarında genişleme ve modernleşme sağlamak,
8 — Üretim maliyetini düşürmek,
9 — Tarım ve endüstri arasındaki geçişimi geliştirmek ve denge kurmak.

Bu gibi amaçların sağlanması mekanizasyonun gerektiği anlamda ekonomiklik sınırı içerisinde realizasyonu ile olur. İşletme bünyesine uymayan, maliyeti düşürmeyen, verimi arttırmayan yanlış bir mekanizasyon zararlar yaratır. Bu bakımdan mekanizasyona gidilirken işletme şartlarının incelenmesi, mekanizasyonun plânlanması, tarım alet - makinalarının prodüktif unsurlarının dikkate alınarak tatbikata aktarılmaları ön şartlardandır.

Maalesef günümüze kadar tarımı Türk Köylüsü çıkarına kanalize edememiş memleketimizde, tarımda verim artışının ana faktörlerinden olan alet - makina kullanma ve bu yöndeki imalâtı kanalize etme, geliştirme konusunda ciddi, uygun tedbirler alınmamıştır. Bu yönden uzun yıllar ilkel tarım düzeyinden sıyrılmamış, çağdaş tarım tekniğine yönelinememiş ve milletimizi geçindirecek üretimler elde olunamamıştır.

III. TARIMSAL MEKANİZASYON SORUNLARI

Alet - makina gücünü tarıma aktarmakla sağlanan faydalar ortaya çıktıkça memeleketimizde tarımsal mekanizasyona kayma hızlanmıştır. Tarımı, alet - makina ile donatımda önce tamamen ithalâta dayanılmıştır. Kota düzenlemeleri belli programlara dayandırılmamış, ithalâtta

gerçek pozitif değerler dikkate alınmamış çok çeşitli ve bazen istenmeyen değerlerde tarım alet - makinaları yurda sokulmuştur. Özel sektöre kontrolsüz ve müeyyidesiz terkedilen tarım alet - makinaları ithalâtı, bir sömürü kaynağı şekline dönüştürülmüştür. Büyük kâr kaynağı olarak görülen tarım alet - makinaları ithalâtı yanında, sanayici ve imalâtçılarımız kendi olanakları çerçevesinde resmi ve özel yerli imalâtı kurma ve geliştirme çalışmalarına girmişlerdir. Türkiye'yi pazar olma durumundan kurtaracak bu gelişmeyi durdurma ve engelleme azminde olan sömürücüler, sün'î bir endüstrileşme görüntüsünü yerli imalât gibi empoze ederek bir montaj sanayii yaratıcısı olmuşlardır. 80 kadar firma montajcılıkla uğraşır görünmüş döviz tasarrufu sağladıklarını diretmişler fakat gerçekte sağladıkları miktarın dört katı dövizin kaçışına yol açmışlardır. 1967 yılında sağladıkları 40 milyon dolarlık döviz tasarrufuna karşılık 3,2 milyar liralık ithalât yapmışlardır. Öte taraftan hiçbir montaj imalâtçısı proğramında vaad ettiği yerli imalât yüzdesini realize edememiştir.

Bütün bu sun'i sanayileşme ve sömürü çabalarına rağmen, günümüze kadar birçok tarım alet - makina ithalâtını gerektirmeyecek seviye ve kalitede imalât yapabilen bir öz imalât kendi kanalında gelişebilmiştir. Bugün birkaç tarım vasıtası ya da ana ünitesi imalâtı dışta bırakılırsa, hemen hemen bütün tarım alet - makinaları yurdumuzda imâl edilebilir inancındayız. Eğer hükûmetler yerli tarım alet - makinaları imalâtçılığımızın ana sorunlarına eğilir onları çözümleyici politikalar izlerlerse çok yakın bir gelecekte bu yönde bir endüstri kurulmuş olunabilir.

Tarımsal mekanizasyonun bazı sorunları şu şekilde sıralanabilir.

1 — Tarım işletmelerine mekanizasyona uygun karakter kazandırma işlemleri,

2 — Tarımsal istihsalde çalışma tekniğini geliştirme ve modernleştirme organizasyonları,

3 — Tarımsal mekanizasyon seviyesini yükseltici tedbirler,

4 — Tarım alet - makinaları imalâtını geliştirme ve hızlandırma,

5 — İşletme içi sorunları çözümleyici araç - gereç tedarikini kolaylaştırma ve hızlandırma,

6 — Tarımsal mekanizasyonun finansmanlarını sağlama,

7 — İşletmelere tarımsal mekanizasyondan faydalanacak miktarlarda toprak sağlamakla ilgili tapulaştırma işlemleri,

8 — Küçük işletmelerde kooperatifleşme yoluyla mekanizasyona kayma olanakları yaratma,
9 — Mekanizasyonu yükseltici kredi sistemlerini kurma.

Tarımda verimliliğin tarım alet - makinacılığı yönünden ana sorunu ise kanaatımızca tarım alet - makinalarında prodüktif unsurların bilinmeleri ve tatbikata aktarılmalarıdır. Belli bir mekanizasyon seviyesine ulaşmış işletmeler bünyelerindeki vasıtaları en prodüktif kullanabildikleri oranda tarım alet - makinalarından faydalanma yüzdeleri artacak ve verimi arttırıcı öğeler yerine getirilmiş olunacaktır. Tarım alet - makinalarında prodüktif unsurlar kısaca iki grup altında özetlenebilirler.

Satın Alma Esasları :

Tarım alet - makinalarının işletme bünyelerine aktarılma yolundaki tedbirleri kapsar. Bu tedbirler bilimsel esaslara dayanılarak alınmalıdır. İşletmeye alet - makina mal etme yolunda yapılması gereken iki analiz vardır.

a) Değer analizleri :

Maliyet ve masrafların incelenerek amortisman ayırımının realize edilmesidir. Ayrıca koruma, vergi, sigorta masraflarının dikkatten kaçırılmaması gerekir.

b) İş analizleri :

Tarım alet - makinalarının tarla şartlarına göre değişen tarla kapasiteleri ve iş yetiklikleri ile kullanıcı yetikliğinin incelenmeleridir. Bu incelemelerde teorik ve pratik iş yetiklikleri arasındaki farklar ve buna etkili faktörler dikkatten kaçırılmamalıdır.

Kullanma Esasları :

Üretimde verime etkili en önemli unsurlardan biri tarım alet - makinalarının gerektiği şekilde ve yapılacak işe en uygun ayarlarda kullanılabilmeleridir. Bu bakımdan ayarlama esaslarının bilinmeleri ve tatbik edilmeleri alet - makina kullanıcılarından beklenilen en önemli işlerdendir. Gerektiği şekilde ayarlanmamış bir alet - makina ile yapılacak tarımsal işte prodüktif sonuçlar alınamaz ve çok yönlü kayıplar önlenemez. Günümüz Türk tarımının en önemli kayıpları böylesine ayarlamaların realize edilmemesinden doğmaktadır. Ekonomik kullanılışı sağlayıcı mekanik tedbirler alınmalıdır. Tamir - bakım ve koruma işlemlerinin alet - makina ömrünü uzatan, onu daha etkili kullanışa hazır tutan prodüktif tedbirlerden olduğu da asla unutulmama-

lıdır. O halde tarım alet - makinalarının prodüktif unsurları tarımsal üretimde verimliliğe etkili olan ve verimliliği arttıran ana ögelerdendir. Bu bakımdan bu sorunların günümüzde derinlemesine incelenmeleri ve tatbikata aktarılır değerler olarak elde olunmaları asla ihmal edilemez.

IV. ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER

Günümüz modern tarımcılığı bütünüyle tarımı milletleri besleyici, geçimini sağlayıcı ve tarım düzeyinden endüstri düzeyine geçici eylemleri kendine dayanak ve amaç edinmiştir. Modern tarımın kaçınılmaz ana ögelerinden biri olan tarımsal mekanizasyon herşeyden önce tarımı güçlü, prodüktif ve rahat kılan tedbirleri kapsamaktadır. Tarımı karın doyurucu olmaktan daha ileri bir faaliyet olarak gören çiftçiler, mekanizasyona kayarak, daha çok işi en prodüktif bir şekilde yapıp kâr sağlayıcı entansif bir işletme kurmak amacında olmalıdırlar. O halde herşeyden önce çiftçide bir düşünce değişikliği olmalı ve bir ekonomik amaç yerleşmelidir.

Üretimde verimliliği artıracak hertürlü modern araç, gereç, tesis ve metodlar bu düşünce düzeyine ulaşmış çiftçilere yönetilmeli ve mal edilmelidir. Bu açıdan memleketimizi tarımsal mekanizasyon seviyesini arttırıcı eylemler, önce yerli tarım alet - makinaları imalâtçılığını yöneltici karakterde olmalıdır. Memleketimiz tarımsal mekanizasyonunun bizce ana dayanağı olan öz tarım alet - makinaları imalâtçılığının sorunları şu çözümlemeler ile hafifletilebilir.

1 — Standard, istikrarlı, kaliteli, ucuz, çeşitli, ihtiyaçlara cevap verebilecek malzeme ihtiyaçları sağlanmalıdır.
2 — Bina, tesis, teknik eleman, malzeme sermayeleri yönünden güçlü ve yeterli yatırımlar yapılmalıdır.
3 — Ana endüstri dalları güçlendirilerek imalâtı istikrarlı bir şekilde desteklemesi sağlanmalıdır.
4 — İmalâtta standardizasyona gidilmelidir.
5 — İmalât organizasyonu kurulmalıdır.
6 — İmalât talebinin yaratılması, finansman ve kredi olanaklarının arttırılması sağlanmalıdır.
7 — İmalât kontrol sisteminin kurulması ve müeyyideli kontrolların başlatılması realize edilmelidir.
8 — İmalât sorunlarını çözümleyen sömürü olanaklarını ortadan kaldıran öz imalât politikası plânlanmalı ve güdülmelidir.
9 — Yerli imalâtımızın teknik esasları olan uygun fabrikasyona

kayma, doğru dızaynlama, uygun malzeme ve işçilik, satış organizasyonu kurma gibi eylemlerin plâlanarak tatbikata geçilmesi hızlandırılmalıdır.

10 — İmalâtçılığı güçlü kılıcı karakter ve değerde çeşitli seviyelerde güçlü bir eğitim yaygınlaştırılmalıdır.

Bu gibi ana çözümlemeler yerli imalâtımızı, tarımsal mekanizasyon seviyemizi yükseltici karaktere ulaştıracaktır inancındayız.

Öte taraftan Ortak Pazar eşiğinde devlet yerli sanayii geliştirici bir program çerçevesinde rekabete dayanır güçte bir imalâtın tedbirlerini almalıdır. Kanaatımızca bu yöndeki çözümleyici hamleler de şu şekilde sıralanabilir:

1 — Ucuz ve yeterli ham madde politikası,

2 — Malzeme ile enerji istihsal ve dağıtımında istikrar ve garanti,

3 — İş gücü ve işçi ilişkilerinde rantabl bir organizasyon,

4 — Güçlendirici bir yerli sanayi rotası,

5 — İmalâtı ezmiyecek bir ithâl rejimi,

6 — Ortak Pazar ilişkilerinde ithâl ve ihraç mallarında hassasiyet,

7 — Ortak Pazar ilişkilerinde ezici şartlardan uzaklaşma,

8 — Dikkatli bir sanayi politikası ve rejimi.

Bu gibi tedbirleri realize edecek eylemler henüz Ortak Pazar ilişkilerine hazır durum ve seviyede olmayan sanayimizin karşısında ezilmesini önliyebilir inancındayız. Bu amaçla Ortak Pazar hazırlık ve ilişkilerimizi çıkarlarımıza uygun bir şekilde kanalize edecek ve yürütecek bir örgüt derhal kurulmalıdır.

O halde tarımsal mekanizasyonu dolayısiyle üretimde verimi arttırıcı alet - makina donanımını güçlendirecek eylemler, önce bu yönde sağlam bir plânlama yapmayı gerektirmektedir. Bu plânlama, çeşitli açılardan dejenere edilmeden sadece millî çıkarlara göre tatbikata aktarılırsa beklenilen sonuçlar yakın bir gelecekte alınabilir inancındayız. Önemli olan bu gerçeğin Türk Hükûmetlerince anlaşılıp, teknik kadrodan yeterince faydalanarak gerekli kuruluş ve organizasyonların yapılmasına geçme azim ve kararını göstermeleridir. Türk Ziraat Yüksek Mühendis ve kuruluşlarının bu yönde yol gösterici, gerçekleri savunucu bir baskı grubu olarak millî çıkarları koruma savaşında bir bütün olacaklarına içten inananlardanız.

5. ÖZET :

Memleketimizin kalkınması ve çağdaş uygarlığa yönelmesi önce ilkel tarım düzeyinden ileri tarım düzeyine ve endüstri düzeyine doğru kendi olanaklarını seferber ederek aşama yapmasıyla mümkün olacaktır. Birim alandan elde olunan üretimde nitelik ve nicelik yönünden artış sağlamak, prodüktif unsurları tatbikata aktarmak ve tarımımızın sorunlarını çözümlemek günümüz Türkiye'sinin ön amaçlarındandır. Güçlü bir tarımın dayanakları olan tarımı endüstri üniteleriyle donatmak, mekanizasyon seviyesini yükseltmek, tarım alet-makinalarında prodüktif kullanışı geliştirmek, yerli imalâtın sorunlarını çözümleyici tedbirler almak ilkel tarım düzeyindeki Türkiye'nin alt yapı değişikliğini realize etmek günümüz hükûmetlerinin başlıca görevlerindendir.

Böylesine güçlü bir tarımın dayanakları arasında modern metodların tatbik imkânını kolaylaştıracak tarım alet - makina donanımı başta gelmektedir. Bu donanım rantabl ve prodüktif olarak ancak yerli tarım alet - makinaları imalât sanayiinin kurulmasıyla sağlanacaktır. Bu imalât sanayinin kurulması ise birçok faktöre bağlıdır. Ortaya çıkan sorunlar çözümlenmedikçe, ihtiyaçlar giderilmedikçe, yerli sanayi politikasında istikrarlı ve plânlı eylemlere geçilmedikçe başarı sağlanamaz. Bu bakımdan "Ortak Pazar"a girme hazırlıkları içinde olan memleketimizin, önce rekabete dayanabilir karakter ve kalitede bir yerli sanayi kurması ilkel tarım düzeyinden sıyrılması için ön şartlardandır.

Mekanizasyona yönelmek için herşeyden önce tarımda daha fazla kâr etmek yani kendine yeterli tarım yerine, pazara dönük bir tarım amacında olunmalıdır. Ancak böyle bir amaca yönelmiş çiftçiler daha fazla kâr'ın yollarını arıyabilirler. Tarımda daha fazla kâr'ın yollarından biri olan mekanizasyon gerektiği şekilde incelemelere ve bir plânlamaya dayandırıldığında etkili olmaktadır.

Tarım alet - makinalarında prodüktif unsurlar onlardan sağlanacak fayda derecelerini arttırma yol ve tedbirlerine dayanmaktadır. Bunların başında işletme bünyesine ve tatbik edilen tarımsal işleme en uygun tarım alet - makinasının seçimi gelmektedir. Böyle bir seçimde dikkate alınacak bir sürü husus vardır. Seçimin ana dayanaklarından olan alet-makina satın alma esasları içerisinde değer ve iş analizleri gerektiği şekilde yapılmalıdır. Tarım alet - makinalarında prodüktivite, kullanma esaslarının bilinmesine ve tatbikine dayanmaktadır. En prodüktif metod ve yolların bulunması alet - makinaların prodüktif kullanılmaları, ken-

dilerinden sağlanacak fayda derecesini maksimuma götürecektir. Bunun için ise uygun ayarlamaların yapılması, effektif ve ekonomik kullanılmanın sağlanması başlıca esaslardandır. İyi ayarlanmamış bir alet - makina ile iş prodüktivitesi ve ekonomisi sağlanamaz. Kullanıcının maharet ve bilgisine dayanan kullanma tekniği esasları, prodüktif bir şekilde tatbikata aktarılabildiği oranda işletme bünyesinde fayda sağlayabilir. Öte taraftan tarım alet - makinalarının bakım, tamir ve korunmaları, yine kendilerinden sağlanacak fayda derecesini arttırma yönünden önemlidir.

İlkel tarım düzeyindeki memleketimizin tarım sorunları oldukça çoktur. Bu sorunların çözümü, birim alandan sağlanacak kalitatif ve kantitatif yönden maksimum değerde ürün elde etmeyi realize etmelidir. Ancak bu şekilde milletimizi doyurabilir ve kalkınmamıza tarım sektöründen daha büyük aktarmalar sağlıyabiliriz. İlkel tarım düzeyinden kurtulmanın başlıca yolu da tarımda prodüktiviteyi arttırıcı tedbirlerin alınması ve Türk Çiftçisine mal edilmesidir.

LİTERATÜR

1 — Aktan, R., 1966. Türkiye Ziraatında Prodüktivite. Doğuş Matbaacılık L. Ş. Matbaası. Ankara.

2 — Austin, V., 1968. Factors Influencing Mechanization, N.C.A.E. Silsoe.

3 — Doğuş, R., -Tunalıgil, B., 1968. Mechazition On Small Farms In Turkey; N.C.A.E. Silsoe.

4 — Culpin, C., 1959. Farm Mechanization Management, Crosby Lockwood and Son Ltd., London.

5 — Demirtaş, H., 1963. Memleketimizde Ziraat Makinaları Sanayii, Ziraat Makikinaları Dergisi, Sayı: 1, Ankara.

6 — Devlet İstatistik Enstitüsü, 1964 - 1965. Türkiye İstatiktik Yıllığı, Yayın No: 510, Ankara.

7 — Dinçer, H., 1966. Makinalı Ziraatta Çalışma Tekniği ve Türkiye Ziraatındaki Durumu, (Basılmamış) Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

8 — Kadayıfçılar, S., 1963. Ziraatımızın Motorlaşmasında Önemli Olan Bazı Teknik ve Ekonomik Hususlara Ait Bir Araştırma, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları, No: 222, A.Ü. Basımevi, Ankara.

9 — Kadayıfçılar, S., 1968. Kuvvet Makinaları ve Bitkisel Ürünler Üretilmesinde Prodüktivitenin Arttırılması, Ziraat Makinaları Dergisi, Cilt 6, Sayfa: 22, Ankara.

10 — Kadayıfçılar, S., 1968. Ziraî Mekanizasyon Alanındaki Durum ve Yakın Gelecekte Olabilecek Gelişmeler, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı, Yıl: 7, Fasikül 3 - 4 ten ayrı basım. Ankara.

11 — Kadayıfçılar, S., -Yavuzcan, G., 1969. Ziraat Makinaları İşletmeciliği, Ziraat Fakültesi Yayınları 364, A.Ü. Basımevi, Ankara.

12 — Türkiye Tarımının Mekanizasyon Problemleri ve Çözüm Yolları, (Açık Oturum) 1968. T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları Sıra No: 30, Ankara.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No: 6
— A —

Tarımsal Öğretim ve Eğitim Sorunları

Yazan
Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — MEMLEKETİMİZDE TARIM ÖĞRETİHİ	6
A — Tarım Yüksek öğretiminin tarihi, gelişimi ve bugünkü durumu	6
1 — Ziraat Fakültelerinde öğrenci ve mezun sayısı	8
2 — Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacımız ne kadardır?	9
3 — Ziraat Fakültelerine alınacak yıllık öğrenci miktarı nasıl hesap edilir?	11
4 — Ziraat Yüksek Mühendisi sayısının devamlılığını sağlıyabilmek için muhtelif yıllarda Ziraat Fakültelerine alınacak ve mezun edilecek toplam öğrenci miktarları nedir?	11
5 — Sonuç ve sorunlar	13
B — Tarım orta öğretiminin tarihi gelişimi ve bugünkü durumu.	15
1 — Bölge tarım okulları	15
2 — Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları	16
3 — Ziraat Teknisyeni ihtiyacımız ne kadardır?	20
4 — Ziraat Meslek Okullarına alınacak yıllık öğrenci miktarı nasıl hesap edilir?	21
5 — Ziraat Teknisyeni miktarının devamlılığını sağlayabilmek için Ziraat Meslek Okullarına muhtelif yıllarda alınacak ve mezun edilecek toplam öğrenci sayısı nedir?	21
6 — Sonuç ve Sorunlar.	21
III — MEMLEKETİMİZDE TARIM EĞİTİMİ	24
IV — ÖZET	27

Bu tebliğ Z. Y. Mühendisi Dr. Mehmet Hemşinlioğlu'na II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — GİRİŞ :

Bir memleketin tarımsal kalkınmasında tarım öğretim ve eğitiminin özel bir yeri vardır.

Tarım örgüt ve kurumlarında görev yapan yöneticiler, bilim adamları, uzmanlar, teknisyenler ve ustalar ne kadar bilinçli, ehil ve hizmete karşı istekli olurlarsa yeni tarımsal teknik ve teknolojiyi çiftçilere götürüp benimsetmede o kadar başarılı olurlar. Onları etkili bir tarzda eğiterek gerektiğinde lüzumlu teknik yardımlarda bulunarak birim alandan daha çok verim almalarını temine çalışırlar.

Tarım öğretim ve eğitimini iyi düzenleyememiş, bilimsel ve teknik açıdan ele alıp hedeflerini ilkelerini ve amacını sıhhatli bir şekilde tespit edememiş ve gerçek ihtiyaçlara cevap verebilecek bir plân ve programdan yoksun kalmış memleketlerde tarım sektörünün gelişemediği bir vakıadır.

Bunun için, tarımsal potansiyelimizi harekete geçirip rasyonel bir şekilde değerlendirebilmek için tarım öğretim ve eğitimini yurdumuzun koşul ve olanaklarına uygun, yaygın ve etkili programlarla yürütmek ve bu alanda çok büyük çabalar sarfetmek lâzımdır. Bugün memleketimizde yetişkin çiftçilerin ve çiftçi çocuklarının eğitim sorunu henüz bir sonuca bağlanamamıştır.

Tarım öğretimine 1848 tarihinde başlanmıştır. Geçen 122 yıl içinde yapılan çalışmalar muhtelif aşamalardan geçtikten sonra bugünkü duruma gelmiştir.

Halen uygulanmakta olan tarım öğretimimiz, orta tarım öğretimi ve yüksek tarım öğretimi olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Bunlardan orta tarım öğretimi Ziraat Meslek Okullarında, yüksek tarım öğretimi Ziraat Fakültelerinde yapılmaktadır.

Fakat bunların dışında tarım sektörümüzün büyük bir ihtiyaç duyduğu usta formasyonunda ehliyetli yapıcı bir kadroyu yetiştirebilecek ilk okuldan sonra 2-3 yıl süreli tatbiki tarım okullarından henüz mahrumuz.

Üretimin artmasında ve değerlendirilmesinde büyük hizmetleri olacak sulama, budama, bakıcı, peynirci, arıcı, tavukçu, zeytinci, bağcı, çaycı ve pazarlama ustalarını ehliyetle yertiştirecek bu tip öğretim ve eğitim kurumlarının açılması çok faydalı olacaktır.

Tarım öğretim ve eğitimini yalnız bir Tarım Bakanlığı işi olarak kabul etmek doğru değildir. Bilhassa Millî Savunma ve Millî Eğitim Bakanlıkları Tarım Bakanlığı ile işbirliği yaparak askeri garnizonlarda, köy ilk okulları, yatılı bölge okulları ve ilk öğretmen okulları müfredat programlarında, pratik ve tatbiki tarım derslerine daha geniş yer vererek tarım öğretiminin geniş ölçüde yayılmasına yardımcı olmalıdır.

Memleketimizde tarım öğretim ve eğitim çalışmalarını teknik personel ihtiyacını karşılıyacak ve nüfusumuzun büyük çoğunluğunu teşkil eden çiftçi ve çiftçi çocuklarını kapsayacak ölçüde ele alarak yürütmek lâzımdır.

Bu tebliğde tarımsal öğretim ve eğitimin, mahiyeti ve önemi, tarihi gelişimi ve bugünkü durumu, halen Ziraat Fakültelerinde ve Ziraat Meslek Okullarında yürütülmekte olan öğrenci alma ve mezun etme politikasının meydana getirdiği sorunlar, alınması lâzım gelen tedbirler ve Ziraat Meslek Okullarına verilmesi lâzım gelen yön hakkında fikir ve görüşlerimi açıklamağa çalıştım.

II — MEMLEKETİMİZDE TARIM ÖĞRETİMİ :

A) TARIM YÜKSEK ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU :

Memleketimizde ilk tarım okulu 1848 yılında İstanbul'da Yeşilköy Ayamama Çiftliğinde kurulmuştur. Öğretime başladıktan bir müddet sonra öğrenciler arasında çıkan ayaklanma olayını müteakip kapatılmıştır.

Yurt tarımının kalkınmasının birinci derecede yetişmiş ziraatçiye bağlı olduğunu gören zamanın yöneticileri 1884 yılında yeni bir Yüksek Ziraat Mektebinin açılmasına karar vermişler ve 7 yıllık bir gecikmeden

sonra 1891 de Halkalı Yüksek Ziraat Mektebini öğretime başlatabilmişlerdir. Bu okul 1928 yılına kadar Yüksek Ziraat Mektebi olarak çalışmalarına devam etmiş ve memleket tarımına yüzlerce okumuş ziraatçi yetiştirerek yeni bir teknik kadro meydana getirmiştir. Fakat teknik ihtiyaçlar daha ileri ve verimli öğretim yapabilecek kurumların lüzumunu hissettirmeğe başlamış, 1928 yılında yürürlüğe giren Ziraat Tahsilinin Islâhı Kanunu ile Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi kapatılarak öğretim kadrosu ihtisas yapmak üzere batı ülkelerine gönderilmiştir.

Halkalı Yüksek Ziraat mektebinin kapatılmasıyla meydana gelen bu boşluk 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Mektebinin açılmasıyla giderilmiştir. 4 yıl süreli bu okul daha ilk mezunlarını vermeden 1933 yılında Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsüne öğrenci, profesör ve diğer imkânlarıyla katılarak memleketimizde Ziraat Yüksek öğretiminde yeni bir aşama açan Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurulmasına yardımcı olmuştur.

Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde, Ziraat, Orman, Veteriner Tabii İlimler ve Ziraat Teknolojisi Fakültelerine yer verilmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsünü Rektör ve Fakülteleri de dekanlar yönetiyordu.

1933 yılından 1946 yılına kadar Tarım Bakanlığına bağlı olarak öğretim ve araştırmalara devam eden Yüksek Ziraat Enstitüsü her yıl mezun ettikleri ehliyetli Ziraat, Orman Yüksek Mühendisleri ve Veteriner Hekimlerle tarımımızda başarılı çalışmalara hız kazandırmıştır.

1946 yılında yürürlüğe giren 4936 sayılı Üniversiteler Kanunuyla Tarım Bakanlığından ayrılarak muhtariyet kazanan bu öğretim kurumumuz Ziraat, Orman, Veteriner ve Tabii İlimler Fakültelerine ayrılarak 1948 yılından itibaren Ziraat, Veteriner ve Tabii İlimler Fakülteleri Ankara, Orman Fakültesi İstanbul Üniversitesine bağlanmış ve Ziraat Teknolojisi Enstitüleri de Ziraat Fakülteleri içinde yer alarak yeni bir örgüt içinde çalışmaya başlamışlardır.

Son yıllarda yeni tarımsal teknik ve teknolojisinin sür'atle gelişmesi tarımsal araştırma ve yayım hizmetlerinin büyük önem kazanmasını, yeni örgüt ve kurum ihtiyaçlarının artmasını, tarımsal öğretim, yayım ve araştırma işlerinde bölgesel çalışmalara gidilmesinin daha verimli olacağı kanısının yaygınlaşması yeni Ziraat Fakültelerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum karşısında harekete geçen ilgililer 1955 yılında Ege Üniversitesinde ikinci, 1957 yılında Atatürk Üniversitesinde üçüncü ve 1970 yılında Adana'da dördüncü Ziraat Fakültesini açarak akademik tarım yüksek öğretimine yeni bir hamle kazandırmışlardır.

sonra 1891 de Halkalı Yüksek Ziraat Mektebini öğretime başlatabilmişlerdir. Bu okul 1928 yılına kadar Yüksek Ziraat Mektebi olarak çalışmalarına devam etmiş ve memleket tarımına yüzlerce okumuş ziraatçi yetiştirerek yeni bir teknik kadro meydana getirmiştir. Fakat teknik ihtiyaçlar daha ileri ve verimli öğretim yapabilecek kurumların lüzumunu hissettirmeğe başlamış, 1928 yılında yürürlüğe giren Ziraat Tahsilinin Islâhı Kanunu ile Halkalı Yüksek Ziraat Mektebi kapatılarak öğretim kadrosu ihtisas yapmak üzere batı ülkelerine gönderilmiştir.

Halkalı Yüksek Ziraat mektebinin kapatılmasıyla meydana gelen bu boşluk 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Mektebinin açılmasıyla giderilmiştir. 4 yıl süreli bu okul daha ilk mezunlarını vermeden 1933 yılında Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsüne öğrenci, profesör ve diğer imkânlarıyla katılarak memleketimizde Ziraat Yüksek öğretiminde yeni bir aşama açan Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurulmasına yardımcı olmuştur.

Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde, Ziraat, Orman, Veteriner Tabii İlimler ve Ziraat Teknolojisi Fakültelerine yer verilmiştir. Yüksek Ziraat Enstitüsünü Rektör ve Fakülteleri de dekanlar yönetiyordu.

1933 yılından 1946 yılına kadar Tarım Bakanlığına bağlı olarak öğretim ve araştırmalara devam eden Yüksek Ziraat Enstitüsü her yıl mezun ettikleri ehliyetli Ziraat, Orman Yüksek Mühendisleri ve Veteriner Hekimlerle tarımımızda başarılı çalışmalara hız kazandırmıştır.

1946 yılında yürürlüğe giren 4936 sayılı Üniversiteler Kanunuyla Tarım Bakanlığından ayrılarak muhtariyet kazanan bu öğretim kurumumuz Ziraat, Orman, Veteriner ve Tabii İlimler Fakültelerine ayrılarak 1948 yılından itibaren Ziraat, Veteriner ve Tabii İlimler Fakülteleri Ankara, Orman Fakültesi İstanbul Üniversitesine bağlanmış ve Ziraat Teknolojisi Enstitüleri de Ziraat Fakülteleri içinde yer alarak yeni bir örgüt içinde çalışmaya başlamışlardır.

Son yıllarda yeni tarımsal teknik ve teknolojisinin sür'atle gelişmesi tarımsal araştırma ve yayım hizmetlerinin büyük önem kazanmasını, yeni örgüt ve kurum ihtiyaçlarının artmasını, tarımsal öğretim, yayım ve araştırma işlerinde bölgesel çalışmalara gidilmesinin daha verimli olacağı kanısının yaygınlaşması yeni Ziraat Fakültelerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum karşısında harekete geçen ilgililer 1955 yılında Ege Üniversitesinde ikinci, 1957 yılında Atatürk Üniversitesinde üçüncü ve 1970 yılında Adana'da dördüncü Ziraat Fakültesini açarak akademik tarım yüksek öğretimine yeni bir hamle kazandırmışlardır.

37 yıldan beri memleket tarımına hizmet eden Ankara Ziraat Fakültesi; yetiştirdiği öğretim üyelerinin bir kısmını diğer Ziraat Fakültelerine vererek ve ihtiyaç devam ettiği sürece kendi öğretim üyelerini davet eden yeni Ziraat Fakültelerinde geçici olarak görevlendirerek onların öğretimlerine büyük ölçüde yardım etmekte ve doğurucu fakülte olarak tarihi görevini de aksatmadan yürütmektedir.

I — Ziraat Fakültelerinde Öğrenci ve Mezun Sayısı :

Son yıllarda tarımsal hizmetlerin daha büyük önem kazanarak yeni yeni istihdam alanlarının açılması ve 4/10195 sayılı kararnameye göre Ziraat Yüksek Mühendislerine yevmiye kadrolarından ücret verilmesi mesleğimizin cazibesini arttırmış ve Ziraat Fakültelerine yoğun bir öğrenci akımına sebep olmuştur.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Döneminde Ziraat Fakültelerine girecek öğrenci sayısı ile mezun olacak öğrencilerin adedi yıllar itibariyle fakülteler üzerinden Tablo: 1 de gösterilmiştir.

TABLO : 1

Ziraat Fakültelerinde Öğrenci ve Mezun Sayısı

	Ankara Ü.Z.F.		Ege Ü.Z.F.		Atatürk Ü.Z.F.		Adana Ü.Z.F.		TOPLAM	
	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı	Öğrenci Sayısı	Mezun Sayısı
1967—1968	1455	201	699	114	700	169	—	—	2854	484
1968—1969	1357	228	721	85	801	140	—	—	2879	453
1969—1970	1263	220T.	765	110T.	751	130T.	—	—	2779	460
1970—1971	1000	110T.	750	90T.	821	135T.	75	—	2646	335
1971—1972	1150	170T.	750	125T.	875	140T.	75	—	2850	435
T. Tahmini						Genel Toplam:			14008	2167

Bu Tablo incelendiğinde Ziraat Fakültelerinde yılda yaklaşık olarak 2800 öğrencinin öğretim yaptığı ve her yıl ortalama 433 öğrencinin Ziraat Yüksek Mühendisi olarak mezun olduğu 1974-1975 öğretim yılından itibaren Adana Ziraat Fakültesinin yılda 60 öğrenci mezun edeceği dikkat nazarına alınırsa yıllık mezun sayısının 500 adet civarında olacağı, 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, döneminde toplam 14008 adet öğrencinin öğretime tâbi tutulacağı ve aynı sürede 2167 mezun vereceği tahmin edilmektedir.

Görülüyorki halen mevcut ziraat fakültelerinden yılda ortalama 433 öğrenci mezun olarak hayata atılmaktadır. Aynı ölçüde öğrenci alındığı takdirde 1975 yılından itibaren bu miktar 500 adedi bulacaktır. Bundan sonra yeni Ziraat Fakülterinin açılmasıyla yıllık mezun sayısı daha da fazlalaşacaktır. Bu durumda akla şu soru gelmektedir: Türkiye'nin gelişmiş memleketler ölçüsünde Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacı nedir? Bu ihtiyaç nasıl bir öğretim plânıyla karşılanacaktır? Böyle bir plânı uygulayabilmek için yıllık öğretim programlarının hedef ve ilkelerine göre yürütülen bir öğretim politikamız var mıdır? Yoksa memleketimizde mevcut okuma ve bir fakülteye girme baskısının bir sonucu olarak ziraat fakültelerine kapasitelerinin üstünde fazla öğrenci almak zorunda mı kalınıyor?

Burada üzerinde önemle durulması lâzım gelen husus yıllık mezun miktarı gerçek ihtiyacımızın altında mı, yoksa üstünde mi? sorusudur.

Eğer altında ise, ileri tarımsal teknolojinin icaplarını yerine getirmiyoruz, tarımsal araştırma, yayın, öğretim ve eğitim hizmetlerini istenilen ölçülerde çiftçilere götüremiyoruz, tarım sektörüne yapılan teknik eleman yatırımı noksan olduğu için birim alandan verimi arttıracak tedbirleri gereği gibi alamıyoruz demektir.

2 — Ziraat Yüksek Mühendisi İhtiyacımız Ne Kadardır?

Bu soruyu cevaplamak oldukça güç bir iştir. Tarımsal hizmetleri bir ünitede toplamadan, aynı hizmetlerin değişik dairelerde ayrı birimler tarafından yürütüldüğü ve her yıl ayrı Bakanlıkların yeni yeni tarımsal kurumlar meydana getirdiği bir ortamda bu hesabı yapmak kabil değildir.

Fakat yakın bir gelecekte varlık içinde yokluk çektiğimiz, devlet örgütü olarak çok pahalı çalıştığımız anlaşılıp yaygınlaştıkça tarımsal hizmetlerin yeniden düzenlenmesi sorununu çözmek zorunda kalınacaktır.

İşte bu duruma rağmen Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacımızı ilk aşamada aşağıdaki şekilde tesbit ederek yetiştirme kaynaklarıyla istihdam olanakları arasında bir denge kurulabilir.

Memleketimizde mevcut 67 il ve 572 merkez dışı ilçeleri ileri ziraî yayım seviyesinde Ziraat Yüksek Mühendisiyle teçhiz ederek çalışmaları yürütürsek;

Her ilde: Teknik ziraat müdürü, müdür muavini, zootekni, tarla

bitkileri, bağ-bahçe, sulama, toprak muhafaza, pazarlama ve örgütleme, çayır-me'ra ve yem bitkileri, ziraat alet ve makinaları, tarımsal teknoloji ve ziraî ekonomi uzmanlıkları olmak üzere 11 Ziraat Yüksek Mühendisine,

Her ilçede: İlçe ziraat mühendisi, zootekni, bağ-bahçe, tarla bitkileri, çayır - mer'a ve yem bitkileri konularında çalışacak 5 ziraat yüksek mühendisi ile birer adet ev ekonomisi ve 4-K liderine ihtiyaç olacaktır.

Yurt ölçüsünde il ve merkez ilçelerde 67 X 11 = 737 diğer ilçelerde 572 × 5 = 2860 adet olmak üzer topleam 3597 ziraat yüksek mühendisinin tarımsal yayım hizmetlerinde yönetici ve uzman olarak görevlendirmek gerecektir.

Tarım sektörünün ziraî yayım ve diğer alanlarında çalıştırılacak ziraat yüksek mühendisleri miktarı Tablo II deki gibi kabul edilirse

TABLO: II

	Ziraat Yük. Müh. Miktarı
Tarımsal yayımda görevlendirilecek	3597
Tarımsal araştırmalarda görevlendirilecek	1000
Tarım öğretim ve eğitiminde görevlendirilecek (Ziraat Fakülteleri, Ziraat Meslek Okulları ve hizmet içi eğitimciler dahil)	1400
Pazarlama ve ekspertizde görevlendirilecek	
Toprak - Su'da görevlendirilecek	1250
Diğer kamu örgütlerinde görevlendirilecek	1050
Özel sektörde çalışacak	453
Toplam	9000

adet civarında Ziraat Yüksek Mühendisine ihtiyaç olduğu sonucuna varılır.

5.8.1970 tarihi itibariyle Ziraat Yüksek Mühendisleri Odasına 5994 adet Ziraat Yüksek Mühendisi kayıtlı bulunmaktadır. Bu hesabımıza göre Ziraat Yüksek Mühendisi açığımız 3000 adet civarındadır. 1971-1974 yıllarını kapsayan 4 yıllık süre içinde 3 Ziraat Fakültemiz yılda ortalama 433 adetten 1732 adet mezun vereceklerdir. 1975 yılında Adana Ziraat Fakültesinin de mezun vermeğe başlamasıyla yıllık ortalama mezun adedi 500 olacak 1977 yılı sonuna kadar 1500 yeni Ziraat Yüksek

Mühendisi mezun olarak toplam 5994 + 1732 + 1500 = 9226 adedi bulacaktır.

Görülüyorki ziraat fakülteleri bu tempo ile mezun vermeğe devam ettikleri takdirde 1977 yılı içinde ziraat yüksek mühendisi ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

Bundan sonra teknik personel politikasını yürütenlere düşen görev 9000 civarındaki Ziraat Yüksek Mühendisi kadrosunun devamlılığını sağlayabilmek için her yıl fakültelere alınacak toplam öğrenci sayısını ve her fakülteye verilecek öğrenci kontenjanını tesbit ederek fakülteleri sınırlı öğretim olanakları içinde öğrenci deposu haline gelmesini önlemektir.

3 — Ziraat Fakültelerine Alınacak Yıllık Öğrenci Miktarı Nasıl Hesap Edilir?

Yüksek ziraat mühendislerinin tahmini olarak % 95 i kamu örgüt ve kurumlarında çalışmaktadır. Bunlar 30 yıl hizmetten sonra emekli olduklarına, Türiye'de her yaşta ölüm oranı % 0,15 ortalama mezuniyet randımanı % 65 ve % 70 olduğuna göre 1977-1978 yılından itibaren ziraat fakültelerine alınacak ve mezun edilecek toplam öğrenci sayısı şöyle bulunur.

1947 yılından 1977 yılına kadar kamu sektöründe hizmet yapan ziraat yüksek mühendislerinin bir listesi yapılır. Bu liste yardımı ile her yıl ne miktar meslektaşın ne zaman 30 yılını tamamlayacakları tesbit edilir. Bir örnek olarak 1948 yılında Ankara Ziraat Fakültesinden 61 Ziraat Yüksek Mühendisi mezun edilmiş ve hepsi çeşitli görevlere atanmıştı. Bunların tamamı 1977 yılında emeklilik ve diğer sebeplerle, 9000 mecvutlu ziraat yüksek mühendisi kadrosundan 135 kişi ölümle görevlerinden ayrılmış olacaktardır. Bu durumda 1977-1978 öğretim yılında kamu sektörü ihtiyacı için mezun edilmesi gerekecek ziraat yüksek mühendisi miktarı 61 + 135 = 196 dır. Yıllık mezunların % 5 i özel sektöre gittiğine göre toplam mezun sayısı $x = 196 + \frac{5x}{100} = 206$ adet olacaktır

Diğer bir deyimle 1973 - 1974 öğretim yılında ziraat fakültelerine % 65 mezuniyet randımanına göre 317 ve % 70 randımanına göre 294 öğrenci almak icap edecektir. İşte bu şekilde hareket edilerek her sene ziraat fakültelerinden mezun edilecek öğrenci sayısı tesbit edilir.

4 — Ziraat Yüksek Mühendisleri sayısının devamlılığını sağlayabilmek içni muhtelif yıllarda ziraat fakültelerine alınacak ve mezun edilecek toplam öğrenci miktarları nedir?

1976 - 1977 öğretim yılında 9000 Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacı karşılandıktan sonra bu kadronun devamlılığının temin edebilmek için 1973 - 1974 öğretim yılından itibaren Ziraat Fakültelerine alınacak ve 1977 - 1978 öğretim yılından itibaren mezun edilmesi lâzım gelecek toplam öğrenci sayıları Tablo III de verilmiştir.

TABLO : III

Yıllar	Mezun edilmesi icap eden öğrenci miktarı			Alınacak Öğrenci Miktarı	
	Kamu ihtiyacı için adet	Özel Sek İh. için ad.	Toplam adet	% 65 ranmana göre adet	% 70 ranmana göre adet
1973—74				317	294
1974—75				303	281
1975—76				382	354
1976—77				334	310
1977—78	198	8	206	406	377
1978—79	187	10	197	377	350
1979—80	236	12	248	269	250
1980—81	206	11	217	369	343
1981—82	251	13	264	405	376
1982—83	233	12	245	312	290
1983—84	166	9	175	391	363
1984—85	228	12	240	618	574
1985—86	250	13	263	615	571
1986—87	193	10	203	643	597
1987—88	242	12	254	992	991
1988—89	382	20	402	890	827
1989—90	380	20	400	895	831
1990—91	397	21	418	970	901
1991—92	613	32	645	—	—
1992—93	550	29	579	—	—
1993—94	553	29	582	1003	931
1994—95	599	32	631	952	884
1995—96	—	—	—	963	894
1996—97	—	—	—	762	707
1997—98	619	33	652	923	857
1998—99	588	31	619		
1999—2000	595	31	626		
2000—2001	470	25	495		
2001—2002	570	30	600		

Yukarıdaki tabloda 1973-1974 öğretim yılından 1997-1998 öğretim yılı sonuna kadar % 65 ve % 70 mezuniyet randumanlarına göre Ziraat Fakültelerine yıllar itibari ile alınacak ve mezun olacak toplam öğrenci miktarları ayrı ayrı hesap edilerek vrilmiştir.

Bu rakamlara göre 1977 - 1978 ve 1990 - 1991 öğretim yıllarını kapsayan 14 yıllık süre içinde öğretime devam edecek ziraat fakültelerinin yılda ortalama 267 adet öğrenci mezun etmeleri icap edecektir. Bu dönemde de bu günkü tempoya uyularak yılda 500 civarında mezun verilmeğe devam edildiği takdirde büyük bir istihdam sorunu ile karşılaşılacağını hesaba katmak gerekecektir.

1986-1987 öğretim yılında ziraat fakültelerine alınacak tahmini toplam öğrenci sayısı 643, müteakip yıllarda 992-890-895 ve 970 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda uygun bölgelerimizde yeni ziraat fakülteleri açmak zorunda kalınacaktır. Öğretim ve eğitim çalışmalarının zamanında aksatılmadan yürütülebilmesi için 1975 yılından itibaren bir plân ve programa göre hazırlıklara girişilerek her türlü ihtiyacın 1986 yılına kadar tamamlanması lâzımdır .

SONUÇ VE SORUNLAR :

1 — İleri tarımsal teknik ve teknolojinin yurt ölçüsünde yaygın bir şekilde uygulanabilmesi için bugün dağınık, etkisini kaybetmiş, pahalı çalışan ve işbirliği olanakları zayıflamış tarım örgüt ve kurumları bir yasa ile yeniden düzenlenerek tarım sektörünün ihtiyacı olan her sınıf teknik personel miktarları tesbit edilmelidir.

2 — Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacımızı karşılayacak dengeli ve bilinçli bir öğretim politikası izlenerek fakültelere öğretim güç ve olanaklarının dışında öğrenci alınmamalıdır.

3 — Yıllık Ziraat Yüksek Mühendisi ihtiyacı ile yetiştirme kaynakları fakültelerimizin alacakları ve mezun edecekleri öğrenci miktarı arasında bu tebliğin esasları dahilinde bir denge kurulmasına mutlak surette zaruret vardır. Aksi takdirde son yıllarda uygulanmakta olan kısır teknik personel tayin ve nakil politikası ve tarımsal örgüt ve kurumların teknik ve bilimsel ihtiyaçlara ileri anlamda cevap verebilecek bir seviyeye getirilemeyişi daha şimdiden önemli istihdam sorunu yaratmış ve yeni mezun genç meslektaşlarımızı kamu sektöründe hizmet bulamaz duruma düşürmüştür. Halbuki memleketimizin tarımsal potansiyelini dikkate alarak tarımsal yayım, araştırma, öğretim ve eğitim faa-

liyetleri yurt ölçüsünde ele alınıp yeniden düzenlenirse binlerce iş sahası açılacaktır.

4 — Görülüyorki: 1957 yılından itibaren ziraat fakültelerine dengesiz öğrenci alınmağa başlanmış ve bilhassa plânlı kalkınma dönemlerinde bu konuda bilimsel bir çalışma yapılmadan 1961 - 1962 öğretim yılından itibaren yılda ortalama 433 öğrenci mezun etmeğe devam edilmiştir. Bu tempo ile hareket edildiği takdirde 1970 yılında öğretime başlayacak Adana Ziraat Fakültesinin 1974 - 1975 yılından itibaren mezun edeceği öğrenci miktarı ile bu adet tahminen 500 ü bulacaktır.

9000 Ziraat Yüksek Mühendisi kadrosunun devamlılığını sağlayabilmek için 1977 - 1978 ve 1990 - 1991 öğretim yıllarını kapsayacak 14 yıllık sürede ziraat fakültelerinden her yıl ortalama 267 öğrenci mezun etmek gerekecektir. Diğer bir deyimle bu aşamada 4 ziraat fakültesine şimdiki toplam öğrenci sayısının ancak % 50 si oranında öğrenci alınması icap edecektir.

5 — Ziraat Fakültelerinin 4 adede çıkması ve yeni ziraat fakülteleri açma gayretlerinin yoğunlaşması haklı olarak zihinlerde şu sorunun belirmesine sebep olmaktadır. (Yeni ziraat fakültelerine acaba ihtiyaç var mı?)

Bu tebliğde açıklanan hesaplara göre, ziraat fakültelerine 1986-1987 öğretim yılında % 65 mezuniyet randımanına göre 643, müteakip yıllarda sıra ile 992 - 890 - 895 ve 970 öğrenci almak icap edecektir. Tablo III. Bu kadar öğrençiye normal koşul ve olanaklarda öğretime tâbi tutup yetiştirebilmek için, birinci sınıfları 100-125 öğrenci kapasitesinde 6-7 ziraat fakültesine ihtiyaç olacaktır. Burada üzerinde önemle durulması gereken husus yeni açılacak fakültelerin bir plân ve programa göre hazırlıklarını tamamlayarak zamanında sarsıntısız öğretime başlamalarını temin etmektir.

6 — Ziraat fakültelerimizden genel tarım kültürü alarak mezun olan ziraat yüksek mühendislerinin belirli konularda ihtisas yapabilecekleri yüksek ihtisas okulları henüz açılmamıştır. Halbuki memleketimizin önemli tarım sorunları ancak ehliyetli ve çalışkan araştırıcı ve mütehassıslardan müteşekkil bir kadronun çalışmasiyle çözülebilir. Vakit kaybedilmeden koşulları uygun ziraat fakültlerinde yüksek ihtisas okulları açılacak arzulu ve yetenekli ziraata yüksek mühendislerinin ihtisas yapmasına imkân verilmelidir.

B — TARIM ORTA ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Tarım orta öğretimi 1967 yılı, sonuna kadar;

1 — Bölge Tarım Okullarında,

2 — Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okullarında yapılmakta idi. Bu tarihten sonra ileride açıklayacağımız gerekçeye dayanılarak bu okullar tek tip lise dengeli Ziraat Meslek Okullarına çevrildi.

1 — Bölge Tarım Okulları :

Bu okulların amacı, teknik ve pratik bilgili tarım teknisyenleri yetiştirerek gerek kamu ve gerekse özel sektörün bu alandaki personel ihtiyacını karşılamak, tarım işletmesiyle çevresine örnek olmak ve imkânları ölçüsünde üstün vasıflı damızlık fide, fidan, tohum ve hayvan yetiştirerek bunları çiftçilere intikâl ettirip verimliliği arttırmaktır.

İlk tarım okulu 1848 yılında İstanbul'da Ayamama Çiftliğinde açılmış ve evvelce açıklanan sebep yüzünden mezun vermeden 1850 yılında kapatılmıştı. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra 1881 yılında Edirne'de ikinci ziraat okulu öğretime açılmışsa da bunun da ömrü ancak üç yıl sürebilmişti. Fakat bu alandaki ihtiyacın gittikçe arttığını gören ilgililer 1889 da Selânik'te ve 1891 de Bursa'da yeni birer ziraat okulu tesis ederek tarım orta öğretime hız vermişlerdi. Bunlardan Selânik Orta Ziraat Okulu 1910 yılına kadar öğretime devam etmiş, 1910 yılında yüksek okul haline getirilmiş, bu seviyede iki yıl öğretim yaptıktan sonra öğrencileriyle birlikte Halkalı Ziraat Okuluna devredilerek kapatılmıştı.

1891-1914 yıllarında yurdumuzun birçok yerlerinde değişik kademeli ziraat okulları açılmıştı. Fakat Birinci Dünya ve stiklâl Savaşı sıralarında bu okulların çoğu kapatılarak öğretimlerine son verilmişti. Cumhuriyet Hükûmeti kurulduktan sonra, Bursa Ziraat Mektebi ile Halkalı Yüksek Ziraat Mektebine ilâveten yurdumuzun çeşitli bölgelerinde değişik seviyeli 9 ziraat mektebi daha açılarak tarımsal orta öğretimin yaygınlaşmasına çalışılmıştı. 1928 yılında yürürlüğe giren Ziraat Öğretiminin Islâhı Kanunu ile Bursa Ziraat Mektebi dışında tarım okullarının hepsinin kapatılması cihhetine gidilmişti.

Görülüyorki 1930 yılına kadar tarım orta öğretiminde bir istikrar sağlamak mümkün olamamış, yaklaşık olarak seksen yıllık uzun bir süre, tarım okulları açıp kapamakla geçmiştir.

1930 yılında İstanbul, İzmir ve Adana'da yeni bölge ziraat okulları

açılarak sayıları dörde çıkarıldı. B uokullar orta okula dayalı, üç yıl sürli ve lise dengeli idiler. Bunlardan İzmir Bölge Ziraat Okulu yerinde 1955 yılında Ege Üniversitesinin kurulmasıyla bu okulu Afyon iline nakletmek zarureti hasıl olmuş, fakat Afyon Ziraat Okulu da bir yıl sonra çalışmalarına son vermişti.

1963-1964 ders yılında üç adet bölge ziraat okuluna Malatya ve Erzincan Bölge Ziraat Okulları ilâve edilerek sayıları beşe çıkarılmış, eski okulların yeni ek tesislerle yıllık öğrenci kapasitesi bir misli arttırılarak yılda 500 öğrenci mezun edebilecek duruma getirilmişti.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları dönemlerinde tarım orta öğretimine büyük önem verildiğini görüyoruz. Memleketimizin çeşitli mıntıkalarında yıllık proğramlara göre düzenlenmiş geniş bir tarım okulu inşa faaliyeti başlıyor. Bu meyanda Trabzon, Van, Mardin, Muş, Giresun, Samsun, Menemen, Dalaman ve Tokat Ziraat Okulları açılıyor. Eski okullar yeni imkânlarla teçhiz edilerek daha verimli öğretim ve eğitim yapabilecek duruma getiriliyor. Hükûmet vatandaşın her yerde tarım okulu isteme sloganına uyarak 1966 yılından itibaren her ilde bir tarım okulu açma kampanyasına hız veriyor. İşte bu gayretlerin sonunda 1967-1968 ders yılına, 28 adet Ziraat Meslek Okulu ile girildi.

Bölge ziraat Okullarına; Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları mezunları sınavla alınıyordu. Bu okullar 1968-1969 ders yılı sonuna kadar öğretime devam ederek toplam 6024 adet mezun verdilre. (Tablo: IV)

Memleketimizde lise muadili Bölge Ziraat Okullarından başka 1963 - 1964 yıllarında birer Meteoroloji ve Ev Ekonomisi Okulu da açıldı.

Meteoroloji Meslek Okulu orta okul mezunlarını, Ev Ekonomisi Okulu da Teknik-Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarından mezun öğrencileri sınavla almakta idi. 1967-1968 yılında Ev Ekonomisi Okulu giriş yönetmeliğinde değişiklik yapılarak orta okul mezunu kız öğrenciler sınavla kabul edilmeğe başlandı.

2 — Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları :

İlk okula dayalı, 3 yıl süreli ve orta okul muadili bir meslek okulu idi. Bu okulun amacı da, ilk okul mezunu çiftçi çocuklarını 3 yıl süre ile tatbiki ve pratik bir tarım öğretim ve eğitimine tabi tutarak yetiştirmek ve mezun olanlara yeter miktarda arazi, ziraat alet ve makinaları ve işletme sermayesi temin ederek çevrelerinde önder üretici haline getirmekti.

TABLO: IV

AŞAĞIDAKİ YILLARDA BÖLGE ZİRAAT VE ZİRAAT MESLEK OKULLARINDAN MEZUN OLAN ÖĞRENCİ MİKTARLARI

Yıllar	Bölge Ziraat Okullarından Mezun Öğrenci Miktarı	Ziraat Meslek Okullarından Mezun Öğrenci Miktarı
1933	76	—
1934	75	—
1935	45	—
1936	27	—
1937	77	—
1938	74	—
1939	106	—
1940	151	—
1941	93	—
1942	124	—
1943	116	—
1944	145	—
1945	139	—
1946	150	—
1947	215	—
1948	189	—
1949	170	—
1950	176	—
1951	126	—
1952	108	—
1953	79	—
1954	144	—
1955	149	—
1956	146	—
1957	133	—
1958	108	—
1959	102	—
1960	98	—
1961	109	—
1962	202	—
1963	142	—
1964	155	—
1965	137	—
1966	464	—
1967	480	—
1968	470	—
1969	524	—
1970	—	830
Toplam	6024	830
-	830	
Genel Toplam	6854	

Bu okulların bir kısmına da köy ilk okullarından mezun kız öğrenciler sınavla alınıyordu. Bunlara ev idaresi, çocuk bakımı, aracılık, sebzecilik ve diğer yardımcı kültür dersleri verilerek bulundukları köyün sosyal ve ekonomik hayatını etkiliyecek şekilde yetiştirilmesine çalışılıyordu. Fakat mezun olan erkek öğrencilere kanunda yazılı hak ve menfaatler temin edilmediği için, bir anket sonuncuna göre % 80 başka sahalara kayarak hayatlarını kazanma gayretine düştüler. Ancak, % 20 si köylerine dönerek üretici oldular. Fakat mezun kız öğrencilerin büyük bir çoğunluğu köylerine giderek kısa zamanda çevrelerinde itibar kazandılar, bilgileri ve örnek çalışmalarıyla takdir topladılar. Dikiş, nakış, ev temizliği ve tanzimi, çocuk bakımı konularında sözü dinlenen, hareketleri izlenen, sevilen ve sayılan birer önder haline geldiler.

TABLO : V

Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarından Bu Güne Kadar Mezun Olan Kız ve Erkek Öğrenci Miktarları

Yıllar	Erkek	Kız	Toplam
1947	382	—	382
1948	750	—	750
1949	858	27	885
1950	305	12	317
1951	195	9	204
1952	425	37	462
1953	230	—	230
1954	591	44	635
1955	498	46	544
1956	394	54	448
1957	466	85	551
1958	428	119	547
1959	449	120	569
1960	437	132	569
1961	439	89	528
1962	397	122	519
1963	422	112	534
1964	500	46	546
1965	481	121	602
1966	485	118	603
1967	593	142	735
1968	622	176	798
1969	658	203	861
1970	—	—	—
Toplam	**11005**	**1814**	**12819**

Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okulları 4486 sayılı yasa ile 1943 yılında kurulmaya başlandı. 1944 yılı sonuna kadar 6 okul tamamlanarak öğretime açıldı. 1960-1961 yılında Ulaş Teknik Ziraat Okulunun da hizmete girmesiyle sayıları 7 oldu. Bunlardan Beydere, Konuklar, Gökhöyük, Koçaş ve Ulaş Teknik Ziraat, Alata ve Çayırova Teknik Bahçıvanlık Okulları olarak kurulmuştu. Bir müddet sonra Konuklar Okulu bünyesinde aynı derecede bir de Makinist Okulu açılmıştı. Her yıl bu okulların ihtiyaçları ve noksanları tamamlanarak geliştirildi. 1968-1969 ders yılı sonuna kadar öğretimlerine devam ederek 11005 adedi erkek ve 1814 kız olmak üzere toplam 12819 adet öğrenci mezun verdiler. (Tablo: V)

İleri memleket ölçülerine göre mesleki öğretim ve eğitimin başarılı olabilmesi için bu okullara alınacak öğrencilerin 16 yaşını tamamlamış ve orta okulu bitirmiş olmaları gerekiyordu. İşte bu prensibe uyularak yurdumuzda uygulanmakta olan iki kademeli tarım okullarının, orta okula dayalı, 3 yıl süreli ve lise muadili tek tip tarım okullarına çevrilmesinin daha faydalı olacağı fikri benimsendi. 1967 yılında Teknik Ziraat, Teknik Bahçıvanlık ve Bölge Ziraat Okulları ismi kaldırılarak bunların yerine yeni bir müfredata göre eğitim yapan Ziraat Meslek Okulları kuruldu. Bu şekilde 1967-1968 öğretim yılından itibaren memleketimizde tek tip Ziraat Meslek Okulları devresi başlamış oldu.

Son yıllarda Ziraat Meslek Okulu adedi, öğrenci ve mezun sayısı sür'atle artarak Tablo: VI da kaybedilen rakamlara ulaşmış bulunmaktadır.

TABLO: VI

Yıllar	Okul Sayısı			Öğrenci Sayısı			Mezun Sayısı		
	Ziraat Mes. Ok.	Ev Eko. Okulu	Toplam	Ziraat Mes. Ok.	Ev Eko. Okulu	Toplam	Ziraat Mes. Ok.	Ev Eko. Okulu	Toplam
1967—1968	28	1	29	2733	145	2878	470	49	519
1968—1969	34	5	39	2330	260	2590	524	44	568
1969—1970	34	5	39	2933	356	3289	830	49	879
1970—1971	39	5	44	3783	507	4290	922T.	156.T.	1078T.
1971—1972 (T. tahmini)	45	5	50	3963	500	4463	1181T.	151T.	1332T.

Yukarıdaki tabloyu incelersek; 1967 - 1968 ders yılında 28 Ziraat Meslek ve 1 Ev Ekonomisi Okullarında toplam 2878 adet öğrenci öğretime katılmış, aynı yıl içinde 470 Ziraat Teknisyeni ve 49 Ev Ekonomisti mezun olmuştur. Müteakip yıllarda okul, öğrenci ve mezun sayısı önemli artışlar göstermiş ve 1971 - 1972 ders yılında 45 Ziraat Meslek ve 5 Ev Ekonomisi Okulunda toplam 4463 öğrenci bulunacağı ve aynı yıl içinde bunlardan 1181 öğrencinin Ziraat Teknisyeni ve 151 öğrencinin Ev Ekonomisti olarak mezun olacakları tahmin edilmektedir.

3 — Ziraat Teknisyeni İhtiyacımız Ne Kadardır?

Memleketimizde ziraî yapı çeşitleri sebeplerle bozulmuş ve rasyonel üretim yapabilecek işletme sayısı azalmıştır. Mevcut yasalar da bilhassa büyük tarım işletme sahiplerine ileri bir teknoloji ile üreti myapmalarını temin edecek Ziraat Yüksek Mühendisi ve Ziraat Teknisyeni istihdam zorunluluğu yüklemediğinden özel sektörde çalışabilecek ziraatçi sayısı çok mahdut bulunmaktadır. Bu koşullar içinde Ziraat Meslek Okullarından mezun olanlar devlet kapısında iş arayıp bulmak zorundadırlar.

Ziraî yayım örgütümüzü ileri memleketlerin kabul ettiği 600 çiftçi ailesine bir ziraat öğretmeni isabet edecek şekilde yeniden düzenlersek Tarım Bakanlığının köy gruplarında çalıştırması lâzım gelen ziraat öğretmeni sayısı yaklaşık olarak 6000 adet olacaktır. (3.500.000 çiftçi ailesi üzerinden) İlçe, il ve merkez kademesinde görev alacakları 1500 kabul edersek toplam Ziraat Teknisyeni 7500 adede ulaşır. Tarım Bakanlığı dışında kamu kuruluşlarının 2000 ve özel sektörün 500 Ziraat Teknisyeni istihdam edecekleri düşünülürse memleketimizde 10.000 Ziraat Teknisyenine lüzum olduğu sonucuna varılır.

Ziraatimizin gelişmesi, ileri teknik ve teknolojiye göre çalışan ziraî işletme sayısının artması, ziraat ürünlerinin pazarlanması, muhafaza ve değerlendirilmesi hizmetlerinin yoğunlaşması ilerde % 10 oranında daha fazla Ziraat Teknisyeni kullanma imkânlarını sağlayacağını bu hesaba katarsak; nihayet toplam Ziraat Teknisyeni ihtiyacımızın 11.000 adet civarında olduğunu söyliyebiliriz.

1970 yılı Haziran dönemi sonuna kadar Bölge Ziraat Okullarından 6024 ve Ziraat Meslek Okullarından 830 olmak üzere 6854 Ziraat Teknisyeni mezun olmuştur. Bu miktarın 10. Ağustos.1970 tarihi itibariyle 3677 si Tarım Bakanlığında, tahminen 2000 adedi de diğer kamu örgüt ve kurumlarında çalışmaktadır.

Memleketimizin toplam Ziraat Teknisyeni ihtiyacı 11.000 adet olduğuna göre, halen mevcut Ziraat Teknisyeni açığımız 5323 adettir.

Ziraat Meslek Okullarına her yıl alınacak ve mezun olacak öğrenci sayıları bugünkü seviyede kalmak şartıyla, 1974 - 1975 öğretim yılında Ziraat Teknisyeni miktarı tesbit edilen 11.000 hedefine ulaşmış olacaktır.

4 — Ziraat meslek okullarına alınacak yıllık öğrenci miktarı nasıl hesap edilir?

Normal olarak Ziraat Teknisyenlerinin 30 yıl hizmetten sonra emeklilikle ve her yıl % 015 ölümle görevden ayrılacaklarını kabul edersek 1975 - 1976 öğretim yılında 11.000 personel içinden 165 adedi ölümle ve 1945 - 1946 öğretim yılında mezun 150 kişi de emekli olarak ve diğer sebeplerle kadrodan çıkacaklardır. Bu durumda 11.000 Ziraat Teknisyeni miktarını sabit tutabilmek için 1975 - 1976 yılında 315 öğrenci mezun etmek lâzımdır. Ziraat Meslek Okullarında mezuniyet randımanı % 75 civarında olduğuna göre 1973 - 1974 öğretim yılında alınacak toplam öğrenci miktarının 402 adet olması gerekecektir.

5 — Ziraat Teknisyeni kadrosunun devamlılığını sağlayabilmek için muhtelif yıllarda Ziraat Meslek Okullarına alınacak ve mezun olacak toplam öğrenci miktarları nedir?

1974 - 1975 öğretim yılında 11.000adet Ziraat Teknisyeni ihtiyacı karşılandıktan sonra bu kadronun devamlılığını sağlayabilmek için 1973-1974 öğretim yılından itibaren Ziraat Meslek Okullarına alınacak ve 1975 - 1976 öğretim yılından itibaren mezun edilecek toplam öğrenci miktarları yukarıda açıklanan esaslar dahilinde hesap edilerek Tablo : VII de verilmiştir.

Bu Tablo incelenirse 1973 - 1974 öğretim yılında Ziraat Meslek Okullarına alınacak öğrenci sayısı 402, müteakip yıllarda 325 - 506 arasında bir değişiklik göstererek 1992 - 1993 öğretim yılına kadar böylece devam etmekte bundan sonra bu okullara alınacak yıllık öğrenci sayısı sıra ile 838 - 860 - 846 ve 918 adedine yükselmekte 1997 - 1998 yılında 1326, 1998 - 1999 yılında 1449 ve 1999 2000 yılında 1794 adedini bulmakta ve bu miktar üzerinde bir denge kurularak muntazam bir davamlılık göstermektedir.

SONUÇ VE SORUNLAR :

1 — Görülüyorki; tarım öğretim ve eğitimini memleket düzeyine

yaymak maksadıyla büyük gayret gösterilmiş, lise dengeli Ziraat Meslek Okulu sayısı 1970 - 1971 öğretim yılında 45 adedi bulacak şekilde işler programlaştırılmıştır.

TABLO: VII

Aşağıdaki Yıllarda Ziraat Meslek Okullarına Toplam Alınacak ve Mezun Edilmesi İcap Edecek Öğrenci Miktarları

Yıllar	% 75 Randumana göre alınacak toplam öğrenci miktarı	Mezun Edilmesi icap edecek öğrenci miktarı
1973—1974	402	—
1974—1975	506	—
1975—1976	472	315
1976—1977	446	380
1977—1978	454	354
1978—1979	388	335
1979—1980	364	341
1980—1981	325	291
1981—1982	412	373
1982—1983	468	244
1983—1984	414	309
1984—1985	397	314
1985—1986	364	311
1986—1987	356	298
1987—1988	350	273
1988—1989	365	267
1989—1990	489	263
1990—1991	409	274
1991—1992	426	367
1992—1993	402	307
1993—1994	838	320
1994—1995	860	302
1995—1996	846	629
1996—1997	918	645
1997—1998	1326	635
1998—1999	1449	689
1999—2000	1794	995
2000—2001	1794	1087
2001—2002	1794	1346
2002—2003	—	1346
2003—2004	—	1346

Bu tempo ile öğrenci alınmasına ve mezun vermeğe devam edildiği takdirde 1974 - 1975 öğretim yılı sonunda 11.000 Ziraat Teknisyeni yetiştirilmiş olacaktır.

2 — 1973 - 1974 öğretim yılı ile 1992 - 1993 yılı sonunu kapsayan 21 yıllık sürede yıllar itibariyle Ziraat Meslek Okullarına alınacak toplam öğrenci sayısı ve bunlardan mezun olacakların miktarı ayrı ayrı hesap edilmiştir Tablo: VII. Bu rakkamlara göre bu aşamada her yıl Ziraat Meslek Okullarına ortalama 408 öğrenci alınması gerekecektir. Fakat 1993 - 1994 öğretim yılından itibaren bu okullara alınacak öğrenci sayısı büyük bir artış göstererek 1999 - 2000 yılında 1794 adedine ulaşacaktır. 1999 - 2000 öğretim yılında Ziraat Meslek Okullarının toplam öğrenci sayısı 4700 adet civarında tahmin edildiğine göre, 200 öğrenci kapasiteli bu okullardan 23 - 24 adedi normal ihtiyaca kâfi gelebilecektir.

3 — 1967 yılında tarım orta öğretiminde yapılan bu derin değişiklik gerçek ihtiyaçlara cevap verebilecek bir hüviyet taşımamaktadır. Çünkü, köylerimizde ilk öğretim beş sınıflı olduğundan Ziraat Meslek Okullarına çiftçi çocuklarının girebilmesi olanakları geniş ölçüde azaltılmıştır. Halbuki orta tarım öğretiminden amaç bir taraftan pratik ve tatbiki bilgili genç bir çiftçi kuşağı yetiştirmek, diğer taraftan köy koşullarında büyüyüp gelişmiş kabiliyetli gençlere öğretim olanakları temin edilerek onları Ziraat Teknisyeni ve Ziraat Yüksek Mühendisi formasyonunda hayata hazırlamak olmalıdır. Bunun için halen öğretime devam eden Ziraat Meslek Okulları, ilk okula dayalı Teknik Ziraat, Teknik Bahçıvanlık ve liseye denk Ziraat Meslek Okulu kademelerine ayrılarak öğretime devam ettirilmelidir. Bu şekilde 45 Ziraat Meslek Okulunu tam kapasite ile kullanmak ve köy ilk okullarından mezun çiftçi çocuklarını sınavla seçerek Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okullarında öğretime tâbi tutmak mümkün olabilecektir. Bunlar içinde bir derece ileri tarım öğretimi görmek isteyen yetenekli ve başarılı mezunlar ikinci bir seçme sınavıyla Ziraat Meslek Okullarına kabul edilerek daha iyi yetişme olanaklarına kavuşabileceklerdir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının ön gördüğü hazırlık sınıflarının açılmasıyla Ziraat Meslek Okullarından mezun, çalışkan ve liyakatli gençler Ziraat Fakültelerine girip akademik öğrenimlerini tamamlayabileceklerdir.

İşte bu şekilde Anayasamızda hükme bağlanan öğretim ve eğitimde fırsat eşitliği bir ölçüde sağlanmış olacaktır.

4 — Kuruluşu sür'atli bir tempo ile yürütülen Ziraat Meslek Okulları henüz işletme ünitelerini kurup tamamlayamamış ve öğretmen ihtiyaç-

larını karşılayamamıştır. Bu durumda öğrencilere tatbiki dersler, yaparak ve yaptırılarak verilemediği için pratikleri arzu edilen derecede geliştirilememektedir.

5 — Ziraat Meslek Okullarına öğretmen olarak tayin edilen genç Ziraat Yüksek Mühendislerini hizmet içi tekâmül kurslarına tabi tutularak tarımsal teknik ve teknolojide vuku bulan yenilikler ve gelişmeler muntazaman gösterilip öğretilmeli, öğretim metodları ve pedegoji konularında eğitilerek öğretmen formasyonu kazanmalarına da çalışılmalıdır.

İşte tarım orta öğretiminizin bu önemli sorunları ele alınarak çözülmeli ve çiftçi çocuklarına dönük öğretimin esasları tesbit edilerek Ziraat Meslek Okulları üçüncü maddede açıklanan yeni statüye kavuşturulmalıdır.

III — Memleketimizde Tarım Eğitimi :

Memleketimizde tarım eğitimi çalışmaları genel olarak yetersizdir. Plânlı kalkınma dönemlerinde bu konuya büyük önem verilmesine, öncelik tanınmasına rağmen bu hususta tesbit edilen hedeflere ulaşılamamış, hazırlanan yıllık programları bilhassa bütçe yetersizliği dolayısiyle geniş çapta uygulamak mümkün olamamıştır.

Halbuki tarımı gelişmiş ileri memleketlerde eğitim faaliyetlerine özel bir önem verilmekte, yeni teknik ve teknolojiden ilgililerin ve çiftçilerin gereği gibi yararlanabilmeleri için geniş eğitim programları hazırlanarak uygulamaya konulmakta bilgi, görgü ve melekeleri arttırılarak daha verimli çalışma olanakları sağlanmaktadır.

Bugün Türkiye'de tarımın en hayati sorunlarından biri de geniş çiftçi ve çiftçi çocukları kitlelerini harekete geçirip onları üretim dallarında kısa süreli tatbiki kurslarla eğitime tabi tutarak daha bilinçli ve hünerli kılmaktır.

Maksada uygun ve yaygın bir çiftçi ve çiftçi çocukları eğitim programı hazırlayıp başarı ile uygulamadan birim alandan verimi arttırma çabaları kısır kalmağa mahkûmdur.

Tarım Eğitimi :

A — Hizmet İçi Eğitim
B — Yetişkin Çiftçilerin Eğitimi
C — Çiftçi Çocuklarının Eğitimi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

A — Hizmet İçi Eğitim :

Tarımsal hizmet gören Bakanlık, örgüt ve kurumlarda yaklaşık olarak 5500 Ziraat Yüksek Mühendisi ve 6000 Ziraat Teknisyeni görev yapmaktadır.

Muhtelif tarım dallarında çalışan bu teknik personelin daha verimli ve faydalı olabilmesi için bir plân ve programa göre yürütülen seminer ve kurslardan geçirilerek bilgi ve görgülerinin arttırılması, pratik ve melekelerinin geliştirilmesi lâzımdır. Halbuki çalışma hayatımıza döndüğümüz zaman geleneksel yönetimden henüz kurtulamadığımıza şahit olmaktayız. Ziraat Fakültelerinden ve Bölge Ziraat Okullarından mezun olduktan sonra görev almış büyük bir teknik personel çoğunluğunun henüz ileri anlamda bir eğitim çarkından geçirildiğini iddia edemeyiz. Her yıl yapılmakta olan hizmet içi eğitim faaliyeti genellikle birkaç yüz teknik elemanı kısa ve uzun süreli kurslara tâbi tutmaktan öteye gidememektedir.

Tarım örgütlerinin çeşitli kademelerinde çalıştırılan Ziraat Yüksek Mühendisleri ve Ziraat Teknisyenleri formasyonlarına uygun programlar içinde kalmak şartıyla 2-3 yılda bir kurs ve seminerlere katılmaları temin edilerek yeni üretim metotlarını, teknik ve teknolojiyi öğrenmeleri temin edilmelidir.

Aksi takdirde yenilikleri izleyip öğrenemiyen ekonomik değeri olan yeni bilgi ve teknikleri çiftçilerine zamanında götüremiyen tarım örgütleri verimli bir çalışma gösteremezler.

B — Yetişkin Çiftçilerin Eğitimi :

Üretimin artmasında birinci derecede çiftçilerin bilgi ve maharetleri rol oynar. Onlar üretim knoularında ne kadar bilinçli olursa, üretime ait çeşitli hizmetleri mükemmel bir şekilde yaparak verimin artmasına yardım ederler. Kısa sürelerle her yıl, toprak hazırlama, ekim, dikim, gübreleme, bakım, hasat, harman işlerinde yeni teknikler geliştirilmekte, daha verimli damızlık tohum, fide, fidan ve hayvanlar islâh edilerek çiftçilerin istifadelerine sunulmaktadır. İşte yeni üretim metod ve materyalleri hakkında çiftçileri uyarmak, onlara gerekli teknik ve pratik bilgiler vermek maksadıyla kurslar ve çiftçi eğitim merkezleri açılmalı burada bölgenin özelliklerine ve üreticilerin gerçek ihtiyaçlarına uygun programlar uygulanarak yeni teknik ve teknolojinin çiftçiler tarafından benimsenip kabul edilmesi sağlanmalıdır.

C — Çiftçi Çocuklarının Eğitimi :

Bir ulusun gelişmesi birinci derecede genç kuşakların iyi yetişmesine bağlıdır. Gençliğini ileri anlamda eğitim ve öğretime tâbi tutamıyanlar bugünün koşullarında geri kalmışlıktan kurtulamazlar. Gelişmiş memleketlerde tarım sektöründe görülen başarılarda yaygın bir eğitim prağramının büyük payı vardır. Bir taraftan yetişkin çiftçiler yoğun bir eğitime tabi tutularak daha etkili ve verimli çalışma olanaklarına kavuşturulurken ileride görevi devredecekleri genç kuşaklar da 4-K klüpleri ve diğer namlarda örgütlenerek proje esasına göre çalışmalara katılmakta liderlerinin tavsiye ve teknik yardımlarından faydalanarak daha küçük yaşlarda bilgi ve hüner sahibi olmaktadırlar.

En son buluşlara göre eğitilen bu çiftçi çocukları tatbikatın içinde yetişerek gelişmekte, bu alanda ileri öğretim görmek isteyenler Ziraat Fakültelerine girerek mezun olmaktadır. Memleketimizde 1951-1960 yılları arasında çiftçi çocuklarının eğitimi için büyük gayret ve çaba gösterilmiş birçok köylerimizde 4-K külüpleri kurularak erkek ve kız çocukların ayrı programlarla eğitimi ele alınmışsa da bu çalışmalar hedef ve amacına ulaşamadan yavaşlamış son yıllarda ismi olan fakat faaliyeti hemen hemen bulunmayan bir örgüt haline gelmiştir.

Üretim hayatımızın büyük ümitleri olan genç çiftçi çocuklarını yurt ölçüsünde 4-K külüpleri çatısı altında toplayarak daha plânlı ve bilinçli çalışmalarla tarım dallarında eğitip yarına hazırlamak Tarım Bakanlığının önemli görevlerinden biridir.

ÖZET:

Memleketimizde tarım öğretim ve eğitimi, üzerinde önemle durulması gereken temel sorunlarımızdan biridir. Tarım sektöründe çalışan bilim adamlarını, uzman ve araştırıcıları, teknisyen ve ustaları inançlı ve ehliyetli bir şekilde yetiştirmeden, üretim gücümüzün esasını teşkil eden çiftçileri yoğun bir eğitim programına tâbi tutarak yeni teknik ve metodları öğretip zamanında etkili bir şekilde uygulayabilecek bir seviyeye getirmeden birim alandan verimi arttırmak ve yıllık üretim hedeflerine ulaşmak mümkün değildir.

Bir memlekette tarımsal kalkınmanın gerçekleşebilmesi birinci derecede yeter sayıda ve üstün nitelikte teknik eleman yetiştirilmesine ve tarımsal hizmet gören örgüt ve kurumlarla çiftçiler arasında ihtiyaçlara uygun ve bilinçli bir eğitim düzeninin kurulup işlemesine bağlıdır. Halbuki Türkiye'de kısır bütçe olanakları içinde yetişkin çiftçilerin ve çiftçi çocuklarının eğitimi henüz sembolik mahiyetten kendini kurtaramadığı bir gerçektir. Teknik bilgi ve uygulama yetersizliğinin bir sonucu olarak tarımın çeşitli dallarında düşük bir prodüktivite ile çalışıldığı da bir vakıadır.

Bunun için her kademe öğretim ve eğitim hizmetlerini yeniden gözden geçirerek memleket koşul ve olanaklarına uygun sistemler içinde ele alıp geliştirmek, kararsızlıktan kurtarıp bir an evvel mecrasına sokmak lâzımdır.

Yurdumuzda tarımsal öğretim,

1 — Ziraat Fakültelerinde
2 — Ziraat Meslek Okullarında yapılmaktadır.

1970 - 1971 yılında Adana Ziraat Fakültesinin öğretime başlamasiyla ziraat fakültelerinin sayısı 4'e çıkmıştır.

1957 yılından itibaren ziraat fakültelerine kapasiteleri üstünde öğrenci alınmağa başlanmış ve bu tutumun bir sonucu olarak 1961 - 1970 yılları süresince yılda ortalama 433 öğrenci mezun edilmiştir. Bu tempo ile öğrenci alımına ve mezun vermeğe devam edildiği, tarımsal hizmet gören örgüt ve kurumlar ileri teknolojik icaplara uygun yeni bir çalışma

düzenine sokulmadığı takdirde, bugün karşılaşılan istihdam sorunu gittikce ağırlaşacak ve genç meslektaşlarımız iş bulmakta büyük güçlüklerle karşılaşacaklardır.

Böyle bir buhrana meydan vermemek için yetiştirme kaynakları ziraat fakültelerimizle, her yıl ihtiyaç duyulan ziraat yüksek mühendisi adedi arasında bir dengenin kurulması ve buna göre yıllık toplam öğrenci sayısının tesbit edilmesi lâzımdır.

Tablo III incelenirse, 9000 adet yüksek ziraat mühendisi miktarının devâmlılığını sağlıyabilmek için % 65 mezuniyet randımanına göre, 4 ziraat fakültesine 1973 - 1974 öğretim yılından 1986 - 1987 yılına kadar yılda ortalama 410 öğrenci alınması gerekecektir.

Fakat 1987 - 1988 öğretim yılından itibaren ziraat fakültelerine alınacak toplam öğrenci sayısı 900 adet civarında olacak ve bu miktar devamlılık arzetmeğe başlıyacaktır. Bu durum karşısında 1987 yılında öğretime başlayacak ve birinci sınıfları 100-125 öğrenci kapasiteli 5 - 6 ve 7 inci ziraat fakültelerinin açılması ve bu maksat için 1975 yılından itibaren hazırlıklara başlanması gerekecektir.

Tarım yüksek öğretimimizde görülen hayati noksanlıklardan biri de, koşul ve olanakları uygun ziraat fakültelerimizde henüz yüksek ihtisas okullarının kurulamamış olmasıdır. Bu ortamda çalışkan, istekli ve yetenekli ziraat yüsek mühendisleri ihtisas yapmak ve iyi bir araştırıcı olarak yetişmek imkânlarını yeterince bulamamaktadır. Bu çok önemli ihtiyacın karşılanabilmesi için bir an evvel tedbirler alınarak yüksek ihtisas okullarının hizmete girmesi sağlanmalıdır.

Tarım orta öğretiminin de yönü, amacı ve hedeflerinin memleket ihtiyaçlarına uygun bir şekilde tesbit edildiği iddia edilemez. 1967 yılında Bölge Ziraat, Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık okulları kapatılarak bunların yerinde orta okula dayalı ve lise dengeli Ziraat Meslek Okulları açılarak tarım orta öğretimine yeni bir şekil verildi.

Süratle kuruluşu tamamlanan bu okulların 1970 - 1971 yılında 39 adedi öğretime başlamış bulunmaktadır. Bir yıl sonra açılacak 6 okulla sayıları 45 adede yükselecektir.

Ziraat Meslek Okulları orta okula dayalı olduğu için, öğrencilerini sınavla orta okul mezunları arasından almağa başlamış ve bu uygulama sonucunda ilk okul mezunu çiftçi çocuklarının bu okullara girme olanakları geniş ölçüde sınırlanmıştır.

Ziraat meslek okullarına bu günkü sayıda öğrenci alımına devam edildiği takdirde memleketimizin 11.000 civarında olan ziraat teknisyeni ihtiyacı 1974 - 1975 öğretim yılında karşılanmış olacaktır. Bu miktar teknisyenin devamlılığını temin edebilmek için % 75 mezuniyet randımanına göre 1973 - 1974 yılından 1992 - 1993 yılına kadar bu okullara yılda ortalama 408 adet öğrenci alınması icap edecektir. Bu durum karşısında mevcut okulları 19 yıl çok düşük bir kapasite ile çalıştırmak zorunda kalacaklardır.

İşte bu sakıncaları ortadan kaldırmak ve köy ilk okuluna dayalı tarım öğretimine devam edebilmek için, ziraat meslek okullarını orta ve lise dengeli, iki kademeli tarım orta öğretimi yapabilecek bir statüye kavuşturmak lâzımdır.

Bu şekilde köy ilk okulu mezunları sınavla orta okul dengeli birinci kademede 3 yıl öğretim yaptıktan sonra, teknik tarım ve teknik bahçıvanlık okulu mezunu, bunlar içinde çalışkan ve başarılı olanlar, bir derece daha ileri tarım öğretimi yapmak isterlerse, sınavla seçilerek lise dengeli 3 yıl süreli ikinci kademede öğrenimlerini tamamlayarak ziraat teknisyeni olarak hayata hazırlanmaları sağlanacaktır.

Çiftçilerimizin teknik bilgi ve görgü noksanlığını kısa zamanda giderebilmek için usta niteliğinde yetiştirilmiş tatbikatcı bir hizmet grubuna da ihtiyaç vardır. Bu maksatla ilk okul mezunlarını 2 - 3 yıl tatbiki bir öğretim ve eğitime tabi tuttuktan sonra aşıcı, budamacı, bağcı, bakıcı, sütcü, sağıcı, peynirci, tavukçu, arıcı, şarapcı, çaycı ve zeytinci vs. ustaları olarak yetiştirecek tarım tatbikat okullarının açılması üzerinde önemle durulmalıdır.

Görülüyorki tarım öğretim ve eğitimimizin yurt ölçüsünde çeşitli önemli sorunları vardır. Bunları memleket gerçekleri ve ihtiyaçları açısından bir plân ve proğrama göre ele alıp islâh etmek, koşul ve olanaklarımıza uygun düşen hususları geliştirmek, öğretim ve eğitimin nimetlerini geniş çiftçi kitlelerine ulaştıracak yaygın programlarla çalışmak zorundayız.

Aksi takdirde tarımsal kalkınma çalışmalarımızı gereği gibi değerdirmek mümkün olamıyacaktır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No: 6
— B —

Tarımsal Araştırma ve Sorunları

Yazan
Rıfat GEREK
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Önsöz	5
I. Tarımsal Araştırmanın Mahiyeti ve Önemi	7
II. Tarımsal Araştırmanın Bugünkü Durumu	8
III. Tarımsal Araştırmanın Problemderi ve Çözüm Yolları	13
A — Reorganizasyon	14
B — Koordinasyon	16
IV. Sonuç	19
V. Özet	21

ÖNSÖZ

Yurdumuz ekonomisinin temel unsurlarından birisi hiç şüphesizki tarımdır. Memleketimiz geniş ölçüde bir tarım memleketi manzarasını göstermekte ve bu özelliğini daha uzun seneler muhafaza edeceğe benzemektedir. Tarımsal üretimin azlığı veya çokluğu genellikle ekonominin diğer sektörlerinde de kendini şiddetle hissettirmektedir. Tarımla sanayi'in, tarımla iç ve dış ticaretin ilişkileri yıllar geçtikçe artmakta ve birbirleri üzerinde karşılıklı etkileri daha belirli hale gelmektedir. Bu bakımlardan tarım alanındaki gelişmeleri yalnız kendi çerçevesi içersinde mütalâa etmek hatalı olmaktadır.

Nüfus artışının, tarımsal üretimin artışından da süratli olması son yıllarda daha şiddetle hissedilmeye başlamış ve tarımın önemini bir kat daha arttırmıştır.

Tarımsal faaliyetleri dört ana gurup altında toplamak mümkündür: Araştırma, üretim, yayım ve hizmet (servis). Üreticiye yardım maksadı ile yapılan üretim faaliyetlerini, hizmet gurubu içinde düşünmek de mümkündür.

Tarımsal faaliyetlerin en mühimlerinden birisi şüphesiz ki Tarımsal Araştırmadır. 1965 yılında tertiplenen I. Teknik Kongrede "Tarımsal Araştırmaların Geliştirilmesi" konulu bir tebliğ vermiştim. Bu defa da "Tarımsal Araştırma ve Sorunları" konusunda tebliğ hazırlama görevini vermek suretiyle şahsıma karşı gösterilen güvenden dolayı Odamız Kongre Tertip Komitesine ve zaman zaman da olsa meslek dertlerinin dile getirildiği böyle bir kongrenin düzenlenmesinde emeği geçen bütün meslektaşlarıma şükranlarımı arzetmek isterim.

RIFAT GEREK

Bu tebliğ Z. Yük. Mühendisi Rifat Gerek'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — TARIMSAL ARAŞTIRMANIN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Memleketimiz tarımının şüphesiz ki pek çok yönleri vardır. Konuları dağıtmamak için bu tebliğde daha çok tarımsal araştırma ve sorunları üzerinde durulacaktır.

Tarımsal araştırmaların amacı tarımla ilgili çeşitli alanlarda yapılacak bilimsel ve teknolojik incelemeler vasıtasıyla memleketin tarım ürünlerin artırılması, çeşitlendirilmesini, ıslâhını, kayıplarının önlenmesini, en uygun bir şekilde değerlendirilmesini ve pazarlanmasını sağlamaya yardımcı olmaktır. (1) Tarımsal üretim hem bitkisel ve hem de hayvansal üretimi içine almaktadır. Çoğu zaman bitki ve hayvan ilişkilerinin bir arada incelenmesine ve araştırılmasına zaruret vardır.

Tarımsal araştırmayı bilimsel ve uygulamalı araştırmalar olmak üzere iki gurup altında toplamak mümkündür. Bilimsel veya temel araştırmalar, uygulamalı araştırmalara yeni ufuklar açar ve yeni imkânlar hazırlar. Bilimsel araştırmalarda yabancı memleketlerde yapılan araştırma sonuçlarından doğrudan doğruya faydalanmak mümkündür. Bu tip araştırmaların bütün bölgelerde yapılmasına ne lüzum ve esasen ne de imkân vardır.

Uygulamalı araştırmalar bölgenin tarımsal problemlerini çözmek için yapılır ve elde edilen sonuçlar en kısa zamanda uygulamaya konularak bölge için ekonomik yönden önemli sonuçlar alınır. Yurdumuzun tarımsal problemlerinin çoğu uygulamalı araştırmalarla çözülebilecek niteliktedir.

Tarım alanında ileri memleketlerde her iki tip tarımsal araştırma da çok gelişmiş durumdadır. Buralarda tarımsal araştırmaya gereği gibi önem verilmekte ve yüzlerce araştırıcı tarımsal sorunlar üzerinde çalışmaktadır.

(1) Tarım Hizmetleri ve teşkilâtının yeniden düzenlenmesi, 1964, S. 85

Genetik, bitki ve hayvan ıslâhı, bitki ve hayvan sağlığı, bitkisel ve hayvansal ürünlerin muhafazası, değerlendirilmesi, pazarlanması alanlarında son yıllarda ulaşılmış bulunan merhaleler geçmiş yıllarla kıyaslanamıyacak kadar yüksektir. Bütün bu bilimsel ve teknolojik gelişmeler ileri memleketlerin tarımsal üretimini geniş ölçüde etkisi altında bulundurmaktadır.

Yurdumuzun iklim ve toprak özellikleri bölgeden bölgeye ve hatta aynı bölge içersinde pek değişik özellikler göstermekte ve değişik tarım ürünlerinin yetiştirilmesine elverişli bulunmaktadır. Bu bakımdan yurdumuzdaki tarımsal problemlerin de çok çeşitli özellikler gösterdiği bir vakıadır.

Bilhassa Ortak Pazara girmek üzere bulunduğumuz şu devrelerde, taze, yarı mamûl ve tam mamûl tarım ürünleri bakımından yabancı pazar isteklerinin de tarımsal araştırmada gözönünde bulundurulması gerekmektedir.

Nüfusumuz süratle artmakta (% 3 civarında), halkımızın hayat seviyesi devamlı olarak yükselmekte ve kantitenin yanında kalite talepleri de artmakta, buna karşılık tarımsal üretim, tüketim ihtiyacını karşılıyamamakta ve bu açık yıldan yıla çoğalmaktadır. Çok ciddi bir anlam taşıyan bu problemin çözüm yollarından birisi de şüphesizki tarımsal araştırmadır.

Tarımsal araştırmanın, tarımsal problemleri süratle çözerek üretimde etkili olabilmesi, araştırma faaliyetlerinin çok iyi organize edilmesi veya en azından araştırmada ilgili kuruluşlar arasında çok sıkı bir koordinasyonun sağlanmasına bağlı bulunmaktadır. Bu arada dış memleketlerde elde edilen ilerlemelerin çok yakından takip edilerek yurdumuzda uygulama imkânlarının araştırılması gerekmektedir. Çünkü artık ilim gibi, araştırma sonuçları da milli hudutlar tanımamaktadır.

II — TARIMSAL ARAŞTIRMANIN BUGÜNKÜ DURUMU :

Yurdumuzda tarımsal araştırmaların zaman içersinde geçirmiş bulunduğu safhaları kısaca hatırlamak bugünkü durumun incelenmesinde yardımcı olacaktır. Tarımsal araştırma, tarımsal öğretim kadar eskidir ve en az 100 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. İlk tarım okullarında küçük çapta tarımın değişik kollarında yapılan araştırmaları bugünkü anlamda modern tarım araştırmaları ile mukayese etmemek lâzımdır. Ancak cumhuriyetin ilânından 3 yıl sonra 1926 da ilk tarımsal araştırma müesseseleri kurulmaya başlamıştır.

Yurdun başka başka yerlerinde ve değişik maksatlarla bugüne kadar kurulan ve kısmen veya tamamen tarımsal araştırma ile meşgul olan müesseselerin sayısı 100 ü aşmaktadır. (1)

1 — Türkiyede tarımsal araştırmalar geniş çapta Tarım Bakanlığı teşkilâtı tarafından yapılmaktadır. Tarım Bakanlığı kuruluş kanununda araştırma görevi "Islâh ve Deneme müesseseleri kurar" şeklinde ifadelendirilmiştir. Yüksek malûmları olduğu üzere bu türlü görev veriş şekli esasen yetersizdir.

Tarım Bakanlığında Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü, Ziraî Mücadele ve Karantina Genel Müdürlüğü, Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, Pamuk İşleri Müdürlüğü, Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı ve bunlara bağlı müesseseler tarafından tarımsal araştırmalar yapılmaktadır.

Zirâi Donatım Kurumu, Yem Sanayi'i ve D.Ü. Çiftlikleri Genel Müdürlükleri ile Süt Kurumuna ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne kanun, nizamname ve esas mukavele hükümleri ile araştırma görevleri verilmiş olmasına rağmen bu teşekküller tarafından araştırma hemen hemen hiç yapılmamaktadır. Buna mukabil Yapağı ve Tiftik A. Ş. nin esas mukavelesinde araştırma görevi bulunmamasına rağmen bu teşekkül tarafından koyun ve keçi üzerinde bazı araştırmalar yapılmaktadır. Yeni kurulmuş bulunan Hayvancılık ve Hayvan Besleme Genel Müdürlüğünün araştırma faaliyetleri hakkında birşey söylemek için zaman henüz çok erkendir.

2 — Tarım Bakanlığı dışında tarımsal araştırma yapan kuruluşlar ise şöylece sıralanabilir; Ziraat, Veteriner ve Orman Fakülteleri, Orman Bakanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, İmar ve İskân Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Şeker Fabrikaları A. Ortaklığı, Tohum Islâh ve Üretme A. Şti, Topraksu Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü, İhracaatı Geliştirme Etüd Merkezi, Türk Standartları Enstitüsü, Atom Enerjisi Komisyonu, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu.

3 — Tarım Bakanlığı içinde Genel Müdürlükler arası araştırmada koordinasyonu sağlayıcı merkezî bir birim mevcut değildir. Bazı Genel Müdürlüklerde Genel Müdürlük içi araştırmaları düzenliyen merkezî birimler vardır. (Mücadele Genel Md.) Buna mukabil bazı Genel Müdürlüklerde ise (Ziraat İşleri G. Md. lüğü) münhasıran araştırma faaliyet-

(1) Tarım Hizmetleri Teşkilâtının yeniden düzenlenmesi 1964

lerini düzenliyen Genel Müdürlük içi merkezî bir birim bulunmamaktadır. Genel Md., Genel Md. Muavinleri, Daire Başkanları, Şube Müdürleri ve yardımcıları gibi merkez organları diğer tip tarımsal faaliyetlerle beraber araştırma görevlerinin düzenlenmesi ile de meşgul olmaktadırlar.

4 — Taşradaki Tarım Bakanlığına bağlı Enstitüler, İstasyonlar, Deneme tarlaları, Tohum Üretme Merkezleri, Fidanlıklar, Haralar, İnekhaneler ve Laboratuarlar diğer tip faaliyetlerle beraber, (yayım, öğretim ve eğitim, hizmet v.s. gibi) az veya çok araştırma görevini de yerine getirmektedirler.

5 — Araştırma müesseselerinin çoğu konu müesseseleri halinde kurulmuştur ve bir tek tarımsal mahsul üzerinde çalışır. Birden fazla konu üzerinde çalışan müesseselerin sayısı daha azdır. Ekseri kuruluşlarda herhangi belirli bir tarım politikasından ve bölgenin tarımsal ihtiyaçlarından ziyade diğer politik ve idari görüşlerin etkisi olduğu müşahâde edilmektedir. Aynı bölgede aynı şekilde ve hatta aynı yerde değişik isimlerle müstakil araştırma müesseselerinin kurulmuş bulunduğu bir vakıadır. Çoğu zaman bu kuruluşların Tarım Bakanlığına bağlanışı Genel Müdürlükler içindeki başka başka şubeler vasıtası ile olmaktadır. Müesseselerin Genel Müdürlüklere doğrudan doğruya değil de şubeler aracılığı ile bağlanışının ise koordinasyonda büyük güçlükler doğuracağı pek tabi'idir. Aynı bölge içinde kurulmuş bulunan muhtelif müstakil müesseseler arasında ufki bir işbirliği mevcut değildir.

6 — Aynı bölge içersinde birbirinden farklı müesseselerin bazan aynı konu üzerinde ayrı ayrı çalıştıklarına rastlandığı gibi, bölge için çok önemli konularda hiç bir müessesede araştırma yapılmadığı da bir vakıadır.

Bu bakımdan araştırma kuruluşlarının bir tek mahsulden ziyede bölge için ekonomik önemi olan mahsullerin hepsi üzerinde çalışmasına zaruret vardır.

7 — Araştırma müesseselerinin bazıları millî, bazıları bölgevi ve hatta bazıları da international mahiyettedir. Bu kuruluşlarda FAO, Rockefeller Foundation v.s. gibi beynelmilel teşekküllerin katkısı bulunmaktadır. Bu türlü kuruluş ve bünye farkları da araştırmada koordinasyonu güçleştirmektedir.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu milli ölçüler içersinde tarımsal araştırmaların teşkilâtlanmasında ve hatta koordinasyonun-

da doğrudan doğruya etkili olamamaktadır. Mısır'da olduğu gibi, bazı memleketlerde ise Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunda tarım sektörünün temsilcisi aynı zamanda Tarımsal Araştırma Müsteşarıdır ve fiilen milli ölçüde araştırma organizasyonunun başında bulunmaktadır.

8 — Araştırma müesseselerinin kuruluş ve imkânlarındaki bu değişiklik ve dağınıklıktan ötürü bu müesseselerde yapılan araştırmalar arasında gerek nitelik ve nicelik ve gerekse hacim bakımından büyük farklar mevcuttur. Araştırma usûl ve metodları arasında bir beraberlik olmadığı için çalışma sonuçlarının bir merkezde değerlendirilmesinde çoğu zaman güçlükler çekilmektedir. Esasen birçok kuruluşlarda bu işle görevli merkezî bir birim de yoktur.

9 — Tarımsal araştırmalarda merkezi bir organizasyon mevcut olmadığına göre kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamak maksadıyla iştişari mahiyette çalışan birçok komitelere rastlanmaktadır. Komitelerde Bakanlık dışı temsilciler de çalışmaktadır. Ancak bu komitelerin gerek kuruluş zaman ve şekilleri ve gerekse faaliyet tipleri bir bütünün parçaları olmaktan çok uzaktır. Bu bakımdan komitelerin faaliyetleri bazan birbirine tedahül eder mahiyettedir. Kuruluşlar gibi, bu istişari mevzu komiteleri de araştırma ile beraber konu üzerindeki diğer tip faaliyetleri de düzenlemekle görevlidir.

İstişari komitelerin araştırmaların koordinasyonunda müsbet etkileri inkâr edilemez niteliktedir. Ancak alınan istişari kararları uygulayacak merkezî birimlerin yokluğu veya yetersizliği komite faaliyetlerinden beklenen faydaları asgariye indirmektedir.

10 — 1964-65 senelerinde Bakanlık bünyesi içersinde Genel Müdürlükler arasındaki tarımsal araştırmalarda koordinasyonu sağlamak amacı ile Bakanlık onayı ile kurulmuş bulunan "Araştırma Gurubu" çok müsbet istikamette faaliyetine devam ederken başka bir Bakanlık onayı ile çalışmalarına son verilmiş böylece Genel Müdürlük arası koordinasyon gene muallakta kalmıştır.

11 — Genellikle tarımsal araştırmaların merkezî birimler tarafından teknik olarak denetlenmesi yapılamamaktadır.

12 — Tarımsal araştırma yapan kuruluşların hukuki ve mali durumları başka başkadır. Bu teşekküllerin bazıları 1050, 2490, 2654 ve 3460 sayılı kanunlara tabidirler. Bazıları ise katma bütçe ile idare olunurlar. Araştırmalara tefrik edilen para ve paranın kullanılma şekilleri bu sebepten çok değişik bir manzara göstermektedir.

Tarımsal araştırma çoğu zaman müstakil olmadığı için tahsisat da diğer hizmetlerle birlikte tefrik edilmektedir. Son yıllarda Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu bazı araştırmaları mali yönden desteklemektedir. Ancak bu desteklemeler az sayıda, bazı münferit ve hatta ekonomik yönden priyoriteleri kesinlikle tesbit edilmemiş araştırma konularına inhisar etmektedir.

Araştırma faaliyetleri için para, alet ve malzeme, teknik yardım, burs temini v.s. gibi imkânların sağlandığı diğer kaynaklar ise AID, CENTO, FAO, Rockefeller Foundation v.s. gibi milletlerarası teşekküllerdir.

13 — Araştırma müesseselerinin arazi, bina, laboratuar, sera v.s. gibi tesisler ile alet, makina, ekipman ve malzeme gibi imkânlar bakımından durumları çok değişiktir ve ekseri hallerde yetersizdir. Arazinin kâfi genişlikte ve araştırmalara elverişli bulunması çok mühimdir. Kamu yararına istimlâk edilmiş veya hazineye ait olan bu arazilerin emniyeti ve kararlılığı bakımından müesseseler arasında büyük farklar vardır. Genellikle diğer amme kuruluşlarının veya özel sektörün bu araziler üzerindeki istekleri hiç eksik olmamakta ve araştırmanın sürekliliği zaman zaman tehlikeye düşmektedir.

14 — Tarım Bakanlığında merkez ve taşra teşkilâtında az veya çok araştırma ile uğraşan personel sayısı 1964 yılında 868 idi. (1)

Araştırıcı personelin hemen hepsi yüksek tahsillidir ve genellikle Ziraat ve Veteriner Fakülteleri mezunudur. Bazıları yurt dışında veya yurt içinde kısa ve uzun süreli öğretim veya eğitim görmüştür. Bir kısmı kendi sahasında derece yapmıştır. Diğerleri ise iş başında bir yetiştirme programına tâbi tutulmuşlardır. Milli veya beynelmilel kısa veya uzun süreli kurs, seminer ve konferanslara iştirak ile iç ve dış geziler de büyük ölçüde eğitim ve öğretimi desteklemektedir. Araştırıcı personelin yabancı dil bilme durumları da başka başkadır.

Genellikle araştırıcı personel için ayrı bir personel siyaseti takip edilmediği için yetiştirilmeleri belirli bir programa uygun olarak gerçekleştirilememektedir. Araştırıcılar müesseselere rastgele bir memur gibi tayin edilmektedir.Ücret, terfi nakil v.s. gibi özlük işlerinde bir özellik bulunmamaktadır. Yeni Devlet Personel Kanununda da araştırıcıyı doğrudan doğruya ilgilendiren özel hükümlere rastlanmamaktadır.

(1) Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtının yeniden düzenlenmesi, 1964, S. 89

15 — Tarım Bakanlığı tarafından zaman zaman araştırmanın önemi üzerinde durulmuş, yapılan reorganizasyon çalışmalarında tarımsal araştırmaya da yer verilmişse de ancak 1960 dan sonraki çalışmalarda tarımsal araştırmaların ayrı bir birim olarak ele alındığı görülmektedir.

Şimdiye kadar yapılmış bulunan muhtelif reorganizasyon veya koordinasyon çalışmalarının başlıcaları şunlardır:

1 — 1938-39 Köy ve ziraat kalkınma çabaları (Faik Kurdoğlu)
2 — 1946-47 Tarım Bakanlığı görev ve teşkilât kanunu tasarısı.
3 — 1949-50 Teşkilât tasarısı (Cavit Oral)
4 — 1957 Teşkilât Kanun Tasarısı (Esat Budakoğlu)
5 — 1960 Orman Bakanlığı kuruluşuna ilişkin tasarı.
6 — 1961 Zirai Araştırma ve Zirai Yayın Genel Müdürlükleri kurulması hakkında kanun tasarıları (Osman Tosun)
7 — 1961 Tarım Bakanlığı Zirai Araştırma Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Vazifeleri hakkında kanun tasarısı (Ziraat Müh. Odası)
8 — Zirai Araştırma Dairesi vazife ve çalışma talimatnamesi (Zira. İş Gn. Md.)
9 — Ziraî Araştırma Teşkilâtı (Zir. İş. Gn. Md.)
10 — Ege Bölgesi Zirai Araştırma Konseyi statüsüne ait Tasarı (Ege Ziraat Fakültesi ve Ege Araştırma Müesseseleri)
11 — 1963-64 Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtın yeniden düzenlenmesi (Tarım Bakanlığı Teşkilât ve Proje Gurubu Yönetim Kurulu)
12 — 1965 Tarımsal Araştırmaların Geliştirilmesi (Rıfat Gerek Z. Y. Müh. I. Teknik Kongre)
13 — Tarımsal Araştırma Teşkilâtı Hakkında Muhtıra (Rıfat Gerek-Tarım Bakanlığına) 1970

Bütün bu çalışmalara rağmen bugüne kadar gerek reorganizasyon ve gerekse koordinasyon konusunda ciddi bir adım atılmamıştır. Hatta o günden bugüne ana prensiplere uymıyan yeni yeni müesseselerin kurulmasına devam edilmiştir. Şüphesizki bu konuda yapılmış en ciddi çalışma olarak 1964 de tamamlanan "Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtının yeniden düzenlenmesi" proje çalışmasını zikredebiliriz.

III — TARIMSAL ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERİ VE ÇÖZÜM YOLLARI :

Buraya kadar kısaca izâh edilen hâlihazır durumun, tarımsal araştırma alanında birçok problemlerin doğmasına sebep olacağı pek tabi'idir. Bu problemlerin asıl kaynağını araştırmada etkili bir organizasyon

ve koordinasyon yokluğunda aramak mümkündür. Tarımsal araştırmalardan beklenen faydanın sağlanabilmesi en kısa zamanda teşkilâtlanmıya bağlı görülmektedir. Tebliğin baş taraflarında kısaca izâh edildiği gibi yıllar geçtikçe ekonomik baskı bu teşkilâtlanmayı kaçınılmaz hale getirmektedir.

Tarımsal araştırmaların teşkilâtlanması iki yönden ele alınabilir; Reorganizasyon ve Koordinasyon. Burada her iki hususa da kısaca değinilecektir.

A — Reorganizasyon :

1 — Tarımsal araştırmaların reorganizasyonu yalnız başına ele alınamaz. Çünkü hâlen Tarım Bakanlığına bağlı Genel Müdürlükler diğer tip faaliyetlerle beraber araştırma faaliyetlerini de yürütmektedirler. 1964 de Tarım Bakanlığı Teşkilât ve Proje Gurubu tarafından uzun çalışmalardan sonra hazırlanan Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtının Yeniden Düzenlenmesi isimli raporda da belirtildiği gibi, Genel Müdürlükler çalışma konularına göre değil de tarımsal faaliyet tiplerine göre, bir başka deyimle tarımsal fonksiyonlarına göre kurulduğu takdirde ancak Tarımsal Araştırma kendi hüviyetini kazanabilir.

2 — Tarım Bakanlığı reorganizasyon prensipleri içersinde Tarımsal Araştırma Teşkilâtı ile ilgili mevzuatın hazırlanması ve muayyen bir intikâl süresi içersinde halihazır durumun yeni mevzuata uygun hale getirilmesi ve sarsıntısız bir intikâl plânı uygulanması icap etmektedir. Hazırlanacak mevzuatta yalnız esaslar belirtilmeli, yetki alınmalı, kuruluş ve işleyişle ilgili diğer hususlar yönetmeliklerle tesbit edilmelidir.

3 — Tarım Bakanlığı bünyesi içersinde tarımsal araştırma teşkilâtının yönetim, denetim ve koordinasyon görevleri ile yükümlü bir merkez teşkilâtı, bölgelerde ise bilhassa bölgelerin uygulamalı araştırma ihtiyaçlarını karşılıyan bölge araştırma müesseseleri kurulmalıdır. Merkez teşkilâtı aynı zamanda Tarım Bakanlığı dışında yürütülen araştırmalarla da ilişkiler kurmalıdır. Araştırmada yeteri kadar tecrübesi olan kimselerin çalışacağı merkez teşkilâtının yardımcı üniteleri olarak Araştırma Şûrası veya Araştırma Konseyi, Denetleme Teşkilâtı, Mevzu Komiteleri, Merkezî Proje Ofisi gibi kuruluşların nazarı itibare alınması gerekmektedir. Taşra teşkilâtı ise Araş-

tırma Merkezi ve Bölge Araştırma Enstitülerinden teşekkül etmelidir. Araştırma Merkezi aynı zamanda bulunduğu bölgenin Bölge Araştırma Enstitüsü görevini görmelidir. Her bölgede yapılmasına lüzum ve imkân olmıyan bilimsel veya temel araştırmaların çoğu bu merkezde yapılmalıdır. Bölge Araştırma Enstitüleri bölge için bir bütünlük arzetmeli, Enstitü, Deneme Tarlası, Laboratuar gibi kuruluşları bünyesinde ihtiva etmeli ve bölgenin ihtiyacı bulunan konularda tercihan uygulamalı araştırmalar yapmalıdır. Bu kuruluşların hiç birisi bir tek konunun müessesesi halinde çalışmamalıdır. Ancak ekonomik değeri çok yüksek olan mahsuller için bölgelerde konu müesseseleri kurulabilmelidir.

4 — Tarımsal araştırma teşkilâtının reorganizasyonunda gözönünde bulundurulacak başlıca hususları şöylece sıralamak mümkündür.

a — Araştırma müesseselerinin arazi, bina, alet, makina, ekipman ve malzeme ihtiyaçları ise en elverişli olacak şekilde karşılanmalıdır.

b — Genellikle bitki, toprak ve su, hayvan, bitki ve hayvan koruma ve bunların karşılıklı ilişkileri bir bütünlük arzeder. Bunları birbirinden tecrit ederek üzerlerinde araştırma yapmak hemen hemen imkânsızdır. Onun için tarımsal araştırmalarda değişik meslek guruplarına ait araştırıcıların aynı problem üzerinde bir ekip halinde çalışmalarına zaruret vardır.

c — Tarımsal araştırmalar proje esasına göre hazırlanmalı ve yürütülmelidir.

d — Tarımsal araştırmanın en mühim unsuru iyi yetişmiş personeldir. Araştırıcı personel sayıca ve nitelikce yeterli olmalıdır. Personelin kendi konusunda yurt içi veya yurt dışında derece yapmasında, ayrıca eğitim görmesinde, tayin, nakil, terfih v.s. hususlarında özel bir personel siyasetine ihtiyaç vardır. Maalesef personel kanunu araştırıcıların tatmini bakımından bir imkân ve yenilik getirmemektedir.

e — Araştırma faaliyetleriyle ilgili ödenekler değişik fasıllardan değil de bir fasıldan gönderilmeli, ödenek tefrikinde

araştırma konularındaki öncelik gözönüne alınmalı ve yıllar arasında denge bulunmalıdır. Harcamalar 1050 ve 2490 sayılı kanunların kapsamı dışında bırakılmalıdır.

f — Araştırma teşkilâtının yayım ve eğitim teşkilâtı ile ilişkileri çok sıkı olmalıdır. Sonuçların buralara aktarılmasında ve uygulamaya geçilmesinde hiç zaman kaybedilmemelidir. Bu bakımdan araştırma müesseselerinde ikâmet eden ve muayyen konularda bölge içinde yayım faaliyetinde bulunan Bölge Yayım Mütehassıslıkları kurulması çok faydalı olacaktır. Üniversiteler ve Tarım Bakanlığı dışındaki araştırma yapan kuruluşlarla çok sıkı koordinasyon yapılmalıdır. Üniversite mensuplarının bu teşkilât içinde araştırma yapmaları ve araştırıcıların ise Üniversitelerde öğretim görevi almaları mümkün olmalıdır.

B — Koordinasyon :

Şüphesizki en etkili koordinasyon uygun bir organizasyon içinde sağlanabilir. Ancak gerek Tarım Bakanlığındaki ve gerekse diğer bakanlıklardaki yeni gelişmeler dikkatle incelendiği takdirde bunların hiç de MEHTAP raporunda tavsiye edilen ilkelere uymadığı görülür. Meselâ Köy İşleri Bakanlığının kuruluşu tarımsal faaliyetlerdeki bütünlüğü zedeler mahiyettedir. Tarım Bakanlığı içindeki yeni gelişmeler de reorganizasyon çalışmaları sonunda yapılmış bulunan tavsiyelere uymamaktadır.

Reorganizasyonun çok güç tahakkuk ettirilebileceği gerçeği gözönünde bulundurularak, tarımsal araştırmalarda hiç olmazsa koordinasyonu sağlamak, realistce bir görüş ve kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmektedir.

Halihazırda mevcut araştırma yapan kuruluşların statülerinde bir değişikliğe gitmeden bugün için mümkün olan koordinasyonu sağlamak muhakkak ki ileri bir adım olacaktır. Araştırmalarda koordinasyon iki yönden düşünülebilir. Bakanlık içi koordinasyon, Genel Müdürlükler içi koordinasyon.

1 — Bakanlık İçi Koordinasyon :

Bu koordinasyon yeniden kurulacak olan Tarımsal Araştırma Gurubu ve Tarımsal Araştırma Konseyi tarafından sağlanır.

a — Tarımsal Araştırma Gurubu :

Tarım Bakanlığı içinde tarımsal araştırmalarda koordinasyonu sağlamak maksadıyla, Müsteşarlığa bağlı bir Tarımsal Araştırma Gurubu tesis edilmelidir. Bundan bir süre önce kurularak bir müddet çalıştıktan sonra feshedilen böyle bir teşkilâtın yeniden faâl hale getirilmesinde büyük faydalar vardır. Bir başkanın idaresinde teessüs edecek olan Tarımsal Araştırma Gurubu, Tarım Bakanlığına bağlı Genel Müdürlük ve bağımsız Müdürlüklerce ayrı ayrı yürütülmekte bulunan tarımsal araştırmaları koordine etmekte çok etkili bir organ olacaktır. Bütün araştırmaların proje esasına göre tekemmül ettirilmesi, projelerin kartodekslerinin tutulması ve tasnifi, gerektiği takdirde Tarım Bakanlığı adına araştırmaların yerinde denetlenmesi, araştırmalara ayrılan ödeneklerin Genel Müdürlükler arasında dengeli olarak dağılması ve nihayet Tarım Bakanlığı dışındaki araştırma yapan kuruluşlarla ve bilhassa Fakülteler ve Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu ile sıkı ilişkiler kurmak görevlerini hep bu gurup yerine getirmeli ve böylece geniş anlamda tarımsal araştırmalarda Bakanlık içi koordinasyonu sağlamalıdır.

Tarımsal Araştırma Gurubunun bu görevleri yerine getirebilmesi için değişik meslek guruplarından yeteri kadar personeli ve bir sekreteryası bulunmalıdır. Sık sık faaliyetten alıkonulmasını önlemek için de kuruluşunun mevzuatla desteklenmesinde faydalar mülâhaza edilmektedir.

b — Tarımsal Araştırma Konseyi :

Tarımsal araştırmalara yön vermek, Tarım Bakanlığı içinde ve dışında yapılan araştırmaları koordine etmek maksadiyla Bakanlık içi ve dışı yetkili araştırıcıları, Üniversite, Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu temsilcilerini bünyesinde toplıyan, istişari mahiyette bir Tarımsal Araştırma Konseyi kurulmalıdır. Bu konseyin sekreteryalık görevini Tarımsal Araştırma Gurubu görmelidir.

2 — Genel Müdürlükler İçi Koordinasyon:

Tarım Bakanlığına bağlı Genel Müdürlükler veya bağımsız Müdürlüklerin bir çoğunda araştırma işleri ayrı bir şube veya daire tarafından yürütülmektedir. Ancak tarımsal araştırmaların büyük bir kısmının Ziraat İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı müesseseler tarafından yürütülmesine rağmen bu Genel Müdürlük bünyesi içersinde tarımsal araştırmalarla uğraşan merkezî bir birim mevcut değildir. Şubeler kendi ko-

nularındaki araştırma, yayım, eğitim ve hizmet görevlerini aynı anda yürütmektedirler. Mevcut araştırma müesseseleri bu şubeler arasında ayrı ayrı benimsenmiş ve bir bakıma taksim edilmiş durumdadır. Böylece araştırma yönünden şubeler arası bir koordinasyon söz konusu olmamaktadır.

Genel Müdürlükler içi koordinasyon, Genel Müdürlükler bünyesi içersinde mevcut veya kurulacak şube veya daire gibi araştırma birimleri ve konu komiteleri tarafından sağlanır.

a — Tarımsal Araştırma Daireleri :

Herhangi bir araştırma merkez birimi olmıyan Genel Müdürlüklerde Genel Müdür Muavinliği seviyesinde bir Tarımsal Araştırma Dairesi tesis edilmelidir. Halen diğer tip tarımsal görevleri de yürütmekte olan şubeler aynen kalmak suretiyle, araştırma faaliyetleri bakımından bu Genel Müdür Muavinliğine yayım, eğitim ve öğretim için ikinci bir Genel Müdür Muavinliğine ve hizmet, kanuni vecibeler, ekonomi ve idari işler bakımdan başka bir Genel Müdür Muavinliğine bağlı olmalıdırlar. Böylece Genel Müdür Muavinlerinin görevleri de açıklık kazanacağı gibi görev tipleri yönünden de koordinasyon en iyi şekilde sağlanmış olur.

Tarımsal Araştırma Dairesinin bir bürosu ve yeteri kadar teknik ve idari elemanı bulunmalıdır. Genel Müdürlük içinde kurulacak Tarımsal Araştırma Dairelerinin görevlerini şöylece sıralamak mümkündür :

Bu daire ileride reorganizasyonla kurulacak olan Tarımsal Araştırma biriminin faaliyetlerine paralel olarak çalışmalıdır.

Yeni tarımsal araştırma müesseseleri kurulmasına gitmekten ziyade mevcutların geliştirilmesine, bölgelerdeki dağınık müesseselerin ileride Bölge Ziraî Araştırma Enstitüsü olacak şekilde birleştirilmesine doğru faaliyette bulunmalıdır.

Ziraat İşleri Gn. Md. içinde yapılan tarımsal araştırmalarda koordinasyonu sağlamalıdır.

Araştırmaların mutlaka proje esasına göre yürütülmesini sağlamalıdır.

Mevcut ve bitmiş araştırma projelerinin kartodeksini ve envanterini tutmalıdır.

Bitmiş araştırmaların bir elden değerlendirilmesini ve neşrini sağlamalıdır.

Araştırmaların yerinde denetlenmesini tertiplemelidir.

Araştırmaya ayrılan ödeneğin bir elden ve priyorite esaslarına göre dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlamalıdır.

Genel Md. lük içinde diğer faaliyetler ve hizmetlerle, araştırmalara tefrik edilen ödeneğin dengeli olmasında gayret sarfetmelidir.

Tarımsal araştırmalarda diğer meslek guruplarından da faydalanmalı ve böylece ekip çalışması imkânlarını hazırlamalıdır.

Tarımsal araştırmalarda başarının bir numaralı unsuru iyi yetişmiş personeldir. İhtiyacı karşılıyacak sayı ve nitelikte personeli yetiştirmek için özel bir program tatbik edilmeli ve araştırıcı personelin terfihi için bütün imkânlar zorlanmalıdır.

Araştırmanın yayınla en sıkı ilişkisini kuracak olan Bölge Yayım Mütehassıslıkları ihdas edilmeli ve bunlar mutlaka bölgedeki ilgili araştırma müesseselerinde ikâmet ettirilmelidir. Böylece bölgedeki problemlerin araştırma müesseselerine gelmesi ve araştırma müesseselerinde elde edilen sonuçların bölgedeki yayım teşkilâtına en kısa yoldan ve en etkili şekilde ulaştırılması mümkün olacaktır.

b — Konu Komiteleri :

Mevzulara göre kuruluş ve kurulacak bu komiteler o konunun diğer yönleri yanında araştırma ile ilgili yönleri üzerinde de çalışmalıdırlar. Konu komiteleri istişari olmakla beraber daha çok konu ile doğrudan ilgili idareci, teknik eleman ve Üniversite temsilcilerinden teşekkül eder. Devamlı üye sayıları azdır. Gerektikçe misafir üyeler çağrılabilir. Teknik bakımdan koordinasyonu ve işbirliğini en etkili şekilde sağlıyan organlardan birisi bu komitelerdir. Her şube kendi mevzuundaki Konu Komitesinin sekreteryalık görevini de yapar.

IV — SONUÇ :

Yurdumuzda Tarımsal Araştırmanın önemi, zaman zaman B.M.M. Kürsülerine kadar intikâl etmiş, sorumlu idarecilerin dilinden düşmemiş, basın ve yayın kanalı ile efkârı umumiyeye mâledilmiş olmasına rağmen maalesef bugüne kadar araştırma lâyık olduğu ciddi alâka ve ihtimamı görmemiş ve bu tebliğde kısaca belirtmeye çalıştığımız dengesiz ve yetersiz durum meydana gelmiştir. Tarımsal Araştırmaların ileri memleketlerde değil hatta çok yakın sınır komşularımız olan arap memleketlerinde, Asya ve Afrikanın geri kalmışlıkla nitelendirdiğimiz pek çok ül-

kelerinde Yurdumuzdakinden çok daha ciddi şekilde ele alınmış bulunduğunun bilinmesinde büyük faydalar vardır. Bu memleketlerin hemen hepsi halen zengin ve yeterli birer araştırıcı kadrosu ile tarımsal problemlerinin üzerine bütün güçleri ile çullanmış durumdadırlar ve çok kısa zamanda geri kalmışlık sıfatından kurtulmanın çabası içindedirler.

II. Teknik Kongre dolayısı ile Ziraat Y. Mühendisi arkadaşlarıma Yurdumuzda Tarımsal Araştırma ve Sorunları konusunu çok kısa olarak ve bütün çıplaklığı ile izah etmeye çalışmış bulunmaktayım. Bu tebliğin, ileride bu sorunları çözmek şerefine ulaşacak genç meslekdaşlarıma faydalı olmasını temenni ederim.

V. ÖZET

Tarımsal Araştırmanın Mahiyeti ve Önemi :

Tarımsal araştırmanın tarım alanındaki ilerlemelere, tarımsal üretimin artırılmasına ve dolayısı ile yurt ekonomisine katkısı şüphesiz ki çok büyüktür. Bir tarım ülkesi olan memleketimizde tarımsal araştırma bir kat daha önem kazanmaktadır. İleri memleketler tarımdaki bugünkü yüksek seviyelerini hep tarımsal araştırmaya borçludurlar.

Tarımsal araştırmaları bilimsel ve uygulamalı araştırmalar olmak üzere ikiye bölmek mümkündür. Bilimsel araştırmalar, uygulamalı araştırmalara yeni imkânlar hazırlamak için yapılır. Uygulamalı araştırmalarda ise bölge için önemli tarımsal problemlerin çözülmesi ön plânda tutulur. Elde edilen sonuçlar derhal uygulamaya konur.

Tarımsal Araştırmanın Bugünkü Durumu :

Yurdumuzda tarımsal araştırma ile az veya çok meşgul olan müesseselerin sayısı 100 ü aşmaktadır. Bunların büyük kısmı Tarım Bakanlığına aittir. Tarım Bakanlığı dışında da tarımsal araştırma yapan Bakanlık ve kuruluşlar vardır. Yurdumuzda araştırma müesseseleri 1926 dan bu yana muhtelif yıllarda, başka başka maksatlarla çok değişik mahâllerde kurulmuşlardır. Bu bakımdan hiç bir zaman aralarında direkt bir bağ yoktur. İmkânlar bakımından da birbirlerinden çok farklıdırlar. Ne yurt tarımı ve ne de bulundukları bölge tarımının sorunlarını tam olarak çözebilecek durumda değildirler. Genellikle bir tek konu üzerinde çalışan konu müesseseleri halindedirler. Bölge için önemli çeşitli konularla uğraşan müesseselerin sayısı oldukça azdır.

Araştırma müesseseleri bir bütünün parçaları halinde olmadıkları için aralarında iyi bir işbirliği yoktur. Tarım Bakanlığında Genel Müdürlükler arası koordinasyon sağlayıcı merkezî bir birim de mevcut değildir. Ancak bazı Genel Müdürlükler bünyesi içersinde merkezî bir araştırma birimi olduğu için yalnız ona bağlı kuruluşlar arasında koordinasyon yapılabilmektedir.

İstişari komiteler, kooordinasyonu bir dereceye kadar sağlamakta ise de bu komitelerin kuruluşu ve yetkileri, dengesiz olduğu ve çoğu za-

man komitelerde alınan kararları uygulayacak sorumlu bir organ bulunmadığı için araştırmalarda koordinasyon tam olarak sağlanamamaktadır.

Tarımsal Araştırmanın Problemleri ve Çözüm Yolları:

Tarımsal araştırmanın bugünkü yetersiz durumundan kurtarılması için başvurulacak çareler ikidir; Reorganizasyon ve Koordinasyon.

Reorganizasyon :

Tarımsal araştırma teşkilâtının reorganizasyonu Tarım Bakanlığının reorganizasyonuna sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü mevcut Genel Müdürlüklerden araştırma faaliyetleri alındığı takdirde bunların bünyeleri ve çalışmaları büyük ölçüde değişikliğe uğrıyacaktır. Genel Müdürlükler şimdiki gibi değil de tarımsal faaliyet tiplerine göre kurulmuş olsa idi Yayım Genel Müdürlüğü, Öğretim ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Tarımsal Hizmetler Genel Müdürlüğü v.s. gibi Genel Müdürlükler yanında Tarımsal Araştırma Genel Müdürlüğü de asıl hüviyetini kazanmış olacaktı.

Tarımsal Araştırma Teşkilâtının reorganizasyonunda başlıca organlar şunlar olmalıdır; Merkezde tarımsal araştırmanın yönetim, denetim ve kooordinasyonu ile görevli bir merkez teşkilâtı ve her bölgede bölge ihtiyaçlarına cevap verebilecek yapıda Bölge Tarımsal Araştırma Müesseseleri kurulmalıdır. Mevcut kuruluşlar bu anlayışa göre intibak ettirilmelidir. Merkez teşkilâtında ise Araştırma Konseyi, Denetleme Teşkilâtı, Mevzu Komiteleri, Merkezî Proje Ofisi gibi yardımcı üniteler bulunmalıdır.

Koordinasyon :

Reorganizasyonun güçlükleri düşünülerek hiç olmazsa halen mevcut araştırma kuruluşları arasında tarımsal araştırmalarda koordinasyonu sağlamak kaçınılmaz bir zarurettir.

Bakanlık içi koordinasyon Müsteşarlığa bağlı olarak kurulacak olan Tarımsal Araştırma Grubu ve yeniden aktif hâle getirilecek olan Tarımsal Araştırma Konseyi tarafından sağlanmalıdır. Gurup, Konseyin sekreteryalık görevini de yapmalıdır. Gerek Genel Müdürlükler arası ve gerekse Tarım Bakanlığı dışında tarımsal araştırmalarla ilgili konularda bu kuruluş koordinasyonu sağlamalıdır.

Genel Müdürlükler içi koordinasyonu sağlamak için ise Genel Müdür Muavinliği seviyesinde bir merkezî araştırma birimine ihtiyaç var-

dır. Bazı Genel Müdürlüklerde bunun yeniden kurulması, mevcut olanlarda ise bu anlayışa göre yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Genel Müdürlükler içersinde mevcut veya kurulacak olan mevzu komiteleri araştırmaların koordinasyonunda muhakkakki en etkili rolü oynıyacaktır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No 6

— C —

Tarımsal Yayım ve Sorunları

Yazan:
Cemalettin ŞENOCAK
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
A — Tarımsal Yayımın tanım, kapsam, özellik ve amacı	5
B — Tarımsal Yayımın Türkiye için önemi	6
II — TARİHSEL GELİŞİM VE BUGÜNKÜ DURUM	7
A — Yayımın Eğitiminde aşamalar	7
B — Bugünkü durum	9
III — SORUNLAR VE TAVSİYELER	12
IV — ÖZET	13

Bu tebliğ Ziraat Y. Mühendisi Cemalettn Şenocak'a II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

A — Tarımsal Yayımın tanım, kapsam, özellik ve amacı :

Tarımsal yayım : Çiftçilere, iş ve ev hayatlarında yararlı hertürlü bilgi, teknik ve pratikleri onlara ulaştırma; çağdaş tarımsal teknolojiyi uygulamaya geniş bir yer vererek - benimsetme; kendi problemlerini anlama ve çözme yolunda onları eğitme eylemidir.

Belirgin özelliği **eğitsel** olan bu eylem; çiftçi ailesine (erkek, kadın ve çocuk) ve çiftçi topluluğuna çevriktir. Tarımsal yayım programları, çiftçinin **iş, ev ve toplum** hayatına ilişkin problemlerinin çözümünü kapsar. Bu maksatla, ilkin çevresel araştırma yapılarak (köy etüdü, aile etüdü) hâlihazır duruma ait bilgiler derlenir (envanter); olay ve gerçekler incelenir; **problem ve ihtiyaçlar** belli edilir. Bundan sonra, gerekli çözüm yolları, eğitsel uygulamaları öngören bir **program ve iş plânına** bağlanır.

Çiftçi ailesi, yayım eğitimi yoluyla, tarım ve ev işlerine yararlı yeniliklerden haberdar olur. Daha bol üretim ve daha mutlu bir ev ve toplum hayatı için, yeni buluş, teknik ve pratikler öğrenir. **Tarımsal Yayım Örgütü** bu bakımdan, bilim alanı ile uygulama alanı arasında bir **köprü** gibidir. Bir yandan çiftçinin problemlerini araştırma kurumlarına götürüp çözüm yolu aratır, öte yandan deneme ve araştırma sonunda bulunan yararlı araç ve uygulamaları çiftçiye ulaştırır.

Tarımsal yayım, birinci derecede, tarımsal üretimin **miktar ve kalite artışına** çevriktir. Çünkü çiftçi ailesinin gelir kaynağı tarımdır. Bunun yanında, tabiî kaynakların korunması, aile hayatının mutlu ve düzenli kılınması, çiftçi çocuklarının eğitimi, toplum hayatında âhenk

ve kalkınma sağlanması, tarımsal yayımda gözetilen, diğer genel amaçlardır.

Tarımsal Yayım; **gönüllü** bir eğitimdir; çiftçinin işini bizzat yapmak değil, kalkınmaya istekli çiftçilere, eğitim yoluyla yardım etmektir. **İşbirliği ve katılma,** yayım hizmetini etkili kılan ana faktördür. Bu maksatla; önderliği geliştirme, yayım eğitiminde hem yararlı bir **araç,** hem de gerçekleşmesi arzulanan bir **amaç**'tır.

B — Tarımsal Yayımın Türkiye için önemi :

Türkiye, millî ekonomisi tarıma dayalı bir ülkedir. Nüfusunun dörtte üçü topraktan geçimini sağlamakta, dış ülkelere satılan ürünlerin büyük çoğunluğu tarımdan gelmektedir. Tarım, yurdumuzda; beslenmenin, giyimin, fabrika ham maddelerinin de temel kaynağıdır. Şu hâlde bu alanda kalkınma sağlamak, ana dâvâlarımızdan biri sayılmaktadır.

Tarımsal kalkınma, birim hayvandan ve birim alandan daha çok ve daha üstün nitelikli ürün kaldırma demektir. Başka bir deyimle, Türkiyedeki tarımsal kaynakları, çağdaş bilim ve teknolojinin rehberliğinde işletmek ve değerlendirmektir.

Türkiyede tarımsal gücün kaynakları, **tabiat** ve **insan**'dır. İnsan'ın tabiattan yaralanmak suretiyle kendi ihtiyacı olan bitkisel ve hayvansal ürünler elde etmesi, **geleneksel** usullerle yapıldığı takdirde başarılı olamaz. Nitekim, yurdumuzda, bir yandan köylerimizde arazi parçalanması yoluyla, "ekonomik ünite" niteliğini kaybeden işletmeler, bir çiftçi ailesini geçindirecek ölçünün altına düşmekte, göç başlamakta; öte yandan, sâdece sömürülen toprak, yıldan yıla besleme gücünü yitirmektedir.

Artan nüfus baskısıyla yeni arazi açmak üzere mer'aya ve ormana el atılması ise, daha büyük felâketler yaratmakta; bir yandan erozyonla vatan çoraklaşırken, öteyandan seller ve su baskınları, yıldan yıla kabaran sayıda, can ve mal kaybı doğurmaktadır.

Bütün bu sakıncaları önlemenin ve tarımsal üretim artışını sağlamanın yolu, insan ve tabiat unsurları arasındaki ilişkilerde çağdaş bilgi, teknik, pratik ve araçlardan yararlanmaktır.

Tarımsal yayım, işte bu olanağı sağlayan eğitimdir. Bu yaklaşımla aydınlatılan çiftçi, çevresini incelemeyi, problemlerini anlamayı ve onlara çözüm yolları aramayı öğrenecek; devletin işbirliği ile, bu çözüm yollarını uygulayarak, daha bol ve kaliteli üretime kavuşacaktır. Türkiyenin tabiat varlığının değerini bilmek; orman, mer'a, su ve av hayvanlarını korumak; bu kaynakları geliştirmek ve onlardan akıllıca yararlanmak, **yayım eğitimi** ile mümkündür.

II — TARİHSEL GELİŞİM VE BUGÜNKÜ DURUM :

A — Yayım Eğitiminde Aşamalar :

Tarım tarihimizde, **"ziraatın bir emri ilâhi olduğu, ziraat ilminin tedrisinden bir fayda umulamıyacağı"** inancından, **"ziraatin tedris ve tâlime ihtiyaç gösteren bir san'at olduğu"** görüşüne ulaşabilmek için yüzyıllar geçmiştir.

Özellikle, Cumhuriyet Dönemi ile, yeni bir atılıma başlarken, Atatürk, tarıma verdiği özel önem ve değere uygun olarak 1926 da şöyle demiştir:

"Türkiyenin bir tarım memleketi olduğu göz önüne alınırsa, bizim başlıca kuvvet ve servet dayanağımızın toprak olduğu anlaşılır. Cesaretle söylemeliyiz ki yurdumuzun tarım alanındaki gelişmesini sağlayacak, ilmî ve uygulayıcı yeterlikte uzmanlar azdır. Şu hâlde, tarım teşkilâtımızı, fennî usullere uygun olarak, temelden düzenliyecek tedbirleri, ehil uzmanlar vasıtasiyla almakta, tereddüde yer yoktur."

Bu direktifin ışığında, Ziraat Okullarımızın yeniden düzenlenmesine, üretim, araştırma ve ıslâh müesseselerinin kurulmasına teşebbüs edilmiş; tarımsal politikayı tesbit maksadıyla kongreler toplanmıştır.

Bu kongreler arasında "**1938 - Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi**" Tarımsal yayım bakımından önemli bir aşama olmuştur. Nitekim bu girişimle, tarımsal varlığımız bütün yönleriyle bir incelemeye tâbi tutulmuş, çeşitli kollardaki geliştirme imkânları, batıda uygulanan bilgi ve metodların ışığında, rapor ve plânlara bağlanmıştır.

Bu arada yayım eğitimi üstünde önemle durulmuş, Birleşik Amerikadaki yayım hizmetinin genel esaslarını ve uygulama şeklini açıklayan 280 sayfalık bir eser Türkçeye tercüme edilmiş; **"Yayım", "Ev Ekonomisi", "4-K Klüpleri"** gibi terimler ilk defa tarımsal sözlüğe girmiştir.

1938 Hamlesi ile varılmak istenilen hedef, zamanın tarım bakanının şu görüşünde açıklanmıştır.

"Köy ve Ziraat Kalkınması, yalnız devletin veya birçak müessesenin başarabileceği bir iş değildir. Devlet ve bu müesseseler de dahil olduğu halde, bütün ilgililer arasında, içtenlikle fikir, ülkü ve işbirliği sağlamak ve gerekli bilgi ve tekniği her köşeye sürekli olarak yaymak gerekir."

Bu güzel görüşü, eylem alanına sokamadan, 2. Dünya Savaşının patladığını görüyoruz. Daha sonra, 1943 yılında yürürlüğe konulan iki yasa,

Tarımsal yayım hizmetlerini ilk defa organize bir duruma kavuşturmuştur. Bunlardan birincisi, yayım hizmetinin yürülücü örgütü olan **"Teknik Ziraat Teşkilâtı"**nı kurmuştur.

Bu yasada : **"Ziraat Vekâletinin vazife ve iştigal konularına ilişkin ameli işleri bizzat yapıp çiftçiye göstermek ve yaptırarak öğretmek maksadıyla lüzum görülen yerlerdeki ziraat teşkilâtına, ziraat vekâleti tarafından kamyonet, motosiklet, araba, iş hayvanı, hertürlü makine, âlet, ilâç vs. nakil ve teknik işletme vasıtaları verilir"** denilmektedir.

Ayrıca, yukarıdaki hizmetlerin ifası için, **"Teknik Ziraat Merkezleri"** kurulması da öngörülmüştür.

Bu yasa ile ilkin üç ilde kurulan Teknik Ziraat Teşkilâtı, 1950 den sonra, bütün illere teşmil edilmiştir.

1943 de yürürlüğe konulan ikinci yasa ile, köy çocuklarını örnek ve önder çiftçi olarak yetiştirmek ve tekrar köye göndermek üzere **Teknik Tarım ve Teknik Bahçıvanlık Okulları** kurulmuştur.

1960 yılına kadar olan gelişme seyri, yayım hizmetleri bakımından sonuç alınamıyan olumlu teşebbüslerle geçmiştir. Nitekim **Teknik Yardım Kuruluşları** ile işbirliği yapılarak hazırlanan reorganizasyon tasarıları, zamanın Tarım Bakanlarına sunulduğu hâlde, yayım hizmetini yaygın ve etkin hâle getirecek olan bu tasarıları uygulama imkânı bulunamamıştır.

Yayım hizmeti, köye (çiftçiye) hizmet götüren kuruluşların bünyesi içinde gitgide dağılmış, köye uzanan vertikal örgütleşme yetersiz kaldığı için, hizmette başarı sağlanamamıştır.

1960 yılından sonra hazırlanan muhtıra, rapor ve Birinci Beş Yıllık Plânda; **"tarımda çalışanların rasyonel çalışma usullerini benimsemesi; çiftçinin teşebbüs gücü yanında bilgisinin de arttırılmasının gerektiği"** görüşü yer almış ve **"ilgili örgütler arasında bir koordinasyon bulunmadığı"** özellikle belirtilmiştir.

Köye çevrik hizmetlerde bütünlük, etkenlik ve işbirliği sağlamak amacıyla, bazı Bakanlıklardaki örgütler bir araya getirilerek 1964 yılında **"Köy İşleri Bakanlığı"** kurulmuştur. Bu bakanlığın kuruluşundan bu yana yapageldiği hizmetlerde, tekerrür, tedahül ve sürtünmeler olmuş; bazı birimler, daha önce bağlı oldukları bakanlığa iade edilmişlerdir.

B — Bugünkü durum :

Tarımsal yayım hizmetlerinden sorumlu örgütlerin durumu, halen **tekerrür, tedahül ve sürtünme** kelimeleri ile nitelenecek bir görünüm arzetmektedir. Birinci Beş Yıllık Plânda da belirtildiği üzere, değil başka bakanlık, aynı bakanlığın ana birimleri içinde aynı hizmetin görüldüğü, yayım birimları arasında bir koordinasyon bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bugünkü anlayışa göre; her bakanlık ve bakanlık içi birimleri, köye çevrik hizmetlerini kendi alt örgütleri ve kendi olanaklarıyla köye ulaştırma çabası içindedirler. Bu tutumun, hizmette etkinliği azaltacağı, tekerrür, tedahül ve sürtünmelere sebep olacağı; bütün bunların ötesinde, israfa yol açacağı açık bir gerçektir.

Tarımsal yayım hizmetleriyle birinci derecede sorumlu birim, Tarım Bakanlığı içinde bulunan **Ziraat İşleri Genel Müdürlüğüdür.** Bu birim, daha önce belirtilen 4481 sayılı yasanın gereğine uygun olarak yurt çapında örgütlenmiş ve yayım hizmetlerini yürütegelmiştir.

Teknik Ziraat Teşkilâtı diye adlandırılan bu örgüt, İlde Teknik Ziraat Müdürlüğü, İlçede Ziraat Teknisyenliği olarak kademeli birimlere ayrılmıştır. İllerde Teknik Ziraat Müdürü yönetiminde, çeşitli tarım kollarında yetkili **konu uzmanları,** ilçelerde ise, **Ziraat Teknisyeni ve Teknik Ziraat Öğretmenleri** görev yapmaktadırlar.

Teknik Ziraat Teşkilâtı, hâlen yurt alanına serpilmiş bulunan, 39 Ziraat Meslek Okulunda kurulan **"Yayım Üniteleri"** ile işbirliği yaparak hizmeti yürütmektedirler. Teknik Ziraat Teşkilâtı; a) **Genel Yayım hizmetleri,** b) **Ev Ekonomisi hizmetleri,** c) **Çiftçi çocuklarının eğitimine ilişkin hizmetler olarak,** üç kolda görev yapmaktadır.

Tarım Bakanlığının tarımsal yayım hizmeti yürüten bir diğer birimi **Veteriner İşleri Genel Müdürlüğüdür.** 3203 sayılı yasa, bu birime başta **"hayvan sağlığını koruma ve hayvanlara musallat olan hastalıklarla savaş"** olmak üzere **"ıslâh, üretim, yetiştirme"** alanlarında görev ve sorumluluk yüklemiştir. Ancak, hayvancılığın ıslâhı ve teşviki amacıyla sergiler, yarışlar ve yarışmalar düzenlenmesi, eğitici kurslar açılması, tarımsal yayım karakterindeki diğer hizmetlere göre daha belirgindir. Gösteriler, kitle, haberleşme araçları, basılı yayınlar ve göz ile eğitim araçları, hayvancılık konularında yetiştiriciyi uyarmak ve aydınlatmak için başvurulan diğer çârelerdir.

Tarımsal mücadele konularında çiftçiyi aydınlatma görevi 6968 sayılı yasa ile **Ziraî Mücadele ve Ziraî Karantina Genel Müdürlüğüne** verilmiştir. İlâçlama tavsiyeleri, hastalık ve haşere salgını uyarıları ve diğer aydınlatıcı faaliyet, merkez ve taşra örgütlerince yapılmaktadır. Radyo, sirküler meklupları, afişler, çiftçi broşürleri ve ilâçlama gösterileri, başvurulan haberleşme teknik ve araçlarıdır.

Çiftçilere tohum, gübre, ilâç, âlet ve makine satılırken bunlarla iligili bilgileri verme ve uygulamada yardımcı olma görevi, **Türkiye Ziraî Donatım Kurumunun** üzerindedir.

Devlet Üretme Çiftlikleri, Teknik Ziraat Teşkilâtı ile işbirliği yaparak kısa süreli kurslar açmakta, tarla günleri ve gösteriler düzenlemekte, çevre çiftçilerine öğretici filimler göstermektedir.

Tarım Bakanlığı **Neşriyat ve Tanıtma Müdürlüğü** özellikle kitle haberleşme araçlarından yararlanarak, -haber, bülten, broşür, kitap, afiş, radyo ve sergi yolula yayın faaliyetinde bulunmaktadır.

Tarımsal yayım hizmetleriyle görevli kuruluşların bir kısmı **Köy İşleri Bakanlığının** bünyesinde bulunmaktadır. Bunlar arasında **Topraksu Genel Müdürlüğü, Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü, Teşkilâtlanma ve Krediler Genel Müdürlüğü** başlıcalarıdır.

Toprak ve su kaynaklarını tarıma en uygun şekilde koruma ve kullanmayı, erozyonu önlemeyi, toprak verimliliğini sağlama ve muhafazayı, çiftçilere Topraksu yayım servisi öğretmektedir. Örgüt, bu amaçla gösteri ve kurslar düzenlemekte, çiftçi kampları kurmakta, fuar ve sergilere katılmakta, kitle haberleşme ve göz ile eğitim araçlarından yararlanmaktadır.

Topraklandırma ve yerleşim işlerinin plânlanmasına esas olan köy envanter etüdlerini, **Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü** yaptırmaktadır. Kurulacak çiftçi ünitelerinin ve bunların teşkil ettiği köylerin tarımsal işletme, donatım, yapı ve tesis, kredi kooperatifleriyle ilgili uygulama ve geliştirme plânları bu birim tarafından hazırlanır.

Teşkilâtlanma ve Krediler Genel Müdürlüğü; çiftçiye kendi gücünü ortaya koydurup, devlet yardımıyla kalkınmaya yöneltici projeler hazırlar ve uygular. Özellikle kredi ve kooperatif yoluyla gelişme sağlamak üzere, gerekli teşvik, eğitim ve uygulamayı yapar.

Orman Bakanlığının görev alanına giren**"tabiî kaynakların korunmaması ve akıllıca kullanılması"** hakkında gerekli uyarı ve benimsetme, ya-

yım hizmeti niteliğindedir. Ayrıca orman içi köylerin kalkınmasında, bu bakanlığın ilgili üniteleri, tarımsal yayım metod ve tekniklerini uygulama durumundadırlar.

Millî Eğitim Bakanlığı - Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü, açmakta olduğu meslekî ve teknik kurslar, temel genel bilgi kursları, sosyal ve kültürel çalışmalar; yayın, sergi, spor, turizm, toplum eğitimi ve demokratik örgütleşme çabaları ile, köye çevrik hizmetlerde tarımsal yayım örgütleriyle aynı yönde yürümektedir.

Tarımsal yayım, Toplum Kalkınması ve Halk Eğitimi diye tanımlanan hizmetlerin yanyana veya içiçe yürütüldüğü kuruluş ve kurumlar arasında:

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker Fabrikaları, Gümrük ve Tekel Bakanlığının Çay, Tütün ve Afyonla ilgili birimleri, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, Sosyal Hizmetler Enstitüsü, Ziraat Bankası, Et ve Balık Kurumu, Millî Savunma Bakanlığı - Er Eğitim Merkezleri, bulunmaktadır. Keza özel teşebbüs eliyle çıkarılan peryodik yayınları; ilâç, gübre ve makina firmalarının eğitici materyalini, bu arada kaydetmek gerekir.

Birinci Beş Yıllık Plânda "yayım eğitimine önem verilmesi (S. 147)" Plânda gösterilen hedeflere ulaşmak için, yayım hizmetlerinin arttırılması ve etkili kılınması (S. 187)" öngörüldüğü hâlde, 1970 yılına kadar geçen 7 yıllık süre içinde, arzulanan gelişmenin sağlanamadığı anlaşılmıştır.

Nitekim İkinci Beş Yıllık Plânda; "tarımsal yayım hizmetlerinin etkili bir ölçüye ulaşamadığı (S. 313)" belirtilmiş; 1970 yılı programında ise, durum şöyle açıklanmıştır:

"Tarımsal yayım hizmetlerinde sağlanan gelişmelere rağmen, çalışmalar henüz tüm çiftçileri kapsayacak bir düzeye ulaşamamıştır. Devlet Plânlama Teşkilâtınca 1968 de yapılan araştırma sonuçlarına göre, yayım hizmetlerinden yararlanamayan köyler oranı % 34,6 dır. Bu oran Güneydoğu ve Ortadoğu bölgelerinde % 50 yi aşmakta, Eğe Bölgesinde ise % 13 olmaktadır (S. 493)."

Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi (1965) 3 No. lu tebliğinde: **"Türkiyede tarım kalkınması, yayım teşkilâtının başarısına bağlıdır"** temel görüşüne dayalı tedbirler tavsiye edildiği halde, bunların yetkili makamlarca göz önüne alınmadığı anlaşılmıştır.

Nitekim, 1969 da yayınlanan **Türkiyenin Tarımsal Üretim Projeksiyonu (1968-2000)** adlı kitapta, **"birim sahadan azami verim"** sağlamanın yolu olarak, **"mevcut ve yeniden kazanılacak topraklara daha fazla sermaye ve işgücü sarfedilmesi"** tavsiye edilmiş, bu amacı gerçekleştirmek için 5 mesele sıralanmış ve ancak 5. mesele olarak; **"tarımla ilgili bütün konularda araştırma, teknik eğitim ve yayım (yayım olması gerek) yapan hizmetlerin çiftçilerimizin ihtiyaçlarına cevap verecek bir bünye ve seviyede geliştirilmesi şartı"** yer almıştır. (S. 35). Kanımızca, bu görüş ve tavsiye 5. mesele değil, tarımsal kalkınma sağlamanın ilk ve temel şartıdır.

III — SORUNLAR VE TAVSİYELER

Tarımsal yayım hizmetlerine ilişkin sorunları a) Örgütleşme, b) Personel, c) Malî kaynak, d) Koordinasyon açılarından ele almak mümkündür.

Örgütleşme :

1 — Daha önce belirtildiği gibi, tarımsal yayım hizmetleri, çeşitli örgütlere dağılmış bir durumdadır. Para, eleman, emek ve zaman israfına yol açan tekerrür ve tedahülleri önlemek üzere, tarımsal yayım hizmetleri, tek bir örgütün sorumluluğuna verilmelidir.

2 — Tarımsal Yayım Servisi; Merkez, Bölge, İl, İlçe ve Köy kademelerinde, etkin bir hizmeti sağlıyacak biçimde, örgütlenmelidir.

3 — Örgütleşmede, işbirliği yapılacak kuruluş ve kurumlarla (Bakanlıklar, Üniversiteler, Ziraat Odaları, Tarım Kurumları vb.) olan ilişkiler; tedahül, tekerrür ve sürtünmeleri önleyecek biçimde düzenlenmelidir.

Personel :

1 — Ziraat fakülterinde ve Ziraat Meslek Okullarında "Yayım ve Haberleşme" öğretimine önem ve yer verilmelidir. Hâlen Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi, bu öğretimi yapmamaktadır.

2 — Yayım örgütünün eleman ihtiyacı, yurt çapında karşılanmalıdır. Bunun için bir istihdam plânı yapılmalı, eksikler tamamlanmalıdır.

3 — Yayım elemanlarının hizmet içi eğitimine önem verilmeli; elemanları teşvik edici bir personel politikası izlenmelidir.

c) Malî Kaynak :

1 — Tarımsal yayım hizmetlerine - köylerde etkin çalışma yapabilecek yeterlikte - azamî ödenek sağlanmalıdır.

2 — Yayım örgütünün araç, gereç ve ekipman ihtiyacını karşılayacak tedbirler alınmalıdır.

d) Koordinasyon :

1 — Hizmetlerin yürütülmesinde en büyük eksiklik koordinasyon alanında görülmektedir. Yayım örgütü ile yatay ve dikey koordinasyon sağlayacak kamu ve özel sektör birimleri tesbit edilmeli, bunların yetki ve sorumluluk sınırları belirtilmeli; işbirliği arzusunu ve şeklini arttıracak tedbirler alınmalıdır.

2 — İkinci Beş Yıllık Plânda da öngörüldüğü gibi, tarımsal araştırma, öğretim ve yayım arasında bütünlük sağlıyacak teşebbüse bir an önce geçilmeli; tarımsal reorganizasyon çalışmaları bir an önce sonuçlandırılmalıdır.

IV — ÖZET :

Tarımsal yayım: Çiftçilere iş ve ev hayatlarında yararlı hertürlü bilgi, teknik ve pratikleri onlara ulaştırma; çağdaş tarımsal teknolojiyi - uygulamaya geniş bir yer vererek - benimsetme; kendi problemlerini anlama ve çözme yolunda onları eğitme eylemidir.

Tarımsal kalkınma, birim hayvandan ve birim alandan daha çok ve daha üstün nitelikli ürün kaldırma demektir. Başka bir deyimle, tarımsal kaynakları, çağdaş bilim ve teknolojinin rehberliğinde işletmek ve değerlendirmektir.

Tarımsal yayım, birinci derecede, tarımsal üretimin **miktar ve kalite artışına** çevriktir. Çünkü çiftçi ailesinin gelir kaynağı tarımdır. Bunun yanında, tabiî kaynakların korunması aile hayatının mutlu ve düzenli kılınması, çiftçi çocuklarının eğitimi, toplum hayatında âhenk ve kalkınma sağlanması, tarımsal yayımda gözetilen, diğer genel amaçlardır.

Türkiyenin tabiat varlığının değerini bilmek; orman, mer'a su ve av hayvanlarını korumak; bu kaynakları geliştirmek ve onlardan akıllıca yararlanmak, **yayım eğitimi** ile mümkündür.

Tarım tarihimizde, **"ziraatın bir emri ilâhi olduğu, ziraat ilminin tedrisinden bir fayda umulamıyacağı"** inancından, **"ziraatın tedris ve tâlime ihtiyaç gösteren bir sanat olduğu"** görüşüne ulaşabilmek için yüzyıllar geçmiştir.

Türkiyede yayım hizmeti, köye (çiftçiye) hizmet götüren kuruluşların bünyesi içinde gitgide dağılmış, köye uzanan vertikal örgütleşme yetersiz kaldığı için, hizmette başarı sağlanamamıştır.

Tarımsal yayım hizmetlerinden sorumlu örgütlerin durumu, halen **tekerrür, tedahül** ve **sürtünme** kelimeleri ile nitelenecek bir görünüm arzetmektedir. Birinci Beş Yıllık Plânda da belirtildiği üzere, değil başka bakanlık, aynı bakanlığın ana birimleri içinde aynı hizmetin görüldüğü, yayım birimleri arasında bir koordinasyon bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi (1965) 3. No.lu tebliğinde: **"Türkiyede tarım kalkınması yayım teşkilâtının başarısına bağlıdır"** temel görüşüne dayalı tedbirler tavsiye edildiği halde, bunların yetkili makamlarca göz önüne alınmadığı anlaşılmıştır.

Tarımsal yayım hizmeti tek bir örgütün yönetiminde, Merkez, Bölge, İl, İlçe ve Köy kademelerinde, etkin bir hizmeti sağlayacak biçimde, örgütlenmelidir. Örgütleşmede işbirliği yapılacak kuruluş ve kurumlarla olan ilişkiler; tedahül, tekerrür ve sürtünmeleri önleyecek biçimde düzenlenmelidir.

Yayım örgütünün eleman ihtiyacı, yurt çapında karşılanmalı, yayım elemanlarının hizmet içi eğitimine önem verilmeli; elemanları teşvik edici bir personel politikası izlenmelidir.

Tarımsal yayım hizmetlerine yeterli ödenek sağlanmalı, yayım örgütünün araç, gereç ve ekipman ihtiyacı karşılanmalıdır.

Hizmetlerin görülmesinde en büyük eksiklik koordinasyon alanında görülmektedir. Yayım örgütü ile yatay ve dikey koordinasyon sağlayacak kamu ve özel sektör birimleri tesbit edilmeli, bunların yetki ve sorumluluk sınırları belirtilmeli, işbirliği arzusunu ve şevkini arttıracak tedbirler alınmalıdır.

İkinci Beş Yıllık Palânda da öngörüldüğü gibi, tarımsal araştırma, öğretim ve yayım arasında **bütünlük** sağlayacak teşebbüse bir an önce geçilmeli; tarımsal reorganizasyon çalışmaları bir an önce sonuçlandırılmalıdır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No.: 7

Türkiye'de Tarım Ürünleri Pazarlaması'nın Başlıca Sorunları ve Çözüm Yolları

Yazan:
Doç. Dr. Turan GÜNEŞ
Ziraat Yüksek Mühendisi
A.Ü. Ziraat Fakültesi, Ziraî Ekonomi
ve İşletmecilik Kürsüsü

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 ARALIK 1970 ANKARA

KONGRE TERTİP KOMİTESİ

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemalettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Doç. Dr. Turan GÜNEŞ**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — TARIM ÜRÜNLERİNİN PAZARLAMASININ MAHİYETİ VE ÖNEMİ	3
II — TÜRKİYE'NİN TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMA BÜNYESİ	6
III — KALKINMA PLÂN VE PROGRAMLARINDA TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMASI	7
IV — PAZARLAMA İLE ÜRETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ	8
V — TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMA HİZMETLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI	9
A — Ürünlerin hasadı ve toplanması,	9
B — Ürünlerin boylara ayrılması ve standardizasyonu,	10
C — Ürünlerin ambalajlanması,	10
D — Ürünlerin taşınması,	11
E — Ürünlerin depolanması ve muhafazası,	14
F — Ürünlerin işlenmesi,	15
G — Zarar tehlikesinin göze alınması,	18
H — Pazarlamanın finansmanı,	18
L — Ürünlerin fiatlandırılması,	22
M — Talep yaratma hizmeti,	23
N — Alış ve satış.	24
VI — TARIM ÜRÜNLERİ PAZARINDA KONTROL MEKANİZMASI	25
VII — TARIM ÜRÜNLERİNİN PAZARLAMA MASRAFLARI VE DÜŞÜRÜLME YOLLARI	26
VIII — TARIMSAL PAZARLAMA KURULUŞLARI VE SORUNLARI	29
IX — PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI	30
X — PAZARLAMANIN YAYIM HİZMETLERİ	31
SONUÇ	32
ÖZET	33
LİTERATÜR	35

I — TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMASININ MAHİYETİ VE ÖNEMİ

Bu tebliğ Doç. Dr. Turan Güneş'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

Tarım ürünleri pazarlaması, işlenmemiş ve çeşitli şekillerde işlenmiş tarımsal malların (bitkisel ve hayvansal ürünler ile canlı hayvanlar), yetiştirildikleri yerlerden son tüketicilere kadar geçtikleri yolları ve bu yollardan geçerken yerine getirilen hizmetleri kapsamaktadır.

Yetiştirilmiş olan tarımsal ürünün üretildiği yerden itibaren, çeşitli yollar ve merhalelerden geçerek ve çeşitli şekiller alarak tüketiciye ulaşması; tüketicide zaman, mekân, şekil ve mülkiyet faydalıkları yaratmaktadır. Yetiştirilen ürün son tüketiciye intikal ettirilmedikçe ve onda belirtilen faydalıklar yaratılmadıkça, üretimden elde edilmek istenen gayeye ulaşılmamaktadır. Bu yönüyle pazarlama, üretimin devamı olarak, kaçınılmaz bir hizmettir.

Üretilen malın tüketiciye ulaştırılması için; toplama, tasnif, ambalajlama, taşıma, depolama, işleme, zarar tehlikesini göze alma, kredi temin etme, fiatlandırma, talep yaratma ve satış gibi bir çok hizmetleri yerine getirmek lâzımdır. Bu hizmetlerin herhangi birisindeki bir aksaklık, malın tüketiciye intikalinde güçlükler çıkartmaktadır.

Memleketimizde tarım ürünlerinin, üreticiden itibaren tüketiciye intikalinde, yerine getirilmesi lüzumlu işlerin neler olduğu ve bunların nasıl yapılması gerektiği üretici, aracı, işleyici ve satıcı tarafından tam olarak bilinmemektedir. Pazarlama hizmetlerinde yapılan hatalar yüzünden önemli zararlarla karşılaşılmaktadır.

Pazarlamanın düzenlenmesi, gelişmekte olan ekonomik sektörler için hayati önemi haiz bulunmaktadır (7.s. 253). Tarım ürünleri pazarlamasının düzenlenmesi, memleketimiz ekonomisinin önemli bir kolu olan tarımın gelişmesinde son derece etkili olacaktır.

Türkiye'de tarımsal pazarlamanın düzenlenmesi tüketici yönünden de önem taşımaktadır. Bunun sebebi memleketimizde tarımsal mallar için yapılan harcamaların büyük olmasıdır. Tablo 1 ve 2 den görüleceği

Tablo : 1

Tüketim Harcamalarının Harcama Gruplarına Göre Oransal Dağılımı (%)

Tüketim Harcamaları Grupları	Toplam	Aylık Gelir Grupları (TL.)				
		— 500	501 - 1000	1001 - 1500	1501 - 2000	2001 - +
Toplam	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Gıda	35,8	56,0	47,2	37,9	32,0	24,1
Konut	16,9	15,0	16,2	17,6	16,9	17,2
Ev Eşyaları	6,9	4,3	5,1	7,3	7,3	8,3
Giyim Eşyaları	20,0	13,4	19,2	19,9	23,0	20,6
Sağlık ve Kişisel	3,9	2,9	3,1	3,4	3,7	5,0
Ulaştırma	4,7	3,5	3,6	4,3	4,8	6,1
Kültür, Eğlence	3,6	1,4	2,4	3,2	4,7	4,7
Diğer	8,2	3,5	3,2	6,4	7,6	14,0

Kaynak: DİE, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Samsun, Tüketici Harcamaları Anket sonuçları, Yayın No. 512, 533, 551, 558, 548, 596, 550, 573, Ankara 1966 - 1969 dan hesaplanmıştır.

Tablo : 2

Tüketim Harcamalarının Gelir Gruplarına Göre Oransal Dağılımı (%)

Tüketim Harcamaları Grupları	Toplam	Aylık Gelir Grupları (TL.)				
		— 500	501 - 1000	1001 - 1500	1501 - 2000	2001 - +
Toplam	**100,0**	**5,7**	**25,5**	**20,6**	**14,0**	**34,2**
Gıda	100,0	8,9	33,6	21,9	12,5	23,1
Konut	100,0	5,1	24,5	21,5	14,0	34,9
Ev Eşyaları	100,0	3,6	18,8	21,9	14,8	40,9
Giyim Eşyaları	100,0	3,8	24,4	20,5	16,1	35,2
Sağlık ve Kişisel	100,0	4,3	20,0	18,3	13,3	44,1
Ulaştırma	100,0	4,2	19,2	18,6	14,0	44,0
Kültür, Eğlence	100,0	2,2	16,8	18,3	18,2	44,5
Diğer	100,0	2,4	9,8	16,1	13,1	58,6

Kaynak: DİE, Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Samsun, Tüketici Harcamaları Anket sonuçları, Yayın No. 512, 533, 551, 558, 548, 596, 550, 573, Ankara 1966 - 1969 dan hesaplanmıştır.

Tablo : 3

Türkiye'de Tarımsal Üretim, Pazarlama ve Kredi Kooperatifleri (1968)

Kooperatif Nev'i	Kooperatif Adedi	Ortak Adedi
Tarımsal üretim	50	427 369
Orman ürünleri istihsali	26	5 950
Balık ve su ürünleri	56	12 200
Köy kalkınma	328	22 200
Sulama	626	81 050
Tarım satış ve pazarlama	488	208 823
Tarım kredi	1948	1 266 000
T o p l a m	**3522**	**2 023 592**
Tarım dışı kooperatifler	5604	786 753
Genel Toplam	**9126**	**2 810 345**

Kaynak: Karınca, Kooperatif Postası, Ankara Kasım 1969, s. 75.

Tablo : 4

Özel ve Resmî Sektöre Ait Boylama ve Paketleme Evleri (1969)

Yeri	Sahibi	Günlük Kapasite (Ton)	Ürün Cinsi
Ö Z E L S E K T Ö R			
Mersin	Güven Packing House	100	Narenciye
,,	Vitakola Packing	80	,,
,,	Makina Turan Packing	100	,,
,,	Nurettin Aynaz	80	,,
,,	Faik Saracoğlu	10	,,
İzmir	M. Türkmenoğlu	40	Satsüma
,,	Narlıdere Kooperatifi	40	,,
,,	Türkoğlu	30	,,
Bursa	Mesebe	10	Seftali
,,	Dikencik Çiftliği	30	,,
Toplam	—	**430**	
R E S M İ S E K T Ö R			
Denizli	Tarım Bakanlığı	20	Elma - Domates
İstanbul (Yalova)	,, ,,	10	Elma - Domates
Antalya	,, ,,	10	,, ,,
,,	,, ,,	70	Narenciye
Dalaman	,, ,,	20	,,
Yalova	,, ,,	20	Elma - Domates
Niğde	,, ,,	10	Elma
Kayseri	,, ,,	10	
Arifiye	,, ,,	10	Domates - Elma
Balıkesir	,, ,,	10	,, ,,
Toplam	—	**190**	

Kaynak: Tarım Bakanlığı Dosyalarından.

gibi, muhtelif gelir gruplarında, gelirin önemli bir kısmı, ham maddesi tarıma dayanan mallara sarf edilmekte ve toplam harcamalar içinde tarım maddeleri için yapılan harcamalar en büyük yeri tutmaktadır. Bütün gelir grupları ortalaması olarak, toplam harcamalarda gıda maddeleri harcamaları % 35,8 ile bütün harcama gruplarından yüksektir. Toplam harcamalarda tarımsal maddelerin tüketiminin geniş bir yer tuttuğu memleketimizde, fertlerin yapmak mecburiyetinde oldukları yüksek masraflar, ancak ürünlerin iyi bir şekilde pazarlanması ile düşürülebilir (8.s. 13).

Türkiye'nin Ortak Pazar geçiş dönemine girme kararı, tarım ürünleri pazarlamasına daha çok önem verilmesini gerektirmektedir. Geçiş döneminde, Topluluk ve diğer ülkelerin tarım ürünlerinin pek çoğu ile rekabet durumuna gelecek olan Türkiye, ürünlerinin üstün vasıflarını ,onların ancak iyi bir şekilde pazarlanması ile ortaya koyabilir. Bu sebeble, tarım ürünleri pazarlamasının düzenlenmesi, bugün her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır.

II — TÜRKİYE'NİN TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMA BÜNYESİ

Türkiye'de tarımsal işletmelerin ekseriyetle küçük işletmeler halinde bulunmaları, tarım ürünleri pazar arzının, daha çok, küçük kapasitelerde yapılması sonucunu doğurmaktadır. Monokültür ziraatın hakim olduğu alanlarda bile, üreticinin, birçok ürünler için, kendi ihtiyacını kendi arazisinden karşılama eğilimi, pazar arzının daha çok düşmesine sebeb olmaktadır. İşletmelerin küçük pazarlama arz kapasiteleri, birim başına maliyeti yükseltmektedir.

Tarım işletmelerinin sahip oldukları düşük arz kapasiteleri, onların ürünlerin pazarlanması konusunda birleşmeleri suretile giderilmiş değildir. Üreticiler arasında tarım satış ve pazarlama kooperatifleri kurulması gelişmemiştir. Tablo 3 den görüleceği gibi, 1968 de ancak 488 tarım satış ve pazarlama kooperatifi mevcuttur. Üreticiler ürünlerini kendi organları ile iyi bir şekilde satacak durumda değildirler. Yetiştiricilerin geniş bir saha üründe dağılmaları, aralarında teşkilâtlanmamış olmaları, pazarlama tesisleri, ulaştırma, haberleşme ve yayın vasıtalarının noksan oluşu, pazarlama için gayri müsait bir ortam yaratmaktadır.

Tüketiciler de, üreticiler gibi teşkilâtlanmamışlardır. Tüketiciye ürünleri devamlı ve rasyonel şekilde ulaştıran tüketim kooperatifleri gelişmemiştir.

Türkiye'de ortalama fert gelirinde meydana gelen değişmeler, tarım ürünleri pazarlamasına dinamik bir karakter vermektedir. Düşük gelir seviyelerinde gelir elâstikiyetinin nisbeten yüksek bulunması, Türkiye tarım ürünleri pazarlarında tesirini göstermektedir. Türkiye tarım ürünleri pazarı, bilhassa değerli tarım ürünleri için uzun bir süre, yüksek talebin tesiri altında kalacaktır.

Türkiye'de tarımsal pazarlamanın içinde bulunan aracılar, adetlerinin çokluğu ve pazarlama güçlerinin büyüklüğü ile dikkati çekicidir. Ürün birçok defa el değiştirmektedir. Üretici ve tüketicilerin örgütlenmediği bu pazarda çeşitli mali güçlükler, üreticiyi zayıf durumda bırakmaktadır. Fiatın teşekkülünde ise aracıların yüksek bir pazarlık kudreti vardır.

III — KALKINMA PLÂN VE PROGRAMLARINDA TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMASI

Kalkınma Plân ve Programlarımız, tarımsal pazarlamanın muhtelif yönlerine yer vermektedirler.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, tarım ürünleri pazarlamasını dağıtım, finansman, çiftçinin teşkilâtlandırılması ve fiat politikası olmak üzere, dört yönden ele alınmıştır. Pazarlamanın geliştirilmesi ve düzenlenmesi için, açık olmayan bazı hedefler ortaya konulmuştur. Birinci plân, üretim ve pazarlama merkezlerine göre özel sektörün gerekli yerlerde pazarlama tesisleri kurması için destekleme tedbirleri alınacağını, üretim ve pazar merkezleri arasında yol ve taşıma imkânlarının geliştirileceğini, ihraç mallarının standartlarının tesbit edileceğini, fiat stabilizasyonunun temin edileceğini, pazarlama ve kredi kooperatiflerinin geliştirilme imkânlarının hazırlanacağını öngörmüştür (1.s. 52).

Birinci Plân Dönemi, pazarlama hizmetlerinin düzenlenmesinde genel bir hazırlık dönemi karakteri göstermektedir. Soğuk depolar, paketleme evleri gibi önemli tesislerin hazırlık çalışmaları yapılmıştır. Bu dönemde tarımsal pazarlama hizmetlerinin, tarım politikası, kalkınma plânı ve yıllık programlar hedeflerine yöneltilmesi ve tarım ürünleri piyasalarının düzenlenmesi, konu ile ilgili sektörler arasında işbirliği sağlanması gayesi ile, Tarım Bakanlığına bağlı, "Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi" kurulmuştur. Bu dairenin kuruluşu, pazarlamanın sevk ve koordinasyonunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

İkinci Beş Yıllık Plân tarımsal pazarlamayı, kredi, fiat ve teşkilât

yönlerinden ele almıştır. Tarıma verilecek krediler arasında pazarlama tesis kredilerine öncelik tanınmıştır. Tarımsal binalar ve pazarlama tesislerinin yatırımı için 575 milyon lira konulmuş, bunun 100 milyon lirası pazarlama tesislerine ayrılmıştır. Ürünlerin depolanması ve paketlenmesi gibi önemli pazarlama tesislerinin Birinci Plânda geniş ölçüde aksaması dolayısiyle, bu sahaya daha çok yatırım yapılması gerekirdi. İkinci Plân, pazarlama kredilerinin kullanılmasında önemli tedbirler getirmemiştir. Tarım ürünlerinin işlenmelerine ait plânda yeni organizasyon şekilleri açık olarak belirtilmemiştir. Bu sebeble tatbikatı güç olmaktadır. Tütün mamûlleri sanayiinde İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, Tekel'in kaldırılarak İktisadi Devlet Teşekkülü halinde düzenlenmesi ilkesini getirmiştir. Plânın bu ilkesi henüz uygulamaya geçirilmemiştir.

İkinci Plânda özel geliştirme projeleri dikkati çekmekte ve bir özellik göstermektedir. Özel geliştirme projeleri, ihracatın artışında olumlu tesirler yapmıştır. Bu yoldan sağlanan gelirlerin bir kısmının üreticiye intikal ettirilmesi çabaları bilhassa önemlidir.

İkinci Beş Yıllık Plân'ın yıllık programları, pazarlama tedbirlerine daha çok eğilmeye başlamıştır. Ancak fazla yatırım ve iyi bir organizasyon istiyen bu hizmetlerden henüz istenilen neticeler alınamamaktadır. Örneğin ürünlerin standardize edilmesi, fiat haberlerinin bütün yurda zamanında yayılması, çiftçilerin ürün satışlarında geniş çapta örgütlenmeleri sağlanamamıştır.

IV — PAZARLAMA İLE ÜRETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Pazarlamanın başarılı olması, satılacak ürünün, miktar ve vasıf bakımından, pazarın isteklerine uygun bulunmasına bağlıdır. Bu sebeble, çiftçilerin üretecekleri ürünü nerede satacaklarını önceden bilmeleri önem kazanmaktadır.

Türkiye'de üretici, ürününü sevk edeceği pazar hakkında yeter bilgi sahibi değildir. Aynı ürünü yetiştiren çiftçilerin üretecekleri üretim miktarları ile, buna karşılık elde edecekleri fiatlar arasında, önceden bazı çalışmaların yapılması gereklidir. Üretimin plânlanması denilen bu faaliyet, Türkiye'de henüz yapılmamakta, devlet kuruluşları çalışmalarında buna yer vermemektedirler.

Türkiye, ihraç pazarlarındaki ürün çeşitlerini etüd etmeli, bunların fiat durumlarını tesbit etmeli ve mevcut istihsal şartlarına göre en

iyi sonuç verenlerini istihsal programlarına almalıdır. Çeşit ve fiat etüdleri yapılırken, yerli istihsal mevsimleri, buna göre koruyucu gümrük tarifelerinin durumları, piyasa, boşlukları ve bunlardan azami faydalanma imkânları üzerinde durulmalıdır (11. s. 4).

Memleketimizde başlıca üretim bölgelerinde yetiştirilecek ürün çeşitleri ve miktarları tesbit edilmediğinden, diğer bir ifade ile, üretim plânlanmadığından, bazı yerlerde ürün işleme endüstrisinin kapasitesine ulaşmamakta, bazı yerde ise, kapasiteyi aşarak iskarta mal ortaya çıkmaktadır. Her iki durum da, maliyete menfi tesir yapmaktadır. Bu yüzden işleme endüstrisinin gelişimi önlenmektedir. Üretimin plânlanmaması yüzünden tüketici, miktar ve kalite bakımından tatmin olmamaktadır.

Çiftçilerin, yetiştirecekleri ürünlerin iç ve dış taleplerini öğrenmelerinde Tarım Teşkilâtı yardımcı olmalıdır. Başlıca ürünlerde üretimin plânlanması ise, bölgelere göre, dahili tüketim ve ihraç imkânları göz önünde tutularak, Tarım Bakanlığı, Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesince; Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesinin iş birliği temin edilerek yapılmalıdır.

V — TARIM ÜRÜNLERİ PAZARLAMA HİZMETLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU, SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Tarım ürünlerinin üreticiden tüketiciye akışında üretici, aracı ve işleyicilerin yaptıkları başlıca hizmetler ile, sorunları ve çözüm yolları burada ele alınacaktır.

A — Ürünlerin hasadı ve toplanması

Tarım ürünleri biyolojik bir tabiata sahip olduklarından hasatlarında ve bir araya getirilmelerinde özel bir ihtimam istemektedirler. Toplama zamanının, malın olgunluk derecesine, depolama durumuna ve sevk edileceği mesafenin uzaklığına göre tesbiti gerekmektedir. Ürünlerin hasat edilme şekilleri teknik esaslara dayanmadığı takdirde zayiat fazla olmaktadır.

Memleketimizde tarım ürünleri yetiştiricileri, ürünlerin hasat edilmeleri ve toplama zamanları ile, uygun hasat şekilleri bakımından yeterli derecede teknik bilgi sahibi değildirler. Ürünlerin bölgelere göre hasat zamanlarının ve şekillerinin yetiştiricilere öğretilmesi önemli bir sorundur. Tarım Bakanlığı, hizmetleri arasında buna daha geniş yer vermelidir.

Memleketimizde standardı yapılan ürünlerin hasadında, olgunluğun

muayenesine dair hükümler vardır. Bu hükümlerin hasatta uygulanması, ürünün tüketicinin istediği vasıfta olmasını temin edecek ve zayiatı önleyecektir. Bu bilgilerin yetiştiricilere intikali büyük faydalar sağlıyacaktır.

Türkiye'de ürünün bir araya getirildiği mahalli toplama yerleri dağınıktır. Her birinin kapasiteleri küçüktür. Bu dağınık ilk toplama yerlerinde, ürünlerin nevileri çok ve arz edilen miktarları düşüktür. Üretim alanlarında dağınık toplama yerleri yerine, bir kaçını birleştiren daha geniş toplama alanları kurulmalı ve buraları toplama, paketleme, işleme tesisleri ile kuvvetlendirilmelidir. Üretim alanları içinde bu şekilde kurulacak toplama alanları, Türkiye tarım ürünleri pazarlamasında noksan olan kontrol hizmetini kolaylaştıracaktır.

B — Ürünlerin boylara ayrılması ve standardizasyonu

Tarım ürünlerinin yetiştirildikleri şartlar dolayısiyle, aynı nevilerinin belli bir vasıf bakımından (meselâ büyüklük ve şekil) önemli farklılık göstermeleri, onların boylara ayrılması ve standartlaştırılmasına önem kazandırmıştır. Türkiye'de çeşitlerin fazlalığı ve yetişme şartlarının farklılığı, bu hizmeti daha çok lüzumlu kılmaktadır.

Memleketimizde üreticiler ürünlerini ya mahalli âdetlere ve alışkanlıklara göre kaba bir tasnife tabi tutarak veya herhangi bir tasnife tabi tutmadan iç pazara sevk etmektedirler. Dahili pazarda standardların mecburi uygulamasının olmaması, pazara kaliteli mal sevkini önlemekte, tüketicinin malın fiatı ile kalitesi arasında ilişki kurmasını güçleştirmekte ve pazarlamada karışıklıklara sebebiyet vermektedir.

İhraç edilen tarım ürünlerinde standard kontrolü yapılmaktadır. İhraç edilen tarım ürünlerinden 13 adet meyve, 9 adet sebze, 8 adet yağlı tohumlu bitkiler, 9 çeşit küspe, 2 çeşit hayvan yemi, 3 adet diğer bitkisel ürünler, 5 adet kasaplık hayvan cinsi, 3 adet hayvansal besin maddesi, 2 adet diğer hayvansal ürünler, 5 adet besin maddeleri endüstrisi ürününün (içki ve konserve) standartları yapılmıştır (16. s. 126).

İhracatta olduğu gibi iç piyasada da standard kontrolü mecburi olmalıdır. Hazırlanan standardların, dahilde 3-4 yıllık ihtiyari bir uygulama süresinden sonra, mecburi uygulamasına geçilmelidir.

C — Ürünlerin Ambalajlanması

Ürünlerin boylara ayrılması ile beraber, iyi bir şekilde ambalajlanması, satış imkânlarını artırmaktadır. Memleketimizde tarım ürünlerinin

iç pazara sevk edilenlerinin büyük bir kısmı, üretici tarafından üretim alanında ambalajlanmaktadır. Bu iş için değişik tip ve ebadda kaplar kullanılmaktadır. Büyük tüketim merkezlerine sevk edilen bir kısım ürün ile, dış pazarlara sevk edilen ürünler, makina kullanılarak ambalajlanırlar. Türkiye'de bu hizmeti yapabilecek günlük 450 ton kapasiteli 10 adet özel sektör işletmesi ile, Tarım Bakanlığına bağlı 190 ton kapasiteli 11 adet resmi sektör işletmesi mevcuttur (Tablo: 4).

Bir memleketin ürünlerini yalnız dış piyasa için boylaması ve iyi bir şekilde ambalajlaması, o memlekette pazarlamanın geliştirilmesine etkili olmamaktadır. Bunun için, üretici ve aracıların pazarlama eğitimleri yapılarak, iç piyasada da iyi ambalajlamaya gidilmelidir. Ambalajlamanın gelişmesi için memleket şartlarına uygun ambalaj tipleri araştırılmalıdır. Ambalajlama geliştirilirken, ambalajlamanın her safhasında masraf, kaliteyi bozmadan minimum olmalı ve ambalaj, satışta kolaylık sağlıyacak en iyi görünüşte bulunmalıdır (9. s. 138). Bunu temin için paketleme malzemesi yapan merkezî fabrikalar kurmak ve dış ülkelerde paketleme sahasındaki gelişmeleri yakından takip etmek gerekmektedir.

Türkiye'de imal edilen ve uzun süreden beri paketlemede kullanılan cam, beyaz teneke, yivli karton, kereste ve poli etilen'in fiatlarının yüksekliği ve kalite standardlarının uluslararası standardlara göre düşük olması, bir problemdir. Bu şartlarda devlet, ambalaj sanayiinde çalışan müteşebbislere, biri birleri ile de rekabet edebilen, çalışma şartları hazırlamalıdır.

Memleketimizde ambalaj maddesi olan kerestede zaman zaman sıkıntı duyulmaktadır. Bu madde iç ve dış piyasa icaplarına göre, ucuz ve zamanında tahsis edilmelidir. Diğer taraftan, konserve ambalaj hammaddesi olan tenekenin memleketimizde yapılmasına hız verilmelidir.

D — Ürünlerin Taşınması

Tarım ürünleri üretici, aracı ve işleyici tarafından üretildikleri yerlerden, kara, deniz, demir ve havayolları ile tüketim alanlarına ulaşırlar. Bu yollar üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

1. Kara yolu

Küçük hacimlerdeki ürünler insan, hayvan ve makina ile, üretim alanından kara yolu ile mahalli pazara taşınmaktadır. En az iki defa yükleme ve bindirmenin yapıldığı ve genellikle yolların bozuk bulunduğu bu sahada, zayiat yüksektir. Tüketici merkezinin uzak, haberleşme ve nakil işlerinin pahalı ve rizikolu olduğu hallerde, yetiştirici ürününü, işlet-

mesinde satarak bu tehlikeyi tüccara devretmekte, fakat kârı azalmaktadır. Memleketimizde taşıma imkânsızlıkları ile, bu tip satış yaygındır. Bu sebeble üretim bölgelerini ana yollara bağlayan köy yollarının yapılması önem taşımaktadır. Bu konunun Birinci Plân dönemi sonunda ele alındığı görülmektedir. Ancak, bu yolların yapımında, ilgili kuruluşlar arasında yeterli iş birliği sağlanamamıştır (5. s. 562). 166 055 km olan köy yollarının 104 575 km si hamdır ve bunun 1970 de 87 075 km'ye indirilmesi programlanmıştır. Konunun çeşitli kuruluşlar arasında işbirliği halinde yürütülmesi gerekir.

Üretim mahallindeki toptan pazarlardan dahili tüketim merkezlerine büyük miktardaki ürünler, genellikle kamyonlarla taşınırlar. Kamyonlar ekseriyetle açık kasalıdırlar. Buz soğutmalı ve firigofirik kamyonlar fazla kullanılmamaktadır. Bu hal ürünlerin dış tesirlerden zarar görmelerine sebeb olmaktadır.

Dış pazarlara taşımada, soğuk hava tesisli kamyonların kullanılması, süratle artmıştır. Frintaş Şirketinin 130 adet firigofirik kamyon kasası ve çekicisi ile, 50 adet kamyonu vardır. Buna ilâveten Ural Şirketine ait 10 adet firigofirik kamyonu ve Egeman Şirketinin 25 adet kamyonu, nakliyede geniş ölçüde kullanılmaktadır. Et ve Balık Kurumu iç pazarda kullanmak üzere 40 adet firigofirik kamyona sahiptir (12). Soğuk hava tesisli kamyonlar ile ihracatta yabancı firmalara yapılan ödemelerden tasarruf edilmektedir.

Kara yolu ile taşımada kamyonlara, maliyeti düşürmek için taşıma kapasitesinin üstünde yük konulmaktadır. Bu hal vasıtaların ve yolların kısa sürede bozulması ve trafik kazalarının çoğalması sonucunu vermektedir. Kara yolunda ağırlık kontrolünün başlaması gereklidir.

2. Deniz yolu

Türkiye'de üretim bölgeleri ile tüketim bölgeleri arasındaki mesafenin uzak oluşu, demir yolu nakliyeciliğine önem verilmesini gerektirmektedir. Halbuki halen memleketimiz demir yolu standardları yetersiz ve şehirlerarası bağlantıları uzundur (5.s. 562). Bütün demir yolunun uzunluğu 1968 de ancak 8 009 km. dir.

Vagon ve lokomotifler büyük ölçüde eskidir .1968 de yük vagonu adedi 16 779 dur (6. s. 30). Soğuk hava tesisli vagonların miktarı mahduttur. Ancak 30 tonluk 103 adet ve 17,5 tonluk 12 adet soğuk hava vagonu vardır. Ayrıca meyve ve sebze taşıyan, yanları ızgaralı 14-20 ton kapasiteli

46 vagon mevcuttur. Taşıma vasıtalarının yetersiz ve teknik olarak kifayetsiz oluşu ile, bozulabilir tarım ürünleri nakli azdır. Buna karşılık tren ile, hububat, bakliyat, sanayi bitkileri gibi daha dayanıklı ürünler nakledilmektedir. Canlı hayvan uzak mesafelere trenle geniş miktarda nakledilmekte ise de, zayiat yüksek olmaktadır. Ürünleri bozmadan, süratli şekilde nakliyeciliğin geliştirilmesi, demir yolu işletmeciliğinin önemli sorunudur.

Tarım ürünleri, genellikle kısa zamanda bozulan ürünler olduğundan, naklinde öncelik tanınmalı, bunlar için seri vagonlar tahsis edilmelidir. Tarım ürünleri pazarlama masraflarının düşürülmesi için boş kapların ücretsiz olarak geriye gönderilmesi de faydalı olacaktır (10. s. 7-21).

Kara yolu nakliyeciliği ile tren yolu nakliyeciliği rekabet halindedir. Kamyonların süratli ulaştırma yapması, üretim ve tüketim alanlarının içine kadar kolaylıkla sokulması, bu rekabette ona büyük bir üstünlük sağlamıştır. Buna karşılık tren ile nakliye daha az masraflıdır. Memleketimizde tren ile nakliyeciliğin hiç olmazsa önemli üretim ve tüketim bölgeleri arasında çift ray sistemi ile süratlendirilmesi ve geliştirilmesi, nakliye masraflarının düşürülmesinde büyük faydalar sağlıyacaktır.

3. Deniz yolu

Kara nakliyatına göre hemen hemen yarı yarıya düşük masraflı olan deniz yolu nakliyatı, Türkiye'de yeteri derecede gelişmemiştir. Her şeyden önce yük gemisi mevcudu azdır. Kamu ve özel sektörün elinde 1969 da ancak 367 bin tonluk 122 adet yük gemisi vardır (6. s. 574). Ürünü iyi bir şekilde muhafaza edebilecek süratli vapurlara ihtiyaç duyulmaktadır. Limanlarımızın önemli bir kısmında, tarım ürünlerinin tahmil ve tahliye tesisleri, sundurmalar ve soğuk hava depoları bulunmamaktadır. Buralara tesis kurulması gereklidir. Diğer taraftan liman işçileri, indirme ve bindirmede bozulabilir tarım ürünlerinin bu vasfına dikkat etmemektedirler. Bu konuda eğitilmeleri gerekmektedir. Feribotlar ile tarım ürünlerinin taşınmasına öncelik verilmesi, bunların bozulmalarını önleyecektir.

4. Hava yolu

Hava yolu ile nakliye, dış memleketlere yapılan turfanda sebze ve meyve ihracatı için önem taşımaktadır. Değeri yüksek olan ürünlerin, belli süreler içinde hava yolu ile nakledilmeleri iktisadi olmaktadır. Hava yolu ile ürünün sevk edildiği dış pazarda, mal miktarının, fiatı düşürmiyecek şekilde ayarlanması önemli bir konudur.

Türkiye'den dış memleketlere hava yolu ile tarım ürünü nakli tamamiyle yabancı uçaklar vasıtasiyle yapılmaktadır. Türk Hava Yollarında bu maksada elverişli uçak bulunmamaktadır. Sebze ve meyve nakli için uçakların koltuklarının sökülmesi gerekir. Türkiye'den sebze ve meyve nakledildiği zaman, dönüşte yük temin edilebilirse, uçakla nakliyat ucuz olabilir. Bunun yanında, beynelmilel hava nakliyat birliği (İATA) teşkilâtı tarafından tesbit edilen nakliye ve navlun tarifelerine, elde mevcut kargo uçak filomuzun da uyabilmesi, T.H.Y. ca araştırılmalıdır. Buna ilâveten, dış hatlarda kullanılan uçakların yolcu bagajından arta kalan kapasitenin bu gayeler için kullanılabilmesi incelenmelidir.

E — Ürünlerin depolanması ve muhafazası

Tarım ürünlerinin bozulmadan saklanması hizmeti olan depolama, ürünün ileri bir zamanda elde bulundurulması imkânını sağlamakta, kaliteyi düzeltmekte ve fiat dalgalanmalarını önlemektedir.

Tarım ürünleri depolama hizmeti, üretici seviyesinde az miktardaki ürün için, çiftçi tarafından yapılır. Pazarlama kanalı içinde aracı ve işleyici fazla miktardaki ürünü depolar.

Memleketimizde depolama tekniği gelişmemiştir. Dikkat edilecek bazı depolama teknikleri vardır: Her şeyden önce hasatı müteakip ürün, depolamaya kadar teknik usullere göre işlem görmelidir. Depolanacak ürünün olgunluk bakımından homojen olması ve boylara ayrılması esastır. Üretim alanlarındaki depolama yerleri, boylama ve paketleme evleri ile teçhiz edilmelidir. Depolamada, depo yerleri mal kapasitelerinin üstüne çıkartılmamalıdır. Ayrıca depo yerinde malın üst seviyesi ile tavan arasında uygun mesafe bırakılmalıdır (17. s. 105). Depo edilen malın yüksekliği teknik esaslara uymalı, malın bozulmasına ve kızışmasına sebep olmamalıdır. Depo yerleri kokulu maddelerden temizlenmelidir.

Memleketimiz şartlarında depolama tekniğinin araştırılması önemli bir konudur. Depolama şartları ile depolama alanları üzerinde çalışmalar yapılması faydalıdır. Örneğin Ürgüp ve Uçhisarın doğal arazi yapısında, halen mevcut olan 150-200 m^2 kapasiteli 225 depo yerinin geliştirilmesi, depolama şartlarının araştırılması ve depolamanın islâhı üzerinde durulmalıdır. Depolama araştırmaları ve depo yerlerinin islâhı için Tarım Bakanlığı bir ünite teşekkül ettirmeli ve bu konuda teknik personel yetiştirmelidir.

Türkiye'de, pazarlama kanalı içinde depolama, özel sektör; Belediyeler; Kooperatifler ve Kamu Kuruluşlarınca yapılmaktadır. Bunların depo-

lama tekniği yönünden olduğu kadar, aynı zamanda depo tesisinde maddi yönden de yardıma ihtiyaçları vardır.

Depolama memleketimizde daha çok üretim merkezlerinden uzak, büyük merkezlerin yakınında yapılmaktadır. Depolamanın sağladığı fiat avantajının çiftçiye sağlanması için, bu hizmetin, daha çok üretim alanı içinde ve çiftçi organlarınca geniş kapasitede yapılması teşvik edilmelidir.

Memleketimizde tarım ürünlerinin depolama ve muhafaza yerleri kifayetsizdir. Bunlar bölgelerin üretim miktarına uygun olarak dağılmamıştır. Halen memleketimizde Et ve Balık Kurumunun soğuk depoları dışında ve çeşitli ürünlerin muhafaza edildiği soğuk hava depolarının kapasitesi 63 704 m^2 dir. Et ve Balık Kurumunun 12 748 m^2 donmuş muhafaza ve 19 073 m^2 soğuk muhafaza yeri mevcuttur (Tablo 5). 19 ilde özel teşebbüs şirket kurmuş ve halen mevcut olan 22 389 m^2 depolama kapasitesine, 30 000 m^2 yeni depolama kapasitesi ilâve yapmaktadır. Buna ilâveten 6 ilde 6 000 m^2 kapasiteli soğuk hava deposu kurulması çalışmaları bulunmaktadır. Özel sektörün depolama şirketleri yanında, İller Bankası ve Köy İşleri Bakanlığının da soğuk depo inşaatı vardır.

Soğuk hava tesislerimizde malın rahatlıkla girişi ve çıkışı ile kolaylıkla indirme, bindirmesinin yapılacağı platform noksandır. Yeni tesislerde bunlara yer verilmelidir.

F — Ürünlerin İşlenmesi

Tarım ürünlerinin işlenerek çeşitli şekillerde değerlendirilmesi önemli bir pazarlama fonksiyonudur. Memleketimizde tarım ürünlerinin şekilleri, işletme bünyesinde çiftçiler, pazarlama kanalı içinde ise çeşitli işleyiciler tarafından değiştirilmektedir.

İşletme bünyesinde az miktardaki ürünler, geliştirilmemiş metodlar ile değerlendirilirler. Ürünlerin işlenme ve işleme vasıtalarının temini bakımından, işletmeler arasında iş birliği noksandır.

Aile işgücü kullanılarak yapılan bu faaliyette, işçilikten tasarruf edilmekte ise de, işleme kapasitesinin küçüklüğü dolayısiyle, birim mamûl madde maliyeti yüksektir. İşletme seviyesindeki bu işleme faaliyetinin, ziraat sanatları tekniğinin yayılması, imalât tekniğinin Tarım Bakanlığınca yetki ile kontrol edilmesi ve imalâtta ve satışta çiftçiler arasında iş birliğinin kurulması suretiyle geliştirilmesi gerekir.

Memleketimizde mamûl gıda maddeleri ile ilgili eğitim, araştırma ve

Tablo : 5

Türkiye'de Soğuk Hava Depolarının Kapasiteleri (1969)

	Birim	Kuruluş Yeri Adedi	Toplam Kapasite
Et ve Balık Kurumu soğuk hava tesisleri (Et Kombinası ve diğer tesisler)	Adet	21	—
Dondurma	m^2	—	1 907
Dondurma	Ton/gün	—	286
Donmuş muhafaza	m^2	—	12 748
Soğuk muhafaza	m^2	—	19 073
Buz üretimi	Ton/gün	—	462
Buz muhafaza	m^2	—	1 443
Çeşitli İl ve İlçelerde Et ve Balık Kurumu dışındaki soğuk hava depoları	m^2	61	63 704
Şirketlerin kurulması DPT ınca kabul edilen ve Ziraat Bankasınca kredilendirme işlemi yapılan soğuk hava depoları	Adet	19	—
Mevcut kapasite	m^2	—	22 389
Yaratılacak kapasite	m^2	—	30 000
Şirketleri kuruluş halinde ve kurulacak soğuk hava depoları	Adet	6	—
Mevcut kapasite	m^2	—	1 070
Yaratılacak kapasite	m^2		6 000
Köy İşleri Bakanlığının 1969 daki soğuk hava depoları inşaatı	Ton/gün	7	40

Kaynak: Tarım Bakanlığı Dosyalarından.

Tablo : 6

Ziraat Bankasınca Açılan Ziraî Krediler (Hesap bakiyesi olarak) (Milyon lira)

Yıllar	Bankaca müstahsile açılan ziraî kredielr				Kontrollü ziraî krediler (**) (2)	Tasfiye olunacak ziraî alacaklar (3)	müstahsile açılan Özel fondan krediler (***) (4)	Kooeratiflere açılan krediler (****) (5)	Toplam (1+2+3+4+5)
	Sürüm ve ve Satış	Ziraat Sanatları	Diğerleri (*)	Toplam (1)					
1966	45	8	1731	1784	19	222	248	2550	4823
1967	57	13	2447	2518	53	239	218	2828	5856
1968	48	18	3029	3095	121	327	234	3862	7639
1969	38	18	3356	3412	306	579	251	4853	9401

(*) Çevirme, Su Mahsulleri Kooperatifi cari hesabı, donatım, verimlendirme ve iyileştirme, arazi edindirme ve tesis, vadesi geçen, taksitlendirilen, vadesi geçen hesaplar.

(**) Kontrollü ziraî işletme, kontrollü ziraî yatırım, geliştirme fonundan açılan, vadesi geçen.

(***) Yeni arazi açma, topraklandırılan çiftçilere açılan, tohumluk yardımı, sair fondan açılanlar ile vadesi geçen.

(****) Tarım Kredi Kooperatifleri cari hesabı, taksitlendirilen Tarım Kredi Kooperatifleri borçları, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri cari hesabı, takipteki Satış Kooperatif ve Birlikleri borçları, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri destekleme kredileri cari hesabı ve borçları.

Kaynak: Not, T. C. Ziraat Bankasının Haber ve Fikir Dergisi, No. 27, Ankara, 1970, Ziraî Kredi İstatistikleri Bölümünden hesaplanmıştır.

kontrol işleri henüz etkili bir organizasyona kavuşturulamamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, gıda sanayiinde, ham maddenin uygun nitelikte sağlanmasını, tesislerin verimli çalışması bakımından şart görmektedir. Plân, teşvik araçları yönünden, üretici kooperatifleri ve bunların birlikleri tarafından kurulacak tesislere öncelik tanınmasını istemekte, bu tesislerin gerektiği hallerde, devlet tarafından kurularak üretici kooperatiflere devrini öngörmektedir (5. s. 392). Plânın bu hedefleri üzerindeki faaliyetlerin yoğunlaştırılması lâzımdır.

Pazarlama kanalı içinde yer alan özel şahısların, şirketlerin ve tarım kuruluşlarının, sahip oldukları geniş kapasiteli işleme evlerinin; ürünlerin devamlı olarak çekilmesinde ve emin bir pazar sağlamalarında büyük önemi vardır. Memleketimizde 1963 Sanayi ve İşyeri Sayımına göre 14 588 küçük ve 885 büyük gıda maddeleri sanayii işyeri, 1 027 küçük ve 42 büyük içki sanayi işyeri, 33 küçük ve 67 büyük tütün mamûlleri işyeri mevcuttur (2. s. 206). Bu miktarlarda artışlar olmaktadır. İç ve dış piyasa için ürünlerin değerlendirilmesi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plânın desteklemeleri ile, son yıllarda da gelişme göstermektedir.

Türkiye'de tarım ürünlerini değerlendirme hizmetlerinin geliştirilmesinde devlet teşekküllerinin önemli rolü vardır. Bu bakımdan Birinci Plân Dönemi içinde Türkiye Süt Endüstrisi Kurumunun kurulup çalışmaya başlaması, memlekette süt pazarının düzeltilmesi ve ürünün değerlendirilmesinde önemli bir adım olmuştur. Çay Sanayii Kurumunun halen kurulmaması bir noksanlık olarak durmaktadır. Yağ Sanayi Kurumunun kurulması üzerinde durmakta fayda görülmektedir.

Birinci Beş Yıllık Plândan itibaren Un Sanayii gibi bazı alt sektörlerde, atıl kapasite meydana getirilmemesi ve diğer bazı sektörlerde ise, üretim kapasitesinin artırılması göz önünde bulundurulmuştur. Bu dönemde sebze ve balık işleyen sanayilerde kapasite artışı, arzu edilenin altında kalmıştır. Kamu sektörünün hakim olduğu şeker, çay ve et gibi önemli alt sektörlerde kapasitenin artırılması için yatırımlar yapılmıştır. Ancak et ve süt alanındaki yatırımlar istenilen hızda gerçekleştirilememiştir (5. s. 386).

Memleketimizde konserve işletmeleri yeterli ön etüdler yapılmadan kurulmaktadır. İşletme sermayelerinin kifayetsiz oluşu dolayısiyle, işletmeler daha fazla imalât yapabilmek için, düşük kaliteli ham ve yardımcı madde kullanmaktadırlar. Bu hal, mamûlun vasfının düşük olmasına sebebiyet vermektedir. Konserve sanayiinin kutu malzemesinin merkezî bir fabrikadan temini bir zaruret haline gelmiştir. Et mamûllerinde Özel

Sektör tarafından yapılan şarküteri imalâtı genellikle ilkel şartlardadır. Zeytinyağı sanayii istihsal edilen zeytin danesini kıymetlendirme imkânına sahip değildir. Zeytinyağı, diğer bitkisel yağlara göre genellikle iptidai usuller ile işlenmektedir (10. s. 33). Margarin sanayiinde üretimin azlığı dolayısiyle kullanılmayan kapasite vardır.

Memleketimizde tarım ürünlerini işleyen tesisler büyüme, ileri tekniğe geçme, uygun kuruluş yerlerine yerleşme ve kalitede iyileşme göstermekle beraber, bu eğilimler yavaş olmaktadır. Bu sahadaki yapılacak yatırımlarla beraber, işleme tekniğinin yayılması ve işleme yerlerinin kontrolü, yerine getirilmesi gerekli önemli hizmetlerdir.

G — Zarar Tehlikesinin Göze Alınması

Tarım ürününün pazarlanmasını yapanlar, ürünün bozulması, zayi olması, fiatının düşmesi gibi çeşitli şekillerde zarar tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Ürünü pazarlayanların herhangi birisinin karşılaşacağı zararın, topluca karşılanması sisteminin (sigortanın) gelişmediği hallerde, fiat, genellikle daha yüksek tutulmak istenmektedir. Memleketimizde büyük miktarlarda ve çabuk bozulabilen tarım ürünlerinin nakliyesinde uygulanan sigorta hariç, pazarlamada sigorta yapılmamaktadır. Bu hal pazarlamacılara büyük zararlar vermektedir.

Zarar tehlikesi, ihracatta daha çok ortaya çıkmaktadır. Tarımsal ürünlerimizin ihracatında, elde olmayan sebeplerden dolayı meydana gelecek zararların karşılanması için, ihracatçılardan kesilecek muayyen yüzdeler ile bir risk fonu meydana getirilmelidir. Böylece ihracat, sigorta altına alınmalıdır.

H — Pazarlamanın Finansmanı

Yetiştirilen ürün ister üretici, isterse aracı tarafından pazarlansın, pazara hazırlama, ambalâj, ulaştırma, soğukta muhafaza gibi birçok hizmetlerin zamanında ve iyi bir şekilde yapılması için fazlaca paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Ürünlerin pazarlama hizmetleri için zaruri olan paketleme evleri, depolar ve muhafaza yerlerinin kurulması için yatırım yapılması lâzımdır. Pazarlamanın etkili çalışması bu ihtiyaçların yeteri derece finansmanı ile mümkündür.

Memleketimizde pazarlama sahasına verilen kredilerin belirli bir ayrımı yoktur. Bu kredileri, sürüm ve satış kredileri; ziraat sanatları kredileri; Tarım Satış Kooperatifleri kredileri ve özel teşvik kredileri şeklinde ayırmak mümkündür.

Ziraat Bankasının verdiği krediler arasında tipik bir pazarlama kredi-

Tablo : 7

Sürüm ve Satış Kredileri (Milyon lira)

Yıllar	Çeltik Pirinç	Tütün	Pamuk	Diğer tarla mahsulleri	Zeytin	Diğer bahçe mahsulleri	Hayvan mahsulleri	Diğer sürüm ve satış kredileri	Toplam
1966	5,3	33,9	4,1	0,6	0,8	—	—	0,4	45,1
1967	4,1	45,0	5,4	0,8	0,6	0,3	0,1	0,5	56,8
1968	2,1	37,8	2,9	2,1	1,4	0,2	0,5	0,5	47,5
1969	2,5	33,1	0,2	0,6	0,4	0,2	0,6	0,1	37,7

Kaynak: Not, T. C. Ziraat Bankası Haber ve Fikir Dergisi, Sayı 27, Ankara 1970.
Rakamlar yuvarlak hale getirilmiştir.

Tablo : 8

Ziraat Sanatları Kredileri (Milyon lira)

Yıllar	Hububat ve Bakliyat	Pamuk	Yağlı maddeler	Diğer tarla mahsulleri	Üzüm	Zeytin	Diğer bahçe mahsulleri	Diğer Ziraat sanatları kredileri	Toplam
1966	3,9	0,9	0,8	0,3	0,3	1,4	0,5	0,3	8,4
1967	3,4	1,4	1,0	0,7	0,7	2,8	2,2	0,9	13,1
1968	4,5	1,7	1,1	1,2	0,3	4,1	2,9	2,3	18,1
1969	5,2	1,0	1,6	0,6	0,3	4,3	2,9	2,5	18,4

Kaynak: Not, T. C. Ziraat Bankası Haber ve Fikir Dergisi, Sayı 27, Ankara 1970.
Rakamlar yuvarlak hale getirilmiştir.

si olarak görünen sürüm ve satış kredileri; ürünlerin hasat yerinden işletme ve satış yerine taşınması, pazara biriktirilmesi, hazırlanması, işlenmesi, ambalaj yapılması, pazar şartlarının iyileştirilmesi fiatların düzelmesine kadar bekletilmesi, iç ve dış piyasaya gönderilmesi için verilmektedir (11. md. 23).

1969 da 38 milyon lira olan sürüm satış kredisi, Ziraat Bankasının verdiği kredinin ancak % 4 üdür. Bu krediler daha çok tütün, pamuk ve çeltik için verilmektedir. Çeltik ve pamukta krediden faydalanan çiftci adedi az, buna karşılık borçlu başına kredi miktarı 20-30 bin lira arasındadır. Tütünde ise borçlu adedi çok, kredi miktarı 1400 lira civarındadır. Ziraat sanatları kredileri 18 milyon lira olup Ziraat Bankası kredilerinin % 2 si kadardır. Bu krediler en çok hububat, bakliyat, zeytin ve pamuğun işlenmesi için verilmektedir. (Tablo: 7-9).

Yaş meyve ve sebze ihracı için verilen krediler ile besicilik kredileri, özel bir durum göstermektedir. Yaş meyve ve sebze ihracı için verilen AİD kredileri, yatırımlarda kullanılmamaktadır. 1968 de 51 milyonu geçen besicilik kredisi bu sahada etkili olmuştur. Ziraat Bankasının kredilerinden başka, emtia mukabili olarak, bütün bankalarca ticarî krediler meyanında aracılara (tüccarlara) kredi verilmektedir. Bunun süresi kısa, faizi yüksektir. Kısa zamanda pazarlanması gereken tarım ürünleri için bu kredilerin bazı kolaylıkları olması gerekir. Bütün Bankalar, tarım ürünleri pazarlamasında kullanılan bu kredileri, seri olarak vermeli ve düşük faiz uygulamalıdırlar.

Sınaî Kalkınma Bankası tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, soğuk hava deposu ve paketleme evi tesisi için kredi açmaktadır. Bu kredilerin mevcut faiz hadleri ve miktarı, bu tip tesislerin çoğalmasını yeteri derecede teşvik etmemektedir.

Üretim için olduğu gibi pazarlama için de üreticilerin, ayrı ayrı kredi almaları yerine, kooperatif veya birlik halinde birleşerek, çeşitli Bakanlık ve kuruluşların özel fonlarından kredi elde etmeleri sistemi gelişmektedir. Bu sistem teşvik edilmelidir.

Tarım ürünleri pazarlaması, lüzumlu hizmetlerin yapılması ve yatırımların tamamlanması için önemli finansmana ihtiyaç duymaktadır. Üretici, bu kredi ihtiyacını, teşkilâtlanmamış kredi müessesesinden temin etme yollarî aramaktadır.

Tarımsal pazarlama için verilen kredi, zirai kredi sistemi içinde olduğundan, bu sistemdeki hatalar, tarımsal pazarlama kredisinde de ken-

Tablo : 9

Başlıca Sürüm ve Satış Kredilerinden Faydalanan Borçlu Adedi ve Borçlu Başına Düşen Kredi Miktarı (Lira)

Yıllar	ÇELTİK		TÜTÜN		PAMUK		ZEYTİN	
	Borçlu adedi	Borçlu başına kredi miktarı	Borçlu adedi	Borçlu başına kredi miktarı	Borçlu adedi	Borçlu başına kredi miktarı	Borçlu adedi	Borçlu başına kredi miktarı
1966	200	26495	29500	1150	200	20305	100	8580
1967	200	20770	34600	1297	200	27110	100	5820
1968	100	20660	30100	1256	100	29340	100	14410
1969	100	25060	23100	1432	—	—	—	—

Kaynak: Not, T. C. Ziraat Bankası Haber ve Fikir Dergisi, Sayı 27, Ankara 1970.
Rakamlar yuvarlak hale getirilmiştir.

Tablo : 10

Tarım Satış Kooperatiflerine Açılan Krediler (Milyon lira)

Yıllar	Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri hesabı	Takipteki Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Borçları	Tarım Satış Kooperatifleri destekleme Kredileri cari hesabı	Takipteki Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri destekleme kredileri borçları
1966	1,56	0,07	—	—
1967	1,43	0,06	—	—
1968	0,24	0,07	1,69	0,12
1969	0,21	0,09	2,37	0,18

Kaynak: Not, T. C. Ziraat Bankası Haber ve Fikir Dergisi, Sayı 27, Ankara 1970.
Rakamlar yuvarlak hale getirilmiştir.

Tablo : 11

Besicilik Kredileri

Besi Hayvanı	1967			1968		
	Kredi alan çiftçi Adet	Besiye alınan hayvan Adet	Yıl içinde açılan kredi TL.	Kredi alan çiftçi Adet	Besiye alınan hayvan Adet	Yıl içinde açılan kredi TL.
Büyükbaş besi hayvanı	5285	84.085	35.320.922	2943	102.796	23.531.136
Küçük besi hayvanı	2391	135.575	11.254.708	2943	138.679	18.640.602
Toplam	**8217**	—	**46.575.630**	**7188**	—	**51.171.738**

Kaynak: T. C. Ziraat Bankası Ziraî Krediler Müdürlüğü 1968 Faaliyet Raporu, s. 24.

dini göstermektedir. Zirai kredi sistemimizde, plasmanları ve özel fonları bünyesinde bulunduran Ziraat Bankası ile birlikte, kredinin çeşitli gayelere göre kullanılmasına vasıta olan birçok kuruluşlar birlikte çalışmaktadır. Bu sistemde, bütün olarak memleketin tarım kredi politikasını tayin eden ve ayarlayan bir kuruluş açık olarak belirmiş değildir. Zirai kredi sisteminde, aynı faaliyet sahalarına başka başka şekiller altında kredi verilmesini yöneten kuruluşlar bulunmaktadır. Kredilemede tekerrürler ve değişik uygulama şekilleri vardır. Bugünkü dağınık kredi sisteminin, Tarım Bakanlığının yöneticiliği altında birleştirilmesi lâzımdır (18). Ancak bu şekilde, tarımsal üretim ve pazarlamanın kredi ihtiyaçları, çeşitli kollar itibariyle ve dengeli olarak tesbit edilebilir.

L — Ürünlerin fiatlandırılması

Ürünler, üreticiden tüketiciye giderken birçok defa satış işlemi yapılmaktadır. Bu işlemlerin hepsinde bir fiatlandırma vardır ve bir fiat teşekkülü hadisesi yaratılır. Teşekkül eden çeşitli fiatlar arasında çiftçinin ilk satışı ile eline geçen fiat önem taşımaktadır.

Fiatın, üretici ile toplayıcı veya toplayıcı tüccar arasındaki ilk teşekkülü hadisesinde, ürünün yetiştirildiği bölgenin arz ve talebi ile memlekette uygulanan fiat politikasının tesirleri bulunmaktadır. Memleketimizde üreticilerin, yetiştirdikleri ürünlerin satışında genelikle teşkilâtlanmamış olmaları, onların aracılar karşısında pazarlık kudretlerini düşürmektedir.

Türkiye'de tarım ürünlerinin fiatlarının teşekkül bünyeleri biri birinden oldukça farklıdır. Hububatta taban fiatı üzerinden müdahale alımları uygulanmaktadır. Bir İktisadi Devlet Teşekkülü olan TMO, Hükümetce kararname ile tesbit edilen fiat üzerinden hububat alımı yapmaktadır. Yetiştirici ürününü Ofise verip vermemekte serbesttir. Hububatta uygulanan taban fiatı, çiftçi eline geçen fiatı etkiler. Afyon'da ürünün tamamı Toprak Mahsulleri Ofisine satılır. Pancar ve çay da ise fiatlar hükümet kararı ile tesbit edilmekte ve tek alıcı durumunda olan devlet kuruluşları ürünleri satın almaktadır. Bu iki üründe kaliteye göre fiat tesbiti önemlidir ve buna dikkat edilmesi gerekir.

Tütünün fiatı her yıl Tekel tarafından çeşitli kalitelere göre tesbit ve ilân edilmektedir. Tekelin alımları yanında tütünün, serbest ticareti de vardır. Tütünde fiatların kademeli olarak ve daha önceden ilân edilmesi uygun olur.

Kuru üzüm, kuru incir, fındık, antep fıstığı, pamuk ve ayçiçeğinin fiatları, Tarım Satış Kooperatiflerinin tesbit ettiği fiatlara göre teşekkül

eder. Bunların pazar bünyesinde, kooperatiflerle beraber, şahıs ve şirket işletmeleri de yer almıştır. Devlet, bu ürünlerin pazarlarının düzenlenmesinde ve tesbit edilen fiatlarda alım yapılmasında, kooperatiflere kredi açmakta ve yardım etmektedir. Bunlara, devletin, pazarı düzenlemesindeki teşvik tedbirleri devam etmelidir. Kooperatifin kuvvetli olduğu hallerde pazara ve dolayısiyle fiatlara hakim olunmaktadır. Bu sahada yeni kooperatiflerin kurulmasına devlet yardım etmelidir.

Diğer tarım ürünlerinin fiatları daha çok serbest pazarda teşekkül etmektedir. Bazılarında kooperatif yolu ile pazarın düzenlenmesi ve fiatın teşekkül ettirilmesi gelişmektedir. Bunların başında taze meyve ve sebze üretim kolu gelmektedir. Taze meyve ve sebze yetiştiricilerinin teşkilâtlanmalarının teşvikine devam edilmelidir. Bakliyat, et, süt, yumurta fiatları hemen hemen tamamen serbest pazarda teşekkül eder. Et pazarında yer alan Et ve Balık Kurumu, yüksek vasıflı hayvan yetiştiriciliğini teşvik için, belli yaş ve ağırlık üstündeki canlı hayvanları destekleme fiatı ile almalıdır. Sütün pazar organizasyonunun kurulmasında üreticilerin sütçülük kooperatifleri ve şirketleri kurmaları teşvik edilmelidir. Sütün destekleme fiatı ile alınmasının temini için, kuvvetli bir organizasyonun memleket çapında dağılmış, toplama ünitelerine sahip tesislerle birlikte kurulması gerekir. Bunun tahakkuku, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumunun yurt çapında teşkilâtlandırılması ile mümkündür.

Memleketimizde tarım ürünlerinin fiatlandırılmasına etki eden kuruluşlar çeşitli bakanlıklar içinde yer almaktadır. Bu hal muhtelif ürünlerin fiatları arasında, tarım politikası gereklerine göre kurulması lüzumlu olan oranın meydana gelmesini önlemektedir. Esasında memleketimizde bütün tarım ürünlerinin devamlı değişen şartlarında, süreli olarak, birbiriyle ilgili fiat analizleri de yapılmadığından, münferit ürün fiat politikaları, çeşitli baskı guruplarının da tesiri ile, toplu olarak tarım ürünleri fiat politikasının uygulanmasını güçleştirmektedir. Bu hal ayrıca, fiat istikrarını da bozmaktadır. Tarım Bakanlığı konuya hassasiyetle eğilmeli, tarım ürünlerinin fiat değişmelerini devamlı takip etmeli ve fiat analizleri yapmalıdır. Bu analizlerden, uygulanacak fiat politikası açıkca tesbit edilmeli ve Tarım Bakanlığı, bunun uygulanmasına tesirli olmalıdır. Tesbit ve ilân edilen taban fiatlarının çiftçiye intikali şartları hazırlanmalıdır.

M — Talep yaratma hizmeti

Ürünlerin tanıtılması suretiyle mevcut alıcılara daha fazla satış yapılmasını ve potansiyel alıcıların meydana çıkartılmasını sağlayan "talep

yaratma", üreticilerin her birinin yerine getireceği bir iş olmaktan ziyade, onların satış organizasyonlarının ve satış ve ihracat birliklerinin yapacağı bir hizmettir. Talep yaratma hizmeti, dış pazarlar için daha çok önem taşımaktadır. İhraç pazarlarında ürün çeşitlerinin ve vasıflarının tanıtılması hizmeti Ticaret Bakanlığına aittir. Tarımsal ürünlerimiz dış pazarlarda yeteri derecede tanıtılmamaktadır. Tarımsal ürünlerimizin dış piyasalarda tanıtılması ve yeni piyasaların bulmasında ticaret ateşeliklerine büyük görev düşmektedir. Buna ilâveten, satış organizasyonlarının, ürünlerin tanıtılması metodları ve şekilleri bakımından bilgi sahibi yapılmaları gereklidir.

N — Alış ve satış

Ürünler, üretim bölgelerinden tüketim bölgelerine akarken birçok defa mülkiyet değiştirmekte, alım ve satım hizmeti yapılmaktadır.

Üreticiler birçok hallerde malı mahallinde satarak, daha ileri pazarlama faaliyetlerinden çekilmektedirler. Üreticiden sonra çeşitli tipteki aracılar, pazarlama hizmetlerine devam etmekte, malı nihai tüketiciye ulaştırmakta ve bu hizmetlerinin karşılığını çeşitli şekillerde almaktadırlar. Bazı hallerde üreticiler, nihai pazarlardaki temsilci tüccarlara mallarını sattırmakta ve pazarlama masrafını düştükten sonra, geri kalanını almaktadırlar. Kooperatifin faaliyette bulunduğu alanda ise, sürüm ve satış faaliyetini, üretici adına kooperatif yapmaktadır.

Üreticiler ürünlerini genellikle küçük miktarlarda satmaktadırlar. Bu hal satış masrafını yükseltmektedir. Ürün üretici tarafından işletmede satıldığı gibi, daha ileri pazarda da satılmaktadır. Üretici ürünü mahalli pazarda sattığı zaman fiat seviyesinden ve fiat değişmelerinden haberdar değildir. Bu sebeple yetiştiriciler imkan varsa ürünlerini daha ileri pazarda satarlar. Bu durum. üreticinin, az miktardaki arzının birim maliyetini yükseltmektedir.

Satış ile ilgili diğer önemli bir husus, satışın yapıldığı yerdir. Türkiye'de satışın yapıldığı pazar yerleri, modern anlamda kurulmamaktadır. Köy ve kasabalardaki pazar yerleri genellikle maksada elverişli değildir. Tüketici merkezlerdeki meyve ve sebze halleri ise, alış verişin, indirme ve bindirmelerin rahatlıkla yapılabileceği durumda bulunmamaktadır. Pazar yerleri, yeni yatırımlarla getirilmesi gerekli amme tesisleri olarak düşünülmeli ve pazar yerlerinden temin edilen gelirler, onların geliştirilmeleri için kullanılmalıdır.

Üretim sahası içindeki mahalli pazar yerlerinin geliştirilmesi, pazar-

lamanın etkili çalışmasında önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Üretim alanları içinde geniş toplama yerleri ve pazar alanları kurulmalı, buraları ürünlerin boylara ayrılması tesisleri ile teçhiz edilmelidir. Üreticilerin de iştiraki ile depo, antrepo, işleme evleri, ambalaj ve malzeme depoları, sıhhi tesisler ve genel hizmet yerlerine sahip pazar yerleri kurulmalıdır. Bu tip pazar yerleri, pazarlama faaliyetlerine üreticilerin de katılmasına yardım edecektir.

Büyük tüketici merkezlerinde kurulan toptancı halleri, önemli miktarda ürün çekerek bunların pazarlamasını yaparlar. Toptancı hallerinin geliştirilmesinde birçok problemler vardır. 80 sayılı Hal Kanunu üzerinde uzun süredir çalışılmakla beraber, henüz çıkartılmış değildir. Konu üzerindeki çalışmalara hız verilmesi gereklidir.

Diğer taraftan, bakliyat, hububat ve canlı hayvanların satıldığı borsalar, geniş miktarda arz ve talebi bir araya getirdiğinden, haklı ve bir adaletli fiatın teşekkülüne yardım etmektedirler. Memleketimizde bunların adet itibariyle çoğaltılması faydalı görülmektedir.

Tarım ürünlerinin tüketiciye en yakın olarak satıldığı perakende pazar seviyesinin de önemli problemleri bulunmaktadır. Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de, bu seviyedeki masraflar, pazarlama masraflarının en büyük kısmını teşkil etmektedir. Ancak gelişmekte olan memleketlerde masrafların düşürülmesi için, toptan ve perakende satışların birleştirilmesi, perakendecilerin kendi toptan satış ve imal yerleri kurmaları ve self servis satış şeklinin kullanılması yoluna gidilmektedir. Türkiye'de; "Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği-TARKO" nun kurulması ve "Kooperatif Toptancı Hali" ile perakende seviyesinde "TARKO-üretici kooperatifi"nin açılması, bu yönde atılmış önemli bir adım olarak görülmektedir. Halen kooperatif toptancı halinden olumlu sonuçlar elde edilmemiştir. Sebepleri bilimsel olarak araştırılmalı ve düzeltilme tedbirleri alınmalıdır. Tarko ise ümitli bir şekilde gelişmektedir. Geniş satış yerlerinde, işçilik, kira v.s. gibi daha düşük masraflar ile çalışabilen bu kuruluşların desteklenmesinde fayda vardır.

VI — TARIM ÜRÜNLERİ PAZARINDA KONTROL MEKANİZMASI

Kontrol, ürünün tüketiciye akışında pazarlamayı yapan üretici, aracı ve işleyicinin dışında, devlet tarafından yerine getirilmesi gerekli önemli bir hizmettir. Pazara gönderilen malların kalite bakımından standardlara uygunluğu ile sağlık kontrolü, pazarlama faaliyetlerinde mutlaka yer almalıdır. Kaliteli üretimin yapılması ve tüketicilerin emniyet içinde alış yapmaları, kontrol hizmetinin yerine getirilmesine bağlıdır.

Türkiye'de ürünlerin standard ve kalite kontrolu, iç piyasa için gerektiği şekilde yapılmamaktadır. Dış piyasa için standard ve kalite kontrol hizmeti mevcut ise de, zaman zaman büyük ölçüde aksaklıkları görülmektedir.

Türkiye pazarlama sistemi içinde, iyi çalışan ve yetkili bir kontrol teşkilâtının kurulmasına ihtiyaç vardır. Küçük çaptaki üretim ve işleme faaliyetlerinde kontrol mekanizmasının, üretimin ve işlemenin yapıldığı mahalle inmesi gerekir. Üretim alanları içinde, boylama ve paketleme evleri, süthane ve mandıralar, şaraphaneler v.s. gibi çeşitli işleme yerleri; gerek kuruluşlarında ve gerekse işleyişlerinde, Tarım Bakanlığının teknik kontrolüne bağlanmalıdır. İç ve dış piyasalar için hazırlanan ürünler kontrole tabi tutularak, düşük vasıflı malların ileri pazarlara sevki önlenmelidir.

Ürünlerin sıhhat bakımından kontrolüne de gereken önem verilmelidir. Tarım Bakanlığı, gıda kontrolünde, 1970 yılı programınca kendisine verilen hizmetleri yerine getirmek için süratle teşkilâtlanmalıdır.

VII — TARIM ÜRÜNLERİNİN PAZARLAMA MASRAFLARI VE DÜŞÜRÜLME YOLLARI

Üretilmiş olan ürün tüketiciye ulaşırken tasnif, paketleme, işleme, nakliye, satış v.s. gibi çeşitli hizmetler için masrafların yapılmasına sebep olmaktadır. Pazarlamanın etkili bir şekilde yapılmasiyle pazarlama masrafları düşürülebilir. Böylece tüketicinin ödediği parada, üretici hissesi artarak, üreticilerin daha iyi hayat şartlarında, tarımsal faaliyetlerini daha iyi yürütmeleri imkânı sağlanır.

Pazarlamanın çeşitli kademelerinde yapılan masraflar, üründen ürüne farklıdır. Bozulabilir ürünlerde masraflar daha fazla bulunmaktadır. Meselâ 1968/69 yılında depo edildikten sonra pazarlanan elmanın Türkiye ortalaması olarak toptancı eline geçen fiatı 198 kg/krş, çiftçiden çıkış fiatı ise 73 kg/krş. tur. Toptancının ödediği fiatın % 63.1 i pazarlama masrafıdır. Burada 128 krş olan pazarlama masrafının % 4.1 i nakliye, % 13.3 ü depolama, % 3.6 ı zayiat, % 3.8 ü ağırlık kaybı masraf karşılığı, % 7.2 i kredi faizi, % 31.1 i aracı masrafıdır. Depo edilmeden perakende pazarda satılan elmada çiftçi eline, perakende fiatın % 45.8 i geçmiştir. Depo edilmeden satılan patateste, perakende fiatın % 46.6 sı çiftçi eline geçmiş % 12.7 si toptan satış payını % 40.7 perakende satış payını teşkil etmiştir (12).

Memleketimizde başlıca üretici ve tüketici bölgelerini kapsıyan 9 ilde bazı tarım ürünlerinin çiftci eline geçen fiatları ile perakende fiatların karşılaştırılması pazarlama masrafları hakkında geniş bilgi vermektedir (Tablo 12). Tabloya göre, tüketicinin ödediği paranın muhtelif ürünlerde farklı olmak üzere % 48.5 - % 89.5 ı üreticiye dönmekte ve % 10.5 - 51,5 i de pazarlama masrafı olarak sarfedilmektedir.

1965-69 dönemi içinde tüketicinin kuru fasulye, kavun ve patates'e ödediği paranın ortalama % 75 i üreticiye dönmüş, % 25 i pazarlama masraflarına gitmiştir. Karpuz, yumurta ve yoğurt da nisbetler bunlara yakındır. Nohut için tükticinin ödediği paranın % 67,5 i üreticiye gitmekte, % 32.5 i pazarlama masraflarına ayrılmaktadır. Elma ve limonda üretici payı daha düşük, buna karşılık pazarlama masrafları daha yüksektir. Elma için tüketicinin yaptığı masrafın % 69 u üreticiye % 31 pazarlama masraflarına gitmektedir. Limon da ise, tüketicinin ödediği paranın % 48.5 i üreticiye % 51.5 u pazarlama masraflarına ayrılmaktadır.

Pazarlamada dikkati çeken önemli bir husus, 1960-64 dönemi ile 1965-69 dönemi arasında masrafların büyük nisbette artmış olmasıdır. Gerçekten Tablo 12 nin son sütununda görülebileceği gibi, bu artış bazı ürünlerde % 188 e kadar yükselmiştir.

1965-69 döneminde, 1964-1960 dönemine göre tüketicinin ödediği paranın daha az kısmı üreticiye gitmiştir. Bu hal pazarlama sisteminin daha inhisarcı bir hal aldığını ve daha verimsiz çalıştığını veyahutta her ikisinin birden vukubulduğunu anlamaktadır. Bu durum aşağıdaki sebeplerden ileri gelebilir:

a — İşçi ücretleri ve masrafların yükselmesi,
b — Alıcıların pazarlama faaliyetlerinden ve pazarlama tesislerinden elde ettikleri kârı yükseltmeleri,
c — Pazarlama sisteminin verimsiz ve etkisiz çalışması,
d — Pazarlama hizmetlerinin miktarının artması.

Bu dönemde işçi ücretleri artmıştır. Bu durumda işçinin daha verimli çalıştırılma yolları aranmalıdır. Aracıların pazarlamadaki toplam kârlarını azaltmak, verimli çalışabilen kooperatiflere aynı hizmeti yaptırmakla mümkündür. Buna ilâveten hükümetler inhisarcı ve anormal kârlara dayanan sistemi önliyecek kanuni tedbirler almalıdırlar.

Pazarlama masraflarını düşürmenin genel olarak yolu, bu faaliyette ürünün zayiatının azaltılması, müteaddit defa el değiştirilmesinin önlenmesi ve büyük hacimlerde pazarlama yapılmasıdır. Kooperatif yolu ile

Tablo : 12

Önemli Üretim ve Tüketim Alanlarına Göre Bazı Tarım Ürünlerinde Tüketicinin Ödediği Parada Pazarlama Masrafları Nisbeti ve Çiftçi Payı,
(1960 - 1964 ve 1965 - 1969 Ortalamaları Karşılaştırılması) (*)

Ürün Nev'i	Birim	1960 - 1964 Ortalaması				1965 - 1969 Ortalaması				Devreler arasında Pazarlama masrafının artış nisbeti %
		Çiftçi eline geçen fiat birim/krş	Perakende fiat birim/krş	Tüketicinin ödediği parada, pazarlama masrafı nisbeti %	Tüketicinin ödediği parada çiftçi payı %	Çiftçi eline geçen fiat birim/krş	Perakende fiat birim/krş	Tüketicinin ödediği parada, pazarlama masrafı nisbeti %	Tüketicinin ödediği parada çiftçi payı %	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Pirinç	(Kg)	262,8	294,8	10,9	89,1	343,7	387,8	11,4	88,6	37,3
K. Fasulye	,,	194,9	262,4	25,7	74,3	230,5	308,4	25,3	74,7	15,4
Nohut	,,	126,8	177,7	28,7	71,3	158,0	234,0	32,5	67,5	49,3
Patates	,,	71,9	81,8	12,2	87,8	81,3	107,3	24,3	75,7	162,6
Soğan	,,	63,5	71,1	10,7	89,3	103,1	125,0	17,6	82,4	188,1
Kavun	,,	49,5	60,5	18,2	81,8	64,6	86,6	25,5	74,5	100,0
Karpuz	,,	39,2	49,0	20,0	80,0	54,2	68,2	20,6	79,4	42,8
Yaş üzüm	,,	106,0	118,0	10,2	89,8	132,9	148,5	10,6	89,4	30,0
Elma	,,	156,5	191,0	18,1	81,9	158,9	229,5	38,8	69,2	104,6
Limon	Adet	17,5	27,2	35,7	64,3	15,4	31,8	51,5	48,5	69,0
Yumurta	,,	21,6	25,9	16,7	83,3	31,3	39,5	20,8	79,2	90,6
Süt	(Kg)	116,3	136,6	15,0	85,0	137,2	167,0	17,8	82,2	146,7
Yoğurt	,,	125,6	172,8	27,4	72,6	171,0	214,9	20,5	79,5	— 7,0

(*) Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun, Sivas İllerini kapsamaktadır.
Kaynak: DIE, Aylık İstatistik Bülteni, 1970 - I ve 1970 - V, Ankara 1970, DIE, Çiftçi eline geçen fiat dosyaları.
Not: İstatistik kaynakları ve dosyalardan çıkartılan rakamlar, araştırmacı tarafından işlenmiştir. İki devre arasında pazarlama masrafı artış nisbeti; her devrede perakende fiat ile, çiftçi eline geçen fiat arasındaki farkın, birinci devreye göre artış nisbeti olarak hesaplanmıştır.

pazarlamanın ıslâhı, toptan satış merkezlerinin organize edilmesi, perakendeci dükkân tiplerinin, gerideki pazarlama hizmetlerine(toptancılık ve işleme faaliyetlerine) bağlanarak düzenlenmesi ve bu hizmetlere yetiştiricinin iştirakinin sağlanması, pazarlama masraflarının düşmesine yardım edecektir.

VIII — TARIMSAL PAZARLAMA KURULUŞLARI VE SORUNLARI

Tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanması sahasında çeşitli kuruluşlar çalışmaktadır. Bunlardan kamu kuruluşu niteliğinde olanlar, hem adet bakımından çok fazla ve hem de dağınıktırlar. Bünyeleri de biri birinden çok farklılık göstermektedir.

Tarımsal pazarlama konusunda çalışan kuruluşların bazıları genel pazarlama hizmetlerinden, diğerleri, bir kısım pazarlama hizmetlerinden, sorumludurlar. Bazı kuruluşlar ise ürünün pazarlamasında tekel durumunda bulunmaktadırlar.

Pazarlama sistemimizde, bu hizmetlerde en belirli olarak yer alan resmi kuruluşlar; Tarım Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı ve Köy İşleri Bakanlığıdır. Bu sistemde çeşitli şekillerde özel sektör ve yarı resmî kuruluşlar da görülür. Tek şahıslara ait kuruluşlar ile birlikte, adi ortaklıklar, şirketler, ihracat birlikleri, kooperatif ve kooperatif birlikleri, değerlendirme ve pazarlama şirketleri başlıca tiplerdir.

Tarım Bakanlığı tarım ürünleri değerlendirme ve pazarlamasından genel olarak sorumludur. Pazarlama hizmetlerinden işleme hizmeti ile ilgili teknik işler Ziraat Sanatları ve Sütçülük şubeleri ile, genel pazarlama hizmetleri ise "Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı" ile yürütülmektedir. Ticaret Bakanlığı, teşkilâtındaki çeşitli daireleri, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği vasıtasıyla dış memleketlere dönük pazarlama hizmetlerini yerine getirir. Gümrük ve Tekel Bakanlığı çayın pazarlamasını her safhası itibariyle yürütür. Tütünde ve çekirdekli kuru üzümde fiat tesbiti ile bunların alımlarında bulunur. Sanayi Bakanlığı kendine bağlı Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. ile pancar pazarlamasının her safhasını yürütmektedir. Köy İşleri Bakanlığı ise, Teşkilâtlanma ve Krediler Genel Müdürlüğünün Kooperatifler Dairesi Başkanlığı vasıtasiyle, daha çok köy toplumunun tarımsal pazarlama meseleleri ile ilgilenmektedir.

Pazarlama hizmetlerinin çok çeşitli kuruluşlar tarafından yapılması,

hizmetlerin dağılmasına ve tekerrürüne sebep olmaktadır. Böylece hizmetlerin gereği gibi yerine getirilmesi güçleşmektedir.

Çay ve tütün pazarlamasında olduğu gibi hizmetin, ürünün tabiatı ve yetiştirme şartları ile ilgili bulunmayan kuruluşlar tarafından yürütülmesi, hatalara sebebiyet vermektedir. Pazarlama hizmetlerinin, ürünlerin yetiştirilmesi ve kalitelerinin iyileştirilmesi ile ilgilenen Tarım Bakanlığına verilmesinde büyük faydalar görülmektedir.

Tavuk eti, yumurta, yağlı tohumlar gibi ürünlerin pazarlamasını düzenliyen kuruluşlar yoktur. Halen sahipsiz olan bu ürünlere Tarım Bakanlığı, Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi sahip çıkmalı ve yeni organizasyon şekillerini geliştirmelidir.

Muhtelif tarım ürünlerinin pazarlama politikasını yürüten kuruluşlar arasında işbirliği noksandır. Tarım ürünleri pazarlamasını yapan kuruluşlar üretimin plânlanması, standardların takip edilmesi ve kalitenin iyileştirilmesi konularında Tarım Bakanlığı ile işbirliği halinde çalışmalıdırlar. Çeşitli ürünler üzerinde çalışan kuruluşların, fiat ve pazarlama politikalarını müşterek tesbit etmeleri bir ihtiyaç olarak belirtmektedir. Böyle bir birleşme hareketini, Tarım Bakanlığı, Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı yapmalıdır. Bu daire bütün tarım ürünlerinin biri biri ile ilgili fiat ve pazarlama analizlerine girmelidir.

Türkiye'de üreticileri, işleyicileri ve aracıları, tarım ürünlerinin pazarlaması hizmeti bakımından yetiştiren bir teşkilât yoktur. Bu grupları, bölgesel olarak, pazarlama teknikleri bakımından eğitecek teşkilât, Tarım Bakanlığı "Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi" bünyesi içinde geliştirilmelidir.

Toplu olarak bütün tarım ürünleri pazarlama hizmetlerinden sorumlu olan Tarım Bakanlığı "Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığına" kanuni yetkiler verilmelidir. Bu daire, çok geniş olan pazarlama hizmetlerinin yürütülmesi için bir Genel Müdürlük halinde teşkilâtlanmalıdır. Ancak bu şekilde; dağınık pazarlama hizmetlerini bir araya toplamak ve daha geniş iş birliği sağlamak imkânına kavuşulabilir. Bu Genel Müdürlük, Ticaret Bakanlığı ile diğer bakanlıklarda, halen yürütülmekte olan ve aksayan tarım ürünleri bir kısım pazarlama hizmetlerini, kendi bünyesinde toplamalıdır.

IX — PAZARLAMA ARAŞTIRMALARI

Karışık pazarlama problemlerinin halli, ancak geniş çapta yapılabi-

lecek iyi araştırmalar ile mümkündür. Memleketin tarım ürünleri fiat ve pazarlama politikaları, araştırmalara dayanarak yürütülürse, müsbet sonuçlara ulaşılması sağlanabiilr.

Memleketimizde pazarlama araştırmaları henüz yeni gelişmektedir. Pazarlama araştırmaları yapan kuruluşları; Ziraat Fakülteleri; Tarım Bakanlığı; Köy İşleri Bakanlığı; Ticaret Bakanlığı; İGEME; Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, İktisad Kalkınma Vakfı; D.P.T. ve Türkiye Standardlar Enstitüsü olarak saymak mümkündür.

Bugün için ilk ihtiyaç duyulan araştırma konuları; Tarım ürünlerinin pazarlama araştırma metodlarının geliştirilmesi, memleketimiz şartlarına göre yetiştiriciye ulaştırılacak pratik pazarlama bilgilerinin tesbit edilmesi, başlıca ürünlerde pazarlama paylarının hesaplanması, tarım ürünlerinden destekleme konusu olabileceklerin kararlaştırılması, ürünler arası fiat münasebetleri ve fiat politikalarının tesbitidir. Araştırmalarda, Üniversitelerimiz ile Bakanlıkların işbirliği sağlanmalıdır.

X — PAZARLAMANIN YAYIM HİZMETLERİ

Üretici, yetiştirdiği ürünü pazara iyi bir şekilde hazırladığı ve uygun bir pazara, zamanında sevk edilebildiği nisbette, faaliyetlerinden olumlu sonuç alabilmektedir. Bu bakımdan üreticilerin, istihsal ettikleri ürünlerinin, en elverişli şekil ve şartlarda pazarlanmasının sağlanması için hasat, toplama, tasnif, ambalaj, depolama, taşıma, işleme, satış ve diğer konularda yetiştirilmeleri gereklidir. Tarımsal ürünlerin ve mamullerinin standardlaştırılması, tasnifi, ambalajı, depolanması, pazar yerlerinin seçimi, pazarlama tesislerinin kurulması konularındaki teknik bilgilerin ilgililere duyurulması, büyük önem taşımaktadır. Bu hizmetlerin pek çoğu pazarda yer alan çeşitli tipte aracılar ve işleyiciler tarafından yürütüldüğünden, bunların da bu bilgiler ile teçhiz edilmeleri gerekir.

Türkiye'de ürünlerin üretici seviyesinde pazarlama eğitimi ve yayımı hizmeti gelişmiş değildir. Üreticiler çok defa ürettikleri ürünün maksada uygun toplama zamanını, tasnifini ve ambalajını bilmemektedirler. Tarım Bakanlığı, üreticiye pratik pazarlama tekniğini ulaştıracak şekilde teşkilâtlanmalıdır.

Üretici seviyesinde eğitim maksadı ile örnek pazarlama tesislerinin kurulması lüzumludur. Bunlar daha çok kooperatif şeklinde teşkilâtlanmış topluluklara götürülmelidir. Bu yatırımları devlet finanse etmeli,

üreticiler tesisleri kullanmaya alışınca, istekleri ile ve bedeli mukabilinde teşkilâta devredilmelidir.

Tarım ürünlerinin fiat, mal ve diğer pazar karekterlerinin izlenerek, pazar haberleri olarak yayılması, pazarlamaya açıklık getirmekte, üreticilere ve pazarlamacılara yardımcı olmaktadır. Kalkınma Plânının öngördüğü, pazar haberi yayımı faaliyeti gerçekleştirilmelidir.

SONUÇ

Türkiye'de tarım ürünleri; bozulmadan, kaliteli ve standard olarak, süratli bir şekilde ve düşük masraf ile pazarlanamamaktadır. Pazarlamaya üreticinin iştiraki azdır. Tüketicinin tarım ürünü için ödediği paranın az bir kısmı üreticiye ulaşmaktadır. Çeşitli ürünlerin pazarlamasını yürüten kuruluşlar arasında iş birliği noksandır. Tarım Bakanlığı, tarım ürünleri pazarlamasının bütün olarak düzenlenmesinde çeşitli kuruluşlar ile işbirliği halinde daha aktif rol almalı, bu hizmetlerin yapılmasında, bünyesi içinde kanuni yetkileri haiz kuruluşları teşekkül ettirmelidir.

ÖZET

Türkiye'de tarım ürünleri pazarlaması bir çok yönlerden önemli bulunmaktadır. Üreticiler, aracılar ve işleyiciler, ürünlerin toplama, tasnif, paketleme, taşıma, depolama ve işleme gibi çeşitli hizmetlerini tekniğe uygun şekilde yapamamaktadırlar. Pazarlamada zayiat ve masraf yüksektir. Kaliteli ve standard üretim istenilen ölçülerde geliştirilememiştir. Ortak Pazar geçiş dönemine girecek olan Türkiye, Topluluğun ve diğer ülkelerin tarım ürünlerinin bir çoğunun rekabeti ile karşılaşacaktır. Bütün bu sebeblerle tarım ürünleri pazarlamasının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır .

Türkiyenin tarımsal pazarlama bünyesi, geniş bir saha üzerinde yayılmış, aralarında teşkilâtlanmamış ve her birinin üretim ve arz kapasiteleri düşük olan işletmeler ile belirmektedir. Bu bünyede ulaştırma, haberleşme, yayın vasıtaları ile, pazarlama tesislerinin genellikle yeterli olmaması, pazarlamanın gelişimi için gayri müsait bir ortam yaratmaktadır.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Plân çalışmaları ile, fazla yatırım ve iyi bir organizasyon istiyen pazarlama hizmetlerinin düzenlenmesi ve geliştirilmesinden, henüz istenilen sonuçlar alınmamıştır. Ürünlerin iç ve dış pazarlar için standardlarının yapılarak uygulanması, kalite ve sıhhat kontrollerinin yerleşmesi, fiat haberlerinin yurda yayılması ve çiftçilerin, ürünlerinin satışlarında geniş çapta örgütlenmeleri sağlanamamıştır.

İç ve dış taleplere göre bölgelerde yetiştirilecek ürün miktarının tesbiti önemli bir sorundur. Başlıca ürünler için bölgelere göre, iç tüketim ve ihraç imkânları da gözönünde tutularak, Tarım Bakanlığı, Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesinin iş birliğini sağlıyarak, üretim plânlaması yapmalıdır.

Tarım ürünlerinin toplanması, boylanması, paketlenmesi, taşınması, depolanması ve işlenmesi gibi konuların teknik yönlerinin üretici, aracı ve işleyiciye ulaştırılması için Tarım Bakanlığı daha geniş ölçüde teşkilât kurmalıdır. Paketleme ve işleme evleri, depolar gibi pazarlama tesislerinin kuruluşu ve işleyişi, Tarım Bakanlığının kontrolüne bağlanmalıdır.

Tarım ürünleri pazarlamasının kredi ihtiyacı tam karşılanmamaktadır. Bütün bankalar, tarım ürünleri pazarlamasında kullanılacak kredileri fazla bekletmeden seri olarak vermeli ve bunlar için düşük faiz uygu-

lanmalıdır. Dağınık pazarlama kredilerinin düzenlenmesi ve çeşitli faaliyet kolları arasında denge sağlanılması için, kredilerin verilişi Tarım Bakanlığının yöneticiliği altında birleştirilmelidir.

Tarım ürünleri fiatları, bazılarında tamamiyle serbest pazar şartlarında teşekkül etmekte, bazılarında çeşitli kuruluşlarca taban fiatları ilân edilmektedir. Taban fiatlarının çeşitli kuruluşlarca tesbit edilmesi, ürün fiatları arasında, tarım politikası gereklerine göre kurulması lüzumlu oranın meydana gelmesini önlemektedir. Tarım Bakanlığı, ürünlerin fiat değişmelerini devamlı olarak takip ederek, fiat politikasının esaslarını ortaya koymalıdır.

Türkiye'de tarım ürünlerinin satıldığı pazar yerleri genellikle maksada elverişli değildir. Pazar yerlerinin yeni yatırımlarla geliştirilmeleri gerekir. Üretim alanları içinde geniş toplama yerleri kurulmalı, buraları, çiftçilerin de katılacağı, boylama paketleme, depolama ve işleme tesisleri ile donatılmalıdır.

Bir memlekette kaliteli üretime yönelme ve tüketicilerin rahatlıkla ve güven içinde alışveriş yapmaları, pazarda kontrol mekanizmasının işlemesine bağlıdır. Türkiye'de tarım ürünleri pazarında kontrol hizmeti işletilmemektedir. Diğer taraftan, ürünlerin ve mamûllerin sıhhat kontrolleri de hayati önem taşımaktadır. Tarım Bakanlığı, kendisine verilmiş bulunan gıda kontrol hizmetini yerine getirmek için, süratle teşkilâtlanmalıdır.

Türkiye'de tarım ürünleri pazarlama masrafları yüksektir. 1960-64 dönemi ile 1965-69 dönemi arasında bu masraflarda büyük ölçüde artışlar olmuştur. Pazarlama masraflarını düşürmenin yolu, pazarlama hizmetlerini verimli çalışan kooperatiflere yaptırmaktır. Ayrıca hükümetlerin, inhisarcı ve anormal kârlara dayanan ticari sistemi önleyici kanuni tedbirler alması gerekir. Toptan ve perakende satışların birleştirilmeleri ve daha büyük perakende satış yerlerinde, self-servis satış şekli uygulanması da masrafları azaltmaktadır. Türkiye'de son yıllarda, üreticilerin perakende seviyeye kadar büyük satış mağazaları açmaları hareketi, teşvik ve destek görmelidir.

Tarım ürünleri pazarlama hizmeti, bünyeleri farklı çeşitli Bakanlıklar tarafından yürütülmektedir. Toplu olarak tarım ürünlerinin pazarlamasından sorumlu olan Tarım Bakanlığı, bu dağınık hizmetleri daha ileriye götürmek için, "Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığına" kanuni yetkiler vermelidir. Bu dairenin çok geniş olan pazarlama hizmetlerini yürütebilmesi ve pazarlamanın hasat, paketleme, depolama, işleme... gibi teknik meselelerini çiftçiye, aracıya ve işleyiciye indirebilmesi için, bir Genel Müdürlük halinde teşkilâtlanması lâzımdır.

LİTERATÜR

1 — Başbakanlık Neşriyat ve Müdevvenat Genel Müdürlüğü, **Birinci Beş Yıllık (1963-67) Kalkınma Plânı,** Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1962.

2 — Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye İstatistik, Yıllığı 1968,** Yayın No: 580, Ankara 1969.

3 — Devlet İstatistik Enstitüsü, **Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Samsun Tüketici Harcamaları Anket Sonuçları,** Yayın numaraları: 512, 533, 551, 558, 548, 596, 550, 573, Ankara 1966 - 1969.

4 — Devlet İstatistik Enstitüsü, **Aylık İstatistik Bülteni 1970-I ve 1970-V.** Ankara 1970.

5 — Devlet Plânlama Teşkilât, **Kalkınma Plânı, İkinci Beş Yıl (1968-72),** Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1967.

6 — Devlet Plânlama Teşkilât, **1970 Yılı Programı, İcra Plânı,** Başbakanlık Basımevi, Ankara 1970.

7 — Drucker F. Peter, **Marketing and Economic Development,** Journal of Marketing, January 1958.

8 — Güneş Turan, **Genel Tarımsal Pazarlama,** Ziraat Fakültesi Yayınları No: 311, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1968.

9 — Heiss R. (Çeviren Abdurrahman Yazgan) **Türkiye'de Besin Maddeleri Ambalajının Genel Sorunları,** Yalova Bahçe Kültürleri Araştırma ve Eğitim Merkezi Dergisi, Cilt 2, Sayı 3. Eylül 1969.

10 — Müşterek eser (Kâzım Köylü, Cemil Çalgüner, Fethi, Açıl, Kemal Gökçe, Turan Güneş , Ömer Buçukoğlu, Rifat Ünaydın, H. Tahsin Erol, Kemal Bedestenci, Atillâ Derman, Ahmet Ayanoğlu, A. Yıldız Gökkurt, Nevzat Karacahisarlı, Arif Uygur), **Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi ve Hizmetlerinin Düzenlenmesi,** Ankara 1967 (Teksir).

11 — Özbek Sabahattin, **Yaş Meyve ve Sebze İhracatı Yönünden Üretimin Plânlanması,** CENTO Yaş Meyve ve Sebze Pazarlama Semineri, Ankara 1966.

12 — Tarım Bakanlığı, Tarım Ürünleri Değerlendirme ve Pazarlama Dairesi Dosyaları.

13 — Türk Kooperatifçilik Kurumu, **Karınca, Kooperatif Dosyası,** Ankara 1969.

14 — Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Kanunu, Kanun No: 3202, kabul tarihi 4/6/1937.

15 — Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, **Not, Ziraat Bankasının Haber ve Fikir Dergisi** No: 27, Ankara Nisan 1970.

16 — Türk Standartlar Enstitüsü, **Türk Standartları Katoloğu,** Ankara 1970.

17 — Ünal Sahir, **Meyve ve Sebzelerin Depolanması ve Soğukta muhafaza Prensipleri ile Memleketimizdeki Tatbikatı,** CENTO Yaş Meyve ve Pazarlama Semineri, Ankara 1966.

18 — Ziraat Mühendisleri Odası. **Türkiye'de Zirai Kredi Organizasyonu, 1.** Ankara 1970 (Basılmamıştır).

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No : 8

Ortak Pazar Karşısında Tarım Politikamız

Yazanlar

Hasan Tahsin EROL
Ziraat Yüksek Mühendisi

Hakkı DEVELİER
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

Tertip Komitesi

Başkan	:	**Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU**
Raportör	:	**Süleyman EZGÜ**
Üye	:	**Selâmi URAZ**
Üye	:	**Sabri MALKOÇ**
Üye	:	**Cemâlettin ŞENOCAK**
Üye	:	**Ahmet Recep ESEN**

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — Ortak Pazar'ın Mahiyeti ve Önemi	5
II — Ortak Pazar'ı Doğuran Nedenler	7
III — Ortak Pazar Anlaşmasında Tarımın Yeri ve Ortak Tarım Politikası	12
A) Stresa Konferansı ve Ortak Tarım Politikasının Amacına Ulaşması İçin Alınan Kararlar	14
B) Komisyon Çalışmalarında Ortak Tarım Politikasının Gerçekleşmesi İçin Alınan Kararlar	15
C) Ortak Tarım Politikası Metninin Hazırlanması	16
D) Ortak Tarım Politikasının Finansmanı	20
IV — Türkiye - AET İlişkileri	21
V — Sonuç	26
VI — Özet	32
Ekler.	37

I — ORTAK PAZAR'IN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Bu tebliğ II. Teknik Kongre için Hasan Tahsin rol ve Hakkı Develier'e hazırlattırılmış.

ORTAK PAZAR: Resmî adı, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) "Communauté Economique Europeen-C.E.E." olan Ortak Pazar "Marché Commun", uzun bir mazisi olan gayretler sonucunda Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Luxemburg ülkeleri arasında, 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan ve 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren anlaşmaya ve bu anlaşma ile altı Avrupa ülkesinin meydana getirdiği topluluğa denmektedir. Anlaşma, ithalat ve ihracatı kolaylaştırmayı öngören ticarî bir uzlaşma olmaktan öteye, ilgili altı ülke arasında gerçek bir ekonomik birlik meydana getirmeyi hedef alır. J. F. DENİAU'nun sözleriyle "Bu anlaşmada söz konusu olan gümrük birliği, sadece üye devletler arasındaki gümrük duvarları ile değil, fakat aynı zamanda birliğe katılanlar arasında reel bir kuvvet dengesi tesisi ve bir de birliğe iştirâk eden üye devletlerden her birinde vukuu muhtemel ekonomik, malî ve sosyal reaksiyonlarla meşgul olmaktadır. Özet olarak ne kadar garip ve acaip görünürse görünsün, Ortak Pazar hedefine ulaşabilmek için, bir takım özel, millî meselelerde olduğu kadar, tamamiyle ticarî karakter taşımayan meselelere de sistemli bir hal çaresi aramıştır". (1)

Ortak Pazar anlaşması, görünüşte sadece ekonomik birliği sağlayan bir karakter göstermekte ise de, aslında nihaî hedefi, Avrupa'nın siyasî birliğini temin etmektir. Nitekim tarihi seyir incelendiğinde, Ortak Pazar'ı meydana getiren anlaşmanın doğuşunda, Avrupa Birliği üzerindeki çalışmaların esas teşkil ettiği görülür. Siyasî Birliğin asıl hedef olduğu çeşitli kalemlerce gayet sarahatle söylenmekle beraber, aşağıda bu konuda bazı örnekler verilmiştir:

"Birleşmiş bir Avrupa'nın ilk nüvesi olarak, ekonomik plân, Ortak Pazar'ın yapıcı çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Politik hususta ise Avrupa Konseyi, ne yazık ki şimdiye kadar ancak başarısızlık gösterebilmiştir". (2)

(1) DENIAU, J. F. Marché Commun, Presses Universitaires de France Que sais-je serisi, 1962 (Tercüme) s. 6.

(2) Maryse Charpentier et les autres, Dossier de l'Europe des six, Marabout Université 1969, Préface de Richard Coudenhove. Kalergi p. 2.

"Şüphesiz üye devletlerin birçok sektörlerde kabul ettikleri ortak bir politikaya rağmen, Ortak Pazar, politik bir birlik yaratan anlaşma değildir. Bununla beraber devletlerin politik bağımsızlıkları içinde daha uzaklara gitme imkânı sağlandıkça, bu anlaşma Avrupa'nın politik birliğe erişmesinde başarı sağlamış bir örnek olarak ileri bir adım sayılacaktır". (3)

Avrupa Komisyonunun yeni Başkanı Malfatti, Avrupa Parlamentosunda yaptığı ilk konuşmada, Ortak Pazar ile ilgili görüşlerini açıklarken "Politik bir birliğe kavuşabilmemiz için, tüm kuvvetleri harekete geçirebilecek bir stratejiye ihtiyacımız vardır" demiştir. (4)

Avrupa Komisyonunun eski Başkanı Jean Rey, "Bir burada müesseseleriyle ve kanunlarıyla yeni bir kıta kurmaya çalışıyoruz" demiş ve devamla bundan böyle devamlı olarak kendisinin "Avrupa için" çalışacağını belirtmiştir. (5)

Ortak Pazar, aynı zamanda kültür ve inanç birliğini sağlama gayreti içindedir. Bu konuda Avrupa Koleji Rektörü'nün makalesi dikkat çekicidir. (6)

Netice olarak Ortak Pazar, dış görünüşte altı Avrupa ülkesi arasında derinliğine bir gümrük birliği yoluyla ekonomik birliği sağlamayı hedef tutan ekonomik gayeli bir anlaşma gibi gözükmekle beraber, nihaî gayesi sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir birlik olarak "Avrupa Birliği'ni kurmaktır".

Ancak Prof Olalı ile birlikte diyeceğiz ki "Tabiatiyle devletler arasında ticarî sınırları hafifleştirmekle işe başlamak nisbeten kolaydır. Güç olan, bu durumu devam ettirmek, daha güç olan bunu bitirmek, diğer bir deyişle, sınırları kaldırmak ve yeni bir ekonomik ünite yaratmaktır. Çünkü Ortak Pazar'ın ekonomik ve politik alandaki başarısı işlerin başlamasına değil, onların bitiş şansına bağlıdır". (7)

Hele Ortak Pazar ülkeleri arasında kuruluşundan zamanımıza kadar, özellikle tarım konusu ile ilgili görüşmelerde sık sık ortaya çıkan sürtüşmeler, bu fikir üzerine ne kadar hassasiyetle eğilmek gerektiğini daha açık bir şekilde göstermektedir.

---

(3) OLALI Hasan Doç. Dr., Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, Ege Üniversitesi Matbaası 1966, s. 251.
(4) İKV Haber Bülteni Sayı 195, tarih 25/7/1970 s. 4.
(5) İKV Haber Bülteni 25/7/1970, Sayı 195, s. 1.
(6) Henri Brugmans, I'idée Emropeenne: ses origines et son evalution. Article 1 re dans le livre Dossier de I'Europe des six.
(7) Olalı, Hasan, .Ag.e., s. 251.

II — ORTAK PAZAR'I DOĞURAN NEDENLER

Avrupa Yarımadasının tarihi incelendiğinde görülür ki :

— Bu kıtada, çeşitli idareler altında yaşıyan insanlar devamlı kaynaşmıştır.

— Mevzii ve şümullû harpler olmuştur.

— XVIII. asırdan sonra çeşitli fikir ve sanat hareketleri hudut tanımadan yayılmıştır.

Bu ortak noktalardan hareketle, Avrupa Milletlerinin birleşmeleri, siyasî, iktisadî birlik kurmaları için birçok fikir adamları, görüşler, esaslar projeler ileri sürdüler. Napolyon ve Hitler, harp gücü ile Avrupa'yı birleştirmek istediler. Almanya ve İtalya, Millî bir birlik kurma çabası gösterdiler. Birinci Dünya Harbi'nden sonra, harp bilânçosunun ağırlığı, devlet adamları ve düşünürleri, "Birleşik Bir Avrupa" kurma hususunda yeniden düşünmeğe sevketti. Ve işte bu devirden sonradır ki, Milletlerüstü ve federal birleşme yolunda çabalar başlamıştır. Milletlerüstü ve Federal Birleşme yolundaki bu çabalar 3 devre halinde özetlenebilir:

I — Birinci cihan harbinden sonraki çalışmalar:

Halihazırda Panavrupa Hareketinin kurucu başkanı olan Richard de Coudenhove-Kalergi'nin 1923'de "Birleşik Avrupa Devleti için Gençlere Çağrısı" ile başlayan bu hareket, Fransa Başbakanı Briand ve Alman Dışişleri Bakanı arasında Locarno muahedesi (1925) nin imzalanması; bu harekete önceleri menfi davranan İngiltere'nin, Mr. Churchill'in tesiri ile müsbete dönen tutumu ile, Avrupa Federasyonu fikri gelişti. Amerika'nın da bu fikri manen desteklemesi ile daha da gelişen fikir, Milletler Cemiyeti'nin 1929'daki Konsey toplantısında Briand'ın, Milletler Cemiyeti çerçevesinde Avrupa Birliğinin kurulmasını incelemeğe hazır olduğunu" bildirmesine ve 1929 eylülündeki Milletler Cemiyeti Genel Kurulunda aynı konu üzerinde durmasına vesile oldu. Toplantıdaki 27 Dışişleri bakanı, gelecek genel kurula arzedilmek üzere Avrupa Birliği konusunda rapor hazırlanmasını Briand'dan rica etti.

— Stessman'ın ölümü,
— Newyork Borsası'nın çöküşü ile dünya iktisadî krizinin doğuşu,
— İktisadî krizin başlaması karşısında hükûmetlerin xgümrük tarife, duvarlarına, miktar tahditlerine ve millî istihsallerini koruyucu tedbirlere başvurmak zorunda kalmaları,

— İngiliz hükûmetinin, mahiyeti ne olursa olsun, Avrupa Konfederasyonuna hiçbir suretle iştirâk etmeyeceğini bildirmesi üzerine, bu hareket netice vermedi.

II — İkinci Cihan Harbinden önceki devredeki gayretler:

Federal Birleşme Hareketi ismi ile, Avrupa Federasyonu fikri ve faaliyetleri bu defa İngiltere'de başladı. Avrupa Devletlerinin totaliter rejime gidişlerini ve hür dünyanın iktisadî ve siyasî çözülmelerini önlemek düşüncesinden hareket ederek, İngiltere, Hollanda, Danimarka, Belçika, Fransa, İskandinav devletleri tarafından kurulacak bir birliğe Avrupa'nın diğer devletlerinin katılacağı umuluyordu.

İkinci Cihan harbinin patlaması bu fikri de kuvveden fiile çıkaramadı.

3 — İkinci Dünya Harbinde ve sonrasında olan gayretler :

M. Jean Monnet'nin telkini ile Mr. Churchil, 1940 da Fransa - İngiltere Birliğini kurmayı teklif etti. De Gaulle tarafından Fransa'ya iletilen bu fikre Fransızlar hazırlıksız olduğundan, teklif Petain tarafından reddedildi.

Birinci Cihan Harbinden sonraki faaliyetler neticesiz kalmakla beraber, Avrupa umumî efkârını Avrupa Birliği konusunda hazırlamış oldu.

İkinci Dünya Harbi zararlarının Birinciden daha şümûllü olması, işsizlik, milyonlarca göçmen, Avrupa'nın maddî ve manevî zayıflamış olması, Avrupa Birliği konusundaki faaliyetlerin yoğunlaşmasına sebep oldu. Bu konuda birçok konferanslar, kongreler tertiplendi. Amerika'nın da siyasî muvaze unsuru olarak "Avrupa Birliği" ni desteklemesi yanısıra, Büyük Piyasalar Teorisi'nin, kaynakları birleştirmenin daha etkin ve verimli sonuçlar vereceği fikrini ilham etmesi sonucunda Ortak Pazar doğdu ve sürekli olma çabaları devam etti.

Bu çalışmaların 1922 denberi izlenen kronolojisi söyledir (*).

1923 Coudenhove - Kalergi tarafından Avrupa Birliği cereyanına sağlanması: Birleşik Avrupa için gençlere çağrı.

1926 Viyana'da Avrupa Birliği I. Kongrsi

1935 Viyana'da Avrupa Birliği IV. Kongresi: Hitler emperyalizmine karşı tavır takınma.

(*) Maryse Charpentier et les autres, Dossier de l'Europe des six page 317 - 318 - 319

1940 Fransa - İngiltere Birliği Projesinin Churchill tarafından teklifi, De Gaulle tarafından ulaştırılması ve Pétain tarafından reddi.

1943 Newyork'ta, Avrupa Birliğinin V. Kongresi: Orada, Winston Churchill bir Avrupa Konseyini öğütlüyor.

1944 Faşizm ve Nazizme karşı olan Avrupa Federalistlerinin Beyannamesi,

1946 Churchill'in Zürich'de Konferansı: "Bir nevi Birleşik Avrupa Devletleri meydana getirmek mecburiyetindeyiz".

1947 General Marshall'ın Harvard'daki Nutku: "Amerika Birleşik Devletleri, bütün Avrupa ülkelerine çok mühim hibe yardımı yapacaktır".

9148 Brüksel Paktı'nın imzalanması: U.E.O.'nun hareket noktası O.E.C.E. nin teşkili, merkezi Paris - La Haye'da "Avrupa Kongresi" Başkan: Winston Churchill.

1949 Washington'da Kuzey Atlantik Paktı'nın imzalanması (Almanya, pakta 1954 de kabul edildi) - Avrupa cereyanının tesisi. Başkan: Léon Jouhaux. Şeref üyesi: Churchill, de Gasperi, Spaak, Blum.— Avrupa Kolejinin Bruges'de tesisi, Rektör: Henri Brugmens - Sarasbourg'da Avrupa Konseyinin teşkili.

1950 Aix - la. Chapelle de, Avrupa ile ilgili Charlemagne mükâfatı'nın meydana getirilmesi. İlk mükâfat alan: Coudenhove - Kalergi - Shuman'ın beyanı:

"Fransız hükûmeti, müşterek bir Yüksek Otorite altında ve diğer Avrupa ülkelerinin katılmasına açık olarak, Kömür Çelik istihsâlinde Fransız - Alman Birliğini teklif ediyor".

1951 C.E.C.A. (Avrupa Kömür Çelik Birliği) anlaşmasının Paris'te imzalanması. İlk Başkanı Jean Monnet oldu. Bu, altıların ilk teşkilâtıdır.

1952 Avrupa Müdafaa Birliği Anlaşmasının hazırlanması

1954 (Pleven'in teklifi), Fransız Parlamentosunca reddedildi.

1955 Messina konferansı: Avrupa Ekonomik Topluluğu fikri ileri atılıyor. Anlaşmalarla ilgili hazırlıklar Komisyon başkanı Spaak oluyor.— Rusya, Merkezi ve Doğu Avrupa'yı içine alan Varşova paktı imzalanıyor.

1957 Roma Anlaşmalarının imzalanması:

1. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar C.E.E.) anlaşması,
2. Avrupa Atom ve Enerji Birliği (Euratom)

1958 C.E.E. (Başkanı: Hallstein) ve Euratom (Başkanı: Armond) Brüksel'de yerleşiyor.

1959 C.E.E.: Altılar arasında gümrük vergilerinde % 10 ilk indirimi yapıyor.

1960 A.E.L.E.'nin teşkili

1961 Altıların devlet veya hükûmet başkanlarının bir Avrupa Siyasî Birliği kurmak için Bonn'da toplanması: Fouchet komisyonunun tayin edilmesi.— C.E.E.: Altılar arasındaki gümrük vergilerinde ikinci indirim (% 20) - C.E.E.: İşgücünün serbest dolaşımının ilk etabı.— İngiltere'nin C.E.E.'ye giriş talebi.

1962 C.E.E.: Altılar arasında gümrük vergilerinin üçüncü indirimi (% 20) C.E.E.: İlk Ortak Tarım Politikasının düznlenmesi. — İngiltere, Fouchet Komisyonun müzakerelerine iştirâkini talep ediyor.— Altıların Dışişleri Bakanları İngiltere'nin talebinde muvafakata varamıyorlar. Fouchet komisyonu çalışmalarına ara veriyor.— 1949 darbesi Comecon da bir araya gelen Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, ekonomilerini plânlamak ve birleştirmek için bir icrâ komisyonu teşkil ediyorlar.

1963 General de Gaulle'ün Paris Konferansı:
"Altılar Avrupası sadece Altılar'la tahdit edilmelidir" - Fransız - Alman mutabakat imzası (Adenauer ve De Gaulle tarafından) - C.E.E: Altılar arasında gümrük vergilerinin dördüncü indirimi (% 10). - C.E.E. ile 18 Afrika ülkesi ve Madagaskar arasında Yaounde mukavelesinin imzalanması.

1964 C.E.E.: İşgücü serbest dolaşımının ikinci merhalesi.
C.E.E.: Hububat fiyatlarında tek fiyat sistemi (Mansholt Plânı)

1965 Ortak Tarım Politikasında Ortak Kararların Altılarca kabulü.

1967 Kennedy Round'da altıların C.E.E.'ce temsil edilmesinin G.A.T.T. tarafından kabulü. -C.E.E.: T.V.A. da müşterek bir rejim tatbiki, (rakam işlemleri konusunda) vergi sistemlerinin ahenkleştirilmesi.- C.E.C.A.'nın Yüksek otoritesi, C.E.E.'nin ve Euratom'un komisyonları yerine Avrupa Topluluklarının tek komisyonu ikame ediliyor. Başkan: Jean Rey - İngiltere, Avrupa Topluluğuna kabulünü yeniden teklif ediyor, onu İrlanda, Danimarka, Norveç takip eriyor.

1968 C.E.C.A., C.E.E. ve Euratom servislerinin birleşmesi tamamlanıyor. - Altılar arasında gümrük tarifeleri kaldırıldı. Onların yerini, tek dış tarife aldı. - Altılar arasında işgücü dolaşımı tamamen serbestleşiyor.

Ortak Pazar Anlaşmasının maddeleri, uzun geçmişten ders alarak, siyasilerin, uzmanların derinliğine ve yorucu çalışmaları sonunda meydana gelmiştir. İlk önce Belçika, Hollanda ve Lüksenburg arasında imzalanan (1943) Benelux, 1951 Nisanında imzalanıp 1952 de yürürlüğe giren Avrupa Kömür - Çelik Birliği (C.E.C.A.), Ortak Pazar'ın sektör çapında bir denemesi mahiyetindedir.

Mübadelelerin serbest bırakılması yönündeki ekonomik ceryan ile, Avrupa Birliğinin sağlanmasını öngören politik ceryan arasında 25 Mart 1957 de imzalanan "Ortak Pazar Anlaşmasının esas temel ve hedefini aza memleketler arasındaki ticarî mübadeleleri önleyen engellerin bertaraf edilmesi, gümrük vergilerinin, ticarî ilişki ve mübadeleleri frenleyen tahditlerin kaldırılması teşkil etmektedir. Kurulması istenen Ortak Pazar, oldukça otomatik sayılan bir işlem sayesinde 12-15 yıllık bir devre sonunda tahakkuk ederek tamamlanmış olacaktır. İntikal devresi adı verilen bu 12-15 senelik devre, 4 er senelik 3 ayrı merhale ve safhaya ayrılmaktadır. Üç merhaleden her birinde müşterek pazarın yetkili organlarının da kontrolü (**) altında, belirli gayelerin gerçekleşmesi sağlanmış ve böylece muayyen hedeflere tedrici şekilde varılmış olacaktır. Merhale merhale ulaşılmak istenen hedefler, sadece mübadeleleri önleyen engellerin kaldırılması şeklinde değil, fakat aynı zamanda, üye ülkelerin ekonomik ve sosyal bakımlardan birbirlerine yakın bir hale getirilmeleri şeklinde tahakkuk edecektir.

Üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin ve diğer miktar tahditlerinin kaldırılması işi (1968 de tamamlandı) üye ülkelerden herbirinin diğer 3. ülkelere karşı, aynı süreler içinde aynı ve ortak bir gümrük tarifesi uygulamaları işi ile birlikte yürütülecektir." (8)

(**) MECLİS: 6 üye devletin kendi tesbit edeceği usûle göre Parlâmento üyelerinden seçtiği delegelerle kurulur. 142 âzası var. Henüz teşriî gücü yoktur. Komisyonu icabında düşünebilir; KONSEY: Her millî hükümetin bakan seviyesinde bir temsilcisinden meydana gelir. Üye milletlerin temsilcisi durumunda olan yegâne organdır; KOMİSYON: Aza devletlerin hükümetleri tarafından müştereken seçilen 9 âzadan meydana gelir; ADALET DİVANI: 7 hâkim, 2 kanun sözcüsünden müteşekkildir.

(8) J. F. DENIAU, Marché Commun, s. 46 - 47.

III — ORTAK PAZAR ANLAŞMASINDA TARIMIN YERİ VE ORTAK TARIM POLİTİKASI

Ortak Pazar Anlaşmasının ikinci kısmının ikinci bölümü (Md. 38-47) tarımla ilgili hükümlere ayrılmıştır.

Teknik gelişmenin tarıma, sanayie nisbetle daha zor uygulanabilmesi, tarımsal gelişmenin endüstriyel gelişim süratinde olmamasına sebep olmuştur. Ancak teknik gelişimin tarıma tatbikatı, tarımsal prodüktiviteyi artırmış, üretimle mahreç arasında dengesizlik belirmiş ve tarımda çalışanların adedi azalarak, endüstriyel ve tarımsal nüfus gelirlerindeki farklılık artmıştır.

Sınaî maddeler mübadelesini önleyici engeller olarak, gümrük vergileri ve miktar tahditleri ve miktar tahditlerine ilâveten tarımda, aslında tarımsal piyasaların teşkilâtlandırılması şekillerinden ibaret olan çeşitli tahdit tedbirleri de bahse konudur. Tarımın özel bünyesinin ve tarımsal üretim şartlarının bir neticesi olan bu tedbirler yanısıra mevcut gümrük mânilerinin kaldırılması tarımsal gelirler bakımından bazı menfi tesirler meydana getirebilirdi.

Bu sebeplerle tarımsal maddeler için tamamiyle serbest bir piyasa tasavvur edilemeyince, bu maddelerin Ortak Pazar bünyesi içinde mütalâa edilip edilmeyeceği üzerinde durulmuştur.

Ancak,

— Her üye devlet ekonomisinde tarımın ihmâl edilmeyecek derecede önemi, ve özellikle ihracatında önemli yer tutması,
— Politik bir faktör olarak tarımsal nüfusun halk ve kamu yönetiminde önemli rol oynaması,
— Bütün sektörleri kapsamayan bir entegrasyonun başarılı olamayacağı gibi sebeplerle, Tarım sektörü de Ortak Pazar Anlaşması içinde düşünülmüştür.

Deniau'nun deyişiyle "Ortak Pazar Anlaşması içinde tarımsal maddeler tamamiyle farklı FİYAT SEVİYELERİNİ daimî bir şekilde muhafaza ederken (pek tabiidir ki bu farklı fiyat seviyelerinin, ücretlerle, maliyet bedelleri üzerinde de akisleri olacaktır) sanayiin tamamiyle serbest hale getirilmesi ve mutlak bir serbest rekabete maruz bırakılması, elbette ki imkânsızdı. Fakat yukarda da bahsi geçen karışık ve farklı bünyeler dolayısiyle, mübadelelerin serbest hale getirilmesi ve piyasaların birleştirilmesi işinin, bilhassa sınaî sahada basit bir ticarî hâdiseden ibaret bu-

(*) Tarımsal ürünler ve maddeler, anlaşmaya ekli II sayılı cetvelde gösterilmiştir.

lunmayıp sosyal ve siyasî veçheleri ile birlikte gerçek bir entegrasyon karekteri taşıdığı anlaşılıyordu. Bu durumun tabii neticesi ise şu oluyordu; Ortak Pazar Anlaşmasında yer alan Tarımsal maddeler için, Anlaşmadaki genel hükümleri tamamlayan veya değiştiren özel hükümlere yer verilmesi ve böylece bir Avrupa Tarım Piyasasının teşkilâtlandırılması istikametine doğru gidilmesi gerekiyordu. Bu piyasa birleşmesinin de ortak bir tarım siyasetinin çerçevesi içinde tahakkuk ettirilmesi icap ediyordu. İzlenecek ortak tarım politikasının amacı şöyle formüle edilmişti: "Tarımsal Verimi Artırmak, Avrupa Ziraat Pazarına dahil memleketler halkına âdil bir hayat seviyesi sağlamak, Tarımsal maddeler piyasalarında fiyat istikrarını temin etmek, lüzumlu maddelerin tedariki işini teminat ve garanti altına almak, tüketiciye yapılan satışlar için de yine makul ve âdil fiyatlar tesbit etmek" (9).

Bu hedeflere ulaşma, anlaşma da 3 aşamada belirtilmiştir.

1 — ASGARİ FİYAT'larla ilgili şartlar sayesinde HİMAYECİLİK imkânlarını bir dereceye kadar korumak,

2 — Özellikle uzun süreli ANLAŞMALAR imzalayarak, Tarımsal Maddeler Ortak Piyasanın bünyesi içinde MÜBADELELERİ GELİŞTİRMEK,

3 — Tarımsal Maddeler Piyasasının Avrupa çapında TEŞKİLATLANDIRILMASI ve yine TARIMSAL MADDELER ÜRETİMİ işine AVRUPA ÇAPINDA BİR YÖN verilmesi.

"Ortak Pazar gerçekte iki zıt zihniyet arasında sağlanmış bir uzlaşma niteliğindedir. XIX. yüzyıl boyunca dış ticaret siyasetinde çarpışan LİBERALİZM ve HİMAYECİLİK prensipleri, Avrupa İktisadî Birliğinin bünyesi içinde yekdiğeri ile kaynamış gibi görünmektedir. Roma Anlaşmasında, hem Turgot tarafından ifade edilen gümrük hudutlarını kaldırma fikri ve hem de kapital ve toprak faktörlerini dış alemin rekabetinden koruma endişesi vardır. Bu yüzden Roma Anlaşmasında tarımla ilgili maddeler düzenlenirken, bir yandan FİYATLAR arz ve talebi ayarlayan bir faktör olarak ele alınmak suretiyle serbest mübadele esaslarından hareket edilmekte, diğer yandan iç piyasaların dış piyasalar karşısında KORUNMASI için çeşitli HİMAYE tedbirlerine başvurulmaktadır." (10).

Ortak Pazar Anlaşması, Ortak Tarım Politikası ile ilgili genel esasları yukarda belirtilen şekilde ortaya koyduktan başka, Komisyonun, kay-

(9) J. F. Deniau, a.g.e., s. 58.

(10) Dr. Aykut Herekman, Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Malî Yardımlar ve F.E.O.G.A., Eskişehir İ.T.İ.A. 1969.

nak ve ihtiyaçların belirtilerek bir bilânço tanzim etmesi için, üye ülkeleri bir konferans tertiplemekle görevlendirmiştir. (R.A. Ma. 43).

"Aslında bir Avrupa Tarımsal Pazarlar organizasyonu fikri 1950 de ortaya atılmıştır ve Alman-Fransız tarım uzmanları Tarım ürünleri Üreticileri Beynelmilel Federasyonu'nun 4. toplantısı münasebetiyle memleketleri arasında bir Ortak Tarımsal Pazar Kurulması lehinde beyanatı, 7 Haziran 1950 de İsveç'in Saltjübaden şehrinde imzaladılar. (11)

Daha sonraları bu konu, birçok toplantıda incelenerek, Ortak Pazar içerisindeki tarımla ilgili genel hükümlerin vazında, 1950 denberi devam eden müzakerelerden büyük çapta faydalanılmıştır."

A — STRESA KONFERANSI VE ORTAK TARIM POLİTİKASININ AMACINA ULAŞMASI İÇİN ALINAN KARARLAR

Stresa'da 3-11 Temmuzda 1958 tarihinde tertiplenen konferansta, Üye ülkelerin o zamanki tarım politikaları ve tarımsal durumları gözönünde alınarak şu hususlar tesbit edildi:

"Tarımsal işgücü prodüktivitesi ve tarımsal gelirlerin artırılması son senelerde üretimi, tüketime nisbetle daha hızlı bir tempoda artırarak, piyasaları sürüm imkânsızlıklarıyle karşılaştırmış gelirlerin ve prodüktivitenin artması tarımsal gelir dağılımını bozucu yönde etkileyerek tarımla uğraşan aktif nüfusun bir kısmının diğer sektörlere geçmesine sebep olmuştur.

Bu durumlar göz önünde bulundurularak Konferansta, Ortak Tarım Politikasının gerçekleşmesi için,

— İç mübadelelerin geliştirilmesi,
— Tarımsal Bünyelerin ahenkleştirilmesi ile pazar politikası arasında sıkı bir bağıntı kurulması,
— İthalât ve ihracat göz önünde bulundurulmak suretiyle pazar ve üretim arasında sıkı bir denge vücuda getirilmesi,
— Prodüktiviteyi artırmak için yapılan çalışmalarda fiyat politikasından faydalanılarak surprodüksiyonların önüne geçilmesi,
— Az gelişmiş bölgelere yardımda bulunulması,
— Tarımda aile işletmeleri muhafaza edilerek bu tip işletmelerin ekonomik kapasitelerinin artırılması gibi tedbirlerin alınmasına karar verildi.

(11) Bernard Oury, L'Agriculture au seuil du Marché Commun. Presse Universitaire de France 1959. s. 6 ve devamı.

B — KOMİSYON ÇALIŞMALARINDA ORTAK TARIM POLİTİKASININ GERÇEKLEŞMESİ İÇİN ALINAN KARARLAR :

Roma anlaşmasının öngördüğü tarımsal konferansın Stresada tertibi sonucu, üye ülkelerin herbirinin genel eğilimine uygun nitelikte kararlar ortaya konmuştur. Ortak Tarım Politikası ile ilgili ana meselelerin çözümü, Komisyon çalışmalarına bırakılmıştır. Bu sebeple Komisyon,

Piyasalar hakkında esaslı bir fikir elde etmek için, S. Mansholt'u, piyasa durumlarını ortaya çıkartacak bazı anketler yapmakla görevlendirdi. Komisyon, Mansholt'un raporunu esas alarak ve buna, Ekonomik ve Sosyal Komite'nin görüşlerini de ekledikten sonra 9 Haziran 1960 da, Ortak Tarım Politikası ile ilgili kati teklifini bir rapor halinde Konsey'e verdi.

Üye ülkelerde, fert başına düşen tarımsal gelirlerin, genel olarak diğer sektör gelirlerinden % 50 düşük olması sebebiyle, Komisyon bu raporda TARIMSAL GELİRLER üzerinde durmaktadır.

Komisyonun bundan başka üzerinde durduğu hususlar:

— Tarımsal Bünyeler iyi değil; bilhassa üye memleketler arasında tarımsal bünye farkları çok fazla; bu yüzden meydana gelen çeşitli maliyetler ,tarımsal ürün fiyatlarında ülkeler arasında ve hattâ aynı ülkenin çeşitli bölgeleri arasında farklıdır.

— "Tarımsal aile işletmelerinin korunması istenmesine rağmen, maalesef bu tip küçük tarım işletmelerinde teçhizat yeterli değildir.

— Tarımsal işgücünün mobilitesi zayıftır.

— Tarımsal üretim için gerekli mal ve hizmet fiyatlarıyla, tarımsal ürün fiyatları nisbetsizdir.

— Bazı yiyecek maddeleri hariç, diğer tarımsal üretim mallarının arz ve talep elastikiyeti zayıftır.

Yukarda belirtilen bu düzensizliklerin biran önce ortadan kaldırılabilmesi ve ortak tarım politikasının gerçekleştirilebilmesi için,

Komisyon, FİYATLARA MÜDAHALE EDİLMESİ'ne ve TARIMSAL BÜNYELERİN ISLAHI yolunda biran evvel çalışmalara başlanmasına karar almıştır." (12).

(12) Aykut Herekman, a.g.e., s. 105 - 106.

C — ORTAK TARIM POLİTİKASI METNİNİN HAZIRLANMASI :

Bukarardan sonra Komisyon, Ortak Tarım Politikası ile ilgili metinleri hazırlama çalışmalarına başladı. Politik ve teknik zorluklarla dolu ve zor metinlerin hazırlanmasında, 6 ülke ilgilileri, Maratoncuların solumaları gibi, yorucu ve kesif çalışmalar yaptıklarından, bu faaliyetler, halk arasında "Maraton" diye adlandırılmıştır. (13).

Bu "Maraton"ların kronolojik seyri:

Maraton çalışmaların ilkinin neticelenmesi; 14 Ocak 1962:

Bu çalışmada, Ortak Tarım Politikasını karakterize eden pazar organizasyonlarının prototipi mahiyetindeki hububatla ilgili nizamname hazırlandı.

Hububat türevi ürünlerle ilgili nizamname kabul edildi: Domuz eti, yumurta ve kümes hayvanları.

Bakanlar, tarım politikası masraflarının ilerki 3 sene için finansmanı ve 1970 den itibaren nihaî rejim konusunda anlaştılar.

İkinci maraton çalışmanın sonuçlanması, 23 Aralık 1963:

Topluluk tarımcılarının, gelirlerinde büyük payı olan sığır eti ve süt mamülleri ile ilgili tüzükle, pirinç tüzüğü konusunda Altılar uzlaşmaya vardı.

15 Aralık 1964: Bütün Avrupa için, 1 Temmuz 1967 den itibaren hububatta ortak bir fiyatı öngören ve hububat türevi, domuz eti, yumurta, kümes hayvanlarının serbest dolaşımı hakkında mutabakatla tamamlanan "Mansholt Plânı" kabul edildi.

"Ancak uygulamalarda Ortak bir Tarım Politikasının güçlükler arzedeceği anlaşıldı. Topluluk içinde Almanya, Ortak Tarım Politikasına kolay kolay yanaşmıyordu. Hatta Ortak Pazar'ın ortadan kalkması dahi söz konusu oluyordu. De Gaulle 29 Temmuz 1963 de yaptığı basın toplantısında, Ortak Tarım Politikasının 1963 sonunda tatbik edilmediği takdirde, Ortak Pazarın kalkacağını ikaz etti. Neticede Almanya Ortak Tarım Politikasını kabul etti. Ortak Tarım Politikasının kabulü, Topluluğun gelişmesini önemli derecede etkilemiştir" (14).

---

(13) Communauté Europeenne, en bref Memento du marché commun agricole, p. 10.

(14) Doç. Dr. Turan Güneş, Avrupa Ekonomik Topluluğu - Türkiye Tarımı ve Hububat - Hayvan Ekonomisi A. Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları 424, 1970 Ankara, s. 42.

30 Haziran 1965 - 31 Aralık 1969 dönemi için 1965 Haziranındaki maratonda, Ortak Tarım Politikasının Finansmanı konusunda bir anlaşmaya varmak mümkün olamadı. Müzakereler kesildi ve bu konuda **"kriz"** doğdu. Altılar Bakanları'nın 29 Ocak 1966 da Lüksenburg'daki toplantısında politik tehlike meydana geldi. Fakat hemen akabinde Topluluk, normal yürümeye devam etti.

Mayıs - Temmuz 1966, çalışmalarının sonuçlandırılması:

11 Mayıs 1966: Ortak Tarım Politikasının en dikenli meselesi olan, 30 Haziran 1965 den itibaren masrafların karşılanması konusunda mutabakata varıldı.

Fakat bu mutabakatı bir takvime bağladılar ve asıl mutabakat tasdikinin, henüz gerçekleşmemiş olan süt mamülleri, sığır eti, pirinç, şeker ve nebati yağlı maddeler için tek fiyat tesbitini müteakip; meyve, sebze şeker ve yağlı maddeler pazarını organize eden tüzüklerin kabülünden sonra olabileceğinde anlaştılar. (Ayrıca, Kennedy müzakerelerinin özellikle tarımla ilgili olan hususları hakkında Konsey'in bilgi alması ve incelemesi de gerekiyordu.

Kennedy Round (müzakereleri), Amerika Birleşik Devletlerinin 30 Haziran 1967 de imza ve 1 Ocak 1968 den itibaren birçok tarife indirimlerinin kademeli anlaşmasını kabul ettiği anlaşmadır. Buna göre:

— ABD ve AET'nin birlikte, dünya ticaretinin % 80 ini kapsayan bütün mallar üzerinden tatbik ettikleri gümrük resimlerinin tümünün 5 yıl içinde kaldırılması;

— Diğer madde kategorileri ve geniş mal gruplarını kapsayacak tarzda karşılıklı olarak % 50 gümrük indirimi;

— Tropikal ve Orman ürünlerinde tatbik edilen gümrüklerin ve kotaların ABD'de ve AET kaldırılması veya cüz'i bir nisbete inrilmesi;

—Milletlere, 5 yılda toplam 4,5 milyon ton hububat yardımı yapılması öngörülmüştür.

Bu anlaşma, bilhassa tarım ürünlerinde milletlerarası ticareti geliştirmek için, çok taraflı madde anlaşmaları yapılmasını getirmiştir.

Ortak Tarım Politikası ile ilgili tüzüklerin hazırlanmasında pek çok müşküller doğmuş ve fiyatların gerek Altıların çiftçilerini tatmin edici,

gerek dünya ticaretinde tarımsal ürün satışını kolaylaştırıcı olması için çeşitli problemlerin çözümlenmesi gerekmiştir.

24 Temmuz 1966: Tamamlanmış malî tüzük nihaî durumunu alarak kabul edilmiştir.

Avrupa Komisyonu, bu nihaî müzakerede, her ülkenin problemleri hakkındaki derin malûmatı ve yekvücut olması sayesinde, oynadığı mutavassıt rolü hakkıyla başarmaya lâyık olduğunu gösterdi.

Ortak Tarım Politikasının meydana getirilmesi ve takibi çok büyük gayretlerin sarfını, çetin problemlerin çözümünü ve yüzlerce kişinin (bakanlar, uzmanlar, konsey üyeleri, ekonomik ve sosyal komite üyeleri, Tarım seksiyonu memurları v.s.) çalışmalarını gerektirmiştir ve gerektirmektedir de.

Ortak Pazar Tarım Politikası ile ilgili çalışmaları böylece kısaca izledikten sonra, işleyiş tarzını ve Roma anlaşması tarım bölümü maddeleri esasına uygun olarak hazırlanmış olan Ortak Tarım Politikasının mahiyeti ve neticelerini görelim:

Altıların Ortak Tarım Politikası, özet olarak şu prensiplere dayanmaktadır.

— Ürünlerin, tek ülkenin pazarında olduğu gibi, Ortak Pazar ülkelerinin tümünde serbest mübadelesinin tedricen gerçekleşmesi. (Pazarlar arasında büyük dengesizlikleri önleyecek müdahalelerde bulunarak).

— Ortak Pazar içindeki Avrupalı tarımcıların himayesi (Ortak Pazar ürünlerine öncelik verilmesinin temini ile).

— Bu politikanın, (hasseten pazarlara müdahalenin, tarımsal fazla ürünün topluluk dışına ihracının ve bünye reformunun) gerektirdiği masrafların Toplulukça finansmanı.

Bu Politika, iki Temel Politikayı İçine Almaktadır.

1 — Strüktürel Reformlar: Altı ülkenin tatbik edeceği strüktürel reform programının hazırlanması, uzun zamana ihtiyaç göstermesi ve birtakım tepkilere sebebiyet vermesi nedeniyle bu konuda, üye devletlerce teklif edilecek münferit islâh projelerinin tetkik ve finansmanı tercih edilmiştir.

2 — Ortak Piyasa Nizamı:

Ortak Pazar ülkelerinde de, çiftçilerin geliri, diğer sektör gelirlerinden daha düşük olduğu için, bünyesel reformların uzun vâdeli neticelerini

beklemeğe tahammülü olmayan çiftçilerin, neticelerini çabucak görecekleri bir politika takibi gerekiyordu. Bunun için ortak tarım politikası,

— Tarımsal mahsullerin fiyatlarını yükseltmek,
— Ortak Pazar çiftçilerin dış rekabetten korumak,
— Ve ürün fiyatlarının belli seviyeler altına düşmemesi için müdahale sistemi yolu ile,

Ortak Piyasa nizamını getirmiştir.

Tarım ürünleri fiyatları iki sistem halinde vazedilmiştir:

a) Topluluk İçi Fiyat Sistemi:

Ürünlere yüksek fiyat politikasını tatbik eden bu sistem, Topluluk içinde Ortak Piyasa Nizamına dahil edilen ürünlere tatbik edilmektedir.

Ortak Piyasa Nizamına dahil ürünler:

— Hububat sektörü - Buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır,
— Hayvansal ürünler sektörü - süt, tereyağı, peynir
— Zeytinyağı sektörü
— Diğer yağlı tohumlar sektörü
— Şeker sektörü - şeker pancarı ve şeker
— Sebze ve meyve sektörü - tatlı portakal, mandalin, limon, elma, armut, şeftali, sofralık üzüm, domates, karnıbahar
— Domuz eti sektörü
— Sığır ve dana eti sektörü
— Kümes hayvanları sektörü
— Yumurta sektörü
— Şarap sektörü (*)

a.1. İş'arı veya temel fiyatlar:

— Bu fiyatlar, her yılın ticaret kampanyası başlamadan önce, Komisyon tarafından teklif, Konseyce tasvip edildikten sonra ilân edilir. Çiftçi, ürünlerini takriben kaça satabileceğini bu fiyatlar sayesinde önceden öğrenmiş olur.
— Tavan fiyatı niteliğindedirler.
— Tesbitlerinde, mahsul gruplarının farklı hususiyetleri gözönüne alınarak, değişik kıstaslar kullanılır.

(*) Ortak Pazarda Tarım Bünye ve Politikası İKV, AET/34.

a.2. Müdahale Fiyatları:

— Muhtelif şekilde tesbit edilmekte:

- Birçok tarım ürünleri için, belli değerler,
- Meyve ve sebzeler için, temel fiyatların muayyen % leri.
- Bazı ürünlerde, asgarî alım fiyatı.

Tarımsal ürün fiyatlarının, müdahale fiyatları altına düşmesi halinde, bu düşmeye sebep olan fazla mal, piyasadan çekilerek, piyasa fiyatının temel fiyatla müdahale fiyatı arasında teminine çalışılır.

Bu yüksek fiyat politikası, bazı üretim mallarında devamlı artış meydana getirmiş, beliren stokların finansmanı zorunluğu belirmiştir. (Tereyağı, şeker gibi).

b) Üçüncü Memleketlere Karşı Koruyucu Gümrük Fiyat Sistemi:

Topluluk dahilinde yürütülen fiyat politikası, bu politikaya dahil ürün fiyatlarının dünya fiyat seviyelerinin üzerinde olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple, üye devletler, ithalâtta ortak bir gümrük politikası ve çeşitli tarım ürünleri için farklı sistemler uygulamaktadırlar.

D — Ortak Tarım Politikasının Finansmanı:

Roma Anlaşması, Tarım piyasalarının ortaklaşa teşkilâtlanmasını (Md 40/111) ve bu iş için kurulacak teşkilâtın da amacına erişmesi için bir veya birkaç tarımsal yönelim ve garanti fonunun teşkil edilmesini öngörmektedir. (Md. 40/IV).

Bu madde, çok tartışmalı oturumlar sonunda anlaşmaya konulabilmiştir.

Ortak Tarım Politikasını hazırlama sorumluluğunu taşıyan Komisyon, Tarım Politikasının finansmanı için muhtelif fonlar teklif etmiştir. Bu teklifler neticesinde, Avrupa Tarımsal Yönelim ve Garanti Fonu doğmuştur.

Fon hakkındaki müzakereler 4 Nisan 1962 tarihinde tamamlanmıştır.

Fonun en yüksek karar organı Kansey; icrâ organı Komisyon'dur. AET Parlamentosu, alınacak kararlarda danışma organı durumundadır. Danışma organı olarak çeşitli komiteleri vardır.

Fon, iki kısımdan meydana gelmektedir:

— Tarımsal Bünyelerin islâhı ile ilgili yardımları yapmakla görevli yönelim kısmı.

— Piyasalarınd üzenlenmesi için, fiyat politikası, yoluyla malî yardımda bulunan Garanti kısmı.

Garanti kısmı, piyasa müdahalelerinin ve ihracatta iâde masraflarını karşılar. FEOGA gelirlerinin çoğu bu kısımda kullanılır. Yöneltme kısmı, Tarım strüktününün geliştirilmesine ilişkin masrafları karşılar.

' Uygulanmakta olan tarım politikası sonucu, hızlı bir artış gösteren masraflar, üye devletlere büyük malî külfetler yüklediği gibi, tarım sektöründe arzulanan hedeflere varılması mümkün olamamıştır. Bundan ötürü 1970 yılında nihayet bulacak bu politika yerine ikame edilmek üzere yeni bir reform politikayı üzerinde çalışmalar başlamıştır" (*).

IV — TÜRKİYE — AET İLİŞKİLERİ

Komşumuz Yunanistan, AET ile bir ortaklık kurmak için 8 Haziran 1961 de AET'ye müracaat etmiş bu isteği 1961 de kabul edilmiştir.

Yunanistan bu müracaatını yaparken, AET'nin nihaî gayesinin siyasî birlik'e gitmek olduğunu da biliyordu veya hiç olmazsa şimdi bilmektedir. Nitekim Yunan Sanayiciler Birliği Başkanı Mavropolus, yaptığı bir Brifing de muhtelif sorulara cevap vermiş ve bu arada AET'nin ulusal özerkliğe pek önem vermediği sorusuna cevabında "Batı'da yeni gelişen esnek ulusal özerklik görüşünü benimsemek pahasına da olsa "Avrupa Federasyonu" içinde yer almamız icap eder. Bu özelliği TARİHİ gelişimin bir neticesi olarak da kabul edebiliriz. İlk çağlarda özerk şehir devletleri, sonraları bugünkü devletler halini almıştır. Bugünkü ABD örneğinde olduğu gibi devletlerin birleşmesiyle esasen büyük federasyonlar devrine geçilmiştir" (*) diyerek Avrupa Siyasî Birliği içinde bir eyalet olmayı kabul ettiğini belirtmektedir.

Türkiye ise, Yunanistan müracaat etti, biz de Topluluğa katılmazsak pazarımızı kaybederiz düşüncesi ve AET ile ortaklığı bir kredi sağlama aracı olarak mütalâa etmiştir. Bu düşüncelerle Türkiye, 8 Haziran 1959 da AET ile bir Ortaklık kurmak için müracaat ettiği tarihlerde değil,

(*) İKV Haber Bülteni, 19/9/1970, s. 6.
(*) A.g.e. AET/34, sahife 119.

hattâ Ankara Anlaşması imzalandığı zaman bile AET hakkında derinliğine bir inceleme yapmış ve konuyu kamu oyuna maletmiş değildi. Resmî bir belge olan Dış İşleri Bakanlığı yayınındaki şu sözler bunun en açık delilidir.

".....· Diğer taraftan, Müşterek Pazarın mahiyeti ve bilhassa iç çalışmaları hakkında memleketimizde müracaat edebilecek bir kitap veya etüd ise mevcut değildir" (**).

Türkiye'nin müracaatı, 12 Eylül 1963 de Ankara'da, AET ile Türkiye arasında Ankara Anlaşması'nın imzalanması ile neticelenmiştir.

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, tam üyelik için 3 devre koymaktadır:

— Hazırlık dönemi,
— Geçiş dönemi,
— Son dönem.

Hazırlık dönemi süresi, geçici protokolda öngörülen usullere uygun uzatma dışında 5 yıldır. Bu süre Ortaklık Konseyi kararı ile 5 yılı geçmeyecek bir süre daha uzatılabilir. (1974 yılı sonuna kadar). Hazırlık dönemi boyunca Türkiye, geçiş döneminden itibaren kendine düşecek yükümleri yerine getirebilecek güce erişmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirir. Türkiye bu dönemde hiçbir yükümlülük yüklenmemiş, Topluluğun Türkiye'ye tek taraflı yardımları öngörülmüştür. Eğer bu dönemde Türkiye, ileri dönemlerdeki yükümlülüklerini yerine getirecek güce erişmezse 10. seneden sonra Konsey, nihaî rejimi kararlaştıracaktır. Katma protokol, akit taraflarca imzalanacak ve herbirinde uygulanması gereken Anayasa usullerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girecektir.

Geçiş dönemi ise Türkiye'ye yükümlülük yüklemekte ve geçiş dönemine girişten itibaren Anlaşma, geriye dönülmeye mümkün olmayan ve millî yetkileri tedricen Konseye devredici bir hali vardır. Nitekim Anlaşma "Geçiş dönemi süresi, birlikte öngörülecek istisnalar saklı kalmak üzere, 12 yılı geçemez. Bu istisnalar, GÜMRÜK BİRLİĞİ'nin makul bir süre içinde kurulup tamamlanmasına engel olamaz (M. 4/2)" demektedir.

(**) Dışişleri Bakanlığı, Bakanlıklararası Dış İktisadî Münasebetler Komitesi Daimî Sekreterlik Müşterek Pazar ve Türkiye (1957 - 1963), Daimî Sekreterlik yazısı.

Hazırlık dönemi boyunca AET'nin Türkiye'ye tanıdığı kolaylık ve avantajlar:

— Anlaşmaya ekli 1 nolu protokolun 2. maddesi ile, Ortak devletlerin herbirine tütün, fındık, kuru üzüm, kuru incir kontenjanları tesbit edilmiştir. Ortak devletler, bu kontenjanlara Ortak Gümrük Tarifesinin aynen tatbikini kabul etmiştir (*).

Ancak fındık hariç, tanınan kontenjan miktarlarının dahi son yıllara kadar kullanılamamıştır.

— 1 Aralık 1967 tarihinde, Konsey kararı ile Türkiye'ye bazı ek imkânlar tanınmıştır (*):

a) Üye mamleketler 1200 ton balık için yıllık tarife kotası açmıştır. Bu kota sınırları içinde her üye memlekette uygulanacak gümrük tarifesi, ortak gümrük tarifesinin yarısıdır. Ayrıca orkinos, kerevides, istakoz, yengeç, karides ve mürekkep balığı için de, tesbit edilen muayyen miktarlarda, üye memleketlerin diğer üye memleketlerden aynı ürünler ithalâtında tatbik ettikleri gümrük tarifesi uygulanacaktır.

b) 6000 hl. ye kadar ithâl edilecek kalite şarabına herbir üye memleketin uyguladığı ortak gümrük tarifesinin yarısı uygulanacaktır. Hem balık ve hem de şarap için yukarda belirtilen uygulamalar, Toplulukta ortak balık ve şarap politikası yürürlüğe girinceye kadar tatbik edilecektir.

Bu yıl AET Ortak Şarap Piyasa Nizamı yürürlüğe girdi. Ancak, Türkiye ile Ortak Pazar arasında, Bu Ortak Piyasa Nizamının nasıl işleyeceği henüz tesbit edilmemiş olduğundan, işleyiş tarzı tesbit edilinceye ve en geç 31 Aralık 1970 tarihine kadar eski kontenjan ve kolaylıkların işlemesi AET komisyonunca kararlaştırılmıştır (**).

c) Her yılın 18 Haziran ve 17 Temmuz arasında bir dönemde topluluğun ithâl edeceği sofralık üzüme, ortak gümrük tarifesinin yarısı uygulanacaktır.

d) Taze portakal, mandalin, klemantin ve taze limon, ortak gümrük tarifesinden % 20 noksanı ile ithâl edilecektir.

(*) Tanınan kontenjan miktarları ve yaptığınız ihracat sondaki tabloda gösterilmiştir.

(*) Doç. Dr. Turan Güneş. AET - Türkiye Tarım ve Hububat - Hayvan Ekonomisi, Ziraat Fakültesi Yayınları 424, sahife: 50.

(**) İKV Haber Bülteni, 3/10/1970, s. 1.

e) 1 Temmuz 1968 den sonra, 75 tona kadar havlu bezi ve 105 ton pamuklu dokuma için ortak gümrük tarifesinin yarısı uygulanacaktır.

f) Ortaklık Konseyinin karara ulaşmasından hemen sonra el işi Türk halılarına indirimli dış tarife tatbik edilecektir.

Bütün bu avantajlara rağmen, AET'nin toplam ithâlatında Türkiye menşeli tarım ürünleri ve gıda sektörleri ürünleri payı % 1.52-1.79 arasında oynamaktadır ve Türkiye'nin AET'ye ihracat yüzdesi azalmış, AET'den ithalât % si artmıştır.

Ayrıca, AET Ankara Anlaşmasının yürürlüğe girişini izleyen ilk beş yılda Türkiye'ye toplam olarak 175 milyon dolarlık kredi vermiştir (*).

"Hazırlık döneminde ekonomik güçlenmenin bir kriteri olarak Türk Ekonomisinin dışa bağlılık durumundaki değişme, ya da kısıtlayıcı ithalât rejiminden daha liberal sisteme geçiş, pek olumlu sonuç vermemiştir.

Türkiye'nin hazırlık döneminde birinci 5 yıllık plânda ve yıllık programlarda öngörülen ihracat artışına ulaşılmadığı, tarıma dayalı ihracat bünyesinin önemli dreecede değişmediği, dış ödemeler dengesizliğinin giderilmediği, % 7 kalkınma hızının tam olarak gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Geçiş dönemine girişte ekonomik güçlenme başlıca faktör olarak mütalâa edildiği takdirde, Topluluğa yönelen ihracatta (toplam değer olarak) bir miktar artış dışında, hazırlık döneminin bu şartlarının geçiş dönemine girmeyi tam olarak teşvik ettiğini söylemek güç olmaktadır" (*).

Kaldı ki "1950-54 devresinde himayecilikten liberal sisteme geçilmiş, Türkiye'nin OECE'ye dahil memleketlerle olan dış ticareti takriben % 75 serbest bırakılmıştı. Bunun neticesi olarak ithalât, 1950 den itibaren şiddetle artış göstermiştir. 1954 yılından itibaren bu liberal sistemden tamamen uzaklaşılmıştır. İlkin ithalâttaki liberasyon durdurulmuş, sonra da yeni yeni tahditler tanınmaya başlanmıştır" (**).

Durum böyle olduğu halde Türkiye, 16 Mayıs 1970 den beri, aday üyelik organlarının hemen her toplantısında müzakereye geçilebilecek asgari sürede, Türkiye ile geçiş dönemi katma protokolunun yapılması

Not : Hazırlık Dönemi içinde Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi bir Tablo halinde Ek: . . . . . de verilmiştir.

(*) Bkz. : Doç. Turan Güneş, Ortak Pazar ve Türkiye Tarımının Meseleleri, s. 13.

(**) Halûk Cillov, Türkiye Ekonomisi, s. 135 - 136.

(**) A.g.e., s. 52.

doğrultusunda devamlı olarak kararlar aldırtmıştır. Böylece Konsey toplantısında, Hazırlık döneminin bir süre daha uzatılmaması kararlaştırılmış ve 1967 yılı Şubat ayında "Geçiş Dönemi Şartlarını İnceleme" toplantılarına başlanmıştır. Bu arada DPT tarafından AET ile ortaklığın geçiş dönemi ile ilgili olarak "Katma Protokol Müzakereleri ile ilgili Ön Talimat" hazırlanmış ve bunun yürürlüğe konması Bakanlar Kurulunun 15.3.1969 gün ve 6/11496 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Geçiş dönemi ile ilgili çalışmaların, 22 Temmuz 1970 de Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi Toplantısında, Geçiş Dönemi Şartları üzerinde mutabakata varılmıştır.

(Anlaşma hakkında geniş malûmat verilmemekle beraber, Geçiş Dönemi şartları hususunda bildiriyi İKV Haber Bülteninde neşredilen Ortaklık Konseyi Bildirisinden temin edebilmiştir.)

Türkiye AET Ortaklık Konseyi'nin 22 Temmuz 1970 Çarçamba günkü toplantısı, Ortaklığın geçiş dönemine intikaline ilişkin katma protokol tesbiti gayesiyle yapılan müzakerelere tahsis edilmiştir.

Mutabakata varılan hususlarda, yalnız tarım üzerindeki esasları ve kanaatları şöylece sıralayabiliriz:

— "Tarım alanında, Türkiye'nin 22 yıllık bir süre içinde, tarım politikasını, toplulukla arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımını gerçekleştirmek üzere uygulaması zarurî olan ortak tarım politikası tedbirlerini kabul edebilecek şekilde topluluk tarım politikasına uydurması öngörülmüştür.

— AET-Türkiye arasında karşılıklı olarak birbirlerine ORTAKLIK KONSEYİ'nce tesbit olunacak TERCİHLİ REJİM uygulanacaktır.

— Türkiye'ye Geçiş Dönemi başından itibaren tarım ürünleri ihracatının % 90 ninden fazlasını kapsayan avantajlar tanınması öngörülmüştür.

— Tütünde, katma protokolün yürürlüğe girişinden itibaren bu sektördeki Topluluk Ortak Piyasa nizamı çerçevesinde tam gümrük muafiyeti uygulanması karşılaştırılmıştır.

Ancak, Topluluğun tütün üretici ülkeleri, kendi yönlerinden anlaşmaya bir koruma maddesi eklemişlerdir. Türk tütünlerine verilen kolaylık, bu üreticilerin satışlarını zorlaştırırsa, AET Konseyi ve Komisyon, durumu inceleyecekler ve gerektiğinde tedbir alabileceklerdir.

— Öteyandan narenciyede, Türk ihracatçılarının belli bir arz fiyatına uymaları kaydıyla tercihli bir rejim tanınmıştır. Bu rejim portakal'da % 40, limon, mandalina, klemantin ve satsumada ise % 50 oranında gümrük indirimidir.

— Zeytinyağında Türkiye 100 kg. da 4.5 dolarlık bir iktisadî kolaylık ve buna ilâveten yarım dolarlık bir ticarî kolaylıktan faydalanacaktır.

— Yeni malî protokol, 195 milyon dolarlık bir meblâğın, 5,5 yıl sürecek bir dönemde Türkiye'ye tahsisini öngörmekte.

Yukarıda, tarım konusunda anlaşmaya varılan hususlar incelendiğinde görülür ki, tarım konusunda devamlı himayeci tedbirler alan Topluluk, önceleri Türkiye'den sadece sınaî ürünlerde tedrici gümrük indirimi talep ederken, şimdi surproduksiyonlarını nazarı dikkate alarak, 22 yıl içinde de olsa, tarım ürünlerinin serbest dolaşımını öngörmektedir.

Aslında Roma Anlaşmasında genel esaslariyle tarım politikası belirtilmiş ise de, bu esaslardan hareket ederek tatbik edilecek politika sabit olmamaktadır. Yoksa Türkiye tarımında da problemler yine prodüktivite artımı, çiftçi gelirinin yükseltilmesi, müstehlike makul fiyatla ürün temin etmek gibi 3 esas noktada toplanabilir. Ancak bu hedeflerin gerçekleşmesinde takip edilecek politikalar memleket şartlarına göre hazırlanmak ve çok daha himayeci olmak zorundadır.

Tanınan kolaylıklara gelince, hazırlık döneminde Türkiye'ye tek taraflı tanınan kolaylıklarla; bu dönemde yükleneceğimiz mükellefiyetlere karşı ek olarak alınmış tavizler karşılaştırılırsa hiç de fazla ehemmiyetli olduğu iddia edilemez.

Meselâ zeytinyağ konusunda, anlaşmalı 3 ülkelerden bazılarına tanınan avantaj kadar bile tanınması, AET'nin Türkiye'yi görüş açısını ortaya koymaktadır. Keza narenciyede Kuzey Afrika ülkelerine tanınan gümrük tarife indirimi Türkiye'den daha fazla olup % 8 0dir.

V — SONUÇ:

1 — Türkiye ile AET'nin ekonomik, sosyal, kültürel yapıları çok farklıdır. (Ekonomik farklılığı belirten rakamlar tablolar halinde ekte verilmiştir). Bu farklılığa rağmen, Türkiye'nin ekonomisini geliştirmesi için tedrican rekabete açılması ve himayecilikten vazgeçmesi tavsiye edilmektedir. Halbuki,

"Piyasa genişlemesinin birbiriyle temas haline getirdiği muhtelif mıntıkalar veya memleketler arasında sosyal ve ekonomik inkişaf seviyesi bakımından olduğu kadar, malî kapasiteler bakımından da büyük bir benzerlik mevcut ise o takdirde REKABET şartları arasındaki farklar pek önemli değildir. Bundan başka sermaye ve işçi hareketleri, bütün kolektivitelerin gelişmesi istikametinde kolayca ve müsbet bir rol oynayapabilecektir." (*)

— AET birçok tarımsal üründe yeterliliğe ulaşmış ve birçoğunda da yeterliliği aşmıştır. Şeker, süt mamûlleri, sebzeler, tereyağ gibi yeterliliği aşarak surplus'ların meydana geldiği ürünlerde, değil AET ile rekabet etmek, bu mahsullerde fazlasıyla açığımız var. (Nitekim Avrupa Komisyonuna yaptığımız teklifte 4000 ton süt tozu, 2000 ton tereyağ yardımı istedik İKV, 25.4.970). Bunların Türkiye'ye akışı sütçülük ve kümes hayvancılığını aksatabilir.

3 — AET Konseyi, Türkiye'nin ikinci döneme gecikmesinden endişe duyduğu (İKV Haber Bülteni Sayı 188); DPT'nin Ortak Pazar'a girmenin Türkiye'nin menfaatine olmayacağını belirten raporu (İKV 192) mevcut olduğu; Yeni tarım statüsüne göre, Amerika'dan çok ucuza aldığımız buğdayı, AET'den daha pahalı alacağımız, Komisyon üyesi Dahrendorf tarafından da teyit edildiği (İKV 12.9.970); Ortalık komisyonu raportörü Wohlfart yaptığı konuşmada Ortaklığın SİYASİ YÖNÜNÜ açıklamış ve Türkiye'ye istenilenlerin karşılığı sayılabilecek önemde gerçek avantajlar sağlanması gereklidir. (İKe 188) dediği Ve Ortak Pazarı'ı sarsan ciddı problemler sık sık tezahür ettiği halde Türkiye'yi hazırlıksız olarak bir an önce Ortak Pazar Geçiş Dönemi içine sokmak gayretleri anlaşılamamıştır.

4 — Türkiye Ortak Pazara girsede girmese de, millı ekonominin her sektöründe ve konumuzla ilgili olarak hasseten tarım sektöründe, üretim, fiyat, pazarlama ile ilgili bütün detayları içine alan bir tarım plânı (yeşil plân) yapmak ve bu plânı gerçekleştirici müesseseleri kurup organizasyonlarını sağlamak mükelefiyetindedir. Hassaseten Geçiş Dönemine girmek için katma protokolu yürürlüğe koymak mevzubahis olduğunda bu durum vazgeçilmez bir şarttır.

5 — Hazırlık Döneminden geçiş dönemine girince yukarıda sıralanan hususlardan başka meselâ Fransızca baş harfleriyle FEOGA (Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönetim Fonu)'dan istifade etmek hatıra gelebilir. Gerçekten gitgide genişleyen bu fondan ortak ülkelerin tarımcıları büyük çapta istifade etmektedirler. Meselâ fondan yalnız süt ve süt mamûllerine

(*) DENİAU, A.g.e., s. 33.

1968/1969 yılı için ayrılan para 630 milyon dolardır. Yalnız tereyağın payı ise 170 milyon dolardır. Surplusların bu politika ile daha da artacağı tahmin edilebilir. Peki Türkiye'nin bu imkânlardan Geçiş Döneminde istifade etmesi söz konusu olabilir mi? diye bir soru daha hatıra gelebilir. Maalesef mümkün olamıyacağı anlaşılmaktadır. Çünkü Yunanistan'ın bu hususiaki teklifi, Atina Anlaşmasının 35. maddesinde zikredilen ahenkleştirmenin 6 lar ile Yunanistan'ın hukuken müstekil tarım politikasına sahip olacakları şeklinde tefsir edilerek, Yunanistan'ın fona iştirâk edemeyeceği gibi fondan da istifade edemeyeceği şeklindeki bir ifadeyle reddedilmiştir. (*)

6 — Bir kısım mahsullerimize tanınan avantajların (zeytinyağındaki gibi) AET ile ikili ticaret anlaşması yapan devletlere tanınanların da altında oluşu, AET'nin Türkiye'ye daha şimdiden tutumunun nasıl olduğuna dair ibret verici bir misâldir. (Meselâ Tunus zeytinyağlarına 100 kg. da 5 dolarlık bir iktisadı kolaylık ve buna ilâveten yarım dolarlık ticarî kolaylık tanınması gibi, IKV, 24.10.970)

7 — Bütün bunlar bir yana, Amerikan Senatosuna sunulan Yeni Ticaret Kanununun da büyük çapta koruyucu hükümler getirme zorunluğu duyulmuşken, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin dış ticaret politikasında mutlaka himayeci politika izlemesinin en uygun yol olacağı iktisat iliminin emridir.

Şu var ki, tahditler ve gümrük vergileri ile himayeci bir politika, iç sektörlerin gelişimni sağlayan ciddı ve şumullü diğer tedbirlerle birlikte yürütülmedikçe süratli bir kalkınma sağlamak imkânsızdır.

8 — Bütün bu şartlar gözönüne alındığında, yapılacak ilk iş, henüz geçiş dönemine girmenin ve bunun şartlarını tesbitedecek katma protokolu kabul etmenin zamanı olmadığını idrak ederek, hiç olmazsa hazırlık döneminin uzatılması ve bu uzatma dönemi içinde takip edilecek yolun daha ciddiyetle incelenmesi temin edilmelidir. Bunlar mümkün olmadığı takdirde tarımsal ihraç ürünlerimize rakip Yoğoslavya, Kıbrıs, İspanya gibi ülkelerde yapılan ikili anlaşmalar karşısında durumumuzu ve yerimizi tesbit edip bir takım teklifler ileri sürerek hiç değilse diğer üçüncü ülklere nazaran daha rüçhaniyetli bir mevki almamız sağlanmalıdır. Aksi takdirde hazırlık süresi uzatılarak alınacak tedbirler için zaman kazanılmalıdır.

9 — Türkiye'de uzun yıllar sadece hububat ve şeker pancarına malî yardım yapılmış, Tekel de çay ve tütünü monopol olarak almış, ancak di-

(*) Hasan Tahsin Erol, AET Ülkeleri Tarım Palitikaları Karşısında Türkiye Tarımı. MPM Konferansı.

ğer tarım mahsullerinde çiftçiye iyi bir gelir temin edecek bir sistem yerleştirilmemiştir. Değil yalnız Ortak Pazarda, Ticaret yaptığımız diğer dünda milletleri arasında lâyık olduğumuz yeri alabilmek zorunluluğu vardır.

Bu arada Geçiş dönemi içinde Tarımsal ekonomi açısından başka sorunlar da vardır.

10 — Türkiye'de herhangi bir sektör veya işletme seviyesinde ekonomik analiz yapmak ve belli bir politika takip edebilmek için gerekli veriler bulunmamaktadır. Milletlerarası mukayeselerde kullanılacak mevcut, istatistiki veriler ise farklı metodlarla toplanmış olması nedeniyle büyük güçlükler arzetmektedir. Verileri, AET'nin üzerinde çalıştığı istatistiki metodlara uygun tarzda sağlamak için, DİE'nin konuya derhal girmesi gerekir.

11 — Döviz rezervlerinin teşekkülünde, ziraî mahsullerin ihracatı başta gelmelidir.

12 — (*) İster geçiş dönemine geçilsin ister geçilmesin veya Hazırlık Döneminde bir süre daha kalınsın veya kalınmasın, Türkiye tarımında mutlaka alınması lâzım gelen bazı ıslâhat tedbirleri yanında verimin artırılması, ürünlerin pazarlanması, tarımsal kooperatifleşme, eğitim, bazı muafiyetlerle teşvik ve subvansiyon politikalarının uygulamaya konulması şarttır. Maalesef sayılan bu hususlardan hiç birine ciddı bir şekilde memleketimizde yer verilmediğini görmekteyiz. Her şeyden önce kanun ve mevzuat meselesinden başlanarak aşağıdaki tarımsal problemlerin çözülmesi gereklidir.

— Optimal büyüklüğünün üstünde ve management sorunu olan işletmelerden başlanarak topraksız çiftçilere toprak dağılımını ve parçalı arazilerin toplulaştırılmasını bünyesinde bulunduracak (Toprak Reformu) ve her türlü toprak muhafaza, sulama ve drenaj tedbirlerine yer veren ve ürünlerin iç tüketim ve kabili ihracat durumlarına göre ekolojik sınırlarının tesbit edilerek ve bu arada alt yapı hizmetleri ile birlikte verimi artırıcı input yatırımlarının, iyi tohum gübre, ilâç su vb. eğitimin, tarımsal hizmetlerin koordinasyonunun en rasyonel şekilde ve sür'atle uygulamaya konulması lâzımdır. Aksi takdirde bundan sonraki dönemlerde Ortak Pazar ülkelerinin tarımsal ürünlerine de gümrük kapılarımızı açarak tarımımızın büsbütün gerilemesine imkân hazırlamış olacağız. Esasen büyük bir kısım geniş arazi sahibi çiftçiler de Toprak Refor-

(*) Hasan Tahsin Erol, AET Ülkeleri Tarım Politikaları Karşısında Türkiye Tarımı. Millî Prodüktivite Merkezi Konferansları, Gürsoy Basımevi 1969.

munun çıkarılmasını beklemektedirler. Bu itibarla Toprak reformu kanunu bir an önce çıkarılmalıdır.

— Ürün cinslerine göre merkezî ve entegre tarımsal pazarlama örgütlerinin veya Bordlarının kuruluş kanunları hazırlanarak sür'atle Meclislerden geçirilmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

— Tarımsal alt yapı hizmetleri ve tarım kesiminin ıslâhı için gerekli finansmanın sağlanması bakımından gerek tarımsal kazançlar ve gerekse arazi vergilerinin yeniden gözden geçirilerek bir Tarımsal Vergi Reformu hazırlanıp kanunlaştırılmalıdır.

— Tarım sektöründe verimin arttırılmasını hedef tutan ve âdil çalışma şartlarını düzenleyen bir Tarım İş Kanunun tedvin edilerek uygulamaya konulmalıdır.

— Türkiye'de halen 4-5 değişik kanunî mevzuata konu olan Tarım Satış, Tarım Kredi, Köy Kalkınma, Toprak-Su, Pancar Ekicileri ve diğer tarımsal kooperatiflerin tek bir mevzuata bağlanarak, bölgesel teşkilâtları olan ve pramit bir örgütlenmeye yer veren bir Tarım Kooperatifleri Kanunu için hazırlıklara geçilmeli ve her kooperatife ihtisas alanına göre teknik bir mütehassıs, maaşı devlet tarafından verilerek, müşavir olarak atanmalıdır.

— Tarım Bakanlığı hizmetlerinin sür'atle reorganizasyonu ve bünyesinde ilâveten bir Ziraî Ekonomi Enstitüsünün kurulması ve bu arada FAO Uzmanı Osara'nın Raporundan yararlanarak erozyon ve orman korunması yanında orman ürünlerinin değerlendirilmesini ve kütle ağaçlandırmayı da hedef alan bir Orman Kanununun çıkarılması lâzımdır.

— Türkiye Balıkçılığını disipline edecek ve Ortak Pazar ülkelerinde olduğu gibi su ürünlerinin Auction'larda mecburi olarak satılmasını öngören bir Su Ürnleri Kanununun Çıkarılmasıdır.

— Aydınların köye gitmesine imkân sağlayacak bir sistemle birlikte toplum kalkınması çalışmalarına yeniden hız verilmelidir.

— Tarımsal eğitimin işletmelere sokulacak tarzda tedviri, çiftlik kayıtları ve çiftlik analizleri için özel programlar hazırlanması ve Fransa'daki (Maison Familiale) adını alan Tarım Halk Okullarına benzer okuların ihdası ve Ziraat Odalarının politikadan uzak tutularak çiftçi eğitiminde bu Odalardan yararlanılması gereklidir.

— Tarım Bakanlığında bir Ortak Pazar Gurup Başkanlığı ile Başbakanlık'a bağlı bir Ortak Pazar Koordinasyon Müsteşarlığı veya Genel Müdürlüğü kurularak hizmetlerinin koordinasyonu tedvir olunmalıdır.

Şimdi yukarıdan beri sıraladığımız bu tarımsal dâvaların halli için kanun ve mevzuatları bir an önce çıkararak uygulamaya koymazsak yorgun bulunan topraklarımız hiç bir ıslâhat tedbiri alınmadan olduğu gibi kapkaç usulü azamî verim sağlanması için sömürülecektir. Bunun sonucu erozyon ve diğer sebeplerle artan nüfusun beslenmesi için ileriki yıllarda çok daha büyük miktarda gıda ithâli cihetine gidilecek ve bu hal istikbâlimizi karanlıklara sürükleyecektir. Esasen Roma Anlaşmasının Ortak Tarım Politikasına ilişkin 39/1 maddesi de tarımsal prodüktivitenin artırılmasından başlayarak çiftçilerin gelir seviyelerinin yükseltilmesini, ürün fiyatlarının istikrarını tarımda kullanılan malların kolayca sağlanmasını, ve tüketicilere ürünlerin makul fiyatlarla intikâlini öngörmektedir. Yukarıda sıraladığımız Ortak Pazar karşısında ülkemiz tarımı için 10 madde temel sorunlar olarak ortaya getirilmiştir. Bunların yanında daha bir kısım tali sorunlar da sıralanabilir. Ancak topluluk ülkeleri ile rekabet edebilmemiz ve sosyal ve ekonomik şartlarımızın harmonizasyonu için şimdiden bu temel sorunlara ciddı olarak eğilmek lâzımdır.

Ancak şöyle düşünenler ve şu şekilde fikre sahip olanlar da bulunabilir; her ne kadar biz Hazırlık Döneminden Geçiş Dönemine girmek için süreyi uzatsak bile nasılsa ikinci bir 5 yıl sonunda da hiç bir kıpranışta bulunamayacağız. Bu itibarla, riskli bir iş olmasına rağmen gözümüzü karartıp topluluğa girelim, bizler millet olarak felâketlerle karşı karşıya kalmayınca gözümüzü açmakta ve yerimizde saymakta ısrar etmekteyiz. Belki bu davranış bizi kamçılar, silkiniriz ve ancak böyle bir teşebbüsle yapabilirsek bir şeyler yapabiliriz. Ancak bu fikir gerçekten büyük sorumluluğu gerektiren çok riskli bir düşünce tarzıdır. Artık olan olmuştur. Geleceğin Ortak Pazara ilişkin işlerini ise kalkınma plânları içinde detaylı olarak programlayıp derhal işe girilmesi lâzımdır, kanaatindeyiz.

VI — ÖZET:

- Avrupa Ekonomik Topluluğu veya Ortak Pazar, Altı Avrupa Ülke tarafından (Belçika, Hollanda, Luxemburg, Almanya, Fransa, İtalya) 25 Mart 1957 tarihinde Roma'da imzalanan ve 1 Ocak 1958 de yürürlüğe konan Anlaşma ile kurulmuştur.

  Ortak Pazar, aslında çok uzun tarihî geçmişi olan "Birleşik bir Avrupa Devleti" kurma çabalarının bir neticesi olup, hedef Siyasî Birliktir.

  Roma Anlaşması ile üye ülkeler arasında önce bir gümrük birliği öngörülmüş ve halen gerçekleştirilmiş olup bunun yanısıra Topluluğa dahil ülkelerin ekonomik ve sosyal harmanizasyonuna çalışılmaktadır.

- Roma Anlaşması'nın 38 - 47. maddeleri tarıma ayrılmıştır.

  Ortak Tarım Politikasının amaçları şöyle belirtilmiştir:

  — Teknik ilerlemeyi tarımsal üretimi, üretim faktörlerini geliştirmek, prodüktiviyeti artırmak,
  — Tarımsal nüfusun gelirlerini artırarak hayat seviyelerini yükseltmek,
  — Tarımsal madde piyasalarında fiyat istikrarı sağlamak,
  — Tarımsal maddelerin tedarikini emniyet altına almak,
  — Tüketicilere yapılan satışlarda makul fiyatlar tesbit etmek.

- Anlaşma bu gayelere ulaşmak için:

  — Tarım piyasalarının ortaklaşa teşkilâtlandırılmasını
  — Bu piyasa teşkilâtlanması ile ilgili bütün tedbirleri, özellikle,
  — Fiyat tanzimi,
  — Maddelerin üretim ve ticarette kıymelendirilmesiyle ilgili subvansiyonlar ihdasını,
  — Stok teşkili ve devrini,
  — İthalât ve ihracatta istikrar teminini hedef almayı,
  — ASGARİ FİYAT'la ligili şartlar sayesinde tarımı bir derece HİMAYE etmeyi,

— Üye Devletler arasında uzun süreli anlaşmalar imzalanarak Ortak Pazar içinde MÜBADELELER'in geliştirilmesini,
— Bir veya birkaç ziraî oryantasyon ve garanti fonunun teşkil edilmesini öngörmüştür.

Bu nedenle 3-11 Temmuzda STRESA'da konferans tertiplenmiş. Konferansta Ortak Tarım Politikası'nın gerçekleşme şartları genel hatları ile ortaya çıkarılmıştır.

Ortak Tarım Politikası ile ilgili ana meselelerin çözümü ile yükümlü Komisyon, Tarımsal FİYATLAR, tarımsal bünyeler üzerinde çalışma gereğine karar verdi. Bu karardan sonra Komisyon, Ortak Tarım Politikası ile ilgili metinleri hazırlamaya başladı ve 24 Temmuz 1966 da neticelenerek Ortak Tarım Politikası metinleri meydana çıktı.

Ortak Tarım Politikasının esas prensipleri özetle şöyledir:

— AET ülkelerinin tümünde, tarımsal maddelerin serbestce mübadelesini tedricen geliştirmek,
— AET tarımcılarının himayesi,
— Tarım politikası masraflarının toplulukça finansmanı.

Bu prensiplere müstenid olarak iki temel politika güdülmektedir:

I — Strüktürel Reformlar: Üye Devletlerce teklif edilecek münferit projeleri, tetkik ve finanmanı şeklinde yürütülmekte.

II — Ortak Piyasa Nizamı.

AET çiftçisine yüksek fiyat ödeyerek dahilde refahını; dışa karşı da AET çiftçisini koruyucu nitelikte ithal mallarına yüksek fiyat uygulayıcı bir politikadır.

Türkiye AET İlişkileri

8 Haziran 1959 da AET ile Ortaklık kurmak için Türk Hükümeti müracaat etmiş ve bu müracaat, 12 Eylül 1963 de, Türkiye ile AET arasında, Ankara Anlaşmasının imzalanması ile sonuçlanmıştır. Anlaşma 1 Aralık 1964 tarihinden beri yürürlüktedir.

Anlaşma gereğince Gümrük Birliğinin tesisi için 3 dönem öngörülmektedir.

— Hazırlık dönemi: Normal süresi 5 yıldır. 5 yıl daha uzatılma imkânı vardır. (1974 yılı sonuna kadar). Bu dönemde Türkiye'nin, Toplulu-

ğun yardımı ile, Geçiş Döneminde yükleneceği vecibeleri yerine getirebilecek ekonomik güce ulaşması öngörülmektedir. Bu dönemde geleneksel ihraç ürünlerimize tütün, fındık, kuru üzüm, k. incir gibi kontenjanlar yanında, ilk 5 yılda 175 milyon dolarlık kredi verilmiştir.

— Geçiş Dönemi: Türkiyeye de vecibeler yüklenen devresi olup süresi 12 veya 22 yıldır. Bu dönemin özelliği, topluluğa girildikten sonra anlaşmadan dönülmemesidir. Geçiş Dönemine girmek için Türk Hükûmetince karar verilmiş, ancak resmen Geçiş Döneminin başlaması için henüz katma protokol imzalanmamıştır.

— Son dönem; Gümrük Birliği'ne dayanır. Bu dönemde entegrasyon gerçekleşmiş olacaktır.

Geçiş Dönemi ile ilgili çalışmaların 22 Temmuz 1970 tarihinde Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Geçiş Dönemi şartları üzerinde mutabakata varılmıştır.

Bu mutabakatta tarımla ilgili hususlar özetle şöyledir:

— Türkiye-AET arasında, 22 yıllık sürede, tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ve Türkiyenin Topluluk Tarım politikası tedbirlerini kabul etmesi.

— AET-Türkiye, ORTAKLIK KONSEYİ'nce tesbit olunacak tercihli rejimin uygulanması,

— Narenciyede, Türk ihracatcılarının bellî bir arz fiyatına uymaları kaydıyla tercihli rejim, portakalda % 40, limon, mandalina, satsuma, klemantinde % 50 oranında gümrük indirimi.

— Tütünde, AET tütün üreticilerinin satışlarını zorlaştırdığında AET Konseyi ve Komisyon'un buna karşı tedbir alması şartiyle, AET Ortak Piyasa nizamı çerçevesinde Türk tütünlerine tam gümrük muafiyeti uygulanması.

— Zeytinyağında Türkiyeye 100 kg da 4,5 dolarlık bir iktisadî yardım ve buna ilâveten 0,5 dolarlık ticari kolaylık,

— Yeni malî protokolle 5.5 yılda 195 milyon dolar kredi verilmesi.

Bunlara karşılık Türkiye sanayi sektöründe, karşılıklı bazı tavizlerde prensip anlaşmasına varılmış olacaktır.

Kısaca;

1 — AET ülkelerine nisbetle, ekonomik ve yönden çok farklılık gösteren Türkiye'nin, iç ve dış sektörlerde gerekli tedbirler almadan rekabete açılması, zararına olabilir.

2 — Birçok tarımsal ürünlerde yeterliliği aşmış ve stokları birikmiş AET ürünlerinin özellikle tereyağ, peynir ve tavuk etinde serbest dolaşımı (22 yılda da olsa) Türkiye tarımını bu alanda baltalayabilir.

3 — Türkiye, AET ye girmese de tarımla ilgili bütün detayları içine alan bir tarım plânı yapmak ve bunu tatbike koymak mecburiyetindedir. AET'ye girmek söz konusu olunca bunun çabuklaştırılması mecburiyeti vardır.

4 — FEOGA'dan Türkiye'nin faydalanması prensip itibariyle düşünülemez.

5 — Bazı mahsullerimize tanınan avantajlar, AET ile ikili ticaret anlaşması yapan Kuzey Afrika ülkelerine tanınan avantajın da altındadır.

6 — Türkiye'nin gereken diğer tedbirleri de birlikde tatbik etmek şartıyla, himayeci politika izlemesi millî menfaati gereğidir. Nitekim Türkiyede, hububat, şekerpancarı, çay ve tütün gibi mahsullere makul ve istikrarlı fiyat sağlayıcı bir sistem faydalı olmaktadır.

7 — İşletme ve sektör çapında analizler için lüzumlu veriler çoğu zaman bulunmamakta, bulunanlar ise DİE'nin ve AET'nin başta toplama metodlarının farklılığı dolayısıyl beynemilel kıyaslamalara yeteri kadar uygun değildir. Milletlerarası mukayeselerde tarım kesimi için gerekli veriler bulunmamaktadır. Geçiş Dönemine girme söz konusu olursa AET deki veri toplama tekniklerinin DİE'ce ele alınarak ihtiyacın bu usûllere göre çalışılarak giderilmesi lâzımdır.

8 — Bütün bu durumlar gözönüne alınarak hazırlık döneminin uzatılması halinde ayrıca şu esas faaliyetlerin sonuçlandırılması lâzımdır.

— Toprak Reformu,

— Merkezi tarımsal pazarlama örgütlerinin kurulması,

— Tarımsal vergi reformu,

— Tarım iş kanunu,

— Halen değişik mevzuata konu olan Tarım Satış, Tarım Kredi, Köy Kalkınma, Toprak-Su, Pancar Ekicileri vs diğer tarımsal kooperatiflerin tek mevzuata bağlanması,

— Tarım Bakanlığı'nın süratle reorganizasyonu.

— Su ürünleri kanununun çıkarılması.

— Aydınların köye gitmesine temin edici sistemle birlikte toplum kalkınması çalışmalarının yeniden hazırlanması.

— Tarımsal işletmecilik eğitimini, işletmelere sokacak tarzda tedviri

— Ortak Pazarla ilgili idarî teşkilât ve organların kurulup yürürlüğe girmesi.

EK

AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU
(ORTAK PAZAR)
ANLAŞMASI

BAHİS : II
ZİRAAT

NOT : Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin (1959) - yayınladığı anlaşma metni tercümesinden çıkarılmıştır.

Madde 38

1) Müşterek Pazar, ziraate ve ziraat maddelerinin ticaretine de şâmildir. Ziraat maddeleri tâbirinden, toprak, hayvan ve su mahsulleri ve bu maddelerle doğrudan doğruya ilgili ilk transformasyon maddeleri anlaşılır.

2) 39-46 ıncı (46 dahil) maddelerin mugayir hükümleri müstesna, Müşterek Pazarın teessüsü için derpiş olunan kaideler, ziraat maddelerine de tatbik olunur.

3) 39-46 ıncı (4 dahil) maddelerin hükümlerine tâbi ziraat maddeleri, işbu Andlaşmanın II no. lu lâhikasında tâdat olunmuştur. Bununla beraber, bu Andlaşmanın mer'iyete girişinden itibaren iki senelik bir müddet zarfında Konsey, Komisyon'un teklifi üzerine ve mevsuf ekseriyetle bu listeye ilâve edilecek malları kararlaştırır.

4) Ziraat maddelerinde Müşterek Pazarın işlemesi ve gelişmesi, Üye Devletler arasında müşterek bir ziraat politikasının teessüsü ile müterafık olarak yürütülecektir.

Madde 39

1) Müşterek ziraat politikasının gayesi:

a) Teknik ilerlemeyi geliştirmek, ziraî istihsâlin, istihsâl faktörlerinin betahsis işgücünün optimum derecede rasyonel şekilde inkişafını sağlamak.

b) Bu suretle ziraî nüfusa, bilhassa ziraatte çalışanların ferdî gelirinin arttırılması suretiyle hakkaniyete uygun bir hayat seviyesi tahakkuk ettirmek.

c) Piyasalarda istikrar sağlamak,

d) Ziraat maddelerinin tedarikini emniyet altına almak,

e) Müstehliklere mâkul fiyatlar temin etmektir.

2) Müşterek ziraat politikasının ve bu politikanın icap ettirebileceği hususî usûllerin tayininde:

a) Ziraatin sosyal bünyesinden ve muhtelif ziraat bölgelerinin bünyevi ve tabii nisbetsizliklerinden mütevellid ziraî faaliyetin hususi mahiyeti,

b) Uygun görülecek ayarlamaların tedricen yapılması lüzumu,

c) Üye Devletlerde ziraatin, ekonominin heyeti mecmuasına yakından bağlı bir sektör teşkil ettiği nazarı dikkate alınacaktır.

Madde 40

1) Üye Devletler, müşterek ziraat politikasını, intikal devresi zarfında, tedricen geliştirirler ve bu politikayı en geç mezkûr devrenin sonunda tayin ederler.

2) 39 uncu madde derpiş edilen gayelere vâsıl olmak üzere ziraat piyasaları müştereken teşkilâtlandırılacaktır.

a) Rekabet mevzuunda müşterek kaidelerin tedvini,

b) Muhtelif millı piyasa teşekkülleri arasında mecburi koordinasyon temini,

c) Bir Avrupa piyasa organizasyonunun tesisi.

3) 2 inci fıkrada derpiş olunan müşterek teşkilâtlanma, 39 uncu maddede tasrih olunan gayelere erişilmesi için gereken bilcümle tedbirleri betahsis fiyatların tanzimini, muhtelif maddelerin gerek istihsaliyle, gerek ticarette kıymetlendirilmesiyle ilgili sübvansyonların ihdasını, stok teşkilini ve devrini, ithalât veya ihracatta istikrar teminini istihdaf edebilecektir. Teşkilât münhasıran, 39 uncu maddede derpiş olunan gayeleri takip edecek ve Birlik müstahsil veya müstehlikleri arasında farklı muamele tahaddüsünü önleyecektir.

Müşterek fiyat politikası, tatbiki icabederse, bu politika müşterek kıstaslara ve yeknesak hesap usûllerine istinad edecektir.

4) 2 inci fıkrada tasrih olunan müşterek teşkilâtın gayelerine erişebilmesi için bir veya birkaç zirai oryantasyon ve zirai garanti fonu teşkil olunabilir.

Madde 41

39 uncu madde tâyin olunan gayelere varılabilmesi için müşterek ziraat politikası çerçevesinde:

a) Müşterek finansmanı istilzam ettirebilecek proje veya müesseselere ihtiyaç gösteren meslekı yetiştirme, zirai araştırma ve ziraatin vülgazasyonuna müteallik gayretlerin verimli bir koordinasyonu,

b) Muayyen maddelern istihlâkini geliştirmek için müşterek faaliyetlere girişilmesi, betahsis derpş olunabilir.

Madde 42

Rekabet kaidelerine mütedair fasıldaki hükümler, ancak 43 üncü maddenin 2 inci ve 3 üncü fıkralarındaki hükümler çerçevesinde ve mezkûr fıkralarda tâyin edilen usuller mucibince Konsey tarafından tesbit edilecek ölçüye göre ziraat maddelerinin istihsâline ve ticaretine 39 uncu maddede zikredilen gayeler nazarı dikkate alınarak tatbik oluanbilir.

Konsey, bilhassa:

a) Bünyevî ve tabiî şartlar sebebiyle gayri müsait vaziyette bulunan işletmelerin korunması için,

b) Ekonomik geliştirme programları çerçevesinde yardım yapılmasına selâhiyeti verebilir.

Madde 43

1) Müşterek ziraat politikasının anahatlarının tayini için Komisyon, Andlaşmanın mer'iyete girmesi üzerine, hususile kaynaklarının ve ihtiyaçlarının bilânçosunun tanzimi suretiyle ziraî politikalarının karşılaştırılması için Üye Devletleri bir konferansa dâvet eder.

2) Komisyon 1 inci fıkrada derpiş olunan konferans çalışmalarını nazarı itibara alarak, Ekonomik ve Sosyal Komite ile istişareden sonra ve işbu Andlaşmanın mer'iyete girdiği tarihten itibaren iki sene zarfında, müşterek zraat politikasının ihzarına ve mevkiî tatbike vaz'ına, 40 ıncı maddenin 2 inci fıkrasında tasrih edilen müşterek teşkilât şekillerinden birinin millî organizasyonlar yerine ikame olunmasına, ve bilhassa işbu bahiste zikrolunan tedbirlerin tatbikine müteallik tekliflerini arz eder.

Komisyonun teklifi üzerine ve Meclisle istişareden sonra Konsey, ilk iki devre zarfında ittifakla ve müteakiben mevsuf ekseriyetle bulunmak hakkı mahfuz olmak kaydiyle isdar veya kararlar ittihaz eder.

3) Evvelki fıkrada zikredilen şartlar dahilinde ve mevsuf ekseriyetle 40 ıncı maddenin 2 inci fıkrasında derpiş olunan müşterek teşkilâtlanma:

a — Bu tedbire muhalefet eden ve bahis mevzuu istihsâle müteallik millî bir organizasyona sahip bulunan Üye Devletlere, ilgili müstahsillerin istihdamı ve hayat seviyesi bakımından, mümkün ayarlamaların ve gerekli ihtisaslaşmanın müddetleri nazarı itibara alınarak, eşit teminat bahsettiği,

b — Birlik dahilindeki mübadelelerde, bir memleket piyasasında mevcut olanlara mümesil şartlar sağlandığı takdirde, Konsey tarafından aşağıdaki şartlar tahtında millî piyasa organizasyonları yerine ikâme olunabilir.

4) İlgili transformasyon maddeleri için müşterek bir teşkilât henüz mevcut değil ise muayyen ham maddelerle alâkalı müşterek bir oragnizasyonun kurulması halinde Üye Devletler dışındaki memleketlere ihraç edilecek transformasyon maddelerinde kullanılan bahis mevzuu ham maddeler, Birlik dışından ithal edilebilir.

Madde 44

1) İntikâl devresi müddetince Üye Devletler arasında gümrük vergilerinin ve miktar tahditlerinin tedricen kaldırılmasına, 39 uncu maddede tesbit edilen gayeleri tehlikeye düşürecek mahiyette fiyatlar tekevvününe sebebiyet vercek nisbette olduğu takdird her Üye Devlete, kontenjanların yerine kaim olmak ve 45 inci maddenin 2 inci fıkrasında derpiş edilen mübadele hacminin genişletilmesine engel teşkil etmeyecek ölçüde bulunmak ve farklı muameleye meydan verilmmek üzere muayyen bir asgari fiyat sisteminin tatbikine müsaade edilir. Asgari fiyatların altına düşüldüğü takdirde:

—— İthalât ya muvakkaten durdurulabilir veya kısılabilir,

— Yahut da bu ithalâtın bahis mevzuu mal için asgari fiyatın fevkinde yapılması şartına tâbi tutulabilir.

İkinci halde asgarî fiyatlara gümrük resimleri dahil edilmez.

2) Asgarî fiyatlar, bu Andlaşmanın mer'iyete giriş tarihinde Üye Devletler arasında mavcut mübadelelerin azalmasına müncer olmamalı, bu badelelerin tedricen genişlemesine mâni teşkil etmemelidir. Asgarî fiyatlar Üye Devletlerin birbirlerini tabıı olarak tercih etmelerini önleyecek tarzda tatbik olunmamalıdır.

3) İşbu Andlaşmanın mer'iyete girmesinden itibaren Konsey, Komisyonun teklifi üzerine, asgarî fiyat sistemlerinin tesisine ve bu fiyatların tesbitine müteallik esas kıstasları tayin eder.

Bu kıstasların tesbitinde, asgarî fiyat tatbik eden Üye Devletteki ortalama millî istihsâl maliyetleri, bu ortalama maliyetlerle ilgili muhtelif işletmelerin vaziyeti, müşterek Pazar dahilinde gerekli ziraî faaliyetlerin

tedrican ıslâhı ayarlama ve ihtisaslaşmaları teşvik lüzumu, bilhassa nazarı itibara alınır.

Komisyon, aynı zamanda, Müşterek Pazar dahilinde teknik ilerlemeyi nazarı dikkate almak, fiyatları tesri etmek, birbirine tedricen yakınlaştırmak gayesile bu kıstasların revisyonuna mütedair usulleri de teklif eder.

Bu kıstaslar ve revizyon usulleri, işbu Andlaşmanın mer'iyete girdiğini takibeden ilk üç sene zarfında Konsey tarafından tayin olunmalıdır.

4) Üye Devletler, Konsey kararı tatbik edilinceye kadar, asgarî fiyat tesbit edilebilir. Ancak bu fiyatları, mütalâalarını bildirmelerine imkân vermek üzere, önceden Komisyona ve Üye Devletlere bildirmeleri şarttır.

Üye Devletler Konseyce karar alınır alınmaz, yukarıda zikredilen şartlar dairesinde tayin olunan kıstaslara istinaden asragî fiyatları tesbit ederler.

Komisyonun teklifi üzerine, mevsuf ekseriyetle karar ittihaz eden Konsey, bu suretle tayin edilen kıstaslara uymayan kararları tashih edebilir.

5) Üçüncü devrenin başlangıcından itibaren ve yukarıda mezkûr esas kıstasların bazı mallar için henüz tesbitine imkân bulunmamış olması halinde Konsey, mevsuf ekseriyetle Komisyonun teklifi üzerine bu mallara tatbik olunan asgari fiyatları tadil edebilir.

6) İntikâl devresinin sonunda, hâlâ mer'i bulunan asgari fiyatların bir cetveli tanzim olunur. Konsey, Komisyonun teklifi üzerine 14 8 inci maddenin 2 inci fıkrasının 1 inci bendinde derpiş olunan ponderasyon usulü gereğince 9 reyden müteşekkil bir ekseriyetle, müşterek ziraat politikası çerçevesinde tatbik olunacak rejimi tayin eder.

Madde 45

1) 40 ıncı maddenin 2 inci fıkrasında derpiş olunan müşterek teşkilâtlanma şekillerinden birinin millî organizasyonun yerini alacağı ana kadar bazı Üye Devletlerde muayyen mallara müteallik olarak:

— Her Üye Devletteki müstahsillere istihsâllerinin sürümünü temine matuf hükümler,

— İthalât ihtiyaçları,

Mevcut bulunduğu hallerde mübadelelerin inkişafı, ihracatçı ve ithalâtçı Üye Devletler arasında uzun vadeli anlaşmalar veya mukavelenameler akdi suretiyle gerçekleştirilir.

Bu Andaşmalar veya mukavelenameler, Birlik dahilindeki muhtelif müstahsillere işbu hükümlerin tatbikinde her türlü farklı muamelelerin tedricen bertaraf edilmesine müteveccih olmalıdır.

Bu gibi anlaşmalar ve mukavelenamelerin akdi, birinci devre zarfında icra olunur ve bu hususta mütekabiliyet esası nazarı itibara alınır.

2) Miktarlara gelince, bu anlaşma ve mukavelenamelerde, işbu Andlaşmanın mer'iyete girişinden evvelki üç sene zarfında Üye Devletler arasında vaki mübadelelerin ortalama hacmi esas ittihaz edilir ve bunlarda an'anevi ticaret mübadeleleri nazarı itibara alınarak mevcut ihtiyaçların haddi dahilinde bu hacmin artırılması derpiş olunur.

Fiyatlara gelince, bu anlaşmalar ve mukavelenameler, müstahsillere, alıcı memleketin dahili piyasasındaki müstahsillere ödenen fiyatlara tedricen yaklaşık fiyatlar üzerinden mutabık kalınacak miktarların sürümüne imkân verir.

Fiyatlardaki bu yaklaştırma, âzami derecede intizamlı ve en geç intikâl devresinin hitamında tahakkuk ettirilmiş olmalıdır.

Fiyatlar, evvelki iki bendin tatbikine mütedair olarak Komisyon tarafından tayin olunan direktifler çerçevesinde, alâkalı taraflar arasında kararlaştırılır.

Birinci devrenin temdidi halinde, anlaşmalarla mukavelenamelerin infazı, işbu Andlaşmanın mer'iyete konulmasından itibaren dördüncü sene sonunda tatbik edilebilecek şartlar dairesinde icra olunur. Miktarların artırılmasına ve fiyatların yaklaştırılmasına müteallik mükellefiyeter ise ikinci devreye giriinceye kadar talik edilir.

Üye Devletler, mezkûr anlaşmalar ve mukavelenamelerin akdini ve infazını sağlamak üzere kanuni mevzuata istinaden uhdelerinde bulunan bilcümle imkânları betahsis ithalât politikası mevzuunda, kullanırlar.

3) Üye Devletlerce, Üye Devletler dışındaki memleketlerin malları ile rekabet edebilmek üzere Birlik dışına ihraç edilecek maddelerin imalâtına lüzumlu ham maddelere ihtiyaç hissedildiği nisbette, Üye Devletler dışındaki memleketlerden bu maksatla yapılacak ham madde ithalâ-

tına bu Anaşmalar ve mukavelenameler mani teşkil edemiyecektir. Ancak bu Anlaşmalara veya mukavelenamelere istinaden bu maksatla yapılan ithalât, dünya piyasalarından temin edilecek mal fiyatlarına kıyasla ödenen fiyat fazlasını telâfi için gereken tediyelerin yapılmasına oKnseyce ittifakla karar verildiği takdirde mezkûr hüküm, tatbik edilmez.

Madde 46

Üye Devletlerden birinde bir mal, o devletin piyasa teşkilâtı veya aynı tesiri haiz dahili nizamnameleriyle mukayyed ise ve bunlardan biri veya diğeri başka bir Üye Devlettekimümesil balların rekabet durumuna tesir ediyorsa bu gibi teşkilât veya nizamnamelerin mevcut olduğu Üye Devletten ithal edilmeleri halinde, diğer Üye Devletler bu çeşit mallara telâfi edici bir vergi vaz'ederler. Ancak, igili devletin, malın çıkışında telâfi edici bir vergi tarhetmesi halinde, yukarıdaki hüküm tatbik edilmez.

Komisyon, muvazeneyi yeniden tesis için bu vergilerin tutarını gerektiği ölçüde tayin eder. Aynı zamanda şart ve usullerini tayin etmek suretiyle diğer tedbirlere müracaata selâhiyet verebilir.

Madde 47

Bu bahis tatbikiyle ilgili olarak, Ekonomik ve Sosyal Komite tarafından ifa edilecek fonksiyonlara gelince, bu Komitenin ziraat şubesi, 197 ve 198 inci maddeler gereğince Komite müzakerelerine müteallik işleri hazırlamak üzere Komisyonun emrine amade bulunmakla vazifelidir.

TABLO : 1

Avrupa Ekonomik Topluluğunda 4 Önemli İhraç Mahsulümüze yıllar itibariyle tanınan indirimli kontenjanlar

Maddeler	Devreler	Türkiye'ye tanınan kontenjan (Ton)	AET'ye yapılan ihracat miktarı (Ton)	Kontenjan kullanma % si	AET'nin kontenjan dışı alımları (Ton)	AET'ye yapılan toplam ihracat
Tütün	1965	12.500	9.519	76	195	9.714
(Ham ve mamûl olmayan	1966	13.615	11.213	82	2.565	13.778
tütün, döküntüleri)	1967	17.615	14.728	82,6	—	14.728
	1968	17.615	16.334	92,7	—	40.713
	1969	17.615	13.711	77.8	—	—
	1965	17.000	17.000	100	12.337	29.337
	1966	17.000	17.000	100	9.956	26.956
Fındık	1967	18.700	18.700	100	3.984	22.684
	1968	18.700	18.700	100	22.013	40.713
	1969	18.700	18.700	100	16.162	—
Kuru üzüm	1965	30.000	25.075	83,5	4.100	29.175
(İçinde 15. kg. veya daha az	1966	33.000	25.988	78,5	2.681	28.669
mal bulunan ambalâjlarla)	1967	38.580	29.417	76	—	29.417
	1968	38.570	31.808	81,2	—	31.308
	1969	38.570	34.294	88,9	—	—
Kuru incir	1965	13.000	12.802	98.5	1.936	14.738
(İçinde 15. kg. veya daha az	1966	14.300	14.068	98	1.415	15.483
mal bulunan ambalâjlarla)	1967	18.900	15.599	82.5	—	15.599
	1968	18.900	18.005	95.3	—	18.005
	1969	18.900	17.153	90,8	—	—

TABLO : 2

Türkiye'nin Memleket Guruplarına Göre İthalât ve İhracatı

	İhracat				İthalât			
	1966		1967		1966		1967	
MEMLEKETLER	**Milyon Dolar**	**%**	**Milyon Dolar**	**%**	**Milyon Dolar**	**%**	**Milyon Dolar**	**%**
AET	171.4	34.9	176.6	33.8	238.5	32.9	240.0	34.7
EFTA	92.1	18.8	87.8	16.8	127.6	17.6	136.6	19.9
Diğer OECD memleketleri	106.9	21.8	131.6	25.2	195.2	26.9	145.2	21.0
Anlaşmalı memleketler	92.8	18.9	100.2	19.3	118.5	16.4	136.7	19.8
Diğer memleketler	27.3	5.6	26.0	4.9	44.7	6.2	32.2	4.6
T O P L A M	**490.5**	**100.0**	**522.2**	**100.0**	**724.5**	**100.0**	**690.7**	**100.0**

Kaynak : Avrupa Ekonomik Topluluğu — Türkiye Tarımı ve Hububat — Hayvan Ekonomisi, s. 63.

TABLO : 3

Toplam İthalât ve İhracat Değerlerinde AET'nin Payı (%)

Yıllar	AET'ye yapılan ihracatın toplam ihracatındaki nisbeti %		AET'den yapılan ithalâtın toplam ithalâtındaki nisbeti %	
	Yunanistan	Türkiye	Yunanistan	Türkiye
1961	31.5	37.6	41.4	32.5
1962	34.7	40.4	46.7	30.2
1963	28.9	88.0	42.8	28.5
1964	33.3	33.5	40.3	28.7
1965	34.4	33.8	38.3	28.5
1966	31.4	35.9	36.6	33.9
1967	34.5	33.8	41.4	34.7

Kaynak : Avrupa Ekonomik Topluluğu — Türkiye Tarımı ve Hububat — Hayvan Ekonomisi, s. 64.

TABLO : 4

AET'nin Toplam İthalâtında Türkiye Menşeli İthalâtın Payı (%)

	1958	1966
Tarım Ürünleri	1.47	1.53
Gıda Sektörü Ürünleri	0.05	0.26
Sanayi Ham Maddeleri	0.57	0.18
Sınaî Yarı Mamûl Maddeleri	0.68	0.11
Sınaî Mamûl Maddeler	0.03	0.04
TOPLAM	0.37	0.32

— 1 —

TARIMSAL ARAZİNİN KULLANIMI (İşlenebilen Arazi)

(Bin Hektar)

Ülkeler	1955 - 59 ORTALAMA ORTALAMASI				1960 - 64 ORTALAMASI				1 9 6 7			
	Tarla Arazisi	Bağlar ve Bahçeler	Çayır - Mera ve Otlaklar	Toplam	Tarla Arazisi	Bağ ve Bahçeler	Çayır - Mer'a ve Otlaklar	Toplam	Tarla Arazisi	Bağ ve Bahçeler	Çayır - Mer'a ve Otlaklar	Toplam
AET Toplam	42191	4633	26060	72884	41606	4683	25948	72277	39515	4723	26650	70888
Belçika	952	37	735	1724	902	35	757	1694	864	31	739	1634
Lüksenburg	77	2	62	141	72	2	64	138	67	2	67	136
Fransa	19280	1850	13259	34389	19354	1745	13131	34230	18081	1708	13763	33552
Almanya	8520	161	5681	14362	8266	175	5711	14152	7880	201	5705	13786
İtalya	12360	2512	5083	19955	12048	2658	5008	19714	11742	2721	5065	19528
Hollanda	1002	71	1240	2313	964	68	1277	2309	881	60	1311	2252
Türkiye	22263	1906	29680	53849	23444	2171	28532	54147	23836	2414	26135	52385

— 2 —

TARIMDA İSTİHDAM (Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık dahil)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	17935	17329	16665	16200	15770	16779	15119	14408	13779	12967	12346	13723	12097	11535	11143	
Belçika	310	295	282	276	264	285	257	250	240	230	216	238	230	216	209	
Lüksenburg	26	26	25	24	23	24	22	21	21	20	19	20	19	18	18	
Fransa	5041	4852	4630	4453	4334	4662	4185	4036	3889	3772	3652	3906	3538	3389	3257	
Almanya	4285	4182	4105	3978	3820	4074	3623	3445	3383	3230	3084	3353	2966	2877	2742	
İtalya	7740	7453	7114	6974	6847	7225	6567	6207	5810	5295	4967	5769	4956	4660	4556	
Hollanda	533	521	509	495	482	508	465	449	436	420	408	435	388	375	366	
Türkiye	9446	9304	9362	9420	9478	9402	9537	9543	9549	9555	9560	9548	9565	9565	9565	

— 3 —

MİLLİ GELİRDE TARIMIN PAYI (% olarak)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	11.6	10.7	10.3	10.6	9.7	—	9.0	8.6	8.4	8.1	7.7	—	7.4	7.0	6.8	
Belçika	7.9	7.3	7.7	7.4	7.4	—	7.3	7.6	6.9	6.8	6.4	—	6.3	5.7	5.6	
Lüksenburg	9.3	9.0	8.4	8.8	8.6	—	7.6	7.6	7.5	7.1	6.2	—	6.3	—	—	
Fransa	11.4	10.2	10.1	10.6	9.4	—	9.7	8.8	9.2	8.6	7.8	—	7.7	7.4	—	
Almanya	8.0	7.5	7.2	7.1	6.7	—	6.0	5.5	5.1	5.1	4.9	—	4.4	4.2	4.1	
İtalya	20.7	19.7	18.4	19.0	17.3	—	15.1	15.7	15.2	14.0	13.5	—	13.3	12.5	12.4	
Hollanda	11.4	10.7	11.0	11.2	9.9	—	10.5	9.8	9.1	8.8	8.8	—	8.3	7.4	7.2	
Türkiye	41.8	42.7	44.9	43.5	42.4	—	42.7	40.6	41.1	41.5	39.7	—	36.8	37.4	35.8	

— 4 —

ÇİFTLİK HAYVANLARI (Büyükbaş Koyunlar - Toplam)

(Bin Baş)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	42733	43279	44017	45294	46480	44360	48128	49595	49197	57570	48525	48603	49996	51027	51931	51.976
Belçika	2242	2300	2413	2467	2538	2392	2531	2639	2687	2480	2524	2572	2619	2597	2611	2.674
Lüksenburg	130	131	133	138	141	134	150	153	159	160	161	156	162	171	183	187
Fransa	17572	17693	17924	18466	18735	18078	19502	20583	20286	20041	20244	20131	20641	21184	21680	21.917
Almanya	11617	11878	12009	12132	12485	12024	12872	13281	13355	13014	13053	13115	13680	13973	13981	14.045
İtalya	8459	8492	8665	9076	9417	8821	9845	9551	9189	8649	9226	9292	9429	9546	9837	9.459
Hollanda	2713	2785	2873	3015	3164	2910	3228	3388	3521	3226	3317	3336	3465	3556	3639	3.694
Türkiye	12115	12621	13186	13646	14305	13174	13575	13237	13822	13870	14414	13783	14419	15022	15413	15.018

— 5 —

TOPLAM KOYUN MİKTARI (Bin)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	18315	18464	18745	18707	18736	18593	18655	18350	18112	17607	17880	18120	18239	18651	19040	19026
Belçika	103	104	108	110	69	98	59	64	60	58	64	61	67	68	65	84
Lüksenburg	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	4
Fransa	8216	8403	8573	8749	8942	8576	9063	8924	8945	8626	8821	8875	9056	9186	9510	9564
Almanya	1195	1152	1136	1114	1086	1136	1037	1011	981	899	841	953	797	812	810	828
İtalya	8568	8543	8626	8393	8343	8494	8231	8065	7857	7762	7866	7956	8000	8212	8312	8206
Hollanda	230	260	300	339	294	284	263	284	267	260	286	272	316	370	340	340
Türkiye	26444	27974	29209	30823	33613	29612	34463	33307	31614	32279	32654	32863	33382	34663	35878	36587

— 6 —

TOPLAM KEÇİ MİKTARI (Bin)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	3791	3579	3371	3202	3023	3393	2909	2780	2641	2497	2422	2649	2278	2266	2116	2135
Belçika	35	34	34	34	5	28	4	3	3	3	3	3	3	3	2	2
Lüksenburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fransa	1280	1270	1200	1199	1164	1222	1172	1176	1124	1069	1041	1116	1014	1018	925	913
Almanya	797	685	588	498	414	596	352	292	236	189	150	243	122	105	89	74
İtalya	1679	1590	1549	1471	1440	1545	1381	1309	1278	1236	1228	1286	1139	1140	1100	1146
Hollanda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Türkiye	21033	21514	22821	24231	25078	22935	24633	23949	22075	21505	21162	22664	20805	20932	20659	20637

KÜMES HAYVANLARI MİKTARI (Bin)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	274170	284470	292650	300690	310220	292440	318586	340247	349350	361410	371620	348242	378290	386290	388500	388720
Belçika	20590	21150	23790	24320	25700	23110	27190	31200	32880	32280	33060	31322	33120	32190	35030	35000
Lüksenburg	430	430	430	450	450	438	536	537	540	550	550	542	550	550	550	550
Fransa	93000	97000	99000	102000	103000	98800	103000	108000	108000	108000	108000	107000	108000	108000	108000	108000
Almanya	56410	58040	60790	62120	63770	60226	63630	69090	68920	75630	80230	71500	84870	91610	90920	91170
İtalya	82500	83000	83500	83700	86000	83740	900000	93000	100000	105000	110000	99600	110000	110000	110000	110000
Hollanda	21240	24850	25140	28100	31300	26126	34230	38420	39010	39950	39780	38278	41750	44000	44000	44000
Türkiye	25020	25650	26790	27920	28510	26778	28840	27800	28330	28470	30060	28700	30430	30240	32160	33970

— 8 —

TİCARİ GÜBRE TÜKETİMİ (Nitrogen ous fertilizers) (N)

(Bin metrik ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955/ 1956	1956/ 1957	1957/ 1958	1958/ 1959	1959/ 1960	Ortalama 1955-1959	1960/ 1961	1961/ 1962	1962/ 1963	1963/ 1964	1964/ 1965	Ortalama 1960-1964	1965/ 1966	1966/ 1967	1967/ 1968	1968/ 1969
AET Toplam	1383	1493	1630	1668	1789	1592	1835	1947	2260	2334	2471	2169	2672	2852	3097	
Belçika	85	88	89	98	91	90	100	105	126	138	122	118	147	155	155	
Lüksenburg	4	4	4	4	5	4	5	5	6	5	5	5	7	6	8	
Fransa	381	403	489	481	505	451	565	625	683	779	861	702	871	990	1160	
Almanya	475	530	570	578	625	555	618	621	774	747	785	709	874	889	950	
Italya	254	274	269	298	351	289	323	348	377	375	404	365	462	475	480	
Hollanda	184	194	209	209	212	201	224	243	294	290	294	269	311	337	344	
Türkiye	10	11	13	22	20	15	25	25	38	50	93	38	72	96	138	

TİCARİ GÜBRE TÜKETİMİ (Fosfat) (P^2O^5)

(Bin metrik ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955/1956	1956/1957	1957/1958	1958/1959	1959/1960	Ortalama 1955-1959	1960/1961	1961/1962	1962/1963	1963/1964	1964/1965	Ortalama 1960-1964	1965/1966	1966/1967	1967/1968	1968/1969
AET Toplam	1846	1972	2098	2097	2206	2043	2213	2291	2439	2601	2732	2455	2823	2917	3057	
Belçika	97	109	119	92	94	102	90	95	112	118	127	108	130	150	140	
Lüksenburg	5	5	6	5	6	5	6	6	6	6	7	6	6	6	7	
Fransa	730	771	881	870	874	825	964	1058	1123	1226	1270	1128	1286	1388	1533	
Almanya	481	575	596	636	729	603	662	634	719	764	816	719	833	801	806	
İtalya	422	400	386	382	390	396	379	397	377	366	401	384	453	463	465	
Hollanda	111	112	110	112	113	111	112	101	102	121	111	109	115	109	106	
Türkiye	11	5	6	4	12	7	12	19	34	59	42	33	69	98	132	

— 10 —

TİCARİ GÜBRE TÜKETİMİ (Potasyum) (K^2O)

Ülkeler ve Yıllar	1955/ 1956	1956/ 1957	1957/ 1958	1958/ 1959	1959/ 1960	Ortalama 1955-1959	1960/ 1961	1961/ 1962	1962/ 1963	1963/ 1964	1964/ 1965	Ortalama 1960-1964	1965/ 1966	1966/ 1967	1968/ 1969	1967/ 1968
AET Toplam	1808	1837	2045	— 2095	2156	1988	2155	2296	2467	2570	2599	2417	2641	2589	2756	
Belçika	149	158	144	152	156	151	152	172	192	187	163	173	169	177	166	
Lüksenburg	5	5	6	6	6	5	6	6	6	7	7	6	7	7	7	
Fransa	581	580	685	705	686	647	750	829	910	973	970	886	970	1024	1158	
Almanya	581	882	990	1007	1047	955	1006	1036	1100	1125	1184	1090	1190	1077	1119	
İtalya	57	60	69	79	108	74	103	127	134	131	136	126	168	173	178	
Hollanda	165	152	151	146	153	153	138	126	125	147	139	135	137	131	128	
Türkiye	6	6	—	4	5	4	—	2	2	1	1	1	8	4	9	

— 11 —

KULLANILAN TRAKTÖR (Bin)

Ülkeler ve Yıllar	1955/ 1956	1956/ 1957	1957/ 1958	1958/ 1959	1959/ 1960	Ortalama 1955-1959	1960/ 1961	1961/ 1962	1962/ 1963	1963/ 1964	1964/ 1965	Ortalama 1960-1964	1965/ 1966	1966/ 1967	1968/ 1969	1967/ 1968
AET Toplam	1067	1213	1424	1625	1810	1427	1989	2175	2337	2489	2650	2328	2822	2971	3114	3242
Belçika	23	28	32	36	41	32	43	48	5?	58	61	52	65	71	77	81
Lüksenburg	4	5	5	6	6	5	6	7	7	7	7	6	8	8	8	8
Fransa	333	425	533	623	700	522	768	838	897	950	1010	892	1060	1110	1155	1190
Almanya	462	544	617	699	778	620	857	938	999	1053	1107	990	1164	1215	1257	1293
İtalya	148	168	188	207	225	187	249	273	305	339	337	308	420	461	509	560
Hollanda	97	43	49	54	60	60	66	71	76	82	88	76	105	106	108	110
Türkiye	40	44	44	43	42	42	42	43	44	51	52	46	55	65	75	85

— 12 —

BAŞLICA ÜRÜNLERE AYRILMIŞ ARAZİ (Hububat Toplamı)

(Bin hektar)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	21954	21612	22061	22009	21926	21912	21756	21516	21858	21429	21500	21611	21416	21141	21021	21271
Belçika	506	514	518	536	525	519	525	519	512	501	501	511	520	507	491	486
Lüksenburg	50	51	50	52	50	50	51	48	49	48	48	48	49	48	48	47
Fransa	9018	8599	9038	9045	9072	8974	9196	9135	9406	9162	9227	9225	9381	9195	9300	9283
Almanya	4838	4913	4909	4950	4965	4915	4899	4904	4897	4928	4998	4925	4924	4939	4973	5085
İtalya	7029	7016	7021	6909	6709	6936	6574	6387	6487	6300	6245	6398	6056	5990	5771	5950
Hollanda	513	519	525	517	505	515	511	523	507	490	481	502	2486	462	438	420
Türkiye	12079	12371	12207	12547	12688	12378	12946	12866	12965	13017	12930	12944	12960	12960	13014	13127

BAŞLICA BİTKİSEL ÜRÜNLERİN ÜRETİMİ (Toplam Hububat)

(Bin metrik ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	48887	49215	49666	50257	53503	50305	53963	50367	58531	57379	60158	56079	60776	58776	68952	69918
Belçika	1727	1594	1720	1771	1823	1727	1829	1733	1918	1798	1964	1848	1816	1546	1957	1827
Lüksenburg	108	106	100	105	111	106	120	116	114	127	98	115	102	107	157	132
Fransa	18608	19432	19591	18740	21968	19667	23061	20783	25291	25360	26052	24109	29091	26745	32347	32795
Almanya	12109	12739	13080	12690	13973	12918	15063	12039	14770	14970	16053	14579	13470	14380	17484	18496
Italya	14556	13675	13611	15221	14066	14225	12026	13934	14433	13325	14002	13544	14531	14379	15167	14970
Hollanda	1779	1669	1564	1730	1562	1660	1864	1762	2005	1799	1989	1883	1766	1621	1840	1953
Türkiye	12466	11868	14660	15141	14046	13636	15274	12712	14707	17470	14442	14921	14770	16491	16944	15948

— 14 —

BİTKİSEL ÜRETİM (Yağlı Tohumlar)

(Bin metrik ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	224	231	320	335	265	273	234	276	375	345	438	333	516	493	626	672
Belçika Lüksenburg	1	2	2	2		1							337		1	2
Fransa	154	138	200	230	157	175	124	161	222	214	294	203	378	359	469	470
Almanya	21	39	68	58	59	49	69	74	115	96	109	92	107	99	125	170
İtalya	26	23	28	30	28	27	31	30	28	25	25	27	20	21	15	12
Hollanda	22	29	22	15	12	20	10	31	10	10	10	10	11	14	16	18
Türkiye	231	201	179	198	228	207	218	188	155	181	243	197	249	284	321	—

— 15 —

BİTKİSEL ÜRETİM (Turunçgiller)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	1061	1048	1118	1274	1195	1139	1205	1428	1214	1620	1808	1455	1780	2035	2167	2516
Belçika																
Lüksenburg																
Fransa	2	1	1	1	2	1	2	2	3	3	4	2	3	6	6	6
Almanya																
İtalya	1059	1047	1117	1273	1193	1137	1203	1426	1211	1617	1804	1452	1777	2029	2161	2510
Hollanda																
Türkiye	198	177	290	283	260	241	286	289	296	384	325	316	425	456	545	499

— 16 —

BİTKİSEL ÜRETİM (Diğer Taze Meyveler)

(Bin Ton olarak)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	7507	8475	5662	10452	8773	8173	11562	10594	11305	12852	12527	11780	12084	13545	13898	
Belçika	505	430	230	371	285	364	300	275	268	245	356	288	265	289	389	
Lüksenburg	5	12	4	15	10	9	42	10	21	22	15	22	18	19	26	
Fransa	1359	1311	1035	1459	1419	1316	1782	1347	2138	2477	2375	2143	2767	2709	3075	
Almanya	1668	2505	888	3622	1697	2076	3939	2226	2715	3349	2423	2929	2231	2783	3261	
İtalya	3528	3690	3251	4255	4773	3899	4832	5620	5774	6237	6521	5769	6229	7151	6450	
Hollanda	442	527	254	730	589	508	667	516	454	522	837	599	574	585	697	
Türkiye	2444	3484	2730	3865	4313	3367	3619	4407	4514	3911	4074	4105	4595	4373	5175	

BİTKİSEL ÜRETİM (Şarap)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1968	1967
AET Toplam	12130	11447	7783	11944	12921	11245	12407	10265	14693	11435	13364	12432	13777	12914	14057	13303
Belçika																
Lüksenburg	12	7	5	14	14	10	14	12	13	16	16	14	11	13	12	13
Fransa	6032	5048	3267	4649	5838	4966	6115	4647	7287	5451	6017	5903	6644	6105	6164	6400
Almanya	241	93	226	480	430	294	743	357	393	603	719	563	520	524	607	565
İtalya	5844	8629	4284	6800	6638	5972	5534	5248	6999	5364	6611	5951	6601	6271	7273	6324
Hollanda	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Türkiye																

— 18 —

BİTKİSEL ÜRETİM (Tütün)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	154	153	166	159	164	159	142	70		121	135		134	132	146	133
Belçika	3	3	3	4	3	3	2	3	3	3	3	2	2	2	2	2
Lüksenburg																
Fransa	53	56	64	55	51	55	49	34	39	41	43	41	49	47	48	—
Almanya	26	53	22	20	20	22	11	8	10	12	10	10	9	10	9	51
İtalya	72	71	77	80	90	78	80	25	46	65	79	59	74	73	87	9
Hollanda																
Türkiye	120	117	123	115	129	120	139	101	90	132	194	131	132	164	182	71

BİTKİSEL ÜRETİM (Pamuk)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	8961
AET Toplam	14	8	8	8	12	10	6	5	4	5	5	5	5	3	3	2
Belçika																
Lüksenburg																
Fransa																
Almanya																
İtalya	14	8	8	8	12	10	6	5	4	5	5	5	5	3	3	2
Hollanda																
Türkiye	157	165	135	180	195	166	176	212	245	258	326	243	325	382	396	404

— 20 —

BAŞLICA HAYVANSAL ÜRETİM (Et ve Sakatat)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	7982	8184	8414	8545	8873	8395	9366	9872	10404	10345	10419	10063	10793	11177	11755	12590
Belçika	499	505	509	531	547	518	574	578	624	636	569	596	616	663	730	774
Lüksenburg	23	24	25	24	23	23	23	26	27	25	26	25	25	26	28	27
Fransa	3219	3296	3318	3272	3492	3319	3591	3737	3924	3874	3834	3792	4031	4136	4375	4470
Almanya	2688	2693	2900	3001	2987	2853	3122	3269	3522	3596	3690	3439	3639	3761	3954	4205
İtalya	920	1033	1013	1065	1151	1036	1228	1395	1456	1297	1423	1359	1478	1545	1547	1885
Hollanda	633	612	649	652	673	643	828	777	851	917	877	850	1004	1046	1121	1229
Türkiye	137	153	158	135	144	145	161	177	181	178	171	173	178	192	182	189

GIDA MADDELERİ VE TARIMSAL ÜRÜNLERİN DIŞ TİCARETİ (İthalât)

(Milyon Dolar)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	5021.6	5950.9	6182.5	6019.5	6262.9	5887.4	6823.1	7012.7	7941.7	8523.4	9342.4	7928.6	10514.3	11198.7	11152.8	11614.0
Belçika Lüksenburg	505.0	573.5	560.0	544.7	584.5	554.5	602.4	594.3	653.0	698.9	823.0	674.3	938.3	1009.9	1099.1	1137.7
Fransa	1386.5	1676.7	1666.7	1723.5	1481.0	1588.8	1605.7	1556.7	1798.9	1898.0	2153.5	1802.3	2150.2	2325.2	2250.0	2272.9
Almanya	1937.7	2318.5	2506.7	1347.9	2673	2356.7	2808.6	3024.8	3545.1	3305.9	3637.3	3264.2	5359.9	4504.3	4273.0	4419.0
Italya	555.2	659.0	684.2	677.1	716.8	658.4	973.7	987.2	1067.2	1618.7	1559.6	1241.2	1840.6	2076.9	2141.4	2246.3
Hollanda	637.2	713.2	759.9	726.3	807.6	728.8	832.7	849.7	877.5	1001.9	1169.0	746.1	1225.3	1282.4	1389.3	1538.1
Türkiye	48.8	28.3	61.2	34.4	13.4	37.2	32.0	74.7	79.9	96.1	37.5	64.0	35.5	42.4	11.5	8.0

— 20 —

BAŞLICA HAYVANSAL ÜRETİM (Et ve Sakatat)

(Bin Ton)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	7982	8164	8414	8545	8873	8395	9366	9872	10404	10348	10419	10063	10793	11177	11755	12590
Belçika	499	505	509	531	547	518	574	578	624	636	569	596	616	663	730	774
Lüksenburg	23	24	25	24	23	23	23	26	27	25	26	25	25	26	28	27
Fransa	3219	3296	3318	3272	3492	3319	3591	3737	3924	3874	3834	3792	4031	4136	4375	4470
Almanya	2688	2693	2900	3001	2987	2853	3122	3269	3522	3596	3690	3439	3639	3761	3954	4205
İtalya	920	1033	1013	1065	1151	1036	1228	1395	1456	1297	1423	1359	1478	1545	1547	1885
Hollanda	633	612	649	652	673	643	828	777	851	917	877	850	1004	1046	1121	1229
Türkiye	137	153	158	135	144	145	161	177	181	178	171	173	178	192	182	189

— 21 —

GIDA MADDELERİ VE TARIMSAL ÜRÜNLERİN DIŞ TİCARETİ (İthalât)

(Milyon Dolar)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	5021.6	5950.9	6182.5	6019.5	6262.9	5887.4	6823.1	7012.7	7941.7	8523.4	9342.4	7928.6	10514.3	11198.7	11152.8	11614.0
Belçika Lüksenburg	505.0	573.5	560.0	544.7	584.5	554.5	602.4	594.3	653.0	698.9	823.0	674.3	938.3	1009.9	1099.1	1137.7
Fransa	1386.5	1676.7	1666.7	1723.5	1481.0	1588.8	1605.7	1556.7	1798.9	1898.0	2153.5	1802.3	2150.2	2325.2	2250.0	2272.9
Almanya	1937.7	2318.5	2506.7	1347.9	2673	2356.7	2808.6	3024.8	3545.1	3305.9	3637.3	3264.2	5359.9	4504.3	4273.0	4419.0
Italya	555.2	659.0	684.2	677.1	716.8	658.4	973.7	987.2	1067.2	1618.7	1559.6	1241.2	1840.6	2076.9	2141.4	2246.3
Hollanda	637.2	713.2	759.9	726.3	807.6	728.8	832.7	849.7	877.5	1001.9	1169.0	746.1	1225.3	1282.4	1389.3	1538.1
Türkiye	48.8	28.3	61.2	34.4	13.4	37.2	32.0	74.7	79.9	96.1	37.5	64.0	35.5	42.4	11.5	8.0

— 22 —

GIDA MADDELERİ VE TARIMSAL ÜRÜNLERİN DIŞ TİCARETİ (İhracat)

(Milyon Dolar)

Ülkeler ve Yıllar	1955	1956	1957	1958	1959	Ortalama 1955-1959	1960	1961	1962	1963	1964	Ortalama 1960-1964	1965	1966	1967	1968
AET Toplam	2531.7	2638.9	2852.6	2730.5	2927.2	2736.3	3315.7	3591.4	3839.9	4270.1	4724.5	3948.3	5461.0	5661.5	6143.1	6999.9
Belçika Lüksenburg	141.4	170.9	157.7	187.7	185.9	168.1	193.9	228.6	288.0	359.8	373.7	289.8	483.2	523.5	615.8	703.4
Fransa	795.9	705.7	817.4	725.5	719.9	752.8	960.7	1125.1	1100.4	1326 7	1522.2	1207.0	1688.8	1820.7	1866.0	2216.9
Almanya	195.4	234.7	228.6	234.4	267.5	232.1	290.0	295.9	315.8	363.6	434.5	339.9	539.3	539.7	665.1	798.0
Italya	442.7	517.7	638.0	547.4	570.3	544.2	612.3	675.2	771.9	744.1	770.8	714.8	917.5	933.4	971.8	945.8
Hollanda	956.3	1009.9	1010.9	1030.5	1178.6	1038.8	1253.8	1266.6	1363.8	1475.9	1623.3	1396.6	1832.2	1844.2	2024.4	2335.3
Türkiye	207.8	213.5	241.6	177.3	244.8	217.0	211.6	233.2	262.4	231.3	257.7	239.2	285.3	280.6	327.1	283.4

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No: 9
— A —

Konserve Sanayiimiz ve Sorunları

Yazan
Dr. Bekir CEMEROĞLU
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	5
I — KONSERVE SANAYİİMİZİN BUGÜNKÜ DURUMU	7
A — Üretim	7
B — Tüketim ve fiatlar	7
C — Fabrikaların kuruluş ve dağılışı	8
D — Fabrikaların ham madde, ambalaj maddeleri ve yardımcı maddeler temini	10
1. Ham madde temini	10
2. Ambalaj maddeleri ve yardımcı maddeler temini	10
E — Kalite ve kontrol	10
II — KONSERVE SANAYİİMİZİN PROBLEMLERİ	11
A — Fabrikaların kuruluş, dağılış ve ham madde temini ile ilgili problemler	11
B — İstihsal hacmı ve problemler	12
C — İşçi ve teknik eleman sorunları	13
D — Alet-ekipman, ambalaj maddeleri, etiket ve depo sorunları	14
E — Yardımcı maddeler ve yakıt sorunu	16
F — Maliyet ve bu hususdaki sorunlar	17
G — Üretimin artırılması sorunları (ihraç imkanı ve iç tüketimin artırılması).	18
H — Kalite ve kontrol sorunları	19
III — TAVSİYELER	20
IV — ÖZET	22
Literatür	24

ÖNSÖZ

Bu tebliğ Dr. Bekir Cemeroğlu'na Kongre için hazırlattırılmıştır.

Bir ilerleme ve sanayileşme çabası içinde bulunduğu kabul edilen yurdumuz halen bir ziraat ülkesi karakterinde olup bu özelliğinin daha uzun yıllar devam edeceği zannedilmektedir. Ziraat mahsullerinin ihracata dönük bir biçimde değerlendirilmesine dayanan bir gıda sanayiinin kurulması bu çabada önemli bir yer işgal etmesi gerekmektedir. Ancak bir taraftan ziraî üretimin özlenen seviyede uzak olduğu, diğer taraftan da ürünün tam olarak değerlendirilmesi imkânlarından mahrum bulunduğumuz bir gerçektir. Ziraî üretimimiz bugün hangi seviyede olursa olsun, önemli olan, memleketimizin bu konuda büyük bir potansiyele sahip olması ve değerlendirme imkânlarının artırılması ile bu potansiyelin harekete geçebilme olanağı kazanacağıdır.

Üzüm, incir ve kayısı gibi bazı kurutularak değerlendirilen meyveler hariç tutulursa bugün endüstride meyve ve sebzelerimizin konserve şeklinde işlenmesi memleketimizde en önemli ve hatta yegâne usulü teşkil eder. Gerçi meyve ve sebzelerimizin bu yolla değerlendirilmesi, istihsâlin henüz % 1 inin çok altında bulunmaktaysa da bu hususta ümitsiz olmaya da sebep yoktur. İnanılan şudurki; bu sanayi kolu alınacak tedbirlerle istenen seviyeye ulaşabilir. Ancak bu tedbirlerin neler olması lâzım geldiği bu sanayi kolunu tetkik eden ilk çalışmalarda (1) daha 1955 yılında ortaya konmuş ve çeşitli vesilelerle yapılan toplantı ve tebliğlerde sık sık belirtilmekteyse de halâ aynı problemler içinde bulunmamız geçen zaman içinde sarfedilen gayretlerin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu yüzden konserve sanayii ve sorunları üzerindeki görüşlerimizin tekrar ana hatları ile belitilmesi lüzumlu bulunmuştur. Hemen şunu ifade etmek gerekir ki burada konserve kapsamına meyve ve sebzelerin kutu konservesi, meyve suları, ezme ve konsantrata işlenmeleri dahil edilmiş ve bazı özellikleri sebebiyle et, balık gibi konserve gıdaların üzerinde ayrıca durmak gereği esas alınmıştır.

Dr. Bekir CEMEROĞLU
A. Ü. Ziraat Fakültesi

I — KONSERVE SANAYİİMİZİN BUGÜNKÜ DURUMU

A. Üretim:

Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın, sebze ve meyve işleme sanayii raporuna göre, 1970 yılında memleketimizde 7.750.000 ton sebze ve 5.000.000 ton meyve üretimi beklenmektedir. 1970 yılındaki sebze üretiminin % 0.20 - 0.21,meyve üretiminin ise % 0.093 - 0.095 kadarının konserveye işleneceği hesaplanmış bulunmaktadır (2). Kanımızca bildirilen üretim miktarları olduğundan fazla görülmekte ise de memleketimizin imkânları alınacak bazı tedbirlerle meyve ve sezbe üretimimizin daha fazla artmasına elverişli bulunmaktadır. Ne varki konserve sanayii bugünkü haliyle mevcut üretimi dahi değerlendirmekten yoksundur. Nitekim meyve ve sebze üretimimizin % 25-30 (3) kadarı ziyan olmaktadır. Almanya'da sebze üretiminin % 50 sinin, meyve üretiminin % 25 inin (4), Amerika'da ise meyve ve sebze üretiminin % 50 den fazlasının (5) çeşitli usüllerle değerlendirilmekte olduğu ve bu nisbetlerin gittikçe arttığı dikkate alınırsa bu sanayii kolunda nerede bulunduğumuz kolayca anlaşılır.

B. Tüketim ve fiatlar:

Yurdumuzda konserve fiatları çok yüksek olup tüketim, alım gücü yüksek, belirli bir zümreye inhisar etmektedir. Nitekim 1969/70 yılında 90 kuruşluk fasulye veya türlü almak için tüketici 650 kuruş ödemek durumunda kalmıştır (6). Halbuki birçok memleketlerde birim ağırlık esas alınınca, konserve meyve veya sebzelerin, tazeleri ile yakın fiatta satıldıkları hatta konservelerin bazen çok daha ucuz oldukları bir gerçektir. Bu nun böyle olması da tabiidir. 1970 yılı Ağustos ayında Amerika'da (7) ve Ankara'da rasgele bir dükkânda yanyana satılan bazı konservelerle taze meyve ve sebzelerin fiatları cedvel 1 de verilmiş bulunmaktadır. Fiatların mukayese edilmesi bu noktayı açık olarak göstermektedir.

CETVEL : 1
Ağustos 1970 de bazı maddelerin taze ve konserve satış fiatları (fiatlar 1 kg net meyve ve sebze ağırlığına göre hesaplanmıştır).

	Amerika'da		Türkiye'de (Ankara)	
	Taze	Konserve	Taze	Konserve
Şeftali	54.4 c	54.1 c	200 kuruş	850 — 1500 kr.
Erik	54.4 c	57.5 c	150 kuruş	— —
Domates (küçük)	109.0 c püre	39.0 c	75 kuruş (Suyu)	800
Fasulye	64.4 c	44.0 c	200 kuruş	650 — 800 kr.
Domates	57.5 c kon.	43.7 c	75 kuruş (Salça)	140 — 150 kr.

Konserve ve taze satış fiatları arasındaki bu ilişki diğer birçok memleketlerde de Amerika'da olduğundan farklı değildir.

O halde Türkiye'de konserve tüketiminin pek az olmasını, "alışkanlıkla", "her mevsimde taze meyve ve sebzelerin bulunmasıyla" veya "köy ve kasabada oturan ve nüfusumuzun çoğunluğunu teşkil eden ailelerin kendi ihtiyaçlarını bizzat temin etmeleri" ile izah etmek doğru değildir. Nitekim kurulmakta olan köy konserve merkezlerinde köylünün konserve gıdalara alışması diye bir konunun olmadığı görülmektedir. Bunun gibi bazı ailelerin ihtiyaçları bizzat yaptığı için değil, alamadığı için bu yola baş vurmakta ve konserve tüketimine katılmamaktadır. O halde Türkiye'de konserve tüketimini tayin eden faktör yüksek fiatlardır. Ve bu yüzden henüz yılda şahıs başına düşen tüketim 1 kiloya dahi erişememiştir. Halbuki bu miktar 1967 de Amerika"da 26, İngilterede 21, Belçika'da 12.6, Fransa'da 9 ve Batı Almanya'da 7.5 kilo olduğu belirtilmekte ise de tesbit ettiğimize göre, bu miktarlar 1970 yılında çok farklı bulunmaktadır. Nitekim 1969 yılında Batı Almanya'da yılda tüketilen meyve ve sebze konserveleri şahıs başına aşağıda gösterildiği gibidir (17).

Sebze konservesi	1/1 kutu birimi	9 adet
Meyve konservesi	1/1 kutu birimi	5 adet
Meyve suyu		10 litre
Marmelât		1.6 kilo

Yukarıdaki miktarlara konserve turşuları ve domates mamûlleri dahil değildir.

1970 yılında Amerika'da şahıs başına tüketim aşağıda gösterilmiştir (7).

Sebze konservesi	23.4 kg
Meyve konservesi	11.0 kg
Meyve suyu	6.0 kg
Dondurulmuş sebze	8.2 kg
Dondurulmuş meyve ve suyu	4.5 kg

Buna göre kümes hayvanlarından elde edilen mamûller hariç tutulursa Amerika'da şahıs başına düşen konserve meyve, sebze ve et mamûlleri 65 kg kadardır.

C. Fabrikaların kuruluş ve dağılışı:

Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Ziraat Sanatları Şubesinden alınan bilgiye göre (8) halen 73 adet konserve fabrikası mevcut bulunmaktadır ve bunlardan 11 tanesi meyve suyu işlemektdeir. Bununla birlikte 73 iş-

letmenin halen hepsinin faal olmadığı ve bazılarının henüz işletmeye bile başlamadığı zannedilmektedir. Hernekadar her sene yeni fabrikaların açıldığı, eskilerden bazılarının faaliyetine ara verdiği veya durdurduğu bir vakıa ise de, aynı yıl içinde çeşitli kaynaklar farklı sayıda fabrika göstermektedirler. Nitekim Bursa Konservecilik Araştırma Enstitüsü kaynak gösterilerek iktisadi kalkınma vakfının 1970 deki No EAT/38 yayınına göre (9) 65 adet fabrika mevcut olup 15 tanesi faal bulunmamaktadır. Bursa Konservecilik Araştırma Enstitüsünde 6-9 Mayıs 1969 tarihli seminerde ise aynı enstitü, faal fabrika sayısını 53 olarak bildirmektedir (10). Bu yüzden halen faal fabrika adetleri ve bunların gerçek kapasiteleri ile faal kapasitelerinin doğru olarak öğrenilmesi dahi mümkün olmamaktadır.

Bütün bu düzensizlik, gerçekte gıda sanayiinin tam olarak denetiminde tutan ve bu sanayiiye sahip çıkan bir kuruluş ve Bakanlığın bulunmamasındandır. Gerçi 1933 yılında çıkarılmış olan 3203 sayılı Ziraat Vekâleti Teşkilât Kanunun 6. maddesinde Ziraat İşleri Umum Müdürlüğünün vazifelerinden birisinin de "ziraat mahsullerinin memleket içinde işlenip kıymetlendirilmesine çalışmakta ve bunun için lüzumlu tesisatı kurmak ve kurdurmak" (11) olduğu yer almış ve 1970 icra plânında gıda sanayiinde üretimin teknolojik kontrolünü yapacak bir birimin Tarım Bakanlığı bünyesinde kurulması da (12) DPT tarafından öngörülmüşse de, Tarım Bakanlığının bu hususta pek hevesli olmadığı görülmektedir.

Halen mevcut fabrika sayısının 73 olduğu esas alınırsa, bu fabrikaların yalnız 43 tanesinin yani % 60 ının Marmara Bölgesinde bulunduğu görülmektedir. Daha önce Marmara, Ege ve Batı Karadeniz Bölgesinde % 83 (10) miktarında toplanmış olan bu fabrikaların bu bölgelere düşen nisbeti yeni kurulan işletmelerin diğer bölgelere kaydırılması ile biraz azalmıştır. Gerçekten geniş bir taze tüketim bölgesi olan Marmara Bölgesine bu sanayiin yığılması hatalıdır (bu bölgedeki fabrikaların bir kısmının balık işleyen fabrikalar olmasına rağmen).

Salça hariç tutulursa kutu konservesi ile iştigal eden fabrikalarımızın 36.350.000 kutu kapasitesi olduğu belirtilmektedir (60 fabrika bulunduğu esas alınarak, 8 saat/günde) (9). Ancak şurası muhakkaktır ki çok çeşitli sebeplerle fabrikalarımızın toplam kapasitelerinin çok altında çalışmakta ve seneden seneye değişmekle beraber kapasite % 20-50 arasında atıl kaldığı kabul edilmektedir.

D. Fabrikaların ham madde, ambalaj maddeleri ve yardımcı maddeler temini:

1. Ham madde temini: Meyve ve sebzelerin bileşimleri icabı süratle bozuldukları, en iyi şartlarda bile sınırlı bir müddet depolanabilecekleri bu yüzden hasat sonunda süratle tüketilmeleri veya işlenmeleri gerektiği bilinen gerçeklerdendir. Bu sebepten de fabrikaların yoğun üretim bölgelerinin içinde kurulması genel bir kaidedir. Ancak gerek kuruluş yerlerinin gerekse ham madde temininde tutulan yolların hatalı olması yüzünde fabrikalarımız çok uzak sayılan bölgelerden ve hiç de iyi olmıyan nakil şartları altında ham madde getirmek zorunda kalmaktadır. Halbuki fabrikalarımızın kapasiteleri ancak dar bir çevrenin ürünü işleyebilecek kadar bile büyük olmadığına göre (13) bu durum işletmecilerle üreticinin beraber çalışmadığını göstermektedir. Bu yüzden işletmeci kampanya mevsiminde adeta ham madde peşine düşmekte ve nerede ne bulursa işlemek durumunda kalmaktadır. Esasen kaliteyi bozan, maliyeti artıran, kapasitenin büyük bir kısmının atıl kalmasına sebep olan en önemli faktör ham madde teminindeki bu düzensizliktir.

2. Ambalaj maddeleri ve yardımcı maddeler temini: Memleketimizde meyve ve sebze konservelerinde kullanılan yegane kap teneke kutulardır. Meyve sularında ise ayrıca şişe kullanılmaktadır. Eskiden ithal etmek zaruretinde bulunduğumuz konserve tenekesi artık memleketimizde Ereğli Demir Çelik Fabrikalarında yerli olarak elektrolitik yolla üretilmektedir (14). Ancak sanayiin bu tenekelerden başlıca şikâyetleri şunlardır; 1 — Bu tenekeler iyi vasıflı değildir 2 — Buna mukabil çok pahalıdır 3 — Bunların temini de zamanında mümkün olamamaktadır.

Gerçekten tenekelerimiz yabancı memleketlerindeki emsaline göre pahalıdır. Nitekim bu yüzden konservelerimizde kutunun maliyetteki payı % 36-42 (3) kadar yükselmektedir. Fabrikalar kendi ihtiyacı olan kutuyu bizzat kendileri yapmakta ve bu bir taraftan birbirinden farklı niteliklerde, evsafca kötü kutu imâline sebep olduğu gibi kutu maliyetinin artmasına da etki etmektedir.

Yardımcı maddelerden en önemlisi şekerdir ve fabrikalarımız şekeri normal fiatları üzerinden temin etmektedirler.

E. Kalite ve kontrol :

Kalite ve kontrol yönünden memleketimizde büyük bir boşluk bulunmaktadır. Fabrikalarımız çoğu kalite meselelerinden habersiz olup bu

yolda bir gayreti belki de lüzumsuz bulmaktadırlar. Esasen bugünkü ham madde problemleri onların kalite konusuna eğilmelerine imkân vermiyeceği gibi, yürürlükteki Gıda Nizamnamesi de bunu sağlamaktan uzaktır. Türk Standardları Enstitüsünün bazı mamûller için ortaya koyduğu standardlar ise işletmecileri bağlıyamamaktadır. Bir taraftan mevzuat yönünden eksiklikler diğer taraftan üretimin iç piyasaya yönelmiş olması ve iç piyasanın da pek fazla müşkülpesent olmayışı yüzünden gerekli tedbirler alınmadıkça kalite yönünden içinde bulunduğumuz problemler uzun müddet devam edeceğe benzemektedir.

II — KONSERVE SANAYİİMİZİN PROBLEMLERİ

Gerçi yukarda bu sanayi kolunun Türkiye'deki halihazır durumu incelenirken bazı problemlerine değinilmeden geçilememişse de burada konunun detaylarına biraz daha fazla eğilmek istenmiştir. Problemlerin aşağıda düzenleniş sırası bunların ehemmiyetine göre değildir. Her problemin çoğunlukla aynı ağırlıkta olduğu düşünülmektedir.

A. Fabrikaların kuruluş, dağılış ve ham madde temini ile ilgili problemleri :

Bu hususta genel kanı, üretimin memleket sathına yayılmış olmasına rağmen fabrikaların özellikle büyük tüketim merkezlerine yakın olma kaygılarının ağır basması sonucu, büyük şehirlerin yanında kurulmuş bulunması merkezindedir. Bu hata, fabrikaların ham madde temininde güçlük çekmeleri ve rasyonel çalışamamaları ile ödenmektedir. Başka bölgelerdeki üretici ürünün değer bulamadığından, işletme sahipleri ise gerekli ham madde yokluğundan yakınmakta olmaları bu hataların delilidir. Fabrikaların uygun yerlerde kurulmamış olması sonucunda: 1. Konserve maliyeti yükselmekte, 2. kalite düşmekte, 3. istihsâl artmamakta, 4. bunların sonucu olarak tüketim yükselmemekte, ihraç imkânı daha da daralmaktadır. Son senelerde yapıldığı üzere yeni kurulacak işletmelerin iyi bir etüd sonucunda memleketin elverişli bölgelerine kaydırılması bu hususta faydalı olacaktır. Ancak, fabrikalarımızın ham madde temini prensipte hatalı bulunmaktadır. Şöyleki ;bazı yeni kurulmuş işletmeler hariç tutulursa fabrikaların çoğu bir konratla bağlanmaksızın bizzat birçok üreticiden pazarlıkla veya doğrudan doğruya halden ve aracıdan temin etmektedirler. Bunun sonucu olarak: 1. Kâfi miktarda ham madde bulamamakta, 2. istenen evsafta mütecanis özellikte ham madde temin edememekte, 3. Ham maddeyi pahalı almaktadırlar.

Halbuki konserve sanyaii ileri gitmiş memleketlerde ham madde temini kontrat usulü denen başka bir usulle yapılmaktadır. Buna göre fabrikalar önceden üretici teşekkülle kontrat yapmakta, fabrikaya lüzumlu ham maddenin istenen kalite, çeşit, miktar ve zamanda uygun fiatla temini garanti altına alınmakta ve bir imalât programı gerçekleştirilebilmektedir. Üreticinin bir mahsülün konservelik vasfı ve hatta hasat mevsimini bilmesi beklenemez işte bu yüzden kontrat usulü bu problemlerin çözümüne de yardımcı olmaktadır.

İşletmecinin çiftçiyi teşkilâtlandırması olarak nitelenebilecek bu kontrat usülü, yeni kurulan bazı fabrikaların önderliğinde son üç sene içinde bazı fabrikalarca da benimsenmiş olması memnuniyet verici bir gelişmedir. Esasen DPT da, ham madde temini için çiftçi teşkilâtlarından ve kooperatiflerden faydalanmayı esas almıştır. Diğer fabrikaların da bu usüle yönelmesi gerekmektedir. Ve zaten ilerde buna mecbur kalacakları da zannedilmektedir.

B. İstihsâl hacmi ve problemler :

Normal olarak meselâ bir konserve fabrikasının kapasitesi onun otoklav gücü veya bir konsantre fabrikasının kapasitesi onun konsantre cihazlarının gücü tarafından tayin edilirse de memleketimizde bu hususda daha değişik faktörler özellikle ekonomik faktörler - etkili olmaktadır. Bu faktörlerin başlıcaları şunlardır:

1. İşletme sermayesinin sınırlı olması
2. Ham madde teminindeki zorluklar
3. Kampanya müddetinin kısa olması
4. İhraç imkânın zayıf bulunması ve bu yüzden üretimin sınırlı olan iç tüketime göre ayarlanması. Her nekadar memleketimizdeki fabrikaların gerçek kapasitelerini belirten inanılır rakamlar tesbit edilmemişse de çoğunun küçük imalat tipinde oldukları bellidir. Diğer memleketlerde fabrikaların kapasiteleri büyük tutulur ve çeşitli maddeler işleyerek kapasiteden azami istifade edilir. Memleketimiz için uygun kapasite senede 1 milyon kutu kabul edilmektedir (15).

Görüldüğü gibi zaten küçük kapasiteli olan fabrikalarımız yukarıda sıralanmış çeşitli faktörlerin birinin veya daha fazlasının etkisi ile daha da düşük kapasite ile çalışmakta ve hatta bazen faaliyetine ara vermek veya son vermek mecburiyetinde kalmaktadırlar.

Gerçekten fabrikalarımızın çoğunun işletme sermayesi azdır. Belirli

bir imalatı gerçekleştirdikden sonra faaliyetini durdurmakta, kış aylarında mamûlün satışını beklemekte ve sermayenin dönüşü böylece geçikmektedir. Halbuki birçok memleketlerde olduğu gibi elinde mevcut mamûl maddeye karşılık bankalardan kredi temin edebilmesi bu güçlüğü önleyecek veya çok azaltacaktır.

Başta meyve ve sebzelerin üretim periyodu olmak üzere, yine birçok sebepler yüzünden fabrikalrımızın kampanya devresi de oldukça sınırlıdır. Oysa batı memleketlerinde bu tip fabrikalar, çeşitli mamûller işleyerek 10-12 ay çalışırlar. Aslında bizim sofra alışkanlıklarımız fabrikaların uzun bir müddet çalışabilmesine elverir niteliktedir. Böylece çok çeşitli hazır yemeklerin imâli ile kampanya müddetinin uzatılması bizde de pekâla mümkündür. Nevarki başta mâliyeti düşürecek ve tüketimi artırma ya yönelmiş tedbirler alınmadan kampanya müddetinin uzatılması mümkün görülmemektedir. Diğer taraftan erkenci ve geç çeşitlerin ziraatı ile veya kademeli ekimle mahsülün yetişme perdiyodunun da uzatılması mümkün olup bu hususta Tarım Bakanlığı müesseselerinin yardımı gerekmektedir.

C. İşçi ve teknik eleman sorunları:

Her nekadar her sanayi kolunda kalifiye işçi önemli bir sorunsa da gıda sanayiinin kendine has özellikleri yüzünden konserve sanayiindeki kalifiye işçi sorunu daha da önem kazanır.

Prensip olarak toplam işçinin belirli bir nisbetinin, özellikle işletmenin önemli noktalarında istihdam etmek üzere, daimi işçi olarak bulundurulması gereklidir. Nevarki fabrikalarımızın kampanya müddetinin kısa olması ve istihsâl hacminin sınırlı bulunması buna elvermemektedir. Bu yüzden devamlı ve kalifiye işçi sorunu her fabrikada kendini göstermektedir.

Diğer taraftan birçok işletmelerimiz ekonomik yapıları ve zihniyetleri icabı, teknik eleman bulundurmamaktadırlar ve istihsâl bir usta tarafından yürütülmektedir. Bu ustaların ise teknik bilgiden yoksun oldukları bilinmektedir. Kanımızca konserve sanayiinde belirli bir gıda teknolojisi kültürünü almamış kimseye ustalık vasfı verilemez. Bazı memleketlerinde bu tip ustalar gıda teknolojisinin bazı temel prensiplerini öğreten enstitülerden yetişmektedirler. Bu yüzden memleketimizde de usta veya tekniker yetiştirmek üzere bir enstitünün kurulması lüzumlu görülür. Ayrıca işçilerin eğitimi için de Tarım Bakanlığı ve müesseselerinin yardımı

iyi sonuç verecektir. Bununla birlikte üretimin mutlaka bir gıda teknoloğu tarafından yürütülmesi üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Ayrıca daha önce kurulmuş olduğu bilinen Türkiye Konserveciler Cemiyeti'nin müşterek problemlerinin çözümüne yararlı olacağı düşüncesi ile daha faal olması da faydalı görülmektedir.

D. Alet-Ekipman, ambalaj maddeleri, etiket ve depo sorunları:

Son senelere kadar bu sanayi kolunda kullanılan aletlerin ithal edilme zarureti bulunmakta idi. Ancak bugün bazı aletlerin, emsaline yakın vasıfta, sipariş üzere atölyelerimizde yapılmakta oluşu memnuniyetle görülmektedir. Böylece döviz tasarrufu imkân dahiline girmekte olduğu gibi bunların tamir ve bakımı da kolay olmaktadır. Gıda sanayiinde kullanılan makinalarda paslanmaz çeliğin önemli bir yerinin bulunması ve bu makinaları yapan firmalarımızın bu çeliği pahalı ve çok zor temin etmeleri önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır.

Her nekadar bazı aletlerin yerli imâli yapılmakta ise de (16) yine de birçoğunun ithal zarureti vardır ve bu da normaldir. Yeni fabrikaların kurulmasında aletlerin seçimi ve tesbitinde, ya daha önce görülmüş bir fabrikadaki aletler esas alınmakta veya fabrika kurucularından ve genellikle konuya yabancı bir ekip, dış memleketleri gezerek fiat ve vaatlere göre aletler arasında bir tercih yapılmaktadır. Bu hususta yenilikleri takip eden ve tavsiye edici durumda bir kuruluş bulunmadığından bazen gerksiz veya uygun olmayan aletler getirtilmektedir.

Diğer taraftan eski fabrikalardaki birçok aletlerin artık gerçek fonksiyonlarını yapamadıkları ve eski oldukları bilinmekte bu da işletmelerin rantabl çalışmalarını önleyen diğer bir etken olmaktadır. Sağlanacak kredilerle bu fabrikanın yerli imalatla bazı aletlerini yenilemeleri doğru olacaktır.

Memleketimizde konserve sanayiinin başlıca ambalaj maddesi tenekedir. Son senelerde meyve suyu imalinin artışına parelel olarak şişe de önemli bir yer almaktadır. Konserve sanayiinin ileri gittiği memleketlerde özellikle kaliteli meyve ve sebze konservelerinde kavanoz da önemli bir yer almaktadır. Meselâ 1967 yılında Batı Almanya'da sebze konservelerinin % 6.8'i, meyve konservelerinin % 46,7 si toplam konservenin ise % 16 sı kavanozda yapılmıştır (4). Her geçen senede bu nisbetlerde bir artma vardır. Gerçekten camın transparent olması ve gıda maddesine herhangi bir etkide bulunmayışı sebebiyle kolay kırılsa ve

nakli zor da olsa kaliteli, gösterişli meyve konserveleri için uygun bir kap tipidir. Memleketimizde henüz konserve kavanozu imal edilmemekle beraber önümüzdeki senelerde bunun da mümkün olacağı beklenmektedir.

Diğer taraftan son senelerde, özellikle meyve suları, konsantrat, pulp ve tozlarının ambalajında plâstik maddeler ve bunların birbirleri ile veya kâğıt ve aluminyumla olan kombinasyonları önemli bir yer tutmaktadır. Gerçi bizde de bazı yiyecek maddelerinin bu tip kaplarda teknik mahsurları düşünülmeden saklandığı görülmekte ise de henüz, konserve tabirimizin kavramına giren gıdalarda kullanılmamaktadır. Memleketimizde meyve mamûlleri sanayiinin inkişafına paralel olarak bu tip ambalaj maddelerinin de kullanılma zarureti başlıyacağından üzerinde önemle durulması ve plâstik kaplar için tüzüklerde tahdit edici hükümlerin yer alması gerekir.

Bununla birlikte memleketimizdeki önemine paralel olarak daha ziyade teneke ve teneke kutu üzerinde durulacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi teneke yerli olarak imal edilmekte veya konserve ihraç edeceğini taahhüd etmiş firmalar tarafından geçici ithal yolu ile dışardan temin edilmektedir. Hernekadar yerli tenekelerin iyi vasıfta olmadıkları sanayiciler tarafından ileri sürülmekte ise de bu hususta A.Ü. Ziraat Fakültesi ve Bursa Konservecilik Araştırma Enstitüsünün yürütmekte olduğu araştırmalar tamamlanmadan birşey belirtmek doğru olmayacaktır. Şurası muhakkaktırki bu tenekeler çok pahalıdır (emsallerine göre 3 misli pahalı (15)). Ve fabrikalar zaten sınırlı olan işletme sermayelerinin bir kısmını aylarca önce Ereğli Demir Çelik Müessesine yatırdıkları halde tenekeyi zamanında temin edememektedirler. Tenekenin fiatı ve temin zorluğuna ait bu problemler yanında, memleketimizdeki her fabrikanın kendi kutu ihtiyacını bizzat yapmak durumunda olması da ayrı meseleler çıkarmaktadır. Bu yüzden :

1. Esasen pahalı olan tenekeden elde edilen kutunun maliyeti daha da artmaktadır (kutu maliyetinin % 80 nini teneke payı teşkil etmektedir) (6).
2. Kutu tesisi belirli bir müddett çalışmakta ve işletmenin sabit masrafları artmaktadır.
3. Kutu imal tekniği mükemmel olmaktan uzak olup elde edilen kulların kalitesi bozuk bulunmaktadır.

Yukarda da bahsedildiği gibi memleketimizde konserve sanayii kutu-

yu çok pahalı elde edebilmektedir. Bir mukayese imkânı sağlamak üzere şu değerlere bakmak gerekir. 1970 yılında National Canner's Association'nın verdiği değerlere göre 2 1/2 numaralı (1/1 kiloluk kutu) 1000 adet kutu Amerika'da 56.00 Dolar'a satılmaktadır (7). 1 adet kiloluk kutunun resmi kurdan Türk parası olarak 85 kuruşa satıldığı anlaşılmaktadır. Aynı tarihte şüphesiz emsalinden daha kalitesiz olan aynı büyüklükte bir kutu Türkiye'de 175 kuruşa satılmakta idi. Ayrıca Fransa'da ise 5 renkli basılmış 1 kiloluk bir kutu 0.2880 Frank'a satılmakta olduğu belirtilmektedir (9).

Bilindiği gibi birçok memleketlerde bizdekinin aksine olarak fabrikalar kutu ile uğraşmazlar ve kutularını hazır olarak temin ederler. Eğer ihracata dönük bir konserve sanayiinin kurulması isteniyorsa, mutlaka modern bir kutu fabrikasının kurulması, böylece elde yapılmış birbirine pek benzemeyen kutularla ihraç zorunluluğundan kurtulmamız gerekir. Kurulacak böyle bir fabrikanın ucuz teneke temin edebilmesi ve kutunun konserveciye makul fiatla intikalinin denetlenmesi devletin yardımı ile mümkün olabileceği kanaatindeyiz.

Diğer taraftan, ister son senelerde birçok memleketlerdeki yaygınlaşan usülle olduğu gibi baskı şeklinde olsun ister kağıt etiket şeklinde olsun; etiket bir malın satışına çok tesir eder. Şünhesiz etiketin kalite ile bir ilgisi yoktur ama, satılacak malı daha cazip kılar. Ancak etiket yapıştırmanın gayesi esas olarak konservenin niteliklerini belirtmektir. Bunu sağlamak üzere ne gibi ibarelerin etiket üzerinde bulunacağı tüzüklerle belirtilmiş olmalı ve doğruluk derecesi de kontrol edilmelidir. Memleketimizde her iki nokta da tatminkâr olmaktan çok uzaktır.

Ayrıca bazıları hariç tutulursa fabrikalarımızda depoya ve depo şartlarına ehemmiyet verilmediği görülür. Bu hususun da önemle üzerinde durmak gerekir.

E. Yardımcı maddeler ve yakıt sorunu :

Konserve sanayiinde özellikle meyve ve mamulleri işleyen kesiminde en önemli yardımcı madde şekerdir. Memleketimizde üretilen şekerin ne kadarının çeşitli gıda imâlinde kullanıldığı bilinmemektedir. Birçok memleketlerde tüketilen şekerin % 50 den fazlası gıda sanayiinde harcanır. Meselâ Batı Almanya'da 1967 yılında şeker üretiminin yarısı endüstride kullanılmış ve bunun % 10 u da sadece meyve konserveleri ve marmelat imâlinde harcanmıştır.

Meyve değerlendirmede harcanan şeker aslında şeker sarfiyatını do-

laylı olarak artırmaktadır. Ne varki fabrikalarımız şekeri normal fiatla temin etmekte bu da pahalı görülmektedir. Bu sanayi kolunun kuvvetlenmesi ve şeker sarfiyatının artırılması için başka memleketlerde konserve fabrikalarına daha ucuz şeker verilmektedir. Meyve değerlendirmede kullanılacak şekerin aslında rafine şeker olması da gerekmez, bu yüzden konserve fabrikalarının şekeri daha ucuza temini icap eden tedbirler alınmalıdır.

Diğer taraftan belki akaryakıtın daha ucuza temini mümkün değildir fakat kömürün bu işletmelere daha ucuza verilmesi uygun bulunmaktadır. Ayrıca sanayiciler su ve elektrik imkânlarından da şikâyetçidirler.

F. Maliyet ve bu hususdaki sorunlar:

Konserve sanayiinde maliyeti teşkil eden unsurlar; ham madde, konserve kabı, yardımcı maddeler, işçi, su, yakıt, elektrik, işleme masrafları, amortisman ve faizlerdir. Genellikle her memlekette ham madde ve kap maliyette esas yeri teşkil eder. Meyve konservelerinde şeker de önemli bir yer alır.

Maliyetin yükselmesinde sevk ve idarenin, fabrikanın kuruluş yerinin, ham madde tedarikinin, ham madde vasıflarının, makine ve donatım durumunun ve işçilerin yetenek vaziyetinin önemi büyüktür. Gerek yukardaki ve gerekse daha bir sürü etkenler yüzünden fabrikalarımızda maliyetler çok yüksektir. Maliyetin yüksekliği genellikle kutunun çok pahalı olması ile izah edilir. Gerçekten kutu pahalıdır, ama maliyet ve şatış fiatlarının yüksekliğini tamamen buna bağlamak doğru değildir. İktisadi Kalkınma Vakfının yaptığı hesaplamaya göre (9) bazı konservelerin maliyeti ve tesbit edilen satış fiatları aşağıda cedvel 2 de gösterilmiş bulunmaktadır.

	İktisadî kankınma vakfının hesapladığı maliyet (1968)		Perakende satış fiatları (1968)
Fasulye konservesi	1.5 kg.	222 kuruş	500 — 655
Bezelye „	1.0 „	206 „	460 — 700
Bamya „	1.5 „	238 „	650
Türlü „	1.5 „	241 „	435 — 650
Salça „	1.0 „	267 „	525 — 625
Şeftali „	1.0 „	261 „	450 — 940
Vişne „	1.0 „	316 „	680 — 840
Vişne reçeli	1.0 „	446 „	550 — 750

Aynı kaynakta hesaplanmış maliyetlerin hakikate yakın olduğu bir sanayicinin verdiği değerlerden anlaşıldığı da ifade edilmektedir. Bugün bu değerlerin çok değişmiş bulunmasına rağmen yukardaki maliyetler dahi çok yüksek görünmektedir. Kaldıki rantabl çalışmayan bazı fabrikaların yukardakilerden daha yüksek maliyette mal elde ettikleri de bilinmektedir. Cedvel 2 de dikkati çeken diğer nokta ise bu sanayi kolunun herşeye rağmen yine de kârlı oluşudur. Üretimin sınırlı oluşu bir fiat rekabetini ve fabrikaların daha rasyonel çalışmaya yönelmesini önlemektedir. Her firmanın mamulünü farklı fiatla satması pek tabidir. Ancak bu farklılık memleketimizde kalite sonucu olmamaktadır. Yukarda görülen maliyet ve perakende fiatları arasındaki farkın büyük bir kısmı genellikle imalatcıya düşmektedir. Çünkü imalatcı aynı zamanda toptancıdır da.

Teneke fiatının maliyetteki ağır kaybı düşürülebilirse, maliyeti yükselten diğer etkenleri önlemek için her türlü imkân mevcut olduğundan maliyetin düşürülmesinin kabil olacağ kanaatında bulunmaktayız.

G. Üretimin artırılması sorunları (ihraç imkânı ve iç tüketimin artırılması):

Gerek ihraç imkânının gerekse iç tüketimin artması ancak fiatların düşürülmesi ve kalitenin yükseltilmesi ile mümkün olabilir. Bugünkü fiat ve kaliteye göre mamullerimizin ihracı sınırlı görülmektedir. Ortak Pazar Ülkelerine ihraç imkânımız üzerinde kısaca durulmak istenirse bunun pek de düşünüldüğü kadar kolay olmıyacağı anlaşılır. Nitekim 1967 yılında topluluğun 60 bin tonluk bir sebze konservesi açığı bulunmaktadır. Topluluk içinde sadece Almanya ve kısmen de Fransa ithalatçı durumdadır. Aynı yılda topluluğun 60 bin ton kadar olan bu sebze konservesi açığının çeşitli sebzelere dağılışı ise farklıdır. Topluluk bezelye konservesinde kendi kendine yeter durumda olmasına rağmen fasulyeda 15.000 ton kadar bir açık bulunmaktadır. Keza topluluk önemli miktarda kuşkonmaz konservesine ihtiyaç duymakla beraber bu sebzenin ziraatı memleketimizde yok denecek kadar azdır. Esasen ortak pazar memleketleri bunu özellikle ucuz fiatla Formoza'dan temin etmektedirler.

Bize has özellikler gösteren türlü, bamya ve hazır yemek konservelerini ortak pazar memleketleri tamamakta olup, bunların ihracı bu konservelerin tanıtılması, kaliteli imali ve ucuza satılması ile bir miktar mümkün görülmektedir. Bu hususda Ortak Pazar Ülkelerinde sayıları azımsanmayacak Türk İşçileri bu tip konservelerin tüketicisi olabilirler. Ancak bunu bilen bazı Doğu Avrupa Ülkeleri Türkçe isimlerle bu mamûl-

leri Batı Avrupa Pazarlarına sürmekte ve bunlar işçilerimiz tarafından ucuzluğu sebebiyle Türk konservelerine tercih edilmektedir.

Ortak Pazar Memleketlerinde meyve konservesinde durum biraz daha farklıdır. Topluluğun 285.000 ton kadar meyve konservesi açığı bulunmaktadır. İtalya hariç tutulursa diğer üyelerin belli miktarlarda açığı olup 240.000 ton meyve konservesi açığı ile Batı Almanya başta gelmektedir. Almanya bu açığının 200.000 ton kadarını Topluluk dışından temin etmektedir (1967 rakamlarına göre).

Yine ortak pazarın meyve konservesi ithalinde 100.000 tonla ananas konservesi baş sırayı almakta bunu 80.000 tonla şeftali, 24.000 tonla kayısı izlemektedir. O halde Ortak Pazar ülkelerine ve özellikle Almanya'ya başta şeftali ve kayısı olmak üzere bazı meyve konserveleri ve bazı meyve pulplerinin ihracı bakımından önemli bir şansa sahip bulunmaktayız. Ancak burada da yine fiat ve kalite sorunları önemini korurlar.

İhracatta yalnız ortak pazar memleketlerini düşünmemek gerekir. Bu hususda İskandinav Memleketleri, İngiltere ve özellikle Arap Memleketleri üzerinde de durmak gerekir. Şu varki Türk Konserve sanayii dış pazarlardaki istek ve fiatları zamanında takip edememektedirler. Bu bakımdan İGM ve Tarım Bakanlığı Pazarlama Dairesi'nin yardımı gerekli görülür. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki konserve ihracatında henüz milletlerarası bir kodeks de tam olarak bulunmamaktadır. Bu bakımdan ihraç edilen memleketlerin mevzuatına veya taahhüdlere uymak gerekmektedir. Son senelerdeki ihracatımızda da sipariş veren firmaların özel istekleri dikkate alınmaktadır.

H. Kalite ve kontrol sorunları :

Konserve gıdalarda kalite kullanılacak ambalajın özellikleri ile başlar. Ancak konservenin kalitesine başlı iki faktör tesir eder:

1. İyi vasıflı ham madde kullanmak
2. Ham maddeyi usülüne göre işlemek ve mamulü uygun şartlarda depolamak.

Fabrikalarımızın ham maddenin vasıfları üzerinde pek titiz olmadıkları, zaten ham madde temin tarzının da kaliteli ham madde bulmaya elverişli düşmediği yukarda zikredilmişti. Esasen yerli ve yabancı çeşitlerin konservelik vasfı üzerinde de fazla bir çalışma olmadığı malumdur. Gerçi Bursa Konservecilik Araştırma Enstitüsü kuruluşundan bugü-

ne kadar geçen 9 yıl içinde sadece 3 çeşit sebze ve 2 çeşit meyvenin konserveye yarayışlılık vasfını incelediğini bildirmekte ve bunu yakında yayınlayacağını vaad etmekteyse de. (10) bu hususdaki gayretlerin yeter derecede olmadığını kabul etmek gerekir. Bu eksiklikler yüzünden son senelerde büyük yatırımlarla kurulan bazı meyve suyu fabrikaları dahi kullanacakları ham maddenin elverişliliği üzerinde geniş bir tetkik imkânı bulamadıkları görülmüştür.

Kalite yönünden sadece fabrikaların sorumlu tutulmaları da hatalıdır. Eğer bu hususta müessir bir nizamname ve tesbit edilmiş normlar mevcut değilse sonucun başka türlü olacağı beklenemez. Esasen fabrikaların mamulleri kalitesine göre müşteri bulmamakta, bu hususda sadece fiat ve reklam tesirli olmaktadır. Kalite konserve yapma gayreti kontrol yapılmaması yüzünden bu fabrikaların zararına olmaktadır.

Başka memleketlerde kalite kontrolü bizzat fabrikada kendi laboratuvarlarında ve ayrıca gıda kontrol teşkilatında yapılmaktadır. Fabrikalardaki kontrol ise genellikle Tarım Bakanlığının mütehassıslarınca yürütülmekte böylece piyasaya konserve arzı emniyetle sağlanmaktadır. Bu bakımdan memleketimizde konserve fabrikalarının toplandığı bölgelerde açılacak laboratuvarlarla, bunların mamullerinin kontrolünün Tarım Bakanlığınca yapılması iyi sonuç verecektir.

Diğer taraftan bahçeden başlıyarak mamul maddenin fabrikayı terkedişine kadar her safhada uygulanması gereken hijiyenik şartlar üzerin de genellikle fazla titizlik gösterilmediği de önemle belirtilmelidir.

III — TAVSİYELER :

Hernekadar yukarda, konserve sanayiinin problemleri üzerinle durulurken zaman zaman bahsedilmiş olmakla birlikte, sorunlara çözüm olacağı düşünülen tedbirler özet halinde aşağıda tekrar verilmiştir:

1. Mevcut fabrikaların gerçek durumunu ortaya koymak üzere daha ciddi etüdler yapılarak yeni kurulacak olanların bu etüdlerden elden edilecek bilgilere göre plânlanması gerekmektedir.

2. Eski fabrikaların daha rasyonel çalışması için gerekli tedbirler alınmalı, yeniler ancak bundan sonra ve gerçek zaruret olduğu zaman kurulmalıdır.

3. Yeni kurulacak fabrikaların asgari teknik imkân ve işletme sermayesi olması gerekli görülür. Bu fabrikaların asgari bir kapasiteden dü-

şük olmaması, ihraca dönük bir imalat yapması, uygun bölgede kurulması öngörülmelidir. Bu meyanda ihraç imkânı önceden iyi bir şekilde etüd edilmelidir.

4. Yeni kurulacak işletmelerde özellikle meyve değerlendirmeye ağırlık verilmeli ve böylece iç tüketimde kola ve benzeri değersiz içkiler yerine meyve sularının ikamesine gayret sarfedilmelidir.

5. Herşeyden önce mevcut fabrikaların kapasitelerinden tam olarak istifade etmek üzere gerekli bütün tedbirler alınmalı ve gerek ham madde yetiştirmede alınacak tedbirlerle gerekse daha çeşitli maddeler işleyerek kampanya müddeti uzatılmalıdır.

6. Birbirine bağlı bir çok tedbirlerin alınması ile maliyetin düşürülebileceği inancında bulunmaktayız. Böylece fiatların düşürülmesi ile iç tüketimin artacağı ve ihracın mümkün olacağı beklenmektedir.

7. Fabrikaların uzun vadeli ve düşük faizli kredi temin etmeleri için devlet gerekli yardımı sağlamalıdır.

8. Fabrikaların ham maddeyi kontrat usülü ile temin cihetine gitmeleri gerekmektedir.

9. Konserveciliğe uygun çeşitlerin tesbiti yapılmalı ve bunun ziraatı teşvik edilmeli, lüzumlu tohum üretilmeli ve çiftçi eğitilmelidir. Bu hususda Tarım Bakanlığına ve müesselerine ödevler düşmektedir.

10. Konserve imalatcısının bugün başlıca problemi olan tenekenin daha ucuz, zamanında ve daha kaliteli olarak temini için her türlü tedbir alınmalıdır.

11. Mutlaka büyük bir kutu fabrikası kurulmalı, konserveciye kutunun uygun fiatla ve uygun vasıfta intikali sağlanmalıdır.

12. Milletlerarası normlara göre kutu standartları tesbit edilmelidir.

13. Meyve değerlendirmede kullanılan şekerin işletmeciye daha ucuza verilmesi temin edilmelidir.

14. Dış pazar talepleri işletmeciye zamanında duyurulmalı ve ihracat teşvik edilmelidir.

15. Üretim mutlaka bir gıda teknoloğu tarafından yürütülmeli ve işletmede bir kontrol yapılma gereği bilinmelidir.

16. Sadece ihraç için değil, iç tüketimde de kalite ve standartlar

önem kazanmalıdır. Bunu temin etmek üzere mevzuatta gerekli değişiklikler süratle yapılmalı ve kontrol ciddi olarak yürütülmelidir.

17. Kaliteli mamul evsafını belirtecek ibarelerin tam ve doğru olarak bulunması sağlanmalıdır.

18. Etikette mamûlün evsafını belirtecek ibarelerin tam ve doğru olarak bulunması sağlanmalıdır.

19. İşletmelerde hijyenik esasların tatbiki ve kontrolü temin edilmelidir. Hijyenik kontrolü de içine almak üzere her kademede her türlü kontrol yetkili bir dairece ve birçok memleketlerde olduğu gibi Tarım Bakanlığınca yürütülmelidir.

IV — ÖZET

1970 yılında 7.750.000 ton sebze ve 5.000.000 ton civarında meyve üretimi beklenmekte olup, bunların konserve şeklinde değerlendirmede harcanan miktarları, sebzelerde % 0.2, meyvelerde ise % 0.1 e ancak yaklaşmaktadır.

Meyve ve sebze değerlendirmede memleketimizde en önemli payı olan ve hatta bazılarında yegâne usul olan konserve şeklinde işlemenin üretime göre nisbeti çok düşüktür. Başka memleketlerde değerlendirmede harcanan meyve ve sebze toplam istihsalin yarısı veya daha fazlasını teşkil eder. Buna göre meyve ve sebzeleri konserveye işlenen sanayiimizin çok zayıf olduğu açıkça görülmektedir. Bu yüzden de üretimimizin % 25-30 u bozulup ziyan olmakta ve sık sık yetiştiricilerden bu yönden şikâyetler yükselmektedir. Konserve sanayiinin tatmin edici olmaktan çok uzak olan bu durumu birbiri üzerine binen bir sürü etkenlerden ileri gelmektedir. Bir taraftan yeni fabrikalar açılırken diğer taraftan mevcut bazı fabrikalar ya çalışmamakta veya gerçek kapasitesinin çok altında pek kısa bir müddet faaliyet göstermektedirler.

Genel olarak kuruluş ve işleyişlerindeki hatalar yüzünden fabrikalar ham maddenin miktar, vasıf ve fiatları yönünden sıkıntı çekmektedirler. Buna işletme sermayesinin ve kredi alma imkânlarının sınırlı olmasının tesiri de eklenince imalatları sınırlı kalmakta ve mamuller kaliteli olmaktan uzak görülmektedir. Her türlü kontrolü sağlıyacak etkili bir mevzuat, denetim sistemi ve tam yetkili bir kuruluş da bulunmadığından bu sanayi daha da başıboş kalmaktadır. Bütün bunların sonucunda konserve fiatları pek pahalı olmakta ve tüketim satın alma gücü yük-

sek bir zümreye inhisar etmekte, aynı sebeplerden ihracat da sınırlı kalmaktadır.

Bu arada teneke ve kutunun fiat ve temin zorluklarına ait sorunların ağırlığı önemli bir problem teşkil etmektedir. Bütün şikâyet ve tenkitlerin 10-15 seneden beri aynı şekilde devam etmesi sorunların çözümlenmesinde cesaret kırıcı olmasına rağmen yine de bazı tavsiyeleri tekrar etmek yerinde olacaktır:

Buna göre yeni kurulacak fabrikaların uygun bölgelerde uygun kapasitede ve asgari teknik şartlara haiz olmak üzere iyi bir etüd sonunda kurulması ve eskilerin islah edilerek rasyonel çalışması için gerekli tedbirlerin alınması ilk hedef olmalıdır. İç tüketimi artırmak ve ihracatı mümkün kılmak üzere fiatları düşüren bütün tedbirler ele alınmalı ve kalite yükseltilmelidir. Fabrikalardaki üretim kontrolü bir nizama bağlanmalıdır. Birçok memleketlerde olduğu gibi memleketimizde de Tarım Bakanlığı gıda sanayiinin problemlerine daha fazla eğilmeli ve bu sanayiin denetimini eline almalıdır. Esasen DPT'nın 1970 icra planında da yer almış bu konunun süratli bir sonuca bağlanması gerekli görülmektedir.

LİTERATÜR

1 — Köşker, Ömer. 1955 Türkiye'de konserveciliğin bugünkü durumu ve inkişafı için gerekli tedbirler. Zir. Der. 131

2 — DPT Sebze ve Meyve İşleme Sanayii 1967.

3 — Gökçe, Kemal. Konserve tekniğinin eve okula ve köye yerleştirilmesi imkânları 1970.

4 — Nehring, P. Konserventechnisches Handbuch 1969

5 — Fruit Stuation 1970 - Vegetable Stuation 1970 Economic Research Service U.S. Department Agriculture.

6 — Vardar, Visalettin. Konserve sanayiinin mali problemleri ve bunların üretim ve tüketim hacmine etkisi, tebliğ 1970 Bursa.

7 — Gökçe, Kemal. (şahsi temas).

8 — Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü Ziraat Sanatları Şubesi (şahsî temas).

9 — İktisade Kalkınma Vakfı. Yayın no AET/38 1970.

10 — Kuyrukçu, Hami. Tebliğ 6-9 Mayıs 1969 Bursa.

11 — Gökçe, Kemal, Konserve sanayiinin teknik eleman ve eğitim sorunu. Tebliğ 1970 Bursa.

12 — DPT 1970 icra plânı.

13 — Başaran, Muhtar. Konserve sanayiinin ham madde sorunu. Tebliğ 1970 Bursa.

14 — Vanlı, Çağatay. Konservecilik teneke imali. Tebliğ 1969 Bursa.

15 — CENTO Teknik Semineri 17-26 Şubat 1969.

16 — Bilbil, Aydın. Konserve işletmelerinde mekanizasyon sorunları alet ve ekipmanların yerli yapım imkânları. Tebliğ 1970 Bursa.

17 — Brinkmann, H. E. 1969. Die deutsche Obst-und gemüseverwertungs industrie mi-Jahre 1969. Die industrielle Obst und Gemüseverwertung. 10.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 9
— B —

Fermantasyon Teknolojimiz ve Sorunları

Yazan

Doç. Dr. Feridun TOPALOĞLU
Ziraat Yüksek Mühendisi
Oenologue

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
II — BUGÜNKÜ DURUM	7
A — Damıtık alkollü içkiler	7
B — Bira	10
C — Şarap	10
D — Personel Durumu	15
III — FERMANTASYON TEKNOLOJİSİ ÖZELLİKLE İÇKİ SANAYİİMİZİN PROBLEMLERİ ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELERİ,	15
A — Damıtık Alkollü içkiler ile ilgili problemler ve tavsiyeler	15
B — Biracılığımızın Problemleri ve Tavsiyeler	17
C — Şarapcılığımızın Problemleri ve Tavsiyeler	18
IV — ÖZET	25
Literatür	27

FERMANTASYON TEKNOLOJİMİZ VE SORUNLARI

Bu tebliğ, Doç. Dr. Feridun Topaloğlu'na Kongre için hazırlattırılmıştır.

I. KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Fermantasyon Teknolojisi, tarımsal teknoloji içerisinde önemli bir yer işgal eden geniş kapsamlı bir kısımdır. Tarımsal teknolojinin, "Ham maddesini tarımdan alan ve işleme artıklarını tekrar tarıma veren bir sanayi şubesi" şeklindeki tarifi, Fermantasyon Teknolojisi için de uygun bir tarif olmakta ve bu sanayiin bir çok dallarında işlenen tarım ürünlerinin artıkları hayvan yemi olarak kullanıldığından, topraktan alınan bazı maddeler kısmî de olsa tekrar toprağa verilebilmektedir.

Fermantasyon Teknolojisi tarım teknolojisinin diğer bölümlerinden ayıran fark fermantasyon olayıdır. Bu bölümde işlenen yani fermantasyona tabi tutulmuş olan ham maddeler tamamen değişik karekterde başka özellikler taşıyan bir mahiyet alırlar. Fermantasyon teknolojisin en önemli konuları, şarap, bira, ispirto, damıtık alkollü içkiler, sirke ve diğer asit fermantasyonlarıdır. Bunlardan başka ekmek mayacılığı, turşuculuk ve boza da fermantasyon teknolojisi içerisinde mütalâa edilen konulardır.

Fermantasyon teknolojisinin işlediği ham maddeler genel olarak üzüm, çeşitli meyve, sebze ve hububattır. Şaraba ve sirkeye işlenen üzüm ve meyveler, ispirto için işlenen melas, incir ve üzüm, bira için işlenen arpa ve diğer tarım ürünlerinin miktarları dikkate alınırsa, daha ziyade bir tarım ülkesi olan yurdumuzda fermantasyon teknolojisinin önemin ne derecede büyük olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Türkiye'nin dünyada bağ sahası itibarile, İspanya, İtalya, Fransa ve Rusya'dan sonra beşinci durumda olduğu düşünülürse, üretilen üzümün değerlendirilmesinin, bilhassa şarap, ispirto ve ispirtolu içki sanayiinin memleketimiz için nasıl bir önem taşıdığı kendiliğinden ortaya çıkar.

Diğer taraftan, yurdumuzda son yıllarda büyük bir gelişme gösteren bira sanayiinde üretim, Tekel İdaresinin plânlanmış yatırım programları tahakkuk ettiği takdirde artmış olacak ve özel sektörün bina üretimi ile birlikte rahatlıkla yılda yaklaşık olarak 90-100 milyon litreye ulaşacaktır.

Memleketimiz bira sanayii için ulaşılması düşünülen hedef her ne kadar ilk nazarda büyük gibi görülürse de, ileri batı memleketleri ile mukayese edildiğinde ve yurdumuzda üretilebilecek ıslâh edilmiş biralık arpa için imkânlarımı düşünülürse, gerek yıllık bira gerekse yıllık malt üretimi için büyük bir potansiyelimizin mevcut olduğu ve gerekli tedbirlerin alınıp, yatırımların yapılması halinde bu sanayi kolunda düşünülen hedefin çok daha üstüne ulaşmanın mümkün olduğu anlaşılır. Yakın komşumuz Irak'ın mevcut iki bira fabrikası için İngiltere'den malt ithal ettiği bir gerçek olduğuna göre, memleketimizde bu konuda gerekli tedbirler alındığı takdirde, yapılacak malt ihracı ile memleketimizin küçümsenmiyecek miktarda döviz sağlayabileceği ortaya çıkacaktır.

Bilindigi gibi yurdumuzda fermantasyon teknolojisi içerisinde mütelaâ edilen alkollü içkiler ya Tekel tarafından ya da Tekel'in denetimi altında özel sektör tarafından üretilmektedir.

Nitekim, 4250 sayılı kanunun 6552 sayılı kanunla değiştirilen birinci maddesi gereğince her türlü alkollü içkilerin yapılması ve satılması hükûmetin inhisarı altında tutulmaktadır. Ancak aynı kanunla bira, her türlü şarap ve meyve şaraplarının yapılması ve satılması serbesttir.

Bugün tatbikatta rakı, votka, kanyak, cin, likör gibi içkiler yalnız Tekel İdaresi tarafından üretilmekte, buna mukabil, her türlü şarap vermut ve bira hem Tekel İdâresi hem de özel sektör tarafından Tekel idaresinin denetiminde üretilmektedir. Ürtetilen bu içkilerden elde olunan gelirin devlet bütçesindeki yeri hiç bir şekilde küçümsenmeyecek büyük meblâğlar olup, alkollü içki sanayiimizin gelecekteki inkişafı ve bu maksatla alınması gerekli tedbirlerin üzerine lâyıkile durulması çok lüzumludur.

Alkollü içkiler dışında kalıp fermantasyon sanayii içerisinde mütalâa edilen sirke, boza, asit fermantasyonları, ekmek mayacılığı, turşuculuğun biz burada yalnız önemine işaret etmekle yetineceğiz. Keza Şeker Fabrikalarında melâstan elde edilen ispirto ile, Tekel İdaresi tarafından üretilen ve alkollü içkiler dışında, başka şekillerde kullanılan teknik ispirto üzerinde de durulmayacaktır.

Zira böyle, sınırlı tutulan bir tebliğ çerçevesi içerisinde bu kadar çok konunun kısa da olsa ayrı ayrı hepsinin incelenmesi pek mümkün değildir. Kaldı ki alkollü içkilerin de tümünün önemini, bugünkü durumları ile problemlerinin böyle kısa bir tebliğle lâik olduğu şekilde incelemek de oldukça güçtür.

Bununla beraber bu tebliğde şarap konusuna diğer konulara göre

biraz daha fazla yer verilmeye çalışılacaktır. Zira yurdumuzda bağ sahasının genişliği ve üretilen üzümün değerlendirilmesinin taşıdığı büyük önem ve mevcut problemler pek çoktur ve üzerinde durulması bilhassa gereklidir. Unutmamak lâzımdır ki şarap, vermut ve bira dışındaki alkollü içkiler Tekel İdaresi tarafından yapılmakta ve bu idare bahse konu içkiler için Cumhuriyet'in ilânından bu yana büyük yatırımlar yapmış, elemanlar yetiştirmiş ve belirli bir teknolojik seviyeye erişerek içki sanayii konusunda bir çok eksik ve tenkid edilebilecek faaliyetlerine rağmen memlekete büyük hizmetlerde bulunmuştur.

II. — BUGÜNKÜ DURUM

A) DAMITIK ALKOLLÜ İÇKİLER:

Memleketimizde Cumhuriyetten bu yana devlet, her nevi alkollü içkiye ilgi gösterip, daha önce şahıslar elinde bulunan içki sanayiini bu işle iştigal eden kimselerin ellerinden alarak büyük yatırımlar yapmış ve rakı, votka, kanyak, likör ve cin gibi damıtık alkollü içkiler bizzat Tekel İdaresi tarafından üretilerek devlete büyük gelirler sağlanmıştır. Şüphesiz devlet alkollü içki sanayiine el atarken nasıl, temin edeceği geliri düşünmüşse bir tarım memleketi olan yurdumuzda üretilen tarım ürünlerinin de değerlendirilmesini düşünmüş, bu konuda halka önderlik edip, bilgili uzmanlar yetiştirilmesini ve modern teknolojinin icaplarına uygun örnek fabrika ve tesisler kurmayı da hedef olarak almıştır.

Bu amaçla ilk defa modern bir tesis olarak, 1922 yılında kurulan Paşabahçe içki fabrikası, önceleri Tekel İdaresi hesabına özel şahıs ve şirket tarafından çalıştırıldıktan sonra 1929 yılında Tekel İdaresi tarafından satın alınmış ve daha sonraları tesisler genişletilip ilâveler yapılarak bugünkü hâle getirilmiştir.

Diğer taraftan İzmir'de Halkapınar'da Bomonti-Nektar Şirketi tarafından kurulan fabrika da, 1940 yılında yine Tekel İdaresi tarafından satın alınarak yeniden bazı tesisler de ilâve edilerek 1941 yılından itibaren bu fabrikada da rakı üretilmeye başlanmıştır.

Tekel İdaresi bunlardan başka 1931 yılında Diyarbakır'da, 1933 yılında Gaziantep'de rakı fabrikaları kurmuş ve 1931 yılında Tekirdağ'da şarap fabrikası olarak kurulmuş olan fabrikaya yeni ilâve ve tesislerle aynı zamanda rakı üretilebilecek bir fabrika haline getirmiştir.

Diğer taraftan Tekel İdaresi 1930 yılında İstanbul'da Mecidiyeköy'de

kurduğu likör fabrikasında çeşitli likörlerle, kanyak, cin ve vermut da üretmeye başlamıştır.

Bunlardan başka son on yıl içerisinde, Tekel İdaresi Ankara Bira Fabrikasında Sayın Prof. Dr. Turgut Yazıcıoğlu'nun liderliğinde viski üretmeye başlamıştır.

Şüphesiz Tekel İdaresinin damıtık alkollü içkiler üretimi yıldan yıla içkinin cinsine göre az veya çok artmakta ve bu içkilerin kalitesinin de yine yıldan yıla daha iyi olması için gayret sarfedilmektedir.

Rakı :

Bugün için halk arasında bir nevi millî içkimiz olarak nitelendirilen rakı üretimi yıldan yıla az veya çok biraz daha artmakta ve son yıllarda az da olsa bir miktar rakı ihraç edilmektedir.

Tekel İdaresi rakıyı Paşabahçe, İzmir, Gaziantep, Diyarbakır, Tekirdağ içki fabrikalarında üretmekte, Ankara Bira Fabrikasında ise yalnız rakı imlâ edilmektedir. Paşabahçe ve Diyarbakır içki fabrikalarında rakı kuru üzümden elde edilen suma'lardan yapılırken, İzmir, Gaziantep ve Tekirdağ fabrikalarında hem kuru hem de yaş üzümlerden elde edilen sumalardan rakı üretilmektedir. Tekel İdaresi 1968 yılında, 8.939.128 litre 100° lik rakı üretmiştir. Bu miktar 100° lik rakı, Tekel kayıtlarında 18.925.444 litre şişeli rakı olarak görülmektedir.

Tekel İdaresinin beş yıllık rakı üretimi 1 numaralı cetvelde gösterilmiştir. SH

CETVEL : 1

Yıl	Miktar litre (100° lik)	Miktar litre (Şişeli)
1964	5.972.718	12.801.369
1965	6.218.879	13.629.626
1966	7.286.927	16.260.813
1967	8.123.878	17.414.692
1968	8.939.128	18.925.444

Diğer taraftan bu idare yabancı memleketlere 1966 yılında 23.796 litre, 1967 yılında 18.844 litre, 1968 yılında 40.784 litre, 1969 yılında ise 70.423 litre rakı ihraç etmiştir.

Votka:

Memleketimizde votka yalnız Paşabahçe içki fabrikasında melastan elde edilen ispirto ile üretilmektedir. Normal, yıllık 1.600.000 litre olan votka üretim kapasitemiz zorlandığı takdirde 2.000.000 (100° lik) litreye kadar çıkabilir.

Son yıllarda votka üretimimizi arttırmak ve üretim tekniğini geliştirmek amacı ile Tekel İdaresince bazı çalışmalara girişilmiş bulunmaktadır. Bu amaçla Ruslarla yapılan anlaşma gereğince 2.000.000 litrelik bir tesisin Paşabahçe içki fabrikasında kurulması bahis konusu iken, bu husus bugüne kadar tahakkuk etmemiştir.

1968 yılı votka üretimimiz 100° lik olarak 1.791.654 litre, şişeli olarak ise 4.442.050 litredir.

Tekel İdaresi yabancı memleketlere 1966 yılında 6.924 litre, 1967 yılında 2.808 litre, 1968 yılında 4.391 litre, 1969 yılında 23.368 litre votka ihraç etmiştir.

Kanyak :

Bilindiği gibi kanyak'ın maddesi üzüm olup, kanyak yapmaya müsait üzümlerden elde edilen şarapların takdirinden üretilen kanyaklık suma, kanyak eskitmeye müsait meş'e fıçılarında üç ve daha fazla yıl eskitilerek elde edilir.

Memleketimizde kanyak İstanbul Mecidiköy likör fabrikasında yapılmaktadır. Kanyaklık suma ise, genellikle Çanakkale ve Gaziantep içki fabrikalarında elde edilir. Mecidiköy likör fabrikamızda yıllık kanyak üretim kapasitemiz normal olarak 330.000 (100° lik) litre olup, zorlandığında bu kapasite 430.000 (100° lik) litreye kadar çıkabilmektedir.

1968 yılı şişeli olarak kanyak üretimimiz 855.000 litredir.

Likör :

Memleetimizde likör üretimi Tekel İdaresi tarafından 1930 yılında Mecidiköy likör fabrikası kurulduktan sonra başlamıştır. Hâlen bu fabrikamızda 15 nevi likör imâl edilmektedir.

Memleketimizde üretilen yaş meyve ile ispirtonun değerlendirilmesi yönünden ayrı bir önem taşıyan likör imâlatı Tekel'in bahse konu fabrikasında forse kapasite ile çalışıldığında 647.000 litre olabiliyor. 1968 yılında yapılan çeşitli ve şişeli likör miktarı 428.374 litredir.

Tekel İdaresi yabancı memleketlere bilhassa kahve likörü ihraç etmektedir. Nitekim 1966 yılında 9.200 litre olan kahve likörü ihracı, 1967 yılında 14.250 litre, 1968 yılında 37.628 litre ve 1969 yılında da 29.000 litre olmuştur.

Cin :

Cin özel olarak aromatize edilmiş gayet saf ispirtodan yapılan bir içkidir. Memleketimizde Mecidiköy likör fabrikasında üretilen cin'in 1968 yılındaki miktarı 87.675 litredir.

Viski :

1957 yılından beri Ankara Bira Fabrikasında Sayın Prof. Dr. Turgut Yazıcıoğlu'nun nezaretinde yapılan viski denemeleri iyi sonuç vermiş ve üretilen viskiler "Ankara Viskisi" adı altında piyasaya arzedilmiş bulunmaktadır.

Tekel İdaresi 1968 yılında 14.091 litre şişeli viski üretmiştir.

B) BİRA :

Memleketimizde ilk bira fabrikası, 1885 yılında İsviçreli Bomonti Kardeşler tarafından İstanbul'da kurulmuştur; daha sonra 1909 yılında Büyükdere'de kurulan Nektar Bira Fabrikası ile birleşen bu fabrika 1940 yılında Tekel İdaresi tarafından satın alınmıştır. Diğer taraftan, 1933-1934 yılında Ankara'da Orman Çiftliğinde Atatürk tarafından kurulan Bira Fabrikası önce Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu'na sonra da 1939 yılında Tekel İdaresine devredilmiştir.

Tekel İdaresi hâlen İstanbul ve Ankara'daki bu fabrikalarında yılda yaklaşık olarak 41.000.000 litre bira üretmektedir. Buna ilâveten iki özel firmanın mevcut üç bira fabrikasında da yaklaşık olarak yılda 40.000.000 litre bira üretilmektedir. Tekel'in Yozgat'ta kurmaya çalıştığı 10.000.000 litre kapasiteli bira fabrikasının kuruluş çalışmalarına devam edilirken özel teşebbüs tarafından da Adana ve İstanbul civarında yeni bira fabrikaları kurmak için çalışmalara devam edilmektedir.

C) ŞARAP :

Türkiye'de bağ alanı hızla artmakta olup, istatistiklere göre son 30 yılda, bu artış % 100 den daha fazla olmuştur. Nitekim 1935 yılında 346.000 hektar olan bağ alanı 1967 yılında 840.000 hektara ulaşmış buna peralel olarak do üzüm üretimi 1967 yılında 3.350.000 tona baliğ olmuştur.

Bağ alanı itibarı ile dünyada 5. gelmememize rağmen, üzüm üretimimizin, diğer bağcı memleketlerle mukayese yapıldığında hayli düşük olduğu kolayca görülebilir. Türkiye dekara verim itibarile dünyada bağcı memleketler arasında 21'in cidir. Bunun nedenleri şüphe yok ki çeşitli olmakla beraber, en başta geleni yurdumuzda bilgili ve modern bağcılığın gerektiği şekilde yapılmamasıdır. Her ne kadar Tarım Bakanlığına bağlı Tekirdağ, Manisa, Erenköy, Yalova, Kilis, Nevşehir, Bilecik gibi bazı Amerikan Asma Fidanlıkları ve Bağcılık İstasyonları mevcut ise de bu kuruluşlarda yapılan çalışmalar daha ziyade Amerikan Asma çubuklarının üretilmesi ve tevzii gibi işlerdir. Bu müesseselerde daha ziyade adaptasyon ve afinite ile meşgul olunmakta, şarap üreticilerine bağların modern bağcılık tekniğine uygun bir şekilde yetiştirilmesi, ile bakım ve mücadele işlerinde özlenen ölçüde yardım yapılamamaktadır. Bugün memleketimizin en iyi kalite şaraplarının yapıldığı Orta Anadolu'da floksera büyük bir afet halini almıştır. Meselâ, kalecik karasının yetiştiği Kalecik bağlarının hemen hemen hepsi flokseradan harap olmuş, Kızılırmak vadisindeki bağlar tamamı ile sönmüş ve bu âfet Çubuk ilçesinden sonra Kırıkkale ve Hasandede taraflarını da ciddi bir surette tehdit etmeye başlamıştır.

Bağcılığımızın genel durumu böyle iken şarapçılık ve şaraplık üzüm çeşitleri yönünden konu ele alınacak olursa, durum hiç de iç açıcı değildir. Trakya, Ege Bölgeleri istisna edilirse şarap yapılan diğer bütün bölgelerde mevcut olan şaraplık üzüm çeşitleri çok eskiden nelerse, bugün için de ayni çeşitlerdir.

Diğer taraftan bazı bölgelerde bağcılık istasyonları tarafından afinite ve adaptasyon denemeleri yapılan yerli ve yabancı şaraplık üzüm çeşitlerinin hepsinin, şaraplık değerleri de tesbit edilmiş değildir.

Bilindiği gibi şarap bir Tekel maddesi olmamakla beraber, yurdumuzda 4250 sayılı kanun gereğince, her yıl yapılan şaraplar Tekel memurları tarafından miktar olarak tespit edilerek litre başına muayyen bir vergi alınır. Dolayısile şaraphaneler ve şarap doldurma evleri devamlı olarak Tekel'in denetimi altındadır.

Memleketimizde şarapçılıkla iştigal eden şaraphane ve doldurma evleri sayısı Tekel kayıtlarına göre 263 dür. Şaraphanelerin toplam imâlat kapasitesi 50.000.000 litre kadardır. Şaraphaneler kuruluş yeri itibarile genellikle bağdan uzak olup, şehirderdedir. Genel olarak gerek devlete, gerek özel sektöre ait şaraphaneler makina vesair techizat bakımın-

dan yetersizdir. Bu itibarla genellikle arzulanan randıman alınamadığı gibi, şarapların olgunlaşması ve stabilizasyonu için modern şarap tekniğinin icap ettirdiği işlemler yeterince yapılamamaktadır. Hatta bazı şaraphaneler ve şarap doldurma evleri teknik yönden aslında ne şarap yapılmasına ve ne de şarabın muhafazasına hiç bir şekilde uygun değildir.

Tekel İdaresi, son iki yıl içerisinde mevcut 9 şaraphaneye ilâveten Kırıkkale Şarköy, Hoşköy, Uçmakdere ve Urfa'da 1-1,5 milyon litre kapasiteli şaraphaneler yapılmasına karar vermiş ve bunlardan bazılarını tamamlayarak, bazılarını da tamamlamadan işletmeye açmıştır.

Son yıllarda şarap üretimimiz her ne kadar yıldan yıla bir artış göstermekte ise de bu artış memleketimimiz için tatminkâr olmaktan uzak olup, bilhassa işlenilen üzüm miktarı memleketimiz bağ alanı ve üzüm üretimimiz ile orantılı değildir.

Türkiye'nin son 10 yıllık şarap üretimi 2 numaralı cetvelde gösterilmiştir.

CETVEL : 2

Yıllar	Şarap üretimi (Litre)
1960	17.315.575
1961	29.127.635
1962	33.849.401
1963	35.219.600
1964	38.212.548
1965	46.387.947
1966	43.434.731
1967	43.386.598
1968	38.022.632
1969	51.589.186

Memleketimizde üretilen şarabın yaklaşık olarak üçte biri tekel idaresi, kalan üçte ikisi ise özel âmiller tarafından üretilmektedir. Şüphe yok ki Türkiye'de resmî kayıtlar dışında küçümsenmeyecek miktarlarda şarap üretilmektedir. Zira ilgililerin ifade ettiklerine bakılırsa resmî kayıtlara göre Türkiye'de üretilen şarabın, % 40-50 si kadar fazla şarap tüketilmektedir. Yine ilgililer, bu tüketilen fazla şarabın bir kısmını Tekel İdaresinin kontrolünden vergi vermemek için kaçırılan şarap olduğunu, diğer bir kısmını da şaraba su katmak suretile mevcut şarabın çoğaltılması ile temin edildiğini bildirmektedir.

Bugün Türkiye'de tüketilen şarap miktarı, adam başına yılda bir litreyi biraz geçerken, yakın komşularımızdan Bulgaristan'da şarap tüketimi adam başına 22 litre, Yunanistan'da 27 litredir. Buna parelel olarak bu yakın komşularımızın şarap üretimi de bizimkilerden çok fazladır. Meselâ 190.000 hektar bağ sahası olan Bulgaristan'ın şarap üretimi Türkiye'nin şarap üretiminin 3-4 mislidir.

Görülüyor ki, memleketimizdeki şarap üretimi ve adam başına düşen şarap miktarı, bağ sahaları ve üzüm üretimleri bizimkinden çok daha az olan yakın komşularımızla mukayese edildiğinde bizimkiler çok küçük rakamlarla ifade edilmektedir. Şüphesiz bunda, dinî itikatlar ve halkın alkollü içki olarak bilhassa rakıyı tercih etmesinin büyük bir rolü olduğu gibi daha başka bir çok faktörlerin etkisi vardır.

Diğer taraftan bugün için, dış memleketlere satılan şarap miktarında her ne kadar yıldan yıla bir artış varsa da şarap üretimimizi geniş çapta etkileyebilecek miktarda değildir. Bununla beraber memnunlukla ifade edebiliriz ki, yakın zamana kadar dış memleketlere yılda yaklaşık olarak 2.000.000 litre civarında satılan şarap miktarı son beş yılda biraz daha artmıştır.

3 numaralı cetvelde son 4 yıllık şarap ihracatımız gösterilmiştir.

CETVEL : 3

Yıllar	İhraç edilen şarap miktarı (Litre)
1966	4.304.759
1967	4.618.816
1968	9.004.573
1969	5.429.869

Şarap ihracatımızın 1969 yılında, 1968 yılına göre daha da artacağı beklenirken, ortak para dahil ülkelerin ithal edilen şaraplarla kupaj yapılmasını kısıtlayan bir kararı 1969 yılında yapılan şarap ihracatımızı büyük ölçüde etkilemiştir.

D — PERSONEL DURUMU :

Genel olarak gerek şarap, gerek diğer her nevi alkollü içki üzerinde ihtisas yapmış, yetişmiş personel sayısı memlektimizde çok azdır. Bu durum bilhassa bu sktörde yapılan her türlü çalışmaları temelden etkilemektedir. Şarap ve damıtık alkollü içkiler konusunda uzman yetiştirilmesi ko-

nusuna eskiden çok daha fazla önem veren Tekel İdaresi, son zamanlarda yetişmiş uzman elmanlarının çeşitli nedenlerle, bu idareden ayrılmaları veya emekli olmaları sebebi ile, bu konuda daha da zayıf duruma düşmüştür. Halen Tekel İdaresinde görevli çok az sayıdaki tecrübeli kimya ve ziraat mühendisleri ile, bir zamanlar bu idare tarafından yetiştirilen müskürat eksperlerinin bazıları birden fazla fabrikaların idaresi ile görevli bulunmaktadırlar. Örneğin, Tekirdağ içki fabrikası müdürü aynı zamanda Şarköy, Hoşköy ve Uçmakdere şarap fabrikaları, Ankara Bira Fabrikası Müdürü, Yozgat Bira Fabrikası ile Kırıkkale Şarap Fabrikası Gaziantep İçki Fabrikası Müdürü Kilis ve Urfa Şarap Fabrikalarının teknik ve idarî sorumluluklarını da esasen ağır olan asıl görevleri ile birlikte taşımaktadırlar. Yeni yeni bir çok fabrika kurmakta olan veya eski fabrikalarının kapasitelerini attıran Tekel İdaresinin halen uzman eleman yetiştirmek için ne yurt içi, ne de yurt dışı bir programı olduğunu bilmiyoruz.

Diğer taraftan konu ile her yönden yakın ilgisi bulunan Tarım Bakanlığında, şarap ve diğer alkollü içkiler konusunda uzman tek bir eleman olmadığı gibi, esasen gerek şarapçılık, gerek biracılık için belli bir ilginin de gösterildiğini bilmiyoruz. Örneğin, Bakanlar Kurulunun 10 Mart 1956 tarihinde 6891 sayılı kararı ile yürürlüğe giren ispirtolu içkilerin vasıfları ile Bira Fabrika ve imalâthanelerinin kontrol ve muayeneleri hakkındaki nizamnamenin ikinci kısım Madde 24'te, aynen "Bu nizamnamenin bira imâl ve imlâsına ait hükümlerinin tatbikine ve lüzumlu kontrol ve muayenelerinin yapılmasına Ziraat Vekâleti vazifeli ve selâhiyetlidir" denilmekte ve bir geçici madde ile "Bu nizamname ile Ziraat Vekâletine verilmiş olan vazife ve selâhiyetler, ziraat vekâletince bu maksatla teşkilât kuruluncaya kadar, inhisarlar umum müdürlüğünce ifa ve istimal edilir" denilmektedir.

Bu nizamnamenin 15 yıla yakın bir zaman önce yürürlüğe girmesine ve memleketimizde bira sanayii son yıllarda büyük gelişmeler göstermesine ve Tarım Bakanlığına düşen bir çok görevler olmasına rağmen, maalesef, Tarım Bakanlığı, kendisine daha önce verilmiş görev ve yetkileri bilemediğimiz nedenlerle kullanmamaktaki ısrarlı durumunu devam ettirmektedir.

Aynı şekilde 9-11 Mayıs 1963 yılında Ankara'da yapılan "Türkiye Şarapçılık Kongresi'nde, bağcılık ve şarapçılığın özlenen şekilde gelişmesi için kongreye katılanların oybirliği ile almış oldukları bazı kararlara, Tarım Bakanlığı yukarıdaki örnekte olduğu gibi hiç bir ilgi göstermemekte devam etmiştir.

Özel sektörden şarap üreticilerinin yalnız bir kaçının uzman ve yetişmiş teknik personele ilgi gösterdiği, büyüklü küçüklü bir çok şarap üreticilerinin ve imlâcılarının ise bu konuya hiç önem vermedikleri bir gerçektir.

III. FERMANTASYON TEKNOLOJİSİNİN ÖZELLİKLE İÇKİ SANAYİİMİZİN PROBLEMLERİ, ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER:

Fermantasyon Teknolojisinin özellikle içki sanayiimizin bugün için pek çok problemi mevcuttur. Kanaatimizce bugün Tekel İdaresinin ve bu idarede çalışan kimselerin lüzumsuz bir çok formalitelere tâbi olarak çalışmaları ve bu nedenle çeşitli müşküllerle karşılaşılması, çok kere, içki sanayiimizin büyük bir kısmını elinde bulunduran bu idarede, bilim ve modern teknolojinin gereklerinin yerine getrilmemesine sebep olmaktadır.

Diğer taraftan bir diğer önemli problem de gerek idareci, gerek teknik tüm personelin işlerine ekseriya müdahalede bulunulmasıdır. Tabiatı ile bu tip müdahaleler esasen uzman sayısının az olması nedeni ile karşılaşılan teknik problemleri daha da arttırmakta, bu suretle üretilen içkinin çeşidi ne olursa olsun kalitesini ve maliyet fiatını etkilemektedir. Örneğin, devlete ait işletmelerin satın aldıkları ham maddelerin kalitesi, genel olarak üreticinin politikacılara baskısı, politikacıların da idareciler nezdindeki teşebbüsleri ile tatmin edici olamamaktadır.

Diğer taraftan, devlete ait fabrikalar tarafından alınan kötü kalitedeki ham maddelere ve memleketteki genel işsizlik nedeni ile lüzumundan fazla personelle çalışılmak mecburiyetinde kalması, üretilen mamüllerin maliyet fiatlarını da arttırmakta ve dolayısiyle yüksek maliyetli mamüllerimizin ihraç edilebilme imkânları azalmaktadır.

Türkiye'de bir çok konularda olduğu gibi fermantasyon teknolojisi konusunda da problemler ve bunların hal çareleri genellikle bilinen şeylerdir. Yeterki bunlar iyi niyetli samimi olarak ele alınsın ve uzmanların tavsiyeleri çeşitli nedenlerle tavizler verilip, değişiklik yapılmadan uygulansın.

A — DAMITIK ALKOLLÜ İÇKİLER İLE İLGİLİ PROBLEMLER VE TAVSİYELER

1 — Bilindiği gibi Türkiye'de damıtık alkollü içkiler yani Rakı, Votka, Kaynak, Cin ve Likör gibi içkiler yalnız Tekel İdaresi tarafından üretilip satılmaktadır. Bu içkilerin üretildiği fabrikaların her ne kadar mo-

dernize edilmelerine ihtiyaç varsa da, üretilen içkilerin çok kötü kalitede olduklarını iddia etmek mümkün değildir. Ancak damıtık alkollü içkilerin özlenen kalite ve miktarda üretilebilmesi için, Tekel İdaresinin yeterince yeni yatırımlar yapması, bilinçli bir personel politikası takip etmesi, yeni kurulacak fabrikalar ile mevcut fabrikaların gelişen modern teknolojinin icaplarına göre kurması ve donatması gereklidir.

Bilindiği gibi bir çok yabancı memleketler bizden rakı, kaynak ve likör gibi içkiler istedikleri halde, bunlar arzu edilen miktar ve kalitede olmadığından istekler karşılanamamaktadır.

Bu itibarla, içki ispirtoculuğumuzun ve içki sanayiimizin ihracata dönük bir şekilde düzenlenmesi yerinde olur.

Bu amaçla Tekel'e ait içki fabrikalarının daha önce mehtap projesinde de öngörüldüğü gibi bir iktisadî devlet teşekkülü halinde, formalitelerden mümkün olduğu kadar uzak yeni bir organizasyon içerisinde toplanması hararetle tavsiye edilebilir.

2 — Ankara Bira Fabrikasında üretimi başarı ile ve fakat sınırlı bir ölçüde devam eden viski üretiminin rasyonalize ve moderinize edilmesi için öngörülen yatırımların bir an önce yapılması ve viski üretiminin aynı zamanda ihracata dönük bir şekilde programlanması yerinde olur.

3 — Pazarlama yolu ile değerlendirilemeyen, düşük evsaflı döküntü meyvelerin teknolojik yolla değerlendirilmesi, bunların tetkik ispirto veya içki ispirtosu (Brandy) üreetiminde kullanılması, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Böyle bir durumda, bilhassa özel aromaya malik meyvelerin ön plânda dikkate alınması dış piyasada müşteri bulabilmek bakımından önemlidir. Bu amaçla, üzüm dahil, meyveleri özlenen şekilde değerlendiremiyen bölgelerde Tarım Bakanlığının örnek ispirto işletmeleri kurması buralarda üzüm ve diğer meyvelerle, fabrikasyon artıklarından yararlanılması yerinde olur.

4 — Memleketimizde genel olarak pazarda iyi bir fiyat bulamayan meyvelerle, döküntü meyvelerin teknik ispirto veya içki ispirtosu elde edilmek suretile değerlendirilmesi ve bu konu ile ilgili diğer teknolojik problemlerin çözümlenmesi amacı ile araştırmalar yapılabilmesi için, Tarım Bakanlığınca gereken teşebbüsler yapılmalı, bunun için mevcut müesseselerde bu konunun da ele alınarak denemelere başlanması sağlanmalıdır.

5 — Yukarıda belirtilenler ve konu ile ilgili diğer problemlerin çözümlenmesi için Tarım Bakanlığının yurt içinde (Üniversitelerimizde) ve

yurt dışında uzman yetiştirilmesi için gerekli tedbirleri alması bilhassa gereklidir.

B — BİRACILIĞIMIZIN PROBLEMLERİ VE TAVSİYELER :

Türkiye'de henüz biracılık yönünden islâh edilmiş arpa yoktur. Bu sebeple bira fabrikalarımız halen piyasada bulunabilen arpalardan biracılık için en elverişli olanları seçmeye çalışmaktadır.

Memleketimizde, biralık arpa bulunmaması, bir taraftan fabrikalarda malt ve dolayısı ile bira veriminin çok düşmesine sebep olmakta, diğer taraftan bira kalitesi üzerine olumsuz etki yapmaktadır.

A.Ü. Ziraat Fakültesinde memleket arpaları üzerinde yapılmış bir çok araştırmalar varsa da, henüz biralık arpa ıslâhı çalışmaları olumlu bir sonuca varmamıştır.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu bu konuya el atmış ve Sayın Prof. Dr. Turgut Yazıcıoğlu'nun liderliğinde, Ziraat Fakültesi, ve Tarım Bakanlığı mensuplarının katıldığı bir güdümlü projeyi desteklemeye başlamıştır.

Memleketimizde şerbetçi otu çalışmalarına 1957 yılında başlanmış, yabancı memleketlerden şerbetçi otu pençeleri getirtilerek yurdumuzun çeşitli yerlerinde denenmiş ve neticede Bilecik'de "Brevers Gold" ve "Lote Cluster" çeşitlerinin iyi sonuçlar verdiği anlaşılarak bu iki çeşit Bilecik bölgesinde yetiştirilmeye başlanmıştır.

Fakat şerbetçi otu alanında yapılması gerekli daha pek çok şey vardır. Meselâ bu bitkinin yetiştirilmesi, teknolojisi ve korunması üzerinde yetişmiş eleman yoktur. Bu itibarla,

1 — Tarım Bakanlığınca, şerbetçi otu ve biracılık konusunda yurt içinde ve yurt dışında vakit kaybedilmeden eleman yetiştirilmesi işi ele alınmalı ve realize edilmelidir.

2 — Memleketimizde büyük bir gelişme istidadı gösteren bu önemli Tarım Endüstrisinin tüm problemleri ile meşgul olmak üzere Tarım Bakanlığına bağlı bir "Merkez Biracılık Lâboratuvarı (veya Enstitüsü)" kurulmalıdır. Bu müessesede biracılığın ham maddesi (arpa, şerbetçi otu, su v.b.), mamül madde, artık ve tali ürünler üzerinde her türlü analiz ve araştırmalar ele alınmalıdır.

3 — Şerbetçi otu yetiştirilmesi, ıslâhı, korunması ve teknolojisi ile ilgili problemlerle meşgul olmak üzere Bilecik'teki "Amerikan Asma Fidanlığı" nın gerektiği şekilde örgütlenmesi yerinde olur.

4 — Bakanlar Kurulunun 10 Mart 1956 gün ve 6891 sayılı kararı ile yürürlüğe giren ispirtolu içkilerin vasıfları ile Bira fabrika ve imlâhanelerinin kontrol ve muayeneleri hakkındaki nizamnamenin ikinci kısım Madde — 24'te, Tarım Bakanlığına tanınan yetki ve verilen görevlerin yerine getirilmesi için, Tarım Bakanlığının en kısa zamanda tedbir alması yerinde olur.

C — ŞARAPÇILIĞIMIZIN PROBLEMLERİ VE TAVSİYELER :

Fermantasyon teknolojisi içerisinde şarapçılığımızın problemleri diğerleri arasında özel bir yer işgal eder. Bilhassa ortak pazar ve ilgili memleketler ile ilişkilerimizin söz konusu olduğu şu günlerde bağcılığımızın ve şarap ile şarapçılığımızın problemleri üzerinde ciddi bir surette durmak gerektir.

1 — Bize göre diğer alkollü içkilerde olduğu gibi şarapçılığımızın da en önemli problemi yetişmiş personel meselesidir. Bundan önceki bölümde personel ile ilgili bazı açıklamalar yapılmıştır. Yapılan açıklama, bugün için memleketimizde tüm içki sanayiinde olduğu gibi şarapçılığımız için de yetişmiş eleman konusunda da büyük eksiklerimiz olduğunu yeterince anlatmaktadır.

Bu itibarla Tarım ve Tekel Bakanlıklarının yurt içinde ve yurt dışında şarap uzmanları yetiştirilmesi konusunu önemle ele almaları ve bir program çerçevesinde uzman yetiştirilmesini realize etmeleri gerektir.

Bu arada şarap uzmanlarına yardımcı olmak üzere, Tekel Genel Müdürlüğünün Üniversitelerle işbirliği yaparak eskiden olduğu gibi müskürat eksperi yetiştirmesi de düşünülebilir.

2 — Şarapçılığımızın bilgili personelden sonra en önemli problemi bağdan başlar. Nitekim ortak pazar ülkelerinde bundan çok önce, bir genel bağ sayımına dayanan kadastro ile, bağ sahalarının yüz ölçümü, çubukların yaş ve cinsleri ve bu çeşitlerden elde edilebilecek şarap kaliteleri tesbit edilmiştir. Halbuki bugün memleketimizde kaliteli şarap yapmaya elverişli üzüm çeşitleri ile bunların miktarları hakkında tam olarak bir bilgi mevcut değildir. Bu konuda en güvenilir kaynak olan Devlet İstatistik Enstitüsü yayınlarında verilen rakamlarla bu Enstitüye bilgi veren kuruluşlar ve diğer ilgililerin, bir müracaat karşısında verdikleri bilgiler pek değişik olmaktadır.

Örneğin, 1970 Eylül ayında FAO tarafından yurdumuza gönderilen bir Alman Profesörü Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilen Horoz Karası

üzümü miktarı hakkında o bölgenin yetkilileri tarafından verilen bilgilerle, daha önce o mıntıkada yetkililer tarafından yapılmış ve neşredilmiş bir etüdle, Devlet İstatistik Enstitüsünün elinde bulunan rakamlar arasında inanılmıyacak kadar büyük farklar mevcuttur.

Bu itibarla vakit geçirilmeden genel bir bağ kadastrosu yapılıp, mevcut bağ alanı ve çubukların yaşı ile üretilen üzüm çeşit ve miktarları ve bu üzümlerin şaraplık değerleri tesbit edilmelidir.

3 — Şarapçılığımız için en önemli problemlerden bir tanesi de, kalite şarabı yapılabilecek üzüm çeşidi konusudur. Nitekim, ortak pazar ülkelerine satılabileceği basın ve radyo aracılığı ile duyurulmuş olan 50.000 hektolitre kalite şarabının, hangi üzüm çeşitlerinden hangi şaraphanelerimizde yapılabileceği büyük bir problemdir.

Üzümlerimiz genellikle çeşit olarak ve iklim şartları dolayisile, düşük asitlidirler. Bu durum, yurdumuzda üretilen şarapların büyük bir kısmında, alkol asit muvazenesinin yeterli olmamasına sebep olmakta ve bu gibi şarapların muhafazası özel bir itinayı gerektirdiği gibi çok kere düşük asit nedeni ile şaraplarımızın içimi ağır ve yabancı ülkelerde alışılmış tad ve canlılıkta değildir.

A.Ü. Ziraat Fakültesinden Sayın Prof. Dr. Arif Akman'ın, Nevşehir-Ürgüp çevresi şartlarına uygun yerli ve yabancı üzüm çeşitlerinin şaraplık değeri üzerinde, Tarım Bakanlığı, Nevşehir Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin işbirliği, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun desteği ile yapmış olduğu araştırma sonuçlanmış ve bölgeye iyi intibak eden yüksek verimli şaraplık değerleri bölgede eskidenberi yetiştirilen üzüm çeşitlerinden çok daha iyi olan üzüm çeşitleri tesbit edilmiştir.

Aynı mahiyette bir araştırma Sayın Prof. Dr. Arif Akman tarafından, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Gaziantep - Kilis çevresi için de uygulanmaya başlanmıştır. Diğer taraftan, Trakya ve Marmara çevresi için benzeri bir araştırma, A. Ü. Ziraat Fakültesi Fermantasyon Teknolojisi Kürsüsünde Doktora Mesaisi olarak yapılmaktadır.

Çeşit meselesi bilhasas kalite şarapçılığımız ve şarap ihracatımız için üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

Bu itibarla Tarım Bakanlığı Bağcılık istasyonlarında yerli ve yabancı şaraplık üzüm çeşitlerinden müteşekkil birer kolleksiyon bağı kurulmalı ve Nevşehir - Ürgüp, Gaziantep - Kilis, Trakya, Marmara çevresi dışında kalan diğer bağ bölgelerinde de aynı mahiyette araştırmalar yapılmalıdır.

4 — Bağ sahası itibari ile dünyada, 5. gelmemize rağmen, üzüm üretimimiz çok düşük olup, dekara verim itibari ile dünya bağcı memleketleri arasında 21. sırayı işgal etmekteyiz. Yurdumuzda bağdan alınan verimin çok düşük olması orta yerde bir verim problemi olduğunu açıkca ifade eder. 1968 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de bir dönüm bağdan ortalama 410 kgr. üzüm elde edilmektedir. Halbuki bir çok memleketlerde dönümden bu miktarın 3-4 misli fazla üzüm elde edilmektedir. Bu durum şarap maliyet fiyatlarımızı büyük ölçüde etkilemekte, bilhassa harciâlem ucuz ve dökme şarap ihracaatı yapan memleketlerin şarap fiatları ile rekabet edememekteyiz. Örneğin, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Cezair bizim şaraplık üzüm fiatına şarap satmaktadırlar. Bu itibarla, bağlarda verimin arttırılması, birim alandan elde edilen ürünün azamiye çıkarılarak üzümün maliyet fiyatının düşürülebilmesi için, Tarım Bakanlığının bağcıya modern bağcılığı öğretmesi ve her türlü teknik ve kültürel tedbirin zamanında alınabilmesi için yardımcı olması lâzımdır.

5 — Bugün memleketimizin en iyi kalite şaraplarının yapıldığı üzümlerin yetiştiği orta Anadolu'da, floksera büyük bir afet halini almıştır. Nitekim, Kalecik Karasının yetiştiği Kalecik bağlarının hemen hemen hepsi flokseradan harap olmuş, Kızılırmak vadisindeki bağlar tamamı ile sönmüş ve bu afet Çubuk'tan sonra Kırıkkale ve Hasandede taraflarını da ciddi bir surette tehdit etmeye başlamıştır.

Bu itibarla floksera ve diğer hastalıkların, örneğin, bulaşık hastalıklar ve soysuzlaşmanın, özellikle kalite şarabı veren üzüm çeşitlerinin bu hastalıklardan zarar gördüğü bölgelerde, kalite şarabı veren üzüm çeşitlerinin tekrar yetiştirilebilmesi için her türlü teknik tedbir vakit geçirilmeden alınmalıdır.

6 — Şaraphanelerimizin ihtiyaca cevap verebilecek olanları, (bir iki özel âmil şaraphanesi hariç) şüphesiz Tekel'e ait şaraphanelerdir. Memleketimiz ölçülerine göre beğenilen Tekel ait bu şaraphaneler de bugün artık gelişen yeni şarap teknolojisinin gereklerini yerine getirmek için, gerekli bir çok olanaklardan yoksundur. Tekel Genel Müdürlüğünün son bir kaç yıldır yaptırdığı şaraphanelerde hoş görülemeyecek teknik hatlar mevcut olduğu gibi, bu şaraphanelerin donatılmaları teknolojik gelişmelere ve iklim şartlarına uygun bir şekilde yapılmamaktadır.

Halbuki artık ortak pazar'a geçiş döneminde, bu konuya gereken önemi vermeli ve mevcut şaraphanelerimiz bir taraftan tevsi edilirken, bir taraftan da yeni ve modern cihazlarla donatılmalıdır.

Bilhassa iklim itibari ile sıcak olan yurdumuzda sıcak memleket şarapçılığı için gerekli her türlü tedbir eksizsiz alınmalıdır. Bu cümleden olarak Devlete ait şaraphanelerde şıra ve şarapların soğutulması ve kontrollü fermantasyon için gerekli tesislerle, diğer gerekli tedbirler eksiksiz alınmalı ve fermantasyonu tamamlanmış şarapların emniyetle dinlendirileceği teknik bakımdan uygun mahzenler yapılmalıdır. Böylece gerek kapasite, gerek donatım bakımından mükemmel hale getirilen Tekel'e ait şaraphaneler ayrı bir örgüt halinde yurt içinden ziyade, ihracata dönük bir üretim ve satış politikası gütmelidir.

Diğer taraftan, özel şaraphanelerin sahipj olmaları gerekli asgari teknik vasıta ve cihazlar tesbit olunarak, bunlardan 300.000 litreden daha fazla üretim yapanlarının bir teknik eleman kullanmaları zorunlu hale gelmelidir.

7 — Türkiye'de özellikle çekirdeksiz üzüm üretilen bölgeler dışındaki bağcılar, üzümlerini değerinde ve zamanında değerlendirememenin sıkıntısı içindedirler. Bu nedenle, genellikle düşük verim ve ağır masraflarla birlikte ve çok vakit, gayri müsait hava şartları karşısında üzüm üreticisi devlete ait şarap fabrikalarına koşar ve ellerindeki düşük kaliteli üzümleri mümkün olan yüksek fiatla satmak için çaba harcarlar.

Diğer taraftan Türkiye'de özel şarap üreticilerinin hemen hemen hepsi de şarap yapmak için üzüm ihtiyaçlarını yine devlete ait şaraphanelerin yaptığı gibi başkalarından temin ederler. Bu demektir ki memleketimizde gerek devlete, gerek özel sektöre ait şaraphanelerin tümünün kendi bağları yoktur ve bu şaraphaneler ihtiyaçları olan üzümü her sene başka başka kimselerden, hatta yerine göre 500 ilâ 800 km. uzaklıktaki başka başka bölgelerden satın alırlar. İşte şarapçılığımızın en önemli problemlerinden birisi de budur.

Halbuki şarapçılığı gelişmiş, iyi kalitede şarap yapan ve dış memleketlere çok miktarda şarap satabilen ülkelerde, şarapçıların genellikle kendi bağları vardır ve bu bağlarda bilgili bir şekilde ürettikleri üzümleri yine bilimsel ve teknik usullere göre hasad eder ve işlerle. Yani, bizde olduğu gibi üzüm erken veya geç, zamansız hasad edilip, günlerce bekletilip, uzun mesafeler katedilerek şaraphanelere getirilmez bilâkis bağın çok yakında veya hemen içinde olan şaraphanelerde, gerekirse, bir kökteki üzümler başka başka tarihlerde olgunluk durumuna göre hasad edilirler. Şüphe yok ki bu husus yapılacak şarabın kalitesini büyük ölçüde etkiler.

Bu itibarla, kalite şarabı yapmak ve bilhassa şarap ihraç etmek isteyen özel şarap üreticilerinin bu hususu önemle dikkate almaları ve tezelden bulundukları bölgelere uygun iyi kalitede şarap veren üzüm çeşitlerinden ihtiyaçlarına göre yeteri kadar bağ tesis etmeye başlamaları gereklidir.

Diğer taraftan üzüm üreticileri kendi aralarında örgütlenerek Fransa'da ve İtalya'da olduğu gibi kooperatif şaraphaneleri kurmalıdırlar.

Bu suretle teknik bakımdan yeteri kadar donatılmayan, malî gücü yetersiz, teknik personelden yoksun basit, küçük şaraphaneler yerine, büyük kapasiteli, her türlü teknik olanaklara sahip, uzman şarapçıların denetiminde güçlü şaraphanelerin kurulması mümkün olabilecektir. Ayrıca, bu tip kooperatif şaraphanelerinin kendi aralarında birleşip büyük birlikler, meydana getirmeleri, memleketimiz bağcılığı ve şarapçılığı için hararetle tavsiye edilir.

Hükûmetin, yukarıda belitildiği gibi, bağcıların ve şarapçıların müştereken kuracakları kooperatif şaraphaneleri ve bunların teşkil edecekleri birlik için teşvikte bulunması ve kooperatif kurmak için teşebbüse geçenlere her türlü yardım ve kolaylığı göstermesi lâzımdır.

8 — Şarapçılığımızın ve diğer her türlü alkollü içki sanayiimizin problemleri ile meşgul olacak bu alanda çalışan kimselerin yeni yeni bilgilerle techiz edilmesinde yardımcı olabilecek, bir araştırma müessesesi maalesef Türkiye'de mevcut değildir. Bilindiği gibi konu ile ilgili araştırmalar yalnız Üniversitelerimizde yapılmakta, Tekel Enstitülerinde daha ziyade ancak kontrolle ilgili çalışmalar yapılabilmektedir. Esasen mevcut kanun ve yönetmelikler, şarap üreticileri ile Tekel Enstitüleri ilgilileri arasında yakın bir işbirliği kurulmasına bir ölçüde engel olmuş ve üretici Tekel mensuplarını daima bir murakıp olarak görmüştür. Aslında, şarap, bira ve vermut üreticilerinin böyle bir enstitü ile yakın bir işbirliğine ve bu enstitünün uzmanlarının yol gösterici yardımlarına ihtiyaçları vardır.

İçki sanayiinde ileri gitmiş ülkelerde bu tip işbirliği ve yardımlaşmalar genellikle çok iyi organize olmuştur. Örneğin Fransa'da, bağcı ve şarapçılar devamlı olarak uzmanların yardım ve tavsiyelerine göre hareket edip bağ bozumundan şarabın yapılıp satışına kadar bilinçli bir şekilde çalışırlar, dolayısile de kaliteli şarapların yapılması mümkün olur.

Bu itibarla, Tarım Bakanlığınca, Üniversitelerimizin işbirliği temin edilerek şarap ile ilgili bilimsel araştırmalar yapılacak ve şarap üretici-

lerine her türlü yol gösterici teknik yardımda bulunabilecek merkezî bir "Şarapçılık Enstitüsü" kurulmalıdır. Kurulacak Enstitünün döner sermaye v.s. düşüncelerle özellikle şarap üretiminden kaçınması, araştırma ve şarapçıların eğitilmesi ile ilgili çalışmaları yapacak bir şekilde örgütlenmesi temenni edilir.

9 — Şarapçılığımızı ve diğer içki sanayiimizi çok yakından ilgilendiren ambalaj malzemesi (şişe, mantar, etiket v.s.) maalesef yurdumuzda pek pahalıdır. Bilhassa şarapçıların büyük bir şikâyet konusu olan mantar fiat ve kalitesi için, ilgililerce tedbirler alındığı iddia edilemez. Tek bir firma tarafından yüksek fiatla satılan ve çok kere iyi kalitede olmayan mantarlar kalite şarapçılığında arzu edilmeyen kapsül ve plâstik kapakların kullanılmasını teşvik etmektedir.

İlgililerin içki sanayiimizin bugünkü ambalaj malzemesi problemleri ile daha yakından ilgilenmesi, icabında şarapçıların bizzat ucuz ve iyi kalitede şarap ve şampanya mantarı ithal etmelerine müsaade edilmesi gereklidir.

Diğer taraftan içki sanayiinde özellikle şarapçılıkta kullanılan şişe maliyet fiatlarının daha ucuz olması ve hatta bir çok memleketlerde olduğu gibi şarap şişesinden ayrıca depozite alınması önlenmeli ve böylece şarap şişelerinin geri iade edilmesi keyfiyeti ortadan kaldırılmalıdır. Bu şekilde hareket edildiği takdirde hem şişe fiatları ucuzlayarak, hem de memleketimizde şişe sanayiinin gelişmesine yardım edilmiş olunacaktır.

10 — Şarapçılığımızın bir diğer önemli problemi, şarap üretenlerin tabi oldukları 4250 sayılı ispirto ve ispirtolu içkiler kanunudur. Bu kanunla ilgili, 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Plânları hazırlanırken özel ihtisas komisyonlarında ve 1963 yılında yapılan Türkiye Şarapçılık Kongresinde, şarap üreticileri bir çok dilek ve temennilerini dile getirmişlerdir. Hatta DPT 1966 yılı icra programında, gerekli mevzuat değişikliğinin yapılabilmesi için kanunun Maliye Bakanlığınca ele alınması da öngörülmüştür.

Buna rağmen, şarapçılığımızın gelişmesini menfi yönden etkileyen bu kanunun değiştirilmesi şöyle dursun, bu kanuna göre şarabın satılmadan önce bir litresine ödenen 20 kuruşluk rüsumdan başka, ayrıca yeni vergi kanunları ile şarap için % 20 oranında bir vergi ödenmesi öngörülmüştür.

Diğer taraftan son günlerde biranın alkollü bir içki sayılmayıp, kahvehanelerde ve benzeri yerlerde satılmasına ve içilmesine müsaade edilmeye başlanmıştır. Bu husus bira sanayiimizi müspet yönden nasıl etkile-

yecekse, son çıkan yeni vergi kanunları muvacehesinde şarap sanayiimizi de menfi yönden etkileyecektir.

Bu itibarla, 4250 sayılı ispirto ve ispirtolu içkiler kanunundan şarap ayrılarak, ayrı bir kanun yapılması, şaraptan alınan 20 kuruşluk rüsum'un tamamen kaldırılması, tabii köpüklü şaraptan alınan 15 TL. istihsal vergisinin makûl bir seviyeye indirilmesi veya bunlar mümkün olmadığı takdirde, şarap üreticilerinin gider vergisi kanununa tâbi tutulması bağcılığımızın ve şarapçılığımızın özlenen bir şekilde gelişmesi için çok lüzumludur.

Diğer taraftan Bira'da olduğu gibi şarabın da daha serbest satılması ve içilebilmesi için gerekli işlemlerin yapılması, gerekirse şarap satışlarını engelleyen polis vazife ve selâhiyet, Belediyeler ve tedrisatı iptidaîye kanunlarının ilgili maddelerinin günün icaplarına göre değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması yerinde olur.

11 - 1963 yılında Ankara'da yapılan Türkiye Şarapçılık Kongresinde şarap ihracatının geliştirilmesi için sermayesinin % 60'ının özel sektöre ve % 40'ının devlete ait olmak üzere bir şarap ofisi kurulması öngörülmüştür.

Diğer taraftan 2. Beş Yıllık Kalkınma Plânında şarap ihracatının arttırılması için bir "Şarap İhracatçılar Birliği" nin kurulması ve bunun gerçekleştirilmesi, önce 1968 yılı daha sonra 1969 yılı icra programlarında öngörüldüğü halde, bugüne kadar ne şarap ofisi ve ne de şarap ihracatçılar birliğinin kurulmaları tahakkuk etmemiştir.

Halbuki konu ortak pazara geçiş döneminde bilhassa özel bir mahiyet arzetmekte, şarap ihracatımızın özlenen şekilde programlaştırılması ve tahakkuk ettirilmesi için bir şarap ofisi veya şarap ihraçatcılar birliğinin vakit kaybetmeden kurulması gerekmektedir.

Kurulacak örgütün ismi ne olursa olsun, bu takdirde, İskenderun, İzmir ve Tekirdağ civarında ihraç edilecek şarapları muhafaza etmek için teknik bakımdan elverişli depoların inşa edilmesi de çok lüzumludur.

Memleketimizin ana tarım sorunlarının tartışılacağı Türkiye Ziraat Mühendisliği 2. Teknik Kongresi münasebetile hazırlanan "Fermantasyon Teknolojisi" konulu tebliğ, Odamızın isteğine uyularak mümkün olduğu kadar kısa hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu itibarla Fermantasyon Teknolojisi kapsamına giren sirke, turşu, asit fermantasyonları, boza ve ekmek

mayacılığı gibi konulara bu tebliğ içerisinde yer verilememiş, özellikle içki sanayiimiz üzerinde durulmuştur.

Şüphe yokki, içki sanayimizin bu tebliğde belirtilenlerden başka daha bir çok problemleri mevcuttur. Bunların, çözüm yolları ile birlikte kongre çalışmaları esnasında ilgililer tarafından dile getirileceğine inanıyoruz.

IV — ÖZET:

Fermantasyon Teknolojisi kapsamına giren konularda, üretime esas olan ham maddeler genellikle birer tarım ürünüdürler. Bu itibarla daha ziyade bir tarım ülkesi olan yurdumuzda fermantasyon teknolojisi, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi yönünden büyük bir önem taşır. Nitekim damıtık alkollü içkilerden rakı, kanyak, şarap, vermut gibi içkilerin ham maddesi üzüm olup, Türkiye'de 1967 yılı istatistiklerine göre yılda 3.500.000 ton üretilmektedir. Üretilen üzümün içki sanayiimizde kullanılan miktarı, bağ alanı ve üzüm üretimi bizimkinden çok daha az olan komşu memleketlerle mukayese edilemiyecek kadar azdır. Bunun gibi bira ham maddesi olarak kullanılan arpanın miktarının da son yıllarda artan bira üretimimize rağmen, mevcut potansiyelimiz dikkate alındığında çok az olduğu görülür.

Şu halde tarım ürünlerimizin değerlendirilmesinde fermantasyon teknolojisi kapsamına giren her konu ayrı bir önem taşımakta ve bunların üretimlerini, teknik gelişmeleri de dikkate alarak daha kaliteli bir şekilde, arttırmakta ve ihracata dönük bir üretim politikası gütmekte büyük menfaatlerimiz vardır. Bu takdirde tarım ürünlerimiz, fermantasyon teknolojisi yolu ile daha çok miktarlarda değerlendirilebileceği gibi bu yoldan döviz elde etmek imkânlarına kavuşulacak, aynı zamanda tarımdan endüstriye geçiş sağlam temellere oturtulmuş olacaktır.

Bugün içki sanayiimizin büyük bir kısmı Tekel Genel Müdürlüğünün elindedir. 4250 sayılı ispirto ve ispirtolu içkiler kanununa göre bira, şarap ve vermut hariç diğer her türlü alkollü içkiler Tekel tarafından üretilmektedir. Gerek Tekel'e gerek özel sektöre ait işletmeler genellikle küçük kapasiteli ve teknolojik gereklere göre techiz edilmiş değildirler. İçki sanayiimizi özlenen seviyeye çıkarabilecek nitelikte, ihtisas sahibi çok az yetişmiş personel olduğu gibi bugünkü mevcut idare ve organizasyon teknolojik gelişmeleri uygulamaya ve bu sanayiinin daha süratle geliştirilmesine yardımcı olabilecek biçimde değildir.

Nitekim, 1. ve 2. Beş Yıllık Kalkınma Plânları ile, 1963 yılı Türkiye Şarapçılık Kongresinde içki sanayiimiz ve şarapçılığımız için alınan bir çok kararlar hâlen uygulanmamıştır.

Memleketimizin alkollü içki sanayiinin önemli problemleri özet olarak aşağıda belirtilmiştir.

1 — Modern üretim tekniğine vakıf iyi yetişmiş uzman personel ve yardımcı teknik eleman sayısı çok az olup, bu konuda gerekli tedbirler alınmamıştır.

2 — Konu üzerinde yetişmiş bilgili uzman personelin tavsiyelerinden ziyade politik veya, başka çeşitli nedenlerle çoğu kere yanlış ve hatalı işlemler yapılmaktadır.

3 — Fermantasyon sanayii için uygun olan kalitede hammadde, çeşit ve miktar olarak ihtiyacı karşılayacak kadar mevcut değildir.

4 — İyi techiz edilmiş, yeni teknolojik gelişmeleri uygulayabilecek, yeteri kadar büyüklükte işletmeler yoktur.

5 — Kontrol, vergi v.s. mevzuat, fermantasyon sanayiinin gelişmesine yardımcı olmaktan ziyade, bir nevi engelleyici nitelikte konunun teknik yönünü bilmeyen, tahsil ve formasyonları müsait olmayan kimseler tarafından uygulanmaktadır.

6 — Üreticinin problemleri ile meşgul olabilecek, bilimsel çalışmaların yapılabileceği ve üreticiye yol gösterici bir öğüt bulunmamaktadır.

Türkiye'de Fermantasyon Teknolojisinin özellikle içki sanayiimizin gelişmesi için yukarıda sıralanan mevcut problemler vakit geçirilmeden ele alınmalı ve çözümlenmelidir.

LİTERATÜR

1. Akman, A.,— Yazıcıoğlu, T., "Fermantasyon Teknolojisi" A.Ü. Ziraat Fakül. tesi yayını, No: 248/87, Ankara 1965.

2. Yazıcıoğlu, T.,— "Türk Malt ve Bira Sanayii" A.Ü. Ziraat Fakültesı yayını, No: 244/83, Ankara 1965.

3. Çınar, Ö., "Avrupa Ekonomik Topluluğunun Bağcılık ve Şarapçılık Sektörüne Müteallik ortak Tarım Politikası ve bu politikanın memleketimiz Bakımından önemi hakkında rapor", rapor No: 32.

4. "İçki Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu" Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Gıda Içki-Tütün: 10, Ağustos 1966.

5. "İcra Plânı - 1968 yılı programı, İkinci Beş Yıl 1968-1972", T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Yayın No: 544, Ankara Şubat, 1968.

6. "1969 yılı Programı - İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 1968-1972", T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Yayın No: DPT: 748, Ankara, Şubat 1969.

7. "Türkiye Şarapçılık Kongresi", Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği. Ankara 9-10-11 Mayıs 1963.

8. "İspirtolu içkilerin vasıflarıyla Bira Fabrika ve İmlâhanelerinin kotrol ve muayyeneleri hakkında nizamname", T.C. İnhisarlar Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1956.

9. "1968 Bilançosu", T.C. Tekel Genel Müdürlüğü Muhasebe Müdürlüğü, İstanbul, 1969

10. "Türkiye İstatistik Yıllığı 1968" Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 580, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası- Ankara, 1969.

11. "Türkiye Bağcılığının 1966-2000 Yılı icra Plânı" Tarım Bakanlığı teksiri.

12. Tekel Genel Müdürlüğü İçki Dağ. ve Sat. Gr. Müdürlüğü Dış Satış ve İşt. Şubesi'nin 4 Eylûl 1970 gün ve 53235 sayılı yazısına ekli liste.

13. Tekel Genel Müdürlüğü İç Dağ. ve St. Gr. Müdürlüğü Mua. ve Şubesi'nin 3 Eylûl 1970 gün ve 53169 sayılı yazısına ek liste.

T. M. M. O. B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
ÖZET

No: 10
— A —

Kamu Sektöründe Tarımsal Hizmetlerin Yeniden Düzenlenmesi

Hazırlayan
KONGRE TERTİP KOMİTESİ

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

KAMU SEKTÖRÜNDE TARIMSAL HİZMETLERİN YENİDEN DÜZENLENMESİ

Bu özet Tertip Komitesi tarafından II Teknik Kongre için hazırlanmıştır.

Yurt ekonomisinin temel kaynaklarından biri olan tarım sektöründe düşük bir prodüktivite ile çalışıldığı hepimizce bilinen bir gerçektir.

Bilhassa 1960 yılından itibaren birim alandan üretimin artmasına birinci derecede etkileri olan girdilerden sertifikalı ve kontrollü hububat tohumluğu dağıtımı 22.740 tondan 1968 yılında 156.011 tona ve ticarî gübre tüketimi 1960 yılında 107.332 tondan 1968 yılında 1.535.278 tona yükseltilmiştir. Aynı devre içinde ziraî mücadele ilâçları sarfiyatı da 23.410 tondan 62.365 tona çıkmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulanmaya başlandığı 1963 yılından itibaren çiftlik mekanizasyonuna büyük önem verilmiş, bu yılda 50.844 olan traktör adedi 1968 yılında 85.470 adedine ulaşarak yaklaşık olarak % 60 oranında bir artış göstermiştir.

Tarımsal krediler hususunda büyük hamleler yapılmış 1960 yılında 2.642.055.000 lira olan ziraî krediler müteakkip yıllarda büyük ölçülerde arttırılarak 1969 yılında 8.788.948.000 liraya çıkarılmıştır.

Bu şekilde memleket olanak ve kaynakları her yıl biraz daha fazla kullanılarak tarım sektöründe verimliliğin arttırılmasına çalışılmışsa da Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânının uygulandığı 1963-1967 yılları zarfında yılda ortalama % 3.7 oranında bir gelişme hızı sağlanabilmiştir. Tarımsal üretimin kalkınma plânında ön görülen yıllık ortalama % 4.3 gelişme hızının altında kalmasını, kamu kesiminde tarımsal hizmet gören örgütlerin zamanla parçalana parçalana etkilerinin zaafa uğramasına, hizmet sunuşlarının ziraî yayım felsefesiyle bağdaşmamasına, ilgili daire ler arasında işbirliği olanaklarının azalmasına, halihazır örgütlerin değişen ve gelişen çiftçi ihtiyaçlarına cevap vermemesine, yaygın ve etkin bir eğitim proğramının şimdiye kadar uygulanamamasına hamletmek lâzımdır.

1965 yılında icra edilen I. Teknik Kongrede "Tarım Hizmetlerinin Reorganizasyonu" konulu 5 numaralı tebliğ ile Ziraat Yüksek Mühendis-

lerinin fikir ve görüşleri objektif bir şekilde açıklanmışsa da; Bugüne kadar ilgili Bakanlık ve kurumların bu mesaiden faydalanamadığını, eski ve yetersiz idarî kapılar içinde faaliyetlerine devam ettiklerini ihtiyaçların zorlamasıyla hukukî temelden mahrum yeni yeni kuruluşlara gidilerek hizmet yapmağa çalıştıklarını, yetki ve görevler modern yönetim anlayışına uygun bir tarzda dağıtılmadığından bütçelerle sağlanan olanaklardan ve çeşitli görevlerde çalıştırılan teknik gücten yeterince yararlanamadıklarını üzülerek müşahade etmekteyiz.

Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânları bilhassa Tarım Bakanlığı merkez ve taşra örgütlerinin yeniden düzenlenmesini ön gördüğü halde bugüne kadar ilgili bakanlıkça masa çalışmaları dışında herhangi bir faaliyete rastlanmamıştır. Her yeni gelen Bakan bu konuda bir şeyler yapmak gayreti içine girmişse de konunun taşıdığı önem ve ağırlık karşısında zamanla bu işi bir tarafa itmek zorunda kalmıştır. Kısaca kangren olmuş bu yaraya neşter vuracak bir hükûmet henüz iş başına getirilememiştir.

Tarımsal faaliyetler bir bütündür. Projeye alınan herhangi bir üretim kolunda tesbit edilen hedeflere ulaşabilmek için, ihtiyaç olan çeşitli teknik, ekonomik, kültürel ve idarî tedbirlerin zamanında ve noksansız olarak ele alınıp uygulanması gerekir. Üretimi etkileyecek faktörlerin biri veya birkaçı tekniğin icaplarına uygun bir şekilde uygulanmazsa birim alandan elde edilecek verim az veya çok düşer. Bunun için tarımsal hizmetlerin çiftçilere her yönü ile zamanında ve bir bütün olarak götürülmesi zorunludur.

Halbuki bugünkü cari çalışma sisteminde bir üretimi meydana getiren görev ve yetkiler gerek merkez ve gerekse taşra seviyesinde muhtelif Bakanlık, örgüt ve kurumlara dağılmış bulunmaktadır.

Merkez seviyesinde ele alınan herhangi bir üretimi arttırma projesinin geliştirilip hazırlanması, ilgili bakanlıkların görev ve yetkilerinin tesbiti, proje koordinatörünün tayini uzun toplantı ve tartışmalara sebep olmakta; bilinçli, arzulu ve ahenkli bir işbirliğini gerektiren bu tip çalışmalardan umulan sonuç alınamamaktadır.

Merkez seviyesinde bir projede işbirliği içinde çalışma koşul ve olanakları hazırlansa da bu idrak ve arzu il ve ilçe seviyesinde aynı ölçüde değerlendirilemediği için tarımsal hizmetler aksamaktadır.

Bu kısa açıklamamızdan da anlaşılacağı veçhile bir tarım üretimini meydana getirecek çeşitli hizmetler gerek merkez ve gerekse il seviyesinde

çeşitli bakanlık, örgüt ve kurumlara dağıtıldığı ve bu hizmetleri merkez ve il seviyesinde koordine edecek sorumlu ve yetkili birer ünite henüz mevcut olmadığı için ilgili bakanlıklar ve bir bakanlığın genel müdürlükleri arasında işbirliği sağlanamamaktadır.

Diğer bir deyimle tarımsal hizmetlerin ilçe, il ve merkez seviyesinde işbirliği olanakları zayıflamıştır.

Tarımsal hizmetlerin yeniden düzenlenmesini zarurî kılan ikinci önemli sorun merkez ve taşra seviyesinde çok başlı bir örgütlenmenin devam etmesidir.

Biliyoruz ki tarımsal üretimin artması, birinci derecede yeni teknik ve teknolojinin uygulanmasına, ihtiyaç duyulan kredi ve imputların zamanında karşılanmasına, elde edilen ürünün değer fiatlarla satılmasına, değerlendirme ve pazarlama koşullarının islâh edilip geliştirilmesine bağlıdır.

Şimdi bu ifademizi bir örnekle açıklamağa çalışalım.

Orta Anadoluda buğday üretimini arttırma projesini hazırlamış olalım. Bu projenin uygulanabilmesi için; tohum, gübre ve kredi gibi girdilerin zamanında temin edilmesi ve bu üretimin uygun bir fiat politikası ile desteklenmesi ve çiftçilerin yaygın bir eğitim programına tabi tutulması lâzımdır.

Bu maksat için tohum tedariki bakımından Devlet Üretme Çiftlikleri, gübre tedariki bakımından Ziraî Donatım Kurumu Genel Müdürlüğü, Tarım Kredi Kooperatifleri ve özel sektör, finansman ihtiyacı bakımından Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü, fiat politikası yönünden Toprak Mahsülleri Ofisi Genel Müdürlüğü, yayım ve eğitim bakımından Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü, ulaştırma bakımından Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğünün bir programa göre işbirliği yapması gerekir.

Görülüyorki böyle bir programın zamanında aksatılmadan yürütülebilmesi için Tarım, Ticaret, Ulaştırma ve Köy İşleri Bakanlıklarının müşterek bir anlayış içinde ilgili genel müdürlüklerini bu projede yetki ile görevlendirmeleri lâzımdır. Burada üreten, mübaya eden fiat ve kredi politikalarını tayin eden daireler birbirlerinden ayrıdır.

İl ve ilçe seviyesinde Tarım Bakanlığına bağlı muhtelif umum müdürlük örgütleri ve bir umum müdürlüğe bağlı çeşitli kuruluşlar arasında da ahenkli bir işbirliği kurulamamıştır. Ziraat İşleri, Veteriner İşleri, Ziraî Mücadele ve Karantina, Ziraî Donatım, varsa D.Ü.Ç., Yem Sanayii, Süt

endüstrisi Kurumu ve Yapağı Tiftik Kurumu Genel Müdürlükleri merkez taşra vertikal yolunu takip ederek haberleşirler. Bu genel müdürlüklere ait il ve ilçe örgüt ve kurumları yıllık çalışma proğramlarını ayrı ayrı hazırlayıp merkeze gönderirler. Tasvip ve tastik olunduktan sonra uygulamaya geçerler. Hizmetlerin takip ve kontrölü kendi bünyeleri içinde yapılır. İl ve ilçelerde Tarım Bakanlığına bağlı teşkilât birimleri arasında horizontal bir bağlantı yoktur. Her daire tabi olduğu yasaların verdiği görev ve yetkileri müstakilen kullanarak birbirinden habersiz, hedefleri değişik, üretime az etkili ve çok pahalı bir uygulama içine itilmişlerdir. İşte bugün il, ilçe ve merkez seviyesinde yetkili ve sorumlu Tarım Bakanlığını temsil eden bir baş yerine başlar kaim olarak idarenin olanakları parçalanmış ve hizmetlerin etkisi azalmıştır.

İl ve ilçe örgütlerini tarımsal hizmetleri yetki ile yürütebilecek ve uygulamadan sorumlu bir başa bağlıyarak bakanlık olanaklarının en rasyonel bir şekilde kullanılması mutlaka sağlanmalıdır.

İşbirliği olanakları zayıflamış ilçe, il ve merkez seviyesinde çok başlı bir kuruluş haline gelmiş Tarım Bakanlığı örgüt ve kurumları bugünkü faaliyet içinde, yıllık bütçelerini etkili bir şekilde kullanamamakta, aynı hizmetlerde tekerrür ve tedahüller vaki olmakta bilhassa hizmetlerin, tatbikata intikal ettiği il ve ilçelerde vasıta personel, akaryakıt ve harcırah israfı yapılmakta çok pahalı fakat az etkili bir çalışma yürütmektedir.

Halbuki il ve ilçelere Tarım Bakanlığının bütçelerle sağladığı çeşitli imkânlar bir elden programa alınan projelerin maksat ve gayesine uygun bir şekilde kullanılabilse, uygulamalar ciddi bir surette izlenip kontrol edilebilse, sıkı bir işbirliği halinde daireler kendilerine düşen görevleri zamanında yerine getirebilse, bugün her dairenin ayrı ayrı yokluğunu çektiği eleman, ödenek ve vasıta sıkıntısı büyük ölçüde giderilmiş ve daha bilinçli ve faydalı bir çalışma düzeni hazırlanmış olur.

Varlık içinde yokluk çekmemizin belli başlı sebepleri bakanlıklarca alınan ve illere ayrılan yıllık ödeneklerin il ve ilçe seviyesinde birçok parçalara ayrılarak gücünü yitirmesi ve gerektiğinde daireler olanaklarının bir hedefe sevk edilemeyişidir.

İşte Tarım Bakanlığı ilçe, il ve merkez örgüt ve kurumları bu pahalı ve verimsiz çalışma sisteminden bir an evvel kurtulmalıdır.

İl ve ilçelerde tarımsal yayım faaliyetleri de gerçek mecrasına sokulamamıştır. Teknik Ziraat, Veteriner, Ziraî Mücadele ve Karantina, Toprak-su ayrı ayrı yayım faaliyetinde bulunmakta, ilçe Ziraat Teknisyeni

ile aralarında olumlu bir bağ kurulamamakta aynı çiftçiye muhtelif kanallardan değişik çok defa çelişik bilgiler götürülmekte hangisinin doğru olduğunu kestiremiyen çiftçi bildiği gibi hareket etmek zorunda kalmakta, bu durumda yeni teknik ve teknolojiden istifade etmesi mümkün olamamaktadır. Bu dağınık ve yanlış tutum yüzünden Tarım Bakanlığı teşkilâtının itibarı da çok defa zedelenmektedir. Halbuki ileri memleketlerde tarımsal yayım çalışmalarının bir kanaldan bu işin uzmanları tarafından köy ve çiftçilere götürülmesinin ilmi bir zorunluk olduğu kabul edilmiştir. Yayımın bu temel felsefesine sırt çevirerek bu fakir memleketin parasını her dairenin projeksiyon, sinema makinası, slayt, fotoğraf makinası, broşür ve gazete gibi ihtiyaçlara harcamasına bir kısım vasıta ve elemanı lüzumsuz yere bu faaliyetlerde kullanmasına artık meydan verilmemelidir.

Tarım Bakanlığı örgütleri henüz köy ve köy grupları seviyesine indirilememiştir.

Tarımsal yayım faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için her ilçenin 8-10 köylük ziraî yayım gruplarına ayrılması ve her grubun bir köy ziraat öğretmeni tarafından yönetilmesi lâzımdır.

Halbuki bugün çiftçilerin hizmetleri ilçe merkezinden yürütülmeğe çalışılmakta, sabahleyin köye giden teknisyen hizmetlerini gereği gibi yapamadan geri dönmek zorunda kalmaktadır. Her köy grubu ziraat öğretmeninin haftada 4 gün köye gidebilecek şekilde işlerinin programlaştırılması, ziraî yayım işlerinden başka herhangi bir görev yapmaması, ihtiyaç duyulan vasıta, akaryakıt ve harcırahın bu esasa göre hesap edilip noksansız sağlanması lâzımdır.

Ziraî yayım örgütlerimizin esas görevi yeni teknik ve teknolojiyi çiftçilere götürmek, onları eğiterek pratik ve hünerlerini geliştirmek, karşılaştıkları müşkülleri tarlada çözümlemek, çözemediği sorunlarını ilgili uzmanlara ve ziraî araştırma enstitülerine intikâl ettirerek halledip tekrar çiftçilere ulaştırmak olduğu halde bunlara verilen çeşitli idarî ve kanuni diğer işler yüzünden tarımsal yayım çalışmalarını bir programa göre yürütme olanaklarını büyük ölçüde yitirdiklerini görüyoruz. Bu konuda D.P.T. nın yapmış olduğu tetkik ve araştırmalar sonucunda illerde Teknik Ziraat Müdürlüklerinin tarımsal yayım dışı ve çoğu politik 24 çeşit işle ve ilçe Ziraat Teknisyenlerinin 72 değişik hizmetle yükümlü tutuldukları tespit edilmiştir.

Bu durum karşısında Teknik Ziraat örgütleri daha çok gerçek hizmetlerinin dışına itilmiş ve tarımsal yayım faaliyetleri geniş ölçüde aksatılmıştır.

İşte bu gerçekler karşısında tarımsal yayım örgütlerini maksat ve gayesine uygun yeni bir düzene sokarak köy grupları seviyesine indirmek, ele alınan programa iştirak edecek çiftçilerle daha sıkı ilişkiler kurarak çalışmak, uygulamaları devamlı bir izlemeye tabi tutarak teşkilâtı başıboşluktan kurtarmak, köy ziraat öğretmenini özellikle tarımsal yayım hizmetlerinde kullanmak ve çalışmaları üretimi arttırma projeleri esasına göre düzenliyerek amaç ve hedefleri iyi tesbit edilmiş sistemli ve verimli bir faaliyete yöneltmek gerekmektedir.

Bilhassa Tarım Bakanlığında görülen ve zamanımızın çiftçi ihtiyaçlarına yeterince cevap veremeyen bu bozuk idarî yapı içinde görev alan yüksek ziraat mühendislerinin bilgi, görgü ve tecrübelerinden de normal ölçüler içinde faydalanmak mümkün olamamaktadır. Çünkü tarım örgütlerinin muhtelif kademelerinde hizmet gören teknik elemanların görev, yetki ve sorumluluklarının sınırı çizilememiş ve gerektiğinde onlara karar vermek selbestisi genellikle tanınmamıştır. Özellikle iç ve dış eğitimlerden geçmiş uzmanlaşmış personelin kendi ihtisas dallariyle hiç ilgisi olmayan başka konularda çalıştırıldıkları bu şekilde yanlış bir teknik eleman istihdam politikası takip edildiği de bir vakıadır.

Tarım Bakanlığındaki bu organizasyon bozukluğu içinde uygulanan verimsiz ve gelişigüzel teknik personel istihdam şekli karşısında bilhassa Yüksek Ziraat Mühendislerinin teknik gücünden lâyikiyle faydalanılmadığını aşağıdaki somut örneklerle de isbat etmek mümkündür.

1) Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin tarım kesiminde görev alan Ziraat Yüksek Mühendisleri diğer kamu sektöründe hizmet görenler gibi aynı öğretim ve eğitimi görmüşlerdir. Ancak bu kuruluşun tarım örgütlerinde çalışan personelin görev, yetki ve sorumluluğu tesbit edilmiş, duruma göre inisiyatiflerini kullanma serbestliği tanınmıştır. Yıllık proğrama alınan işin mahiyetini ölçüsünü ve hedeflerini iyi bilen bu teknik kadroya, tohum, gübre ve kredi gibi girdiler zamanında verilebilmekte işbirliği yaptıkları çiftçilerin üretim faaliyetlerini günü gününe izleyip kontrol edebilmektedirler. İşte bu düzenli çalışmaların bir sonucu olarak 1950 yılında dekara 1.700 Kg. olan ortalama şeker pancarı verimi müteakip yıllarda tetricen ve devamlı bir şekilde artarak 1960'da 2.100, 1965'de 2.500, 1969'da 3.600 kilograma çıkarılmıştır.

1969 yılında bu miktar Fransa'da 4.350, Yunanistan'da 3.760, İtalya'da 3.750 ve Bulgaristanda 2.650 kilogramdır. Bu rakamları aynı yıl ortalama verimimizle mukayese edersek, dekara ortalama şeker pancarı verimi bakımından Avrupa seviyesine çıktığımız anlaşılır.

Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin çiftçilerinde dekara ortalama buğday verimi 1967-1968 ve 1968 yıllarında sırasiyle 266-327 ve 421 kilogram olarak tesbit edilmiştir. Keza kültür ırkı ineklerin beherinden bir laktasyonda alınan ortalama süt verimi 5.170-5.665 kilogramdır. Bu durumda buğdayda beher dekardan ülke ortalamasının 3, sütte 9 katı mahsül elde edilmiştir.

2 — Dört yıldan beri Dünya Bankası kredi ve teknik yardımından faydalanılarak Seyhan ovasında bir sulama projesi uygulanmaga başlanmıştır. Bu projenin tarımsal yayım hizmetlerini bir İsrail Firması yönetmekte ve uygulamada Türk Ziraat Yüksek Mühendisleri ve teknisyenleri kullanmaktadır. Bu çalışmalara başlamadan evvel dekardan 173 Kg. kütlü pamuk elde edilirken, yeni ziraî yayım örgüdünün hizmete girmesiyle proğrama alınmış ve ıslâh edilmiş tarlaların dekarından 1967 yılında ortalama 242 Kg. 1968 yılında 306 Kg. ve ıslâh edilmemiş fakat yalnız eğitim hizmetleri götürülen tarlaların dekarından 1967 de 218 Kg ve 1968 de 273 Kg. kütlü pamuk alınabilmiştir.

Diğer bir deyimle tarlaları ıslâh edilmiş ve ziraî yayım hizmetleri götürülmüş müstahsillerin 3 yılda ortalama kütlü pamuk verimleri % 73 ve yalnız eğitime tabi tutulmuş olanların % 57 oranında arttırılmıştır.

İşte bu canlı iki örnek köy seviyesine indirilmiş, ihtiyaçlara uygun bir örgüt içinde, iyi hazırlanmış programları yetki ile uygulayıp izliyebilen ve üreticilerle ahenkli bir işbirliği halinde çalışabilen Ziraat Yüksek Mühendislerinin prodüktiviteyi geniş ölçüde arttırma güc ve yeteneğine sahip olduklarını göstermektedir.

SONUÇ VE TAVSİYELER :

1 — Halen muhtelif bakanlıklara dağıtılmış ve tarımsal üretimle ilgili Toprak-Su, Toprak-İskân, Toprak Mahsülleri Ofisi, Et ve Balık Kurumu ve Ziraat Bankası Genel Müdürlükleri Tarım Bakanlığına bağlanarak tarımsal hizmetler dağınıklıktan kurtarılmalı, işbirliği olanakları artırılarak daha süratli ve etkili çalışma koşulları yaratılmalı ve uygulanacak üretim politikasına göre bu dairelerin bir elden yönetimi mümkün kılınmalıdır.

2 — Tarım Bakanlığı merkez, il ve ilçe örgüt vv kurumları reorganize edilerek daha süratli, ucuz ve etkili hizmet görebilecek bir duruma getirilmeli, tarımsal yayım örgütleri köy grupları seviyesine indirilmeli, il ve ilçede Tarım Bakanlığını temsil edecek, yıllık proğrama alınan hiz-

metlerden sorumlu ve projelerde görev alacak daireler arasında sıkı işbirliğini sağlamağa yetkili birer baş olmalıdır.

3 — Tarım Bakanlığı merkezi sistemden kurtulularak bölge esası üzerine yeniden örgütlenmeli ve genel üretim politikası doğrultusunda yıllık proğramları hazırlama, uygulama, kontrol etme ve değerlendirilme yetki ve sorumluluğu bölge örgütlerine verilmelidir.

4 — Tarım örgütleri iller yasasının dışında mütalâa edilmeli ve diğer yasaların takip ve kontrolcülüğünden arınmalıdır.

5 — Merkez, bölge, il ve ilçe seviyelerinde uygulanacak projeleri ve diğer tarımsal hizmetleri bir proğrama göre izliyecek ve gerektiğinde yardım edecek yetkili bir teknik kontrol örgüdü kurulmalı, bu şekilde görevlilerin daha verimli çalışmaları sağlanmalıdır.

6 — Genel tarım politikası esasları dahilinde her ilin 5 yıllık bir makro üretim plânı hazırlanarak yıllık proğramlar bu plân hedeflerine göre tanzim edilmeli, münferit, değişik hedefli ve az verimli çalışmalardan vazgeçilerek üreticilerin gelirini arttıran ve iyi seçilmiş üretim projelerine yönelmelidir.

7 — Ziraat Yüksek Mühendisleri ihtisasları ile ilgili konularda görevlendirilmeli ve teşkilâtın çeşitli kademelerinde yetki ve sorumluluklarının sınırı tesbit edilmelidir.

8 — Bugün tarımsal hizmet gören bakanlıklar, bir bakanlığın genel müdürlükleri ve bir genel müdürlüğün daireleri arasında istenen işbirliği kurulamamaktadır. Bu hayati soruna mutlaka bir çare bulmak zarureti vardır.

İşbirliği olanaklarını ilgili dairelerin ihtiyari olarak arzu ve tutumuna bağlı kılmamak için yeni bir yasa çıkarılarak ilçe, il, bölge ve merkez seviyelerinde hazırlanan tarımsal projelerde ilgili örgütlerin işbirliği yapmaları zorunlu kılınmalıdır.

Tarım Bakanlığının sinesinde toplanan teknik potansiyeli daha faal bir duruma getirip, çiftcilerimize daha geniş ölçülerde hizmet götürebilmek için, kamu kesiminde idarenin yeniden düzenlenmesi artık bir zaruretin icabıdır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 10
B

Çiftçi örgütleri ve sorunları

Yazan
Sabri MALKOÇ
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN ÖNEMİ	5
II — MEVCUT DURUM	7
A) Ziraat Odaları ve Birliği	8
B) Çiftçi Birlikleri ve Federasyonu	10
C) Çiftçi Şirketleri	11
III — PROBLEMLER VE ÇÖZÜM YOLLARI	11
IV — Ö Z E T	14

Bu tebliğ Sabri Malkoç'a Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN ÖNEMİ:

Her memlekette çeşitli iş kollarında çalışan ve muhtelif mesleklere sahip olan kişilerin kendi aralarında örgütlenmeleri ve kollektif bir faaliyet göstermeleri zorunlu hale gelmiştir.

Bu örgütlenme ile özel sektörün çeşitli iş kolları ve üretim üniteleri nin ihtiyaçları sağlanıp, sorunları daha kolay çözüleceği gibi devlet organları ile olan ilişkileri düzenli bir sisteme bağlanmaktadır. Bu suretle o memlekette ekonomik, sosyal, ve kültürel yapının gelişip sağlamlaşması temin edilebilmektedir.

Örgütlenmenin önemini idrâk eden birçok Batı memleketleri 18. inci yüzyıldan beri başladıkları çalışmalardan olumlu sonuçlar almışlardır. Bilhassa tarım sektöründe kurdukları çeşitli karakterdeki örgütlerle büyük gelişmeler sağladılar.

Bugün Almanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ve İsrail'de çiftçiler; kurduğu birlikler, odalar, federasyonlar ve kooperatifler, ile örgütlenmenin en iyi örneklerini vermişlerdir. Bu örgütler, devlet organları ile müştereken çalışarak üretim programlarını, fiat politikasını ve ürünlerin pazarlanmasını en iyi bir şekilde sağladığı gibi, çiftçinin çeşitli girdi ve kredi ile teknik bilgi ve eğitim konusundaki ihtiyaçları zamanında ve en iyi bir şekilde temin etmektedir.

Memleketimizde ise örgütlenmenin önemi çok geç idrâk edilmiştir. Batı memleketlerine nazaran en az 100 yıllık bir gecikmeyle ancak Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra üretim, meslek ve iş kollarında örgütlenmeğe önem verilerek çalışmalara başlanmıştır.

Nüfusumuzun %70 inin geçimini tarımla sağlaması, millî gelirimizde tarım hissesinin %36 olması ve nihayet ihracatımızın %80 nini tarım ürünlerinin teşkil etmesi memleketimiz ekonomisinde tarım sektörünün yani çiftçiliğin çok büyük yeri olduğunu ifade etmektedir.

Bugün millî ekonomimizde önemli yeri olan tarımımızın istenilen gelişmeyi gösterebilmesi için tarım faaliyetlerini meydana getiren ve sayısı 22 milyonu bulan çiftçilerin çeşitli sorunlarını çözmek zorundayız.

Bu sorunların başında çiftçimizin örgütlenme meselesi gelmektedir. Tarımdan en yüksek üretimi almak ve bu üretimi en iyi bir şekilde değerlendirmek, düzenli ve verimli faaliyetler yapabilmek için Türk çiftçisinin memleketi kapsayan ve iyi çalışan bir örgüte sahip olması şarttır.

Bu örgütler sayesinde çiftçinin ekonomik, sosyal ve kültürel sorunları daha çabuk, kolay ve sürekli olarak çözümleneceği gibi iyi bir hayat seviyesine kavuşması da sağlanmış olacaktır. Bunun yanında çiftçilerin fikrî ve bedenî güçleri ile maddî varlıklarını bu örgütlerde aynı amaçlar için kanalize ederek harcamaları çiftçi sorunlarını halletmekte ve devlet organları ile âhenkli bir işbirliği sağlamakta etkili olabilmektedir.

Devletin tarım sektörünü geliştirebilmesi ve çalışmalarında süreklilik ve verimlilik sağlayabilmesi, ihtiyaçların tesbiti ve sorunların çözümlenebilmesi için çiftçilerin iyi örgütlere sahip olması gerekir. Çiftçi ancak böyle örgütlerle daha güçlü, daha şuurlu ve bilgili olarak ve kendini sömürtmeden devletle verimli ve düzenli bir işbirliği kurmuş olur.

Türkiye'mizde sanayi ve ticaret sektöründe, işçilerde, avukatlarda, tabiblerde ve bütün meslek kollarında güçlü ve etkili örgütlenmeler mevcut olup gün geçtikçe büyümektedirler. Bugün memleketimizin ekonomik, sosyal, kültürel ve hattâ politik hayatında meslek örgütleri başlıca rol sahibi bulunmaktadır. Buna mukabil çiftçi örgütleri ise yetersiz ve zayıf bir durumdadır. Çiftçi kütlesi nüfusumuzun büyük çoğunluğunu teşkil ettiği için her sektörün kurduğu örgütler camiasında yeterli güce sahip olması yönünden, çiftçi örgütlenmesi büyük önem kazanır.

Bu suretle çeşitli örgütlerin güçlerinde muvazene meydana getirilerek halkın sosyal ve ekonomik varlığında âhenkli bir düzen kurulması kabil olabilir.

Tarımımızda geri kalmanın ve ileri memleketler seviyesinde üretim yapamayışımızın bir sebebi de çiftçimizin yeterli ziraat tekniğine sahip olmayışıdır. Devletin belirli imkânları yüzünden çiftçi eğitimi ve yayım hizmetleri kısır kalmıştır. Bu itibarla çiftçi kendi kendini eğitmek ve teknik bilgisini geliştirmek için gayret sarfetmelidir. Bunu yapabilmek için de örgütlenme şarttır. Bilgili ve etkili çiftçi örgütleri kamu hizmetlerini daha faydalı bir düzeye sokabilir.

Mevcut devlet düzeni tesiri ile tarımda önemli gelişme olmadığı ve çiftçilerin çeşitli şekilde sömürüldüğü bir gerçektir. Bu sömürünün bir sonucu olarak çiftçilikle geçinmeğe gayret eden 22 milyon çiftçinin çoğunluğu en düşük hayat seviyesinde yaşamaktadır. Buna mukabil çiftçi dışında kalan sektörlerde hayat seviyesi daha iyidir ve fert başına düşen millî gelir yüksektir. Fakat çiftçi ekonomik ve sosyal bunalım içine düşmüş bulunmaktadır. Devletin alacağı tedbirler yanında çiftçi örgütlenmesi normal bir seviyeye ulaşırsa hem çiftçinin, hem de devletin ekonomik varlığı güçlenir ve gelişebilir.

II — MEVCUT DURUM

Tarım varlığımızın sahibi olan çiftçimizin yeterli örgütlere kavuşmasının önemini belirttikten; eğitim, sosyal ve ekonomik yönlerine genel olarak değindikten sonra memleketimizdeki örgütlenmenin bugünkü durumunu inceliyelim.

Çiftçi örgütlenmesinde kooperatifçiliğin özel bir önemi olduğundan bu konu ayrı bir bölümde yer almıştır. Bu sebeple sadece kooperatifler dışındaki çeşitli çiftçi örgütleri hakkında bilgi sunulacaktır.

Memleketimiz özel sektöründe ilk örgütlenmenin ticaret, sanayi ve esnaf kollarında başladığını görüyoruz. Ticaret ve sanayi mensupları Ticaret Kanununa dayanarak sermaye şirketleri kurup örgütlenmenin nüvelerini meydana getirmişlerdir. Diğer taraftan 1943 yılında yürürlüğe giren 4355 sayılı "Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği" Kanunu ile memleketimizin sanayi ve ticaretini elinde tutan kişilerin yurt çapında örgütlendiğini görüyoruz. Bugün 27 yıllık mazisi olan bu örgüt, büyük güce sahip bulunmaktadır. Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği mensupları çeşitli ihtiyaç ve meselelerini çözüp birbirine yardımcı olurken memleketin iç ve dış ticareti, sanayi üretimi, pazarlama ve plânlama gibi konularda devlet organları nezdinde söz sahibi bulunmaktadır. Devletin bu konulardaki çalışmalarında etkili olduğu gibi, bir çok işlerin yürütülmesi ve uygulanması hükümet kararnameleri ile bu örgüte bırakılmıştır. Ticaret ve Sanayi Odaları ve Birliği temin ettiği gelirler, eğitim, yayım ve döküman bakımından güçlenmiş ve ayrıca uzmanlarla dolu kıymetli bir kadroya sahip olmuştur. Artan maddî yetenekleri ile bazı ticarî ve sanayi kuruluşları da meydana getirmişlerdir. Bu örgütün kendi sektöründe iyi kurulduğunu ve başarılı hizmetler yaptığını ifade edebiliriz.

Özel sektörümüzde güçlü ve büyük bir örgütlenmeye sahip olan bir kol da sanayi işçileridir. Tarım kolundaki işçilerin dışında bulunan çeşitli

yerlerde çalışan ve sayısı bugün 1, 2 milyonu bulan işçiler 1947 yılında yürürlüğe giren bir kanunla örgütleşme hakkına sahip olmuşlardır. Sonradan bu kanun büyük ve önemli değişikliklere uğradıktan sonra bugünkü sendikalar hukuk düzeni kurulmuştur. İşçiler bu kanunlar sayesinde çeşitli haklar ve imkânlar elde etmişler ve memlekette büyük bir baskı grubu haline gelmişlerdir.

Bu sendikalar marifetiyle işçiler eğitim, sosyal ve ekonomik meselelerini geniş çapta çözerek yaşama seviyelerini yükseltmişlerdir. Bunun yanında sendika ve federasyonların memleket siyasi hayatında dahi etkili olduğu zaman zaman görülmektedir.

Bunlardan başka hukukçular, mühendisler, tabipler ve çeşitli meslek sahipleri muhtelif örgütler kurarak güçlenmeğe gayret sarfetmektedirler. Bu örgütler ya özel kanunlara veya genel kanunlara dayanarak faaliyet göstermektedirler.

Tarım sektöründeki çiftçi örgütlenmesi ise maalesef geç başlamış ve gelişememiştir.

Şimdi mevcut çiftçi örgütlerini inceleyelim:

A) Ziraat Odaları ve Birliği

Esas konumuz olan tarım sektöründe çiftçinin örgütlenmesinin ele geç alınmış olduğunu görüyoruz. Çiftçi örgütlenmesinin ilk belirtisi 1923 yılında yürürlüğe konulan "Ziraat Odaları Nizamnamesi" dir. Bu nizamnameye göre odalar sadece ilçe ve il merkezlerinde kurulabilmekteydi. Merkezî organları bulunmadığı gibi finansman kaynakları da sağlanmamıştı. Yeterli derecede hukukî dayanaklardan mahrum olan odalar bir kaç il ve ilçede kurulmuşsa da olumlu bir sonuç elde edilememiştir. Bu hareketi çiftçi örgütlenmesinde bir başlangıç dahi kabul etmemek gerekir.

Nihayet çiftçinin örgütlenmesini sağlayan 6964 sayılı "Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği" Kanunu 1957 yılında yürürlüğe konmuştur. Adı geçen kanun amaç, organizasyon, gelir kaynakları yönünden yeterli olmakla beraber çiftçilerin bağımsız bir örgütlenmeğe sahip olmasına engel olmaktadır. 6964 sayılı kanuna göre odaların muhtelif organlarında çok sayıda tabii üye olarak devlet memurlarının bulunması çiftçiyi vesayet altına sokan ve ona şahsiyet vermeyen bir manzara göstermektedir. Kanunu hazırlayıp çıkaran devlet organları ve siyasiler çiftçinin büyük bir örgüte sahip olmasından endişe ederek kanunu uygulamaya koymadılar ve tam yedi yıl beklenildi. Nihayet 1963 yılında kanun uygulanarak ilçe ve il mer-

kezlerinde Ziraat Odaları büyük bir heyecanla kuruldu. Bunu takiben de odalardan gelen delegelerin toplanması ile Ankara'da Ziraat Odaları Birliği teessüs etti. Sekiz yaşını dolduran Ziraat Odaları ve Birliği faydalı hizmetler yapmışsa da Ticaret ve Sanayi Odaları ve İşçi Sendikaları örgütlerine nazaran cılız bir örgüt olmaktan daha ileri gidememiştir. Ziraat Odalarına karşı yer yer çiftçilerin ilgi göstermediği bir gerçek olmakla beraber çiftçiler ziraat odalarından bir çok hizmetler beklemektedirler. Bugün her ilçede ve il merkezinde olmak üzere bütün yurtta kurulan ziraat odalarının karar ve yürütme organları kanuna göre her yıl yeniden seçilerek çalışmalar yapmaktadır. Odaların mahalli şartlara göre çalışma yerleri ve sekreterya personeli mevcuttur. Odalar çiftçilerin ihtiyaçlarını temin ve meselelerini halletmek için belirli zamanlarda toplantılarını devam ettirmektedirler. Çiftçi dilek ve ihtiyaçlarını odanın bulunduğu yerdeki devlet organlarına çeşitli yollarla intikal ettirdikleri gibi bir kısım konuları da Ankara'daki Devlet makamlarına ve Ziraat Odaları Birliğine iletmektedirler. Bu faaliyetlerin dışında Ziraat Odaları çiftçinin gübre, tohumluk, ziraî mücadele ilâcı, ziraat âleti gibi ihtiyaçlarını imkânlar dahilinde temin ederek tevzi etmektedirler. Odaların merkez organı olan Ziraat Odaları Birliğinin her yıl odalardan gelen yetkili delegeleri tarafından Ankara'da toplanan Genel Kurulunda yönetim ve denetim organları seçilmektedir. Ziraat Odaları Birliğinin sahip olduğu bir apartman katı mevcuttur. Bu dairede Genel Sekreterliğe bağlı sekiz şube halinde çalışan bir kadro mevcut bulunmaktadır.

Birlik organları sık sık toplantılar düzenliyerek kanunun verdiği görevleri realize etmek için çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca Doğu, Batı, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde tespit edilen programa göre bölge toplantıları tertiplenmektedir. Bölgenin ziraat odaları temsilcilerinin katıldığı toplantılarda mahalli çiftçi sorunları ile genel ziraî konular tartışılmakta ve sonradan bu çalışmalar Birlik tarafından değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Birlik yetkilileri ziraatı ve çiftçileri ilgilendiren her türlü konularda ilgili devlet ve özel sektör organları ile toplantılar yaparak çiftçi sorunlarının halli ve ihtiyaçlarının temini için gayret sarfetmektedir. Bütün bu gayretlere rağmen Ziraat Odaları ve Birliğin gelir kaynaklarının az olması, tam bir bağımsızlığa sahip bulunmaması ve Birlik merkezinin yeterli bir kadrodan mahrum olması sebebiyle başarı derecesi yeterli değildir. Henüz sekiz yıllık mazisi olan örgütte bu durumu bir bakıma normal saymak gerekir.

Diğer taraftan yürürlükte olan 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanununun sekiz yıllık uygulanmasından doğan aksaklık-

lar sebebiyle kanunda değişiklik yapılması zarureti ortaya çıkmıştır. Bu konuda Tarım Bakanlığı öncülüğü ile yapılan çalışmalar sonunda bir kanun değişikliği tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı hükümetçe de uygun bulunarak müzakere edilmek üzere Büyük Millet Meclisine intikal ettirilmiştir. Millet Meclisinde kabul edilen tasarının, Senatonun bu döneminde ele alınacağı umulmaktadır.

Ziraat Odalarının güçlenmesinden endişe eden siyasî parti mensupları, zaman zaman Parlâmentoda yaptığı konuşmalarda odaların kapatılmasının uygun olacağını ifade ettikleri de bir gerçektir. Bu gibi düşüncelerin ne kadar esef verici ve yersiz olduğuna şüphe yoktur. Köstekleyici faaliyetlere rağmen çiftçi örgütlerinin güçlenip memlekete faydalı hizmet yapacağına inanıyoruz.

B) Çiftçi Birlikleri ve Türkiye Çiftçi Federasyonu

6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanununun yürürlüğe geç konulması sebebiyle bazı il ve ilçelerde çiftçiler 3512 sayılı Cemiyetler Kanununa dayanarak örgütlenmeye koyulmuşlardır. Bilhassa ziraatımızın yoğunlaştığı uyanık, kültürlü ve varlıklı çiftçilerin fazla olduğu Çukurova ve Ege bölgelerindeki bir kısım çiftçiler mahalli dernek ve cemiyetler kurmuşlardır. Bu kuruluşların en eskisi 1930 yılında faaliyete geçen "Adana Çiftçi Birliği" dir. Son 10 - 15 yıllık dönemde bu teşebbüslerin geliştiğini görüyoruz. Bilhassa 27 Mayıs 1960 devriminden sonra ortaya çıkan toprak reformu, tarım vergisi, tarım politikası, tarımda kredi ve yatırım meseleleri üzerine çiftçilerde örgütlenme faaliyetleri hızlanmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak da Adana, Amasya, Antalya, Bursa, Ceyhan, Sivas, Tarsus, Urfa, Konya, İzmir, Aydın, Eskişehir gibi bölgelerde ekseriya varlıklı çiftçilerin önderliği ile çiftçi birlikleri kurulmuştur. Ayrıca Trabzon'da Fındıkçılar Birliği, Rize'de Çaycılar Birliği, Havran'da Zeytinciler Birliği, Mersin'de Bahçeciler Birliği, Manisa'da Bağcılar Birliği, Milâs'ta Zeytin Yetiştiricileri Birliği, Nazilli'de Pamuk Müstahsilleri Birliği adı ile 3512 sayılı Cemiyetler Kanununa göre muhtelif mahalli örgütler meydana getirilmiştir. Bu kuruluşların yetkili temsilcileri, 1962 yılında Ankara'da toplanarak merkezî organ olan Türkiye Çiftçi Federasyonu" nu kurmuşlardır. Bu Federasyona bağlı Çiftçi Birliklerinin üyeleri aynı zamanda Ziraat Odalarına üye olan çiftçilerdir. Ziraat Odaları kurulmadan önce teessüs eden bu örgüt halen çalışmalarını devam ettirmektedir. Yönetim, denetim ve genel sekreterlik organları ile üyelerinin sorunlarını çözmek için faaliyet göstermektedir. Gerek Çiftçi Federasyonu, ge-

rekse Ziraat Odaları Birliği genellikle birbirlerini destekleyici faaliyetler göstermektedirler.

C) Çiftçi Şirketleri

Yukarıda izah edilen Ziraat Odaları ve Birliği ile Çiftçi Federasyonlarının dışında çiftçinin pazarlama hizmetlerini yapan ve satış kooperatiflerinden ayrı bir kuruluş olarak çiftçi şirketleri mevcuttur. Önemli tarım üretim bölgelerinde ürünlerin satışını, iyi fiat ve şartlarla yapmak amacı ile Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulan muhtelif anonim şirketleri bir bakıma çiftçi örgütü olarak mütalâa etmek uygun olacaktır.

Antalya'da ANTAR, Bursa'da ZÜRTAŞ, Marmara bölgesinde MARTAŞ, Ege'de EGEMES, Mersin'de TÜDAŞ adı ile kurulan anonim şirketlere çok sayıda çiftçi iştirâk etmiştir. Bu tip örgütlerle çiftçinin çeşitli ürünleri iç ve dış pazarlarda değerlendirilebilmektedir.

III — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER

Yukarıda memleketimiz çiftçilerini kapsayan ve değişik amaçlarla kurulan muhtelif örgütler hakkında genel bir bilgi vermiş bulunuyoruz. Bu mevcut durumu tahlil ettiğimizde çiftçi örgütlenmesinin yeterli olmadığı ve devlet organlarının bu önemli konuyu ihmal ettiği sonucuna varırız. Halbuki Anayasamız çiftçinin örgütlenerek yurdun ekonomik, kültürel ve sosyal yapısında lâyik olduğu yeri almasını öngörmektedir.

Cumhuriyetin muhtelif yıllarında yürürlüğe konulan 3203 sayılı Ziraat Vekâleti Vazife ve Teşkilât Kanunu, 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu, 3202 sayılı Ziraat Bankası Kanunu, 2834 ve 2836 sayılı Tarım Satış ve Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu, 3614 sayılı Kanun ve 4951 sayılı Köy İşleri Bakanlığı Kuruluş Kanunu gibi kanunlar, çiftçinin örgütlenmesi ve kalkınması için çeşitli Devlet kuruluşlarına görev verilmiş olmasına rağmen uzun yılları arkada bıraktığımız halde diğer meslek topluklarına nazaran çiftçi örgütlenmesi yeterli seviyeye ulaştırılamamıştır.

Çiftçinin örgütlenmesi görevinin değişik prensip ve esaslara göre bir çok Devlet müesseselerine verilmesi şüphe yok ki sakıncalı olmuştur. Bu suretle konuya sahip çıkılmamış ve çalışmalar koordine edilememiştir. Halbuki bir Devlet organına örgütlenme görevi verilmiş olsaydı daha

olumlu sonuçlar almak mümkünolabilirdi. Diğer bir deyimle Devlet çiftçi örgütlenmesi konusunda çok karışık ve dağınık mevzuatı ortaya koyması ile örgütlenme zedelenmiş ve başarıya ulaşamamıştır. Diğer taraftan nüfusumuzun %70 ini teşkil eden çiftçilerimizin yurdumuza dağınık olarak yayılmış bulunmaları yanında eğitim, öğrenim ve ekonomik varlık yönünden geri kalmış olmaları; çiftçinin kendi kendine örgütlenme gayretlerine olumsuz etki yapmıştır. Buna mukabil sanayi işçileri, ticaret ve sanayi mensupları; çiftçilere nazaran daha kültürlü ve daha varlıklı olmaları ile bilhassa toplu bir halde şehir ve kasabalarda yaşamaları örgütlenmeyi daha etkili ve bilinçli yapmıştır. Devletin yönetici ve uygulayıcı organları ile köylerde yaşayan çiftçiler arasındaki münasebetler yetersizdir. Uzmanlar ve aydınlar çiftçilere önem vermemekte, onu küçümsememektedir. Ayrıca çiftçi, Devletin yönetici ve uygulayıcı aydın personeline karşı güven duymamakta ve onu yadırgamaktadır. Halbuki aydınlar çiftçilerin yaşantısına samimiyetle inerek onunla kader birliği yapıp bilgi ve tekniğini çiftçinin imanı ve gücü ile birleştirip örnek örgütler kurarak çiftçi sorunlarının çözülmesi kolaylaşabilirdi.

Politik faktörlerinde çiftçi örgütlenmesine çeşitli şekilde olumsuz tesirler yaptığı da bir gerçektir. Nüfus ticareti ve rey avcılığına büyük önem veren siyasi partiler, çiftçileri değişik yollarla tesir altında tutmak ve onu sömürmek için gayret sarfetmişlerdir. Nüfusumuzun büyük bir kitlesini teşkil eden çiftçilerin güçlü ve bilinçli bir örgüte sahip olmalarını politikacılar kendi yönlerinden sakıncalı buldukları için 6964 sayılı Kanunla kurulan Ziraat Odaları ve Birliğinin gelişmeden, güçlenmeden dağılmasına çalışıldığını görüyoruz. Köylere kadar gidilerek Ziraat Odalarına lüzum olmadığı, odalara üye olmak ve aidat ödemenin mecburi olmaması gerektiğini beyan edenlere rastlanmaktadır. Büyük Millet Meclisinde kabul edilen ve Senatoda bulunan 6964 sayılı kanunda değişiklik yapacak olan tasarının bu faaliyetlerin tesiri altında kaldığı kanaati mevcuttur. Yeni tasarıda çiftçilik belgesi zorunluluğu yer almadığı için Ziraat Odalarına üye olmak işi geniş çapta aksayacağı gibi ilgili kuruluşlar çiftçi belgesi talebinde bulunmayacağından, çiftçi olmayan şahısların da ziraî kredi ve donatım imkânlarından faydalanmasına yol açılmış olacaktır. Bunun yanında Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği yönetim ve denetim organlarının seçimlerde ve Genel Kurullarda siyasiler çeşitli baskılar ve telkinler yaparak bu örgütün bünyesine önemli derecede zarar vermeleri baş sorunu teşkil eder. Bilhassa iktidar partileri, bu örgütleri kendi politikalarına uygun hareket etmeleri için çeşitli baskı metodları uygulamaktan geri kal-

mamaktadırlar. Bir taraftan siyasi partiler, diğer taraftan köye ve çiftçiye hizmet götüren Devlet kuruluşlarının çiftçiyi vesayet altına alarak daha rahat çalışmayı tercih ettikleri ifade edilebilir. Her ne kadar bütün ilçe ve il merkezlerinde kurulan 625 oda ve ziraat odaları birliği faaliyet göstermekte ise de 6964 sayılı Kanunda yer alan görev ve hizmetleri yapabilecek maddî ve manevî güce sahip olmadıklarından başarı elde edememektedirler. Ankara'da bulunan Ziraat Odaları Birliği de aynı şekilde kanunda yazılı görev ve hizmetlerin önemli bir kısmını ele alamadığı gibi faaliyet gösterdiği konularda gerek Odalar nezdinde gerek Devlet organları ve Hükümetle yaptığı temaslar genellikle olumsuz olarak sonuçlanmaktadır. Bu itibarla Ziraat Odaları Birliğinin güçlü bir araştırma istatistik, döküman, yayım ve plânlama şubelerine sahip olması zorunludur. Aynı zamanda bu şubelerde kifayetli uzmanlar istihdam edilebilmesi için gelir kaynaklarının çoğaltılması sağlanmalıdır. Birliğin idarî ve denetleme organları yeterli olmadığı için Ziraat Odaları ile olan ilişkiler eksik olmakta ve bunun sonucu olarak Ziraat Odaları ve Birlik organları âhenkli ve verimli çalışan bir ögüt niteliği kazanamamıştır. En önemli bir problem de 6964 sayılı kanundaki aksaklıklardır. Sekiz yıllık uygulamadan sonra görülen aksaklıklar, kanunda değişiklikler yapmak suretiyle sağlandığı takdirde Ziraat Odaları ve Birliği için daha iyi bir hukukî düzenin kurulması mümkün olabilecektir. Batı memleketlerinden örnek alınarak kurulan bu örgütün çiftçiye ve memleket ekonomisine daha yararlı olabilmesi için alınmasını gerekli gördüğümüz tedbirler ve tavsiyeler aşağıda maddeler halinde gösterilmiştir.

1 — 6964 sayılı kanundaki aksaklıkları gidermek için hazırlanan ve Parlâmentoya intikal etmiş olan tasarıdaki eksiklerin yeniden gözden geçirilerek en kısa bir zamanda yürürlüğe konulması gereklidir,

2 — Ticaret ve Sanayi Odaları ve Birliğinin ticaret ve sanayimizin Parlâmentoya intikal etmiş olan tasarıda eksiklerin yeniden ve yetkilere paralel olarak Ziraat Odaları ve Birliğine de memleketin ziraî plânlanmasında ve politikasının tespitinde gerekli imkân ve yetkiler sağlanmalıdır,

3 — Ziraat Odaları ve Birliği ile başta Tarım Bakanlığı ve diğer ilgili Bakanlıkların merkez ve il örgütlerinin sürekli olarak ilgi ve yardımları sağlanmalıdır,

4 — Ziraat Odaları ve Birliğinin denetleme görevini 6964 sayılı Kanunla üzerine alan Tarım Bakanlığı bu görevi en iyi bir şekilde yapabilmek üzere merkezde bir organ kurmalıdır,

5 — Ziraat Odaları ve bu Odaların bağlı olduğu Ziraat Odaları Birliği arasında âhenkli ve verimli bir çalışma düzeninin kurulması için gerekli iç tüzükler yapılmalı ve personel kadroları yeterli hale getirilmelidir,

6 — Ziraat Odaları sadece 6964 sayılı Kanunun verdiği görev ve hizmetleri gerçekleştirmek için çalışmalıdır. Bir kısım Ziraat Odasının çiftçinin donatım ve ihtiyaçlarını direkt olarak temin etmek ve satış yerleri açma gibi konularla meşgul olmamalıdır.

7 — Oda ve Birlikte görevli personel daha yararlı olabilmesi için eğitime tâbi tutulmalıdır,

8 — Odaların ve Birliğin yönetim organlarının tam bir bağımsızlık içinde çiftçinin ihtiyaçlarını temin ve problemlerini çözecek bir çalışma düzeninin kurulabilmesi için politikacıların bu örgütte görev almamaları sağlanmalıdır,

9 — Ziraat Odaları ve Birliğin çiftçilere ve Devlete daha fazla yararlı olabilmesi için gelir kaynakları artırılmalıdır.

10 — Memleket ziraatının gelişmesi ve çiftçinin kalkınmasını sağlayacak alt ve üst yapı ile ilgili reformların yapılması ve gerekli kanunların yürürlüğe konulması temin edilmelidir.

IV — ÖZET

Ekonomisi daha çok sanayi sektörüne dayalı ve uygarlıkta önde giden Batı ülkeleri dahi ziraat varlığını meydana getiren çiftçilerin örgütlenmesine büyük önem vermektedirler. En mükemmel örgütler kurmak suretiyle çiftçinin ihtiyaçları, gereğince temin edilmekte ve çeşitli sorunları zamanında çözümlenmektedir. Bunun sonucu olarak bu ülklerde ziraat gelişmiş ve çiftçi lâyik olduğu kültür ve sosyal seviyeye ulaşmıştır.

Memleketimiz ziraatı ve çiftçi varlığı ise Batı memleketlerinden çok farklı bir özelliğe sahiptir. Nüfusumuzun %70 şinin çiftçi olması, millî gelirimizin %36 sının ziraatten sağlanması ve ihracatımızın %80 ini ziraî ürünlerin teşkil etmesi bu sektörün ekonomik ve sosyal varlığımızda bü-

yük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu durumda ziraî üretimin kalite ve kantite olarak artırılması, ekonomimizin güçlenmesi, çiftçinin kültürel ve sosyal yapısının normal bir hayat seviyesine ulaşmasını sağlamak için yeterli derecede örgütlenmesi zorunlu olmuştur.

Halkımızın büyük çoğunluğunu teşkil eden ve köylerde oturan ziraatle geçimini temine çalışan çiftçimiz büyük yoksunluk içindedir. Yıllardanberi döktüğü alın terine ve emeğe karşılık insanca yaşama seviyesini sağlayacak gelir elde edememiştir. Kültür ve teknik bilgisi çok geridir. Toprağından gerekli üretim yapabilmesi için yeterli alet, makina ve malzemeye sahip değildir. Yeterli işletme sermayesi yoktur. Millî ekonomimizin temeli olan ziraatımız Batı memleketlerine nazaran çok geride kalmıştır. Çiftçinin ve ziraatımızın kalkınmasında Devletin yaptığı hizmetler yeterli bir seviyeye ulaşamamıştır.

Bu problemin çözülmesi için çiftçinin örgütlenmesinde büyük yararlar vardır. Örgütlenme ile bizzat çiftçide sorunların çözümlenmesinde ve ziraatin kalkınmasında Devletle birlikte çalışacağından ilerleme daha hızlı olacaktır. Ticaret, sanayi, esnaf ve işçi kollarında iyi bir örgütlenme mevcut olmasına rağmen çiftçi örgütlenmesi cılız kalmıştır. Devlet ancak 1963 yılında 6964 sayılı "Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu" nu uygulamaya başlaması ile memleketimizde ilk defa Batı memleketlerine benzer bir çiftçi örgütlenmesi başlamıştır. Sekiz yıldanberi faaliyet gösteren Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği süratli çalışmalar yapmış ve çiftçi sorunlarının çözümlenmesi için gayret sarfetmişse de çeşitli nedenlerden ötürü bir çok sorunlarda istenilen başarıyı gösterememiştir.

Bu örgütlenmenin yanında 3512 sayılı Cemiyetler Kanununa dayanılarak bazı illerde Çiftçi Birliği ve Dernekleri kurulmuş ve bunlar sonradan 1962 yılında merkezi Ankara'da bulunan "Türkiye Çiftçi Federasyonu" nu meydana getirmişlerdir. 6964 sayılı Kanunla Ziraat Odaları ve Birliği 1963 yılında kurulduktan sonra "Çiftçi Birlikleri ve Federasyonu" ikinci plânda kalmıştır.

6964 sayılı Kanun tatbikatında bazı aksaklıkların ortaya çıkması ile Kanunda değişiklik yapılması gerekli görülmesi üzerine Tarım Bakanlığının öncülüğü ile hazırlanan değişiklik tasarısı Hükümet kararı ile B. M. M. ne sevkedilmiştir. B. M. M. de kanunlaşan değişiklik Senatoya intikal ettirilmiştir. Bu dönemde Senatodan geçerek yürürlüğe konulması ümit edilmektedir. Ancak başta Ziraat Odaları Birliği ve ilgili organlar yapılan bu kanun tadilâtını yeterli bulmamaktadırlar. Gerek Devlet or-

ganlarının tutumu, gerekse siyasi parti mensuplarının davranışı ile çiftçi örgütlerinin özelliği ve bilinçliği zedelenmiştir. Bu yüzden çiftçi kendi dâvalarını savunacak güce sahip olamamaktadır. Çiftçi örgütlerinin güçlenip ziraatımızın kalkınmasını sağlayabilmesi ve çiftçinin refaha ulaşması için aşağıdaki tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür:

1 — 6964 sayılı Kanundaki aksaklıklar en kısa bir zamanda giderilmelidir.

2 — Ziraat politikamızın tespitinde, ziraî plânların uygulanmasında, ziraî ürünlerin pazarlanmasında, Ziraat Odaları Birliği yetkili olarak Devlet organları ve Hükümetle işbirliği yapabilmelidir.

3 — Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliğinin gelir kaynakları artırılmalı ve bu örgütün yeterli ve eğitilmiş bir kadroya sahip olması temin edilmelidir.

4 — Devlet organları ve siyasî partiler Ziraat Odaları ve Birliğinin özelliğini zedelemeden bu örgütün yanında (üstünde değil) olarak, yardımcı hizmetlerde bulunması sağlanmalıdır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No : 10
— C —

Tarımsal Kooperatif Organizasyonlarımız ve Sorunları

Yazan
Hüsnü KURTLUOĞLU
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
II — EKONOMİK GELİŞMEDE KOOPERATİF SEKTÖRÜN ROLÜ BİZDEKİ DURUM	8
III — TARIMSAL KALKINMADA KOOPERATİF ORGANİZASYONUN ÖNEMİ	8
IV — KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIN TASNİFİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ	10
V — KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ	13
VI — TARIMSAL KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIMIZIN DURUMU	14
VII — ÖNEMLİ SORUNLARI	18
VIII — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER	23
IX — ÖZET	25

TARIMSAL KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIMIZ VE SORUNLARI

Bu tebliğ Ziraat Yüksek Mühendisi Hüsnü Kurtluoğlu'na II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ

A. Giriş :

I. inci Teknik Kongremizde tarımsal kooperatiflerimizin sorunlarına çözüm yolu olarak şu tedbirler önerilmişti:

1) Köy kooperatifçiliğinin sorunları araştırmalı ve geliştirme politikaları ortaya konulmalıdır.
2) Tarımsal kooperatifler, kademeli organizasyonlar meydana getirecek şekilde örgütlenmeli, devlet - halk işbirliği sağlanmalı ve geliştirici devlet hizmetleri arttırılmalıdır.
3) Kooperatifler için destek fonları meydana getirilmeli, bankalar kurulmalı, kredi kolaylıkları sağlanmalıdır.
4) Kooperatif eğitime önem verilmeli, eğitim kurumları kurulmalıdır.
5) Çiftçi organizasyonları politik etkenler dışında tutulmalı, özel tarım kooperatifleri kanunu çıkarılmalıdır.

Özetlenen bu tedbirler, bugün için de değerli ve gereklidir. Bu kongrede yeni fikirleri işlerken, özellikle temelde yer alan ana sorunlara inerek hastalığı anlamak ve çaresini aramak zorundayız.

B. Konu ile ilgili kavramlar:

Öncelikle organizasyon bakımından bir ekonomik örgüt veya kurum olarak kooperatif deyimini ele almak zorundayız. Bu deyim aynı zamanda tabandaki ekonomik hareketin esas kurumlarını anlatmakta, onların hukuki yapısını belirtmektedir. Çünkü, kooperatif organizasyon içerisinde dernekler, sendikalar, çeşitli ticarî şirketler ve işbirliği kurulları söz konusu olup, bunlar ayrı ayrı hukuki statülere oturmaktadır. Örgütler ise şekil ve yönetim düzeni bakımından farklıdır.

Kooperatif ismi altında tarif edilen kurum, amaç, ilke ve yöntem bakımından şöyle ortaya konmaktadır: (Kooperatifçilik Enstitüsü'ne göre)

— Yaptığı hizmet ve sağladığı kolaylıklarla, üyelerinin ekonomik, meslekî ve sosyal durumunu iyileştirmek amacı güden,

— Kişilerin istekle birleşerek kurduğu, KENDİNE YARDIM, KENDİ KENDİNE KARAR VERME, KENDİNİ YÖNETİM ilkelerine bağlı ve modern kooperatifçilik ilkelerine uygun çalışmalar yapan,

Tüzel kişiliği haiz bağımsız halk kuruluşları KOOPERATİF'tir.

Tarım sektöründe yaşayan halkın kooperatiflerine, TARIMSAL KOOPERATİF veya KÖY KOÖPERATİFİ diyoruz. Konumuz bunları kapsar.

Kurum ve isim olarak yapılan tanımın yanında bir de sıfat olarak kooperatif deyimi vardır. Bu kurum adı olarak kullanılan deyim ile karıştırılmamalıdır.

Halkın bağımsız kuruluşları ile giriştiği hizmete dönük ekonomik teşebbüslerin ve teşebbüsle ilgili olarak ortaya çıkan sosyal hareketin nitelik ve şeklini belirten kooperatif deyimi, kooperatifle ilgili veya kooperatife ait anlamında kullanılmaktadır. Kooperatif hareketler, kooperatif eğitim, kooperatif örgütlenme, kooperatif metod gibi...

Üzerinde duracağımız ikinci önemli kavram organizasyondur.

Organizasyon deyimi, kısaca örgütlenme ve yönetimi bir arada belirten, fakat daha çok belli amaçlara varmak için güçlerin düzenlenmesi, yöntemlerin ortaya konulmasını ve eyleme geçilmesini de kapsayan bir anlam taşır. Dar manası ile örgüt veya teşkilât karşılığı olarak da kullanılmaktadır. Biz bu sınırlı karşılığı kullanmıyoruz.

Kooperatif organizasyon, benzer kooperatif hareketlerin kurumlarını, etkili işini ve yöntemlerini kapsayarak şeklini belirtir. Böylece sermaye ve kamu organizasyonlarına benzemeyen bir organizasyon şekli söz konusu olur.

Kooperatif sektör deyimi, yeni bir kavram olarak dilimize yerleşmiş kalkınma Plânın da da anılmıştır. Bu kavram, millî ekonomi açısından, ekonomik organizasyonlar arasındaki farkı daha iyi belirttiği için önem kazanmaktadır.

Millî ekonomideki çeşitli müteşebbis gurupları da ekonominin bölümleri gibi sektör adı ile anılmakta, böylece üç türlü teşebbüs gurubu, yani kamu kesiminin teşebbüsleri, sermaye teeşbbüsleri ve kooperatif teşebbüsleri ayrı birer sektör olarak düşünülmektedir. Bazı millî ekonomilerde daha başka sektörler de söz konusudur. Özellikle kollektif sektör anılmaktadır. Bizim karma ekonomimiz ise kooperatif sektör ve sermaye sektörünü özel sektör adı altında birleştirmekte ve bunun karşısına kamu sektörünü koymaktadır.

Kooperatif sektör, kooperatif teşebbüsleri belirtir. Kooperatif organizasyon bu kavram içerisinde değildir. Kooperatif sektör, hukuken kooperatif stasüsündeki işletmeler grubu için kullanılmaktadır. Tamamen ekonomik teşebbüsler söz konusudur.

Konumuzun özelliği bakımından tarımsal kooperatif organizasyon, tarım sektöründe yaşayan insanların, tarımla ilgili tüzel kişiliklerin kooperatif metodla kalkınma çabaları göstermesi, kademeli örgütler meydana getirmesi, aşağıdan yukarıya bir yönetim düzeni ile çalışan işletmeler kurması sonucu ortaya çıkan kurumsal bütündür. Bu kurumsal bütün, ortak amaç, yönetim düzenin şekli ve örgütlerarası işbirliği bakımından gruplanmalar, gösterir. Şayet, bu gruplanmalar, hukukî ortamın değişikliği yüzünden çok farklı ise, her grup ayrı bir organizasyon olarak gelişir. Nitekim bizim ülkemizdeki gelişmelerde bu durum en aşırı şekli ile görülmektedir. Bu yüzden biz çeşitli tarımsal kooperatif organizasyonlarımızdan bahsediyoruz. Oysa tarımsal kooperatif organizasyon, bir bütün olduğu sürece güçlenir ve değerini korur. İleri ülkelerde olduğu gibi...

Kooperatif metod kavramı uygulama bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle tarım sektöründe kooperatif metodla girişilen kalkınma çabaları karşısında kollektif metodla sağlanacak gelişme dünya üzerinde büyük tartışma konusudur. Biz bağımsız kooperatif metod deyimi bakımından yaptığımız tanımda, hem güdümlü kooperatif metod, hem de kollektif metodun durumunu belirtmek ve farklılıklarını ortaya koymak zorundayız.

Öyleyse bağımsız kooperatif metod,

— Tek başlarına girişemedikleri teşebbüslere ortaklaşa girişen kişilerin, eşit haklar ve istekle işbirliği yaparak kooperatif işletmeler kurması, iş ahlâkına dayanan bu çalışma ortamında sosyal - ekonomik hak ve menfaatlarını savunmasıdır.

Bu metod anlayışının bulunmadığı yerde kooperatif organizasyon bir bütün olarak gelişemez.

II — Ekonomik gelişimde kooperatif sektörün rolü ve bizdeki durum:

Özellikle bizim gelişmemiz ekonomimizde, kooperatif sektörün güçsüzlüğü ve gereken yatırımları yapabilecek bir kaynak haline gelememesi millî ekonomide etkili bir rol oynayamadığını göstermektedir. Bu nedenle kalkınma çabaları, bazen kamu, bazen de sermaye sektörü tarafından yüklenilmiştir.

Denge unsuru olan, kooperatif sektör, gelişmedikçe kamu ve sermaye sektörleri de beklenilen gelişmeye ulaşamazlar. Kamu ve sermaye sektörü arasındaki mal ve hizmet mübadelesini ayarlayan bir etken olmadıkça, kamu yararına dönük hizmetler ve daha fazla kazanma amacına bağlı piyasa faaliyetlerini, kalkınma hedeflerine yöneltmek mümkün görülmemektedir. Önemli olan hususta, söz konusu dengesizliğin, tarımda çalışan insanları daha çok ezmesi, fakirliğe mahkum etmesi ve tarımsal kalkınma çabalarını kösteklemesidir.

Köy ve şehirde yaşayan insanlarımız arasında, gelir dağılışı dengesizliği % 80 dir. Aynî zamanda emek karşılığı, şehirde 5, köyde 1 birimdir. İleri ülkelerde, bu denge % 80 oranında sağlanmıştır. Bu da kooperatif sektörün etkili rolüyle mümkün olmuştur.

Görülüyor ki, bağımsız tarımsal kooperatiflerimizin millî ekonomimizdeki rolü yok gibidir. Çünkü gereken dengeyi sağlayamamışlardır.

Güdümlü kooperatif sektör, bir kamu kuruluşu niteliğinde olup, millî ekonomimizdeki rolünü kamu sektörü içerisinde düşünmemiz gerekir. (Tarım - Kredi ve Tarım - Satış Kooperatifleri)

III — Tarımsal kalkınmada kooperatif organizasyonun önemi :

Kooperatif organizasyonların gelişmiş ve güçlü olması yahut olmaması, tarım ekonomisinin genişlemesini nasıl sağlamaktadır diye düşünürsek, kooperatif organizasyonların önemi daha iyi anlaşılabilir. Düşüncelerimizin hareket noktası yatırım ihtiyacının karşılanması olacaktır.

Yatırım ihtiyacı, millî tasarruflar ve dış kaynaklarla karşılanır. Kamu ve Özel sektör yatırımlarının sınırı ve şartları bellidir.

Yatırımların yapılmasında, yeni kaynaklar yaratılması sosyal adalet dengesinin sağlanması ve ekonominin hızla büyümesi göz önünde

tutulmaktadır. Bu nedenle yatırımların millî seviyede ve bölgesel olarak plânlanması gereklidir. Bizim Kalkınma Plânımız. yalnız millî seviyede düşünülmüş, bölgesel plânlamalara geçilmemiştir. Özellikle tarım sektöründe bölgesel plânlama olmadığı takdirde uygun yatırımlar yapmanın imkânsızlığı eskiden beri bilinmektedir.

Bizim Kalkınma Plânımız, Kamu Sektörü için emredici, Özel Sektör için yol gösterici ve teşvik edicidir. Tarım sektörü ve Kooperatif Sektör bülümlerini incelersek, geliştirme tedbirlerinin çok yetersiz hatta hatalı olduğunu görürüz ki, bunun da nedeni, bölgesel plânlamaların tarımsal işletme ekonomisi organizasyonu ve tarımsal kooperatif organizasyonlar konusunda gerçek plâncıların yardımını istememeleri çok dikkat çekicidir.

Mevcut kaynaklar ve plân tedbirlerinin yatırım ihtiyacını karşılayamayacağı ve tarım sektöründe hızlı bir gelişme için yeni metodların gerektiği ortadadır.

— Tarımdaki fazla nüfus,

— Developman tedbirlerinin tümü,

— Tarımsal yapının iyileştirilmesinin sağlayacak sosyo-ekonomik tedbirlerin tümü,

— Köyde yaşayan insanların davranışlarını değiştirecek eğitimsel ve uygulama tedbirlerin tümü...

Ancak yeni metodlarla ele alınabilir ve bunların başında kooperatif metod yer alır.

2.000 yılı hedeflerine göre, 30 yıl içerisinde gerekli yatırım miktarları bile ürkütücüdür. Söz gelimi sulama işleri için 50, makina işgücünün tamamlanması için 50, erozyondan korunmak için 100 milyar lira yatırım gereklidir. Köy endüstrisi merkezleri, pazarlama tesisleri, korkunç rakamlara ulaşır. Birde tarım işletmelerinin, ziraat ve hayvancılık kollarını reoganize etmek üzerinde durursak yatırım ihtiyacı 26 milyon hektar için 400 milyarı bulmaktadır. Bir inek için gereken yatırımın 30.000 liraya ulaşacağı hesaplanmaktadır. Bu kaynağı kim, nasıl ve nerede yaratacaktır?

Demek oluyor ki, mevcut kaynakların dışında, yani kamu ve sermaye sektörünün yatırımlara ayırdığı imkân dışında, yeni kaynaklar ve imkânlar bulmamız zorunludur.

Bu yeni kaynağın kooperatif organizasyonlarla yaratılacağı ve kooperatif sektörün imkânlarıyla gerekli yatırımların yapılabileceği kabul edilmelidir. Son umut budur, aksi halde yeni sektörler yaratılmak istenecektir ki, bu da ekonomik sistemin tüm değişmesi olur. Öyleyse bir noktada karar vermek zorunluğu ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu da ancak:

"Tarımsal kooperatif organizasyonu, güçlü bir bütün olarak meydana getirmek ve kooperatif sektöre, millî ekonomide gerekli rolü oynayabilecek ortamı hazırlamaktır...

Kooperatif organizasyonlar, halkın kendine yardımla yatırım gücü yaratacağı ortamdır. Tarım sektöründe yaratılacak gücün bir kısmı, diğer sektörlere aktarılabilecektir. Ve hatta, köy endüstrisi yatırımları, ağır endüstri yatırımlarının da çekirdeği olarak gelişme olanağı bulacaktır.

Tarımsal kooperatif organizasyonu, sermaye teşekkülü sorununa çözüm yolu getirirken, buna paralel olarak bir kooperatif plânlama ve kooperatif yatırımların finansman plânı ihtiyacını da ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtiyaç, Ziraat Yüksek Mühedisleri tarafından giderilebilir.

Nitekim 2000 yıl hedefleri, yurt çapında bir plânlama olarak bu ihtiyaçtan doğmuştur diyebiliriz. Bundan sonra kooperatifçilik bölgelerine göre plânlamalar yapmak zamanı gelmiştir.

Bölgesel Kooperatif Plânlamalar yanında, asıl önemli olan, çiftçi topluluklarının da ihtiyaç duymasıdır. Bugün bu ihtiyacın gereği kadar duyulduğunu söyleyebiliriz. Fakat, bu duygunun yaygınlaşması için halk eğitimi noksanlığının üzerine eğilinmelidir. Bunun için de kooperatif ve tarımsal yayım eğitimi metodlarıyla çalışmak zorunludur.

Demek oluyor ki, yatırım ihtiyacı için sermaye teşekkülü, kooperatif organizasyonlar yoluyla sağlanabilir. Kooperatif organizasyonlar da özel plânlama ve eğitim yoluyla yönlendirilmelidir. Aksi halde kooperatif organizasyonlar tarımsal kalkınmada önemli bir araç ve kaynak olamıyacaklardır. Nitekim bizde böyledir.

IV Kooperatif Organizasyonların tasnifi ve yapısal özellikleri:

Kooperatif organizasyonların tasnifi ve yapısal görünüşü üzerinde durmak, yurdumuzdaki sorunlar bakımından bir açıklık getirecektir.

Genel olarak,

A) Köylük alanlarda ve çevrelerdeki kooperatif organizasyonlar,

B) Tarımsal bölgelerdeki kooperatif organizasyonlar,

C) Merkezi ve üst kooperatif organizasyonlar söz konusudur.

Bunlar, aşağıdan yukarıya gelişir ve biribirlerini tamamlayarak yurt çapındaki tarımsal kooperatif organizasyonu meydana getirirler.

Şayet, farklı hukukî ortamlarda meydana gelmiş, amaç ve konuları ayrı ve şekil bakımından benzemeyen kuruluşlar varsa, bunlar, kendi içerlerinde organize olacak ve aralarında ilişki kurulamayacaktır. Özellikle donmuş bir hukukî statü içerisinde bulunmaya zorlanan örgütler, bağımsız örgütlerle bir çatışma ve rekabet içerisinde bulunacaktır.

Kooperatif organizasyonların yapısı incelenirse, alt, orta ve üst olmak üzere üç kademeli bir yapının söz konusu olduğu anlaşılır. Altta, köylük alan ve çevrelerdeki münferit kooperatif işletmeler bulunur. Bunlar, pazar ilişkileri bakımından, ürünlerin toplanması ve ön değerlendirilmesi ile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak hizmetini görür.

Tarımsal bölgelerdeki organizasyonlar, değerlendirme ve sürüm fonksiyonunu yüklenmiştir. Büyük tedarik işlerini de bu fonksiyonuna paralel olarak yürütmekle görevlidirler.

Bu kuruluşlardan bir kısmı merkezi olabilir; fakat, iş ve pazar ilişkileri alt yapıdaki kooperatiflerin hizmet çerçevesindedir. Yani, tamamen tabandaki bağımsız kooperatiflere hizmet amacı güderler.

Kooperatif organizasyonun üst yapısı, ekonomik fonksiyon taşımaz. Bu itibarla bir işletme gibi organize edilmiş kuruluşlar söz konusu olamaz.

Kooperatif organizasyonun üst yapısı sosyal amaçlara ve yardımcı hizmetlere göre düşünülmüştür. Belli başlı görevleri, eğitim, danışmanlık, koordinasyon ve işbirliği sağlamaktır. Uluslararası ilişkiler kurmak, kooperatiflerin hak ve menfaatlerini savunmak, kooperatif sektörün, plân ve projelerini, sorunlarını devlete ulaştırmak devlet - kooperatiflerarası mal ve hizmet ilişkileri, uluslararası ve yabancı ülkelerdeki kooperatif organizasyonlarla işbirliği ve yardımlaşma üst organizasyonlarla sağlanmaktadır.

Kooperatif üst organizasyonlar, alt ve orta kademenin sınırları dışında kalan veya bütün alt örgütlerin ortaklaşa ihtiyaç duyduğu teşebbüsleri organize eder ve yeni merkezi kuruluşlar meydana getirir. Bu kuruluşlar

sendika, dernek, kooperatif, limited ve anonim ortaklık statüsünde olabilir.

Bizim büyük noksanımız, kooperatif üst organizasyonların gelişmemesidir.

Kooperatif organizasyonun alt ve orta yapısı içerisinde yer alan kooperatif işletmeler, konularına göre, yani, teşebbüsün amacı bakımından ayrılmakta ve pratikte bu ayrılık, çok defa yanlış anlamalara yol açmaktadır.

Teşebbüs bakımından tarımsal kooperatif işletmeleri aşağıdaki gruplarda toplamak mümkündür:

1) Hayvancılık ve hayvan ürünlerini değerlendirme,
2) Çeşitli toprak ürünlerini değerlendirme,
3) Özel ihraç ürünlerini pazarlama,
4) Toprak, hayvan ve su ürünlerini pazarlama, (Balıkçılık dahil),
5) Tedarik (tüketim) ve bir ölçüde tüketim malları üretimi,
6) Kredi ve sigortalama, (Ödünç verme, yatırımları finanse etmek mevduat toplama, çeşitli bankacılık hizmetleri ve sigorta işlemleri).
7) Hizmet sağlama, (Çiftçilerin ihtiyaç duyduğu ortak hizmetler, makina kullanımı, nakliye, sulama, elektirifikasyon, soğuk hava depoları işletme v.b.
8) İşgücünü değerlendirme, (ormancılık, müşterek üretim faaliyetleri, tarım içi tarım dışı alanlarda insangücü kullanımı)
9) Çok yönlü teşebbüsler, (köy - çevre ve bölgesel kalkınmaya dönük faliyetler)
10) Ortaklaşa sosyal hizmetler için yardımcı ve kamu yararına teşebbüsler, (Kooperatif, hastane ve sağlık örgütleri v.b.)

Tarımsal kooperatif organizasyonun alt ve orta yapısında yer alan kooperatif işletmeler bu gruplara girer. Fakat, her kooperatif, her teşebbüsü yapabilir. Ve bir işletme olarak düşünülürse, mal veya hizmetleri tedarik eder, değerlendirir ve sürer.

Teşebbüs konusu bakımından, her kooperatif, çok yönlü konuları ele alabilir. Ve ek işletmeler meydana getirebilir. Diğer işletmelerle de ortak işletmeler kurabilir. Kooperatifin görevleri, şayet, mevcut olanak ve organizasyonu ile yerine getirilemeyecek kadar büyürse veya bir teknolojinin

gereği olarak uygun kapasite düzeyinde bir tesis söz konusu ise bu durumlarda kooperatiflerarası çevresel ve bölgesel merkezi kooperatifler gerekir. Büyük değerlendirme ve işleme tesisleri merkezi tedarik (satınalma), depolama ve dağıtım, banka hizmetleri ancak böyle merkezi kooperatiflerle başarılabilmektedir.

V — KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIN ULUSLARARASI İLİŞKİLERİ :

Yurt çapındaki kooperatif organizasyonlar, dış pazar ve uluslararası hizmetler yönünden, başka ülkelerdeki kooperatif organizasyonlarla işbirliğine girmek zorundadır. Tarımsal kooperatiflerin ayrıca uluslararası li uluslaraarası örgüt ve ekonomik organizasyonlar kurulmuştur. Bunla- ve yurtdışı çiftçi örgütleriyle de ilişki kurması gerekir. Bu nedenle çeşitrın sayısı 20'ye yakındır.

Ortakpazar, yurtdışı kooperatif organizasyonlarla bizim organizasyonlarımız arasında yeni ve köklü ilişkiler kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Yalnız, bizim güçsüz organizasyonlarımız karşısındaki organizasyonların, gücünü iyi bilmemiz gerekir.

Söz gelimi alman köy kooperatiflerinin gücü, aşağıdaki rakamlarda belirmektedir. (1969 yılı sonu itibariyle).

1 — Kooperatiflerin üyelerine verdiği kredi	25,3 Milyar	D. M.
2 — Kooperatiflerin emtia satışları toplam değeri	29,0 "	" "
3 — Kooperatif üyelerinin mevduatı	34,1 "	" "

Görülüyorki, kredi ve satış toplam değeri yanında en önemli husus Alman çiftçilerinin kooperatif bankalardaki mevduatıdır. Ki, bu 140 mil yar Türk Lirası demektir. Tamamen kooperatifleşmiş 1,5 Milyon alman çiftçi işletmesinin finansmanı diye bir sorunda kalmamıştır.

Güçlü ortak pazar kooperatif organizasyonları bir bütündür. Ülkelerindeki tarımsal mal ve hizmetlerin mübadelesini ellerinde tutarlar. Bunların karşısında biz, daha sayılarını bilmediğimiz orta ve üst yapıdan mahrum, kontrolsuz ve biribirleriyle çatışması halindeki kooperatif organizasyonlarımızla ortak pazara çıkınca nasıl itibar görülebileceğiz? Ne alıp, ne satacağız. Bu sorun konumuzun dışına taştığı için fazla inceleyemiyoruz..

Çeşitli Ekonomik Sistemlerdeki Kooperatif Organizasyonlar

Ekonomik sistemler açısından, kooperatif organizasyonların şekli ve düzeni hakkında, özet olarak şunlar söylenebilir:

Dünya üzerinde rejimleride kapsayan iki temel ekonomik sistem vardır. Bu sistemlerde organizasyon şekilleri ve kurumları yapısı değişiktir.

Pazar ekonomisinde, karma ekonomi dahil, bağımsız organizasyonlar politik hareketin dışında gelişmiştir. Sendikalist hareketlerlede ilgisi yoktur. Kurumların yapısı demokratik kanunlarla belirtilmiştir.

Kollektivist plan ekonomisinde, bütün kurumlar politikanın bir aracıdır ve partiye bağlıdır. Aynı durumda olan sendikalar ile ilişkilidir. Dolayısıyle bağımsız kooperatif hareketler ve kooperatif organizasyonlar yoktur. Bunun yerine kollektif organizasyonlar söz konusudur.

Aradaki geçit ekonomilerde durum şöyle veya böyle olabilir. Önemli husus, kooperatif organizasyonların bağımsızlığı ve devlet müdahalesinin sınırıdır. Bu sınır ekonomik sistemin gerçek yüzünü aydınlatmaktadır.

Çeşitli ekonomik sistemlerdeki kooperatif organizasyonlara ait şemaları incelemek yeteri kadar aydınlatıcı olacaktır. (Ekler)

VI. TARIMSAL KOOPERATİF ORGANİZASYONLARIMIZIN DURUMU

Ülkemizdeki tarımsal kooperatif organizasyon bir bütün halinde gelişmemiştir. Bunun başlıca nedeni hukuki ortamdır.

Yurdumuzda tarımsal kooperatifler 4 ayrı kanuna göre kurulmaktadır. 1163-2834-2836-1196 sayılı kanunlar.

Ayrıca, özel kanunlardaki hükümlere dayanılarak, sendikaların ve kamu kurumu niteliğindeki bazı meslek kuruluşlarınnı bu kanunlara dayanarak özel organizasyonlara gitmeside mümkündür. Fakat denenmemiştir.

1196 sayılı kanuna göre, özel tütüncü kooperatifleri kurulamamıştır. Bu güdümlü organizasyon hakkındaki tereddütleri nedeni bilinmemektedir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu bağımsız kooperatifler içindir. Fakat kooperatif organizasyonları 4 kademeli bir örgütlenmeye zorlaması bağımsız kooperatifçilik açısından uygun görülemez. Özellikle İsveç tipi diye savunulan bu durum, üst örgütlerin ekonomik fonksiyon taşımasını gerekli kılıyor. Oysa üst örgütler ancak hizmet yapabilir, iş yapmaları isteniyorsa hizmet yapamayacaklardır. Nitekim en güçlü örgütler halindeki tarım satış ve kredi kooperatifleri aynı görüş içerisinde bulunduklarından, gerçek hizmete yönelememiştir. Sözü edilen İsveç organizasyonla-

rı, bir bakıma İskandinav ülkelerine şamil özel organizasyonlar olup kademeler artmış gibi görünürse de, aslında bu ülkede iki kademeli bir örgütlenme söz konusudur.

Dünyanın her yerinde bağımsız kooperatif organizasyonlar iki kademeli kooperatif kuruluşları kapsar. Üst kuruluşlar ise ekonomik fonksiyon taşımaz ve kooperatif şeklinde teşkil olunmazlar.

Bizde tarım satış ve kredi kooperatiflerinin bile, kanun hükümlerine rağmen 4 kademeli bir örgütlenmeyi gerçekleştirememesi, dikkat çekicidir. TARKO denemesi bir üst örgütlenme sayılamaz.

Bağımsız kooperatifler, hiç bir zorlamaya uygun olmadığı gibi, halk organizasyonlarının gereklerine ve kanunların ölçülerine uygun üst organizasyona gitmektedir. Nitekim dernekler kanununa göre ve tamamen hizmete dönük üst örgütler meydana getirmişlerdir. Samsun Bölgesi Köy Kooperatifleri Birliği ve Türk Kooperatifçilik Eğitim ve Danışma Merkezi (Kooperatifçilik Enstitüsü) bu örgütlerdendir.

Bugünkü karışık ve olumsuz örgütlenme, ilgili organizasyon şemasında görüldüğü gibi, Dünyanın başka yerlerinde örneği olmayan bir niteliktedir.

Tarımsal kooperatif organizasyonlarımız, güdümlü, yarı güdümlü ve bağımsız olarak gelişmiştir. Bu gelişmeye ait rakamlar aşağıdadır.

a — Güdümlü örgütler	**Koop. sayısı**	**Üye sayısı**
1) Tarım kredi kooperatifleri	2001	1 300 000
2) Tarım satış kooperatifleri	633	195 000
b — Yarı güdümlü örgütler		
1 — Pancar ekicileri kooperatifleri	19	405 000
2 — Topraksu kooperatifleri	761	32 000
c — Bağımsız örgütler		
1 — Köy kalkınma kooperatifleri	1545	160 000
2 — Pazarlama ve nakliye kooperatifleri	172	30 000
3 — Üretim ve satış koopreatifleri	169	37 000
4 — Köy sanat Tüketim ve benzeri kooperatifleri	150	12 000
5 — Balıkçılık Kooperatifleri	92	13 000
6 — Ormancılık kooperatifleri	90	20 000
7 — Çay üreticileri kooperatifleri	38	40 000
Tarımsal kooperatifler toplamı	5670	2 244 000
Şehir kooperatifleri toplamı	5415	640 000
Türk kooperatifleri genel toplamı	11085	2 884 000

Kooperatif sayıları Ticaret Bakanlığında mevcut bilgilerden çıkarılmış bulunmaktadır. Üye sayıları şüphelidir fakat verilen rakamların daha yükseleceği anlaşılmaktadır. Kooperatiflerin mali yapısı hakkında bilgi toplamak mümkün olamamıştır. Genellikle kooperatiflerin hangisinin yaşadığı, ne yaptıları ve malî durumlarıyla ilgilenen bir resmî makam yoktur.

Şehir kooperatiflerinden 4187 tanesi yapı kooperatifi olduğundan, geri kalan, tüketici ve sanatkâr kooperatiflerinin 1228 tane olduğu ve azlığı dikkat çekicidir. Bunlar dolaylı olarak tarımsal kooperatiflerle ilgili sayılabilir. Fakat pratik olarak ilişki kuramamışlardır. Bu nedenle, GİMA - MİG - hatta TARKO gibi gerekli kuruşlara gidilmektedir.

Güdümlü kooperatiflere ait geniş bilgi mevcuttur. Bu bilgiler içerisinde saklı gerçekler ise ayrıca incelenmeden ortaya çıkarılamamaktadır. Bu durumu göz önünde tutarak aşağıdaki verileri değerlendirebiliriz.

Tarım satış kooperatiflerinin yalnız destekleme alımlarıyla devlet bütçesine yüklediği külfet 1,5 Milyar liraya yaklaşmıştır. Aynı malların alım satımıyla uğraşan tüccarlar ise büyük kâr sağlamakta ve devlete vergi ödemektedir. Bu kooperatifler vergilerden muaf olup, tüccardan daha ucuza mal aldıklarına göre, zararın nedeni anlaşılamaz...

1969/1970 devresi için 1.579.000.000 TL destekleme kredisi açılmıştır. Buna karşılık bağımsız kooperatiflere en ufak bir destekleme imkânı düşünülmemiştir.

Bir örnek olarak (1969 yılı sonuçları elde edilemediğinden) 1968 yılı itibarıyla Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (FİSKOBİRLİK) blançosunu inceleyebiliriz.

16.678.731 lira ödenmiş sermayesi olan bu merkezi kooperatifin bilanço toplamı 523.827.935 liradır. Menfi farkı ise 269.081.946 lira olarak görülmektedir. Diğer taraftan 471.246.883 lira alacağı vardırki bu alacak, ancak devletçe karşılanırsa bilançoda bir denge sağlanabilir.

Kısacası böyle bir kooperatif işletme olamaz. Bu devletin özel bir ofis teşkilâtıdır.

Diğer taraftan, devlet bütçesinden aktarılan paraların fındık tüccarlarına intikâl ettiği, bu konuda çeşitli tartışmalar yapıldığı bilinmektedir.

Tarım kredi kooperatiflerinin durumu çok ilginçtir. Bunlar aslında, T.C. Ziraat Bankasının köylere kadar uzanan bir şubesi olarak düşünülüp yönetildiği halde, banka ilgilileri, Türk çiftçisini yarı yarıya kooperatifleştirdiklerini ve tarımsal kalkınmayı gerçekleştirme yolunda bu organizasyonun en etkili araç olduğunu savunurlar.

Ticaret Bakanlığından sağlanan bilgilere göre, bütün tarım kredi kooperatiflerinin 197.581.200 lira ödenmiş sermayesi vardır. Buna karşılık bilanço toplamı 2.922.666.307 lira, çiftçi borç bakiyesi ise 2.312.454.756 lirayı bulur. T.C. Ziraat Bankasına 2.012.714.339 lira borçları vardır. Bundan başka ortaklarının 30.266.221 lira borcu uzun süre için taksitlendirilmiştir. Anlaşılan bu para tahsili imkânsız görülen miktar olup, diğerleri aldım yoluyla gelecek yıllara aktarılabilmektedir.

Dikkat edilirse tarım kredi kooperatiflerinde üyelerden değil ortaklardan bahsedilmektedir. Bu ortaklığın başka bir yönüde, bir çok görünmez örgütlerin çiftçiye ortak edilmiş olmasıdır.

Söz gelimi Yardımlaşma Birliği Tesis adı altındaki örgütün, çiftçilerden kesilen gübre paraları ile, Arı sineması ve pasta salonunu, eğitim maksadıyla yapabilmesi ve kooperatiflerin dağıttığı gübrelere her ne ad altında olursa olsun el atılmış olması dikkat çekicidir.

Böyle bir kooperatif hareket olamaz.

Gerçek tarımsal kooperatifler ancak üyelerine hizmet eder. Ve üye demek kooperatifin bir parçası demektir. Aldatıcı ortaklıklar tarım ekonomisinin gelişmesine engel ve aslında kötü, olumsuz örgütlerdir...

Çeşitli bağımsız kooperatifler incelenirse, bunların bazı saiklerle geliştikleri görülür. Çay üretici kooperatifleri kredi ve özellikle suni gübreyi ucuz elde etmek için, orman kooperatifleri ise ucuz faizli kredilerle beraber orman ürünlerini değerlendirme ve orman teşkilatının imkânlarından yararlanmak amacıyla kurulmaktadır. Balıkçı kooperatifleride, ucuz kredi sağlamak için bir vasıta olarak düşünülmüştür. Fakat diğerlerinden farklı olarak, bu kooperatiflerin kuruluşu balık ticaretini ellerinde tutan aracılar tarafından teşvik edilmiştir. Çünkü aslında onlar yararlanmaktadır.

Diğer bağımsız kooperatifler, genellikle halkın çabalarının eseridir. Ancak bazı teşviklerde söz konusudur. Hatta bu teşvikler bazan olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Bir kısmı Köyişleri Bakanlığınca Almanyaya gönderilmeleri vaad edildiğinden, işsiz köylülerin örgütlenmesi olarak önem

taşır. Bu nedene dayanan kooperatiflerin sadece isim olarak yaşadıkları bilinmektedir.

Kalkınmak amacıyla, projeye dayalı yatırımlarına finansman kaynağı bulmak için, Köyişleri Bakanlığınca işgücü önceliği verilerek teşvik edilmiş bazı kooperatiflerin ulaştıkları başarı, bu yolla tarımsal kalkınmaya önemli katkılar yapılabileceği gerçeğini ortaya koymuştur. Fakat bu yolda başarı sağlamak ancak, güçlü üst örgütler ve idarî makamların olumlu tutumu ile düşünülebilir.

Yarı güdümlü kooperatif örgütleri, bir kamu idaresi yahut devlet kurumunun yönetim ve gözetimi altındaki bağımsız kooperatiflerdir. Bunların tipik örneği Pancar Ekicileri Kooperatif Organizasyonu halinde incelenebilir. Bağımsız gibi görülen alt yapı kooperatiflerinin üzerinde T.Ş. F.A.Ş. bir üst kuruluş davranışı içerisinde yönetici olarak söz sahibidir. Hemde hiç bir kanunî ve hukukî bağlantı kurmadan, istediği ölçüye göre..

Topraksu kooperatifleri, özel bir statü içerisinde ve ilgili daire ile işbirliğinin gerekleri içerisinde gönüllü bir bağlantı kurmuştur. Fakat bu koperatifler, şehirlerdeki yapı kooperatiflerinde olduğu gibi iş bitince dağılacak örgütlerden olmamalıdır. Mevcut statüleri ile, sulama developmanı bitiminde bir halk örgütü olarak çalışmazlar. Bu nedenle hepsinin Köy kalkınma kooperatifleri statüsüne sokulması uygun olacaktır.

Bağımsız ve yarı güdümlü koperatiflerimizin, genellikle başı boş ve modern ölçülere uymayan görünüşleri, ileri ülkelerde vaktıyla çokca rastlanan ve vahşi kooperatifler deyimi ile anılan örgütleri hatırlatıyor.

VII — ÖNEMLİ SORUNLARI

A — KOOPERATİF ORGANİZASYONUN BİR BÜTÜN OLARAK GELİŞECEĞİ ORTAMI HAZIRLAMAK VE GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAKTIR.

Gelişmek, kalkınmak, her yönüyle güven verici bir ortam istemektedir.

Geri kalmışlık, gelişmemişlik ayıbı ile anılan ülkelerde, güven yoktur. Çünkü insanlar güven arar ve güvene muhtaçtır. İnsana dayanan organizasyonlarda güven içerisinde gelişebilir.

Yurdumuzdaki hukukî ortamda, biribirine rakip kooperatif organizasyonlar gelişmekte ve bağımsız örgütler uydurma organizasyonlara zorlanmaktadır. Özellikle güdümlü örgütler devletin kaynaklarına dayanarak

güçlenmekte ve bağımsız örgütlerin gelişme yollarını tıkamaktadırlar. Bu durumda, tarımsal kooperatif organizasyonun bir bütün olarak gelişmesi aşırı bir direnç göstermesi ve mücadele yapmasıyla mümkün olabilir. Oysa kooperatizm sulhçudur ve savunarak mücadele eder.

Öncelik sorunu hukukidir ve hukukî ortamda güven yoktur demek zorundayız.

Hukukî ortamla çakışan, idarî düzen ve yönetim ortamıda, kooperatif organizasyonun bir bütün olarak gelişmesi bakımından gerekli güveni verecek durumda görülmemektedir. İdarî sorun büyüktür ve her gün büyümektedir.

Yetkili makamlar, kanunlar gereğince işlem ve eylem tesis ederek, devlet hizmetlerini yürütmektedir. Kooperatifçiliği geliştiren hizmetlerde bu çerçeve içerisinde yürütülür. Hattâ bu yürütme kalkınma plânı ile yönlendirilmiştir ve kalkınma plânımız demokratik kooperatifçiliği emretmektedir. Fakat genel görünüş bir yana, idarenin yaptığı uygulama bağımsız kooperatiflerle idare arasında çatışmalar yaratmakta ve bazı idarî kararlar hayret uyandırmaktadır.

Kanun ve nizama uygun, kalkınma plânı ilke ve tedbirleri çerçevesindeki idarî tasarruflarla, tarımsal kooperatifçiliği geliştirecek her türlü tedbirin alınması mümkün iken, bunun yapılamaması düşündürücüdür. Öyleyse yetkili kişilerin hatalı kararları tamamen kendi davranışlarının eseri olmaktadır ve bunlara dur! diyen yoktur...

Aslında kooperatifçilik bilgilerinin yetersizliği, kooperatifçiliği teşvik politikasının yanlış uygulanması, daireler arası koordinasyon ve kooperasyon noksanlığı hatalı kararların nedeni olmaktadır. Sonuçta idarenin iyi niyetle yaptığı müdahaleler, hizmet çabaları ve gözetim, olumsuz hale dönüşmektedir. Yüksek makamların sorumsuzluğu da bu olumsuzluğu arttırmıştır.Oysa idare, istikrarlı, yeterli ve gerekli kararları kolayca alabilir.

Açıklanan duruma göre, tarımsal kooperatif organizasyonun bir bütün olarak gelişmesini sağlayacak ve güven verecek bir idarî ortam kurulmamış olduğu iddia edilebilir. Ancak bunun sorumlularıda kolayca teşhis edileceğinden çözümü kolay bir sorun karşısında bulunduğumuz anlaşılıyor.

Bilindiği gibi, modern devlet yönetimi, kooperatifleri teşvik politikası gütmekte ve bunu kendine yardımı teşvik şeklinde uygulamaktadır.

Bizim idarî metodlarımız arasında bu uygulamaya rastlanmaması da dikkat çekicidir ve yüksek idarecilerimizin eğitim sorunu olarak değerlendirilmelidir.

Kooperatif organizasyonların dayanağı olan malî ortamın, tarımsal kooperatif organizasyonlarımızın gelişmesine uygun olmadığı ortadadır. Bu malî ortam, ülkemizde devlet bütçesi ve bankalar olarak bilinir. Çok defa bir kooperatifler bankasından söz açılmış fakat üzerinde fazlaca durulmadığına göre, bu bankanında bir devlet örgütü olamayacağı hakkında söz söylenmemiştir. Oysa güven verici mali ortam kooperatif organizasyonların bünyesinde yer alan bankalardır. Devletin bir merkezî kooperatifler bankası ise ayrı sorundur. Böylece kooperatiflerin kendi bankaları bulunmaması ve devletinde kooperatiflerin bankalarını finanse edecek bir merkez bankası kurmaması, malî ortamın güvensizliğine yol açmıştır.

Ülkemizdeki kooperatif hareketlerin malî sorunları, kooperatif yatırım ve kredi bankalarının yokluğundan ileri gelmiş görünmektedir. T.C. Ziraat Bankasının varlığı ise bu sorunları arttırmıştır.

Görünüş bir yana, kalkınma plânı incelenirse, yurdumuzda kooperatif bankalarına lüzum olmadığı fikrinin benimsendiği görülür. Bankacılar, T.C. Ziraat Bankasının kooperatifler bankası olarak hizmet gördüğünü ve ayrı bankalara ihtiyaç bulunmadığını kabul ettirmişlerdir.

Buraya kadar açıklanan duruma göre tarımsal kooperatif organizasyonların gelişeceği, hukukî, idarî ve malî ortamda güven yoktur ve bu güveni sağlamak devlete aittir.

B — YATIRIM SERMAYESİ TEŞEKKÜLÜNDEKİ GÜÇLÜKLERİ YENMEKTİR :

Kooperatif organizasyonların gelişeceği ortamda güven yaratılınca, karşımıza sermaye teşekülü sorunu dikilecektir. Şimdide bu sorun mevcut olmakla beraber, teşebbüslerin ihtiyacı önemsiz olduğu için pek farkedilmemektedir. Gerçek ihtiyaç duyulunca bu sorunun yalnız bankalar kaynağı ile çözümlenemeyeceği bilinmelidir.

Yurdumuzda tarımsal kooperatif organizasyonun yatırım ihtiyacı çok büyüktür. 10.000 mahalli ve merkezi kooperatif işletme için bu ihtiyacın 100 Milyar lira olduğunu söylemek mübalağa sayılmamalıdır.

Bu noktada, köy kooperatifçiliğinin öncüsü RAİFFEİSEN'i hatırlamak gerekir.

Raiffeisen, "sosyal bunalımı ve ekonomik sıkıntıları ortadan kaldırmak için en iyi yol, kendi kendisine yardım ilkesi uyarınca insanların birleşmesi ve ihtiyaçlarını kendi imkânları ile karşılamasıdır" diyordu.

Bu söz bağımsız köy kooperatifçilerinin her yerde tekrarladığı "BİRİMİZ HEPİMİZ, HEPİMİZ BİRİMIZ" parolası ile uygulamada yepyeni bir yol göstermiştir. Gelişmemiş ülkelerde bu yolun önemi bilinmemektedir.

Ülkemizde, dış kaynaklarla yatırım olanağı yaratma çabası hâkimdir. Kooperatif teşebbüslerde aynı görüş içerisinde bulunuyor. Oysa gerçek kooperatif teşebbüsler, kendi yatırım ihtiyacını karşılayabilmelidir. Bunun için de kendi sermaye teşekkülü sorunlarını kendileri çözümlemek zorundadırlar. Fakat bu sorun ancak güven içerisindeki bir ortamda çözümlenebilmektedir. Nitekim Almanya'da öyle olmuştur ve kilise görüşüne karşı devlet yöneticilerinin direnişi ile yani daha zorlukla başarılabilmiştir.

Sermaye teşekkülü bakımından, kooperatif yatırım sermayesi ihtiyacı tesis yatırımı için düşünülmektedir. Gerekli tesis sermayesinin %40 oranında yatırım malı olduğunu söyleyebiliriz. Yani, bizim meydana getireceğimiz öz kaynak yatırım ihtiyacının % 40 ı için hesaplanmalıdır.

Devletimizin özel sektörü teşvik tedbirlerinde ise, % 40 öz kaynak katkısı yeterli görülmekte, % 60 kredi verilmektedir. Hatta, bu kredi geri kalmış bölgelerde % 70 kabul edilmiştir. Fakat bu kaynaklar, kooperatif sektöre değil sermaye sektörüne yararlı olmaktadır.

Demek oluyorki, bu günkü özel sektörü teşvik tedbirlerine göre yatırım malı için alınacak krediyi fazlasıyla sağlamak mümkündür. Fakat bu kredilerin verilemeyeceği göz önüne alınırsa, yeni olanaklar yaratmak zorunda olduğumuz anlaşılıyor. Bu olanaklar halkın kendine yardım espirisi içerisinde mevcuttur. Ancak liderler yardımıyla, bilimsel çalışmalarla ve halkı bilinçlendirerek elde edilebilir.

Sermaye teşekkülü sorunu daha çok plânlama ve teşvik tedbirleriyle ilişkili bir sorun halinde görülmekte isede, aslında devletten çok kooperatif organizasyonlara ait bir sorun olarak önem taşımaktadır.

Yatırım sermayesi teşekkülündeki güçlüklerden doğan sorun büyüktür, fakat çözümlenmeside mümkündür. Ancak yeni fikirlerin ve metodların benimsenmesine ve gelişme ortamında yaratılacak güvenliğe bağlıdır.

C — EĞİTİMDİR.

Kooperatif hareketler, plânlı ve yüksek tekniklerle başarıya ulaşacak halk hareketleri olduğu kadar, halkın bilgi ve hüner kazanmasını da gerektiren davranışlardır. Yani temelde halkın davranışı değişmeli, bununla beraber, kooperatif işletmecilik ve işletme tekniklerini bilen işletme yöneticeleri yetiştirilmiş olmalıdır.

Kooperatif sektörün eğitilmiş iş gücü ihtiyacı yanında, kooperatifleşmiş çiftçilerin, kooperatif gönüllü yöneticilerinin eğitimi büyük önem taşımakta, bunu sağlamak için gereken eğitim kurumlarının meydana getirilmesi büyük harcamalar istemektedir. (Ortalama bir hesapla 20 eğitim merkezini kapsayan bir projenin toplamı 100 Milyon lira tutmaktadır.)

Devlet tarafından, yüksek öğrenim ve lisans üstü öğretim kurumlarında yerine getirilen hizmetler, lise, orta ve ilk okul sıralarında ele alınan yetiştirici dersler bir yana, kooperatif eğitim, kooperatif organizasyonların görevidir. Yalnız, bu iş için kurumları meydana getirmek ve eğitim harcamalarını, kısmen karşılamak bir devlet hizmeti kabul edilmektedir.

Özellikle yurdumuzda eğitim kadrolarının yetiştirilmesi uzun zaman devlete yük olmak zorundadır.

Temel sorunların tümünü kapsayan eğitim konusunda daha fazla açıklama yapmak gerekmez. Eğitim sorunu ortada ve çözüm beklemektedir.

Bugün tarımsal kooperatif organizasyonlarımızın durumuna bakarak ve karşılaştıkları zorlukları inceleyerek ileri süreceğimiz çeşitli sorunları, yukarıda ele alınan 3 temel soruna dayamak mümkündür.

Söz gelimi, en çok sözü edilen sorun belli bir kooperatifçilik politikasının izlenmemesidir. Oysa bu eğitimsizlikle ilgili olarak büyüyen bir sorundur ve idarî ortama bağlıdır.

Kooperatif organizasyonun yapısal sorunları, orta ve üst yapının meydana gelmemiş olmasına bağlıdır. Bunda sosyal ortam ve tarımsal potansiyel ayrı ayrı yönlerden ele alınabilir. Kooperatif işletmecilik ve işletme sorunları, pazarlama sorunları, ortak pazar sorunları, hatta kalkınma plânı ve kamu sektörü ile işbirliği sorunları üzerinde durulabilir. Özellikle sermaye sektörünün, tarımsal ürünleri değerlendirme tesisleri, ithalat ve ihracatı elinde bulundurması ayrı ayrı sorunlar olarak incelenebilir. Fakat, sonuç aynıdır. Yani, bunlar aslında hem bir sorun, hem de

bir sonuçtur. Asıl sorun, yukarda belirtilen üç temel sorundan meydana gelen bir kompleks sorundur ve gelişmemişliğin sorunu olarak değerlendirilebilir.

VIII — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER :

Buraya kadar yaptığımız açıklama, aynı zamanda çözüm yollarında işaret etmiş bulunuyor. Buna göre incelemelerimizi, uygulama bakımından önemli pratik sonuçlara götürmemiz gerekiyor.

Kooperatif organizasyonun sorunlarını çözümlemek için önerilen tedbirleri şöyle özetleyebiliriz.

A — Kamu idaresi, güven verici tedbirlerini belli bir politika, içerisinde ortaya koymalıdır. Bu politikada açıkça belirtilmesi gereken hususlar şunlardır.

1) Bağımsız kooperatif organizasyonun gelişmesine engel olan güdümlü kooperatif örgütlerle ilgili (TARIM KREDİ-TARIM SATIŞ ve TÜTÜNCÜ KOOPERATİFLERİ) kanunları kaldırılmalıdır.
2) 1163 sayılı kooperatifler kanunu, suni merkezi örgütlerin gelişmesine ön vermeyecek şekilde ve bağımsız tarımsal kooperatif organizasyonun bir bütün halinde gelişmesini sağlayacak şekilde revize edilmelidir.
3) İlgili daireler neyi nasıl yapacaklarını ortaya koymalıdır. Kooperatif devlet ilişkisi tek makam ile sağlanmalıdır.
4) İdare, kooperatif organizasyonun ruhunu zedeleyici ve hükmedici kararlar almamalı, kendine yardımı teşvik politikasına göre tedbirlerini ortaya koymalıdır.
5) Bir kooperatifler merkez bankası kurulmalı ve devlet gözetimi bu banka yoluyla dolaylı olarak yapılmalıdır.
6) Devlet denetimi, yetkili kooperatif orta ve üst organizasyonları yoluyla sağlanmalıdır. Ve otokontrol ilkesi uygulanmalıdır.
7) Kooperatif üst organizasyonlarının yaptığı eğitim harcamaları kısmen devletçe karşılanmalı ve eğitim kurumlarının kuruluşu için gerekli masraflar tamamen devlet tarafından karşılanmalıdır.
8) Kooperatif organizasyon orta ve üst kuruluşları devletçe finanse edilmeli ve yatırımlar, selektif kredi uygulaması için desteklenmelidir.

9) Kooperatif sektörü teşvik tedbirleri, kalkınma plânı ve proğramlarında özel bir bölüm içerisinde gösterilmelidir.

B — Kooperatifler, yurt gerçeklerine uygun bir organizasyon içinde, kademeli olarak örgütlenmeli, örgütlenme halk için halk tarafından sağlanmalıdır. Bu bir organizasyon projesidir. Ki, kooperatif önderleri ve köy kooperatifçilerinin fikirlerine dayanılarak geliştirilmiş bir alternatif tablo halinde takdirlerinize sunulmuştur. (Ekte)

C — Kooperatifler sermaye teşekkülü için üyelerinin tasarruflarını, mevcut kaynaklarını ve iş gücünü harekete getirmelidir.

D — Ziraat Yüksek Mühendisleri, tarım mesleğinin yüksek yöneticileri, kooperatif organizasyonların her türlü teknik, ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm yolu bulacak niteliktedir. Ancak, kooperatif sektörün hizmetine girmek, kooperatif hareketlere öncülük etmek ve ters akımlara göğüs gererek daha faydalı olmak zorundadırlar.

D — Özerk üniversitelerimiz, özellikle ziraat fakültelerinde kooperatif işletmecilik kürsüleri kurulmalı, buralarda aynı zamanda ihtisas yapılmalıdır. Kooperatif ve tarımsal yayımın bir arada yürütülmesi bakımından, ziraat fakültelerimizin uygulama içerisine atılmasıyla bir araştırma merkezi olarak gelişmeleride önem taşımaktadır.

Diğer tedbirleri kooperatifler kendileri alacaklar ve gereken mücadeleyi vererek, başarıya ulaşacaklardır...

IX — ÖZET :

Koperatif organizasyon, benzer koperatif hareketlerin kurumlarını, etkili işini ve yöntemlerini kapsayarak, şeklini belirtir.

Kendine yardım, kendini yönetim, kendi kendine karar verme ilkelerine bağlı kooperatif teşebbüsler ve işletmeler, üretim ve pazar şartlarına uygun örgütlenmelerle, merkezi ve üst kurumlar meydana getirerek büyük bir organizasyon halinde kalkınma çabaları gösterir. Bu çabalar kooperatif üyelerine hizmete dönüktür. Ve onların kalkınmalarını, yaşayış düzeylerinin yükselmesi amacını güderler.

Bu amaç güdülmüyor ve büyük bir organizasyon halinde kalkınma çabaları gösterilmiyorsa orada modern kooperatif işletmesi gelişmemiştir.

Bağımsız kooperatif metod, "Tek başlarına girişemedikleri teşebbüslere ortaklaşa girişen kişilerin, eşit haklar ve istekle işbirliği yaparak kooperatif işletmeler kurması, iş ahlâkına dayanan bu çalışma ortamında" sosyal ve ekonomik hak ve menfaatlarını savunmasıdır.

Bu metod anlayışının bulunmadığı kooperatif organizasyon bir bütün olarak gelişemez.

Ekonomik gelişmede kooperatif sektörü, sermaye ve kamu sektörü arasında denge unsurudur. Tarımsal koperatif sektör özellikle köy ve şehir insanları arasındaki gelir dağılışını dengeler. Ülkemizde bu denge sağlanamadığına göre tarımsal kooperatiflerimizin millî ekonomide yeri yok gibidir.

Tarımsal kalkınmada kooperatif organizasyon, yatırım ihtiyacının karşılanması bakımından büyük önem taşımakta ve bu da bölgesel plânlamalarla ilişkili bulunmaktadır. Türk Tarımının kalkınması için gerekli yatırım, mevcut kaynak ve plân tedbirleri ile sağlanamayacağından, kooperatif metodlu çalışmak gerekir. Böylece gereken yatırım sermayesi ihtiyacı, halk tarafından karşılanabilir.

Kooperatif organizasyon, üç kademeli bir yapıya sahip olup alt kademeyi, köylük alan ve çevrelerdeki kooperatif işletmeler, ortaya kademeyi bölgeselve merkezî kooperatif işletmeler teşkil eder. Kooperatif organi-

zasyonun üst kademesi, dernek statüsünde ve hizmete dönük kurumlardan meydana gelmiş olup ekonomik fonksiyon taşımaz. Ancak, alt ve orta kademe kooperatif işletmelerin ihtiyaç duyduğu ortaklaşa teşebbüsleri organize etmek ve yönetmek üst kuruluşlarca yapılmaktadır. Bu teşebbüsler ise, dernek, sendika veya ekonomik fonksiyon taşıyan Anonim ve Limited Şirketler şeklinde olabilir.

Tarımsal kooperatif işletmeleri teşebbüs bakımından, guruplamak mümkün olmakla beraber, aslında bunlar çok yönlüdür. Ve köy kooperatifleri adı altında ve bir tek organizasyon halinde düşünülmeleri gerekir. Oysa bizde çeşitli hukukî ortamlar nedeni ile bir çok organizasyon söz konusu olmakta ve bunlar arasında çatışmalar olduğundan tarımsal kalkınmada işbirliği yapma olanağı ortadan kalkmış bulunmaktadır.

Çeşitli ekonomik sistemlerde, kooperatif organizasyonların şekli ve düzeni değişiktir. Ve bağımsız organizasyonlar, pazar ekonomisinde söz konusudur. Bizim organizasyonlarımız ise, güdümlü, yarı güdümlü ve bağımsız olarak gelişmişlerdir. Bunun başlıca nedeni 4 ayrı kanuna göre kuruluş yapılabilmesi, idarenin tutumu ve kanunlardaki olumsuz hükümlerdir.

Ülkemizdeki tarımsal kooperatif organizasyonlar içerisinde yer alan kooperatifler 5.670 tanedir. Ve 2.244.000 üyeleri vardır. Bunlardan 2256 kooperatif bağımsızdır. Fakat köy kalkınma kooperatiflerinden başkası orta ve üst yapılarını kurma çabası gösterememektedir. Köy kalkınma kooperatifleri 1.545 kadar olup, Birliklerini ve üst kuruluşlarını meydana getirmek çabası içerisindedirler.

Güdümlü tarım-satış ve kredi kooperatifleri aslında bir kamu kurumu niteliğindedir ve devlet bütçesine yük olmaktadırlar. Bunlar isim olarak kooperatif sayılmakta organizasyon ruhu bakımından kooperatifle ilişkileri bulunmamaktadır.

Tarımsal kooperatif organizasyonlarımızın sorunları, üç temel sorun halinde toplanabilir.

1 — Kooperatif organizasyonun bir bütün olarak gelişeceği hukukî, idarî malî ortamı hazırlamak ve güvenliğini sağlamak,

2 — Kooperatif organizasyonun gelişeceği ortamdaki güvensizliğe bağlı olarak büyüyen yatırım sermayesi teşekkülündeki güçlükleri yenmek,

Bu sorun, Raiffeisen'in kendine yardım ilkesini doğurmuştur.

3 — Eğitim,

Tali ve ortada dolaşan sorunlar bu üç temel sorunu müştereken meydana getirdiği ürünlerdir.

Bu sorunların çözümlenmesi için önerilen tedbirler ise şöyle özetlenebilir :

A — KAMU İDARESİ, GÜVEN VERİCİ TEDBİRLERİNİ BELLI BİR POLİTİKA İÇERİSİNDE ORTAYA KOYMALI VE ŞU HUSUSLARI GERÇEKLEŞTİRİLMELİDİR:

1 — Bağımsız kooperatif organizasyonun gelişmesine engel olan **Tarım Kredi Tarım Satışve Tütüncü Kooperatiflerine** ait kanunlar kaldırılmalıdır.

2 — 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu revize edilmelidir.

3 — Kooperatif-İdare ilişkisi düzeltilmelidir.

4 — Bir Kooperatifler Merkez Bankası kurulmalıdır.

5 — Devlet denetimi Otokontrol ilkesine göre sağlanmalıdır.

6 — Kooperatif eğitim harcamaları kismen, eğitim kuruluşlarının yatırımları tamamen, devletçe karşılanmalıdır.

7 — Kooperatif organizasyonun orta ve üst kuruluşları devletçe finanse edilmeli ve yatırımlar selektif kredi uygulaması ile desteklenmelidir.

8 — Kooperatif Sektörü teşvik tedbirleri, özel bir bölümde gösterilmelidir.

B — YURT GERÇEKLERİNE UYGUN BİR ORGANİZASYON PROJESİ GEREKLİDİR :

C — KOOPERATİFLER, ÜYE TASARRUFLARINI, MEVCUT KAYNAKLARINI VE İŞGÜCÜNÜ HAREKETE GETİRMELİDİR.

D — ZİRAAT YÜKSEK MÜHENDİSLERİ, KOOPERATİF HAREKETLERE DAHA FAYDALI OLMALIDIR.

E — ÜNİVERSİTELERDE KOOPERATİF İŞLETMECİLİK KÜRSÜLERİ KURULMALIDIR.

Diğer tedbirleri kooperatifler kendileri alacaklar ve gereken mücadeleyi vererek başarıya ulaşacaklardır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 10
— C —

Tarım İşçileri, Sorunları ve Örgütlenmesi

Yazan
Dr. Mehmet BÜLBÜL
Ziraat Yüksek Mühendisi
A. Ü. Ziraat Fakültesi Ziraî Ekonomi
ve İşletmecilik Kürsüsü

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	6
A — İşgücü ve İstihdam Kavramları	10
B — Nüfus - İstihdam - Millî Gelir İlişkisi	12
C — Tarımda Âtıl İşgücü	17
III — TARIM İŞÇİLERİNİN HALİHAZIR DURUMU VE ÖZELLİKLERİ	20
A — Tarım işçilerinin sınıflara ayrılması	21
1 — Çalışma (Emek Arzı) sürelerine göre Tarım İşçileri	22
a — Daimî Emek Arzı (Daimî Tarım İşçileri)	22
b — Geçici Emek Arzı (Çiftçi olan Tarım İşçileri)	25
aa Mevsimlik Tarım İşçileri	26
bb Gündelikçi Tarım İşçileri	29
IV — TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI	30
A. Genel olarak	30
B. Tarımda İş Süresi	31
C. Tarımda İşçi Ücretleri	33
D. Tarımda Sosyal Sigortalar	37
E. Tarım İşçilerinin Beslenme, Sağlık, Eğitim Durumu	39
V — TARIM İŞÇİLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ	43
VI — SONUÇ	44
VII — ÖZET	47
LİTERATÜR	52

I — GİRİŞ :

Bu tebliğ Dr. Mehmet Bülbül'e Kongre için hazırlattırılmıştır.

'İnsan kendini çok ciddiye almamalı ve kendini çok mühim bir kimse olarak düşünmemelidir. İnsan kendi işini ciddiye almalı ve ona önem vermelidir. Çünkü her insanın ciddiyetle yaptığı iş önemlidir (1)."

Friedrich Aereboe (1865-1942)

Gelişmiş ülkelerin ekonomik alandaki bugünkü başarıları geçmiş yıllarda cereyan eden plânlı ve sıkı bir kalkınma hamlesi ile karakterize edilir. Bu hamle, farklı derecelerde de olsa bütün iktisadî faaliyet kollarında gelirin devamlı olarak artmasını sağlamıştır. Artan gelir, bireylerin hayat standardının ve ona bağlı olarak da sosyal düzenin seviyesini yükseltmiştir. Bu yükselmenin yavaş ve nisbeten az olduğu saha, tarımsal faaliyetler sahasıdır. Tarım sektörü ile, bu sektör dışındaki iktisadi faaliyet dalları arasında gelir farkı doğmasına çeşitli faktörler etken olmuştur. Gelir farkı hernekadar son yıllarda nisbet olarak aynı kaldıysa da, mutlak olarak devamlı surette artmıştır. Normal şartlar altında faaliyette bulunan tarım işletmelerinin sağladığı ortalama gelirden, gayri müsait tabii ve ekonomik üretim şartları ve yetersiz üretim girdileri veya normalin altındaki bir işletmecilik şekli nedeni ile daha az bir gelir sağlayan çiftçiler, içinde bulundukları yetersiz gelir seviyesini diğer mesleklerdeki gelir seviyeleri ile karşılaştırdıklarında, kendileri için hiç de memnuniyet verici olmayan bir sonuç ile karşılaşırlar. Bu sonucun memleket ekonomisine olan etkisi, tarımın o meleketin millî gelirine yaptığı katkı oranında artar. Tarım işletmelerinde elde edilen gelirin, diğer iktisadî faaliyet kollarına oranla memnuniyet verici olmayışının nedenlerini genel olarak şu noktalarda arıyabiliriz:

— Tarımsal ürünlere olan talep artış oranı, bireylerin gelir artışları oranından daha yavaş olmaktadır.

— Gittikçe gelişen üretim tekniğinin bir neticesi olarak, arz devamlı surette artmakta ve bu da fiat ve talebi etkilemektedir.

(1) Joosep Nqu, The Development of Agriculture Economics in Europe. Boktryckeri Aktiebolog, Uppsala 1967, s. 2.

— En önemli iki üretim faktörü, iş ve toprağın kullanılışı prodüktif değildir. Diğer bir ifade ile, işgücü ve üretimin temel unsurları, diğer bütün üretim faktörlerinden yeterli derecede faydalanmayı, yani onların optimum kombinasyonunu sağlayacak şekilde düzenli dağılmamışlardır.

Tarımsal üretimi meydana getiren birinci derecedeki üç üretim faktöründen biri olan insan işgücü, bizatihi yaratıcı kudrete sahiptir. Bu bakımdan üretim faktörlerinin en önemlisidir. Zira diğer iki faktör, tabiat ve sermaye, insan gücü ile bir araya gelebildiği taktirde verimli hale gelebilmektedir. Blohm'a göre tarımsal üretimin esas varlığı insan işgücüdür (2). Klauder'e göre de insan işgücü üretimin ağırlık merkezini meydana getirmektedir (3). İşte bu tebliğ içinde incelememizin esasını, tarımsal üretimin temel ve yardımcı faktörlerini doğrudan doğruya ve dolayısıyle üretimi her kademede etkiliyen tarım işgücü ve bunların sorunları ve örgütlenmesi meydana getirecektir. Yukarıda belirtilen bu üç noktanın dışında daha birçok nedenler mevcutsa da, bunlar ekseriyetle işletmecinin şahsi kabiliyeti ve sosyo-ekonomik hadiseler karşısındaki tutumu ile ilgilidir. Yukarıdaki ilk iki genel nedenin ve münferit nedenlerin incelenmesinden konunun sınırlandırılmış olması itibarı ile sarfınazar edilmiştir.

II — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Devamlı bir gelişme içinde bulunan toplum ve ekonomi, iktisadi faaliyet gösteren bireylerin hareket noktası ve amacıdır. Konunun önemini detayları ile ortaya koyabilmek için işgücünü başlangıçta genel anlamla alıp, toplumun ve ekonominin durmadığını, yani statik olmayıp devamlı bir dinamizm içinde bulunduğunu göz önünde bulunduracağız. Bugün içinde bulunduğumuz sosyo-ekonomik sorunları meydana getiren nedenler, ekonomik dinamizmin süratine çeşitli iktisadî faaliyet kollarının farklı derecelerde intibak etmiş ve ayak uydurmuş olmalarıdır.

15. Yüzyılda yaşayan VII. Karl'ın eşinin ikiden fazla elbiseye sahip tek Fransız kadını olduğuna ve daha 1876 yılında 650.000 nüfusa sahip olan New York'da sadece 1.360 ailenin banyosunun bulunduğuna literatürde rastlanmaktadır (4).

(2) George Blohm, Angewandte Landwirtschaftliche Betriebslehre, Eugen Ulmer Verlag, 2. baskı, Stuttgart z. Z. Ludwigsburg 1950, s. 237.

(3) Gottlieb Klauder, Landwirschaftliche Betriebslehre, Landbuch-Verlag GMBH., Hannover 1948. s. 68.

(4) Werner, Grundzüge der Entwicklung von Wirtschaft und Gesellschaft unter Berücksichtigung der Arbeitswelt, Sozialökonomische Beratung. s. 13.

Bu şekildeki rakamları okuduğumuzda, geniş çapta üretimin ve toplumun hayat standartlarındaki yükselmenin son iki yüzyıl içinde tahakkuk ettiğinde tereddüdümüz kalmamaktadır. Hakikaten üretimin ve buna bağlı olarak gelirin artması, özellikle batı ülkelerinde çok hızlı cereyan etmiştir. Almanya'da 1937 yılında fert başına gelir 1.398 Mark iken bu 1958 de 4.469 Mark'a ve 1968 yılında da 8.798 Mark'a yükselmiştir. 1937 ve 1958 rakamlarını birbiri ile karşılaştırma olanağı çeşitli nedenlerle mümkün olamamaktadır. Fakat 1958 - 68 yılları arasında fert başına gelir artışı iki kata yakın olmuştur. Aynı ülkede, gelir artışı ile mal ve hizmetlerin, dolayısıyla üretim artışı arasında da bir paralellik müşahade edilmektedir. Örneğin; 1937 yılında Almanya'da satılan otomobil sayısı 216.849 dan 1958 de 617.005 e ve 1968 de de 1.307.843 adede yükselmiştir.

Yukardaki bu rakamlar arasındaki ilişkiyi ekonomisi ileri gitmiş ülkelerde genellikle görmekteyiz. Bu ülkelerin ekonomilerinin bu denli ilerlemesinin nedenini en küçük iktisadî faaliyet ünitelerinde dahi üretim faktörleri arasındaki kombinasyonu teknik gelişmeden azami verimliliği sağlayacak şekilde kurmuş olmalarında aramak gerekir. Sağlanan azami gelirin tüm ekonomiyi etkileyebilmesi için, bunun devamlı olması gereklidir. Devamlılık ise üretim faktörlerinin yeterli olmasına, zamanında yerine konulabilmesine ve ikame edilebilmesine bağlıdır. Diğer bir ifade ile üretim araçlarının mevcudiyeti millî hasılayı yaratmağa yetmez. Bu araçların yeterince tahsisi ve birleştirilmesi gerekir. Bir toplumda bunu başarma derecesi bedeni güç ile zekâ gücünün birleştirilmesine bağlıdır. Ekonomik kalkınmanın bu gerekli ilkelerini yerine getiren ülkelerin başarılarının bu derece de üstün olmasının sırrı, ülkelerin kalkınmasında ihtiyaç duyulan yeterli işgücünün yaratılması için sarfedilen gayret ve hesapların, yatırımları finanse edecek para hesabından daha önemli tutulmasıdır. İçinde yaşadığımız çağın ekonomik durumunun açık özelliği mevcut kaynakların yeterliliğinden fazla iş yapmağa çalışmaktır. Bu özellik iş ve sermaye faktörleri arasında bir kayma yaratmış ve tarımsal üretimde başlayan teknik sermaye entansitesi gittikçe artmağa başlamıştır. Bu tipik gelişme iki dönemde cereyan etmiştir:

Birinci dönemde tarımsal üretim en alt yeterlilik seviyesinden çıkar. Köy halkının kendi talep seviyesini aşar, şehir halkını besleyen ihtiyaç üstü üretim, alışagelmiş üretim tekniklerinin geliştirilmesi ile elde edilir. Örneğin, suni gübre, iyi tohumluk ve damızlık kullanılır. Daha verimli alet ve makinalar henüz ne gereklidir, ne de istenir. Aynı dönemde taşıt araçları geliştirilerek daha fazla ve çeşitli mal satılabilecek yeni pazarlar bulunur.

İkinci dönemde, tarım sektörü daha verimlidir. Bu sektör artık endüstri ürünleri için kârlı bir pazar olmaya başlamıştır. Bu nedenle artık endüstrileşmeye yol açılmıştır. Bir yandan tarımsal işletmeler büyürken diğer yandan tarım sektörü emekten tasarruf sağlayan yatırım mallarını gitgide daha fazla kullanmaya başlar. Böylece serbest kalan emek yeni endüstriler tarafından çekilir. Bu tipik gelişme memleketimizde de aynen cereyan etmiş, fakat neticede, işgücünün, özellikle tarım işgücünün istihdamı yönünden, gelişmiş ülkelerden farklı olarak bizde sosyal ve ekonomik sorunlar doğmuştur.

Tarımda makina kullanılmasının önemli bir sermayeyi ve geniş toprakları gerektirmesi, bir taraftan işletmelerin büyümesine, diğer taraftan da mono-kültüre imkân verir. İşletmelerin büyümesi ise ortakçı ve kiracıların ve hatta küçük mülk sahiplerinin iş alanından çıkarılması demektir. Fakat küçük işletme ve özellikle endüstri bitkileri alanındaki mono-kültür üretim, geniş çapta tarım işçisinin varlığını da gerektirir. Böylece makina, bir kısım nüfusu işsiz bırakırken bir taraftan da tarımsal nüfus için yeni iş alanları yaratır. Bununla beraber makina, tarımda birim üretim için gerekli insan işgücü miktarını mutlak olarak azalttığından, gelişen tarım üretim tekniğinin tarım sektöründe kapattığı iş alanı açtığından daima fazladır. Zira Gülten Kazgan Anadolu'da bir traktörün 6 tarım işçisini yerinden ettiğini, bunların başka yerlerde geçim olanağı aramak zorunda kaldığını ifade etmektedir (5). Bunun için bütün ülkelerde olduğu gibi memleketimizde de tarımsal nüfus, şehir nüfusu lehine nisbi olarak azalmaktadır. Esasen insanların yaradılış itibariyle kolaylığı tercih ettiğinden zor yaşanan yerlerden, yaşanması kolay yerlere göç etmektedirler. Ancak bu göç, Payzan'a (6) göre toprağa bağlı olanlardan çok, eğitilmiş kişiler arasında rağbet görmekte, bir nevi kısır bölgelerin beyin gücü erozyonu şeklinde tecelli etmektedir.

Ekonomik varlığını idame ettiremeyen küçük tarım işletmelerinin ortadan kalkması, ortakçı ve kiracıların kısmen de olsa iş alanından çıkartılması, tarıma makine işgücünün girmesi ile insan işgücünün açıkta kalması, çalışma çağına gelen köylü nüfusun istihdam edilememesi ve aile işletmelerinde kendi işinde çalışır görünüp de, tam olarak kendi işgüçlerini kendi tarım işletmelerinde değerlendiremeyenlerin büyük bir yekûn tutması, tarımda tam istihdam için bekleyen büyük bir işçi kütlesinin

(5) İhsan Erkul, Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku, İ.İ.T.İ.A. Yayınları No. 42 - 16 Yörük Matbaası, İstanbul 1967, s. 51.

(6) Ziya Payzan, Türkiye'de Yerleşim Sorunları ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, Üniversite Matbaası, Ankara, s. 5 - 8.

doğmasına sebep olmuştur. Bu büyük tarım işçisi kütleleri, gerek tarım bölgeleri arasında gerekse tarım bölgelerinden şehirlere doğru akmaktadır. İşgücünde göç adını verdiğimiz bu değişim ve hareketler hem zaman hem de mekân içinde cereyan ederler. İşgücünün bu hareketi genellikle 4 grupta (7) mütalâa edilir.

— Birbirinin benzeri iktisadî faaliyet alanları içindeki geçici işçi hareketleri.

— Birbirinin benzeri iktisadî faaliyet alanları içindeki daimi işçi hareketleri.

— Değişik iktisadî faaliyet dalları içindeki geçici işçi hareketleri.

— Değişik iktisadî faaliyet dalları içindeki daimi işçi hareketleri.

Bizi en çok ilgilendiren, bu gruplardan ilk ikisi içine giren tarım işçileridir. Birbirinin benzeri iktisadi faaliyet alanları içindeki işçi hareketleri, memleketimizde büyük çapta tarım sektöründe görülmekte ve büyük bir tarım işçisi kütlesi meydana getirmektedir. Bu büyük tarım işçisi kütleleri bir yandan tarım bölgeleri arasında, diğer yanda da tarım bölgelerinden şehirlere doğru devamlı bir hareket halinde bulunmaktadır.

Köyden şehire doğru vuku bulan sürekli göçler yanında topraklarımızdan, ekstansif faydalanma olanaklarının minimuma inmesi sonucunda artan tarım nüfusunun beslenmesindeki problemlerin artması, tarım işgücünü, özellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde tarımsal bölgeler arasında hareketlere zorlamaktadır. Bu çeşit tarım işçisi hareketleri özellikle Güney ve Batı Anadolu'ya yönelmektedir. 1966 yılı Mayıs ve Temmuz aylarında pamuk ve çapa işlerinde çalışmak üzere komşu illerden Adana iline 15.550, Ceyhan ovasına pamuk ekimi mevsimi olan Mart - Haziran devresinde 5.830, Ağustos 1966 ayı ortasından itibaren pamuk toplamak üzere Adana ve Ceyhan Ovasına 58.560, Mayıs - Haziran aylarında pamuk çapa işlerinde çalışmak üzere Amik ovasına 18.820 ve Eylül ayından itibarende pamuk toplamak üzere aynı bölgeye 18.530 tarım işçisi, Batı Anadolu bölgesinde çeşitli tarım faaliyetlerinin yer aldığı İzmir iline de komşu illerden 70.000 tarım işçisi gitmiştir (8).

(7) Beytullah Kurt, Köylerden Şehirlere İşgücü Akımı, Prodüktivite - "Verimlilik", Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara 1968, cilt 11, Sayı 6, s. 329.

(8) Türkiye İktisat Gazetesi XX. Genel Kurula Takdim Olunan İktisadî Rapordan Parçalar (29. Haziran 1967), Sayı 737, Ankara 1967, s. 4.

A — İşgücü ve İstihdam Kavramları :

Memleketimizde tarım sektöründe çalışanların sayıları hakkındaki bilgiler ekseriyetle genel nüfus sayımı rakkamlarına, plâna ve DPT'nın yıllık programlarındaki projeksiyonlara dayandığı için, memleketin en geniş işgücünü içine alan bu sektördeki kitlenin hareketleri hemen hemen tamamiyle bu kaynaklardan elde edilen bilgilere kalmış bulunmaktadır. İç göçlerin ve gecekondu meselesinin başlıca kaynağı olan tarım işgücünün kısa ve uzun dönemlerindeki hareketlerinin çok yönlü istatistiklerle takip edilmesi, iç göçlerin, iskân ve hatta güvenlik sorunlarının çözümlenmesi bakımından önem taşımaktadır. Memleket sorunlarının başarılı bir şekilde halledilmesi önce bunların önemlilik derecelerine göre neler olduğunun tesbit edilmesi ve bilimsel analizlerinin yapılması ve hatta bilimsel analizlerinde en kesini olan matematik kalıplar içine yerleştirilmesi ile mümkündür. Bilgiler matematik ve istatistik görünüşleriyle başka ülkelerinki ile karşılaştırılınca, hedefe giden yolun neresinde bulunduğumuzu kimlerle ve hangi noktadan başlıyarak hangi konularda hedefe ulaşmada yarışma zorunda bulunduğumuzu bize gösterir. Aynı şey bir memleketin çeşitli sektörlerinin mukayesesi için de geçerlidir.

Tarım sektöründe istihdam sorununu gereği gibi inceleyebilmek için, etüdümüzde adı geçen ve diğer sektörlerdeki istihdam için de geçerli olan bazı temel kavramlarda anlayış beraberliğinin sağlanması zorunludur. Bu itibarla, işgücü denildiğinde ekonomik varlığını idame ettirmek amacı ile çeşitli iş kollarında kazanç karşılığı çalışmakta olan ve ilerde çalışacağı umulan toplam birey sayısı ifade edilir. Aktif işgücü ise, nüfusun 14-65 yaş grupları içinde çalışabileceklerin toplamıdır. Milletlerarası toplantılarda, aktif işgücünün 14 yaş ve daha yukarısında çalışan nüfus olarak kabul edilmesine doğru bir eğilim varsa da ülkemizde genellikle tarım sektöründe çocuklar 6 yaşından itibaren tarlada çalıştıkları gibi, hayvan bakımında v.b. işlerde de çalışara k işgücüne yardımcı olmaktadır (9).

Tarım işçisi denildiğinde, dar anlamı ile, ekonomik varlığını, işgücünü tarım kesiminde değerlerdirmek suretiyle sağlayan kimse anlaşılır. Bunu biraz açarsak, tarımsal faaliyet kapsamına giren işlerden (10) her-

(9) Nazım Dündar Sayılan, İnsan Gücü, Töyko Matbaası, Ankara, s. 26.

(10) Tarım İş Kanunu ön hazırlıklarında tarımsal faaliyetten şunların anlaşıldığı ifade edilmiştir:

a) Tarla bitkileri yetiştirme ve ıslahı, bağ - bahçe bitkileri yetiştirme ve ıslahı, çayır-mer'a bitkileri yetiştirme ve ıslahı, hayvan yetiştirme ve ıslahı, orman yetiştirme ve ıslahı, ziraî teknoloji işleri.

hangi birinde ifa edilen hizmet karşılığında bir ücret alan kimseye de ücretli tarım işçisi denir.

İşi olanlar: Bunlar bir gün veya bir hafta gibi belirli bir süre içinde kâr veya ücret karşılığı bir işte istihdam edilenlerdir. Bir de işi olanlar içinde mütalâa edilip de çalışamayanlar vardır. Bunlar işlerinde çalışmış olmakla beraber, bilinen sürede hastalık, yaralanma, işe intibaksızlık, izin v.b. sebeplerden biriyle veya teknik arızalar yüzünden geçici olarak işinin başında bulunamayanlar veya işin durdurulması nedenleriyle veya izinsiz olarak işine gelmeyenlerdir.

Tarımsal işletmelerde bir işin yapılmasına yardım etmekte olan ücretsiz aile işgüçleri, tayin edilen zaman içinde normal çalışma zamanlarının üçte birini çalışmışlar ise, istihdam içinde kabul edilirler. Tarımımızdaki aile işletmeciliği çoğunluğu teşkil etmektedir. Burada çalışanların boş zamanlarının değerlendirilmesi, yeni üretim alanlarına yöneltilerek istihdam edilmesi zorunluğu, bilindiği gibi ülkemiz için hayati önem taşımaktadır. Bunun nedenlerine bu bölüm içinde "Nüfus - İstihdam - Millî Gelir İlişkisi" ni incelerken kısaca temas edeceğiz. İşverenler veya kendi hesabına çalışanlar da istihdam içinde mütalâa edilir. Bunları işi olanlar veya işi olan fakat çalışmayanlar şeklinde tasnif etmek mümkündür.

İstihdam Kapsamına Girmeyenler: Ücretsiz olarak işinden geçici bir süre için ayrılan veya tamamen çıkarılanlar, hali hazırda kendi hesabına bir işi olmayan veya tayin edilen sürede, normal çalışma müddetinin üçte birinden az aile veya çiftlik işlerinde çalışan ücretsiz aile işgüçleri, istihdam kapsamına girmez.

İstihdama Giren Gruplar : Ücret karşılığı istihdam edilenler işveren durumunda veya kendi hesabına bir iş tutanlarla, istihdama dahil olma şartını yerine getiren ücretsiz aile işgüçleridir.

---

b) Her türlü tarımsal hastalık ve zararlılarla mücadele işleri.
c) Her türlü toprak ıslahı, toprak-su muhafazası ve sulama işleri.
ç) Tarımsal hizmetlerle ilgili her türlü yol ve tesislerin yapım ve bakım işleri.
d) Tarımsal hizmetlerle ilgili plân, harita, amenajman ve tahdit işleri.
e) Ureticilerin işletmeleri içinde kendi aslî ve talî ürünlerini değerlendirmek, kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurdukları ve işçilerini zaman zaman diğer tarım işlerinde çalıştırdıkları imalâthanelerin ziraî teknoloji ile ilgili işleriyle, tamirhane ve atölyelerin her türlü işleri.
f) Üreticilerin, kendi mahsul ve mamûllerinin ambalâjlama, nakil, muhafaza, dükkân ve mağaza açmaksızın satış işleri.
g) Üreticilerin tarım faaliyetinin bulunduğu yerlerdeki büro işleri.

İşsizler ise istihdam için faydalı olup, çalışma mukavelesini tamamlamamış veya işin durdurulması nedeni ile işsiz olup ücret karşılığı iş arayanlardır. Gönülsüz olarak çalışanlar, diğer bir ifade ile istihdam içinde tam zamanlı çalışmayan insanlar düşük istihdamı yaratırlar. Bu bireyler daha çok üretimde bulunmaya istekli veya olanaklı iseler veya gelirleri anormal derecede düşük veya yaptıkları iş bakımından yetenek veya kapasitelerini tam kullanamayan veya verimliliği düşük olan yerlerde istihdam edilen bireyler ise, görülmeyen düşük istihdamı, diğer bir deyimle gizli işsizliği ifade ederler. Bunu daha anlamlı şekilde şöyle özetliyebiliriz: Teknolojik seviye aynı kalmak şartı ile ekonominin herhangi bir sektöründen belirli bir işgücünün çekilmesi halinde, üretimde bir azalma meydana gelmiyorsa, ekonominin o sektöründe gizli işsizlik var demektir.

Çalışan insanların daha fazla gelire ve daha iyi yaşama olanağına erişebilmeleri onların tam kapasite ile ekonomik faaliyete katılıp katılmamasına bağlıdır. Bu kaide tarım sektörü için de geçerlidir. Tarımımızda mevsimlere hatta aylara göre azalıp çoğalan gizli işsizlik kış aylarında büyük rakkamlara ulaşmaktadır. Yaptığımız hesaplara nazaran 500 dekar büyüklüğe kadar olan tarımsal işletmelerimizde faydalanılamayan aile işgücünün faydalanılabilir işgücüne oranı yüzde 65,07 dir. (Tablo : 1). Tam istihdam edilemeyenler ekonomik kalkınmamıza katılamadıkları gibi çeşitli sosyo - ekonomik sorunlar da yaratmaktadırlar.

Millî gelirin istimdamla bağlantılı ve refahın istihdam artışıyla orantılı bulunması, tarım işçileri ile ilgili sorunların ve tarımda gizli işsizlik probleminin önemini ve bunların bir an önce çözülmesi zorunluğunu artırmaktadır.

B — Nüfus - İstihdam - Millî Gelir İlişkisi :

Ülkemizin tarım meselelerinde en önemli konulardan biriside tarımla geçinen nüfus miktarının devamlı olarak artmasıdır. Tabii kaynakların ölçüsüz bir şekilde sömürülmesi de büyük ölçüde bu nedene dayanmaktadır. Bugünkü nüfus artış hızı ortalamamız yüzde 2,6 dır. Buna karşılık nüfusun tarım dışı ekonomik faaliyet alanlarına geçiş oranı yılda sadece yüzde 0,5 kadardır (11). Memleketimizde tarımla geçinen nüfus oranı sadece ileri ülkelerdekinden değil, ekonomik bakımdan geri kalmış birçok memleketlerdekinden de yüksektir.

(11) Tarım Bakanlığı, Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtının Yeniden Düzenlenmesi, Balkanoğlu Matbaası, Ankara 1964, s. 23.

TABLO: 1 — İşletme Büyüklüklerine Göre Tarımda Çalışır Görünen Aile İşgücü Miktarı, Aile İşgücünden Faydalanma Nisbeti ve İşgücü Fazlası

Gruplar	Her gruptaki işletme sayısı	Her grup işletmede faydalanılabilir aile işgücü	İşletmelerde faydalanılabilir aile işgücü miktarı	Faydalanılabilir işgücü miktarından işletmede faydalanılma nisbeti %	İşletmelerde faydalanılan aile işgücü	İşletmelerde faydalanılmayan aile işgücü
1	2	3	4	5	6	7
I Topraksız tarım işletmeleri	308.899	2,11	651.777	2,26	14.730	637.047
II 1 — 10 dekar	774.195	2,68	2.074.843	23,74	492.568	1.582.275
III 11 — 20 „	494.623	3,06	1.513.546	30,68	464.356	1.049.190
IV 21 — 40 „	640.217	3,33	2.131.923	36,97	788.172	1.343.751
V 41 — 50 „	223.253	3,68	821.571	40,74	334.708	486.363
VI 51 — 100 „	561.732	3,88	2.179.520	44,88	978.169	1.201.351
VII 101 — 200 „	291.693	4,17	1.216.360	46,89	570.351	646.009
VIII 201 — 500 „	99.785	4,82	480.963	46,52	223.744	257.219
T o p l a m :	**3.394.397**	—	**11.070.503**	—	**3.866.798**	**7.203.705**

İşletmelerde faydalanılamayan aile işgücünün faydalanılabilir işgücüne oranı yüzde 65,07 dir.

Kaynak: DIE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, Ankara 1969, s. 166.

Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosyo - Ekonomik Araştırma, Ankara 1967, s. 26.

Not : Gruplar ve hesaplar yazar tarafından yapılmıştır.

Millî gelir ile istihdam arasındaki ilişki, ikisinin birinciyi yaratan bir vasıta olması dolayısiyle önem kazanır. Gerçekten millî gelir ve istihdam, aynı olayın iki ayrı görünüşü olarak kabul edilebilir.

Gelir ve istihdamın birlikte azalıp çoğalacağı gözönünde bulundurulunca tarımsal gelirin, dolayısiyle tarım işgücünün hayat standardını artırmanın başlıca çarelerinden biri, tarımsal üretim vasıtalarını ekonomik prensiplere göre artırmak ise, diğerinin de tarımda tam kapasite ile istihdam edilen emek birimlerinin sayısını artırmak olduğunda şüphe yoktur. Tarım işletmelerinde üretim amillerinin yeterli ve uygun nisbette bulunması yüksek bir rantabilite elde edebilmenin temel şartlarındandır. Türkiye tarımında bir taraftan işletme sahasına düşen tarım arazisinin darlığı ve sermayenin kifayetsizliği rasyonel işletmeciliği kısıtlamakta iken, diğer tarafta aynı sektörde ihtiyaçtan fazla işgücü bulunmaktadır. Bu nedenle de tarım kesiminde işsizlik görülmektedir. Fazla görünen bu iş gücünü kısmen tarımda tam istihdam etmek, kısmen de bir plân dahilinde endüstriye aktarmak, hem tarım işletmelerimizin parçalanarak daha fazla küçülmesini önler, hemde tarım sektöründe gizli işsizliğin gittikçe azalmasına yardım eder (12). Bu nedenledir ki kalkınma plânlarının ana hedeflerinden biri de istihdamı artırmak ve işsizliği azaltmaktır.

Millî hasıla açısından incelendiğinde işgücünün sayısı olduğu kadar terkibi de ekonomi yönünden önem kazanır. 1965 tarihli son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre 1970 yılı için bir tahminde bulunursak, toplam nüfusun 17.968 milyon erkek ve 17.264 milyon kadın olmak üzere 35.232 milyon kişi olduğunu söyleyebiliriz.

1960 nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki aktif nüfus 12.332 milyon olup, bunun 9.737 milyonu tarım sektöründe bulunmaktadır. 1969 istatistiklerine göre 15 ve daha yukarı yaştaki aktif nüfus miktarının 13.814 milyona yükseldiği görülmektedir ki bunun yaklaşık olarak 10 milyonu tarım sektörü içinde yer almaktadır. Köylük yerlerde çocuğun 8 - 10 yaşlarından itibaren ekonomik değer olarak tarımsal çalışmalarda aktif hale getirildiği dikkate alınacak olursa bu miktarın daha da çok olabileceği düşünülebilir (13).

Memleketimizde aktif nüfusun iktisadî faaliyet kollarına göre dağı-

(12) A. Fethi Açıl, Türkiye Tarımında Sermaye ve Sorunları, T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği 1. Teknik Kongresi 1965, No. 9, Ankara 1965, s. 21.

(13) Necati Mutlu, Köy ve Köylü Sorunu, D.P.T. İkinci Beş Yıllık Plân Çalışmaları, Ankara 1967, s. 59.

lışı, sektörlerdeki faal nüfusun toplam memleket nüfusuna ve toplam faal nüfusa oranı Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2 nin tetkikinden de görüleceği gibi, 15 - 64 yaşları arasındaki aktif nüfus toplamı içinde tarım sektöründe çalışanların payı gittikçe azalmaktadır.

Tablo 3 1955, 1960, 1965 nüfus sayımlarına göre aktif nüfusun ücretli, yani işçi ve memur, işveren, kendi hesabına çalışan ve aile işinde ücretsiz çalışanlar arasında bölünüşünü ve her grubun toplam içindeki oranını göstermektedir.

Tablonun tetkikinden memleketimizde gerek ücretlilerin gerek işverenlerle kendi hesabına çalışanların sayısında artış eğilimi görülmektedir. Buna karşılık aile içinde ücretsiz çalışanların nisbetindeki azalma devam etmektedir. 1960 yılında aile işinde ücretsiz çalışan 6.220.275 kişiden 6.094.932 kişinin tarım kesiminde bulunduğunu (14) dikkate alırsak, ücretlilerdeki artışın hemen hemen tarım sektöründen aynı sektöre işçi olanlardan ve diğer sektörlere işçi olarak geçenlerden meydana geldiğini söyliyebiliriz.

Tarımda ücretliler 1965 yılı istatistiklerine göre 376.866 kişi görünüyorsa da bu rakam tarım işçisi olarak çalışanların tümünün tanımlanmasının ve kapsanmasının çok zor olması nedeni ile hakikati aksettirmekten uzaktır. Nitekim Devlet Plânlama Teşkilâtının gelir dağılımı ile ilgili araştırmasında tarım sektöründe 15 ve daha yukarı yaştaki iktisaden aktif nüfusun, oranları verilmek suretiyle, ücretliler için 1963 yılı tahmini de yapılmıştır. Bu tahminde tarım kesiminde çalışan faal nüfuun, 1963 yılında yüzde 9,57 kadarının ücretli işçi olduğu tahmin edilmiştir. 1955 yılında yüzde 2,59 dan 1960 da yüzde 9,95 e yükselen bu oranı 1970 yılı için yüzde 10 olarak kabul edebiliriz. Bu durumda 1970 yılının ücretli tarım işçisi sayısı yuvarlak olarak bir milyon kişidir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı tarım işçileri sayısını her ne kadar 676.791 kişi olarak tahmin ediyorsa da, hem daimi (64.618) hem de geçici (612.173) işçileri ihtiva eden bu sayı çok düşük tutulmuştur (15). Esasen 1960 yılında tarım işçilerinin sayısının 651.800 olduğu ve beş yıl öncesine nazaran 423.232 kadar arttığı dikkate alınırsa bugün bunların sayısının 1 milyonu geçtiği hükmüne varmak mümkündür.

(14) Suat Aksoy, Tarımda İş Hukuku, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1969, s. 26.
(15) Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı, Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl 1968 - 1972, Ankara 1967, s. 210.

TABLO 3 — 15 ve 64 Yaşlarındaki Nüfusun Ücretliler, İşverenler ve Diğerleri Arasındaki Bölünüşü

	1955 nüfus sayımına göre miktar	%	1960 nüfus sayımına göre miktar	%	1965 nüfus sayımına göre miktar	%
Ücretli	1.642.303	13,3	2.437.135	18,8	3.037.968	22,4
İşveren	39.520	0,3	156.108	1,2	132.819	1,0
Kendi hesabına çalışan	3.289.047	27,0	3.683.362	28,3	3.885.915	28,7
Aile işinde ücretsiz çalışan	6.668.782	54,6	6.220.275	47,9	6.418.434	47,3
Bilinmeyen	583.620	4,8	495.915	3,8	82.324	0,6
T o p l a m :	**12.223.272**	**100,0**	**12.992.795**	**100,0**	**13.557.460**	**100,0**

Kaynak: Türkiye İktisat Gazetesi Sayı 747. Ankara 1967, s. 4.
DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, s. 46.

Memleketimizde ne tarım ne de tarım dışı sektörlerde istihdam ve işsizlik durumunu periyodik olarak ölçen anketler henüz istenildiği seviyede geliştirilememiştir. İkinci Beş Yıllık Plân dönemindeki yıllık programlarda dahi istihdam seviyeleri, iktisadi faaliyet kolları itibariyle ulaşılan büyüme hadlerine dayanılarak hesaplanmaktadır. Halbuki işsizlik oranını sektörlere ve mevsimlere göre bilmek ve bunu düşük seviyede tutmak (16) ve insan gücü kaynaklarını geliştirerek verimli kullanımını sağlamak, kalkınma çabalarının devamlılık niteliği gösteren temel sorunlarındandır.

C — Tarımda Âtıl İşgücü:

Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırma Dairesi Başkanlığının 1967 yılında Denizli ilinde 1566 işletmede yaptığı araştırma neticelerine göre işletme başına düşen aile fertleri sayısı topraksız tarım işletmelerinde ortalama 3,84 kişiden başlıyarak 200 dönümden fazla işletmelerde 8,03 kişiye kadar yükselmektedir (17). İşletme büyüklükleri arttıkça, aile fertleri sayısına paralel olarak her grup işletmede faydalanılabilir toplam işgücü miktarı da artmaktadır. Fakat tablo 4 de görüleceği üzere kullanılabilir işgücü miktarından işletmede kullanılma nisbeti topraksız tarım işletmelerinde yüzde 2,26, topraklı işletmelerde yüzde 23,74 ile yüzde 46,52 arasındadır. Araştırma havzası memleketimizin entansif tarım bölgesi içinde bulunduğundan, diğer bölgelerde aile iş güçlerinden bu oranların üstünde faydalanılacağı pek muhtemel görünmemektedir. Bu bilgilerin ışığı altında 1963 tarım sayımına göre memleketimizdeki 3.514.476 tarım işletmesini büyüklüklerine göre gruplara ayırıp, bunlardan sadece işletme büyüklüğü 500 dekara kadar olan gruplardaki işletme sayısını dikkate alarak bir hesaplama yaparsak, memleketimiz tarım işletmelerinin büyük bir kısmını meydana getiren küçük tarım işletmelerinde âtıl bulunan aile işgücünü bulmuş oluruz (Tablo 1).

Bu 7.203 milyon kişilik âtıl işgücünün hesaplanmasında mevsimlere göre tarımda mevcut olan iş azamisi ve iş asgarisi durumları dikkate alınmamıştır.

---

(16) İşgücü arzının ancak, yüzde 5'i nisbetindeki bir işsizlik bütün ekonomilerde genellikle normal sayılabilmektedir. Memleketin tümüne şâmil bir rakam olmasa bile anket sonuçları özellikle işsizlik oranı bakımından önemlidir ve işsizliği azaltacak tedbirlerin süratle alınması gereğini ortaya koymaktadır.

(17) Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Araştırma, Ankara 1967, s. 23.

TABLO: 4 — Denizli İli Tarım İşletmelerinde İşletme Gruplarına Göre Aile Fertleri Sayısı, Toplam İşgücü, İşgücünden İşletmede Faydalanma Nisbeti ve İşletmelerde Faydalanılmayan Aile İşgücü Miktarı

Gruplar	Her gruptaki işletme sayısı	İşletme başına düşen aile fertleri sayısı	İşletme başına düşen faydalanılabilir toplam işgücü miktarı	İşletmelerde faydalanılabilir aile işgücü	Faydalanılabilir işgücü miktarından işletmede kullanılma nisbeti %	İşletmelerde faydalanılan aile işgücü miktarı	İşletmelerde faydalanılmayan işgücü miktarı
I Topraksız dekar	39	3,84	2,11	82	2,26	2	80
II 1 — 10 „	259	4,58	2,68	694	23,74	165	529
III 11 — 20 „	203	5,08	3,06	691	30,68	191	430
IV 21 — 40 „	325	5,47	3,33	1082	36,97	400	682
V 41 — 60 „	234	6,09	3,63	849	40,74	346	503
VI 61 — 80 „	157	6,15	3,85	716	43,22	309	407
VII 81 — 100 „	131	6,11	4,01	513	45,74	235	278
VIII 101 — 150 „	139	6,32	3,92	557	46,15	257	300
IX 151 — 200	49	7,08	4,34	213	47,64	101	112
X 200 den fazla	30	8,03	4,82	145	46,52	67	78
T o p l a m :	**1566**	—	—	**5472**	—	**2073**	**3399**

Araştırmanın yapıldığı 1566 Tarım İşletmesinde Faydalanılmayan İşgücü Toplamının Aile İşgücüne Oranı % 62 dir.

Kaynak : Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığının Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Araştırma isimli eserinden faydalanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 4 deki kıstaslar esas alınarak yaptığımız hesap neticesinde bulduğumuz bu âtıl işgücü miktarına aşağı yukarı doğru olarak bakabiliriz. Zira Denizli ilinde 1566 tarım işletmesinde faydalanılmayan işgücünün toplam aile işgücüne oranı yüzde 62 dir. Bizim 3.394.387 adet işletmede bulduğumuz âtıl işgücü nisbeti ise yüzde 65,8 dir ki, ülkemizdeki tarım işletmelerinin tümünün Denizli ilindekiler kadar entansif olmadığını dikkate alırsak bu neticenin bizi yanıltmadığından daha emin olabiliriz.

Tarım sektöründe görünüşte tam olarak faydalanılamayan işgücünün mevsimlere göre 1967 yılındaki dağılışı ve 1972 yılına ait tahmini rakamları Tablo 5 de gösterilmiştir.

TABLO: 5 — Tarımda Faydalanılamıyan İşgücünün Mevsimlere Göre Durumu (18) **(Bin olarak)**

İş Periyotları	1967	1972
Aralık — Şubat	6.271	6.614
Mart — Mayıs	924	937
Haziran — Ağustos	—	—
Eylül — Kasım	219	246

Bu tablodaki rakamları, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında tarım sektöründe çalışması gerekli olmayan nüfusun en çok ve en az olduğu aylara göre dağılımını gösteren aşağıdaki rakamlarla karşılaştırdığımızda, tarım işgücünün üretime daha fazla katkıda bulunmaya başladığını görürüz.

Yıllar (19)	Temmuz	Ocak	(Bin olarak)
1955	400	7 400	
1960	800	8 300	

D.P.T. tarafından yapılan hesaplara nazaran tarım sektöründe çalışan toplam işgücü ile, tarımda kullanılan toprağın şimdiki teknolojiye göre işlenebilmesi ve öbür faaliyetlerin devam etmesi için gerekli işgücü arasındaki ilişkiye göre, tarım sektöründe bulunan fakat çalışması gerekli olmayan nüfusun 1960 yılı Temmuz'undaki miktarı 800 bin ve aynı yılın Ocak ayındaki miktarı 8 milyon 300 bindir.

Yapılan tahminlerde isabet mevcut olduğu takdirde rakamların azameti karşısında alınmış ve alınmakta olan tedbirlerin yetersizliğini ka-

(18) Ö. Yusuf Hamurdan, Surplus Labor in Turkish Agriculture, 1970, Teksir s. 5.

(19) Devlet Plânlama Teşkilâtı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı, 1963 - 1967, Ankara 1963, s. 455.

bul etmek ve tarım işgücünün sorunlarını çözümlemeye yarıyacak bilgilerin değerlendirilmesinde daha fazla gecikilmemesini sağlamak lâzımdır.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan anlaşılacağı üzere, tarım işçileri ile ilgili sorunlar sadece, istatistiklerde tarım sektöründe görünen birkaçyüz bin kişiyi değil, kırsal yörede işgücü talebinin üstünde, tarımda arta kalan işgücü arzını ve aile işgücü içinde görünüpte aslında tarım sektöründe gizli işsiz durumunda olanları da kapsamaktadır. Zira meselelere çözüm yolu bulmayı, problemi yaratan bireylerin sayısını azaltmakta aramamak gerekir. Bu nedenle, memleket tarımının dolayısi ile tüm ekonomimizin kalkınmasında etkili bir hamlede bulunabilmek ancak tarımda gerek ücret karşılığı çalışan işçinin, gerekse çalışmasının karşılığını tam alamayan işgücünün veya tarımdaki işgücü fazlasının tüm olarak ele alınması ve prodüktif olmalarını sağlayıcı tedbirlerin, her grubun özelliğine göre, tümüne uygulanması ile mümkündür. Bu tedbirlerin uygulanmasında tarım işçisinin tanımı sınırlayıcı bir faktör olmak durumunda değildir.

III — TARIM İŞÇİLERİNİN HALİHAZIR DURUMU VE ÖZELLİKLERİ:

Genel olarak, dar anlamı ile ekonomik varlığını, iş kuvvetini tarım alanında değerlendirmek suretiyle sağlayan kimse olarak tanımlanan tarım işçilerinden bir kısmı, geçimlerini kısmen kendi arazilerinden kısmen de kendi işletmelerinden başka tarım işletmelerinde çalışarak temin ederler. Bunların kendilerine ait bir miktar tarım arazileri vardır. Fakat ihtiyaçları olan parayı tam olarak temin edemediklerinden, zaman zaman kendi işletmelerindeki işlerin dışında kalan zamanlarda, kendi bölgelerinde veya uzak mıntıkalardaki tarım işletmelerinde çalışmaktadırlar. Bu işletmelerdeki kazançlarını kendi kazançlarına ilâve etmek suretiyle hayatlarını devam ettiren bu kimseler, çalışmaya yalnız kendileri gittikleri gibi, bazen de bütün aile fertlerini de beraberlerinde götürerek birlikte çalışırlar.

Diğer bir kısım tarım işçilerinin ise, işgüçlerinin dışında hiçbir gelir kaynağı yoktur. Kendilerine ait arazileri bulunmayan bu kimseler geçimlerini senenin her mevsiminde çalışarak temin etmek durumundadırlar.

Tarım işçilerini yukardaki bu iki büyük gruba ayırmanın dışında, genel olarak hepsini tek bir bütün halinde ele almak mümkündür. Fakat bu sektördeki işçilerin özellikleri, çalıştıkları yerlerle ilgileri ve zaman bakımından farklılıklar göstermektedir. Tarım işçileri arasında ayrıca

yaş, cinsiyet ve benzerleri bakımından da değişiklikler vardır. Bu itibarla değişik katagorilere giren tarım işçilerinin herbiri arasındaki farkları inceleyebilmek, onları sınıflara ayırarak ele almakla mümkündür.

A — Tarım İşçilerinin Sınıflara Ayrılması:

Tarım sektöründe çalışan işçiler özellikle sanayi sektöründe olduğu gibi tam anlamı ile sınıflara ve mesleklere ayrılmamıştır. Bununla beraber sınıflandırma genel olarak tarım işçilerinin çalışma süresine, cinsiyetine, yaşına, meslekî bilgisine, uyruğuna ve oturduğu yere göre yapılabilir (20).

Kâzım Köylü (21), Zirâî İşletmecilik adlı eserinde ziraatte kullanılan işçilerin tasnifinin türlü görüşlere göre yapılabileceğini kaydederek; "İlk tasnif, işletme içinde daimi veya muvakkat bir zaman için işçinin bulunuşu gözönünde tutularak yapılmış ve ziraat işçileri daimi veya muvakkat işçi olmak üzere iki kısma tefrik edilmiştir.

Daimi işçiler yanaşma, bekâr çiftçi, çoban, sığırtmaç gibi işletmenin faaliyeti sırasında devamlı işi bulunan kimselerdir. En aşağı bir üretim periyodu veya senesi işletmede bulunurlar.

Muvakkat işçiler ise işletmede sene içersinde muayyen bir zaman iş tekâsüfü, iş azâmisi olduğu zaman çalışırlar. İşe göre gündelikçi, aylıkçı veya mevsim işçisidir. İşletme sahibi işinin fazla bulunduğu zaman bu gibi işçiyi bulmak, işletmesine getirmek zorundadır. Tarla işçileri, muvakkat yanaşmalar, seyyar işçiler bu sınıfa dahil işçilerdir.

Ziraat işçilerini birde, yaptıkları işin karakterine göre ele alarak, ihtisas işçisi, adî işçi diye ikiye ayırmak kabildir.

Sırf etüd ve yapabilecekleri işin hususiyetleri bakımından ziraat işçileri cinsiyetlerine, yaşlarına, işte ücret alma zamanında, oturdukları yere, iş alma şekline ve tabiiyetine göre de tasnif edilir." der.

Bunlardan biz burada tarım işçilerini çalışma sürelerine, göre sınıflandıracağız.

(20) Tarım işçilerinin sınıflandırılması hakkında daha geniş bilgi için bkz.: Cemil Çalgüner, Türkiye'de Ziraat İşçileri, Ankara 1943, s. 26, 52 ve Suat Aksoy Tarımda İş Hukuku, Ankara 1969, s. 38 ve devamı.

(21) Kâzım Köylü, Ziraat İktisadı Ziraî İşletmecilik Cilt I, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1957, s. 310 - 311.

I — Çalışma (Emek Arzı) Müddetlerine Göre Tarım İşçileri:

Tarımsal işletmelerde tarım işçisi olarak bulunanların tümü iş sözleşmelerinin devamı bakımından farklı farklıdırlar.

İşletmelerde yapılması gerekli işlerin hepsinin bütün yıl boyunca devam etmemesi, bunların birçoğunun mevsimler hattâ aynı mevsim içindeki aylarda hacim itibariyle değişmesi, tarımsal işletmelerde çeşitli zamanlarda değişik sayıda işçiye ihtiyaç duyurmaktadır. Bu nedenle tarımda çalışan işçiler hem tarım işlerinin, hemde tarım işçisinin kendi özelliği bakımından bölümlere ayrılmaktadır. Sözleşme müddetlerine, diğer bir ifade ile işçinin emeğini daimi veya geçici olarak arz etmesine göre bunlar, daimi işçiler, mevsimlik işçiler ve gündelikçi işçiler, olmak üzere başlıca üç grup altında toplanırlar. Memleketimizdeki tarım işletmelerinin çoğunun köylü aile işletmesi özelliğinde bulunması üç bölüm altında toplanan tarım işçilerinden hangi miktar çalıştırılacağı, işletmede yer alan ürün cinslerine, ekim alanına, işletmenin büyüklüğüne ve çiftçi aile fertlerinden işletmede çalışacakların adedine ve bunların herbirinin verim kabiliyetine bağlıdır.

a — Daimi Emek Arzı (Daimi Tarım İşçileri):

Memleketimizde sanayi sektöründe olduğu kadar tarım sahasında da, iş piyasasına devamlı olarak arzettiği emeğini değerlendirmek suretiyle kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayan, az çok bazı farklılıklar göstermesine rağmen, standart işçi vasıflarına sahip tarım işçileri vardır. Bunlar ekonomik varlıklarının mevcudiyetini adelî güçlerinden faydalanarak gördükleri tarım işlerinden sağladıkları gelire bağlamışlardır. Bu itibarla aynı zamanda arazi sahibi olan ikinci gruptaki tarım işçilerinden farklı olarak, işgüçlerini devamlı bir şekilde başkaları emrine vermek zorunluğundadırlar.

Tarımsal üretime daimi olarak ziraî işletmelerde çalışmak suretiyle katılan bu tip tarım işçileri, haiz bulundukları özellikler bakımından kendi aralarında yerleşmiş devamlı tarım işçileri ve klâsik işçi anlamında tarım işçileri olmak üzere iki grup altında toplanırlar.

Yerleşmiş devamlı tarım işçileri toprak hukuk düzenimizin bugüne kadar ki gelişimi içinde meydana gelen ve sayıları kesin olarak bilinemeyen bu işçiler orta ve büyük tarım işletmelerinde çalışırlar ve bu işletmelerin daimi tarım işçisi kadrosunu meydana getirirler. Uzun yıllar aynı topraklar üzerinde çalışmış olan bu kimseler, çiftçilik mesleğini aile mirası

şeklinde nesilden nesile devralmışlardır. Usta olan bu işçiler, işletmenin hemen hemen bütün işlerinde çalışırlar.

Klâsik işçi manasında devamlı tarım işçileri ise bugün anladığımız klâsik anlamda işçi olup tarım işletmelerinde kolu veya kolu ve kafası ve kafası ile çalışan fakat her halükârda bedenî kabiliyeti fikrî kabiliyetine üstün olan kimselerdir. İşgüçlerini tarımsal üretim de değerlendirerek sağladıkları gelirle geçinirler. Yani bu kimselerin geçimleri, işgücüne dayanarak tarım alanında ve başkalarının emrinde çalışmak sureti ile temin edecekleri paraya bağlıdır. İhtiyaçlarını temin edebilmek için işleyebilecekleri bir arazi veya güvenebilecekleri ayrı bir kazanç kaynakları mevcut değildir. Çalışmaları karşılığı aldıkları ücret gelirlerinin hemen hemen tamamını teşkil ettiği için, çalıştıkları yerler bunların gelir kapısıdır. İşlerinin devamlılığı hiçbir şekilde garantiye alınmamış olan bu işçiler işten çıkarılmamak için azamî gayret gösterirler. İşvereni memnun edebilmek için, prodüktiv bir şekilde çalışmaya azamî derecede dikkat ederler. Klâsik işçi anlamındaki devamlı tarım işçileri daha çok devlete ait büyük ziraat işletmelerinde faaliyet gösterirler. Özel kesimdeki sayıları hergün biraz daha artan bu devamlı tarım işçileri her türlü sosyal haklardan mahrum bulunmaktadırlar. Sadece kamu kesiminde büyük ölçüde tarım işçisi kullanan Tarım Bakanlığına bağlı devamlı tarım işçilerinden bazıları sosyal mevzuat hükümlerinden nisbeten yararlanabilmektedirler. Bilhassa Devlet Üretme Çiftliklerinde ve haralarda devamlı tarım işçilerinden fazla miktarda faydalanılmaktadır.

Daimi tarım işçileri, genellikle tarım işletmelerinin yıl sonundaki kâr veya zararı ile ilgilenmeyen, işletmenin aileye yabancı daimi işgücünü meydana getirirler. Devlet çiftliklerinde olduğu kadar orta ve büyük tarım işletmelerinde de görülürler. Bütün yıl boyunca işletmenin gereken her türlü işini yaptıklarından tarımsal işletmelerin sarfınazar edilemeyen bir varlığıdırlar. Çalışmalarının esas karşılığı olarak ödenen ücret, gelirlerinin en büyük kısmıdır. Bazı hallerde bunların bir parça toprağa sahip olanına rastlanırsa da, üzerinde üretimde bulunulmayan bu topraktan elde edilen gelir, ücret geliri yanında bir nev'i tali gelir sayılır ve daimi işçilerin ekonomik varlıklarının devam etmesinde hiçbir zaman önemli rol oynamaz. Geçici emek arzında bulunan tarım işçileri grubuna kıyasla sayıları daha az olan bu işgücünün ne kadar olduğunu tesbit etme gayretlerimize, eldeki kaynaklar maalesef

yeterli bilgi veremedi. Bununla beraber daimi tarım işçileri toplam tarım işçilerinin yüzde 10 u civarında tahmin edilmektedir (22).

Daimi tarım işçilerinin iş sözleşmeleri genel olarak en az bir yıldır (23). Bunlar çalıştıkları tarım işletmesinin daimi işçi kadrosunu meydana getirirler. Bunların ücretleri yıl üzerinden hesabedilir. Çalışma zamanları günün belirli saatlerine bağlı olmayan bu kimseler, gündelikçi olarak çalıştırılanların normal çalışma zamanları dışında dahi işletmenin işinde çalışırlar. Bunların yıllık izin ve hafta tatili gibi izinleri dahi yoktur. Literatürümüzde yıllıkçılar (24) adı altında toplanan devamlı işçilere, çeşitli bölgelerde farklı isimler verilir. Bazı bölgelerimizde hizmetkâr, çiftçi, yanaşma, bekâr, çoban diğer bazı bölgelerimizde de uşak, kâhya, ev uşağı, tutma, beylik, arap gibi çeşitli isimler alan bu kimseler belirli bir meslek sahibi olmadıklarından işveren hangi işi gösterirse onu yapmak zorundadırlar.

Bununla beraber devamlı tarım işçilerinin kendilerine verilen bütün işleri başarabilmesi için bu konularda azçok bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu nedenledir ki daimi işçiler usta tarım işçileri arasından seçilirler. Bundan dolayı bu işçi zümresinin usta işçiler grubuna dahil edilmesi yanlış olmaz. İşletmenin durumuna göre, yukarda temas edildiği gibi her işi yapan ve hayvan bakımı da kendilerine ait olan daimi işçiler icabında geceleri dahi çalışmak durumundadırlar. Orta ve büyük tarım işletmelerinde bütün işi yapan ve yürüten bunlardır. Bu işçiler çiftlik sahibi ile sözleşmelerini sözlü olarak yaparlar. Yukarda belirtildiği gibi bunlara çalışmaları karşılığı yatacak yer verilir, iâşeleri temin olunur. Bunun dışında belirli bir ücret alırlar. Bazen üretimin bir kısmı bu işçilere bırakılır. Tipik ve hakiki anlamı ile tam bir tarım işçisidirler. Çalışarak kazandıkları para ekonomik varlıklarının devamında esas unsuru meydana getirir. İşletmeden ilgilerini kesip ayrılabilecek durumda olmalarına rağmen, daha elverişli koşullarla başka işler bulmuş olsalar bile uzun yıllar çalıştıkları, belki de doğup büyüyüp çoluk çocuk sahibi oldukları toprakları terk etmezler. Terk edenlerin sayısı da önemsenmeyecek kadar azdır.

---

(22) Emin Atalay, Tarım İşçileri ve Sosyal Politika, Türkiye İktisat Gazetesi, (29/ Temmuz/1965), No. 639, Ankara 1965, s. 5.

(23) Devamlı işçilerin iş sözleşme süresi genellikle bir yıl olmakla beraber bazı bölgelerde bunlar altı aylık da çalıştırılırlar. Hattâ mevsimlere göre beş veya yedi aylık olanlarına da rastlanır. Bkz. Suat Aksoy, a.g.e. s. 41.

(24) Cemil Çalgüner, a.g.e. s. 36.

Bu insanların araziye bu kadar bağlı olmaları kendilerine toprağa, yerleşmiş daimi tarım işçisi özelliğini kazandırmaktadır. Bu gruba giren işçilerin böyle bir işçilikten kurtulmaları kendilerinin herhangi bir şekilde tarım arazisine mâlik olmalarına bağlıdır.

Devlet kuruluşlarında çalışan tarım işçileri hariç, diğerlerinin hemen hemen hiçbirinin yazılı sözleşmesi yoktur. Bu durum, sayısız anlaşmazlıklara ve kötüye kullanmalara meydan vermektedir. Çoğu zaman tesbit edilemeyen iş şartlarının, tesbit edilmesi durumunda dahi, yazılı bir sözleşme olmadığı için ispatı çok zordur. Tarım sektöründe çalışan işçilerin, çalışma usulleri ve şartları kanunlarla düzenlenip belirtilmediği için çalıştıkları yerlerin geleneklerine uymak zorundadırlar.

Yerleşmiş devamlı tarım işçileri, duruma göre işletmede uzun zaman çalıştıklarından işletme işlerine alışmışlar, işletmeyi benimsemişler ve özelliklerini kavramışlardır. Büyük işletmelerde ustalaşmış işçileri işletmeye bağlamak amacı ile, aile efradına ev, kendilerine işlenmek üzere bahçe veya tarla verilir. Birkaç hayvan beslemelerine müsaade edilir. Bu suretle iş azamilerinde devamlı işçilerin aile fertleri de işletme için işgücü kaynağı durumunda bulundurulurlar. Yaşama şartları aşırı derecede ilkeldir. Burada hemen şunu da belirtmek lâzımdır ki, köylerde işveren durumunda olan çiftçilerin yaşama düzeni de işçiler gibidir. Sağlık durumlarına göz atacak olursak, daha sonraları temas edileceği üzere, köylerin sağlık şartları yetersiz hattâ bozuk olduğundan işçilerin ki de aynı durumdadır. Çoğunlukla işletmede ki çalışma sırasında olan kazalar için dahi işletme sahibi herhangi bir sorumluluk yüklenmeyi kabullenmez. Hiç bir yükümlülüğe bağlı olmayan yardımların miktarı ve mahiyeti tamamen işverenin gönlünce olmaktadır.

b — Geçici Emek Arzı (Çiftçi Olan Tarım İşçileri):

Daha önce de temas edildiği üzere, çiftçimizin büyük bir kısmının ihtiyaçlarını giderecek ve onu amacına ulaştıracak geliri elde edene kadar, işgücünü geçici olarak başkalarının tasarrufuna sunduğu görülür. Bu tebliğ içinde biz çiftçimizi bu şekilde bir çalışma zorunluğuna iten ekonomik ve hukukî nedenlerin detayına inmeden bunların neler olduğunu, sayıp sadece, çiftçi olan bu ziraat işçilerinin kısaca özelliklerinden bahsedip incelemeye geçeceğiz.

Çiftçiyi tarımsal üretimde tarım işçisi olarak geçici emek arzına zorlayan nedenleri başlıca üç grup altında toplayabiliriz:

a) Tarımsal işletmelerin ekonomik yapısı.
b) Tarımsal işletmelerdeki arazi mülkiyet sistemi.
c) Tarımsal işletmelerde sermaye yetersizliği.

Geçici emek arzında bulunan tarım işçilerini, emeğini tarım alanında değerlendirmek suretiyle ekonomik varlığını sağlayan daimi tarım işçilerinden ayırmamız icabeder. Çünkü geçici emek arzında bulunan işçiler esas itibariyle çiftçi olup, büyük bir kısmı az çok üzerinde üretimde bulundukları bir arazinin mâlikidirler. Prensip olarak ekonomik varlıklarını galip şekilde bu mülk arazilerinden elde ettikleri gelirle sürdürmeye çalışırlar. Ancak yukarda saydığımız üç neden dolayısiyle sahibi bulundukları küçük tarım işletmelerinin gelirleri aile ihtiyaçlarını karşılamağa yetmediğinden, bu gelirlerini yeterli kılacak tali kazanç yolu olarak emeklerini tarım alanında işgücüne ihtiyacı olanların emrine arzederler. Bu insanları bu şekilde kendilerine ait olmayan işletmelerde çalışmaya sevkeden neden, çoğu kere; vergi borcu, âlet edevat borcu, öküz, at borcu makina parasına olan ihtiyaç v.b. dir. Bu ihtiyaçları karşılayacak parayı kazanınca daha fazla çalışmayarak kendiliklerinden sahibi bulundukları işletmelerine dönerler.

Yurdumuzda geçici emek arzında bulunan kimseler, genellikle kendi işletmelerine yakın orta ve büyük tarım işletmelerinde çalışmak isterler. Fakat çevrelerindeki işletmeler genellikle onların bu isteğini karşılamaktan uzak olduğu için iş mevsimlerinde yurdumuzun iş bulabilecekleri çeşitli bölgelerine giderler.

aa — Mevsimlik Tarım İşçileri:

Bu gruba dahil işçilerin büyük bir kısmını, küçük bir araziye sahip olan, fakat geçimi için lüzumlu ek geliri boş zamanlarında, mevsim farkından da faydalanarak, geçici tarım işçiliği yaparak kazananlar meydana getirir. Mevsimlik tarım işçileri, tarım işlerinde mevsimlere göre iş alan işçilerdir. Bu işçiler kendi işlerinin dışında kalan zamanlarda bazen kendi bölgelerinde, bazen de uzak bölgelere giderek çalışmaktadırlar. Memleketimizde genellikle büyük yekûn tutan bu tip işçiler ekseriyetle tüm aile olarak işe gitmekte, iş sona erince de kendi işletmelerine dönmektedirler. Bilhassa bu gruba giren işçilerin özellikle fazla miktarda bulundukları bölgeler Çukurova ve Ege'dir. Yetiştirilen tarım ürünlerinin bir çoğunun fazla miktarda insan işgücüne ihtiyaç gösterdiği Çukurova ve Ege bölgesine her yıl ayrı ayrı 80 - 100 bin civarında işçinin geldiği tahmin edilmektedir (25).

(25) Suat Aksoy: a.g.e. s. 43.

Bu bölgelerde bu kadar çok işçiyi işverenin bilhassa işin yoğun olduğu zamanlarda bizzat temin edememesi sebebiyle Çukurova bölgesinde Elçi veya Elçibaşı, Ege'de Dayıbaşı denen bir nev'i işçi simsarı diyebileceğimiz aracı kimseler bu işleri organize etmektedirler. Özellikle toplu işçi akınlarının fazla olduğu bölgelerde yoğun çalışma gösteren aracılara yurdumuzun çeşitli yerlerinde aynı anlama gelen değişik adlar verilir. Örneğin Nazilli'de "Enar" incir işletmelerinde "Baladur", Trakya'da "Dragoman" Balıkesir bölgesinde "Kahya", "Çavuş", Gaziantep ve Maraş'da "Başcıl" denir. Aynı şekilde bunlar yurdumuzun pek çok yerinde Kahyabaşı, Tayfabaşı, Başçavuş gibi isimler alırlar (26).

İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun tarım alanındaki iş ve işçi bulma fonksiyonu maalesef çok tali derecede bulunmaktadır. Memleketimizin hiçbir yerinde mevsimlik işçilerin örgütlenmesi bulunmadığından kendilerine iş temini, iş yerine getirilmelerinde ve işverenle anlaşmalarında adı geçen bu aracı şahıslar önemli rol oynarlar. Örneğin her yıl Çukurova'ya binlerce tarım işçisi gönderen Hatay'da işçi işverenle herhangi bir ilişki kurmuş değildir. İşçi ile işveren arasındaki birinci kademedeki aracılara Çavuş denir. Çavuşlar 20-25 kişiye nezaret ederler. İş zamanında işçi ile tarlada bulunan bu kimseler çalışmazlar, yalnız işin yapılmasına gözcülük ederler. İşçi Çavuşunun yanı sıra işyerinde bir de, özellikle büyük işletmelerde işverenin vekili bulunur. İki çavuşun denetiminde çalışan işçilerin yaptığı işte herhangi bir kusur bulunması durumunda işçi çavuşu işveren çavuşuna karşı sorumludur. İşçi çavuşları gözcülük görevi karşılığı olarak işçi ücretinin iki katı günlük ücret alırlar.

Mevsimlik tarım işçilerinin asıl temsilcileri, bölgeden bölgeye değişik adlarla anılarak Elçi veya Dayıbaşı ismini alan şahıslardır. İşçinin elçi ile irtibatını çavuş, işverenle de ilişkisini elçi kurar. Görüldüğü üzere işçilerin işverenle ilişkisi yoktur. İşçi adına işyeri ile anlaşma yapan ve hatta resmi makamlar nezdinde işçileri temsil eden elçilerdir. Bunlar işçiden ve işverenden para alırlar. İşverenden aldıkları hisse işçiye yapılan ödemenin yüzde 10 ile 18 arasındadır (27).

Gerek ilkbahar aylarında Çukurova'ya pamuk çapası için ve Ağustos-Eylül aylarında ise pamuk toplamaya gelen işçiler, gerekse Ege bölgesi-

(26) İhsan Erkul, a.g.e. s. 84.

(27) Suat Aksoy, a.g.e. s. 47.

ne zeytin toplama, bağ çapası, üzüm kesimi ve tütün tarımının gerektirdiği işlerle pamuk çapasında çalışmak amacıyla büyük kütleler halinde gelen mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşama şartları, daimi tarım işçilerinden daha güçtür. Mevsimlik tarım işlerinde çalışan işçilerin de çalışma müddetlerini düzenleyen esaslar mevcut değildir. Daimi tarım işçilerinde olduğu gibi bu süre, bölgenin geleneklerine göre tesbit edilmektedir. Genellikle sabah ezanı ile başlayan çalışma ancak güneş batarken bitmektedir. Ege bölgesinde tütün tarımında çalışan işçilerin çalışma müddetleri daha da uzundur. Mevsimlik tarım işçilerinde dikkati çeken bir taraf, bu işçiler arasında çocuk işçilerin yer almasıdır. Mevsimlik işlerde genellikle bütün aile fertleri bu arada çocuklar da birlikte işe çıkarlar. Her ne kadar işveren, ağır işlerde verimin düşeceği düşüncesi ile çocukları çalıştırmak istemezse de, çocukların ebeveynleri onların çalıştırılmasında ısrar etmektedir. Bu ısrarın dikkate alınmadığı hallerde bütün aile hep birden işi terkedebilmektedirler. Bu nedenle pamuk çapasında ve işçi temininin zor olduğu zamanlarda işveren belirli miktarda çocuk işçiyi kabullenmeye razı olmaktadır. İş verimi düşüklüğünü önlemek amacı ile yetişkin işçiler arasına serpiştirilen çocuk işçilere büyüklere verilen ücret ödenir. Pamuk işlerinde çocukla yetişkin arasında ücret farkı görülmezse de diğer tarım işlerinde bunu görmek mümkün değildir. Esasında çocuk işçiler yetişkin işçilerle aynı tutulmaz. Bu eşit telâkki edilmeme yalnız ücret ödemede değil onlardan beklenen iş verimliliğinde, işlerin cinsi, iş vasıtaları, iş müddeti ve diğer bazı iş koşulları bakımından da olmalıdır.

Bütün ülkeler tarımında çocuk işçiler azçok önem taşırlarsa da ileri ülkelerde memleket tarımında çocuk işçilerin bulunacağı katkı sınırlandırılmıştır. Hatta az gelişmiş ülkelerde dahi çocuk ve genç işçilerin tarım işlerinde çalışmalarının kanunî hükümlerle düzenlenmesi yoluna gidildiği tesbit edilmiştir (28).

(28) "Örneğin Lâtin Amerika ülkelerinde, çocukların kanunî işe alınmayışı 11 ile 14 yaş arasında değişmekte ise de, çoğunlukla 14 dür. Bununla beraber kanunlar çoğunlukla 12 ve daha küçük yaştaki çocukların hafif işlerde çalışmalarına izin vermektedirler. Genellikle çalışabilmek için asgarî bir öğretim seviyesi şart koşulmaktadır. Gençlerin tarımda çalışma şartları ve dinlenmeleri konusunda özel hükümlerin konulduğu görülmektedir. Meksika ve Honduras'ta 16 yaşından küçük çocuklar günde 6 ve Honduras'ta haftada 36 saatten fazla çalıştırılamazlar. Şili ve Peru'da günde 8, Peru'da haftada 44 saatten fazla çalıştırılamazlar. Kosta-Rika'da 12 - 15 yaş arası çocukların haftada 30 saatten fazla çalıştırılmaları yasaktır. Guatemela'da normal 8 saatlik çalışma süresi 14 yaşından büyük çocuklar için günde 1, haftada 6 saat, 14 yaşından küçük çocuklar için günde 2, hafta-

Memleketimiz tarımında çocuk işçiler göze çarpacak bir ölçüde yer almalarına rağmen, tarım işçileri için, hazırlanan tasarıda çocuk işçilerin çalıştırılması ile ilgili sadece tek bir hüküm getirilmiştir. Bu hükme göre çocukların öğretim zamanlarında çalışmasını menetmekte ve çocukların fiziki yeteneklerinin üstünde çalıştırılmalarını, okula devamı engelleyici işlerde kullanılmalarını yasaklamaktadır.

Okulların yetersiz,gelirin düşük olduğu ülkemiz tarım kesiminde çocukların geniş ölçüde tarım işçisi olarak çalıştırıldığı bir gerçektir. Bunun doğurduğu sakıncaların sadece tarım sektörünün değil, bütün sosyal ve ekonomik hayatımızın temel sorunlarından biri olması nedeni ile, çocuk tarım işçileri üzerinde yapılacak incelemelerin daha detaylı yapılması, ülkemizin geleceği bakımından özellikle zorunludur.

bb — Gündelikci Tarım İşçileri:

Genellikle ilkbahar ve yaz aylarında tarım işletmelerinde kısa iş azâmilerinin meydana geldiği bir gerçektir. Böyle zamanlarda bu işleri yaptırmak amacı ile, bir veya birkaç gün çalıştırılan işçilere gündelikçi tarım işçileri denir.

Daha önce ülkemizdeki tarım işletmelerinin büyük olmadığına, köylü aile işletmelerinden meydana geldiğine ve bu işletmelerde çalışan işçilerin çoğunun mülk ve arazi sahibi olduğuna temas etmiştik. Bu itibarla ne işletme sahiplerinden çoğunun devamlı işçi çalıştırmasına, nede azçok arazi sahibi olan işçilerin başka işletmelerde daimi işçi olarak bulunmalarına imkân vardır. Bunun için yurdumuzda tarım alanında çalışan gündelikçi geçici işçiler, ihtiyaç olduğu nisbette ve zamanlarda işe alınırlar. Bu kategoriye giren işçiler iş bitince hiçbir kayda tâbi olmadan işten çıkarıldıkları gibi, iş esnasında kendileri de işi terkederler. Bunlar daimi ve mevsimlik işçilerde olduğu gibi işverene, anlaşma ile uzun bir müddet için bağlanmış değillerdir. Gündelikçi işçilerin çalışma süresi yukarda söylediğimiz müddetleri geçebilir. Fakat bu müddet herhangi bir şekilde belirtilmiş değildir. Daimi ve mevsimlik işçilerde olduğu gibi yurdumuzda tarımda çalışan gündelikçi işçilerin de belirli bir çalışma saati yoktur. Tarım işlerinde çalışma, genellikle güneşin doğması ile başlar ve güneşin batması ile biter.

---

da 12 saat düşürülmüştür. Pakistan'da çay plântasyonlarında uygulanmak üzere 1962 Haziranında çıkartılan bir kararnameye göre 12 yaşından küçük çocukların çay işletmelerinde çalıştırılması yasaklanmıştır. Bkz.: Suat Aksoy a.g.e. s. 58-59.

IV — TARIM İŞÇİLERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI:

A. Genel Olarak :

Az gelişmiş ülkelerde görülen kötü istihdam şartları, bilhassa düşük ücretler, haftalık çalışma müddetlerinin uzunluğu, ilkel sağlık, beslenme ve eğitim şartları, tecrübesizlik bütün iktisadi faaliyet dallarında olduğu gibi tarım kesiminde de emek verimini büyük ölçüde etkilemektedir. Ayrıca iş kazaları, devamsızlık, işe geç gelme, işe, çevreye uyamamak, iş gayreti gibi hususlarda işin verimliliğine tesir eden etkenlerdir. Uygun olmayan şartların düzenlenmesi ile alınacak tedbirler işgücünün verimine ve ücretlere olumlu yönde etki eder. Artan ücretlerle birlikte çok daha iyi olanaklara doğru yeni gelişmeler belirir. İşgücü arzında miktar bakımından hiçbir değişme olmadan, insan gücü ihtiyaçları iyi ve yeterli bir şekilde tatmin edilir, sorunları çözülürse, emek arzı; diğer bir ifade ile belirli miktardaki işgücünün verimliliği artmış olacaktır. Öyleki büyük ölçüde yeni yatırımlara gitmeden, insan gücü sorunlarının çözümlenmesi, tam kapasite ile çalışma ve diğer tedbirlerle verimliliğe etkide bulunarak tarımsal üretimin ve dolayısiyle milli gelirin artırılması gerçekleştirilebilir. Nitekim 1962-1969 yılları arasındaki 8 yıl içinde F. Almanya'da tarım sektöründeki işçi sayısının yüzde 25 nisbetinde azalmasına karşılık, gıda maddeleri üretimi aynı devrede yüzde 21 oranında artmış bulunmaktadır. Bu durum işgücü üretim kabiliyetinin yüzde 60 nisbetinde (29) arttığını göstermektedir.

Aşağıdaki tabloda 1962 - 1969 yılları itibariyle F. Almanya'da genel olarak iktisaden faal olan nüfus ile tarım sektöründe çalışan nüfus miktarları ve nisbetlerindeki gelişme gösterilmiştir.

Tablodan görüleceği üzere tarım sektöründe çalışanların iktisaden faal nüfusa oranı 1967 yılı hariç tutulursa ortalama olarak yılda yüzde 0,53 nisbetinde azalmaktadır. Bu azalmaya rağmen adı geçen üretim artışının nedeni, bizce iki grup altında toplanır. Birincisi teknolojideki yeniliklerin ve bilimsel metodların tarıma uygulanması, ikincisi ve kanımızca en önemlisi de tarımda çalışanların sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümlenmiş olmasıdır (30). Zira, birinci nedenin etkenlik derecesi bunu uygulayacakların, uygulamadaki istek ve başarılarına bağlıdır.

---

(29) T. C. Bonn Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, F. Almanya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye F. Almanya Ticareti 1969 Yıllık Raporu, Bonn, Temmuz/ 1970, s. 43.

(30) Geniş bilgi için bkz.: Bundesrepublik Deutschland der Bundeskanzler, a.g.e. ler.

TABLO: 6 — F. Almanya'da Tarım Sektöründeki Faal Nüfusun 1962-1969 Yıllarındaki Seyri **(Bin olarak)**

	1962	1963	1964	1965 (31)	1966	1967	1968 (32)	1969 (33)
İktisaden faal nüfus toplamı	27783	26880	26979	27153	27082	26292	26342	26800
Tarımda çalışanların sayısı	3383	3230	3084	2966	2877	2800	2630	2486
Tarımda çalışanların iktisaden faal nüfusa oranı %	12,6	12,0	11,4	10,9	10,6	10,6	10,0	9,3

İleri toplumlarda dahi tarım işçilerinin sorunlarına eğilmenin endüstri işçilerinkinden sonra olduğu bir gerçektir. Fakat bu toplumlar tatbikattaki farklılıkları ve eksiklikleri giderici tedbirleri zamanında alarak tarım işçilerinin problemlerini çözümlemişlerdir.

B — Tarımda İş Süresi:

Türkiye'de henüz tarım işçilerinin iş sürelerini düzenleyen herhangi bir resmi mevzuat mevcut değildir. Tarım işçilerinin iş süreleri bölgeden bölgeye farklılıklar gösteren mahalli örf ve âdetlerin ve geleneklerin tayin ettiği esaslara göre düzenlenir. Daimi tarım işçisi olarak çalışan yıllıkçıların tesbit edilmiş belirli bir çalışma süreleri yoktur. Mevsimlik işçilerin çalışma süreleri bakımından bir gelenek teşekkül etmiş bulunmaktadır. Geleneklerdeki nisbi yeknesaklık bakımından en şanslı durumda bulunan tarım işçileri Çukurova bölgesindeki işçilerdir. Zira bu bölgede 1250 tarihinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından "İbrahim Paşa Nizamnamesi" ile konulan iş süreleri ile ilgili temel prensipler azçok değişikliklerle bugün dahi uygulanmaktadır. Bu nizamnameye göre Çukurova bölgesinde normal günlük çalışma güneşin doğmasından, güneşin batmasına kadar 13 - 15 saat devam eder. Bu çalışma süresi içinde toplam iki saat tutan ara dinlenmeleri verilir. İşçiler haftada 5,5 gün çalışıp 7 günlük ücret alırlar. Ege'de tütün tarımında çalışan işçilerin günlük ve haftalık çalışma süreleri Çukurova'dan daha uzundur. Çok ağır şartları haiz tütün tarımında, dikme ve çapa esnasında 13 - 14 saatlik çalışma müddeti, kırıp dizmenin yapıldığı üç aydan fazla bir zaman içinde 18, hattâ tarlaya gidip gelme de dikkate alınırsa, günde 20 saate kadar yükselir. Tarım sektörünün hiçbir üretim şubesinde bu ka-

(31) Bundesrepublik Deutschland der Bundeskanzler, Bericht Bundersregierung über die Lage der Landwirtschaft Grüner Bericht 1968, Bonn Februar 1968, s. 14.
(32) Bundesrepublik Deutschland der Bundeskanzler, Bericht der Bundesregierung über die Lage der Landwirtschaft, Grüner Bericht 1969, s. 17.
(33) Bonn Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e s. 43.

dar uzun zaman çalışılmamaktadır. İş süresinin geceyi de kapsamına alacak şekilde uzatılması, işin güçlüğü, çalışma sırasında vücudun aldığı şekil vb. büyük sakıncalar doğurmaktadır.

1936 yılında kabul edilen 3008 sayılı iş kanununun 35. maddesine göre çıkarılan ve 1943 yılında Bakanlar Kurulunun 2/20738 sayılı kararnamesiyle kabul olunan İş Müddetleri Nizamnamesi'ne göre, genel bakımdan iş müddeti haftada kırksekiz saat olmasına rağmen, 3008 sayılı İş Kanunu sosyal, fizyolojik ve ekonomik nedenleri dikkate alarak iş sürelerini tahdit ederek işçinin çalıştırılacağı azami zamanı belirtmekle beraber, bazı şartlar altında fazla çalışmaya da müsaade etmektedir. Bu kanunun kapsamına giren işlerde, iş müddetleri bir düzene sokulmuştur. Fakat bu kanun birçok iş kollarını ve bu arada tarım sektörünüde kapsamı dışında bırakmıştır. Bu nedenle de tarımda iş süreleri, fazla çalışma şartları, dinlenmeler, izinler, hafta ve genel tatil günlerindeki çalışmalar kanunen bir düzen altına alınamamıştır.

28.7.1967 tarih ve 931 sayılı yeni İş Kanunu da tarım işçilerinin sorunlarını giderici hiçbir yenilik getirmemiştir. Diğer yandan tarım işçileri 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun da kapsamı dışında tutulmuşlardır. Sadece kamu kesiminde çalışan daimi tarım işçilerinden bazıları sosyal mevzuat hükümlerinden kısmen faydalanabilmektedirler.

Tarım sektöründeki iş süresinin, sanayi ve ticaret sektörlerindeki gibi bir düzen altına alınmasının mümkün olmadığı, çeşitli vesilelerle bazı nedenlere dayandırılmak istenerek zaman zaman savunulmuştur. Tarım faaliyetlerinin genel olarak mevsimlik faaliyetler oluşu, yerine göre bazı mevsimlerde hiç çalışılmayışı, bazı mevsimlerde ise uzun müddet çalışmanın zorunluğu, bu sektörde belirli ve sınırlı bir iş gününün benimsenmesine engel değildir. Belirli bir işgünü kabul edildikten sonra bölgenin ve üretimin özelliklerinden dolayı günlük veya haftalık çalışma süresinin dışında fazla çalışma yapılması gereği ayrıca düzenlenecek bir konudur. Fazla çalışma sorunu sanayide vardır. Ücreti verildikten sonra tarımda da tatbiki mümkündür.

Zamanımızda birçok ülkenin kanunlarında tarım alanında iş gününü sınırlayan hükümler vardır. Tarım işçileri için bazı istisnalar konmuş olmasına rağmen, birçok memleketlerde iş süreleri bütün işçileri kapsamına alan mevzuatlarla düzenlenmiştir (34). Diğer ülkeler de (35) tarım işçileri için özel mevzuat kabul etmişlerdir.

(34) Kosta Rika, Ekvator, Guatemala, Haiti, Endonezya, İsrail, Liberya, Meksika, Nikaragua, Panama, Peru ve Romanya.

(35) Arjantin, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Fransa, Doğu Almanya, Macaristan, İtalya, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, Tunus, Uruguay, Venezuella, Yugoslavya. Bkz.: Suat Aksoy, a.g.e. s. 80.

Gerçi İngiltere ve Kuzey İrlanda'da çalışma saatleri sınırlandırılmamıştır. Ama, asgari ücret kanununda gösterilmiş olan haftalık çalışma süresinin üstüne çıkıldığı takdirde, işveren işçiye her türlü fazla mesai için fazla ödeme yapmaktadır. Bununda pratik anlamı iş saatlerinin sınırlandırılmış olmasıdır. Anlaşılacağı üzere birçok ülkeler tarım sektöründe iş gününü sınırlandırma istikametine yönelmiştir. Birçokları da bunu halihazırda uygulamaktadırlar.

Genel olarak bölgeden bölgeye değişmek üzere tarımda bazı mevsimlerde iş süresi daha uzun olduğundan, yurdumuzda da tarım alanında azami iş süresinin tayininde, sanayi ve ticaret sektörünün aksine hareket etmek durumu vardır. Bu itibarla tarım kesiminde azami iş süresi günlük veya haftalık olarak değil, yıllık olarak tayin edilmeli ve bu yıllık azami iş süresinin mevsimlerin aylarına ve gününe dağılışı gösterilmelidir.

Yurdumuzda bir milyondan fazla tarım işçisini ilgilendiren çalışma sürelerinin belirtilmesine ve bunu uygulayıcı tedbirlerin getirilmesine, tarım işçileri ile ilgili olarak hazırlanan tasarıda emsallerine uygun bir şekilde yer verilmesi, bu işçi zümresinin haklarının korunması ve sosyal adalet ilkelerine uyulması için mutlak surette zorunludur.

Memleketimizde tarım sektöründe çalışan işçilerin iş sürelerinin bir düzene sokulması ve sınırlandırılması meselesi yanı sıra önemli bir konu da, sanayi işçilerinde olduğu gibi bunların da yıllık ücretli izin, haftalık ve resmi tatil izini gibi haklardan faydalandırılmalıdır.

Özellikle daimi işçi, yani yıllıkçı olarak çalışanların daha öncede belirtildiği gibi belirli bir çalışma saatleri yoktur. Tamamen işverenden aldıkları emirlere göre hareket eden bu kimseler bazı hallerde geceleri bile çalışırlar. Diğer işçilerde olduğu gibi mutlak anlamda hafta tatilleri yoktur, yıllık izin ise bahis konusu değildir. Yalnız dini bayramların birinci ve ikinci günlerinde daimi işçilere izin vermek gelenek icabı olmuş ise de, bu yine de işverenin kendisine kalmış bir konudur.

Tarımda iş günlerinin uzunluğu, belirli fasılalarla yeterli dinlenme imkânının olmayışı, özel işlerini görmek için dahi zamanlarının bulunmayışı, bu işçilere yıllık izin ve haftalık dinlenme olanağının, kanun yolu ile sağlanması için yeterli bir sebeptir.

C — Tarımda İşçi Ücretleri :

Ücret, ekonomik varlığını çalışması ile devam ettiren işçinin üze-

rinde hassasiyetle durduğu bir konudur. İşçinin ve ailesinin yaşamasını sağlayan tek unsur olduğu için ücretin seviyesi doğrudan doğruya onların hayat standardını gösteren bir ölçüdür. İşgücünün fiatı olarak tanımlanabilen ücretin seviyesi, tarım işçilerinde de arz ve talebe göre teşekkül eder. Ancak tarım işçilerinin ücretleri ile endüstri işçilerinin ücretleri karşılaştırıldığında, tarımda ücretlerin çok düşük olduğu görülür.

Ücret işveren yönünden bir masraf unsuru olduğu için, gelirini yükseltmek için ücretlerin artırılması yolunda her türlü çareye başvuran işçinin gayretine karşılık, işveren, maliyeti düşürüp rekabet olanağı sağlamak düşüncesi içinde, karşı çareye başvurur. Ücretle ilgili problemlerden de hiçbirinin düzene bağlanmadığı tarım sektöründe, tarım işçisini işverene karşı koruyan ve münasebetlerini düzenleyen hükümlere acele ihtiyaç vardır.

Esasen Anayasamızın ücrette adalet sağlanmasını öngören (Md.45) hükmü "Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır" derken, ücretlerin bir düzene bağlanmasını öngörmüştür.

Ücretlerin düzene konulmasında, ücretler ya verime göre veya ihtiyaca göre tesbit edilir. Verime göre ücret ekonomik bir kavramdır. Çalışan herkesin ortaya koyduğu işin değerine ve güçlüğüne göre ücret almasını öngörür. İhtiyaca göre ücret tesbitinde ise sosyal düşünce hakimdir. Burada ücret, üretim faktörü olan emeğin karşılığı olarak değil, insanın haysiyetli bir şekilde yaşamasını sağlayan gelir kaynağı olarak düşünülür.

Tarım alanında da, işçinin emeği karşısında elde ettiği kazancın, onun ihtiyaçlarını karşılıyacak miktardan az olmasını önlemek için asgari ücretlerin tesbit edilmesi zorunluğu vardır.

Asgari ücretlerin tesbiti, Devletin çıkaracağı bir kanunla bütün memleketi kapsamak üzere, yeknesak bir asgari ücret seviyesinin tesbiti şeklinde olabildiği gibi, kuruluşları ve işleyişleri kanunla tesbit edilen Mahalli Komisyonlar da, belirli bölgelerde belirli işler için asgari ücretleri tesbit edebilirler. Asgari ücret tesbitinin üçüncü şekli de, taraflar, yani işverenlerle, işçi sendikaları toplu sözleşmelerle asgari ücreti tesbit ederler.

Asgari ücret herneşekilde tesbit edilmiş olursa olsun işverenin bunun altında bir ücret ödeyememesi gerekir.

Çalışma Bakanlığı tarafından uzun zamandır hazırlanarak kanunlaşması beklenen "Tarım İş Kanunu" tasarısının 3. bölümünde yer alan asgari ücretlerle ilgili madde:

"Tarım işçilerinin ekonomik ve sosyal durumlarının düzenlenmesi için Çalışma Bakanlığınca lüzum görülecek yerlerde ve işlerde işçi ücretlerinin aşağı sınırı İl Tarım Çalışma Kurullarınca (*) tesbit olunur. İl Tarım Çalışma Kurullarınca tesbit olunan asgari ücret kararlarına karşı ilân tarihinden itibaren 15 gün içinde ilgililerce yapılacak itirazlar, 931 sayılı İş Kanunu'nun 33. maddesinde öngörülen Asgari Ücret Tesbit Komisyonu tarafından kesin karara bağlanır. Şu kadarki adı geçen "Asgari Ücret Tesbit Komisyonu" tarım işçilerinin asgari ücretleriyle ilgili olarak yaptığı toplantılara, Merkez Tarım Çalışma Kurulunun (**) Tarım Bakanlığını temsil eden üyesiyle, bir işveren, bir işçi üyesi de katılır" denilmekle hazırlanan Tarım İş Kanununda asgari ücretlerin tesbiti komisyonlara bırakılmaktadır.

Memleketimizde tarım sektöründe asgari ücretin tesbiti 3008 sayılı İş Kanunu'nun 32. maddesi uyarınca ilk defa 1951 yılında Adana, Hatay ve İçel İllerinde yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda birçok illerde kurulan mahalli komisyonlar tarımda asgari işçi ücretlerini tesbit etmişlerdir. Asgari ücretler yemekli ve yemeksiz olmak üzere iki şekilde tesbit edilmektedir. 16 ve daha küçük yaştakilerle 16 dan büyüklere farklı barem ücreti kullanılmaktadır.

(*) (**) Yeni "Tarım İş Kanunu"nda öngörülen İl Tarım Çalışma Kurullarının ve Merkez Tarım Çalışma Kurulunun Kuruluş ve Görevleri:

İl Tarım Çalışma Kurulu, her ilde vali veya görevlendireceği vali muavininin başkanlığında Bölge Çalışma Müdürü veya görevlendireceği bir iş Müfettişi, Teknik Ziraat Müdürü veya görevlendireceği diğer bir yetkili ile 3 işveren ve 3 işçi temsilcisinden kurulur. Vali ve Muavini dışında Kurulun memur olan herhangi bir üyesinin aslî görevi başında bulunmaması halinde, yerine bakan kimse kurula katılır.

İl Tarım Çalışma Kurulu, kanununda maddelerle gösterilmiş çeşitli görevlerinden başka, işçilere yemek verilen işyerleri için, yemeğin veriliş şekil ve şartlariyle normal kalori ihtiyacını karşılayacak yemek bedelini tayin ve tesbit eder.

Tarım çalışma mevzuatı hakkında mütalâa ve tekliflerde bulunur. İlgili Bakanlıklar ve Bölge Çalışma Müdürlüklerince istenilen hususlarda görüşünü bildirir.

İl Tarım Çalışma Kurullarınca verilen karar ve mütalâaların birer örneği Çalışma Bakanlığına gönderilir.

Tarım kesiminde, asgari ücretlerin tesbiti kadar, bunların tatbikatta uygulanması da önemlidir. Zira kabul ettiğimiz milletlerarası sözleşmeler ve mevcut kanunlarımıza rağmen asgari ücretlerin uygulanması boşlukta kalmaktadır. Uygulama ancak devlet kuruluşlarında çalışan tarım işçileri için mümkün olabilmektedir. Ancak bu kesimdeki tarım işçileri, yaptıkları toplu sözleşmelerle asgari ücretleri garanti altına alabilmektedirler.

Memleketimizde tarım işçileri emeğinin karşılığı çalışma durumlarına göre nakdî, aynî ve karışık olmak üzere üç şekilde ödenir. Nakdî ücretler işçi ile işveren arasındaki anlaşmaya veya geleneklere göre yıllık, aylık, haftalık veya gündelik olmak üzere genel olarak zaman esası üzerinden ödenmektedir. Bunun yanısıra meselâ, pamuk ve üzüm toplamada olduğu gibi, toplanan ürünün miktarı üzerinden ödenen ücretler de vardır.

Yukarda adı geçen "Tarım İş Kanunu" tasarısı ücretlerin ödenmesi ile ilgili maddeleriyle düzenleyici hükümler getirmektedir. Bu hükümlere göre;

"İşçi ücreti en geç haftada bir, yurtta geçmesi zorunlu olan para ile işyerinde ödenir. İşçinin muvafakatiyle bu ödeme süresi iki hafta veya bir ay olarak da tesbit olunabilir.

Şu kadar ki, mahallî şart ve teammüllerin zorunlu kıldığı hallerde ve bu zorunluluğun gerektirdiği ölçüyü aşmamak şartiyle, İl Tarım Çalışma Kurulunca, bu ödeme süresinin daha da uzatılması veya kısaltılması, ücretin kısmen aynî olarak ödenmesi kararlaştırılabilir. Ancak aynî olarak verilen ücretin, akollü içki veya zararlı kimyasal maddelerden olmaması,

---

Merkez Tarım Çalışma Kurulu Çalışma Bakanlığının tayin edeceği üyelerden birinin başkanlığında Çalışma Bakanlığı Çalışma Genel Müdürü veya görevlendireceği diğer bir yetkili ile bünyesinde en çok tarım işçi ve işverenini temsil eden Ankara'daki en üst derecedeki işçi ve işveren teşekküllerinin tarım işkolundan seçecekleri üçer temsilciden kurulur.

Merkez Tarım Çalıma Kurulu, Çalışma Bakanlığının çağrısiyle toplanır ve İl Tarım Çalışma Kurullarının 23. madde hükmü saklı kalmak üzere bu kanun uyarınca aldığı kararlara karşı ilgililerce yapılan itirazları inceleyip karara bağlar. Sözü edilen kararlar Çalışma Bakanlığının onayı ile kesinleşir.

Çalışma Bakanlığı, gerekli gördüğü hallerde itiraza uğramamış İl Tarım Çalişma Kurulu kararlarının da Merkez Tarım Çalışma Kurulunca incelenip karara bağlanmasını isteyebilir.

işçinin ve ailesinin kullanıp yararlanabileceği şeylerden bulunması gerekir.

İl Tarım Çalışma Kurulları, bir haftayı aşan sürelerle ücret ödenen işçilere, bir miktar avans verilmesi hususunda karar alabilir.

Aynı nitelikteki işlerde eşit verimle çalışan kadın ve erkek işçilere sadece cinsiyet ayrılığı sebebiyle farklı ücret verilemez. Toplu iş sözleşmelerine ve hizmet akitlerine, buna aykırı hüküm konulamaz. Hizmet akdinin sona ermesi veya bozulması halinde işçi ücretlerinin derhal tam olarak ödenmesi zorunludur" denilmektedir.

Tarım işçilerinin ücret sorunlarını düzenleyici yönde öngörülen bu tedbirlerin bir an önce Meclislerden geçerek pratikte uygulanmaya başlaması bir kısım meseleleri halletmiş olacaktır.

D — Tarımda Sosyal Sigortalar :

Genel anlamı ile sosyal meselelerden bahsedildiğinde ön plânda sanayî işçileri meselesi anlaşılmaktadır. Bundan sosyal politikanın 19. asırda sanayinin kalkınmasiyle beraber doğmuş ve gelişmiş bulunmasının büyük etkisi vardır. Bu etki altında tarım işçilerine ilişkin sosyal mevzuat bazı ülkelerde sanayide çalışan işçilerinkine kıyasla daha geç ve daha dar kapsamlı olarak ele alınmış, bazı ülkelerde ise tarım işçileri çalışma mevzuatının hükümleri dışında bırakılmıştır. Bu son gruba dahil olan ülkemizde de, İş Kanunu'nun kapsamı dışında bırakılan tarım işçileri, 17/7/1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun da haricinde bırakılmışlardır. Bununla beraber tarım sektörünün bazı yerlerinde asgari ücretlerin toplu sözleşmelerle tesbit edilmesi bu kaidenin bir istisnasını meydana getirir.

Tarım sektöründe çalışan iktisaden aktif nüfusun yuvarlak olarak yüzde 10 nun tarım işçisi olduğu Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığının yaptığı araştırmalarla da tesbit edilmiştir (36). Tarımda çalışan nüfusun yaş haddinin 6 olduğunu da dikkate alırsak ülkemizde 1 milyonun çok üstünde tarım işçisinin mevcut bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Ekonomimizin esasını meydana getiren ve temas edildiği üzere fazla miktarda işgücü istihdam edilen tarım iş kolunun İş Kanununun ve 506

(36) Tarım Bakanlığı Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı a.g.e. s. 27.

sayılı Kanunun kapsamı dışında bırakılması çeşitli nedenlere istinat ettirilmişse de, bu nedenler, esas itibariyle farklı ölçülerde de olsa, tarım işçilerine sanayideki işçilere parelel haklar tanıyan ülkelerin tarımında bugün için dahi mevcut bulunmaktadır.

Tarımda sosyal kanunların uygulanmasının gereksizliğini savunan genel görüşlerin yanısıra, memleketimizde uygulanmasının zorluğunu ileri süren fikirlerin gerekçeleri şu noktalarda özetlenebilir: Ülkemiz tabiî şartları itibariyle farklı bölgelere ve hatta havzalara ayrılmakta ve buralarda farklı ürünler yetiştirilmektedir. Buna parelel olarak her bölgede çalışma koşulları, iskân ve iâşe durumu, çalışma zamanları, ücret meseleleri farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar nedeni ile genel bir mevzuata gitmenin zorluğu ortadadır. Başka bir ülkenin bu konudaki mevzuatını bize aktarmak kolay değildir. Sanayi hayatındaki düzenli iş durumu tarımda hiçbir yerde mevcut değildir. Şu halde tarım kesiminde sosyal bir mevzuata gidilirken her bölgenin özelliklerinin detaylı olarak tetkik ve tesbit edilmesi zorunludur. Tarım faaliyetleri genellikle mevsimliktir. Bölgesine göre bazı mevsimlerde hiç çalışılmaz bazı mevsimlerde de uzun müddet çalışma zorunluğu vardır. Bu şekildeki bir mecburiyet çalışma ile ilgili tedbirlerin alınmasını güçleştirici özelliktedir. Memleketimizde tarım faaliyetleri dağınıktır. Büyük işletmeleri bir tarafa bırakırsak, bunların dışında tarım işçileri küçük gruplar halinde çalışmaktadırlar. Ülkemiz tarımında küçük aile işletmeleri hâkimdir. Bu işletmelerin işgücünü aile fertleri meydana getirmektedir. Aile fertlerinin ise çalışma koşullarının tesbitine ihtiyaç yoktur. Devamlı işçiler tarım işçilerinin yüzde 10 u kadar tahmin edilmektedir. Bu işçiler mahalli geleneklere göre yapılan sözlü anlaşmalara göre istihdam olunurlar. Tesbit edilen zaman periyotlarına göre ücretlerini alırlar. İşveren tarafından iaşe ve ibade edilirler. Hatta hastalanmaları halinde bakım ve tedavilerini işveren üzerine alır. Devamlı olmayan işçiler ise ihtiyaçları olan parayı kazanıncaya kadar çalışırlar. Bunlarla ilgili normların tesbit edilmesi çeşitli güçlükler doğurur. Aslında bunlar küçük arazi ve mal sahibidirler. Kendi arazilerinde işçi çalıştırdıkları dahi olur ki, böyle hallerde işveren durumuna geçerler.

Tarım alanında sosyal kanunların uygulanma zorluğunu ileri süren bu görüşlerin uzun zaman kendilerini kabul ettirmelerine hiç şüphesiz, tarım sektörünün ve bu sektördeki işçilerin kültür ve ekonomik bakımdan geri olmaları, gelenek ve itiyatların etkisinden kendilerini hâlen dahi kurtaramamış bulunmaları, haklarını arayacak örgütleri kuramayışları ve diğer sektörlerdeki işçilere kıyasla mücadele yeteneklerinin

noksanlığı sebep olmuştur. Tarım sektörünün bugüne kadar sosyal kanunların dışında tutulabilmesinin asıl nedenlerini bu faktörlerde aramak icabeder.

Esasen tarımda çalışanların hayat seviyeleri, gerek kazandıkları para gerek konut ve gerekse gıda bakımından diğer sektörlerde istihdam edilenlerden çok daha düşük durumdadır. Buna rağmen, daha önce de belirtildiği gibi çalışma süreleri daha uzun ve çalışma şartları daha ağırdır. Bütün bunlar bize göstermektedir ki, tarım işçileri diğer sektörlerdeki işçilere kıyasla daha mağdur ve bu nedenle de kendilerini koruyucu ve kendilerine haklar tanıyıcı sosyal kanunlara daha fazla muhtaçtırlar.

Burada üzerinde dikkat ve önemli durulacak nokta, sosyal kanunlara muhtaç olan bu büyük işçi kütlesinin Sosyal Sigortalar Kurumunun XXV. Genel Kurul toplantısında ifade edildiği üzere (37) kurumun finansman olanaklarına büyük çapta katkısı olacak bir kaynak olarak öngörülmesidir.

Tarım işçilerinin Sosyal Sigortalar kapsamına alınması, Sosyal Sigorta sisteminin her iki amacından da faydalandırılması tahtında uygun olur. Bu amaçlardan birincisi, işçiyi mesleki çalışmasını devam ettirmekten yoksun kılacak her türlü riske karşı korumaktır (38). İkincisi, çalışanın emeği karşılığı olan gelirinin korunmasıdır. Yani hastalık ve iş kazası gibi hallerde işçinin kaybettiği gelirin telâfi edilmesidir. Ancak bunların tamamından devamlı surette faydalanma halinde tarım işçilerinin esasen düşük olan kazançlarından kesilecek primler yerini bulmuş ve Anayasamızın ön gördüğü ve 48. maddede ifadesini bulan "herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olması" ilkesi gerçekleşmiş olur.

E — Tarım İşçilerinin Beslenme, Sağlık ve Eğitim Durumu :

İnsanların faaliyet sahası ne türlü olursa olsun, çalışma gücü ve yeteneği üzerinde ferdin beslenmesinin önemli derecede etken olduğu bilinen gerçeklerdendir. Ferdin yaptığı her çeşit çalışma ilâve bir enerji harcamayı icapettirir. Yüksek verimli doğal bir makina olan insan vü-

(37) S. S. K. XXV. Genel Kurulu 1970, Sosyal Sigortalar Kurumu Bülteni, Ankara, 23/6/1970, Sayı 3 - 5 - 8.

(38) Bu, işçinin çalışma potansiyeli ile ilgilidir. Kazaya, hastalığa, işsizliğe, ihtiyarlığa karşı korunması gibi.

cudunun bu yüksek verimi devam ettirebilmesi, çalışan insanın bünyesi için gerekli olan yapım-onarım maddeleri ve yakıtları beslenme yolu ile temin etmesi veya bunları ona sağlayacak olanakların hazırlanması le mümkündür.

Yetersiz ve düzensiz beslenmenin arazlarına sanayi işçilerinde bugün pek tesadüf edilmemektedir. Tarımda çalışan işçilerde bunların ekonomik durumlarına, beslenme alışkanlıklarına ve zamanında yeterince beslenip beslenmemesine göre yetersiz ve dengesiz beslenmenin çeşitli belirtileri görülmektedir. Tarım işçileri, işin derecesi bakımından, günlük enerji sarfiyatı 4400 kalori olan ağır işler grubuna girmektir.

Daimi tarım işçileri genel olarak ülkemizde çalıştığı işletmenin ailesinden sayıldığından onlarla aynı sofrada yer içer. İhtiyacı olan parayı temin ve tasarruf amacı ile çalışan geçici tarım işçileri ise esasen az olan kazançlarından beslenmeleri için gerekli parayı ayıracak durumda değildirler. Memleketimizde bazı bölgelerde geçici tarım işçilerine de yemek verilmesi adettir. İşveren tarafından geçici işçilere yemek verilmesi iyi bir şeydir. Bazı hallerde bu kimselerin kendi yiyeceklerini bizzat temin etmeleri çoğunlukla zor veya hiç mümkün olmamaktadır. Bu nedenle yerine göre geçici tarım işçisine de yemek verilmesi zorunlu olmaktadır. Fakat bunda da, işçi hernekadar yeterli kalorisini alıyorsada, dengesiz beslenme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Çukurova bölgesinde pamuk işçisine çapada verilen yemekler tek taraflı beslenmeye karakteristik bir örnek teşkil eder durumdadır. Çünkü bu yemekler genel olarak ekmek, zeytin, bitkisel yağda pişirilmiş yarma pilâvı, ayran ve bulgur çorbasından ibarettir. Et, sebze ve meyve hemen hemen hiç verilmez. Bütün gün boyunca sıcak altında çalışan tarım işçisinin çeşitsiz ve tek taraflı olan bu yemeklerle dengeli beslenmesi imkânsızdır.

İşçinin işini zamanında tam olarak yapabilmesi, o işin icap ettirdiği enerjiyi yiyecekleri ile temin etmesine bağlıdır. Yetersiz kalori iş verimini olumsuz yönde etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Buna örnek olarak II. Dünya Savaşı sırasında yapılan ilginç bir araştırma gösterilebilir. Bir işçi 2800 kalorilik bir beslenme ile günde 7 ton kömür üretirken, beslenmeye yapılan 400 kalorilik bir ilâve üretimin 9 tona, 800 kalorilik bir ilâve ise 10 tona çıkmasını sağlamıştır (39).

Yeterli ve dengeli bir şekilde beslenmeyen fertlerin, çalışma güçlerinin ve iş kapasitelerinin azaldığı, iş hastalıklarına karşı dirençlerini

(39) Orhan Köksal, Dengeli ve Yeterli Beslenme ile Çalışanların Kişisel Prodüktivitelerinin Arttırılması, M. P. M. Konferansları 1968 - 1969, Ankara 1968, s. 65.

kaybettikleri, işe devamsızlıklarının arttığı, iş kazalarına daha çok maruz kaldıkları, uyuşuk, mahareti azalmış ve ferdi yetenekten yoksun bir durum gösterdikleri çeşitli incelemelerle ispat edilmiş olmasına rağmen, Çalışma Bakanlığınca hazırlanan "Tarım İş Kanunu" tasarısında, bu soruna yer verilmemesi dikkati çekmektedir. Tasarının Meclislere sevkinden önce bu yönden tamamlanması, kalkınmanın esas unsuru olan insan gücünün tarım sektöründeki veriminin artmasına olumlu yönde etki edecektir. Beslenmenin yanısıra çalışanın sağlık durumunun iş prodüktivitesine olan etkisi çok açık olup, burada tekrarına lüzum yoktur. Ülkemizde, özellikle köylerimizde sağlık şartları çok ilkeldir. Bu ilkellik içinde tarım işçilerinin, bilhassa geçici işçilerin, sağlık durumları üzerinde önemle durulması gereken bir memleket sorunudur. En basit tabiî ihtiyaçları karşılayacak sıhhi tesislerden dahi yoksun bulunan tarım işçileri barınacak yerlerin yetersiz bulunması nedeniyle çalıştıkları tarlaların kenarında yatıp kalkmaktadırlar. Çoğu zaman bir konuttan yoksundurlar, olanlar da sıhhi değildir.

Tarımda teknolojik gelişmelerin uygulanması, zehirli madde ve ilâçların kullanılması iş kazalarını artırmış ve yeni birçok mesleki hastalıkların meydana gelmesine sebep olmuştur. Özellikle tarım mücadelesinde görev alan işçiler zehirli maddelerle çalıştıklarından tehlikeli hastalıklarla karşı karşıya gelmektedirler. Bu itibarla her işveren işyerinde işçilerinin sağlığını ve iş güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmaya ve bu hususdaki şartları gereği gibi yerine getirmeye, araçları bulundurmaya zorunlu tutulmalıdır. İş yerlerinde ve işçilere ait barınaklarda bulunması lâzım gelen sağlık şartlarının ve iş yerlerinde kullanılan alet, edevat, makinalar ve ham maddelerin sebep olabileceği zarar ve hastalıklara engel olacak tedbir ve araçlar iş yerinde iş kazalarını önlemek üzere bulundurulmalıdır. Tarım işyerlerinde lüzumlu olan araçların ve genel olarak işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili tedbirlerin neler olduğu tesbit edilerek en kısa zamanda işveren tarafından bunların yerine getirilmesine ve ilgili kuruluşlarca da kontrolüne geçilmelidir.

İlgili bakanlıklar ve kuruluşlarca sağlık ve güvenlikleri bakımından çocukların ve kadınların çalışamıyacakları ağır ve tehlikeli işler tesbit edilmeli, kadınların çalıştırılmasının yasak olduğu haller bir hükme bağlanmalıdır.

Fertlere doğadan ve çevreden geçen özellikleri geliştiren ve onları ülkenin gelişmesine mümkün olan en büyük katkıyı yapabilecek bilgi, yetenek ve iş başarma gücü bakımından donatan eğitimdir.

Kalkınma plânlarımızda eğitim, arzulanan yaşama düzeyine yükselme çabalarının, yani kalkınmamızın en etken vasıtası olarak öngörülmüş, tüm toplumun eğitim seviyesinin yükselmesine ve ülkemizin ihtiyaç ve şartlarına uygun özellik ve sayıda insan yetiştirilmesine öncelik tanınmıştır. Bu iki husus dahi eğitimin her koluna el atılmasının gerektiği memleketimizde, eğitimin ne derece yetersiz olduğu burada açıklanmaya fazla ihtiyaç göstermeyen bir gerçektir. Bu yetersizlik büyük kentlerden küçüklerine doğru gittikçe artmaktadır. Memleketimizde köylerde yaşamakta olan nüfus bugünkü şartlar altında büyük bir çoğunlukla yalnız ilköğretim hizmetlerinden yaralanabilme durumundadır. Ayrıca köylere götürülebilen ilköğretim imkânı bütün köy nüfusumuzu kapsayacak seviyeye ulaştırılamamıştır. Durumun böyle oluşu, köylü nüfusun ilköğretimden yararlanamadan okuma çağını aşmalarına sebep olmakta, böylece köylerde ilköğretimden yararlanamayan büyük yığınaklar meydana gelmektedir.

Köylerimizdeki okur yazar miktarı okuma - yazma çağındaki toplam köylü nüfusunun 1/3 den daha azdır (40). Bu şartlar altındaki köyden yetişen tarım işçilerinin eğitim durumu da köylü nüfusun durumundan farklı değildir. Okuma çağını aşmış tarım işçisinin temel ve mesleki eğitimini gerçekleştirme zorunluğu, yetişkinler eğitimi sorununun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu konuda başarıya ulaşmanın başlıca çaresini, uygun zamanlarda bölgenin ihtiyaçlarına göre, tarım işçisini yetiştirecek temel eğitim ve meslek kurslarının açılmasında görmekteyiz.

Sırası gelmişken burada temas edilmesi gereken bir nokta da, gezici köy kurslarıdır. Bu kursların yurt ölçüsünde dağılımı yapılırken öncelik taşıyan ihtiyaç bölgelerinin dikkate alınmayışı, çalışma programlarının faaliyete geçtiklerinden buyana , sosyal, ekonomik ve teknik gelişmelerin ışığında, günün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte geliştirilmeyişi, öğretimin bölgesel ihtiyaçlara da cevap verecek esnekliğe sahip olmayışı gibi nedenlerle yetişkin köylülerce pek benimsenmediğidir.

Özellikle geçici tarım işçilerinin yaşama düzeylerini yükseltme çabalarına yardımcı olmak üzere, iş mevsimlerinin dışında ilâve gelir kaynakları sağlamak amacıyla, köy el sanatlarını öğretmek de tarım işçileri eğitiminin düzenlenmesinde dikkate alınmalıdır.

Halen, memleketimizde köye hizmet götüren personelin bir eğitimci gibi çalışmamaları yanında, yetişkinler eğitimiyle ilgili müşterek hedef, metodolojinin saptanamamış oluşu ve hizmet gören üniteler oranında

(40) Necati Mutlu, a.g.e. s. 82.

koordinasyonun olmayışı, yetişkinler eğitiminde kalkınmanın önemli bir vasıtası olarak faydalanmayı engellemektedir.

V — TARIM İŞÇİLERİNİN ÖRGÜTLENMESİ :

Örgütlenmenin işgücünün verimini arttırdığı ve netice itibariyle kalkınmayı hızlandırdığı, ekonomileri gelişmiş ülkelerce kabul edilmiştir. Sendikalar ve sendikaların işçiler adına yürüttükleri toplu iş sözleşmeleri, işçi - işveren ilişkilerinin düzenlenmesini ve hakların korunmasını sağlar.

Memleketimizde tarım işçilerinin örgütlenmesi yetersiz ve dar kapsamlıdır. Özellikle geçici işçilerin hiçbir örgütlenmesi yoktur. Bu nedenle bu kimselere iş bulmada, köylerinden iş yerine getirilmelerinde ve işverenle her türlü sosyal ve ekonomik ilişkilerinin düzenlenmesinde daha önce adı geçen ve isimleri bölgeden bölgeye değişmekle beraber fonksiyonları aynı olan aracılar önemli rol oynamaktadırlar.

İşçilerin elverişli oldukları işlere yerleştirilmelerine ve muhtelif işler için elverişli işçiler bulunmasına tavassut hususlarının tanzimini bir amme hizmeti olarak yürütmekle görevli İş ve İşçi Bulma Kurumunun bu konudaki rolü çok tali derecede kalmaktadır.

Genel olarak ülkemizde tarım işçilerinin örgütlenmesi diğer ülkelerdekinden ve memleketimizde de, sanayi işçilerinin örgütlenmesinden bir hayli geridir. Son birkaç seneye kadar bunların sendikal faaliyetleri hemen hemen yok denecek kadar azdı. 274 sayılı sendikalar kanununun yürürlüğe girmesiyle sendikaların kurulduğu ve tarım işçilerinin yoğun bir gayret göstererek örgütlenmeye başladığı görülmektedir. Sendikalardan büyük bir kısmı kuruluşlarını tamamlayarak 275 sayılı kanun gereğince toplu iş sözleşmelerini ilgili bakanlık ve Genel Müdürlüklerle imzalamışlardır. Toplu iş sözleşmeleri mahalli gelenekleri en iyi tesbit eden vesikalardır. Bunların sayılarının artması, tarımda çalışma hukukunun esasını teşkil edecek prensiplerin meydana çıkmasını sağlar. Bu nedenle, sayılarının artması, meseleleri çözümleyecek yolların bulunmasını kolaylaştırır. Fakat örgütlenmenin sağladığı sosyal haklardan bugün için sadece kamu kesimindeki daimi tarım işçileri faydalanmaktadırlar. Bu itibarla devlet sektöründe çalışan tarım işçilerinin durumu incelenirken fazla olmamakla beraber, belirli olumlu sonuçlar elde edildiği görülmesine rağmen, özel sektörde çalışan tarım işçilerinin durumu çok kötü ve karışık olarak gözükmektedir. Bu durumun belli başlı nedenleri: Tabiat şartları, coğrafi durum, gelenekler, işçilerin ve işverenlerin genel kültür seviyeleri, işçinin civardan temin edilebilmesi veya başka bölgelerden getirilmesi, bazı böl-

gelerde işçi sayısının fazla olması veya ülkemizdeki yaygın gizli işsizlik nedeni ile işçilerin tesbit edilen asgari ücretin altında çalışmayı kabul etmeleri ve işverenin bunu fırsat bilerek işçileri istismar etmesi veya tersi, çok sayıda işçi çalıştıran bölgelerde işçi işveren ilişkilerinin çoğu istisnarcı aracılar tarafından düzenlenmesi, işçilerin geleceklerini garanti altına alan bir sosyal sigorta kanununun bulunmamasıdır. Kamu sektörü dışındaki tarım işçilerinin bu karışık ve kötü durumu, bunlarla ilgili düzenleyici ve koruyucu hükümlerin biran önce getirilmesini gerektirmektedir. Yalnız şunu da unutmamalıdır ki, düzenleyici hükümlerin faydalı olabilmesi, işçilerle işverenlerin meseleleri kavrayacak olumlu bir anlayışla karşılamalarına ve müzakereler esnasında gösterecekleri tutuma bağlı kalmaktadır. İşçi ile ilgili sosyal ve ekonomik hakların korunması, işverenlerin de menfaati icabı olduğunun bilinmesi, meselelerin çözümünü kolaylaştırır. Ekonomileri ileri gitmiş ülkelerde bu hususa önem verilmesi, işçilere kanunlarla ilgili haklardan, her iş yerinin kendi yapısına göre iç yönetmeliklerle uyguladığı haklardan ve bazı işyerlerinde gelenek olan haklardan kolaylıkla faydalanma olanağını sağlamıştır. Ülkemizde bu tarz haklardan faydalanma örgütlenmede ileri gitmiş sanayi işçilerinde görülmektedir. Büyük bir yekûn tutan tarım işçilerinin sosyal ve ekonomik haklarını düzenleyici faydalı yeni kanunlar çıksa bile, şayet örgütler fikir, üye adedi ve mali olanaklar bakımından kuvvetli bulunmazsa, sağlanacak fayda arzu edilen seviyede olamaz.

VI — SONUÇ :

Ülkemizde aktif nüfusun yüzde 67,6 sı tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu nisbet mutlak rakkam olarak yuvarlak hesap 10 milyon insan işgücünü ifade eder. Bunun da yüzde 10 u tarım işçisi olarak kabul edildiğine ve tarımda çalışma yaşının daha ilkokul çağında başladığına göre, 1 milyondan fazla tarım işçisinin mevcut bulunduğu sonucuna varılabilir.

Tarım kesiminde, tarım işçisi olarak faaliyet gösterenlerin önemli kısmını, ekonomik varlıklarını esas itibariyle kendi mülk arazilerinden sağladıkları gelirlerle idame ettiren, fakat bu gelirin yetersiz olması nedeniyle, ek gelir temin etmek zorunluğunda olan kimseler meydana getirmektedir. Bu nedenle, tarım işçileri, sorunları ve örgütlenmesi sadece miktarının 1 milyondan fazla olduğunu söylediğimiz tarım işçisi durumunda olan kimseleri değil, tüm çiftçi nüfusu ilgilendirmektedir. Zira köylü nüfusumuzun çoğunluluğunu meydana getiren çiftçi nüfusun yaşama şartları normal düzeye getirilemediği müddetçe, tarım işçilerinin sorunlarının kısa vadede çözümlenmesine imkân yoktur. Tarım işçilerinin

hayat düzeylerini yükseltebilmek için, öncelikle çiftçilerin hayat düzeylerini yükseltecek olanakların temini gerekmektedir.

Gelir arttırıcı olanakların esasını tarım sektöründe kullanılan üretim kaynaklarından tam faydalanma teşkil eder. Diğer bir ifade ile, tarımsal işletmelerde en yüksek devamlı gelir, üretim faktörleri arasındaki kombinasyon optimum olduğu zaman elde edilebilir. Üretim faktörlerinin yerine göre birbirlerini ikame edebilmesi mümkünse de, azalan verim kanununun bunun devamlılığını engelliyeceğinin bilinmesi karşısında, yurdumuzda insangücü, toprak ve sermaye faktörleri arasındaki karşılaştırma, tarım işgücünün fazlalığını ortaya koymaktadır. Bu durum, tarım sektöründe genel olarak gizli işsizlik şeklinde ifade edilen az çalışma sorununu yaratır. Üretimin ana faktörlerinden olan tarım işgücünün, memleketimizde toprak ve sermaye faktörlerine nazaran fazla oluşu, küçük işletmelerin gelir yetersizliği nedeniyle sahipleri tarafından terk edilmesi, ortakçı ve kiracıların kısmen de olsa tarım iş alanlarından çıkarılması, çalışma yaşına gelen köylü nüfusunun istihdam edilememesi, makina işgücünün tarıma girmesi ile insan işgücünün açıkta kalması, karşımıza bir taraftan ülkemizin en önemli sorunu olarak nitelendirebileceğimiz işsizlik sorununu, diğer taraftan da tarım işçilerinin meselelerini çıkarmaktadır.

Tarım işletmelerinin küçülmesi ve hatta küçük işletmelerin toplam işletmeler içindeki mutlak sayılarının artması, işletme gelirinin düşmesine sebep olmakta ve böyle işletmeler, değil pazar için üretimde bulunmak ve tarımsal üretimi arttırmak amacıyla sermaye tasarrufunda bulunabilmek, kendi kendilerine bile yetmez hale gelmektedirler. Bu durumda işletme sahipleri ya şehirlere göç etmekte veya tarım işçiliğine doğru itilmektedir.

Tarım sektöründeki sınırlı çalışabilme şartları, büyük bir işgücünün kaybolması yanında, önemli bir kütlenin üretime katkıda bulunamamasından başka, tüketici olarak, kalkınma gayretlerine olumsuz yönde etki etmesine, diğer bir deyimle ekonomimize yük olmalarına sebep olmaktadır.

Tarım ekonomimizin temel taşlarını meydana getiren tarım işletmelerimizin gelişmemiş olduğu ve genellikle iptidaî işletmecilik şartlarında çalıştığı bilinen bir hakikattir. Sosyal gelişmeler ise ekonomik gelişmelere bağlı bulunmaktadır. Ancak bu suretle sosyal gelişmeler sağlam bir temele istinat ettirilebilir. Millî ekonomimizin temel unsurunu meydana getiren ve fazla miktarda işgücünü bünyesinde barındıran tarım sektörün-

de, tarım işçisinin işverenle olan ilişkilerinin düzenlenmesinde fayda hatta zorunluk vardır.

Tarım sektöründeki işçilerin iktisadi ve sosyal yönden uzun zamandır içinde bulunduğu güçlükler bu sektörün sorunlarına biran evvel el atılmasını gerektirmektedir.

Tarım işçilerini tanımlayan, sınıflandıran, çalışmalarını düzenleyen, tarımda asgari ücretleri tesbit eden ve uygulanmasını garanti altına alan, işverenin sorumluluklarını, tarım iş sözleşmelerinin özelliklerini, iş zamanına ve yerine göre çalışmaların başlayış ve bitiş sürelerini tesbit eden, ücretlerin süratle ödenmesini öngören, işçilerin hertürlü sosyal haklardan faydalanmasını sağlayan ve tarımda elçilik müessesini kaldıran mevzuatın kanunla garanti altına alınması özlenen bir durumdur. Sorunların halli için sadece mevzuat da yeterli değildir. Mevzuatla birlikte onun tatbikini kontrol ve takip edecek yeterli ve tesirli bir organizasyonun kurulması da şartdır. Tarım işletmelerinin küçüklüğü ve dağınıklığı karşısında yeterli bir organizasyonun kurulması ve işletilmesi diğer sektörlere nazaran hakikatten güçtür.

Tarım sektörünün sanayiye nazaran geri kalmışlığı, tarım işçilerinin toplu halde bulunamamalarının bir neticesi olarak ortaya çıkan örgütlenme güçlüğü ve mücadele yetersizliği, uzun zaman tarımın iş kanunlarının kapsamına alınmasının gereksizliği ve güçlüğü fikirlerinin hakim olmasına sebep olmuştur. Fakat insan, işçinin tanımı içinde bulunduğu müddetçe, işçi olmanın gereklerini hangi iktisadî faaliyet kolunda yerine getirirse getirsin, bulunduğu sektördeki yetersizlikler onun diğer sektörlerdeki işçilerin yararlandığı sosyal ve ekonomik haklardan mahrum edilmesine sebep teşkil etmez.

Tarım işçilerinin insanlık haysiyetine yaraşır asgari yaşama düzeyine kavuşturulması süresinin kısaltılması, tarım sektöründe alınacak ekonomik ve teknik tedbirlerin yanısıra, onların haklarını koruyucu ve düzenleyici kanunların biran evvel çıkarılması ile mümkündür.

VII — ÖZET :

Bir ülkenin bütün iktisadi faaliyet kollarındaki gelir artışı, hayat standardıyla sosyal düzenin seviyesini yükselten başlıca amildir. Tarım sektöründe bu gelir artışının daha az olması sebebi ile hayat standardı düzeyinin yükselmesi de yavaş olmaktadır.

Milli gelirin istihdamla bağlantılı ve refahın istihdam artışı ile orantılı bulunması, tarım işçileri ile ilgili sorunların ve tarımda gizli işsizlik probleminin önemini ve bunun bir an önce çözülmesi zorunluğunu artırmaktadır. Toplum ve ona bağlı olarak ekonomi devamlı bir dinamizim içinde bulunmakta olup, çeşitli iktisadi faaliyet kollarının bu dinamizmin hızına farklı derecelerde intibak etmeleri nedeniyle bir takım sosyal-ekonomik sorunlar meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin son iki yüzyıl içinde bu derece ilerleme kaydetmesinin nedeni, en küçük iktisadi faaliyet ünitelerinde dahi üretim faktörleri arasındaki kombinasyonu, teknik gelişmelerden azami verimliliği sağlayacak şekilde kurmuş ve ihtiyaç duyulan iş gücünün plânlanması için sarfedilen gayret ve hesapları, yatırımları finanse edecek para hesabından daha önemli tutmuş olmalarıdır.

Memleketimiz ekonomisini olumsuz yönde etkileyen önemli amillerden birisi, fert başına millî gelirin en düşük bulunduğu tarım sektöründe nüfus miktarının istihdam kapasitesinin üstünde devamlı artmasıdır. Tabiî kaynakların ölçüsüz bir şekilde sömürülmesi de büyük ölçüde bu nedene dayanır. Yetersiz gelir nedeni ile ekonomik varlığını idame ettiremeyen küçük tarım işletmelerinin ortadan kalkması (*), ortakçı ve kiracıların kısmen de olsa iş alanından çıkartılması, tarıma makina iş gücünün girmesi ile insan iş gücünün açıkta kalması, çalışma çağına gelen köylü nüfusun istihdam edilememesi ve işletmelerde kendi işinde çalışır görünüpde, kendi iş güçlerini tam olarak kendi tarım işletmelerinde değerlendiremeyenlerin büyük yekûn tutması, tarımda tam istihdam için bekleyen büyük bir işçi kütlesinin doğmasına sebep olmuştur. Bu işçi kütlesinin bir kısmı tarım sektörü içinde ötedenberi iş bulmuş, daimi

(*) Bu küçük işletmeler istatistiklerde mevcut görünürler, fakat üretimleri ya yoktur veya hiç denecek kadar azdır, sahiplerince terkedilmişlerdir.

olarak çalışmakta, bir kısmı zaman zaman çalışmakta, büyük bir kısmında gizli işsiz olarak âtıl işgücü şeklinde yine tarım bünyesinde bulunmaktadır. Bu itibarla tarım işçileri ve sorunları, sadece tarımda iktisaden faal nüfusun yüzde 10 nu oranında kabul edilen tarım işçilerini değil, çalışmaya hazır daha büyük bir işgücü kütlesini kapsamaktadır.

1969 yılına ait verilere nazaran 15 ve daha yukardaki yaşlarda iktisaden aktif olan toplam 13.814 milyon kişinin, 9.333 milyonu yani yüzde 67,6 sı tarım sektöründedir. Tarım kesiminde çalışmanın daha 6-8 yaşlarda başladığını düşünürsek, tarım işçisi durumunda olanların sayısının bir milyonun çok üstünde olduğunu söyliyebiliriz.

Çalışan insanların daha fazla gelire ve daha iyi yaşama olanağına erişebilmeleri, onların tam kapasiteleri ile ekonomik faaliyete katılıp katılmamasına bağlıdır. Bu prensip tarım sektörü için de geçerlidir. Tarımımızda mevsimlere hatta aylara göre azalıp çoğalan gizli işsizlik kış aylarında azami haddine ulaşmaktadır. Hesaplamalarımıza nazaran 500 dekar büyüklüğe kadar olan tarım işletmelerimizde faydalanılmayan aile işgücünün faydalanılabilir işgücüne oranı yüzde 65.07 dir (Tablo: 1). İstihdam edilemeyenler ekonomik kalkınmamıza katılmadıkları gibi birçok çeşitli sosyo-ekonomik sorunlar da yaratmaktadırlar.

Kalkınma plânlarımızın ana hedeflerinden biri de gizli işsizliği azaltarak istihdamı artırmak ve dolayısı ile millî gelirin yükselmesini sağlamaktır. Memleketimiz tarımının dolayısı ile tüm ekonomimizin kalkınmasında etkili bir hamlede bulunabilmek, ancak tarımda gerek ücret karşılığı çalışan işçinin gerekse çalışmasının karşılığını tam alamayan iş gücünün veya tarımdaki işgücü fazlasının tüm olarak ele alınması ve produktif olmalarını sağlayıcı tedbirlerin her grubun özelliğine göre tümüne uygulanması ile mümkündür.

Tarım işçilerini kendi arazileri olan fakat bazı zamanlarda diğer işletmelerde de çalışanlarla, arazileri bulunmayan ve kendi iş güçleri dışında hiçbir gelir kaynağı olmayan tarım işçileri olarak iki sınıfa ayırmak mümkün olduğu gibi, bunları başka türlü sınıflandırmalara da tabi tutmak mümkündür.

Tarım işçileri emeklerini arz ediş müddetlerine göre daimi, mevsimlik ve gündelikci işçiler olarak sınıflandırılabilirler. Daimi tarım işçileri yerleşmiş devamlı tarım işçileri ve klâsik işçi manâsında devamlı tarım işçileri olarak ikiye ayrılabilir. Birinci grup tarım işçilerinin diğerlerinden farkı uzun yıllar boyunca aynı topraklar üzerinde çiftçiliği meslek

olarak kabul edip nesilden nesile devralarak çalışmakta oluşlarıdır. İşlerinin devamlılığı garantiye alınmamış olan klâsik işçi anlamındaki işçiler devlete ait büyük ziraat işletmelerinde çalışmaktadırlar. Daimi tarım işçileri, bütün tarım işçilerinin yüzde 10 unu teşkil etmektedirler. Bu işçilerin iş sözleşmeleri genel olarak en az bir yıl olup ücretleri de bir yıl üzerinden hesap edilir. Orta ve büyük tarım işletmelerinde çalışan ekseriya usta tarım işçileri arasından seçilen, ekonomik varlıklarının devamını temin için gece ve gündüz çalışan bu işçilerin sözlü sözleşmeleri dışında yazılı sözleşmesi yoktur. Bunların çalışma usulleri ve şartları kanunlarla düzenlenip belirtilmemiştir.

Üretimde bulundukları arazinin sahibi olan bir kısım çiftçiler tarımsal işletmelerinin ekonomik yapısı, arazi mülkiyet sistemi ve sermayelerinin yetersizliği gibi nedenlerle geçici olarak diğer işletmelerde çalışırlar ki bunlar geçici emek arzını meydana getirirler. İhtiyaçları olan parayı temin edince kendi işletmelerine geri dönerler. Mevsimlik tarım işçileri ve gündelikçi tarım işçileri geçici emek arzında bulunan geçici işçilerdir.

Mevsimlik tarım işçileri grubuna dahil işçilerin büyük bir kısmını, küçük bir araziye sahip olan fakat geçimi için lüzumlu ek geliri mevsim farklarından faydalanarak geçici tarım işçisi olarak çalışan çiftçiler meydana getirir. Çukurova ve Ege Bölgelerinde çok rastlanan bu işçiler iş sona erince kendi işletmelerine dönmektedirler. Bunlar çeşitli isimlerle anılırlar. Örgütlenmeden yoksun bu işçilerle işveren arasındaki bağlantıyı çavuş denen aracılar temin eder. Bu iş yerlerinde bir de iş verenin elçisi bulunur. İşçinin elçi ile irtibatını çavuş, işveren ile ilişkisinide elçi kurar. Bütün aile olarak çalışan bu işçi gruplarınında çalışma ve yaşama şartları daimi tarım işçilerinden daha güçtür.

Gündelikçi tarım işçileri ilkbahar ve yaz aylarında iş azamilerinde bir kaç gün çalıştırılan işçilerdir. Belirli bir çalışma saatleri yoktur. Tarım işletmelerimizin ekseriyetinin büyük olmaması nedeniyle ne işletme sahiplerinden çoğunun devamlı işçi çalıştırmasına, ne de az çok arazi sahibi olan işçilerin başka işletmelerde daimi işçi olarak bulunmalarına imkân vardır.

Tarım işçilerinin tâbi oldukları şartların düzenlenmesi ile ilgili tedbirler işgücünün verimine ve ücretlere olumlu yönde etki edecek, düzenlenen ücretlerle birlikte çok daha iyi olanaklara doğru yeni gelişmelerin belirmesi sağlanacaktır. İşgücü arzında miktar bakımından hiç bir değişme olmadan, insan gücü ihtiyaçları iyi ve yeterli bir şekilde tatmin edilir, sorunları çözülürse, emek arzı diğer bir ifade ile belirli miktardaki işgücünün verimliliği artmış olacaktır. Bu sorunların çözümlen-

mesi için, tam kapasite ile çalışmak ve diğer tedbirlerle birlikte verimliliğe etkide bulunmak suretiyle tarımsal üretimin ve dolayısiyle millî gelirin arttırılmasını temin etmek lâzımdır.

İleri gitmiş toplumlarda dahi tarım işçilerinin sorunlarına eğilme, endüstri işçilerininkinden sonra olmasına rağmen, tarım işçileri sorunlarının büyük çoğunluğu bugün çözümlenmiş bulunmaktadır.

Türkiye'de henüz tarım işçilerinin iş sürelerini düzenleyen resmî bir mevzuat mevcut değildir. Bu süreler, bölgeden bölgeye mahalli gelenek lere göre farklılıklar gösterir. 3008 sayılı İş Kanunu kapsamına giren işlerde, iş müddetleri bir düzene sokulduğu halde, bu kanunda, tarım sektörü kapsam dışı bırakılmıştır.

Diğer ülkelerde tarım işçileri için özel mevzuat olmasına rağmen, yurdumuzda tarım sektöründeki iş süresinin, sanayii ve ticaret sektörlerindeki gibi bir düzen altına alınmasının mümkün olmadığı savunulmaktadır. Belirli bir işgünü kabul edildikten sonra bölgenin ve üretimin özelliklerinden dolayı günlük veya haftalık çalışma süresinin dışında fazla çalışma yapılması gereği, ayrıca düzenlenecek bir konudur. Fazla çalışma sorunu sanayide vardır. Ücreti verildikten sonra tarımda da tatbiki mümkündür. Tarım alanında azami iş süresinin tayininde sanayi ve ticaret sektörünün aksine hareket etmek durumu vardır. Tarım sektöründe bu süre günlük veya haftalık olarak değil yıllık olarak tayin edilmeli ve bir yıllık azami iş süresinin mevsimlerin aylarına ve gününe dağılışı gösterilmelidir.

Tarım işçilerinin iş sürelerinin bir düzene sokulması, sınırlandırılması, yıllık ücretli izin ve diğer izinleri düzenleyen maddelerin kanun içinde yer alması gereklidir.

Ücret işçilerin hayat standardını gösteren bir ölçü olması hasabiyle, üzerinde önemle durulan bir konudur.

Tarım işçilerinde de arz ve talebe göre teşekkül eden ücretin seviyesi endüstri işçilerininkinden çok düşüktür. Tarım sektöründe tarım işçisini işverene karşı koruyan ve münasebetlerini düzenleyen hükümlerin yanında Anayasamızın da ücretde adalet sağlanmasını öngördüğü veçhile tarım sektöründe, işçilerin ücretlerinin düzene bağlanması gerekmektedir.

Ücretler ister verime, ister ihtiyaca göre tesbit edilsin, insanın haysiyetli bir şekilde yaşamasını sağlayan bir gelir kaynağı olmalı ve işçinin emeği karşısında elde ettiği kazancın onun ihtiyaçlarını karşılayacak miktardan az olması önlenmelidir. Bunu temin etmek içinde asgari ücretlerin tesbit edilmesi zorunluğu vardır. Bu tesbit, devletin çıkaracağı ka-

nunlarla veya mahalli komisyonlarda toplu sözleşmelerle yapılabilir. Çalışma Bakanlığınca hazırlanarak henüz kanunlaşmayan Tarım İş Kanunu tasarısı da bu konuya yer vermiştir. Memleketimizde tarım sektöründe asgari ücret tesbiti 3008 sayılı İş Kanunun 32. maddesi uyarınca ilk defa 1951 yılında Adana, Hatay ve İçel illerinde yapılmıştır. Ancak, Devlet kuruluşlarında çalışan tarım işçilerinin asgari ücretleri garanti altına alınabilmiştir. Tarım İş Kanununda asgari ücret tesbitinden başka, ücretlerin ödenmesi ile ilgili düzenleyici hükümler getiren maddeler de vardır. Halen nakdi ücretler anlaşmaya ve geleneklere göre ödenmektedir. Bundan başka aynî ve karışık ödeme şekilleri vardır.

Tarım işçilerine ilişkin sosyal mevzuat bazı ülkelerde sanayi işçilerine kıyasla daha geç ele alınmış bazı ülkelerde meselâ memleketimizde olduğu gibi tarım işçileri çalışma mevzuatının hükümleri dışında bırakılmıştır.

Hayat seviyeleri itibariyle diğer sektörlerde istihdam edilenlerden çok daha düşük durumda bulunan tarım işçilerinin Sosyal Sigortalar kapsamına alınması, Sosyal Sigortalar sisteminin her iki amacından da faydalandırılması tahtında uygun olacaktır. Bu amaçlardan birincisi işçiyi mesleki çalışmasını devam ettirmekten yoksun kılacak her türlü riske karşı korumak, diğeri ise çalışanın emeği karşılığı olan gelirin korunmasını temin etmektir.

Ayrıca diğer önemli bir sorunda işçinin beslenmesi konusudur. İşçinin işini zamanında tam olarak yapabilmesi için işin icap ettirdiği enerjiyi yiyecekleri ile temin etmesine bağlıdır. Yeterli ve dengeli bir şekilde beslenemeyen fertlerin çalışma güçlerinin ve iş kapasitelerinin azaldığı, iş hastalıklarına karşı dirençlerini kaybettikleri, işe devamsızlıklarının arttığı, iş kazalarına daha çok maruz kaldıkları ve ferdî yetenekten yoksun bir durum gösterdikleri bilinmektedir. Çalışma Bakanlığınca hazırlanan Tarım İş Kanunu tasarısında, bu soruna yer verilmemesi dikkati çekmektedir. Tasarının Meclislere sevkinden önce bu yönden tamamlanması, kalkınmanın esas unsuru olan insan gücünün tarım sektöründeki veriminin artmasına olumlu yönde etki edecektir. Örgütlenmenin işgücünün verimini artırdığı bugün için bilinen bir gerçek olmasına rağmen, memleketimizde özellikle tarım işçilerinin örgütlenmesi yetersiz ve dar kapsamlıdır. Esasen işçi ile ilgili sosyal ve ekonomik hakların korunması, işverenlerin de menfaatleri icabıdır.

Tarım işçilerinin her türlü haklarını koruyucu örgütler fikir, üye adedi ve malî olanaklar bakımından kuvvetli olmazsa, yeni kanunların getireceği haklardan faydalanma istenilen düzeyde olamaz.

LİTERATÜR:

Açıl, A. Fethi : Türkiye Tarımında Sermaye ve Sorunları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi 1965, No. 9, Ankara 1965.

Ahıpaşaoğlu, M. Burhanettin : Tarım İşçileri ve Sorunları, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği I. Teknik Kongresi, Ankara 1965.

Aksoy, Suat : Tarımda İş Hukuku, Ziraî Ekonomi Derneği Yayınları: 1, Ankara 1969.

Atalay, Emin : Tarım İşçileri ve Sosyal Politika, Türkiye İktisat Gazetesi (29/VII/1965), Ankara 1965, No. 639.

Blohm, Georg : Angewandte Landwirtschaftliche Betriebslehre, Eugen Ulmer Verlag 2. Baskı Stuttgart /z. Z. Ludwigburg 1950.

Bonn Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği : F. Almanya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye F. Almanya Ticareti 1969 Yıllık Raporu, Bonn 1969.

Budesrepublik Deutschland der Bundeskanzler : Bericht der Bundesregierung über die Lage der Landwirtschaft, Bonn 1969.

Çalgüner, Cemil : Türkiye'de Ziraat İşçileri, Yüksek Ziraat Enstitüsü Basımevi, Ankara 1943.

Devlet İstatistik Enstitüsü : Türkiye İstatistik Yıllığı 1968, Ankara 1969.

Devlet İstatistik Enstitüsü : 1963 Tarım Sayımları.

Devlet Plânlama Teşkilâtı : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 1963 - 1967, Ankara 1963.

Devlet Plânlama Teşkilâtı : Kalkınma Plânı İkinci Beş Yıl 1968 - 1972, Ankara 1968.

Devlet Plânlama Teşkilâtı : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 1970 Yılı Programı.

Erkul, İhsan : Türkiye'de Ziraat İşçileri ve Bunlara İlişkin Çalışma Hukuku, E.İ.T.İ.A. Yayınları No. 4216, Yörük Matbaası, İstanbul 1967.

Hamurdan, Yusuf : Surplus Labor in Turkish Agriculture 1970 (Teksir).

Klauder, Gottlieb : Landwirtschftliche Betriebslehre, Landbuch-Verlag, GMBH., Hannover 1948.

Köksal, Orhan : Dengeli ve Yeterli Beslenme ile Çalışanların Kişisel prodüktivitilerinin Artırılması, M.P.M. Konferansları 1968-1969, Ankara, 1968

Köylü, Kâzım : Ziraat İktisadı Zirai İşletmecilik Cilt I. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1957.

Kurt, Beytullah : Köylerden Şehirlere İş Gücü Akımı, Prodüktivite "Verimlilik", Millî Prodüktivite Merkezi, Ankara 1968. Cilt II, Sayı 6.

Mutlu, Necati : Köy ve Köylü Sorunu, DPT İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çalışmaları, SPD, Ankara 1967.

Nqu, Joosep : The Development of Agriculture Economics in Europe. Boktryckeri Aktiebolog, Uppsala 1967.

Payzan, Ziya : Türkiye'de Yerleşim Sorunları ve Bölgeler Arası Dengesizlikler, Nüve Matbaası Ankara.

Sayılan, Dündar Nazım : İnsan Gücü, Töyko Matbaası, Ankara.

Tarım Bakanlığı : Plânlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Denizli İli Tarım İşletmeleri Üzerinde Sosyo-Ekonomik Araştırma, Ankara 1967.

Tarım Bakanlığı : Tarım Hizmetleri ve Teşkilâtının Yeniden Düzenlenmesi, Balkanoğlu Matbaası Ankara, Ankara 1964.

Türkiye İktisat Gazetesi : XX. Genel Kurula Takdim Olunan İktisadî Rapordan Parçalar (29 Haziran 1967) Sayı 737, Ankara 1967.

Werner : Grundzüge der Entwicklung von Wirtschaft und Gesellschaft Unter Berücksichtigung der Arbeitswelt, Sozialökonomische Beratung, Bonn-Bad Godesberg 1969.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No: 11

— A —

Hayvancılığımızın Genel Durumu

Yazan

Dr. Mehmet HEMŞİNLİOĞLU

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — HAYVAN VARLIĞIMIZ ÜRETİM VE ORTALAMA VERİM	5
III — HAYVANCILIĞIMIZIN MİLLİ GELİRE KATKISİ	8
IV — HAYVANCILIĞIMIZIN GELİŞEMEMESİNİN NEDENLERİ	11
V — ÖZET	19

Bu tebliğ Dr. Mehmet Hemşinlioğluna II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

HAYVANCILIĞIMIZIN GENEL DURUMU

I — GİRİŞ

Memleketimiz hayvancılık potansiyeli bakımından geniş olanaklara sahip bulunmaktadır. Bugüne kadar alınan tedbirler ve uygulanan teknikler yeterli olmadığı için hayvancılığımız başarılı bir gelişme gösteremiş, tarım sektörü içinde ilkel durumunu devam ettirmiştir.

Kalkınma plânımızın birinci dönemi kapsayan 1963 - 1967 yıllarında tarım sektörünün ortalama yıllık kalkınma hızı oranı %4,3 kabul edildiği halde, beş yıllık uygulama sonucunda yıllık ortalama gelişme hızı %3,7 oranına ulaşarak tesbit edilen hedefin altında kalmıştır. Bu hususta alınan tedbirlerin ve sağlanan imkânların yetersizliğinin, tarımsal yapımızın islâh edilemeyişinin ve anormal hava şartlarının önemli rolü olmuştur.

Genel olarak tarım sektöründe tesbit edilen bu gelişme hızına mukabil hayvancılık diliminde üretim çok yavaş bir artış göstererek % 1 oranı altında kalmış vebu sektörün gelişme hızının bir ölçüde düşmesine sebep olmuştur.

İşte bu sonuçlar, hayvancılığımızın engin potansiyelini harekete geçirebilecek çok yönlü idari, ekonomik, teknik ve kültürel tedbirlerin ihtiyaçlara uygun bir şekilde ele alınamadığını, uygulamaların yetersiz olduğunu, bilgisiz ve örgütsüz gelişi güzel çalışmaların devam ettiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

II — HAYVAN VARLIĞIMIZ, ÜRETİM VE ORTALAMA VERİM

1968 yılı tarım istatistiklerine göre yurdumuzda yetiştirilen çeşitli çiftlik hayvanlarının miktarı Tablo : 1 de gösterilmiştir.

Görülüyor ki; 1968 yılı toplam büyük ve küçük baş hayvan sayısı 75.694.000 adet olarak tesbit edilmiştir. Buna aynı yıl zarfında yetiştirilen 32.020.000 adet tavuk ve horozu, 1.955.000 adet hindiyi ilâve edersek sayı

(Tablo : 1)

1962 - 1968 Yıllarında Memleketimizde Yetiştirilen Çeşitli Çiftlik Hayvanları Sayısı

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Toplam	**70.890.280**	**70.965.500**	**71.619.900**	**72.046.900**	**74.088.000**	**74.400.000**	**75.094.000**
Koyun	31.614.000	32.278.980	32.654.000	33.382.000	34.663.000	35.878.000	36.587.000
Kıl Keçi	16.420.000	15.917.910	15.599.000	15.305.000	15.315.000	15.200.000	15.187.000
Tiftik Keçi	5.655.000	5.587.000	5.563.000	5.500.000	5.617.000	5.459.000	5.450.000
Sığır	12.662.000	12.704.130	13.211.000	13.203.000	13.769.000	14.165.000	13.761.000
Manda	1.159.900	1.165.860	1.202.500	1.216.000	1.253.000	1.248.000	1.257.000
Deve	52.680	48.320	46.400	45.900	43.000	43.000	42.000
At	1.238.500	1.170.770	1.209.600	1.199.000	1.204.000	1.183.000	1.151.000
Eşek	1.880.400	1.887.670	1.918.000	1.971.000	1.986.000	1.965.000	1.986.000
Katır	207.800	204.920	216.400	225.000	238.000	259.000	273.000

Not : Her yaşta erkek ve dişi hayvanlar kapsanmıştır.

bakımından oldukça zengin bir hayvan populasyonuna sahip olduğumuz anlaşılır.

Bu hayvan varlığımızdan 1968 yılında 4.451.000 ton süt, 47.500 ton yapağı, 8.700 ton kıl, 8.500 ton tiftik, 1.760.010.000 adet tavuk yumurtası ve 9.893.705 adet çeşitli deri elde edilmiştir.

Yıllık et-süt, yapağı ve yumurta üretimimizi beher baş hayvan üzerinde değerlendirirsek sığır, dana, manda, koyun ve keçilerimizin ortalama karkas ağırlıkları sıra ile 90-32-140-18 ve 18 kg. inek, koyun, keçi ve mandaların ortalama süt verimleri 620-45-80 ve 850 kg. koyunlarda ortalama yapağı verimi 1,5 kg. ve beher tavuğun yıllık ortalama yumurta verimi 50 adet civarında olduğu sonucuna varılır.

Halbuki gelişmiş bazı memleketlerde mevzubahis hayvanların ortalama karkas ağırlıkları, süt ve yumurta verimleri Tablo: 2 nin A—B—C bölümlerinde kaydedilmiştir.

(Tablo : 2 - A)

Gelişmiş Bazı Memleketlerde Sığır, Dana, Manda, Kokun, Kuzu ve Keçilerde Ortalama Karkas Ağırlığı (kg.)

Memleketler	Sığır	Dana	Manda	Koyun	Kuzu	Keçi
Türkiye	90	32	140	18	—	18
Yunanistan	168	139	139	16	9	9
Yugoslavya	209	52	—	15	8	—
İtalya	223	83	160	14	6	7
İspanya	245	—	—	—	—	—
Hollanda	247	90	—	24	—	—
Almanya	277	63	—	24	8	—

Yıl 1968 F.A.O. yayımları Vol, 22.

(Tablo : 2 - B)

Gelişmiş Bazı Memleketlerde İneklerin Bir Laktasyonda Verdikleri Ortalama Süt Miktarı (kg.)

Türkiye	Yunanistan	Yugoslavya	İtalya	İspanya	Hollanda	Batı Almanya	Bulgaristan	İsrail
620	1147	1233	2030	1600	4233	3707	2109	4990

Yıl 1968 F.A.O. yayımları Vol, 22.

(Tablo : 2 - C)

Hollanda Eurebred İslâh Müessesesinin 1965 de Yayınladığı Bültene Göre 1960 - 1963 Yıllarına ait Gelişmiş Bazı Memleketlerde Beher Tavuğun Yıllık Ortalama Yumurta Verimleri (Adet)

Hollanda	Danimarka	U.S.A.	İngiltere	Belçika	Batı Almanya	Fransa	Türkiye
205	235	211	189	184	152	121	50

Bu tablonun A—B ve C bölümlerinde gelişmiş bazı memleketlerin beher hayvandan elde ettikleri yıllık ortalama süt - et ve yumurta verimlerini memleketimizin yıllık ortalama verimleriyle mukayese edersek et-süt-yumurta ve yapağı verimleri bakımından çok düşük bir seviyede olduğumuzu tesbit etmiş oluruz.

III — HAYVANCILIĞIMIZIN MİLLİ GELİRE KATKISI

1963-1969 yıllarını kapsayan 7 yıllık dönemde cari üretim fiatlarıyla tarım sektörünün safi milli hasılaya katkısı ve milli gelir içindeki oranı Tablo : 3 de verilmiştir.

(Tablo : 3)

Cari Üretim Fiatlariyle 1963 - 1969 Yılları Safi Millî Gelir Tarım Sektörü Geliri ve Millî Gelir İçinde Tarım Sektörünün Oranı

Yıllar	Safi Millî Gelir TL.	Tarım Sektörü Geliri TL.	Gelir Oranı %
1963	59.589.400.000	25.142.500.000	42.2
1964	63.874.000.000	25.800.100.000	40.4
1965	68.580.500.000	25.434.400.000	37.1
1966	80.240.200.000	30.160.900.000	37.6
1967	88.190.100.000	31.354.700.000	35.5
1968	97.045.000.000	32.992.300.000	34.6
1969	108.859.200.000	35.697.700.000	32.8

(Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 607).

Bu tablodaki rakkamlar tetkik edildiğinde cari fiatlarla millî gelir ve tarım sektörü gelirleri devamlı artış gösterdikleri, 1963 yılında 59.589.400.000 lira olan millî gelirin 1969 yılında 108.859.200.00 liraya, aynı şekilde tarım sektörü gelirlerinin de 25.142.500.000 liradan 35.697.700.000 liraya yükseldiği, fakat millî gelir içinde tarım gelirleri oranının nisbi olarak % 42.2 den % 32.8 e düştüğü anlaşılır.

Bu genel açıklamamızdan sonra cari fiatlarla tarım sektörü içinde hayvancılık diliminden sağlanan yıllık gelir miktarları ile, tarım sektörü gelirleri içindeki oranının ne olduğu Tablo: 4 de gösterilmiştir.

(Tablo : 4)
Cari Fiatlarla 1963 - 1969 Yılları Tarım Sektörü Gelirleri, Hayvancılık Gelirleri ve Tarım Sektörü Gelirleri İçinde Hanvancılık Gelirleri Oranı

Yıllar	Tarım Sektörü Geliri TL.	Hayvancılık Geliri TL.	Gelir Oranı %
1963	25.142.500.000	8.127.795.000	32.3
1964	25.800.100.000	8.325.000.000	32.3
1965	25.434.400.000	9.189.380.000	36.1
1966	30.160.900.000	10.191.099.000	33.8
1967	31.354.700.000	11.572.260.000	36.9
1968	32.992.300.000	12.359.255.000	37.5
1969	35.697.700.000	12.756.536.000	35.7

(D.İ.E.'den temin edilmiştir).

Bu tablodaki rakkamlara göre tarım sektörü içinde hayvancılık gelirleri oranı 1963 yılında % 32.3 olduğu halde müteakip yıllarda sıra ile % 32.3 - % 36.1 - % 33.8 - % 36.9 - % 37.5 ve % 35.7 yi bulmuştur. Bu dönemi kapsayan 7 yıllık gelir oranları ortalaması % 34.9 dur. Bu durumda 1963 gelir oranına nazaran 7 yıllık gelir artışı oranı % 2.6 gibi çok düşük bir seviyede kalmıştır. 1961 sabit fiatlarıyla aynı dönemde tarım sektörünün safi millî hasılaya katkısı ve milli gelir içindeki oranı Tablo: 5 de kaydedilmiştir.

(Tablo : 5)
1961 Sabit Fiatlariyle 1963 - 1969 Yılları Safi Millî Gelir, Tarım Sektörü Geliri ve Millî Gelir İçinde Tarım Sektörüne Oranı

Yıllar	Safi Millî Gelir TL.	Tarım Sektörü Geliri TL.	Gelir Oranı %
1963	58.151.800.000	21.697.300.000	40.7
1964	53.352.500.000	21.693.800.000	38.9
1965	55.810.800.000	20.978.700.000	36.1
1966	64.345.600.000	23.367.800.000	36.3
1967	68.037.000.000	23.576.700.000	34.6
1968	72.572.400.000	24.021.600.000	33.1
1969	77.008.500.000	24.045.600.000	31.2

(D.İ.E. Yayın No: 607).

Bu tabloda 1961 sabit fiatlarıyla 1963 yılı safi millî geliri 53.352.500.000 lira olarak hesap edilmiş, müteakip yıllarda sıra ile önemli artışlar göstererek dönem sonunda 77.008.500.000 liraya, tarım sektörü gelirleri de aynı yıllar zarfında 21.697.300.000 liradan 1969 yılı sonunda 24.045.600.000 liraya yükselmiştir. Diğer taraftan 1961 sabit fiatlarıyla gerek safi millî gelir ve gerekse tarım sektörü gelirleri mutlak artış göstermelerine rağmen, nisbî olarak safi millî gelir içinde tarım sektörü geliri oranı 1963 de %40.7 den 1969 da %31.2 ye düşmüştür.

1961 sabit fiatlarıyla 1963-1969 yılları döneminde tarım sektörü ve hayvancılık gelirleri ile tarım sektörü gelirleri içinde hayvancılık geliri oranı Tablo: 6 da verilmiştir.

(Tablo : 6)

Yıllar	Tarım Sektörü Geliri TL.	Hayvancılık Geliri TL.	Gelir Oranı %
1963	21.697.300.000	7.495.657.000	34.5
1964	21.693.800.000	7.384.897.000	34.0
1965	20.978.700.000	7.452.095.000	34.5
1966	23.367.800.000	7.595.776.000	32.5
1967	23.576.700.000	7.822.288.000	33.2
1968	24.031.600.000	8.217.020.000	34.2
1969	24.045.600.000	8.325.996.000	34.6

(D.İ.E.'den temin edilmiştir).

Bu tabloda 1961 sabit fiatlarıyla 1963 yılında tarım sektörü geliri içinde hayvancılık dilimi gelir oranı % 34.5 müteakip yıllarda sırayla % 34.0 - %34,5 - %32,5 - %33,2 - %34,2 ve %34,6 oranlarında tahakkuk etmiştir. Diğer bir deyimle kalkınma plânının 7 yıllık dönemini kapsayan bu sürede tarımsal üretimin diğer kollarında kayda değer bir gelişme hızı sağlanabildiği halde, hayvancılık diliminde millî geliri etkiliyecek önemli bir üretim artışı maalesef temin edilememiş, geniş hayvancılık gücümüz harekete geçirilip ekonomimize daha fazla katkıda bulunması sağlanamamıştır.

Gerek cari ve gerekse 1961 sabit fiatlarıyla yıllık tarım sektörü geliri içinde hayvancılık geliri payı % 35-33 oranları civarında kalmaktadır. Halbuki bazı gelişmiş memleketlerin tarımsal gelirlerinde hayvansal üretimin payı Tablo: 7 de gösterildiği gibi çok daha yüksektir.

(Tablo : 7)

Bazı Ülkelerin Tarımsal Gelirlerinde Hayvansal Üretimin Payı

Ülke	Yıl	Tarımsal gelirde hayvansal gelir payı %
Amerika B. D.	1960	59
Avusturya	1962/63	63
İspanya	1960	32
B. Almanya	1962/63	62
Belçika	1963	63
B. Britanya	1963	62
Danimarka	1963	83
Yunanistan	1958	32
İtalya	1958	48
Hollanda	1962	77
Türkiye	1963/69 ortalaması	35 cari fiatlarla

(1)

Bu oranlar da beher baş hayvandan elde ettiğimiz çeşitli verimlerin düşük olduğunu, prodüktiviteyi arttıracak çok yönlü tedbirler manzumesinin yeter derecede memleket ölçüsünde ele alınmadığını teyit etmektedir.

Bu şekilde hayvancılığımızın gerek tarım sektörü ve gerekse millî ekonomi içindeki yerini açıkladıktan ve verim yönünden bazı gelişmiş memleketlerle mukayese yaptıktan sonra geri kalmamızın sebeplerini genel hatlarıyla incelemeğe çalışalım.

IV — HAYVANCILIĞIMIZIN GELİŞEMEMESİNİN NEDENLERİ

A — Bakım ve besleme tekniği yetersizdir.

Çiftlik hayvanlarında kalıtsal yapılarının hudutları içinde azami verim alabilmek için çevre koşullarının islâh edilip geliştirilmesi lâzımdır. Halbuki memleketimizde bu hususta alınan tedbirler yetersiz, doğal kaynaklar sınırlıdır. Bakım ve besleme tekniğinden yoksun olan yetiştiricilerimiz ellerindeki hayvanların besin maddeleri ihtiyaçlarını bilemedikleri için gelişi güzel bir yemleme tatbik etmemektedirler. Bu durum karşısında noksan beslenen çiftlik hayvanlarından gereği gibi verim almak mümkün olamamaktadır. Sürülerin ıslâhında ve ortalama verimin artma-

(1) Ziraat Mühendisleri Odası Yayını 3.
Türk Veteriner Hekimleri Derneği Yayını 24.

sında büyük rolü olan damızlık seçimine lâyık olduğu önem verilemediğinden ve bilhassa gelecek döllerin verim ve vasıflarının yükselmesinde birinci derecede rolü olan yüksek damızlık değerli koç ve boğalar bir programa göre yeter miktarlarda temin edilip servislerde kullanılmadığından yerli ırklarımızın geliştirilip verimlerinin arttırılması çok yavaş bir seyir takip etmektedir.

Çiftlik hayvanlarımızın bulundukları ahır, ağal ve kümeslerde her türlü sıhhi şartlardan uzaktır. Karanlık, nemli, pis kokulu, cereyanlı, temizlik ve dezenfeksiyonu zor olan bu ilkel barınaklarda yetiştirilen hayvanlar aldıkları yetersiz yemlerin bir kısmını da bu koşullara intibak etmek için sarf ettiklerinden gelişmeleri geri kalmakta ve verimleri düşmektedir. Bölgelerin koşul ve olanakları dikkat nazarına alınarak en müsait hayvan barınak tipleri tesbit edilip yayılmasına çalışmalıdır.

B — Yetiştiricilerimizin elinde bulunan hayvanlar düşük verimli yerli ırklar veya bunların melezleridir.

Uzun yılların ihmaline uğrayan çiftlik hayvanlarımızda vücut yapısı küçülmüş, et-süt-yapağı verimleri azalarak bugünkü duruma gelmiştir. Seçime ve ırki safiyete önem verilmediği için yetiştirilen yerli ırklar da birbirine karışmıştır. Zaman zaman yerli hayvan populasyonu içinden materyal seçerek islâh çalışmaları yapılmış, bu meyanda yerli kararlar üzerinde ciddi çalışmalara girişilerek yüksek verimli et ve süt tipi hatlar elde edilmişse de çevre koşullarının geliştirilmemesi ve yetiştiricilerin gereği gibi eğitilip hayvancılık tekniğinin öğretilememesi yüzünden bu tip çalışmalar çiftçilere mal edilememiş, bu alandaki çabalarda devamlılık sağlanamadığı için memleket ölçüsünde bir islâh proğramı yürütülememiştir.

İslâh çalışmalarının uzun vadeli oluşu ve memleketimizde yüksek et-süt ve yapağı verimli hayvan talebinin artması karşısında dış ülkelerden sütçü montofon, siyah-alaca ve Jersey, etçi Aberdeen Angus ve Hereford sığırları ve merinos ithal edilerek yeni damızlık yetiştirme nüveleri kurulmuştur. Bugün kamu müesseseleri ve özel çitfliklerde yetiştirilen Montofon, Siyah-Alacak ve Jersey ırkları ve melezleri 621.000, merinos ve melezleri 492.000 başı bulmuştur. (Türkiye'nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu 1968-2000). Fakat bu miktarlar sığır mevcudumuzun ancak % 3.8 ve koyun mevcudumuzun % 1.5 tekabul ettiğine göre yetiştiriciliğimizin esasını yerli ırklar teşkil etmektedir.

Bu durum karşısında düşük verimli yerli ırklarımızı ıslâh edip geliştirirken, yurdumuzun koşullarına intibak eden yabancı ırkları da bir programa göre ithâl ederek hayvansal üretimimizi arttırmağa çalışmalıyız.

C — Hayvan sağlık hizmetleri yeterli değildir.

Tarım Bakanlığının büyük çabalarına rağmen hayvan sağlık hizmetleri köye henüz yeni girmeğe başlamıştır. Her yıl parazitler ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden millî ekonomimizin 2,2 milyar lira kayıp verdiği ilgililerce beyan edilmektedir. (1) Veteriner Hekim ve hayvan sağlık memuru miktarı yurt ölçüsünde hayvan sağlığı ile ilgili tedbirleri tam olarak zamanında ve yeter ölçüde almağa kâfi değildir. Hayvan sağlığı personeli noksanlığına bir de vasıta-harcırah-akaryakıt ve bir programa göre yurt ölçüsünde yaygın bir çalışma düzeninin henüz kurulamaması, hayvan sağlık hizmetlerinin etkisini azaltmakta, çok defalar yetiştiriciler hayvanlarını kaderleriyle baş başa bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Bilhassa salgın hayvan hastalıkları ve zararlıları yüzünden çiftçiler yeter derecede uyarılıp eğitilememekte, tatbiki ve pratik mahiyette sağlık ön tedbirleri zamanında alınıp uygulanamamakta, her olayda çoban ve yetiştiriciler eli kolu bağlı veteriner hekim veya hayvan sağlık memurunun gelmesini beklemek zorunda kalmaktadırlar. Halbuki hayvancılığı ileri memleketlerde aşıların ve ilâçların, herhangi bir hastalık zuhurunda alınması lâzım gelen ön tedbirlerin tesbit ve uygulaması bizzat çoban ve yetiştiriciler tarafından yapılmaktadır.

Pratik bir tedbir olarak ele alınan aşılama faaliyetleri de yurt ölçüsünde proğramlı bir şekilde yürütülememekte, çok zamanlar bulaşıcı hastalık yaygınlaşıp binlecre hayvan öldükten sonra kontrol altına alınabilmektedir. Halbuki bu hizmetlerin hastalık çıkmadan tamamlanarak çiftçi hayvanlarının bulaşıcı hastalıklara karşı bağışık kılınması lâzımdır.

D — Yetiştiricilerimiz ileri anlamda hayvancılık öğütlerine sahip değildir.

Memleketimizde hayvan yetiştiriciliği münferit gayretler halinde yürütülmektedir. Bunun bir sonucu olarak damızlık, yem ve ilâç gibi ihtiyaçların temininde güçlüklerle karşılaşılmakta ve bilhassa pahalı tedarik edilmektedir. Hayvan ürünleri de değer fiatlarla satılamamakta, aracı celep ve tüccarın çeşitli oyunlarına muhatap olarak düşük fiatlarla ellerinden çıkmaktadır. Halbukig elişmiş memleketlerde hayvan yetiştiricileri cemiyetler, birlikler ve kooperatifler halinde örgütlenmişlerdir. Kendi işlerini bizzat meydana getirdikleri tesis, imalâthane, personel ve kooperatiflerle görerek daha rahat ve rasyonel çalışma imkânları temin etmişlerdir. Bu meyanda yemlerini hazırlayacak, süt, et ve yapağılarını işleyip de-

(1) Türk Veteriner Hekimleri Derneği Yayın No: 24,

ğerlendirecek fabrikalara, hayvanlarının sağlık kontrollerini yapacak ve gerektiğinde tedavi edecek veterinerlere kayıtları tutacak, ileri yetiştirme tekniğini uygulayıp kontrol edecek zootekni mütehassıslarına sahiptirler.

Birlik ve kooperatiflerin yönetimi ehliyetli ve gayretli bir personel kadrosuyla yürütüldüğünden tesbit edilen politikalara uygun başarılı hizmetler yapılmakta ve yetiştiricilerin ekonomik güçleri arttırılmakta ve hayat seviyeleri yükseltilmektedir.

Her nekadar bu noksanlığı gidermek maksadıyle hükümetler çiftçi ve yetiştiricileri örgütlenmeye teşvik ve yardım ediyorsa da bu hususta çabalar ve alınan tedbirler yeterli değildir. Bu alanda henüz bilinçli, inançlı ve gayretli bir yönetici kadro da yetiştirilememiştir. Bunun için yetiştiricilerimizi başıboşluktan kurtarıp, çalışma yönlerine göre cemiyet, birlik ve kooperatifler halinde örgütleyerek daha emin ve kazançlı bir çalışma düzeyine erişebilmek için daha yaygın bir faaliyet göstermek mecburiyetindeyiz.

E — Hayvan ürünlerini değerlendirebilecek olanaklar çok sınırlıdır.

Hayvan yetiştiricilerimiz yetiştirdikleri ürünleri değerlendirmekte büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Üretim bölgelerimizde bir plâna göre hayvansal mahsulleri değerlendirebilecek yeter miktarda süt fabrikaları, yapağı yıkama ve tasnif tesisleri, et kombinaları, deri sanayii ve diğer yan ürünleri işleyip kıymetlendirecek tesisler kurulmamıştır. Bu durum karşısında elde ettikleri ürünleri muhafaza ve işleme olanaklarından mahrum yetiştiriciler aracı ve tefecilerin, hayvan cambazlarının ağına düşerek düşük fiatlarla satmak zorunda kalmaktadır. Bir de kredi yetersizliğinin meydana getirdiği dar boğazdan kendini kurtarabilmek için zamanından evvel sütlerini ve yapağılarını düşük fiatlarla imalâtçı ve toptancılara bağlıyarak ihtiyaçları olan parayı temin etmektedirler.

Hayvancılığımızın kalkınmasında ve döviz gelirlerimizin çoğalmasında hayvan ürünlerini işleyip değerlendiren ve uzun müddet muhafaza eden tesis ve işletmelere öncelik tanıyarak yurt ölçüsünde örgütlemeğe önem verilmelidir. Bugün fiat dalgalanmalarının büyük ölçüde etkisi altında kalan yetiştiricilerimiz fazla hayvansal ürünlerini değer fiatlarla satmak olanaklarına kavuşurlarsa, hayvanlarını daha iyi bakıp besliyerek, daha fazla ürün almak ve üstün verimli damızlık hayvanlarla çalışmak ihtiyacını duyacaklardır.

Hayvancılığın gelişmesini sağlıyacak temel unsurlardan biri de devamlı ve değer fiatlı bir hayvan ürünleri piyasasıdır.

F — Çayır - Mer'a ve yem bitkileri üretimimiz yetersizdir.

Memleketimizde yaklaşık olarak 28 milyon hektar çayır ve mer'a arazisi vardır. Şimdiye kadar yapılan aşırı otlatma sonucunda bu yem kaynağımızın verimi düşmüş, bitki örtüsü fakirleşerek besleme gücü azalmıştır. Bilgili bir çayır-mer'a idaresi yürütülemediğinden bu kaynağın muhafaza ve geliştirilmesi mümkün olamamıştır.

Yem bitkileri üretimimiz de yetersizdir. Her nekadar yem bitkileri üretimimiz diğer tarımsal üretimlerin artmasına, toprak erezyonunun önlenmesine, bilhassa kablagiller familyasından olan yonca, korunga ve fiğ gibi yem bitkileri toprağın azotça zenginleşmesine yardım etmektedirler. Fakat bugüne kadar tarımsal üretim yapımızda yem bitkileri üretimi lâyık oldukları yeri alamamış ve işlenen tarım alanı içinde ancak %1 gibi düşük bir oranda kalmıştır. Yapılan hesaplara göre çayır-mer'a ve yem bitkileri ekilişlerinden elde edilen yıllık kuru ot miktarı 18.088.000 tondur. Halbuki mevcut 75 milyon çiflik hayvanının veya yaklaşık olarak 24 milyon büyük baş hayvan biriminin kaba yem ihtiyacı (beher hayvan birimi başına günde 6 Kg. kuru ot hesabiyle) 52.560.000 ton kuru ottur. (2)

Bu duruma göre kuru ot açığı 34.742.000 tonu bulmaktadır. Tatbikatta bu ot açığının büyük kısmı anızlar otlattırılarak, yem değeri düşük saman, sap ve yapraklar yedirilerek giderilmeğe çalışılmaktadır.

Bu durum karşısında yem açığını kapatarak çiftlik hayvanlarını daha iyi beslemek, toprak erezyonuna engel olmak, tarlaların üretim gücünü takviye ederek verimliliğini arttırmak için baklagil familyasına dahil yonca, korunga ve fiğ ekimini genişletip geliştirmek, genel ekim alanı içindeki oranını ileri memleketlerde olduğu gibi % 20-25 e çıkararak hayvanlarımızın kaba yem ihtiyaçlarını karşılamak ve bu hususta ön görülen tedbirleri sür'atle alarak tarımsal üretim bünyemizi yeniden düzenlemek bugün üzerinde önemle durulması zorunlu ana tarım sorunumuzdur.

Hayvan mevcudumuzla kaba ve kesif yem üretimi arasında bir denge kurulamadığı ve üretim, ıslâh değerlendirme, hastalıklarından Koruma örgütlenme ve pazarlama çalışmaları zaman içinde tesbit edilen hedeflerine ulaşamadığı sürece hayvancılığımızın gelişmesi arzu edilen seviyeye çıkamıyacaktır.

G — Hayvancılık eğitimi programları henüz yaygın bir yetiştirici kitlesini kapsamamaktadır.

Teknolojinin devamlı gelişme gösterdiği bir dünyada yaşıyoruz. Hay-

(2) Türkiye'nin Tarımsal Üretim Projeksiyonu.

van üretim, ıslâh, sağlık ve ürünlerini değerlendirme konularında yeni teknikler uygulanarak büyük başarılara şahit oluyoruz. Verilen beher kilo yemden azami et-süt-yumurta ve yapağı elde etmek için daha ileri metodların bulunup geliştirilmesi ve bunlardan daha geniş ölçüde faydalanma gayretlerinin hızla yürütülebilmesi için yetiştiricilerin yaygın bir eğitime tabi tutulduklarını görüyoruz.

Kısaca çiftçilere, kâhyalara, çobanlara, ustalara ve yardımcılarına devamlı surette yeni teknik ve teknolojiler gösterilip öğretilerek onların eğitimleri sağlanmakta ve bu suretle bilimsel çalışmaların ekonomik sonuçlarından yetiştiriciler gereği gibi faydalanarak daha verimli ve rasyonnel çalışma ortam ve koşullarına kavuşturulmaktadır.

Halbuki memleketimizde durum çok daha başka bir seyir takip etmektedir.

Hayvan yetiştiricilerimizin teknik ve pratik bilgileri ilkeldir. Daha ziyade atadan ve babadan görüp öğrendiği ampirik bilgilere dayanmaktadır. Hayvan bakımı beslenmesi ve sağlığı konularında kendi çevresinde edindiği bilgi ve pratiklerle yetinme zorundadır.

Tarımsal yayım çalışmalarında muhtelif teşekkül ve genel müdürlükler müstakil faaliyetler gösterdiklerinden yetiştiricilerin ihtiyaçları tüm olarak karşılanamamakta, il ve ilçe seviyesinde ilgili daireler arasında ahenkli bir koordinasyon kurulamadığı için ele alınan hayvancılığı geliştirme programları başarılı bir şekilde uygulanamamaktadır.

Bu gerçekler karşısında Tarım Bakanlığı olarak İl ve İlçe teşkilâtlarında ziraî yayım hizmetlerini bir ünitede toplayarak çalışmalar düzenlenmeli, Bakanlığa karşı sorumlu daire müdürleri yerine bir başa yetki ve sorumluluk verilerek iş ve hizmetlerin daha kolay koordinasyonu mümkün kılınmalıdır.

Yetiştiricilerimizin ileri teknik ve teknolojiden nasiplerini alabilmeleri için memleket çapında yaygın kısa ve uzun süreli kurslarla eğitimleri sağlanmalı, eğitim görmüş ve sertifika almış olanlara kredi temininde, damızlık tedarikinde öneclik tanınarak bu tip kurslara karşı ilgi arttırılmalıdır.

Hayvan yetiştiriciliğine ve sağlığına ait teknik ve pratik bilgileri her yıl düzenli proğramlara çiftçilere gösterip öğretmeden, onları dengeli bir yemleme yapabilecek, bir enjektörü kullanabilecek, ahır ve ağılı dezenfekte edebilecek ve verilen bir ilâcı içirebilecek derecede ehliyet sahibi yapmadan hayvancılığımızı ileri ülkeler seviyesine çıkartmak mümkün değildir.

H — Verilen krediler yetersizdir.

Genel olarak hayvan yetiştiricilerimizin büyük bir kısmı mali güçten yoksundurlar. Bunun için yüksek verimli hayvan temin etmeleri, gerektiğinde ihtiyaçları olan yemlerin tamamını satın almaları, ilkel hayvan barınaklarından kurtulup sıhhi koşulları haiz kullanışlı ve ekonomik yeni ahır, ağıl ve kümes yapmaları mümkün olamamaktadır. Şimdiye kadar bu maksatla verilen krediler yetersiz olduklarından memleket hayvancılığının gelişmesine büyük ölçüde katkıda bulunamamıştır.

Tablo : 8 de 1964-1970 yıllarında Tarım Sektörüne ve bu meyanda hayvancılık dilimine verilen kredi miktarları, hayvancılık kredisinin tarım kredileri içinde oranı ayrı ayrı verilmiştir.

(Tablo : 8)

Yıllar	Tarım Sektörüne verilen toplam kredi miktarı (TL.)	Hayvancılık Kredisi Miktarı (TL.)	Tarımsal Kredi içinde hanvancılık kerdisi oranı (%)
1964	2.625.000.000	139.800.000	5.3
1965	3.287.000.000	241.000.000	7.3
1966	4.042.000.000	358.000.000	8.9
1967	5.160.000.000	632.000.000	12.2
1968	6.923.000.000	800.000.000	11.5
1969	8.788.000.000	900.000.000	10.2
1970	10.136.000.000	1.100.000.000	10.8

Bu tabloyu incelersek 1964 yılında verilen toplam ziraî kredi miktarı 2.625.000.000 TL, hayvancılık kredisi ise 139.800.000 TL ve hayvancılık kredisinin ziraî kredi içindeki oranı % 5.3 olduğu halde, müteakip yıllarda tarım sektörüne ayrılan kredi miktarına parelel olarak hayvancılık kredilerinde bir artış sağlanmış ve 1970 yılında 1.100.000.000 TL'ye çıkarılmış olduğu görülür.

Memleketimizde mevcut çiftlik hayvanları adedi, 24 milyon büyük baş hayvan birimine muadil olduğuna göre, 1970 yılında yetiştiricilere verilen toplam hayvancılık kredisinden beher hayvan birimine 45.83 TL. isabet etmektedir.

1968 cari fiatlarıyla yıllık bitkisel gelir 20.633.000.000 TL, hayvansal gelir 12.359.000.000 TL, hesap edilmiştir. Aynı yıl zarfında bitkisel üretime 6.123.000.000 TL ve hayvancılığa 800.000.000 TL kredi verilmiştir. Diğer

bir deyimle mevzubahis yıl içinde bitkisel üretim için verilen kredi miktarı bu bölümün yıllık gelirinin %29.6 sına tekabül ettiği halde hayvancılık kredisi ise hayvancılık gelirinin ancak % 6.4 oranına ulaşabilmiştir. İşte bu rakkamlar yıllık hayvancılık kredi miktarının çok düşük olduğunu, böyle bir kredi politikası ile engin hayvancılık potansiyelini harekete geçirmenin mümkün olmıyacağını ifade etmektedir.

I — Hayvancılık çalışmaları koordinasyondan yoksundur.

Yıllardan beri hayvancılığımızın hangi kurum ve örgütler tarafından yönetileceği tesbit edilmemiştir. Bu karışık ortamda muhtelif dairelerin hedefleri değişik, işbirliğinden yoksun tek yönlü hayvancılık çalışmaları da başarılı olamamıştır.

Hayvancılığın üretim, ıslâh, ürünlerini değerlendirme, barındırma besleme, sağlık, pazarlama ve kredi gibi bölümlerinin bir bütün olarak yalnız Veteriner veya Yüksek Ziraat Mühendisi tarafından bilimsel ve teknik ölçülere uygun olarak yapılmasına da imkân yoktur.

Ziraat Yüksek Mühendisi ve Veteriner Hekim Zooteknist formasyonu kazandıktan sonra dahi herhangi bir hayvancılık projesini hazırlama ve uygulama safhalarında hizmetin bütünlüğüne giren diğer konuların uzman Ziraat Yüksek Mühendisi ve Veteriner Hekimleriyle sıkı işbirliği yapmak zorundadırlar. Bugüne kadar büyük bir taassup içinde yürütülmeğe çalışılan bu politikanın memlekete ne kadar pahalıya mal olduğu ilgili kamu örgütlerince gereği gibi kavranamaden ve bu konudaki kısır, yersiz itham ve tartışmalar sürüp giderken, Dünya Bankasının yeni kurulan Hayvancılık Projelerini Geliştirme Genel Müdürlüğüne açacağı krediyi bu kuruluşun ileri anlayışa ve bilimsel ihtiyaca göre örgütlenmesi şartına bağlaması, üzerinde ibretle durulmağa değer sanırım. İşte Dünya Bankası bu açık tutumu ile şimdiye kadar hayvancılık hizmetlerini yürütmeğe çalışan örgütlere itibar etmediğini, yürütülen politikanın yanlış ve başarısız olduğunu kesinlikle ortaya koymuştur.

10/12/1970 tarihi itibariyle Tarım Bakanlığı Veteriner Genel Müdürlüğünde görevli veteriner sayısı 1210, hayvan sağlık memuru sayısı 1000 adettir. Bu hayvan sağlık personeline mukabil Yurdumuzda yetiştirilen çiftlik hayvanları sayısı 24 milyon büyük baş hayvan birimine muadildir.

Halbuki gelişmiş memleketlerde hayvan sağlık hizmetlerinin ileri ölçülerde yapılabilmesi için 5.000—6.000 büyük baş hayvan birimine 1 veteriner hekim isabet etmesi öngörüldüğü halde bugün Yurdumuzda

20.000 büyük baş hayvan birimine 1 veteriner hekim düşmektedir. Diğer bir deyimle veteriner hekimlerimizin hayvan sağlık hizmetleri Batı memleketlerinde görev yapan meslekdaşlarından 4 kat daha fazladır. Buna birde yetiştiricilerimizin bilgi ve eğitim noksanlığını ilâve edersek veteriner hekimlerimizin sağlık görevleri biraz daha ağırlaşır.

Bu durumda veteriner hekimlerimizin önemli bir kısmını zooteknist olarak, yetiştiricilerimizin çok büyük ihtiyaç duydukları hayvan sağlığı hizmetleri dışında görevlendirmek Yurt gerçek ve çıkarlarına, ileri memleketlerdeki uygulamalara ters düşmektedir.

V — ÖZET:

Memleketimiz geniş bir hayvancılık potansiyeline sahiptir. Yıllardan beri bu konuda alınan tedbirler ve uygulanan teknikler yeterli olmadığı için hayvancılığımız gelişememiş ve tarım sektörü içinde lâyık olduğu yeri alamamıştır.

Kalkınma plânımızın birinci dönemini kapsayan 1963-1967 yıllarında tarım sektörünün yıllık ortalama gelişme hızı % 3.7 oranında olduğu halde, hayvancılık diliminde üretim çok yavaş bir artış göstererek yıllık ortalama gelişme hızı % 1 oranının altında kalmış ve bu sektörün gelişme hızının bir ölçüde düşmesine sebep olmuştur.

1968 yılı Tarım İstatistiklerine göre yurdumuzda 75 milyon büyük ve küçük baş hayvan, 32 milyon tavuk ve horoz ve 1.9 milyon hindi yetiştirilmektedir.

Fena çevre koşullarında bunlardan elde edilen et-süt, yapağı ve yumurta verimleri ileri memleketler ortalamasının çok altındadır.

Halen sığırlarımızın ortalama karkas ağırlıkları 90 Kg., beher baş ineğin yıllık ortalama süt verimi 625 Kg,. koyunlarda ortalama yapağı verimi 1.5 Kg. ve beher tavuğun yıllık ortalama yumurta verimi 50 adet civarındadır. İşte bu verim düşüklüğünün bir sonucu olarak zengin hayvan varlığımıza rağmen hayvancılık diliminin cari fiatlarla yurt ekonomisine sağladığı gelir 1968 yılında 12.359 milyon ve 1969 yılında 12.756 milyon TL., 1961 sabit fiatlarıyla aynı yıllarda sıra ile 8.217 milyon ve 8.325 milyon lira olarak hesaplanmıştır.

Diğer bir deyimle gerek cari ve gerekse 1961 sabit fiatlarıyla yıllık tarım sektörü içinde hayvancılık geliri payı % 33-35 oranları civarında kalmıştır. Halbuki 1963 yılında bu oran Avusturya'da % 63, Batı Alman-

ya'da % 62, Belçika'da % 63, B. Britanya'da % 62, Hollanda'da % 77 ve Danimarka'da % 83 olarak tesbit edilmiştir.

Görülüyorki ileri memleketlerin yıllık tarım sektörü geliri içinde hayvancılık diliminin payı %60 oranı üstünde seyretmektedir.

Bu gerçekler hayvancılık alanında çok düşük bir prodüktivite ile çalışıldığını, hayvancılığımızın engin potansiyelini harekete geçirebilecek çok yönlü idarî, teknik, kültürek ve ekonomik tetbirlerin yurt ölçüsünde ele alınıp uygulamaya konulamadığını açıkça ifade etmektedir.

Hayvancılığımızın gelişmemesinin nedenlerini şu şekilde özetliyebiliriz:

1 — Bakım, besleme ve barındırma tekniğimiz yetersizdir.

2 — Yetiştiricilerimizin elinde bulunan hayvanlar düşük verimli yerli ırklar veya bunların melezleridir.

Son yıllarda kültür ırkı sığır ve koyunların ithali hususunda oldukça önemli bir gayrete şahit olunuyorsa da olanakların sınırlı bulunması ithal edilen damızlık hayvan sayısının ihtiyacın çok altında kalmasına sebep olmaktadır.

3 — Hayvan sağlık hizmetleri yeterli değildir.

Salgın ve paraziter hastalıklar yüzünden her yıl milli ekonomi milyarlarca liralık bir kayba uğramaktadır.

4 — Yetiştiricilerimiz ileri anlamda hayvancılık örgütlerine sahip değildir.

Bu düzensizliğin bir sonucu olarak çeşitli ihtiyaçlarını kolay ve ucuz bir şekilde teminde, elde ettikleri ürünlerini lâyık fiatlarla pazarlayıp değerlendirmede birçok güçlüklerle karşılaşmakta, genel olarak ürünlerini düşük fiatlarla elden çıkarmak zorunda kalmaktadırlar.

5 — Hayvan ürünlerini değerlendirecek olanaklar çok sınırlıdır. Üretim bölgelerimizde hayvan mahsüllerini değerlendirebilecek kapasitelerde, süt, peynir, deri, yapağı fabrikaları, et kombinaları ve diğer ürünleri işleyip kıymetlendirecek tesisler henüz kurulamamıştır.

6 — Çayır - meralarımız ve yem bitkileri üretimimiz hayvan varlığımızı beslemekten uzaktır.

7 — Hayvancılık eğitim programları henüz yaygın bir yetiştirici kitlelerini kapsamamaktadır.

8 — Hayvancılığa verilen kredi miktarı yetersiz ve yürütülen kredi politikası verimsizdir.

9 — Hayvancılık çalışmaları işbirliği olanaklarından yoksundur.

Yıllardan beri kamu sektöründe hayvancılığımızın hangi örgüt ve kurumlar tarafından yönetileceği henüz tesbit edilememiştir.

Tarım Bakanlığına bağlı muhtelif Genel Müdürlüklerde hayvancılık faaliyetleri koordine bir çalışma düzenine erişememiştir.

Merkezi idarede mevcut olan bu dağınıklık daha geniş ölçülerde taşraya intikal etmiş, hayvancılık konusu tutanın elinde kalmış bir projeye müstenit çalışmalara başlanamamıştır.

Hayvancılığın üretim, islâh, besleme, çayır - mer'a, sağlık, barındırma, ürünlerini değerlendirme, pazarlama ve kredi sorunlarının bir tim çalışmasını zaruri kıldığı bilimsel görüşüne uygulamada yer verilmemiştir. Hayvancılık proje çalışmalarında bu hususlardan herhangi birinin veya birkaçının ihmali halinde başarı oranının düşeceği henüz gereği gibi değerlendirilmemiştir.

Çok pahalı, dağınık hedef ve amaçlı, düşük verimli, eleman, vasıta, araç ve gereç israfına sebep olan bilim ve tekniğe ters düşen bu uygulamaya mutlaka son verilmelidir.

Tarım Bakanlığı hayvancılık konusunu bir bütün halinde ele alarak, Ziraat Yüksek Mühendisleri ve Veteriner Hekimleri hayvancılık projelerinde ihtisas dallarını dikkat nazarına alarak, birlikte çalışabilecek yeni düzene kavuşturmalı, merkez ve taşra seviyesinde yetkili ve sorumlu birimler ihdas edilerek, hayvancılık projelerinin hazırlanması, uygulanması, kontrol ve değerlendirme, görev ve yetkileri Zooteknist formasyonu kazanmış Ziraat Yüksek Mühendislerine ve Veteriner Hekimlere verilmelidir.

Bugüne kadar süregelen kısır ve verimsiz çekişmelerin sen ve ben tartışmalarının, yersiz suçlamaların bu dâvaya hizmet etmediğini kabul ederek, yapıcı bir zihniyetle bilimsel ve teknik bir görüşle kamu sektöründe hayvancılık hizmetleri bütün yönleriyle bir ünitede toplanarak islâh edilip geliştirilmelidir.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No : 11
— B —

Türkiye Sığırcılığının Problemleri

Yazan
Prof. Dr. Orhan DÜZGÜNEŞ
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — PAZARLAMA ŞARTLARININ GELİŞTİRİLMESİ	5
A — Sütün Pazarlaması	6
B — Etin Pazarlaması	8
C — Damızlık Hayvanların Pazarlaması	9
III — İŞLETME İÇİ ŞARTLARININ GELİŞTİRİLMESİ	10
A — Genotip veya ırk seçimi	11
B — Bakım - İdare ve yemleme tekniği	13
IV — HASTALIKLARLA SAVAŞ	14
ÖZET	15

TÜRKİYE SIĞIRCILIĞININ PROBLEMLERİ

Bu tebliğ Prof. Dr. Orhan Düzgüneş'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — Giriş :

Türkiyede populasyon genişliğine oranla sığırlardan tüm olarak çok düşük bir gelir sağlanması, bakım, yemleme, ıslâh ve değerlendirme faaliyetlerinin sığır yetiştiriciliğine uyan bir sistemde yapılmamasından ileri gelmektedir. Sığırcılıktan yüksek gelir, ancak işletme dışı ve işletme içi bazı şartların müsait olduğu hallerde beklenebilir. Bu şartların müsait olmadığı hallerde ise ya sığırdan başka çiftlik hayvanı (meselâ koyun) yetiştirmek, ya da hiç hayvancılık yapmamak gerekir. Memleketimizde bünyesinde sığır bulunduran işletmelerin çoğu için sözü edilen şartların ıslahı mümkün olduğu halde bir kısım işletmeler için mümkün değildir ki, bunlar sırf öküz ve evin süt ve mamulleri ihtiyacını sürekli olarak karşılamak, parasız olarak orta malı köy mer'alarından faydalanmak veya göreneği devam ettirmek gibi nedenlerle sığır yetiştirmektedirler. Bu gibi işletmelerde sığırın yakın gelecekte tasfiye olacağı kolayca tahmin edilebilir. Bizim için asıl olan, şartları müsait bir seyiyeye getirilebilecek işletmelerdir. Bu tebliğ, söz konusu şartlarla bunların ıslahı yolları üzerinde bir tartışma açmak amacile hazırlanmıştır.

II — Pazarlama Şartlarının Geliştirilmesi :

Tarım ürünleri arasında hayvansal olanların pazarlama şartlarını geliştirmek memleketimizde özel bir önem taşır. Çünkü hayvansal ürünler hemen tamemen küçük tarım işletmelerinde üretilmekte ve bunların büyük bir kısmı da satılmaktadır. Büyük ve hatta orta tarım işletmeleri ise çokluk bitkisel üretime yönelmiş bulunmaktadırlar. Küçük işletmelerde küçük miktarlarda üretilen hayvansal ürünlerin, hem üreticiyi teşvik, hem de tüketiciyi tatmin edici bir biçimde pazarlanması, işletme seviyesinde yapılamaz, bunun için gerekli teknik ve ekonomik işlemler bu küçük işletmelerden beklenemez. Burada hayvansal ürünlerin ve bizzat hayvanın satışa kadar değer kaybetmeden saklanma güçlüğünü dikkate almak gerekir.

Bu gerçekler konu üzerinde devletin önderliğini gerekli kılmaktadır. Ancak bu önderliğin, tüketiciyi tatmin yanında üreticiyi de teşvik edici bir sistem içinde çalışan ve işin gerçekten ehli elemanlarla yürütülen kurumlar ve örgütlerle yapılması lüzumunu önemle belirtmek isterim. Yoksa devlet süt, et ve yapağı gibi en başta gelen hayvan ürünlerinin pazarlanması ile ilgili ve sorumlu kurumlar meydana getirmiştir. Fakat bunlar biraz önce belirttiğim prensip ve elemanlarla çalışmakdıklarından maksadı gerçekleştirmekten hala çok uzakta kalmışlardır.

Sığırın başlıca ürünleri olan süt ile etin pazarlanması ile ilgili devlet faaliyetlerinin incelenmesi, bu hükmün gerçekliğini kolayca ortaya koyacaktır. Bu arada izlenmesini gerekli prensipler ve uygulama yolları da belirmiş olacaktır.

A — Sütün Pazarlaması :

İnek sütü, bütün dünyada başlıca içme sütüdür. Tereyağının da en iyisi ve en çok kullanılanı sığır sütünden yapılır. Peynirler arasında inek sütünden yapılmış olanlar en kolay ve en çok satılan, dolayısiyle en çok tüketilen peynirlerdir. Avrupa ve Amerika pazarlarındaki yoğurtlar da inek sütünden yapılmışlardır.

Memleketimizde üretilen tüm sütün, mevcut bilgilere göre ancak % 20 si içilmektedir. Bu, insan başına yılda takriben 25 kg. eder. Üstelik peynir, yoğurt, kaymak, hatta tereyagı gibi süt mamüllerinin inekten gayri hayvanların sütlerinden yapılanları piyasada tutulmakta ve daha yüksek fiatlarla satılmaktadır. Bu şartlar altında süt üretimi için sığır yetiştirmek ve bu yetiştiriciliği geliştirmek çok zordur. Ne varki bu zorluğu yenmek mecburiyeti vardır. Zira memleketimizde süt verimini, sığırdan başka hayvanlarla gereken miktarda arttırmağa imkân yoktur. Süt Endüstrisi Kurumunun bu gerçeği daima gözönünde bulundurması, inek sütünün gerek içme sütü olarak ve gerek mamul halde bol miktarda tüketimini sağlayacak tedbirleri alması gereklidir.

Halbuki bir def'a bu kuruma ait fabrikalar tüm olarak yılda 75 bin ton süt işleyebilecek kapasitededirler, ve bu kapasitenin yarısından fazlası, bazı fabrikalarda ise dörtte üçü, atıldır. Saniyen, Süt Endüstrisi Kurumuna ait fabrikaların tam kapasite ile çalışmaları, hatta bunlara bir o kadar daha eklenmesi halinde dahi problem çözümlenemez. O halde Süt Endüstrisi Kurumunun çalışma sistemini ıslah etmesi lâzımdır. Bize göre bu ıslâh işleminde el alınması gereken en önemli noktalar şunlardır:

1 — Kurumun fabrikalarında halen mevcut kapasitenin atıl durmasının sebepleri araştırılmalıdır.

Yaptığımız incelemeler bu sebepler arasında en önemlisinin satış zorluğu olduğunu göstermektedir. İşletmelerin projeleri yapılırken satış konusunun dikkate alınmamış olması bizce büyük bir hata veya tedbirsizliktir. Bunun en kısa zamanda telafisine çalışılmalıdır. Atatürk Orman Çiftliği de bundan 4-5 yıl evveline kadar aynı hata veya tedbirsizliğin sıkıntısını çekmiş fakat bunu kısmen olsun düzelttikten sonra işlediği süt miktarını 4 misline çıkarabilmiştir.

Halkımızın süt içmeğe alışık olmaması bir gerçektir. Ancak bunun böyle devam etmemesi de bir zorunluktur. Bundan elli yıl öncesine kadar Avrupa ve Amerika'da da durum böyle idi. Onların bu engeli aşmada kullandıkları metodlar bellidir. Bunlar genellikle uzun ve orta vadede netice veren metodlardır. Ancak bu gün modern ticaret ve sanayi anlayışında ileriyi düşünmek ve ilerisi için tedbirler almak çok önemli bir unsur olduğu halde, bir devlet kuruluşu olarak Süt Endüstrisi Kurumunun bu konudaki durgunluğu çok yanlıştır. Memleketimizde söz konusu metodları uygulayacak veya uygulanmalarında önderlik ve rehberlik edecek daha başka ve daha uygun bir kurum düşünülemez.

Ayrıca, inek sütünden özel peynirler ve yoğurtlar imaline yönelmeyi de bu konu ile ilgili olarak tavsiyeye değer bulmaktayım. İnek sütünden imal edilen beyaz peynir memlekettimizde makbul tutulmadığı gibi ucuzada mal edilememektedir. Bu sebeple imalata ayrılacak inek sütünün beyaz peynir yerine daha yüksek değerli peynirlere işleme yoluna gidilmelidir. Halkın yeniliğe temayülünü dikkate alarak yoğurt çeşitlerinin arttırmak da tüketimde önemli bir yükseliş sağlayabilir.

Kapasitenin atıl oluşundaki sebepler arasında süt tedarikindeki zorluk da sayılabilir. Ancak bu zorluğun giderilmesi o kadar zor değildir. Bir devlet kurumu için ekonomik başarıda kullanılacak kriterin millî gelire katılacak değer olması gerekir. Bu anlayıştan hareket edildiği zaman meselenin zorluğu kalmaz. Esasen bir süt fabrikası işleyeceği sütü tedarikte uzun süre zorluk çekiyorsa, fabrikanın ya kuruluş yerinde, ya da çalışma sisteminde hata vardır.

2 — Süt Endüstri Kurumunun ıslahında ele alınması gereken ikinci nokta, büyük kapasiteli fabrikalar yerine daha küçük mahalli tesislere önem verilmesidir. Her ne kadar ileri memleketlerde süt endüstrisi üniteleri gittikçe büyümekte ise de bu, henüz bizim için örnek olamaz. Zira bizim üretim ve tüketim şartlarımız henüz bu nevi üniteleri kârlı bir şe-

kilde çalıştırılmalarına ve süt üretimini yurt çapında arttırıcı bir etki yapmalarına müsait değildir. Mahalli tesisler kurma sistemi kabul edildiği takdirde bu tesislerin ithal edilecek makina ve teçhizatını bu gün çok ucuza mal etmek de mümkün olacaktır. Mesela Almanyada Ünitelerin büyümesi ile faaliyeti durdurulan yeni sayılacak bir çok küçük ünitenin makine ve teçhizatı liste fiatının % 25-30'una satılmaktadır.

3 — Süt Endüstri Kurumu yukarıda sözü edilen tesislerin başlangıçta veya sonradan üreticilerin kuracakları kooperatiflerin malı olacak şekilde kurulmalarına ön ayak olmalıdır. Kuruluş konusunda da yer alan bu hususun Kurumca şimdiye kadar dikkate alınmış olduğuna dair maalesef her hangi bir bilgiye sahip değiliz. Fakat Kurumun Konyada ve Boluda kurulan anonim şirketlerle ortaklaşa fabrika kurmakta olduğunu biliyoruz. Her ne kadar bu gibi teşebbüslerin de bölgelerinde inek sütü üretimini arttırıcı etkisi olursa da, ilerde üretici menfaatleri ile şirket menfaatlerinin çatışacağına şimdiden hesaba katmak gerekir. Başlangıçta şimdikine bakarak sütünü daha uygun bir fiatla değerlendiren üreticiler daha yüksek verimli hayvanlar satın alacaklar ve daha pahalı ahırlar yaptıracaklar, fakat o zaman bölgede süt artacağından şirket fiatlarda indirime gidecek, bundan da üretici ziyan edecektir.

B — Etin Pazarlanması

Memleketimizde ötedenberi en önemli et kaynağı koyundur. Bununla beraber son yıllarda sığır eti tüketiminde büyük gelişmeler görülmektedir. Düzenli sığır besisi teşebbüsleri ile ileri memleketlerde olduğu gibi, bizde de sığır eti talebi artacaktır. Genel ekonomimiz için bu yöndeki çalışmaları desteklemek ve hızlandırmak gerekir. Zira belirli bir ağırlıktaki sığır eti koyun etinden daha az yemle, daha az yatırım ve işle elde edilebilmektedir. Bu gerçeğe rağmen memleketimizde sığır yetiştiriciliğinin et üretimi yönünden de teşvikten mahrum bulunduğunu söylemek mümkündür. Gerçekten bu konuda görevli devlet kurumu şimdiye kadar üretici ile doğrudan doğruya temasa geçmemiş, kesin proğramını gerçekleştirmek için hangi yol kolaysa onu tercih etmiş, aracılarla çalışmıştır.

Alımda uygulanan fiat baremleri de kaliteli et üretimini teşvikten daima uzak kalmıştır. Yaş, cinsiyet, ırk, besleme tarzı gözetilmeden sadece randımana göre tesbit edilen fiatlarla gayeye ulaşılamıyacağı maalesef takdir edilememiştir.

Buna karşılık Bakanlar Kurulunun 18/1/1969 tarih ve 6/11279 sayılı kararı ile şeker pancarı üreten işletmelerde sığır besisini organize

etmekle görevlendirilen Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi geçen yıl 40 bine yakın yüksek kaliteli besili hayvanı Et ve Balık Kurumuna teslim etmiştir. Buna rağmen Et ve Balık Kurumu ve diğer bazı Veteriner hekim çevreleri bu faaliyeti yermişlerdir. Burada, Şeker Şirketi Ziraat teşkilâtınca besletilen hayvanlara Et ve Balık Kurumunun normal fiatlarından daha yüksek fiatl ödenmesi üzerinde durulmuştur ki, bu söz konusu çevrelerin, ya kaliteli sığır eti üretiminin maliyeti hakkında bilgi sahibi olmadıklarını, ya da memleketimizde kaliteli sığır et üretiminin gereği bulunmadığına inandıklarını gösterir. Aslında Et ve Balık Kurumunun başka kaynaklardan sağlayabileceği yüksek kaliteli sığır etleri için de, Şeker Şirketi Ziraat teşkilatınca beslettirilen hayvanlara uygulanan fiat baremini uygulaması gerekir. Bu suretle sığır populasyonumuzun ıslahında kullanılacak kombine verimli ırkların ve melezlerin memlekette daha çabuk yayılmasına, dolayısiyle besiye daha uygun hayvanların üretilmesine yardım edilmiş olacağı unutulmamalıdır.

Bir taraftan yerile dursun, biz Şeker Şirketi besi porgramının daha da genişletilmesi, hatta Devlet Üretme Çiftliklerinin de buna paralel bir program uygulaması taraftarıyız. Ancak bu programlarla beslenen hayvanların muhakkak Et ve Balık Kurumuna satılması gerekmemeli, bu kurumun da katılacağı açık arttırmalar düzenlenmeli, taban fiatın üstün de teşekkül edecek fiattan üretici faydalanmalıdır.

C — Damızlık Hayvanların Pazarlanması :

Türkiyede damızlık hayvanlar için henüz bir pazar organize edilmemiştir. Devlet müesseselerinde yetiştirilen ihtiyaç fazlası damızlıklar ya tahsis suretile veya açık arttırma ile satılmakta, fakat özel yetiştiriciler için hiçbir şey yapılmamaktadır. Veteriner teşkilâtının bazı işletmelerden saf kültür ırkı genç boğaları satın alarak köy boğası olarak tevzi ettikleri duyulmaktadır. Ancak bunun şumulü ve prensibi hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

Memleketimizde özel damızlık yetiştiriciliğini, bu işletmelerde her yıl elde edilecek hayvanlar damızlık yararlılık bakımından değerlendirilerek satışları sağlanmadan geliştirmeğe imkân yoktur. İthal edilen hayvanlar memleket hayvancılığını geliştirmede kullanılacak nitelikte damızlıklardır. Bunlar birer üretim ünitesi veya makinası olarak görülmemelidir. Aksi takdirde bu iş için harcanan paralar hem yurt ekonomisi, hem de özel işletmeler için kayıp sayılmalıdır. Nitekim şimdiye kadar bu hayvanlardan sürü kuran işletmelerden yalnız veya çokluk ürettikleri sütten

ve kasaplık olarak sattıkları hayvanlardan gelir beklemeye mecbur kalanlar hüsrana uğramışlardır. Diğer bütün memleketlerde olduğu gibi, bizde de damızlıkçı işletmelerin ana gelir kaynağını damızlık satışları teşkil etmelidir ve bunu, kendileri teşkilâtlanıncaya kadar devlet sağlamalıdır.

Halbuki devlet, uyguladığı bazı yanlış kararlarla gerekenin tam tersini yapmış olmaktadır. Sun'i tohumlama uygulanan yerlerde yetiştiricilerin saf ve pedigrili olsa dahi özel boğa kullanmaları engellenmektedir. Devlet Üretme Çiftliklerinden satın alınan pedigrili saf boğaların Veteriner teşkilâtınca zorla kastre edildiği bir kaç yerden bildirilmiştir. Bu tutum özel yetiştiricilerin kendi gayretlerile bile başkalarına boğa satma imkânını ortadan kaldırıcı niteliktedir.

Sun'i tohumlamada başarı sağlama şartları gelişinceye kadar özel boğaların kullanılmasını yasaklamak bizce doğru değildir. Hele tabii tohumlamada kullanılacak buğların sun'î tohumlamada kullanılanlardan daha kötü olduğu ispatlanmadıkça bu işlem haksızdır, hatta zararlıdır. Zararın bir şekli, biraz önce belirttiğim gibi özel yetiştiricilerin damızlık boğa satışının engellenmesidir. İkinci zarar sun'i tohumlamadan elde edilen gebelik oranının düşüklüğünden doğmaktadır. Bu iki yönlü bir zarardır. Bir defa sürülerde döl ve süt üretimi düşmektedir. Saniyen kullanılan boğanın sağlıyacağı genetik ilerleme hızı azalmaktadır. Kontroldan geçmemiş boğaların sun'i tohumlamada kullanılması ile meydana gelebilecek üçüncü zarar bunlar arasında kötü veya düşük verim genlerine sahip olanların bu genleri populasyona tabii aşımdakine nazaran daha büyük oranlarda yaymaları şeklindedir. Nihayet ilerde uygulanması gerekli olan seleksiyon için sun'i tohumlama, tabii aşıma nazaran az müsait bir genetik variyasyon yaratır.

Bu gün devlet müesseselerinde, hatta özel işletmelerde yetiştirilip damızlık olarak satılamadıkları için mezbahaya gönderilen saf erkek hayvanlarla, sun'î tohumlamada kullanılmakta olan boğalar arasında genotipik değer bakımından bir fark olmadığını iddia edersem, buna, zootekni bilgisi olanlar itiraz edemez. O halde sun'î tohumlama uygulanan yerlerde özel yetiştiricilerin pedigrili saf boğalarla tabii aşım yapmalarına mani olmanın hiçbir ilmi dayanağı yoktur.

III — İşletme İçi Şartların Geliştirilmesi :

Buraya kadar belirtmeğe çalıştığım pazarlama şartları, hiçbir zaman, nasıl yapılırsa yapılsın sığırcılığı kârlı kılacak bir seviyede düzeltilemez.

ler. Başarı yine mevcut ve gelişmekte olan şartlara en uygun gelecek bir sistemi bulup uygulayabilmeğe bağlıdır. Tarım işletmelerini idare edenlerin bu yeteneğe eriştirilmeleri gerekir ki, bu Ziraat Yüksek Mühendislerinin en önemli fakat en ihmal edilmiş görevlerindendir.

Tarım işletmelerinin sığırcılıktan kâr sağlamaları, yetiştirilecek hayvanların genotipik kabiliyetlerini ve bu kabiliyetleri ortaya çıkaracak bakım ve besleme tekniğini bilmekle çok yakından ilgilidir. Bu konuları işletme içi şartlar olarak tartışmanın yerinde olacağı kanısındayım.

A — Genotip veya Irk seçimi :

Memleketimizin doğal, ekonomik ve kültürel şartları bakımından farklı işletmeleri için hangi genotipin daha uygun olduğuna dair deneysel bilgilerden yoksun bulunmaktayız. Ne yerli ırklarımızın morfolojik ve kısmen de fizyolojik vasıfları üzerinde yapılmış çalışmalar, ne de devlet müesseselerinde yetiştirilen yabancı ırkların performanslarını belirten yayınlar özel tarım işletmelerinde güvenle uygulanabilecek bilgileri verebilmektedirler.

Uzun süre memleketin her bölgesinde ve her çeşit işletme için Montofon diye anılan Esmer Sığır tavsiye edilmiştir. Şimdi bunların hemen her yerli ırkla çeşitli derecelerde melezleri bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında mukayeseli araştırmalar yapılmamıştır. 1950 ile 1960 yılları arasında Amerika Birleşik Devletlerinden bazı devlet müesselerine Holstein - Friesian, Jersey, Hereford. Aberdeen - Angus ve süt Esmer Sığırı gönderilmiş, 1960 dan sonra da Avrupadan esmer sığır yanında devamlı olarak Siyah - Alaca Hollanda ve Jersey ırklarından ithaller yapılmıştır.

Bu yeni ırklardan etçiler (Hereford ve Angus) devlet müesselerinden dışarı çıkamamışlardır. Ötekiler, Tarım Bakanlığınca tesbit edilen bölgelerde özel işletmelerde saf veya melezleme materyali olarak kullanılmışlardır. Söz konusu bölgelerin tesbitinde her hangi deneye veya müşahadeye dayanılmamış, yalnız klasik kitaplardaki bilgiler göz önünde tutulmuştur. Bunun neticesinde uzun yıllar esmer sığırın yayılmasına çalışılmış ve bunda mühim ölçüde muvaffak olunmuş bir bölgede (Manisada) bu ırktan boğaların kullanması yasaklanmış çeşitli derecelerde melez büyük bir esmer sığır populasyonu bu kez siyah - alaca Hollanda boğaları ile melezlenmeğe kalkışılmıştır. Karadeniz bölgesinde Jerseyden başka bir kültür ırkının kullanılmasına izin verilmemiştir. Güney Anadoluda Güney kırmızısı ırkının saf olarak ıslahı öngörüldüğünden, Antalya Ziraî Araştırma Enstitüsünde bunlarla Siyah - Alaca ve Esmer sığırın muka-

yesesini hedef tutan bir araştırma için dahi bu ırkların bölgeye sokulması eleştirilmiştir.

Bütün bu kararlar ve uygulamalar tarım işletmelerini şaşırtmış, Ziraat ve Veteriner teşkilâtları arasında zaman zaman çatışmalara da sebep olmuştur. Bununla beraber özel yetiştiriciler, işletmeleri için faydalı gördükleri zaman, bakanlık kararlarına riayet etmemişlerdir. Meselâ Karadenizde Jersep damızlık merkezi olan Karaköy harasının hemen yanında bir Ziraat Yüksek Mühendisinin örnek teşkil edecek gayretleri ile kurulan bir kooperatifin üyeleri Siyah - Alaca sığır yetiştiriciliğine başlamışlardır. Aynı yerdeki Gelemen Devlet Üretme Çiftliğin'de bu ırktan damızlık getirilmiştir. Antalyada özel işletmeler, Ziraî Araştırma Enstitüsündeki sonuçları da dikkate alarak, Siyah - Alacaya büyük bir istek göstermişler; neticede Veteriner İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı Boztepe inekhanesine bile Siyah - Alaca getirmek lüzumu duyulmuştur. Aynı şekilde, güneydeki Çukurova harasında da bir Siyah - Alaca damızlık sürüsü meydana getirilmiştir. Manisa ovasında esmer sığır önlenememiştir.

Bütün bunlar, araştırma sonuçlarına dayanılmadan ve ileri memleketlerdeki uygulamalar takip edilmeden verilen kararların yarattığı keşmekeşlik olup zararı yalnız sığırcılığımızın gelişmesine değil, aynı zamanda devlet otoritesine olmaktadır. Bu sebeple önce "Bir yerde bir ırk prensibinden vazgeçmek, sonra da ileride Çiftçiye ırk veya genotip seçimi bamından güvenilir bilgiler verebilmek maksadı ile halen yetiştirilmekte olan çeşitli saf ve melez sığırların döl, süt ve et verimlerini tesbit etmek gerekir. Bunun için ileri memleketlerde olduğu gibi, bir verim kontrolu organizasyonuna ihtiyaç vardır. Bu organizasyon devlet tarafından kurulup yürütülmeli, fakat muhakkak yetiştiricilerden hayvan sayısı hesabiyle bir miktar para almalıdır. Böylece toplanacak rakamlardan, aynı zamanda münferit yetiştiricilerin damızlıkta tutacakları hayvanları ve sun'i tohumlamada kullanılacak boğaları tesbitte, bölgesel hayvancılık programlarını hazırlamada da faydalanılabilecektir.

Irk seçimi konusunda değinilmesinde fayda gördüğüm bir husus da verim yönüdür. Memleketimizde etçi sığır ırkları için henüz yer bulunmadığı görüşü hakimdir. Fakat özel sütçü ırklara bir şey denmemektedir. Süt kadar et üretimi seviyemizin yükseltilmesinde de en büyük rolü sığırcılık oynayacağına göre ve bugün hayvan başına ortalama beş bin litre süt üreten kombine veçheli sığır sürüleri de bulunduğuna göre, süt yönünde tek veçheli olarak yetiştirilmiş ırklarada yer vermemek gerekir. Özellikle, yem şartları memleket ortalamasının çok üstünde olan Karade

niz bölgesini küçük cüsseli, miktarından çok fazla yağı olan süt veren Jersey ırkına tahsis etmek büyük bir cömertliktir. Mamafih bu bölgede elde edilen Jersey melezi hayvanların ileride et üretiminde anaç olarak kullanılabileceklerini düşünerek, bölgede başka ırkların da yetiştirilmelerini engellememek şartile, bu konuda ileri bir tenkidi gereksiz görürüm.

Doğu Anadoludaki Alparslan ve Iğdır Devlet Üretme Çiftliklerinde ve Göle inekhanesinde halen Hereford etçi ırkından bir miktar saf ve melez hayvan bulunmaktadır. Aberdeen - Angus'un ise sadece yerli kara ırkla melezleri vardır. Bunların yakın gelecekte sığır eti üretiminde bir safhada işe yarayabileceğini, dolayısıyle muhafaza edilmesini faydalı bulmaktayım. Keza et üretiminin süt üretiminden daha önemli olduğu Doğu Anadoluda Fleck - vieh denilen Alman Simmentali'nin de denenmesini tavsiye etmek isterim. Şap hastalığından arınmış kabul edilen Trakya'da ihracat için et üretimi söz konusu olduğunda yine Fleek - vieh'in ön plâna geçmesi mümkündür.

B — Bakım, İdare ve Yemleme Tekniği:

Sığırcılık, özellikle süt üretimi, ileri seviyede teknik isteyen bir hayvancılık koludur. Memleketimizde sığırların, özellikle ithal edilen kültür ırklarının bakım, idare ve yemlenmesinde gerekli tekniği uygulayabilecek iş gücü maalesef yoktur. İthal edilmiş sığırlardan sürü kuranlar bu yokluğun sıkıntısını çekmektedirler. İş gücünün aile fertleri tarafından sağlandığı işletmeler daha iyi durumda iseler de, bunların da eğitilmelerine lüzum vardır. Tarım Meslek Okullarından ilk plânda ikisini hayvancılık ustası yetiştirmeğe, aynı zamanda aile işletmelerindeki iş gücü için kısa süreli kurslar yürütmeğe tahsis etmekle, ihtiyaç büyük ölçüde karşılanabilir, kanısındayım. Diğer taraftan, Teknik Ziraat teşkilâtının öteki tarımsal üretim alanlarında uyguladığı teknik eğitimi hayvancılık, bu meyanda sığırcılık alanında da uygulamayı asli görev sayması gerekir. Bu konuya 4-K programlarında yer veren bu teşkilâtın erginlerin eğitimi programlarında yer vermekten çekinmesine makul bir yorum bulunamaz.

Sığırcılıkta başarı için işletme arazisinden uygun bir kısmının hayvan yemi üretimine ayrılması da gereklidir. Satın alınacak yeme, orta malı köy mer'asına, hatta kira ile tutulan mer'a veya çayıra güvenerek ileri bir sığırcılık hayali kurmamalıdır Sığırın kaba yemleri en iyi değerlendiren bir hayvan olmasından faydalanmak ve bu maksatla işletmede yem üretimine ayrılacak arazide birim alandan fazla ürün sağlayan kaba yemler yetiştirmek esastır. Belirli bir seviyenin üstündeki verimler için lâzım ola-

cak bir miktar kesif yem, gerekirse, dışardan satın alınabilir. Lakin sığır yetiştiriciliğini tamamen veya büyük bir kısım itibarile kesif yeme veya işletme dışı yemlere dayandırmak uzun zaman süresi içerisinde işletmeyi zarara götürür. Teknik ziraat teşkilâtının işletmelerde bu prensibin uygulanmasına yardımcı olması beklenir.

IV — Hastalıklarla Savaş :

Diğer bütün çiftlik hayvanları için olduğu gibi sığır yetiştiriciliğinin geliştirilmesi için de hastalık âmilleri ile savaş örgütüne büyük görevler düşmektedir. Verim seviyesi yükseldikçe hayvanlarda hastalıklara karşı hassasiyetin artacağı ve bu hayvanların hastalanmaları ve ölmeleri ile zararın gerek işletme ve gerek millî ekonomi seviyesinde büyük olacağı göz önünde tutularak bu örgütün elaman, laboratuvar, hastane ve nakil vasıtası bakımından yeterli bir seviyeye ulaştırılması gerekmektedir. Memleketimizin hayvan hastalıklarının yayılmasına çok müsait bir durumda olması da veteriner hekimlerimizin görevlerini güçleştirmektedir. Ancak hayvancılığımızın geliştirilmesi için bu güçlükleri yenmek veteriner hekimlerimiz için ölçüsüz bir şeref ve iftihar vesilesi olacaktır. Veteriner hekimlerimiz tarafından yapılmakta olan Zootekni hizmetlerinin ileri memleketlerde olduğu gibi, Ziraatçilere devredilmesi ile hastalıklarla savaş hizmetlerinde başarının artacağı şüphesizdir. Koruyucu hekimlik hizmetlerinde bu meyanda aşı tatbikatında, bizzat yetiştiricinin yardımlarını sağlayacak bir sistemin kabul edilmesi de başarıda önemli bir rol oynayacaktır. Her sağlık hizmeti için veteriner hekimin gerekli olmadığı bizim seviyemizdeki memleketlerin bir çoğunda anlaşılmış, yetiştiricilere ve hayvan bakıcılarına kısa süreli kurslarla verilen tatbiki bilgilerle Veteriner hekimlerin yükleri büyük ölçüde hafifletilmiş, böylece hastalıklarla savaşta daha başarılı olmaları sağlanmıştır.

ÖZET

Türkiye de sığırcılığın geliştirilmesi bu tebliğde sıralanan ve açıklanan şartların gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Pazarlama Şartları :

Hayvansal ürünlerin özellikleri ve genellikle küçük işletmelerde elde edilmeleri pazarlanmalarında devletin önderliğini ve desteğini zorunlu kılmaktadır.

Mevcut devlet kurumları maalesef pazarlamada "üreticiyi teşvik, tüketiciyide tatmin" prensibini uygulamamaktadırlar. Türkiye de gerek süt ve gerek et üretim seviyesinin yükseltilmesi birinci derecede sığırcılığın geliştirilmesine bağlı olduğu, Süt Endüstrisi Kurumu ile Et ve Balık Kurumu nun satın alma ve satma işlemlerinde dikkate alınmamaktadır. Sığır deti üretimini geliştirici nitelikte faaliyetin geçen yıldan itibaren Şeker Fabrikaları Ziraat Teşkilâtı tarafından yapılmakta olduğu ve bu faaliyetin genişletilmesi lûzumu ortadadır. Süt Endüstrisi Kurumunun üreticilerin ortak olacağı küçük kapasiteli mahalli tesisler kurması, inek sütü üretimini arttırıcı tedbirler alması şayanı tavsiyedir.

Özel işletmelerde yetştirilen damızlık hayvanların değerlerine göre satışını organize etmek de devlete düşer. Saf kültür ırkları ile yetiştiricilik yapan işletmeler masraflarının süt ve kasaplık hayvan satışı ile karşılayamazlar. Buralarda yetiştirilen hayvanlardan memleket sığırcılığını geliştirme yönünde faydalanmakta ayrıca gereklidir. İlk kademede sun'i tohumlama yapılan yerlerde özel yetiştiricilerin pedigrili saf boğaları kullanmalarını engelemekten vaz geçmelidir. .Halen sun'i tohumlamada kullanılan boğalarla gerek resmî ve gerek özel işletmelerde yetiştirilip de damızlık olarak satılmaları organize edilmediği veya buna dolaylı bile olsa mani olunduğu için mezbahaya giden boğalar arasında genotipik değer bakımından fark olduğu iddia edilemez. Hatta şimdiki şartlarda aynı işin tabii aşımla yapılması ıslâh bakımından da daha yararlıdır.

İşletme İçi Şartlar :

Memleketin çeşitli bölgelerinde çeşitli şartlara sahip işletmelerde en kârlı bir şekilde yetiştirilebilecek saf veya melez hayvanların isabetle seçilmesi başarıda çok önemlidir. Tarım işletmelerini idare edenler bu bakımdan yeteri kadar bilgiye sahip değildirler. Tarım Bakanlığının ilgili teşekkülleri de onlara güvenilir bilgiler veremez durumdadırlar. Her ne kadar Bakanlıkça hemen her bölge için belirli bir ırk tesbit edilmiş ise de herhangi bir araştırmaya veya müşahadeye dayanmadan yapılan bu tesbitlere güvenilmemektedir. Bu nedenle evvelâ "Bir yer bir ırk ' kaidesi terkedilmeli, sonra da çeşitli saf ve melez sığırların döl, süt ve et verimlerini tesbit edecek bir organizasyon kurup faaliyete geçirmelidir. Bir de halen süt verimleri beşbin litreye kadar yükselmiş kombine verimli ırklar mevcutken Jersey gibi bir ırka öncelik tanımamalıdır.

Bakım, idare ve yemlemede gereken tekniği uygulayacak usta işçiler yetiştiren, aile işletmeleri için de kısa süreli kurslar düzenliyen eğitim müesseselerine şiddetle ihtiyaç vardır. Teknik Ziraat Teşkilâtının 4-K programlarındaki hayvancılık faaliyetini erginlerin eğitiminde de gösterilmesi şarttır.

Başarılı bir sığırcılık için işletme arazisinden uygun bir kısmının kaba yem üretimine tahsisini prensip olarak benimsemek ve uygulamak gerekir. Orta malı köy mer'asına, satın alınacak yeme, hatta kiralanacak mer'a veya çayıra güvenerek ileri bir sığırcılık düşünülemez.

Hastalıklar :

Verim seviyesi yükseldikçe hayvanlarda hastalıklara karşı hassasiyetin artacağı ve böylece hayvanların hastalanmaları veya ölmeleri halinde gerek işletme gerek millî ekonomi seviyesindeki zararın büyüyeceği düşünülerek Veteriner teşkilâtının hastalıklarla savaş hizmetlerindeki başarısını hızla arttıracak tedbirleri almalıdır. Bu maksatla teşkilâtın eleman, laboratuvar, hastane ve nakil vasıtası ihtiyaçlarını gidermek; Zootekni yükünü kaldırmak; koruyucu hekimlik ve bu meyanda aşı tatbikatı hizmetlerinde yetiştiricilerin ve hayvan bakıcılarının yardımını sağlayacak bir sistemi kabul etmez lâzımdır.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 11

— C —

Koyun Üretimi ve Islahı İle İlgili Sorunlar

Yazan

Prof. Dr. Reşid SÖNMEZ

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
A — Türkiye'nin ekonomik ve ziraî bünyesinde koyunculuğun yeri,	5
B — Koyunlarımızın ıslâhı için yapılan çalışmalar	6
C — Koyunculuğumuzun bugünkü durumu	8
II — KOYUNCULUGUMUZUN SORUNLARI	10
III — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER	11
A — Yerli Koyunlarımızda yetiştirme yönü ve ıslâh hedeflerinin tesbiti,	11
B — Koyun ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlaması,	13
C — Koyunların bakım ve besleme durumunun iyileştirilmesi,	14
D — Hastalıklarla savaş,	14
E — Kredi,	14
F — Araştırma sonuçlarının uygulanması,	15
G — Yetiştirici organizasyonlarının kurulması,	15
M — Devlet yardımı,	16
IV — ÖZET	16
LİTERATÜR	18

KOYUN ÜRETİMİ VE ISLAHI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Bu tebliğ Prof. Dr. Reşid Sönmez'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ

I — Türkiye'nin ekonomik ve ziraî bünyesinde koyunculuğun yeri:

Hayvancılığı gelişmiş dünya ülkelerinin bazılarında koyun yetiştiriciliğinin büyük bir ekonomik değer kazandığını ve millî gelire önemli katkıda bulunduğunu görmekteyiz. Doğal ve ekonomik şartların uygun oluşu ve bu üretim koluna gereken ilginin gösterilmesi ve devamlı çalışmalar sayesinde bu sonuca ulaşılmıştır. Bu gibi ülkelerde koyunculuk, sadece sayı fazlalığı ile değil, bir koyundan elde edilen verimlerin yüksekliği ve yetiştiricinin sağladığı kazancın çokluğu ile de ekonomik değerini ve gücünü ortaya koymaktadır. Buna karşılık diğer bazı ülkelerde, az gelişmiş ziraî bünye içinde sayı üstünlüğü yönünden koyunculuğun önem kazandığı dikkati çekmektedir. Bu gibi ülkelerde tarımın diğer kesimlerinde olduğu gibi, hayvancılık kolunda da fazla bir gelişme ve ilerleme olmamıştır. Doğal şartların elverişsiz ve beslemenin yetersiz olduğu ortamda, diğer büyük hayvanlara nazaran, koyunların daha fazla çoğalma ve yaşama şansına sahip olduğu görülmektedir. İlkel metodlarla yetiştirme ve hayvan başına verimin çok düşük olduğu bu durumun örneklerine Asya ve Afrika ülkelerinde sık sık rastlanmaktadır. Türkiye'yi de bu örneklerden birisi olarak kabul edebiliriz.

Memleketimizin en geniş kısmını teşkil eden kurak iklimli ve zayıf mer'alı bölgelerde, yem bitkileri ziraatının da gelişmemiş olması sebebile, büyükbaş hayvandan ziyade koyun yetiştiriciliği için uygun ortam vardır. Kış yemlemesinin daima ihmale uğradığı bu bölgelerde, genellikle mer'adan faydalanarak beslenen yerli koyunlarımız küçük cüsseleri ve düşük verimleri ile hiç değişmeden asırlardan beri devam edegelmişlerdir. Sahil şeritlerinde ince yağsız uzun kuyruklu ve Anadolu'nun iç bölgelerinde büyük yağlı kuyruklu tipler gösteren yerli koyunlarımız uzun asırlar kötü

bakım ve besleme şartlarında yetiştirilerek bu şartlara adapte olmuş küçük yapılı, kanaatkâr ve çevik hayvanlardır. Et, süt ve ayni zamanda yapağılarından faydalanılan bu yerli koyunlar fakir çiftçilerin başlıca ekonomik dayanağı olduğu kadar büyük sürü sahipleri için de önemli gelir ve refah kaynağı teşkil ederler. Son yıllarda çayır ve mer'a alanlarında daralma olması ve birçok koyun mer'asının tarla haline sokulmuş bulunmasına rağmen koyun sayımızda artma olmuştur. Bakım ve beslemenin yeterli ve düzenli olmadığı ortamlarda koyun diğer hayvanlardan daha kolay daha tehlikesiz yetiştirilebilmekte ve ayni zamanda koyundan elde edilen bütün ürünler her zaman iyi para etmektedir. Yerli koyunlarımızın bu şekilde devamlı artması Türkiye hayvancılığı için parlak ve övünülecek bir durum sayılamaz. Son yirmibeş sene içinde Merinos koyun sayısını yarım milyona çıkaramadığımız halde yerli koyunlarımızın sayısında on milyona yakın artış olması bu söylediklerimizi doğrulayacak ve açıklayacak en güzel delildir.

Koyun eti, Türkiye'de halkın en çok sevdiği ve en yüksek fiatla satılan ettir. Koyun sütü peynir ve yoğurt için en değerli ham madde olup, genel olarak inek sütünden iki misli bir fiatla pazar bulur. Yapağının her çeşidi kolayca satılır., gerek kumaş ve gerekse halı kilim endüstrisi ham madde olarak yapağı kullanır. Böylece koyunculuk hem çiftçi aileleri için emin bir gelir kaynağı ve hem de halkımızın çeliştli ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir üretim kolu niteliğini taşır. Doğal ve ekonomik koşullar Türkiye'de koyunculuğa büyük bir yer vermekte ve ziraî bünye içinde önem kazandırmaktadır. O halde millî ekonomi bakımından bu kadar değerli olan bu kaynağı geliştirmek, daha verimli ve kazançlı hale getirmek zorundayız. Sayı üstünlüğü yönünden değil bir koyundan elde edilecek verimleri artırma yönünde gereken çalışmalar yapıldığı takdirde koyunculuk millî gelire daha büyük katkıda bulunacak ve yetiştiricilerin refahını arttıracaktır.

B — Koyunlarımızın ıslâhı için yapılan çalışmalar :

Islâh edilmemiş yerli koyunlarımızın et, süt ve yapağı olmak üzere her üç veriminden de faydalanılır ve genellikle Türk çiftçisi koyunu daima bu üç verimi beraber sağlayan hayvan olarak tanır. Halbuki bir koyundan her üç verimi en yüksek seviyede ve kalitede temin etmek mümkün değildir. Bu sebeple yabancı ülklerde uzun yıllar yapılan çalışmalar sonunda et tipi, yapağı tipi ve süt tipi koyunlar geliştirilmiştir. Türkiye'de bir yerli koyun ortalama 35-40 kg. canlı ağırlığında olup 1.5 - 2 kg. kaba-karışık yapağı ve kuzunun emdiği hariç 30 kg. kadar süt verir. Halbuki çeşitli

dünya ülkelerinde 100 - 120 kg. canlı ağırlığı olan et koyunları, 8 - 10 kg. yün veren yapağı tipi koyunlar ve 1000 kg. süt veren süt tipi koyunlar meydana getirilmiştir.

İstatistikler ve ekonomik hesaplamalara göre Türkiye de koyunculuk gelirleri içinde et, süt ve yapağının payları aşağıda açıklandığı gibidir. Görülüyor ki et ve süt gelirin en fazlasını sağlamakta ve düşük kalite yapağıdan en az kazanç elde edilmektedir. Merinos yetiştirmelerinde yapağı kalitesi yükseldikçe yapağı gelirinin % oranı da artmaktadır.

Cetvel: 1 — Türkiye yerli koyunlarından elde edilen toplam gelir içinde et, süt ve yapağının % olarak payları.

Et	%47.12
Süt	%44.65
Yapağı	% 8.23

Türkiye'de koyunculuğu geliştirme yönünde yapılan çalışmalarda geçmiş yıllarda koyunculuğa gerektiği kadar önem verilmediği gibi, ıslâh çalışmalarında tespit edilen hedefler de ekonomik gerçeklere uygun olmamıştır. Yerli koyunlarımızın gelirleri arasında en düşük pay yapağıya ait olduğu halde çalışmaların tümü Merinos yetiştirme yönünde olmuştur. Bunun tek sebebi dokuma endüstrimizin ihtiyaçı olan iyi kalite yapağı dışarıdan ithal edişimizdir. Ayrıca girişilen teşebbüsler hem sınırlı olmuş ve hem de kesikliğe uğramıştır. Cumhuriyetten önce ve sonra Türkiye yerli koyunlarının ıslâhı çalışmaları tamamen Merinosçuluktan ibaret kalmıştır. Halbuki Merinosun beşiği olan İspanya bile, belli bölgelerde Merinos yetiştirmeye devam ederek et ve süt yönüne büyük önem vererek çalışmalarını düzenlemiş bulunmaktadır.

Evvelâ Batı Bölgelerimizde Kıvırcık koyunlarını melezlemek ve çevirme melezlemesi yolu ile yeni bir Türk Merinosu meydana getirmek üzere başlıyan çalışmalar daha sonra Orta ve Doğu Anadolu intikâl ettirilerek yağlı kuyruklu Karaman koyunlarının Merinosla melezlemesine devam edildi. Sun'i tohumlama yolu ile yürütülen Merinoslaştırma çalışmaları sonunda yarım milyon civarında değişik kan dereceli Merinosa sahip bulunmaktayız. Köy işletmelerinde ve hattâ devlet çiftliklerinde bakım ve beslemenin iyi olmayışı sebebile Merinos kanı artan melezlerde ölüm oranının yükselmesi herkesi düşünmeye ve yeni çözüm yolları aramayı zorladı. Merinos yetiştirmesinde uygulanacak metod ve Merinosun dışında Türkiye yerli koyunlarının hangi yönlerde ıslâh edilmesi gerektiği son yıllarda üzerinde çok konuşulan ve tartışılan bir konu oldu. Ziraat Fakül-

telerinin öncülük yaptığı yeni çalışmalarda, Merinosculuğa yer verildiği gibi, memleket şartlarına uygun başka tiplerin geliştirilmesi ve et-süt yönünde ıslâh çalışmalarının da memleket gerçeklerine uygun şekilde düzenlenmesi ele alınmış bulunmaktadır.

C — Koyunculuğumuzun bugünkü durumu :

İkinci dünya harbinden sonra 1960 dönemine kadar dünyada koyun sayısı % 18 artmıştır. En fazla artış komünist bloku ülkelerinde olmuştur (% 100). Türkiye'deki artış ise % 48 dir, Son yıllarda sentetik lif üretimindeki gelişme sebebile ince yapağıya karşı talep artmıştır.

Türkiye mer'alarının % 80 i zayıf koyun mer'ası tipindedir. Yanlış otlatma ve köy orta malı olması yüzünden bu mer'alar devamlı gerilemektedir. Bu şartlar altında ve bu tip mer'alar üzerinde sığırcılığın gelişmesi güçtür. Ancak hemen işaret edelim ki küçük cüsseli ve düşük verimli yerli koyunların bu şekilde aşırı çoğalması normal değildir ve bugünün aktüel problemidir. Yurdumuzda endüstrinin gelişmesi ve hayvansal ürünlere karşı talebin artması sonucu sığırcılığın gelişmesi gerekecektir. Primitif, ıslâh edilmemiş yerli koyunlardan elde edilen düşük kaliteli ürünlere karşı talebin azalması beklenebilir. Böylece bugünün problemini şöyle özetlemek mümkündür: Büyük şehirler etrafında, şeker fabrikaları civarında ve Doğu Anadolu'nun kuvvetli mer'a bölgelerinde sığırcılığın adım adım gelişmesi mümkün olabilecektir. Bunu sağlıyacak şekilde bakım ve besleme durumunun düzeltilmesi ve pazar durumunun ıslâhı gerekecektir. Buna paralel olarak, mer'a koyunculuğu, düşük verimli ve az kazançlı koyunculuk yerini yavaş yavaş entansif koyunculuğa terkedecektir. Bilhassa sulama ve yem bitkileri üretimiminin mümkün olduğu bölgelerde, tabii mer'aların elverişli olduğu kesimlerde iri yapılı ve yüksek verimli yeni koyun tiplerinin geliştirilmesi, sürülerde baş sayısının azaltılması, fakat koyun başına verimin yükseltilmesi yönünde plânlı ve sürekli çalışmalar yapılması gerekecektir.

Türkiye koyunculuğunu geliştirme ve plânlama konusunda yapılacak çalışmalarda yurdumuzun değişik bölgelerinde mevcut olan ekolojik ve ekonomik şartların bilimsel bir görüşle etüd edilmesi ve ona göre ıslâh projelerinin düzenlenmesi gerekmektedir. Bir zamanlar hatalı bir şekilde Türkiye'nin her köşesinde Merinos yetiştirmek üzere geniş bir sun'i tohumlama uygunlandığını hatırlatmak isteriz. Et ve süt verimlerinin başta geleceği ve bu yönlere daha çok ilgi gösterilecek bölgelerimiz mevcut olduğu gibi, Merinos yetiştirmesini ön plânda tutacak bölgelerimiz de var-

dır. Son yıllarda Türkiye yerli koyunlarının ıslâhı ve koyunculuğumuzun geliştirilmesi yönünde birçok fakültelerimizde ve araştırma istasyonlarımızda ön çalışmalar başlamış ve bunlardan bazıları sonuçlarını vermiş bulunmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu sonuçlardan faydalanmak, masa başına verilen kararların hatalı sonuçlarile yeniden karşılaşmamak önemli bir konu teşkil etmektedir.

İspanya iklim ve tabiat şartları bakımından Türkiye'ye çok benzer. Sahil bölgelerindeki ziraî ürünler ve iç bölgelerdeki kurak iklimde yetiştirilen ürünler Türkiye'nin hemen hemen aynıdır. Bu sebeple birçok pazarlarda ziraî ürünlerimizin satışı bakımından her zaman İspanya ile karşıkarşıyız ve aramızda devamlı bir rekabet vardır. Bilindiği üzere İspanya Merinos koyununu geliştiren ve uzun asırlar ince yapağı üretimini elinde tutan bir ülkedir. İspanya'da 1970 yılı ilkbaharında toplanan Akdeniz ülkeleri koyunculuk kongresinde açıkça belirtildiği üzere, değişik ekolojik ve ekonomik şartlara uygun yeni koyun tiplerinin geliştirilmesi zaruret haline gelmiştir. Bu sebeple İspanya'da mevcut yerli koyun ırklarının değişik yönlerde ve her bölgenin şartlarına uygun şekilde ıslâhı için yeni plân ve projeler hazırlanmış bulunmaktadır. Bilhassa melezleme metodunun ön plâna alındığı bu çalışmalarda, melezlemede kullanılacak ırklar bölgenin şartlarına göre dikkatle seçilmektedir. Koyun sütünden yapılan peynirlerin İspanya'da çok makbul olması ve iyi para etmesi sebebile süt tipi koyun yetiştiriciliğine son yıllarda daha fazla önem verdiklerini görmekteyiz. Göçebe Merinos ve et tipi koyun yetiştiriciliği de uygun bölgelerde ele alınmış bulunmaktadır. Türkiye koyunculuğunun plânlanmasında İspanya'nın örnek olarak alınması mümkündür.

Türkiye'de koyun eti halkın en önemli besin kaynağıdır. Yağlı kuyruklu koyunlarımızda et kalitesi biraz geridir. Ancak halkımız kuyruk yağından geniş ölçüde faydalanarak bu maddeyi de değerlendirir. İnce kuyruklu koyunlarımız iyi kalite et verirler. Turfanda kuzu en yüksek fiatla satılan değerli bir maddedir. Koyun sütünden yapılan yoğurt ve peynirler her zaman aranan ve iyi para eden besinlerdir. Dokunma endüstrisi ve halıcılık için olduğu kadar diğer maksatlar için de yapağıya ihtiyaç duyulur ve hatta dış ülkelere satılır. Öte yandan yurdumuzda hakim olan iklim şartları ve mer'a durumları büyük ölçüde koyunculuğa uygundur ve Türk köylüsü beslediği koyunlardan elde ettiği ürünlerle bir taraftan kendi aile ihtiyaçlarını karşılar, diğer taraftan pazara satış yaparak bütçesini düzenler. Görülüyor ki Türkiye'nin millî ekonomisinde koyunculuğun büyük bir yeri vardır. Fakat bu üretim kolunu geliştirmek, daha kazançlı

ve verimli hale sokmak suretile hem çiftçinin gelirini arttırmak ve hem de artan nüfusun beslenme ve giyim ihtiyaçlarını karşılamak zorundayız.

II — Koyunculuğumuzun Sorunları :

Bugünkü durumunu kısaca özetlediğimiz Türkiye koyunculuğunun sorunlarını şöyle sıralayabiliriz.

1) Türkiye'nin iklim ve tabiat şartları, çayır mer'a durumu ve köy işletmelerinin yapısı daha uzun yıllar koyunculuğun başta gelen bir hayvancılık kolu olmasını gerektirecektir. Üstelik koyundan elde edilen bütün verimlerin halkın beslenmesi ve giyinmesinde önemli yeri olduğu gibi iç ve dış ticarette de küçümsenmiyecek bir payı vardır. Ancak ekstansif mer'a koyunculuğundan yer yer ve adım adım uzaklaşmak, yeni koyun tipleri geliştirerek koyun sayımızı biraz azaltmak üzerinde durulmalıdır. Bu problemin çözümü özel bir çalışma plânını gerektirir.

2) Merinos yetiştirmesine uygun bölgeleri seçip yetiştirmeyi belli bölgelerde toplamak ve yurdumuzun diğer bölgelerinde şartların gerektirdiği yönde süt tipi, et-süt tipi ve yapağı-et tipi yeni yetiştirmelere gerekli önemi vermek zorundayız.

3) Koyun verimlerinin değerlendirilmesi, özellikle peynir endüstrisinin geliştirilmesi ve pazarlama kolaylıklarının yaratılması çözüm bekleyen önemli bir problem niteliği taşımaktadır.

4) Koyunların bakım ve beslenme durumlarının düzeltilmesi, kış açlık devresinin ve bu yüzden meydana gelen telefatın önlenmesi koyunculuğumuzun başta gelen problemlerindendir. Kooperatifleşmenin teşviki, kredi kaynaklarının arttırılması bu konu ile yakından ilgilidir.

5) Mer'aların ıslâhı ve mer'a idaresi bakımından esaslı tedbirlerin alınması, köy orta malı mer'alar için bazı yeni nizamların tesisi gerekmektedir. Bugünkü otlatma sistemi altında meralarımızın besleme ve doyurma kapasitesi sıfıra yaklaşmıştır.

6) Hastalık ve parazitlerle savaş koyunculuğumuzun çözüm bekliyen başlıca problemlerinden biridir .Hasta hayvanların tedavisi ve koruyucu tedbirlerin alınması yönünde daha etkili ve sürekli çalışmalara ihtiyaç duyulmakta olduğu söz götürmez bir gerçektir.

7) Yetiştiriciye damızlık hayvan sağlanması, özellikle yeni şartlara ve bugünün ihtiyaçlarına cevap vercek yeni tiplerin geliştirilmesi bilhassa

özel damızlıkcılık yönünde çiftçinin teşvik edilmesi ,üzerinde durulacak başka bir problemdir.

8) Çiftçinin eğitilmesi ve yeni tekniklerin uygulanma alanına konabilmesi için lüzumlu elemanların yetiştirilmesi de üzerinde durulacak önemli bir konudur.

9) Devletçe bazı koruyucu tedbirlerin alınması ve yardımların yapılması, özellikle sigorta ve gümrük koyunculuğun gelişmesi için çözüm bekliyen önemli problemlerdir.

10) Koyunculuğumuzu engelliyen problemlerden bir diğeri de yetiştiricilerin bir organizasyon içinde toplanmamış olmasıdır.

III — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER :

Türkiye koyunculuğuna yön verilmesi ve koyun yetiştiriciliğinin kazançlı ve cazip bir üretim kolu haline getirilebilmesi için kanaatimizce aşağıdaki çözüm yolları üzerinde durulması uygun olur.

A — Yerli Koyunlarımızda yetiştirme yönü ve ıslâh hedeflerinin tesbiti :

Türkiye'nin birbirinden farklı iklim ve doğal koşullara sahip bölgeleri vardır. Ayrıca her bölgede ekonomik koşullar da az çok farklılık gösterir. Son istatistiklere göre koyun mevcudumuz 35 milyon kadardır. Bunun sadece yarım milyonu değişik kan dereceli Merinostur. İleriki yıllarda Merinos mevcudumuz 5 milyona çıkmış olsa, geriye kalan 30 milyon yerli koyunun hangi yönde ıslâh edileceği bilimsel ölçüler içinde tartışılıp kararlaştırılmalıdır.

Son yıllarda Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu tarafından Tarım Bakanlığı ile müştereken ele alınan bir proje ile bu konuya bir dereceye kadar eğilmiş bulunmaktayız. Bu projede Türkiye yerli koyunlarının melezleme yolu ile ıslâhını bir plâna bağlayabilmek için ön çalışmalar yapılmaktadır. Merinos melezlemelerine ilâveten, et tipi, süt tipi, kombine verim yönlü yabancı kültür ırkları ile yapılması tasarlanan bu melezlerden elde edilecek sonuçlara göre köy sürülerinde geniş uygulamalara başlamak mümkün olabilecektir.

Diğer taraftan bazı yerli koyunlarımızın saf yetiştirme ve seleksiyon yolu ile ıslâhının mümkün olduğunu gösteren bazı çalışmalar son 10 - 15 yıl içinde dikkatle yürütülmüş ve sonuçları alınmıştır. Bilhassa Devlet Üretme Çiftlikleri Genel Müdürlüğüne bağlı çiftliklerde Ziraat Fakülte-

lerimizin Zootekni Kürsüleri tarafından pek çok proje dikkatle yürütülmektedir. İvesi, Kıvırcık, Dağlıç ve Karaman ırkları üzerinde yapılan bu çalışmalardan elde edilen olumlu sonuçlar örnek olarak alınmalıdır. Yağlı kuyruklu Merinos dediğimiz Malya koyunu Orta Anadolu şartlarına uygun bir tip olarak şimdiden çiftçi tarafından benimsenmiştir. Ceylanpınar çiftliğinde saf İvesi yetiştirme ve ıslâh çalışmaları başarılı olmuştur. Trakya bölgesinde Kıvırcığın saflığını korumak suretile Türkgeldi çiftliğinde yürütülen seleksiyon çalışmalarından olumlu sonuçlar alınmıştır. Bugüne kadar yapılan araştırmaların sonuçlarından da faydalanmak suretile yurdumuzun muhtelif bölgelerinde yerli koyunlarımızın ıslâh hedefleri hakkında şu tavsiyeleri ileri sürmek istiyoruz.

Orta Anadolu: Merinoslaştırmaya devam edlirken, daha küçük yapılı ve kanaatkâr İspanya'nın Merina Transhumante, Fransızların Merino d'Arlo ve Ile De France gibi tiplerile melezlemeler yapılabilir. Ancak çevirme melezlemesinde çok ileri kan derecesine gitmek ve dikkatli olunmalıdır. Ayrıca yeni geliştirilen Malya koyunu üzerinde de durulmalıdır. Bazı bölgelerimizde saf Akkaraman yetiştirmesi devam ettirilmeli ve sütçülüğe önem veren bölgelerde İvesi denenmelidir. İvesi ile Akkaraman ve Dağlıçlar arasında da melezleme çalışmaları uygun işletmelerde belirli ölçülerde yapılabilir.

Trakya - Marmara ve Ege: Bu bölgede süt, et ve döl verimi, yetiştirmede başlıca hedef olmalıdır. Texel, Ost Friz ve Border Leicester ile melezleme çalışmaları üzerinde durulmalıdır. Trakya'da Kıvılcığın saflığını devam ettirmeli ve ancak entansif koyunculuk yapacak çiftlikler için belirli ölçüde melez tipler yetiştirilmelidir. Bazı kesimlerde Merinos yetiştirmesi devam ettirilebilir. Kıvırcığın et kalitesi çok önemli olduğundan, bu ırkın et - yapağı tipi ve süt tipi olmak üzere iki yönde ıslâhı üzerinde de durulmalıdır. Et kalitesini bozmadan, uniform orta tip yapağı elde etmek suretile Kıvırcık bugünkinden daha değerli bir koyun ırkı haline gelebilir. Ayrıca süt yönünde yapılan seleksiyondanda olumlu sonuçlar alınmaktadır. Bu yönde çalışmaların devamında da fayda vardır.

Doğu Anadolu: Bu bölgede, et verimi başta gelen ve orta tip yapağı veren bir yetiştirme hedef seçilerek Mor Karaman koyunlarının melezleme ile ıslâhı üzerinde durulmalıdır. Bu melezlemelerde Alman Et Merinosu, Columbia, Targhe ve Lincoln gibi iri yapılı ırklardan faydalanılmalıdır. Melezlemelerin metodu üzerinde ön çalışmalar zorunludur. Köy işletmelerinin Bugünkü bakım ve besleme şartlarında çevirme melezle-

mesine gitmek sakıncalı olabilir. Bu bölgede saf olarak etçi koyun ırklarının yetiştirilebileceği yerler de mevcuttur.

Güney Doğu Anadolu : Dağlık bölgeler hariç tamamen saf İvesi yetiştirmesi yönünde çalışılmalıdır.

Kuzey Anadolu : Doğu Karadeniz bölgesindeki Karayaka ırkı saf yetiştime veya Suffolk gibi ırklarla melezlemek suretile ıslâhı üzerinde durulabilir. Artvin bölgesindeki Hemşin koyunu içinde ayni durum düşünülebilir. Ayrıca ıslâh edilmiş Karayakalarla kullanma melezlemesi çalışması da ele alınabilir. Melezlemede kullanılacak ırklar Texel, Ile De France ve Dorset olabilir.

Geçit Bölger : Geçit bölgelerden en önemlisi Ege ile Orta Anadolu arasında kalan Batı Geçit Bölgesidir. Burada yetiştirilen Dağlıç koyun ırkının başlıca halı yapağısı verecek bir ırk olarak ıslâhı ön plâna alınmalıdır. Ayrıca kuzu üretimi için ve bazı bölgelerde süt üretimi için Dağlıçın melezleme ile ıslâhı üzerinde de durulabilir. Melezlemede kullanılacak ırklar Dorset, Suffolk ve İvesi olabilir. Kuzu verimini arttırma bakımından melezleme çalışmalarında Sakız ve Texelden de faydalanılabilir.

Doğu geçit bölgelerinde aşiret halindeki göçebe koyunculuğun da sabit koyunculuk haline getirilmesi, saf yetiştirme ve yer yer melezlemelere gidilmesi yerinde olur.

B — Koyun ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlaması :

Türkiye'de koyun yetiştiriciliğine karşı ilginin artması ve bu üretim kolunda yeni tekniklerin geliştirilmesi, ıslâh çalışmalarının uygulanabilmesi için çözüm bekliyen ilk önemli problem ürünlerin değerlendirilmesi ve pazarlamadır. Hiç şüphe yok ki koyundan elde edilen her ürün Türkiye de iyi para etmektedir. Fakat bu gelirden esas emek veren ve zahmete katlanan çiftçinin eline geçen pay azdır, yetersizdir. Ayrıca koyun ürünlerini ve özellikle koyun sütlerini işleyecek tesislere ihtiyaç vardır. İspanya'da süt koyunculuğu yapılan bölgelerde yılın 12 ayı çalışan ve koyun sütünden peynir yapan fabrikalar kurulmuştur. Bu bir organizasyon işidir. Bizde de mutlaka gerçekleştirilmelidir. Büyük dev tesisler yerine, küçük bölge ihtiyacına cevap veren ve rantabl çalışan peynir ve yoğurt tesisleri kurulmalıdır. Doğum mevsimlerini ayarlıyarak ve bir bölgede birden fazla koyun ırkı yetiştirerek bu tesislere bütün yıl boyunca süt sağlamak mümkündür. Kuzuların ve yapağının değerlendirilmesi için de gerekli tesisler kurulmalı ve pazarlama kolaylıkları yaratılmalıdır. Bu konuda en can alıcı nokta, yetiştiricinin ve çiftçinin bizzat işin içinde olması ve ara-

cıdan kurtarılmasıdır. Önemli bir diğer nokta da koyun ürünlerinin kalite esası üzerinden satın alınmasıdır. Belli bir kalite yapağı hangi koyun ırkından ve hangi bölgeden elde edilirse edilsin ayni işleme ve fiat rejimine tabi tutulmalıdır.

C — Koyunların bakım ve besleme durumunun iyileştirilmesi :

Genel olarak Türkiye'de yerli koyunlar düzenli ağıldan ve yetrli beslemeden mahrumdur. Ancak çok sert iklimlerde koyunlar için ağıl düşünülür. Ancak çok sert iklimlerde koyunlar için ağıl düşünülür, diğer yerlerde basit sundurma ve örtüler altında tutulurlar. Yaz kış mer'a ile idare suretile beslenme esastır. Yeni koyun tipleri geliştirildikçe, kazançlı ve verimli yetiştirmelerre gidildikçe bakım ve besleme durumunun mutlaka iyileştirilmesi lâzımdır. Yem üretimine ve özellikle kış beslemesine önem verilmeli, mer'aların ıslâhı etkili şekilde plânlanmalı, çiftçinin yem ihtiyacının karşılanmasında gerek kendisinin kuracağı organizasyonla ve gerekse devlet elile yardım ve kolaylık sağlanmalıdır. Türkiye'de açlık yüzünden koyunlarda büyük telefat olmaktadır.

D — Hastalıklarla savaş :

Türkiye'de koyunların verimini düşüren ve çok kere ölümlere sebep olan çok çeşitli parazitler ve hastalıklar mevcuttur. İç ve dış parazitlere karşı devamlı ve etkili bir savaş; salgın hastalıkların önlenmesi için tedbirler alınması ve çıkan hastalıkların tedavisi için veteriner teşkilâtının bugünkünden çok daha kuvvetli olması ve aktif bir çalışma düzenine girmesi gerekmektedir. Koruyucu ve önleyici tedbirlerin alınmasında çiftçinin eğitilmesi önemli olduğu kadar veteriner hekime yardımcı diğer teknik elemanların çoğaltılması ve bazı yetkilerle techiz edilmesi de üzerinde durulması gereken konulardır. Hastalık ve parazitlerden koyunlarımızda meydana gelen zayiatın çok büyük olduğunu her yıl yüz milyonlarca liranın heba olduğunu düşünerek konuya eğilmek ve hattâ bir sigorta sistemi kurmak zorundayız. Serbest veteriner hekimliğin gelişmesi ve hayvan sahiplerinin koruyucu aşılar ve tedavi için para ayırmaya başlaması, bu ihtiyacı duyması temennilerimiz arasındadır.

E — Kredi :

Koyunculuğumuzun gelişmesi için yetiştiriciye uygun şartlarla kredi sağlanması, üzerinde durulacak önemli konulardan biridir. Aracı tüccardan aldığı az bir miktar avans karşılığında sütünü ve diğer ürünlerini ucuz

fiatla elden çıkartan çiftçinin kalkınmasına ve koyunculuğunu geliştirmesine imkân yoktur. Damızlık hayvan satın almada, barınaklar yapmada ve yem temininde koyun yetiştiricisine az faizli kredi sağlanması ve bu kredinin başka maksatlar için kullanılmaması üzerinde dikkatle durulacak bir konudur. Ziraat Bankasınca uygulanmaya başlanan kontrollü kredi sisteminin geliştirilmesi büyük faydalar sağlıyacaktır. Koyunculukta gelişme oldukça, sağım, kırkım ve yemleme de yeni ekipmanlara ihtiyaç duyulacaktır. Bunların çiftçiye sağlanmasında uzun vadeli kredilerin büyük rol oynayacağı aşikârdır.

F — Araştırma sonuçlarının uygulanması :

Gelişmekte olan ülkelerde girişilen birçok çalışmalar ekseriya başkalarının taklidi olup, başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Türkiye koyunculuğuna yön verme ve ıslâh çalışmalarını plânlamada da ayni konu ile karşı karşıyayız. Masa başında teorik esaslara göre plânlar hazırlamakdan vazgeçip, yapılan araştırmaların sonuçlarından faydalanmamız ve araştırılması gereken konuları da bir an evvel araştırmaya başlamamız gerekir. Şu anda koyunlarımızın ıslâhında bugüne kadar yapılmış melezleme çalışmalarında olduğu kadar, saf yetiştirme ve seleksiyon çalışmalarında elde edilmiş bazı sonuçlara sahibiz. Bunlardan faydalanmasını bilmek ve bu sonuçları uygulamak doğru ve gerçekçi bir tutum olur. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunca ele alınan yeni araştırma projeleri sonuçlarını verdikçe uygulama plânlarını hazırlamada bu sonuçlar bize ışık tutabilecektir. Yeterki ilgili ve yetkili makamlar araştırma sonuçlarından faydalanmayı prensip haline getirsinler.

G — Yetiştirici organizasyonlarının kurulması:

Koyun yetiştiricilerinin birlikler ve kooperatifler kurarark biraraya gelmeleri ve kendi problemlerine çözüm yoları aramaları son derece önemli bir konudur. Bu yapılmadığı müddetçe koyunculuğumuzda özlenen gelişme olamıyacaktır. Yetiştirme bölgelerinin özelliklerine göre ayrı ayrı organizasyonlar kurulması gereklidir. Sadece devletten yardım beklemek yolu terkedilmelidir. Gerek yetiştirilen koyun ırkının ıslâhı, çiftçilerin damızlık yetiştirip satabilmesi ve gerekse ürünlerin değerlendirilmesinde bu organizasyonlar büyük faydalar sağlıyacaktır. yabancı ülkelerde ibret ve hayretle izlediğimiz gelişmeler hep bu tip organizasyonlar sayesinde mümkün olmuştur. Bu ülkelerde damızlık yetiştiriciliği devlet yardımından ilişkisini tamamen keşmiştir.

H — Devlet yardımı :

Türkiye koyunculuğunun gelişmesi ve sorunlara çözüm yolu bulunması için devlete de büyük görevler düşmektedir. Özellikle ıslâh projelerinin düzenlenmesi, damızlık hayvan yetiştiriciliğinde çiftçinin yapamadığı çalışmaların yapılması, pazarlama organizasyonlarının kurulması, gümrük tedbirleri, sigortalar ve kredi sağlanması, hastalıklarla savaş devlete düşen önemli görevlerdir. Ancak şu noktanın açıklanmasında fayda görmekteyiz. Çiftçinin gücünün yetmiyeceği önemli işleri üzerine alan devlet ve devlet kurumları, zamanla adım adım yerini özel yetiştiriciye terkedecektir. Devlet sadece yol gösterici ve büyük problemlere çözüm getirici çalışmaları görev olarak kendi üzerinde tutacaktır. Ayrıca teşvik yönünden yetiştiriciye maddi yardımda bulunmak, başarılı yetiştiricileri mükâfatlandırmak devlete düşen görevlerdendir. Yetiştirici organizasyonları kurulup gelişinceye kadar fuarlar, sergiler ve yarışmalar tertiplenmesinde devlet öncülük yapmalı, pedigrili yetiştirmeler ve sürü defterinin tutulması için devlet kendi uzman ve teknisyenlerini görevlendirmeli ve maaşlarını ödemelidir. Başka ülkelere nazaran yurdumuzda devlete düşen yük daha ağır olacaktır. Yabancı ülkelerden satın alınan damızlıkların kontrolü, ihtiyaçlarımıza uygun olup olmadığı da devletçe kontrol edilmeli şahsi kazançlar sağlamak için memleket gerçeklerine uymayan davranışlara devletçe dur denilmelidir.

IV — ÖZET

Dünya memleketlerinin bazılarında koyun yetiştiriciliği ziraî üretim içinde önemli bir yer tutar ve millî ekonomiye büyük katkıda bulunur. Bu gibi ülkelerde doğal şartlardan gereği kadar faydalanılarak, yüksek verimli ve değerli koyun populasyonları geliştirilmiştir. Buna karşılık diğer bazı ülkelerde sayı bakımından koyunculuğun önem kazandığını, iklim şartlarının yetersizliği, besleme durumunun geriliğinin de etkisile ve ihmaller yüzünden koyunların küçük cüsseli ve düşük verimli olduğunu görmekteyiz. Türkiye'yi de bu ikinci gruba uyan örnekler arasında kabul edebiliriz.

Türkiye'nin genel olarak kurak iklim ve zayıf mer'alara sahip olması, besleme ve bakım durumunun yetersizliği, büyük hayvanlardan ziyade koyunculuk için uygun ortam yaratmaktadır. Bu sebepten diğer hayvanlara nazaran koyun populasyonumuzda devamlı artış olmaktadır .Anack şu var ki, küçük cüsseli ve düşük verimli olan yerli koyunlarımız uzun asırlardan beri esaslı bir ıslâh çalışmasına tabi tutulmamış olduğundan sayı

fazlalığına oranla düşük gelir sağlamaktadırlar. Bu durumlarına rağmen yerli koyunlarımız çiftçimizin en başta gelen gelir ve kazanç kaynağını teşkil etmektedirler. Bu üretim koluna gereken önem verildiği takdirde millî ekonomimize daha büyük katkıda bulunabilir. Doğal ve ekonomik koşullarımız koyunculuğa daha fazla ilgi göstermemizi gerektirmektedir. Çünkü koyundan elde edilen bütün ürünler halkımızın beslenmesi ve giyinmesinde büyük önem taşıdığı gibi, koyun ürünlerinin iyi para etmesi sebebile yetiştiriciye yeterli bir gelir sağlıyabilir.

Türkiye'de yerli koyunların etinden, sütünden ve yapağısından faydalanılır. Türk çiftçisi koyunu, bu üç verimi beraber sağlıyan hayvan olarak düşünür. Yapılan hesaplamalara göre yerli koyunlarımızdan elde edilen toplam gelirin % 47.12 si etten, % 44.65 i sütten ve % 8.23 ü yapağından elde edilir. Merinos yetiştirmesinde yapağının payı biraz daha yükselir. Koyunlardan elde edilen gelirlerin durumu bu şekilde olmasına rağmen geçmiş yıllarda koyunlarımızı ıslâh yönünde yapılan çalışmalar sadece Merinosçuluğa inhisar etmiştir. Halbuki değişik ekolojik ve ekonomik şartlara sahip yurt bölgelerimizde birbirinden farklı ıslâh yönleri tesbit edilerek ete ve süte de gereken önemi vermek zorundayız. Gerek bu gerçekler ve gerekse kötü bakım ve besleme şartlarında Merinoslarda görülen telefat koyunculuğumuza daha uygun ve memleket şartlarına elverişli yönler verilmesi için herkesi düşünmeye sevketti Ziraat Fakültelerimizin öncülük yaptığı yeni çalışmalarda, Merinosculuğa devam etmenin lüzumunu kabul etmekle beraber, saf yetiştirme ve Merinosculuk dışında başka yönlü melezlemeler yapmak suretile daha olumlu yollar tutulmuş oldu. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunun hazırladığı yeni projelerde süt yönü, et yönü ve ayni zamanda yapağı yönü ele alınmış oldu.

Türkiye koyunculuğunun problemleri şöylece özetlenebilir: Koyun sayımızın devamlı artışını önlemek, ekstansif mer'a koyunculuğundan yavaş yavaş entansif koyuncuğua geçerek, iri yapılı yüksek verimli yeni koyun tipleri geliştirmek, Merinos yetiştiriciliğini belli ölçüde tutmak ve uygun bölgelere inhisar ettirmek ve bunun dışında süt tipi, et-süt tipi, et tipi koyun yetiştiriciline de önem vermek. Bu çalışmalara parelel olarak, koyun ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanması için yeni düzenler kurarak çiftçinin daha fazla kazanç elde etmesini sağlamak. Ayrıca mer'a ıslâhı, yeterli besleme ve hastalıklarla savaş üzerinde durmak. Bütün bu problemlere çözüm yolları aranırken devlete büyük görevler düşmekle beraber, asıl gelişme yetiştiricinin ve çiftçinin kendi aralarında birlikler, kooperatifler kurarak kuvvet kazanmaları ile mümkün olabilecektir.

LİTERATÜR

ALPBAZ, A.G., 1970. Batı Anadolu ve Trakya da yetiştirilen saf ve çeşitli melez Kıvırcık koyunlarının bazı önemli verimlerle ilgili özellikeri üzerinde mukayeseli araştırmalar. (doktora tezi, basılmış).

DÜZGÜNEŞ, O., PEKEL, E., 1966. Orta şartlarında çeşilti Akkaraman X Merinos melezlerinin verimle ilgili özellikleri üzerinde mukayeseli araştırmalar. T.B.T.A.K. Proj. No = Vhag/6

DÜZGÜNEŞ, O., 1967. Dünya ve Türkiye koyunculuğunda gelişme yönleri. Ankara Ü. Zir. Fak. Yıllığı, Yıl: 17,3-4.

SÖNMEZ, R., 1955. İvesi koyunlarının vücut yapılışları, çeşitli verimleri ve bunların diğer yerli koyunlarla çeşitli verimler bakımından mukayeseleri, Ankara Ü. Zir. Fak. Yayını: 74

YARKIN, I., SÖNMEZ, R., 1962. Trakya bölgesi Kıvırcık koyunu yapağılarında incelik ve tecanüs üzerinde bir araştırma. Ankara Ü. Zir. Fak. Yayını: 198, Çalışmalar: 126

YARKIN, İ., SÖNMEZ, R., ÖZCAN, İ., 1963 İvesi koyunlarının Ankara çevre şartlarına adaptasyonu ve çeşitli verimleri üzerinde bir araştırma. Ankara Ü. Zir. Fak. Yıllığı: Yıl: 13,1'den ayrı basım.

T. M. M. O. B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 11
— Ç —

Hayvan yemleri üretimi ve rasyonel kullanılması

Yazan
Prof. Dr. Remzi AKYILDIZ
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8 - 11 Aralık 1970 Ankara

HAYVAN YEMLERİ ÜRETİMİ VE RASYONEL KULLANILMASI

Bu tebliğ Prof. Dr. Remzi Akyıldız'a II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Memleketimizde ziraî konularda ve bilhassa yem maddeleri hakkında etraflı ve güvenilir istatistik rakamlar elde etmek mümkün olmamaktadır. Bununla beraber, önemli hatalara düşmemeye gayret edilerek yapılan tahmin ve hesaplarla elde edilen bazı sonuçlar da vardır ki en önemlilerinden biri Ömer Tarman ve arkadaşları tarafından hazırlanan rapordur. 1948-63 dönemini kapsayan, "Yem maddeleri talep, arz ve fiat analizleri" başlığını taşıyan bu rapora göre, memleketimizde üretilmekte olan yem maddeleri, miktar ve kalite bakımından mevcut hayvanların ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. 1963 senesinde mevcut hayvanlara yedirilen her türlü yemlerin hazım olabilir protein tutarı 1 218 699 ton, nişasta değeri de 9 967 190 tonu buluyordu. Bu miktarlarla hayvanlarımızın yaşama payı ihtiyaçlarından hazım olabilir proteince % 81.8'i ve nişasta değerince de % 67.1'i karşılanabilmektedir. Yine ayni senede, hayvanlarımızın normal verim verebilmeleri için gerekli olan besin ihtiyaçları dikkate alındığında, mevcut yemlere göre aradaki açığın 1 778 950 ton hazım olabilir protein ve 11 415 942 ton da nişasta değeri olduğu anlaşılmaktadır.

1969 yılı istatistiklerine göre, son beş yılda daha önceki yıllara nazaran ekilen tarla alanı 226 bin hektar, nadas alanı da 599 bin hektar artmıştır. Bu tüm tarla alanında %3,52 bir artıştır. Bu artışlar tabiatiyle tabii çayır ve mera alanlarının aleyhine olmuştur. Daha önceki dönemlere göre bu yöndeki gidişte bir yavaşlama olmuşsa da bu, daha çok, elde tarlaya döndürülebilecek mer'a kalmamasındandır.

1959 - 1963 dönemine kıyasla 1965 - 1969 döneminde belli başlı tarımsal ürünlerdeki değişmeler Tablo 1. de verilmiştir.

Tablo: 1 — 1965 - 1969 döneminde bazı önemli tarımsal ürünlerde bir önceki 1959 - 1963 dönemine göre artış ve azalışlar.

Artış gösterenler			Azalış gösterenler		
Ürün	Bin ton	%	Ürün	Bin ton	%
Buğday	1274,5	15,2	Hayvan		
Çavdar	127,0	18,0	Pancarı	3,9	21,6
Mısır	196,0	2,0	Şeker Pancarı	938,9	28,0
Pirinç	6,4	5,0	Patates	307,4	20,8
Yulaf	16,8	3,5	Darı	2,8	4,7
Bezelye	2,3	85,2	Kaplıca	29,2	21,5
Fiğ	18,0	20,2	Mahlut	81,0	21,5
Mercimek	7,8	8,5	Bakla	7,8	15,1
Nohut	6,4	7,0	Burçak	35,9	28,9
Aspir	0,3	50,0	Fasulye	3,6	2,5
Ayçiçeği	127,1	128,0	Haşhaş	11,2	54,3
Çiğit	259,9	71,8	Keten		
Kolza	3,4	85,0	Tohumu	8,5	41,0
Soya	1,9	38,0	Susam	3,7	8,6
Yer Fıstığı	10,2	48,3			

Bu rakamlardan anlaşılıyor ki, artışlar daha ziyade insan yiyeceği olarak kullanılan maddelerdedir. Hayvan yemleri arasında hem gerileme hem de ilerleme gösterenler olmuştur.

Diğer taraftan, hayvan mevcudunda ise devamlı artış görülmektedir. 1959-63 dönemine nazaran 1965-69 döneminde çeşitli hayvanların sayılarındaki artış şöyledir: koyun 2 317 bin (% 7), sığır 1022,6 bin (% 8.1), manda 63 bin (%5,4), eşek 7,9 bin (%4,2), katır 68,9 bin (%36,5), tavuk ve horoz 3784.8 bin (%14.2), hindi 174 bin (%10,3) dir. Azalma gösterenler: keçi 2 787,7 bin (% 11,9), deve 15 bin (‰ 26), at 113.2 bin (% 8.8) dir.

Yem ve hayvan miktarlarına ait rakamlar gösteriyor ki yem yetersizliği devam etmektedir.

II — PROBLEMLER :

Bu konuda çözümlenmesi gerekli problemleri, yem üretimi ve hayvanların durumları ile ilgili olmak üzere iki grup altında toplamak mümkündür.

1. Yem üretimi ile ilgili problemler:

a) Çayır ve meralar'la ilgili kanunî, mülkî ve kültürel problemler.

b) Yeşil yem bitkileri üretiminin, hem ziraî münavebedeki ve hem de hayvan beslemedeki öneminin henüz benimsenmiş bulunmaması.

c) Üretilen yemlerin, yaş veya kuru olarak muhafaza metodlarının gereği gibi bilinmemesi veya bunların uygulanmasına önem verilmemesi.

d) Mevcut yemlerin değerleri ile hayvanların durumları dikkate alınarak yem rasyonları hazırlama yeteneğinin işletmelerde hemen hemen hiç bulunmaması ve dolayısıyle mevcut yemlerin ihtiva ettikleri değerden tam olarak yararlanılamaması.

e) Türkiye yemlerinin teker teker ve bölgelere göre tam yem değerlerinin henüz tesbit edilmemiş bulunması.

2. Hayvanların durumu ile ilgili problemler:

a) Bu günkü yem üretim seviyesine kıyasla hayvan sayısının fazla oluşu.

b) Mevcut hayvanların büyük bir çoğunluğunun verimleri düşük ırktan oluşu.

c) Hayvanlara uygulanan bakım metod ve şartlarının çok yetersiz oluşu.

d) Hayvansal ürün fiatlarının uygun olmayışı.

III — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER :

Yukarıda dar bir çerçeve içerisinde özetlenmiş olan problemlerin her birinin çözüm yollarını tam anlamı ile ortaya koyabilmek için belki de birer kitap yazmak zorunluğu ortaya çıkar. Biz burada sadece başlık mahiyetinde ve biraz da örnek vermek suretiyle değineceğiz.

1. Çayır ve meralarımız verimini artırıcı ve koruyucu tedbirlerin alınması zorunluğu vardır. Devlet eliyle yapılan ve yapılacak olan ıslâh çalışmalarının tamamlanmasının bir ömürden fazla süreceği söylenmektedir. Kısa zamanda ıslâh çalışmalarının tamamlandığını düşünsek dahi orta malı mer'aların, bu günkü şartlarda, yine kısa zamanda verimsiz hale geleceği muhakkaktır.

2. Yem bitkileri üretiminin artırılması maksadıyla, bunun ziraata sağladığı faydanın yayımı için sarfedilen gayretlerin artırılmasından başka, hayvansal üretimin kârlı hale getirilmesi için fiat ve pazarlama ile ilgili tedbirlerin alınması.

3. Tabiî ve sun'î çayırlarımızdan elde edilenlerle ziraat yapılan yeşil yemlerin taze olarak yedirilenlerinden artanı memleketimizde kurutularak saklanmakta ve ancak hiç denecek kadar bir miktarı silolanmaktadır. Ot kurutma, memleketimizde ya bilinmediğinden veya önemsenmediğinden, % 50'ye kadar varan bir yem değeri ziyanına sebep olmaktadır. İtina gös-

terildiği takdirde en çok % 15 ziyanla kuru ot elde etmek mümkündür. Silolandığı takdirde ise yeşil yemleri % 5 ve en çok % 10 ziyanıla saklamak mümkün olur. Elde edilen kuru otların çok iyi kalite değil de iyi kalitede elde edilmesi halinde, 560 bin ton hazım olabilir protein ve 3200 bin ton nişasta değeri kazanılmış olacaktır. Hele bir kısmı silajlanacak olursa kazanılan yem değeri % 5 - 10 oranında artabilir. Bu tasarruf bilgili ve programlı eğitim, öğretim, demonstrasyon, yayım ve, ekonomik tedbirlerle sağlanabilir.

4. Yine öğretim, yayım v.s. ile hayvan besleme ile ilgili konularda hayvan yetiştiricileri aydınlatılmak suretiyle hayvanların dengeli rasyonlarla beslenmeleri sağlanmalıdır. Dengeli olmayan rasyonlarla hayvanları besleme diğer bir bakımdan yem israfına yol açar.

5. Dengeli rasyonun doğru bir şekilde tertiplenebilmesi için, rasyona giren yem maddelerinin yem değeri ile ilgili özelliklerinin bilinmesi zorunluğu vardır. Bu değerleri tesbit edilmemiş olan yem maddelerinin incelenmesini tamamlamak için gerek eleman, gerek laboratuvar ve gerekse deneme istasyonları bakımından ilgili kuruluşlar desteklenmelidir.

6. Hayvan barınaklarının ıslâhı, organizasyon, fiat ve pazarlama sorunlarını bu konuların ilgili mütehassıslarına bırakarak, son olarak hayvanlarımızın nicelik ve nitelikleri ile ilgili tavsiyemizi kısaca özetliyelim.

Yukarıda da belittiğimiz gibi, yem varlığımıza oranla hayvan varlığımız fazladır. Sayısı az olan saf ve melez kültür ırkı dışındaki hayvanlarımızın her türlü hayvansal verimleri düşüktür. Meselâ inek başına ortalama süt verimi Hollandada 4000 kg'ın üzerinde iken Türkiye de 620 kg'dır. Bilindiği gibi, hayvan verim verebilmek için önce yaşaması lâzımdır. Bir çok ülkelerde hayvanların yem veya besin maddeleri ihtiyacı yaşama payı ve verim payı olmak üzere ayrı hesap edilerek günlük (veya yıllık) tüm ihtiyaçları bulunur. Bu sistem bilhassa ekonomi bakımından önemlidir. Bu prensiplerle hareket edildiğinde, verimi yüksek olan hayvanların elde bulundurulmasının ne kadar kârlı olduğu ortaya çıkar.

Bu hususu daha da basitleştirmek için süt ineklerini misal olarak ele alalım ve ne gibi fayda tasarruflar sağlanacağına bir gözatalım.

Memleketimizde yetiştirilmekte olan Esmer İsviçre Irkı ve melezleri ortalama 450 kg canlı ağırlıktadırlar ve yılda ortalama 2000 kg süt verdiği bildirilmektedir (ortalama 3500 kg'ın üzerinde süt alan işletmelerimiz genel durumu bozmaz.) Aynı canlı ağırlıktaki Siyah Alaca ırkı ve melezlerinden ise memleketimizde yılda ortalama 2500 kg süt alındığı bildiriliyor.

Ortalama 200 kg canlı ağırlıkta olan yerli kara ineklerimizden ise yılda ortalama 400 kg süt alınıyor. Bu durumda 2000 kg süt alabilmek için 5 yerli kara inek beslemek gerekiyor. Her ne kadar 2 yerli kara ineğin canlı ağırlığı tutarı 1 esmer ırkın ağırlığından az ise de 2 yerli karanın yaşama payı ihtiyaçları (yıllık 109.5 kg hazım olabilir protein ve 1095 kg nişasta değeri) 1 esmer ırkın ihtiyacından (96.7 kg hazım olabilir protein ve 966 kg nişasta değeri) fazladır. 5 yerli kara inek yerine 1 esmer ırk beslendiğinde, yaşama payı ihtiyacından % 65 bir tasarruf sağlanmış olacak, ayrıca bakım ve barındırma masrafları da azalacaktır. Ayni prensibe göre yapılan hesaplarla aşağıdaki tabloda memleketimizdeki değişik inek ırkları birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

YILDA ORTALAMA 2 000 kg SÜT VEREN 100 İNEK İLE DİĞERLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI.

Irkı	Kaç inekten	Bu kadar ineğin yıllık toplam ihtiyacı Hazım. prot. kg	Nişasta d. kg	İhtiyaçta fark, % Hazım. prot.	Nişasta d.
Esmer İsviçre ve melezleri	100	20 672.5	146 615.0	—	—
Yerli kara	500	38 375	323 750	185.6	220.8
Doğu kırmızısı	200	27 425	215 126	132.6	146.7
Güney kırmızısı	400	34 360	283 700	166.2	193.5
Boz ırk	250	31 531	256250	152.5	174.8
Siyah alaca ve melezleri	80	18 738	127 292	90.6	86.8
Jersey ve melezleri	133	18 305	152 162	88.5	103.8

Tablonun başından itibaren boz ırk'a kadar olan ineklerin hâlen mevcut Esmer İsviçre ve melezleri birimine ulaştırılması halinde, memleketimizde tüketilmekte olan yem değerinden 155 bin ton'dan fazla hazım olabilir protein ve 1557 bin ton nişasta değeri tasarruf edilebileceği anlaşılmaktadır.

Demek ki sadece yeşil yemlerin saklanmasındaki zayiatı önlemek ve hayvanlarımızı ıslâh edip sayılarını azaltmak suretiyle çok önemli miktarlarda yem değeri kazanmak mümkün olacaktır. Bu takdirde hayvan yemleri üretimi artırılmamış olsa dahi, yemlerde değer artırıcı tedbirlerin alınması ve yüksek verimli hayvan elde etme metodlarının uygulanması halinde memleketimizde yem açığı ortadan kalkabilir. Kaldıki bu takdirde çiftçi, bir kısım arazisini yem üretimine ayırmakla gelirini arttıracağını anlayınca ve bu işi gerçekleştirecektir. Keza hayvansal üretimin kârlılık şartları geliştiğinde bu gün ihraç edilmekte olan yağlı küs'pe, kepek ve melas'ta memleket dahilinde tatmin edici pazar bulabilecektir.

T.M.M.O.B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği
No : 11
— D —

Çayır - Mera Sorunları

Yazan
Prof. Dr. Ömer BAKIR
Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ	5
A — Yurdumuzda mer'a ve hayvan ilişkileri	5
II — PROBLEMLER	6
A — Mer'alarımızın Bozulma nedenleri	6
B — Yembitkileri - çayır ve mer'a kültürünün gelişmemesinin nedenleri	7
III — ÇÖZÜM YOLLARI VE TAVSİYELER	8
A — Mer'alardan faydalanmayı geliştirme	8
B — Mer'aların özel mülkiyete intikâli	11
C — Örgütlenme ihtiyacı	12
IV — ÖZET	13
Literatür	15

ÇAYIR — MERA SORUNLARI

Bu tebliğ Prof. Dr. Ömer Bakır'a II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — KONUNUN MAHİYETİ VE ÖNEMİ :

Çayır ve mer'alar evcil hayvanlarımız için en elverişli yemleri en ucuz bir şekilde üreten doğal kaynaklardır. Bu bakımdan hayvancılık çayır ve mer'aların ürettiği bol ve ucuz yemlere dayandığı oranda ekonomik bir durum kazanır. Hemen her ülkede hayvan yemlerinin önemli bir kısmı çayır ve mer'alardan sağlanır. Çok intensif bir ziraat yapan ülkelerde bile geniş alanlar daimî çayır ve mer'alara ayrılmıştır. Örneğin nüfus yoğunluğu çok fazla olup en intensif ziraatı yapan ülkelerden Batı Almanya'da toplam arazinin % 23.4 ü, İngiltere'de % 21.9 u, Danimarka'da % 16.4 ü, İsviçre'de % 23.8 i ve İtalya'da % 18.8 i devamlı çayır ve mer'alara ayrılmış bulunmaktadır. Yurdumuzda da toplam arazimizin % 36.17 sini kaplayan 27 milyon hektar çayır ve mer'a bulunmaktadır. Bu miktarın takriben 1,5 milyon hektarının tabiî çayır olduğu kabul edilir.

Evcil hayvanlarımızın doğal çayır ve mer'alarımızdan faydalandıkları kuru ot miktarını Tarman (1965) bir yılda 17 milyon ton kuru ot olarak tahmin etmektedir. Başka bir hesaba göre de evcil hayvanlarımızın bir yılda tükettikleri ham proteinin %68.70 i ve nişasta değerinin de % 62.15 inin doğal çayır ve mer'alarımızdan elde edildiği tahmin edilmiştir. Bu son rakamlar çayır ve mer'alarımızın hayvan beslemedeki önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Gerçekten de çayır ve mer'alarımız hayvanlarımızın beslenmesinde en büyük yükü taşır.

A — YURDUMUZDA MER'A ve HAYVAN İLİŞKİLERİ :

Yirminci yüzyılın başlarında Anadolu'da 10-12 milyon insan yaşarken, toplam arazinin yarıdan fazlası, az sayıdaki hayvanlar tarafından otlanmakta idi. Geniş alanlarda otlayan bu az sayıdaki hayvan, mer'alardan normal bir şekilde faydalanıyor ve aşırı otlama söz konusu olmuyordu. Hatta 1940 yılında bile bir büyük baş hayvan ünitesine 2.16 hektar mer'a düşüyordu. Bu miktar son yıllarda 1.05 hektara kadar inmiştir. Yurdumuzda bir taraftan hayvan sayısı sür'atle artarken, diğer taraftan da otlat-

ma alanlarının sür'atle daralması mer'a ve hayvan dengesini tamamen bozmuş ve mer alarımızın sür'atle fakirleşmesine yol açmıştır. Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalar (Bakır, 1963 ve Erkun 1964) İç Anadolu mer'alarımızın genellikle fakir ve pek azının orta bir durumda bulunduklarını ortaya koymuştur. Bu mer'alarda 250 kg. canlı ağırlıktaki bir hayvan ünitesi için, 6 aylık bir otlatma periyodunda 3-3,5 hektar genişliğinde otlatma alanına ihtiyaç bulunduğu da görülmüştür.

TABLO 1 : Mer'a ve Hayvan Varlığımız

Yıllar	Hayvan Sayısı BBHB	Mer'a 1000 hektar	Mer'a oranı %	BBHB'ne düşen mer'a (hektar)
1940	20.433.704	44.329	58.11	2.16
1945	20.001.151	43.000	55.34	2.14
1950	21.027.094	37.806	48.65	1.79
1955	23.204.413	31.009	39.90	1.34
1960	26.913.568	28.658	36.88	1.06
1965	26.913.439	28.232	36.33	1.05

II — PROBLEMLER :

A — MER'ALARIMIZIN BOZULMA NEDENLERİ:

Mer'alarımızın bozulması ve yem verimlerinin yıldan yıla düşmesinin en önemli sebeplerinden birisi şüphesiz ki, yukarıda bahsedilen mer'a ve hayvan dengesinin bozulmasıdır. Hayvan sayısı yıldan yıla sür'atle artarken, mer'a alanlarının sürülüp tarla arazisi haline getirilmesi, geri kalan mer'aların aşırı bir şekilde otlatılması zorunluğunu doğurmuştur. Bu aşırı otlatma ise, mer'aların fakirleşmesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Bununla beraber, mer'alarımızın fakirleşmesini sadece mer'a hayvan dengesinin bozulmasına atfetmek doğru değildir. Çünkü bu gibi denge bozuklukları, ekonomik ve sosyal şartlardaki değişikliklerin sonucu olarak, diğer ülkelerde de olmuştur. Esasen çoğalan nüfusun tarım ürünleri ihtiyacını karşılayabilmek için, zaman zaman mer'aların sürülüp tarla arazisi haline getirilmesi bir zorunluk olmuştur. Fakat bir çok ileri ziraat ülkelerinde, bir taraftan mer'alar sürülüp tarla arazisi haline getirilirken, diğer taraftan da yem bitkileri ziraati sür'atli bir şekilde geliştirilmiştir. Böylece doğal çayır ve mer'aların yükü hafifletilmiş ve evcil hayvanlar, tarla topraklarında yetiştirilen önemli miktarlardaki yemlerle de beslenmeye başlanmıştır. Bunun yanında sürülen mer'aların bir çoğunun yerine daha verimli kültür mer'aları sun'î olarak yetiştirilmiştir. Böylece ileri ziraat ülkelerinde, "Grassland Farming" ismi verilen yeni bir ziraat sistemi

doğmuştur. Bu ülkelerde daha 19. asrın sonlarında başlayan sulama, gübreleme, yabancı otlarla savaş, su ve toprak muhafazası ve özellikle düzenli otlatma gibi kültürel tedbirlerle, çayır ve mer'a amanejmanı müsbet bir ilim olarak çok önemli gelişmeler göstermiştir.

İşte bütün bu çalışmaların sonucu olarak ileri ziraat ülkelerinde mer'aların alan olarak daralmasının hayvancılık üzerinde hiçbir olumsuz etkisine yer verilmemiş, hatta yem problemi hayvancılığı teşvik edecek bir tarzda çözümlenmiştir. Bu ülkelerde doğal mer'alar sürülerek özel mülkiyete geçirildikten sonra, yembitkileri, çayır ve mer'a kültürü çok önemli bir tarım kolu olarak gelişmiş ve hayvansal ürün istihsâlinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Yirminci yüzyılın başından beri ileri ziraat ülkelerinde elde edilen bu gelişmelerden, yurdumuzun da faydalandığı iddia edilemez. Bir kere yem bitkileri ziraati gerektiği gibi geliştirilememiştir. Anadolu çiftçisinin asırlardan beri yetiştirdiği yonca, korunga, fiğ ve burçak gibi bir kaç çeşitten ibaret olan yem bitkilerine yeni ilâveler yapılamadığı gibi, bunların ekim alanları da, hayvan beslemeyi etkiliyecek bir seviyeye çıkartılamamıştır. Diğer taraftan sürülüp tarla arazisi haline getirilen mer'a toprakları hemen hemen tamamen, başta tahıllar olmak üzere, tarla bitkilerine tahsis edilmiştir. Mer'aların sürülmesi ile kazanılan tarla topraklarından bir kısmında dahi yem bitkileri yetiştirilmesi tarafına gidilmemiştir. Tabiî mer'aların sürülerek yerlerine kültür mer'aları kurulması demonstrasyon çalışmaları şeklinde başlamıştır. Ankara gibi bazı illerimizde çiftçilerin yakın ilgisi ile karşılanan kültür mer'aları kurulması işlemi, birçok bölgelerimizde devlet desteği olmadıkça yürütülememiştir. Atatürk Orman Çiftliğinde tarafımızdan yapılan bir araştırma (1969) kültür mer'alarının, doğal mer'alarla kıyaslanamıyacak kadar verimli olduğunu ortaya koymuştur. Fakat henüz köylü ve çiftçilerimize mal olmamış bulunan kültür mer'alarının bu yüksek verim potansiyelinden de gerektiği gibi faydalanma imkânı bulunamamıştır. Doğal mer'aların, düzenli bir şekilde otlatma, sulama, gübreleme, yabancı otlarla savaş vb. kültürel tedbirlerle ıslâhı işi ise henüz ele alınmamıştır diyebiliriz. Kısaca yem bitkileri çayır ve mer'a kültürü ileri ziraat ülkelerinde sür'atli bir gelişme ile önemli bir tarım kolu olarak lâyık olduğu yeri aldığı halde, yurdumuzda bu kültür en az gelişen tarım kollarından birisi olarak kalmıştır.

B — YEM BİTKİLERİ, ÇAYIR ve MER'A KÜLTÜRÜNÜN GELİŞEMEMESİNİN NEDENLERİ :

Mer'alarımızın günden güne fakirleşmesi ve yem bitkileri ziraatinin

gelişememesinin nedenlerini ilk defa doğal mer'alarımızın hukukî durumunda aramak lâzımdır. Bilindiği gibi yurdumuzda mer'aların hemen hemen tamamı orta malıdır. Bu mer'aların çıplak mülkiyeti devlete, yararlanma hakkı ise tahsis edildikleri köy veya kasabanın tüzel kişiliklerine aittir. Devlet, sahibi olduğu mer'alardan yararlanma hakkını köy ve kasabalara vermiş fakat karşılığında devlet malının korunması ve bakımı için hiçbir şart koşmamıştır. Bugüne kadar bu mer'aların nasıl kullanılacağı, bakım ve ıslâhının kimin tarafından ve nasıl yapılacağı konusunda herhangi bir kanun çıkarılmamıştır. Medeni kanunumuz "Menfaatı umuma ait malların işletilmesi ve kullanılması hakkında ahkâmı mahsusa vaz'-edilmesini" öngördüğü halde, menfaatı umuma ait malların başında gelen mer'alarımız için bugüne kadar bir kanun çıkartılarak mer'alarımızdan nasıl yararlanılacağı hukukî esaslara bağlanmamıştır. Bugün mer'alardan her köylünün yararlanma hakkı var, fakat mer'aların bakım ve ıslâhı için hiç kimse üzerinde bir görev ve mes'uliyet yoktur. Yani devlet sahibi olduğu mer'aları köylü ve çiftçilerin faydalanmalarına terketmiş, başka hiç bir işe karışmamıştır.

Durum böyle olunca bu istihsâl alanlarından memleket yararlarına uygun bir faydalanma yapılamıyacağı ortadadır. Çünkü mer'adan yararlanan her çiftçi sadece kendi çıkarını düşünecek, mer'anın bakım ve korunması ile onun daha verimli bir hale getirilmesi kendisini ilgilendirmeyecektir. Şu halde doğal mer'alarımızın geliştirilmesi ve ileri bir hayvancılığı teşvik eder bir kaynak haline getirilebilmesi işleri de onun esas sahibi olan devlete kalmaktadır. 27 milyon haktar genişliğindeki tabiî çayır ve mer'alarımızın hepsinin devlet eli ile işletilmesi, bakılması ve ıslâh edilmesi de imkânsızdır. Esasen bu yüzden mer'alarımız bugüne kadar verimsiz bir halde kalmıştır.

Bölgeden bölgeye biraz değişmekle beraber ortalama yem verimi dönüme 51 kg. kuru ota kadar düşmüştür. Bu miktar yurdumuzda çayır ve mer'aların çok extansif bir şekilde işletilmekte olduğunu göstermektedir. Halbuki mer'alarımızın istihsâl kapasiteleri bundan daha yüksektir.

III — ÇÖZÜM YOLLARI ve TAVSİYELER :

A — MER'ALARDAN FAYDALANMAYI GELİŞTİRME :

Mer'alarımızın bu yüksek yem üretme kapasitesinden tam olarak yararlanabilmek için, her şeyden önce, ondan faydalanma şeklini düzenlemek lâzımdır. Mer'alardan faydalanma şekli düzenlenmeden, yani mer'-

alar köy orta malı halinde bakımsız ve ilgilenilmeyen bir alan ve hatta ekseriya söylendiği gibi metrûk bir saha olarak bırakıldığı sürece bütün emek ve masraflar heba olmaya mahkûmdur. Böyle alanlarda teknik çalışmalarla verimi artırmak ve otlatmayı düzenlemek te mümkün değildir. Bu güne kadar sarfedilen gayretlerin istenilen ölçüde başarıya ulaşamamış olmasının önemli bir nedeni, mer'alardan faydalanma düzeninin bozuk olmasıdır.

Mer'alardan yararlanmayı düzenleme ihtiyacı hissedilince uzun çalışmalardan sonra 1965 yılında Tarım Bakanlığı tarafından "Mer'a Yaylak ve Kışlaklar Hakkında Kanun Tasarısı" hazırlanmıştır. Üzerinde henüz bir işlem yapılmamış olan bu tasarı, mer'alarımızın orta malı olma karekterini aynen muhafaza etmekte ve bu şartlar altında mer'alardan faydalanma, bakım ve ıslâh işlerini şu kanunî esaslara bağlamaktadır:

a) Mer'a Yaylak ve Kışlak niteliğinde olan yerlerde köy ve kasabalara tahsis edilecek ve bu alanların sınır ve genişliklerini gösteren kütükler tutulacaktır. Böylece her şeyden önce otlatma alanlarının sınırları belirtilip, başka maksatlarla kullanılmaması öngörülmüştür.

b) Tahsis edilen mer'aların otlatma kapasitesine göre, her aile reisine köyde oturan nüfus sayısı ile orantılı olarak hayvan otlatma hakkı tanınmıştır. Bu haklar zamanla mer'anın durumunda meydana gelen değişikliklere göre azaltılıp çoğaltılabileceği gibi, aile reislerinin haklarını birbirlerine devredebilmeleri de öngörülmüştür.

c) Tahsis edilen mer'aların bakım ve ıslâhı için ücretli bir otlatma sistemi öngörülmüştür. Her aile reisi, otlatma hakkı ile orantılı olarak, belirli miktardaki bir otlatma ücretini ödemekle yükümlü tutulmuştur.

Tasarıda mer'a, Yaylak ve Kışlakların ıslâhı, korunması, açılacak krediler konusunda birçok maddeler ve cezaî hükümler de yer almaktadır.

Ana hatları ile özetlemeye çalıştığımız bu tasarı kanunlaştığı ve yürürlüğe girdiği zaman, mer'alarımızın bugünkinden daha düzenli bir şekilde otlatılacağı şüphesizdir. Bir kere mer'alarımızın bozulmasında en büyük rolü oynayan düzensiz otlatmaya son verilecektir. Köy orta malı halinde muhafaza edilen bu mer'aların belirli bir otlatma periyodu içerisinde ve belirli sayıdaki hayvanlara otlatma imkân dahiline girecek ve hiç olmazsa mer'aların fakirleşmesi ve çıplaklaşması önlenmiş olacaktır. Hatta bu düzenli otlatma şartları altında, aşırı otlatmanın anormal tazyikinden kurtulan bitkilerin eskisinden gittikçe artan miktarlarda yem istihsâl etmesi beklenebilir. Böylece mer'a bitkilerinin tabiî nekahet kabili-

yetlerinden faydalanılarak mer'a kendi kendini ıslâh etme imkânına kavuşacaktır. Otlatmanın düzenlenmesi şeklindeki bu ıslâhatın kâfi görülmediği yerlerde ve hallerde, her yıl mer'anın bir kısmı sürülüp yerine kültür mer'ası kurulmak suretile, hem mer'a ıslâhı sür'atlendirilebilir ve hem de yem verimi artırılarak mer'anın otlatma kapasitesi yükseltilebilir. Otlatmanın bir düzene sokulmuş olduğu bu mer'alarda sulama, gübreleme, yabancı ot savaşı, toprak ve su muhafaza gibi mer'a ıslâh edici her türlü teknik tedbir ve metodlardan faydalanma imkânı elde edilebilir. Kısaca burası her türlü teknik çalışmanın yapılacağı bir kültür alanı niteliği kazanır. Görülüyorki bu tasarı köy orta malı mer'alarımızın bakım ve ıslâhını sağlıyacak ve yem problemimizin çözümüne büyük katkılarda bulunacak bir çok yenilikler getirmektedir.

Tasarının getirdiklerini hayvancılık yönünden incelediğimizde maalesef bukadar iyimser olamıyoruz. Herşeyden evvel mer'alar hayvanlar içindir. Dolayısile bu geniş doğal haknakların hayvancılığı teşvik edecek ve geliştirecek bir tarzda kullanılması zorunluğu vardır. Tasarı her çiftçi ailesine nüfus adedi ile orantılı belirli bir otlatma hakkı vermektedir. Hiçbir aile otlatma hakkından daha fazla sayıdaki hayvanı orta malı mer'aya sokma hakkına sahip değildir. Gerçi müşterek mer'ada hayvan otlatmak istemeyenlerin bu haklarını, belirli bir ücret karşılığında başkalarına devretme yolu açık bırakılmıştır, fakat bizim köylü işletmelerimizde makinalı ziraate geçiş imkânları kısıtlı olduğundan, her ailenin hiç olmazsa bir veya iki çift çeki hayvanı bulunacaktır. Dolayısile devredilmesine imkân verilen otlatma hakkı önemli bir miktarı bulamıyacaktır. Hemen hemen hiçbir köyün veya kasabanın mer'ası, o köy veya kasabanın bütün hayvanlarını barındıracak genişlikte değildir. Bu yüzden hayvanların önemli bir kısmının mer'adan yararlanmasına imkân kalmayacaktır.

Bu durum, köydeki ailelerden hiç birisinin hayvancılığa yönelip, ileri bir hayvancılık işletmesi olmasına imkân vermeyecektir. Bugün nisbeten fazla hayvana sahip olup, hayvansal ürün istihsâline kendi çaplarında katkıda bulunan birçok işletmeler, otlatma hakları kısıtlandığında çok müşkül bir duruma düşeceklerdir. Hele hayvanlarına yem yetiştirmek için yeterli tarla arazisine sahip olmayan ve bazı bölgelerimizde olduğu gibi tarla ziraati ile hiç uğraşmayan hayvan yetiştiriciler, bir köy içerisinde kendilerine verilen otlatma hakkı ihtiyaçlarını karşılamayacağı için, belki de hayvancılığı terketmek zorunda kalacaklardır. Esas olarak tarla ziraatı yapan ve otlatma hakkından fazla hayvana sahip olan işletmeler, birkaç taneyi geçmeyecek olan fazla hayvanlarını, tarlalarında yetiştirdikleri

yemlerle veya çeşitli mahsul artıkları ile besleme imkânını bulabilirler. Fakat daha bugünden bir hayvancılık işletmesi hüviyetinde olan aileler tasarının tatbikatından muhakkak ki büyük bir zarar göreceklerdir. Kısaca bu tasarı, mer'aların bakım ve ıslâhı konularında olumlu yenilikler getirmekle beraber, hayvancılığı geliştirme ve ona destek olma niteliğinden yoksundur ve kanımızca en büyük eksikliği de budur.

B — MER'ALARIN ÖZEL MÜLKİYETE İNTİKALİ :

Eleştirdiğimiz "Mer'a Yaylak ve Kışlaklar Hakkında Kanun Tasarısı"nın bu eksikliğini tamamlamak ve bu tasarıya hem mer'aları, hem de hayvancılığı geliştirici bir nitelik kazandırmak için, orta malı mer'aların bir kısmının özel mülkiyete devri imkânı da tanımak lâzımdır. Böylece özel mülkiyet sınırları içerisine giren mer'aların bakım, ıslâh ve düzenli bir şekilde otlatılmaları sorumluluğu tahsis edildikleri işletmelere bırakılmış olacaktır. Bu konularda herhangi bir endişeye mahal yoktur. Tapu ile bir mer'aya sahip olan bir yetiştiricinin, onu en iyi ve en prodaktif bir durumda bulundurmaya çalışacağı şüphesizdir. Hayvancılık yapan bir işletme sahibi, kendi mer'asının hayvanları için nekadar önemli bir kaynak olduğunu herkesten daha iyi takdir eder ve mer'anın verimini artırmak için bütün gücünü sarfeder. Çayır ve mer'a ziraatinin, ileri ziraat ülkelerindeki sür'atli gelişmesinde, müşterek mer'aların özel mülkiyete devri çok önemli bir rol oynamıştır.

Söz konusu edilen mer'a yaylak ve kışlaklar hakkındaki tasarı, mer'aların bir kısmının özel mülkiyete intikalini de sağlıyacak şekilde tadil edilip kanunlaştıktan sonra, en iyi bir şekilde, ötedenberi sözü edilen "Toprak Reformu" veya "Tarım Reformu" çerçevesi içerisinde uygulanabilir. Mer'a konularını da içerisine alan toprak reformu uygulamasının başarılı olabilmesi için hem tarla ziraati işletmelerini ve hem de hayvancılık işletmelerini memnun etmesi gerekir. Bunun için toprak reformunun uygulandığı köy ve kasabalarda, imkânların elverdiği oranda, tarla ziraati işletmelerine tarla arazisi, hayvancılık işletmelerine de mer'a tahsis edilmelidir .Köyün bütün orta malı mer'asının parsellenerek hayvancılık işletmelerine tahsisi düşünülemez. Bu takdirde de tarla ziraatı işletmelerinin mevcut otlatma hakları çiğnenmiş olacaktır. Bunun için en kesif hayvancılık yapılan bölgelerde bile, orta malı mer'anın bir kısmının tahsis dışı bırakılıp, tarla ziraati işletmelerinin hayvanlarını, burada müştereken otlatma zorunluğu vardır. Esasen tabiî mer'alarımız her yerde, üzerinde düzenli bir hayvancılık işletmesi kurulmaya elverişli olmadığından, birçok köy ve kasabalarda mer'anın bir kısmını orta malı olarak muhafaza zorunluğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Mümkün olduğu yerlerde hayvancılık işletmelerinin bütün yem ihtiyacını, tahsis edilen mer'adan karşılamasına önem verilmelidir. Tahsis edilen mer'anın bir kısmı üzerinde kış yemi ve kesif yem yetiştirmek mümkün ise, mer'a tahsisinde bu husus göz önünde bulundurulmalıdır. Böylece bütün ihtiyacını tahsis edilen mer'adan karşılayabilen işletmelerin, evvelce sahip oldukları tarla arazisi ellerinden alınarak, topraksız veya az topraklı işletmelere verilebilir.

C — ÖRGÜTLENME İHTİYACI :

Orta malı mer'alar köy ve kasaba tüzel kişilerine ve bir kısmı da özel kişilere tahsis edilirken ve özellikle tahsis işlemi tamamlandıktan sonra yetiştiricilerin bugün olduğu gibi yanız bırakılmamaları son derece önemlidir. Köye ve özel kişilere tahsis edilen mer'aların nasıl otlatılacağı, nasıl bakılıp ıslâh edileceği hususunda yanız yönetmelikler çıkarmak kâfi değildir. Çayır ve mer'alarla ilgili kanun ve tüzüklerin uygulanmasında, mütehassıs elemanlar yetiştiricilere yardımcı olamazsa, öngörülen bu sistem, bir şekil değişikliğinden ileri geçemez. Böyle mer'alarımızın ıslâhı ve hayvancılığın geliştirilmesi konularında gösterilen bütün çabalar, sarfedilen bütün emek ve paralar boşa gidecektir. Bu bakımdan Tarım Bakanlığı bünyesi içerisinde özel bir örgüt'e ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle çayır mer'a ve hayvancılık uzmanlarından kurulu bu yeni örgüt bir taraftan köy özel ve tüzel kişilerinin çayır ve mer'alarının teknik problemlerinde yetiştiricilere yardımcı olurken, diğer taraftan da mer'aların otlatılmalarını denetleme ile yükümlü olmalıdır.

Köylümüz mer'aların otlatılması, bakımı ve ıslâhı konularında pek az teknik bilgiye sahiptirler. Bu teknik bilgi yetersizliği, başarıyı önleyecek en önemli faktörlerden birisi olduğuna göre, çok sayıda iyi yetişmiş çayır ve mer'a uzmanına ihtiyaç duyulacaktır. Bu işi de ancak iyi yetişmiş çalışkan elemanlara sahip, her zaman köylü ve çiftçilerle beraber çalışmaya hazır, bölgesini sık sık denetleyebilecek bir hareket kabiliyeti olan, dinamik ve müstakil bir örgüt başarabilir. Böyle bir örgüt Tarım Bakanlığı bünyesi içerisinde, özellikle kesif hayvancılık ve mer'a bölgelerinde yeter sayıda elemana sahip bir genel müdürlük olmalı ve mer'a ıslâhında kullanılan her türlü alet ve ekipman ile techiz edilmelidir. Yurdumuzun yaklaşık olarak üçte birinden fazlasını teşkil eden 27 milyon hektar mer'anın geleceği ve bu büyük potansiyelin hayvancılığı teşvik edecek ve geliştirecek bir şekilde kullanılması ancak böyle bir örgüte bırakılabilir. Bugün olduğu gibi tarımın her kolunda bin bir türlü formalite içerisinde çalışmaya mahkûm edilmiş uzmanlar ve teknisyenlerle, mer'a işlerimizin yürütülmesine hiç bir türlü imkân yoktur.

IV — ÖZET :

Çayır ve mer'alar hayvanlar için ucuz ve besleyici kaba yem istihsâlinde çok önemli bir rol oynarlar. Henüz tarla arazisinde yem bitkileri ziraatinin gelişmemiş olduğu yurdumuzda çayır ve mer'alar hayvan beslemenin temelini teşkil ederler.

Mer'alarımız aslında bugünkinden daha yüksek bir yem istihsâl kapasitesine sahip olduğu halde, aşırı otlatma yüzünden fakir bir duruma düşmüş bulunmaktadırlar. Çoğalan nüfusun tarım ürünleri ihtiyacını karşılamak için en verimli mer'alar sürülüp tarla arazisi haline getirilirken, ileri ziraat ülkelerinde olduğu gibi, yembitkileri ziraatine ve kültür mer'aları kurulmasına önem verilmemiştir. Böylece sür'atle çoğalan hayvan varlığımız, sür'atle daralan doğal mer'alarımızı gittikçe daha aşırı bir şekilde otlayarak, mer'a fakirleşmesinin başlıca nedeni olmuştur.

Yurdumuzda mer'alardan faydalanma ötedenberi düzensiz bir şekilde yürütüldüğü için, mer'aların yıldan yıla fakirleşmesinin önüne geçilememiştir. Mer'alarımızın düzenli bir şekilde otlatılması, bakımı ve ıslâhı ihtiyacı iyice takdir edildikten sonra Tarım Bakanlığı tarafından 1965 yılında "Mer'a Yaylak ve Kışlakları Hakkında Kanun Tasarısı" hazırlanmıştır. Bu tasarı mer'alarımızın düzenli bir şekilde işletilmesi için her türlü teknik çalışmaya imkân verecek birçok yenilikler getirmektedir. Tasarı kanunlaşıp uygulandığı zaman aşırı otlatma önlenip, yıpranmış mer'aların ıslâhı imkân dahiline girebilecektir.

Ancak mer'aların düzenli bir şekilde otlatılmasını, bakım ve ıslâhını sağlam esaslara bağlayan tasarı, hayvancılığı da aynı şekilde teşvik edici ve geliştirici nitelikte değildir. Tasarıda her ailenin müşterek mer'ada otlatabileceği hayvan sayısı, o ailenin otlatma hakkı ile sınırlandırılmış, bugün olduğu gibi fazla hayvan sahiplerinin bütün hayvanlarını köy mer'asında otlatmalarına son verilmiş olacaktır. Böylece köylü işletmelerinden bazılarının hayvancılığa yönelip, ileri bir hayvancılık işletmesi haline gelmesi kısıtlandığı gibi, bugün bu hüviyette olan, yani fazla hayvanı bulunan işletmeler de büyük bir yem sıkıntısı içerisine düşeceklerdir.

Bu mahzuru ortadan kaldırmak ve tasarıyı hayvancılığı da geliştirecek ve destekliyecek bir hale getirebilmek için, köy mer'alarının hiç ol-

mazsa bir kısmının hayvancılık yapan veya yapmak isteyen ailelere tahsisi zorunluğu vardır. Böylece özel mülkiyete intikâl edecek olan bu mer'aların bütün bakım ve ıslâh sorumlulukları da, tahsis yapılan ailelere yüklenecektir.

Tasarı böylece tadil edildikten sonra, toprak veya tarım reformu ile beraberce en iyi bir şekilde uygulanabilir. Herhangi bir köy veya kasabada toprak reformu yapılırken, tarla arazisi işletmelerine bir miktar tarla arazisi, hayvancılık işletmelerine de yeter genişlikte mer'a tahsis edilmek suretile, imkânlar nisbetinde her iki çiftçi gurubunun da istekleri karşılanmaya çalışılmalıdır.

Böyle bir uygulamadan sonra mer'aların düzenli bir şekilde otlatılması, bakımı ve ıslâhı konularında kesif bir teknik çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Modern çayır ve mer'a ziraati hakkında henüz bilgi sahibi olmayan yetiştiricilerimizin bu teknik bilgi ve teknik yardım ihtiyacı yeter ölçülerde karşılanamazsa, mer'alarımızın hayvancılığı geliştirecek şekilde kullanılması için öne sürülen bu yeni faydalanma sistemi, fuzuli bir şekil değişikliğinden ileri geçemez. Bu ihtiyacı karşılamak için de, Tarım Bakanlığı bünyesinde, Genel Müdürlük seviyesinde ve taşrada geniş teşkilâtı bulunan yeni bir örgüt kurulmasına ihtiyaç vardır.

IV — LİTERATÜR:

1 — BAKIR, Ö. 1969. Sun'î mer'aların Otlatılması Üzerinde Ön Araştırmalar. A.Ü. Ziraat Fakültesi Yıllığı. Yıl 19, Fasikül 1-2.

2 — BAKIR, Ö. 1970. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Arazisinde Bir Mer'a Etüdü. A.Ü. Ziraat Fakültesi yayınları No. 382 Bilimsel inceleme ve araştırmalar No. 232

3 — ERKUN, 1964. Bâlâ İlçesi Mer'aları Üzerinde Araştırmalar. (Basılmamış doçentlik tezi.) svb

4 — TARMAN, Ö. 1965. Türkiye'de Tarım Ürünlerinin Arz ve Talebinin Uzun Süreli Tahminleri. Rapor No 6. Yem Maddeleri Talep, Arz ve Fiat Analizleri (1948-1963) Robert Kolej, İş İdaresi ve İktisat Bölümü.

5 — TARIM Bakanlığı Ziraat İşleri Genel Müdürlüğü. 1965. Mer'a Yaylak ve ve Kışlaklar Hakkında Kanun Tasarısı ve Gerekçesi. Erbaş Matbaası, Ankara.

T. M. M. O. B. ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

Kongre Tebliği

No : 11

— E —

Tavuk Üretimi ve Islahı ile İlgili Sorunlar

Yazan

Avni BAŞDOĞAN

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — Konunun mahiyeti ve önemi	5
II — Tavukçuluğun bugünkü durumu ve problemleri	5
III — Çözüm yolları ve tavsiyeler	9
A — Teknik Tedbirler	10
1) Araştırma işleri	10
2) Araştırıcı eleman	11
3) Üretim işleri	11
4) Yem	12
5) Tavukçuluk tesis, makina, malzeme ve ekipmanları	13
6) Hastalıklarla mücadele	14
7) Eğitim ve Yayım	15
B — Ekonomik Tedbirler	16
1) Pazarlama	16
2) Kredi	17
C — Organizasyon	17
D — Kanun ve yönetmelikler	19
IV — Özet	19
ekler	27

TAVUK ÜRETİMİ VE ISLAHI İLE İLGİLİ SORUNLAR

Bu tebliğ Ziraat Yük. Mühendisi Avni Başdoğan'a II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I — Konunun Mahiyeti ve Önemi :

İnsanların yeterli ve düzenli bir şekilde beslenebilmeleri için günde asgari 70 gram proteine ihtiyacı bulunmaktadır. Bu miktar proteinin de yarısının tahıllar ve baklagiller gibi bitkisel menşelî, diğer yarısının da et, süt, yumurta ve balık gibi hayvansal menşeli olması dengeli bir beslenme için zorunludur. Memleketimiz, nüfus başına günde 16 gram hayvansal protein tüketimi ile en geri ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu miktar ise, alınması gereken hayvansal proteinin % 50 sinden daha aşağı bir seviyededir. Bu itibarla, Türkiye'de bir beslenme yetersizliği ve genel olarak hayvansal protein açlığı söz konusudur.

Memleketimizde, hayvansal protein ihtiyacının karşılanmasında çeşitli kaynaklar olmasına rağmen bunların arasında tavukçuluğun ayrı ve önemli bir yeri vardır. Zira tavuk, yumurta ve et verimi ile birlikte he sap edildiği zaman koyun ve sığırdan daha verimli, domuzdan sonra ikin ci derecede üretici özelliği olan bir hayvandır. Tavuk eti ve yumurtanın üstün besleme gücü, iki yumurtanın 14 gram, yani bugünkü hayvansal protein tüketimine denk protein ihtiva etmesi tavukçuluğun nekadar önemli bir kaynak olduğunun gerçek delilidir. Diğer taraftan çiftlik hay vanları arasında, mahdut bir sahada kesif surette yetiştirilmeye en uygun olanı tavuktur. Bu özelliği ile tavukçuluk, topraksız köylünün ziraat işletmeleri bünyesinde veya dışında küçük bir arazi üzerinde büyük gelir sağlıyacak ziraî istihsal kolu olarak da önem taşımaktadır.

II — Tavukçuluğun bugünkü durumu ve problemleri:

1968 Yılı istatistiklerine göre memleketimizde 32.020.000 tavuk - horoz mevcut olup, yumurta üretimi ise 1.760.010.000 adettir. (Cetvel : 1)

Tavuk miktarının % 95 ini verim yönünden yetersiz ve tamamen ilkel bakım ve yemleme şartlarına tabi yerli tavuklar teşkil etmektedir. Geriye kalan takriben % 5 nisbetindeki kültür ırkı tavuklar ise Devlet Müesseseleri ile büyük şehirler civarında kurulmuş özel tavuk çiftliklerinde bulunmaktadır. Devlet İstatistik Enstitüsünün 1938 - 1968 yılları istatistiklerinin ortalamalarına göre memleketimizde tavuk başına 50, nufüs başına ise takriben 40 yumurta ve 1 kg. tavuk eti düşmektedir. Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere üretilen yumurta miktarı ve tavukların yumurta verimi çok düşüktür. Dolayısiyle nüfus başına yu murta ve tavuk eti tüketimi de ihtiyacın çok altında bulunmaktadır. Her nekadar 30 yıl öncesine göre 1968 yılı tavuk varlığında takriben % 100 bir artış görülmekte ise de tavuk miktarında senelik artışın % 2,5, buna mukabil nufüs artış hızının % 3 civarında olması dolayısiyle fert başına düşen tavuk eti ve yumurta miktarında uzun yıllar belli bir değişiklik olmamış ve söz konusu ürünler artan nüfusun talep kapasitesinin daima altında seyretmiştir.

1938 yılından bu yana yumurta ve tavuk eti fiatları indeksi ile aynı periyotlardaki toptan eşya fiatları geçim indeksleri incelendiğinde; yumurta fiatlarında meydana gelen artışın, geçim indeksine dahil çeşitli ihtiyaç maddeleri fiatlarında meydana gelen artışın iki katı olduğu görülür. Tavukçuluk işletmelerinde istihsal masraflarının % 60 - 70 ini teşkil eden yem ve bununla ilgili hububat fiatlarında meydana gelen artış keza yumurta fiatlarındaki kadar yüksek olmamıştır. Tavuk eti fiatlarındaki artış ise yumurta fiatlarındaki artış temposunuda geçmiştir.

Fiatın; arz ve taleple olan ilgisi gözönünde tutulursa, tavuk eti ve yumurta üretiminin artırılamama sebebini doğrudan doğruya prodüktivitenin azlığında aramak gerekir.

Nitekim ileri ülkelerde bir yılda bir tavuktan alınan yumurta memleketimizde ancak 4 tavuktan alınabilmektedir. Diğer bir deyişle yurdumuzda bir tavuktan 4 yılda alınan yumurta tavukçuluğu gelişmiş ülkelerde bir yılda alınan yumurta kadardır. (Cetvel: 2) Bu memleketlerde yumurta ve tavuk eti üretiminin hızla arttırılması çeşitli konularda yapılan araştırma ve ıslâh çalışmaları ile mümkün olmuştur. Bu çalışmaların bir sonucu olarak tavuk başına yılda ortalama 230 - 250 yumurta ve 6-8 hafta gibi kısa bir süre içerisinde kasaplık piliçlerden 1 kg. tavuk eti elde edilebilmektedir. Memleketimizde mevcut tavukların ortalama verimleri ise bunlarla mukayese edilemiyecek kadar geridir. Her nekadar ül-

kemizde kültür ırkı tavukların adedi yıldan yıla artmakta ise de henüz verim yönünden arzulanan seviyeye ulaşılamamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri; Tarım Bakanlığınca yurt çapında uygulanmak üzere hazırlanmış bir ıslah ve üretme proğramının bulunmayışı, gerekli özellikte ve yeteri kadar teknik eleman yetiştirilememesi, Devlet müesseselerindeki damızlıkların sayıca yetersizliği, tavuk hastalıkları ile sistemli bir şekilde mücadele edilememesi, yem, organizasyonundaki düzensizlikler, pazarlama hizmetlerinin ne teknik ve ne de ekonomik yönden bu güne kadar ele alınamamış olmasıdır.

Bununla beraber özellikle son yıllarda kültür ırkı tavuk yetiştiriciliğinde gelişmeler olmuştur. Nitekim, Tarım Bakanlığına bağlı olarak Tavukçuluk çalışmalarında bulunan müesseselerin 1960 yılında 883.604 adet olan civciv üretimi 1969 yılında 2.887.119 adedi bulmuştur. Devlet sektöründe halen 195.635 başlık kümes mevcut olup elde tutulan damızlık tavuk varlığı ise 144.557 adettir. Ayni yıl içerisinde bu tavuklardan 21.227.195 adet yumurta elde edilmiş ve bu miktarın 15.427.940 adedi yemeklik, 5.799.255 adedi damızlık olarak değerlendirilmiş ve 2.462.502 adet damızlık civciv özel yetiştiricilere dağıtılmıştır. Devlet müesseselerinde halen toplam 1.041.762 adet yumurta kapasiteli kuluçka makinası ile 597.940 günlük civciv barındıracak ana makinası mevcuttur.

1969 yılında 500 ve daha yukarı kapasitede tavukçuluk yapan özel yetiştiricilerle ilgili bir anket sonucuna göre: 49 ilde modern bir şekilde tavukçuluk yapan yetiştirici sayısı 711 adettir. Bunun 465 adedi (% 65.2) Bursa, Balıkesir, Ankara, İzmir, İstanbul ve Çanakkale illerinde geriye kalan 246 adedide (% 34.8) diğer illere dağılmış bulunmaktadır. Bu işletmelerin 451 adedi (% 63.43) yumurta yönünde, 31 adedi (% 4.36) et yönünde, 191 adedi (% 26.86) yumurta - et yönünde, 14 adedi (% 1.97) damızlık işletmesi olarak faaliyet göstermekte ve 24 adedinin (% 3.37) çalışma yönü bilinmemektedir. Mevcut 711 İşletmeden % 59.45 i son üç yıl içerisinde kurulmuştur.

Özel yetiştiricilere ait 1.303.655 tavuk kapasiteli kümes, 1.041.961 baş tavuk - horoz, 1.186.385 yumurtalık kuluçka makinası ile 435.945 günlük civciv kapasiteli ana makinası bulunmaktadır. (Cetvel: 3).

1969 yılında Özel Sektör tarafından 84.881.000 adet yumurta üretilmiş ve bu miktarın 7.514.000 adedi damızlık olarak, 77.367.000 adedi de yemeklik olarak değerlendirilmiştir. Üretilen 6.238.000 adet civcivin 4.261.000 adedi ihtiyaç sahibi yetiştiricilere bedeli mukabilinde dağıtılmıştır.

Resmî ve Özel Sektörde kültür ırkı tavuk yetiştiriciliği için toplam olarak; 1.499.290 tavukluk kümes, 1.196.736 adet çeşitli kültür ırklarından tavuk - horoz bulunmaktadır. Üretilen 106.108.195 adet yumurtanın 13.313.255 adedi damızlık, 92.794.940 adedi ise yemeklik olarak değerlendirilmiştir. 1969 yılında 9.125.119 adet civciv üretilmiş ve bu miktarın 6.723.502 adedi satılmıştır.

Bu işletmelerde kullanılan yemin ortalama fiatı 110.51 kg/krş., ortalama yumurta satış fiatı ise 36.34 adet/krş. tur.

Bu rakamlardan da anlaşılacağı üzere ülkemizde kültür ırkı tavuk yetiştiricilerinin sayısı her yıl artmakta ve bu artış ise resmî sektöre kıyasla özel sektörde daha hızlı olmaktadır. Bununla beraber elde mevcut rakamlara göre genel tavuk mevcudumuzun ancak 3.74 dünü kültür ırkı tavuklar teşkil etmektedir. Bu miktara ankete girmeyen veya bilinmiyenlerde ilâve edilirse bu nisbetin % 5 ten yukarı çıkamıyacağı bir gerçektir.

Toplam yumurta üretiminin ise ancak % 6 sı kültür ırkı tavuklardan sağlanmaktadır ki bu sonuçlara göre; Türkiye'de modern tavukçuluğun henüz çok geri durumda olduğu, yumurta ve tavuk eti üretiminin %94 dünün köylerde her türlü bakım ve beslenmeden yoksun yerli tavuklarımızdan karşılandığı meydana çıkmaktadır.

Tavukçuluk işletmelerinde ortalama yemin kg. fiatı 110.51 krş. buna mukabil yumurtanın ortalama satış fiatının 36.34 krş. olması yetiştiricinin istihsal ettiği yumurtayı maliyetine çok yakın bir fiattan sattığını göstermektedir. Bu husus yetiştiricinin belli başlı sorunlarından birini teşkil etmektedir. Fakat bu fiat, diğer ülkelerdeki yumurta fiatları ile mukayese edildiği zaman bir hayli yüksektir. (Cetvel : 4).

Genellikle yetiştiriciler yumurtanın maliyetinin düşürülebilmesi için yemin daha düşük bir fiattan satılmasını talep etmekte veya en kolay bir tedbir olarak bunu görmektedirler. Aslında, bugün çeşitli nedenlerle yemin maliyetinin azaltılması mümkün değildir fakat ayni fiatla çok daha kaliteli yem imâlinin imkânları üzerinde durulmalıdır. Bu konuda önemli olan yüksek verimli damızlıkları kullanmak suretiyle yumurtanın maliyetinin düşürülmesidir. Bunun içinde yüksek özellikleri haiz damızlıkların elde edilmesi ve yetiştiriciye intikali Devletin en başta gelen bir sorumluluğu ve görevi olmalıdır. Özellikle son yıllarda özel yetiştiricilerin dış ülkelerden damızlık ithalinde gösterdikleri ısrar (Cetvel: 5) Devletin bu konuda epeyce zaman kaybettiğinin bir delilidir.

Bu itibarla gerekli araştırma ve ıslâh çalışmalarının yapılabilmesi için Devlet kurumlarına her yönden gerekli imkân verilmeli ve bu yerlerde yüksek verimli damızlıklar elde edilmelidir.

Devlete düşen diğer önemli bir görevde tavuk hastalıkları ile mücadelede daha etkili olabilecek tedbirleri almaktır. Yurdumuzda kültür ırkı tavuk yetiştiriciliği ile birlikte görülmeye başlıyan Pullorum, Tifüs Gallinarum, Leucosis, Coriza ve C.R.D. gibi hastalıklar tavukçuluğumuzu tehdit eder duruma gelmiştir. Tavuk hastalıkları konusunda yetişmiş veteriner hekim sayısı çok az olduğu gibi çıkan hastalıkların en kısa zamanda teşhis edilebilmesi için tavuk hastalıkları teşhis lâboratuvarları da ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Uzman Veteriner Hekimlerin azlığı dolayısiyle saha çalışmaları ve tavuk çiftliklerinin, kuluçkahanelerin gereği gibi kotrolları yapılamamakta ve salgın tavuk hastalıkları büyük tahribat yapmaktadır.

Ziraat Bankasınca tavuk yetiştiricilerine açılan kredi de yetersizdir. Halen Banka, 500 tavukluk bir işletme için ihtiyaç olarak kabul edilen 20.244 TL. nın %70 ni yani 14.170 TL. lık, Donatma kredisinin de %50 si olan 12.225 TL. lık bir kredi açmakta ve bu miktar 1000 ve 1500 tavukluk işletmeler için 2 ve 3 katı arttırılmaktadır. Ancak açılan bu krediler günün şartlarına göre yeterli olmaktan uzak olup mutlaka yeniden düzenlenmesi zorunludur.

Tavuk eti ve yumurtanın pazarlanması konusunda ise teknik ve ekonomik yönden hemen hemen hiçbir gelişmenin olmadığını söylemek mümkündür. Yumurta ve tavuk eti standartları hazırlanmamıştır. Memleketimizde halen 8.1.1940 tarihinde yürürlüğe giren yumurta ihracatının murakabesine dair nizamname hükümleri caridir. Bu ise günün ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzaktır. Tavuk ürünlerinin piyasaya arzedilişinde belli bir tasnif ve ambalaj usulüne riayet edilemediği gibi bunların muhafazaları için modern soğuk hava tesisleri ise mevcut değildir. Yumurta halen memleketimizde külde, samanda, tuzlu veya sodalı su gibi çok ilkel şartlarda muhafaza edilmekte ve kalitesiz yumurtalar piyasaya sürülmektedir. Tavuk ürünleri üzerine belli bir fiat politikası yoktur. Alım, satım usulleri tesbit edilmemiştir. Bu durumda yetiştirici her türlü sorununu çözümlemekte yalnız başına bırakılmıştır.

III — Çözüm yolları ve Tavsiyeler :

Tavukçuluğumuzun bugünkü durumu ve problemleri bölümünde de belirtildiği gibi modern tavukçuluk işletmeleri; gerek tavuk varlığı ge-

rekse yumurta ve tavuk eti üretimi yönünden memleketimizde henüz önemli bir yer işgal etmemekte ve bu ürünlerin üretimi köy tavukçuluğuna dayalı bulunmaktadır. Bu nedenle artan nüfusun yumurta ve tavuk eti ihtiyacı da karşılanmamaktadır. Bu itibarla, modern tavukçuluğun memleketimizde mutlaka geliştirilmesi ve Devletin bu konuda büyük çaba göstererek gereken tedbirleri alması zorunlu görülmektedir.

Bu tedbirleri dört ana bölümde toplamak mümkündür.

A — Teknik Tedbirler
B — Ekonomik Tedbirler
C — Organizasyon
D — Kanun ve yönetmelikler.

A — Teknik Tedbirler :

1) Araştırma İşleri:

Halen Tarım Bakanlığına bağlı seksen kadar müessese, hara ve çiftlikte tavukçuluk yapılmaktadır. Bunlar arasında koordineli bir çalışma olmadığından çoğu zaman araştırma projelerinde lüzumsuz tekerrürler yapılmaktadır. Bu durum ise Devletin esasen kıt olan malî imkânlarını büsbütün daraltmakta ve çok önemli projeler dahi ödenek yetersizliğinden aksamaktadır. Aslında söz konusu müesseselerin çoğunluğu tesis, ekipman ve teknik eleman yönünden çeşitli araştırma ve ıslâh projelerini yürütmeye müsait de değildir.

Bu itibarla, Tarım Bakanlığı çeşitli imkânlarını belirli yerlerde toplayarak bugünkü dağınıklığı önlemeli ve araştırma işlerini bilinçli bir şekilde disiplin altına almalıdır.

Tavukçuluğun yurt ölçüsünde verimli ve ekonomik şekilde gelişmesini sağlayacak teknik, ekonomik ve teknolojik araştırmalar yapmak, değişik ekolojik ve ekonomik şartlara sahip işletmeler için uygun ırkları veya hibridleri tesbit ve elde etmek ve bunları geliştirmek, memleket çapında plân, program ve projeleri hazırlamak üzere merkezi bir araştırma birimi ile yurdun iklim, coğrafî ve ziraî karakter bakımından farklılık arzeden bölgelerinde araştırma ve ıslâh faaliyetinde bulunacak 7 adet müessese günün şartlarına göre yeniden organize edilip kurulmalı ve bunların dışındakilere de üretme görevi verilmelidir.

Özel yetiştiricilerin yüksek değerli damızlık ihtiyaçlarını temin mak-

sadıyla TAPGEM' ince memleket çapında uygulanmak üzere yumurta ve broiler yönünde iki ıslâh projesi hazırlanmış bulunmaktadır.

Söz konusu projelerin amacı muhtaç olduğumuz damızlıkları yurt içerisinde elde etmek ve özel yetiştiricilerin hibrid ithalini tedricen azaltarak önlemektir. Memleketimizde de artık dış ülkelerden devamlı olarak damızlık ithali ile tavukçuluğumuzun geliştirilemiyeceğinin bilinmesi gerekir. Türkiye'de ilk defa bütün yurt sathında uygulamaya alınan ve özel yetiştiricileride damızlık yetiştirmede devlete yardımcı bir unsur olarak örgütlendirecek olan bu projelerin aksamadan yürütülmesi için Tarım Bakanlığınca bütün imkânlar kullanılmalıdır.

2 — Araştırma Elemanı:

Tavukçuluk alanında çeşitli araştırmaları yapacak olan bu müesseselerin araştırıcı eleman ihtiyacının karşılanması öncelikle ele alınmalıdır. Bu cümleden olarak, tavukçuluk konusunda dış ülkelere gönderilen fakat çeşitli nedenlerle kendi ihtisasları dışında çalıştırılan elemanların yeniden tavukçuluk müesseselerinde görev almaları sağlanmalıdır.

Araştırıcı elemanların yurt içinde ve dışında doktora veya ihtisas yapmaları için gerekli bütün kolaylıklar Tarım Bakanlığınca gösterilmeli ve araştırma müesseselerinde görev alacak teknik personelin doktora veya ihtisas yapmaları zorunlu kılınmalıdır.

Ziraat Fakülteleri ile gereken işbirliği sağlanarak bir proğram dahilinde teknik elemanlar için gelişme kursları açılmalıdır.

3 — Üretim İşleri:

Yapılan hesaplar köklü tedbirler alınmadığı takdirde gelecek yıllarda halkın yumurta ve tavuk eti ihtiyacının karşılanmasında önemli güçlüklerin doğacağını göstermektedir. Nitekim, memleketimizde yıllık nüfus artış hızının % 2.6, % 7 kalkınma hızına göre harcanabilir gelir artışı % 2.5 (x), yumurta talebinin gelir elestikiyeti 1, tavuk etinin gelir elestikiyeti 1.3 (xx) olarak alındığında yumurta talebinin yıllık artış yüzdesi 5.18, tavuk etinin ise 5.93 olarak hesaplanmaktadır.

Bu rakamlar esas alınmak suretiyle Türkiye'de fert başına yumurta ve tavuk eti tüketim talepleri (Cetvel: 7) ile 1970 - 1985 yılları arasında memleketimizin toplam yumurta ve tavuk eti talepleri ve yurt içi toplam tavuk, civciv ve damızlık yumurta ihtiyaçları (cetvel: 8 ve 9) da gösterilmiştir.

İlgili cetvellerin tetkikinden de anlaşılacağı üzere 1985 yılında fert başına yumurta tüketiminin 113.4 adet, tavuk eti tüketiminin ise 4.040 kg. olacağı, buna göre toplam yumurta üretiminin 6.168.162.000 adet, tavuk eti üretiminin de 202.403 ton'a ulaşacağı ve bu maksatla 24.979.248 adet kültür ırkı tavuğun elde bulundurulması gerekmektedir.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesinde devlet ve özel sektöre önemli görevler düşmektedir.

Herşeyden evvel devlet, özel sektörün yapamıyacağı masraflı ve teknik bilgi istiyen ıslâh çalışmalarını öncelikle ele alıp hızlandırmalı ve yüksek verimli damızlıkları elde ederek bunları özel yetiştiricilere intikal ettirmelidir.

Bölgelerde kurulacak araştırma müesseseleri, hazırlanacak yönetmeliğe göre özel damızlık üretme işletmelerini kurup organize etmeli, Bölge Merkezlerinde bu işletmeler için birer kartoteks açılarak gerekli kayıtlar tutulmalı ve sonuçları değerlendirilmeli ve başarı gösterenlere teşvik pirimleri verilmelidir.

Damızlık üretme işi kademeli ve plânlı bir şekilde özel sektöre aktarılarak miktar ve kalite bakımından memleket ihtiyacı için yeterli bir damızlık tavuk populasyonu teşkil edilmelidir.

Damızlık yetiştiren işletmelerdeki tavukların koruyucu aşılarının ve sağlık muayenelerinin Devletçe yaptırılması ve bu yerlerin mütehassıs elemenlarca devamlı kontrol altında bulundurulması sağlanmalıdır.

Damızlık, kuluçka, yumurta ve kasaplık piliç istihsal işletmeleri Tavukçuluk Kooperatifi ve Birlikleri şeklinde teşkilâtlandırılmalı ve bunlar arasında gerekli düzen ve organizasyon yapılmalıdır.

Pazarlama hizmetlerinde teknik ve ekonomik yönden yetiştiricilere gereken bütün bilgiler zamanında verilmelidir.

Fakülteler, Devlet Müesseseleri ve yetitiştiriciler arasında sıkı bir işbirliği kurulmalı, Devlet, özel sektöre yol gösterici, yardımcı ve onların faaliyetlerini yakından kotrol edici bir fonksiyon içinde olmalı ve özellikle teknik konulardaki eğitim ve yayım hizmetleri üzerinde önemle durmalıdır.

4 — Yem :

Gerek yüksek özellikteki damızlıklardan iyi bir verim elde edilebilmesi ve gerekse işletme giderlerinin % 60-70 ini teşkil etmesi bakımından

yem, tavukçuluk işletmelerinde teknik ve ekonomik yönden büyük önem taşımaktadır.

Bununla beraber bu gün cüzi miktardaki kültür ırkı tavuklar için hazırlanan karma yemlerde dahi Yem Sanayiinin hayvansal protein temini yönünden güçlük çektiği bir gerçektir. Özellikle bu güçlük balık unu ihtiyacında görülmektedir.

Yumurta ve tavuk eti üretim hedeflerine paralel olarak elde bulundurulması gerekli kültür ırkı civciv, piliç ve tavukların karma yem ihtiyacının 1985 yılında 2 milyon tona yaklaşacağı yapılan hesaplardan anlaşılmakta ve bu miktarın 25 bin tonunu da balık unu teşkil etmektedir.

Bu itibarla;

Özellikle Marmara ve Karadeniz bölgelerinde sistemli bir balıkçılık şebekesine dayalı balık unu ihtiyacını karşılayacak yeni tesislerin kurulması zorunludur.

Gerek protein değerinin yüksekliği ve gerekse diğer bitkisel proteinlerin biyolojik değerlerini yükseltmek için soya fasulyesi ziraatının geliştirilmesi ve bununla ilgili endüstrinin kurulmasında zaruret vardır.

Önemli protein kaynağı olan yağ küspeleri ihraç edilmemelidir.

Protein, karotin ve mineral maddelerce zengin olan yonca unu üretimi arttırılmalı ve bununla ilgili tesisler kurulmalıdır.

Ayni zamanda hububat istihsal eden işletmelerin kendi ihtiyaçları için hazırlıyacakları karma yemlerde kullanılmak üzere % 32 proteinli konsantre yem imali arttırılmalıdır.

Kaliteli yem imalini sağlamak amacıyla çeşitli fabrikalarda imal edilen yemlerle vitamin, antibiyotik, ve mineral maddeler gibi aktif yem maddelerinin analizi devlet tarafından yapılıp, kontrol edilmeli ve bunlarla ilgili lâbaratuvarlar kurulmalıdır.

5 — Tavukçuluk, Tesis, Makina, Malzeme ve Ekipmanları:

Yetiştirme yönü ve memleketin çeşitli bölgelerindeki iklim farklılıkları dikkate alınarak; kümes, civciv, piliç büyütme yerleri ve kuluçkahane gibi tavukçuluk tesislerinin plânları günün modern tekniğine göre Tarım Bakanlığınca yeniden ele alınarak gerekli değişiklikler yapılmalıdır.

Yurt içerisinde imal edilecek kuluçka ve ana makinaları ve diğer kümes ekipmanlarının Tarım Bakanlığınca kalite kontrollarının yapılması, olumlu sonuçlar alındıktan sonra satış ruhsatının verilmesi sağlanmalıdır.

Dış ülkelerden ithal edilecek çeşitli makina ve malzemelerin yedek parçaları ile birlikte ithal edilmesi,

Tavukçuluk malzeme ve makinalarını imal eden yerli firmaların devletçe desteklenmesi ve bu sahada yeni bir sanayii kolunun geliştirilmesi lüzumludur.

6 — Hastalıklarla Mücadele :

Tavuk hastalıklarının zamanında teşhisi ve gerekli koruma tedbirlerinin alınması tavukçuluğun en önemli konularından biridir. Bir işletmede çıkan hastalığın çeşitli portörlerle diğer işletmelere süratle yayılması büyük zararlara yol açmaktadır.

Veteriner teşkilâtınca tavuk hastalıklarını teşhis ve kontrol bakımından mutlaka saha çalışmaları yapılmalıdır.

Hali hazırda tavuk hastalıklarının teşhisi her nekadar mahalli veteriner müdürlüklerince yapılmakta, fakat etkili bir sonuç alınamamaktadır. Bu itibarla bölgesel olarak tavuk hastalıkları teşhis lâbaratuvarlarının açılmasında zorunluluk vardır.

Tavuk hastalıkları uzmanları ve parazitologların ihtiyaca cevap verecek özellikte ve sayıda yetiştirilmeleri lüzumludur.

Modern tavukçuluk işletmeleri, kuluçkahaneler mesken hijiyeni ve hastalıklar bakımından Veteriner Hekimlerce, yem ve ekipman bakımından Zooteknist Ziraat Yüksek Mühendislerince kontrol edilmeli ve gerekli uyarma ve tavsiyeler yapılmalıdır.

Newcastle aşılarının devletçe ücretsiz ve sistemli bir şekilde yapılması sağlanmalı ileri ülkelerde olduğu gibi pratik aşılama usulleri tatbik edilmelidir.

Pullorum, tifüs gallinarum, C.R.D. gibi hastalıklar için gerekli kontrollar zamanında mutlaka yapılmalıdır.

Tavuk hastalıklarına karşı kullanılan bütün ilâçlarla, dezenfektan maddelerin analizleri yapılmalı ve bunların etki derecesi tayin ve tesbit edilerek yetiştiricilere açıklanmalıdır.

Tavuk yetiştiricilerine, hastalıklar ve bunlardan korunma yollarını öğretecek kurslar açılmalıdır.

7 — Eğitim ve Yayım :

Özellikle son yıllarda tavukçuluk tekniğinde büyük gelişmeler olmuş ve yeni bir endüstri kolu doğmuştur.

Sevk ve idarede, yetiştirme tekniğindeki değişiklikler ve uygulanan çeşitli ıslâh metodları ile elde edilen yeni ırklar ve hibridler gerek yumurta ve gerekse et yönünde çok olumlu sonuçlar vermiştir. Bununla beraber memleketimizde henüz modern tavukçuluk ilminden tam manasiyle faydalanıldığı söylenemez.

Ziraat Fakültelerinde okutulan tavukçuluk derslerinin programı mutlaka günün şartlarına göre yeniden düzenlenmeli ve gereken bütün bilgiler Zootekni Bölümü öğrencilerine verilmelidir.

Tarım Bakanlığı dünyanın çeşitli ülkelerinde açılan beynelminel tavukçuluk kongre ve fuarlarına bu sahada çalışan elemanlarını görgü ve bilgilerini arttırmak üzere bir program dahilinde göndermelidir.

Tavukçuluk sahasında yapılan çeşitli araştırma ve ıslâh projelerinin sonuçlarının tartışıldığı ve sayılı otoritelerin katıldığı bu kongreler, tavukçulukta kullanılan her türlü makina, malzeme ve ekipmanların teşhir edildiği fuarlar bir eğitim yeri olarak gerçekten büyük önem taşımaktadır.

Tavukçuluğun çeşitli dallarında özellikle, ıslâh, yetiştirme tekniği, pazarlama ve hastalıklar konusunda en az 5 yıl süre ile dış ülkelere eleman gönderilmesi ve bunların doktora yaparak yetişmeleri Tarım Bakanlığınca sağlanmalıdır. Her ilde yetiştirme tekniği ve hastalıklarla ilgili birer uzman bulundurulmalıdır.

En çok ihtiyaç duyulan tavukçuluk ustalarının yetiştirilmeleri için tavukçuluk usta okulları açılmalıdır.

Özel yetiştiriciler için her yıl tavukçuluk kursları tertiplenmelidir.

Tavukçuluk araştırma projeleri mutlaka yayınlanmalı ve yetiştiricilerin istifadesine sunulmalıdır.

Yeni yetiştirme bilgilerini ve hastalıklardan korunma çarelerini kap-

sayan tavukçuluk broşürleri basılarak yetiştiriciye bedelsiz gönderilmelidir.

Modern tavukçulukla ilgili broşür, slâyt ve filmler hazırlanarak yetiştiricilere gösterilmelidir.

B — Ekonomik Tedbirler :

1 — Pazarlama :

Genellikle ziraî ürünlerin çoğunda olduğu gibi tavukçuluktada üzerinde hemen hemen hiç durulmuyan konu pazarlamadır. Nitekim, memleketimizde istihsal edilen yumurta ve tavuk eti ihtiyacın çok altında bulunmasına rağmen yetiştirici zaman zaman elindeki tavuk ürünlerini satmakta güçlük çekmektedir. Son iki yılda yetiştiricinin pazarlama bilgisinden yoksun oluşu ve devletin bu konuda yeteri kadar yardımcı olamaması nedeni ile özellikle yumurta fiatlarındaki inişler kış aylarında dahi görülmüş ve maalesef müstahsilin 25-30 kuruştan elden çıkardığı yumurtalar pazarda, mağaza ve bakkallarda 50 kuruştan tüketiciye satılmıştır.

Memleketimizde tavuk ürünlerinin pazarlama ve değerlendirme yollarının geri olmasındaki başlıca nedenlerden biri istihsal kademelerini organize edecek bunları birbirine bağlıyacak kooperatiflerin bulunmamasıdır. Bu itibarla, tavuk yetiştiricilerinin kendi aralarında kooperatifler kurmaları ve bunların bölgesel Birlikler kanalıyla Tavukçuluk Fedarasyonu gibi tek bir teşekkül altında toplanmaları sağlanmalıdır. Bu kooperatifler üyelerinden alacakları ürünler için toplama, tasnif ve muhafaza yerleri ile kesim ve soğuk hava depolarına sahip kılınmalıdır. Böylece yetiştiriciler ürünlerini kooperatifler kanalıyla kolaylıkla ve daha iyi fiatla satmak imkânını bulacaklardır.

Aynı zamanda bu kooperatifler üyelerinin ihtiyacı olan yem, ilâç, çeşitli tavukçuluk makina, malzeme ve ekipmanlarınıda temin etmekte görevlendirilmelidir.

Yumurta ,tavuk eti standartları hazırlanmalıdır.

Tavuk ürünlerinin satış şekli ve ambalajı hukuki esaslara bağlanmalıdır.

Tavuk ürünlerinin maliyet unsurları ve kaliteleri dikkate alınarak taban fiatları tesbit edilmelidir.

Üretimi teşvik için Ordu, Okul, hastahane ve benzeri yerlerin yemek listelerinde tavuk ürünlerine sık sık yer verilmelidir.

2 — Kredi :

Tavuk yetiştiricilerine 26.3.1963 gün ve 2939 sayılı genelge esaslarına göre Ziraat Bankasınca açılan kredi limitleri günün rayicine göre yetersiz bir duruma geldiğinden yeniden düzenlenmesi zorunludur.

Yeniden düzenlenecek olan kredinin hali hazırda olduğu gibi donatım kredisinin % 50 si, çevirme kredisinin % 70 inin değilde tamamının açılması daha uygun olacaktır. Böylece yetiştirici işlerini zamanında yaparak saf hasılanın yükselmesini sağlıyacaktır.

Kontrollu kredi sisteminin uygulanması ve kredi açılacak işletmelerin yerinde tetkiki ile hazırlanacak projeye göre kredi açılması sağlanmalı kredi uygulamaları mahallinde tetkik edilmelidir.

Kredi tesbitinde, proje hazırlanmasında ve kredinin uygulanmasında Ziraat Bankası ile Tarım Bakanlığı arasında sıkı bir işbirliği kurulmalıdır.

Kontrollü tavukçuluk kredisi komitesinde Zootekni ve Ziraî Ekonomî Bölümü mezunu iki Ziraat Yüksek Mühendisi Bankanın ilgili elemanı ile birlikte görev almalıdır.

Damızlık Tavuk İşletmelerine kredi açılmasında öncelik tanınmalıdır.

Kredinin mümkün olduğu kadar ayni olarak kullandırılması sağlanmalıdır.

C — Organizasyon :

Tavukçuluğun başarılı bir şekilde geliştirilmesinde iyi bir organizasyonun önemi büyüktür. Aslında teknik yeniliklerin uygulanması, yüksek özellikteki damızlıkların elde edilmesi, bunların yetiştiricilere intikali, hastalıklarla mücadele ve tavuk ürünlerinin değerlendirilmesi memleket şartlarında çok iyi işliyebilecek bir organizasyonla mümkündür. Önemli olanda devlet organizasyonları yanında özel yetiştiricilerin örgütlenmelerinin yine devletçe ele alınmasıdır. Zira, Tavukçuluğumuzun düzenli ve bilinçli bir şekilde geliştirilmesi ancak halk arasında ve halk tarafından kurulacak örgütlerin kurulmasına ve bunların devletçe desteklenmesine bağlıdır.

Devletin bu konuda hemen yapması gerekli olan iş, kendi organizasyonundaki aksaklıkları ortadan kaldırarak günün şartlarına uygun

yeni bir organizasyona gitmek olmalıdır. Bu cümleden olarak, devlet asıl görevlerinden olan ıslâh, araştırma ve hastalıklarla mücadele gibi önemli hizmetlerini yerine getirecek, yurt çapında plân ve program yapacak ve yetiştiriciyi teşkilândıracak, ona yardımcı olacak bir organizasyonu kurmalıdır. Bu husus sağlandığı takdirde çeşitli devlet kurumlarınca bu konuda yapılan mükerrer çalışmalar ortadan kaldırılacak, devletin malî imkânları belirli yerlerde toplanacak, birbirine çelişik plân ve proğramlar dolayısiyle işlerin sürüncemede kalması önlenecek ve yetiştiriciye daha faydalı olma imkânı elde edilecektir.

Söz konusu organizasyonun şeması ilişiktir. Şemanın incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, devlet kendisine düşen görevi yapmak üzere resmî ve özel sektörde Tavukçulukla ilgili tüm hizmetleri yerine getirip organize etmek üzere merkezi bir kuruluşla, yurdun coğrafî, iklim ve ekonomik yönden farklılık arz eden yedi bölgesinde bu merkeze bağlı yedi adet araştırma ve ıslah müessesini kurmalıdır.

Merkez, yurt ölçüsünde ıslah ve üretme projelerini hazırlamak ve uygulamak, yetiştirilecek ırkı ve hibritleri tesbit ve elde etmek, bunları çiftçiye dağıtmak, tavuk ürünlerinin değerlendirilmesinde ve pazarlamasında yetiştiriciye yardımcı olmak, tavuk hastalıkları ile savaşmak her bölgede yetiştiricilerin örgütlenmelerini sağlamak, özel damızlık işletmelerini, kuluçkahanelerini, yumurta ve kasaplık piliç istihsal işletmelerini kurup organize etmek, bunlar arasında iş ilişkilerini düzenlemek, gerekli kayıtları tutmak ve kontrol etmekle görevlendirilmelidir.

Bu hizmetleriyle devlet özel sektör tarafından yapılması güç olan işleri üzerine alarak tavukçuluğumuza bir yön vermiş olacaktır.

Özel sektör ise devlet müesseselerinden temin ettiği yüksek verimli damızlıkları üretmek, bunların yumurtalarından yumurta ve kasaplık piliç işletmelerinin ihtiyaçları olan civcivleri elde etmek, tavuk ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlanmasını sağlamak üzere hizmet görmelidir.

Özel yetiştiricilerin bu görevi yapabilmeleri için mutlaka kooperatifler kurmaları, bunların da bölgesel birlikler ve neticede memleket çapında faaliyet gösterecek şekilde kurulacak bir Tavukçuluk Federasyonununda birleşmeleri zorunludur. Böylece yetiştiricilerin yalnız başlarına faaliyet göstererek müşkül durumda kalmaları önlenecek, ve bir çok işlerinin kolaylıkla yürütülebileceği kuvvetli bir organizasyonda toplanmaları sağlanmış olacaktır.

D — Kanun ve Yönetmelikler :

Tavukçuluk konusunda hizmetlerin disiplin altında yürütülebilmesini temin ederek, yetiştiricilerin bu konudaki faaliyetlerini düzenliyecek, kontrol edecek, ıslâh, yetiştirme tekniği ve hastalıklarla savaş gibi önemli konuları kapsayan bir kanun memleketimizde henüz mevcut değildir.

Pullorum, Tifus gallinarum ve son olarak C.R.D. gibi ihbarı ve kontrolü mecburi hastalıklar için çıkarılan bir iki yönetmelik ise arzu edilen gayeyi sağlamaktan uzak bulunmaktadır.

Damızlık işletmelerde bulunan hayvanların özelliklerinin tesbit edilememesi, verim kontrollarının yapılamaması, hattâ bazı işletmelerde kullanma hayvanlarının dahi damızlıkta kullanılması memleket tavukçuluğuna gerçekten büyük zarar vermektedir. Keza özel kuluçka işletmelerinin, gelişi güzel yerlerden temin ettikleri damızlık yumurtalardan çıkarılan civcivlerle çeşitli salgın hastalıklar sür'atle yayılmakta ve bu gün hastalıklarla savaş bir problem halini almış bulunmaktadır.

Bu itibarla; her konuda olduğu gibi tavukçuluk konusunda da memleket şartlarına uygun kanun ve yönetmeliklerin çıkartılması ve sigorta sisteminin uygulanması modern tavukçuluğumuzun bilinçli bir şekilde gelişmesini sağlamak için zorunludur.

IV — Ö Z E T :

Memleketimiz, nüfus başına 16 gr. hayvansal protein tüketimi ile en geri ülkeler arasında bulunmaktadır. Bu miktar alınması gereken hayvansal proteinin % 50 inden daha aşağı bir seviyededir. Bu nedenle, Türkiye'de genel olarak hayvansal protein azlığından ileri gelen bir beslenme yetersizliği söz konusudur.

Birçok ülkede tavukçuluk hayvansal protein ihtiyacının karşılanmasında belli başlı kaynaklardan birini teşkil etmektedir. Zira tavuk, yumurta ve et verimi ile birlikte hesap edildiği zaman koyun ve sığırdan daha verimli, domuzdan sonra ikinci derecede üretici özelliği olan bir hayvandır.

Bununla beraber memleketimizde tavukçuluk henüz arzu edilen bir hızla gelişmemektedir. Nitekim, Devlet İstatistik Enstitüsünün 1968 yılı rakamlarına göre Türkiye'de 32.020.000 tavuk - horoz mevcut olup, yumurta üretimi ise 1.760.010.000 adettir. Tavuk miktarının % 95 ini ve-

rim yönünden yetersiz yerli tavuklar teşkil etmektedir. Geriye kalan takriben % 5 oranındaki kültür ırkı tavuklar ise Devlet Müesseselerile, büyük şehirler civarında kurulmuş özel tavuk çiftliklerinde bulunmaktadır. Son otuz yılın istatistik ortalamalarına göre memleketimizde tavuk başına 50, nüfus başına ise 40 yumurta ve 1 kg. tavuk eti düşmektedir. Her ne kadar otuz yıl öncesine göre 1968 yılı tavuk varlığında % 100 bir artış görülmekte ise de tavuk miktarında senelik artışın % 2.5, buna mukabil nüfus artış hızının % 3 civarında olması nedeni ile fert başına düşen tavuk eti ve yumurta miktarında uzun yıllar belli bir değişiklik olmamış ve söz konusu ürünler artan nüfusun talep kapasitesinin daima altında seyretmiştir.

1938 yılından bu yana yumurta ve tavuk eti fiatları indeksi ile aynı periyotlardaki toptan eşya fiatları geçim indeksleri incelendiğinde söz konusu ürünlerin fiatlarında meydana gelen artışın geçim indeksine dahil çeşitli ihtiyaç maddeleri fiatlarında meydana gelen artışın iki katı olduğu görülür. Fiatın; üretim, arz ve taleple olan ilgisi gözönünde tutulursa, tavuk eti ve yumurta üretiminin arttırılamama sebebini doğrudan doğruya prodüktivitenin azlığında aramak gerekir. Nitekim ileri ülkelerde bir yılda bir tavuktan alınan yumurta memleketimizde ancak dört tavuktan alınabilmektedir.

1969 yılında 500 ve daha yukarı kapasitede tavukçuluk yapan özel yetiştiricilerle ilgili bir anket sonucuna göre; 49 ilde modern tavukçuluk yapan işletme sayısı 711 adettir. Bunun 465 adedi Bursa, Balıkesir, Ankara, İzmir, İstanbul ve Çanakkale illerinde 246 adedi de diğer illere dağılmış bulunmaktadır. Bu işletmelerin 451 aded yumurta 31 adedi et, 191 adedi yumurta-et ve 14 adedi damızlık işletmesi olarak faaliyet göstermektedir. Mevcut özel işletmelerin % 59,45 i son üç yıl içerisinde kurulmuştur.

Resmî ve özel sektörde kültür ırkı tavuk yetiştiriciliği için toplam olarak 1.499.290 tavukluk kümes, 1.196.736 adet çeşitli kültür ırklarından tavuk horoz bulunmaktadır. Üretilen 106.108.195 adet yumurtanın 13.313.255 adedi damızlık, 92.794.940 adedi yemeklik olarak değerlendirilmiştir. 1969 yılında 9.125.119 adet civciv üretilmiş ve bu miktarın 6.723.502 adedi satılmıştır. Bu işletmelerde kullanılan yemin ortalama fiatı 110.51 kg./krş., ortalama yumurta satış fiatı ise 36.34 adet/krş tur.

Bu rakamlardan anlaşılacağı gibi genel tavuk mevcudumuzun ancak % 3.74 nü kültür ırkı tavuklar teşkil etmektedir. Bu miktara ankete girmiyen veya bilinmiyenlerde ilâve edilirse bu oranın % 5 den yukarı çı-

kamıyacağı bir gerçektir. Toplam yumurta üretiminin ise ancak % 6 sı kültür ırkı tavuklardan sağlanmaktadır ki bu sonuçlara göre;

Türkiye'de modern tavukçuluğun henüz geri durumda olduğu, yumurta ve tavuk eti üretiminin takriben % 95 inin köylerde her türlü bakım ve beslemeden yoksun düşük verimli yerli tavuklarımızdan sağlandığı ve bu özellikteki hayvanlarda da artan nüfusun yumurta ve tavuk eti talebinin karşılanamayacağı meydana çıkmaktadır.

Yapılan hesaplar yeterli ve köklü tedbirler alınmadığı takdirde gelecek yıllarda halkın yumurta ve tavuk eti ihtiyacının karşılanmasında önemli güçlüklerin doğacağını göstermektedir. Nitekim memleketimizde yumurta talebinin yıllık artış yüzdesi 5.18 tavuk etinin ise 5.93 olarak hesaplanmaktadır ki bu durumda örneğin 10 yıl sonra 4.2 milyar yumurtaya, 140 bin ton tavuk etine ihtiyaç vardır. Bunun içinde 14.5 milyon kültür ırkı tavuğun elde bulundurulması ve 103 milyon kültür ırkı civcivin üretilmesi gerekli ve zorunludur.

Şurası muhakkakki; bu rakamlara ulaşılması devlet ve özel sektörün bugünkü organizasyonu ile mümkün olmaz. Devlet her şeyden evvel kendi kurumlarında yapılan dağınık çalışmalarla, duplikasyonları ve aslında çok sınırlı malî olanakların israfını önlemek üzere gerekli tedbirleri almalı ve yeni bir organizasyona gitmelidir. Bu cümleden olarak, devlet aslî ve temel hizmetlerini yerine getirmek için merkezî bir kuruluşla, yurdun coğrafi, iklim ve ekonomik yönden farklılık arz eden yedi bölgesinde bu merkeze bağlı yedi adet araştırma ve ıslah müessesesi kurup organize etmelidir. Devlete ait bu kurumlar; yurt ölçüsünde ıslah ve üretme projelerini hazırlamak ve uygulamak, yetiştirilecek ırk ve hibritleri tesbit ve elde etmek, bunları çiftçiye dağıtmak, tavuk ürünlerinin değerlendirilmesinde ve pazarlanmasında yetiştiriciye yardımcı olmak, tavuk hastalıkları ile savaşmak, bölgelerde yetiştiricilerin örgütlenmelerini sağlamak, özel damızlık işletmelerini, kuluçkahaneleri, yumurta ve kasaplık piliç istihsal işletmelerini organize etmek, bunlar arasındaki ilişkileri düzenlemek, gerekli kayıtları tutmak ve kontrol etmekle görevlendirilmelidir.

Özel sektör ise, devlet müesseselerinden temin ettiği yüksek verimli damızlıkları çoğaltmak, bunlardan yumurta, ve kasaplık piliç istihsal işletmelerinin ihtiyaçları olan civcivleri elde etmek, tavuk ürünlerinin değerlendirilmesi ve pazarlamasını sağlamak üzere görmelidir.

Özel yetiştiricilerin bu görevi yapabilmeleri için mutlaka kooperatif-

ler kurmaları, bunlarında bölgesel birlikler ve neticede memleket çapında faaliyet gösterecek şekilde kurulacak bir tavukçuluk federasyonunda birleşmeleri zorunludur.

Tavukçuluğumuzun geliştirilmesi için Devletin teknik ve ekonomik yönden alacağı tedbirlerin belli başlıları ise:

Tarım Bakanlığı, çeşitli imkânlarını belirli kurumlarda toplayarak, dağınıklığı önlemeli, ıslâh ve araştırma faaliyetlerini bilinçli bir şekilde disiplin altına almalıdır.

Damızlık ihtiyacımızın yurt içerisinden karşılanması için ıslâh projeleri öncelikle uygulamaya alınmalı ve ıslâh müesseselerine her türlü imkân verilmelidir.

Memleket tavukçuluğunun dış ülkelerden devamlı olarak damızlık ithali ile geliştirilemiyeceği bilinmeli ve özel yetiştiricilerin hibrit ithali kontrol altına alınarak tedricen azaltılmalıdır.

Özel tavukçuluk işletmeleri damızlık yetiştirmek üzere devlete yardımcı bir unsur olarak örgütlendirilmelidir.

Tavukçuluk konusunda Resmî ve Özel Sektörde hizmet görecek her kademedeki personelin yetiştirilmesi için üniversiteler ve dış ülkelerle işbirliği sağlanarak kurslar açılmalıdır.

Islâh ve araştırma müesseselerinde görevli teknik elemanların ihtisas veya doktora yapmaları ve bir yabancı dil öğrenmeleri zorunlu kılınmalıdır.

Tavukçuluk işletmelerinde teknik ve ekonomik yönden büyük önem taşıyan kaliteli yem imâlini sağlamak amacıyla çeşitli fabrikalarda imâl edilen yemlerle, vitamin, antibiyotik ve mineral maddeler gibi aktif yem maddelerinin analizi devlet tarafından yapılıp kontrol edilmeli ve bunlarla ilgili lâbarotuvarlar kurulmalıdır.

Balıkunu üretimini arttıracak tesisler kurulmalı ve karma yemlerde iyi bir hayvansal protein olarak tavuk artıklarını kullanmak üzere gerekli tedbir alınmalıdır.

Tavuk hastalıklarının zamanında teşhis ve tedavisi için bölgesel tavuk hastalıkları teşhis lâbarotuvarları açılmalıdır.

Tavuk hastalıkları uzmanları ve parazitoloğların ihtiyaca cevap verecek sayıda ve özellikte yetiştirmeleri lüzumludur.

Newcastle aşılarının devletçe ücretsiz ve sistemli bir şekilde yapılması sağlanmalı ve ileri ülkelerde olduğu gibi pratik aşılama usulleri tatbik edilmelidir.

Tavuk hastalıklarına karşı kullanılan bütün ilâçlarla, dezenfekten maddelerin analizleri yapılmalı ve bunların etki derecesi tayin ve tesbit edilerek yetiştiricilere açıklanmalıdır.

Pazarlama yönünden yetiştiricinin ürününü değer fiattan satabilmesi için gerekli teknik ve ekonomik tedbirler öncelikle alınmalıdır.

Devletin desteği ve işbirliği ile tavukçuluk kooperatifleri yumurta toplama, tasnif ve muhafaza yerleri ile tavuk kesim ve soğuk hava depolarına sahip kılınmalıdır.

Yumurta ve tavuk eti standartları hazırlanmalı ve bunların satış şekil ve ambalajı hukukî esaslara bağlanmalıdır.

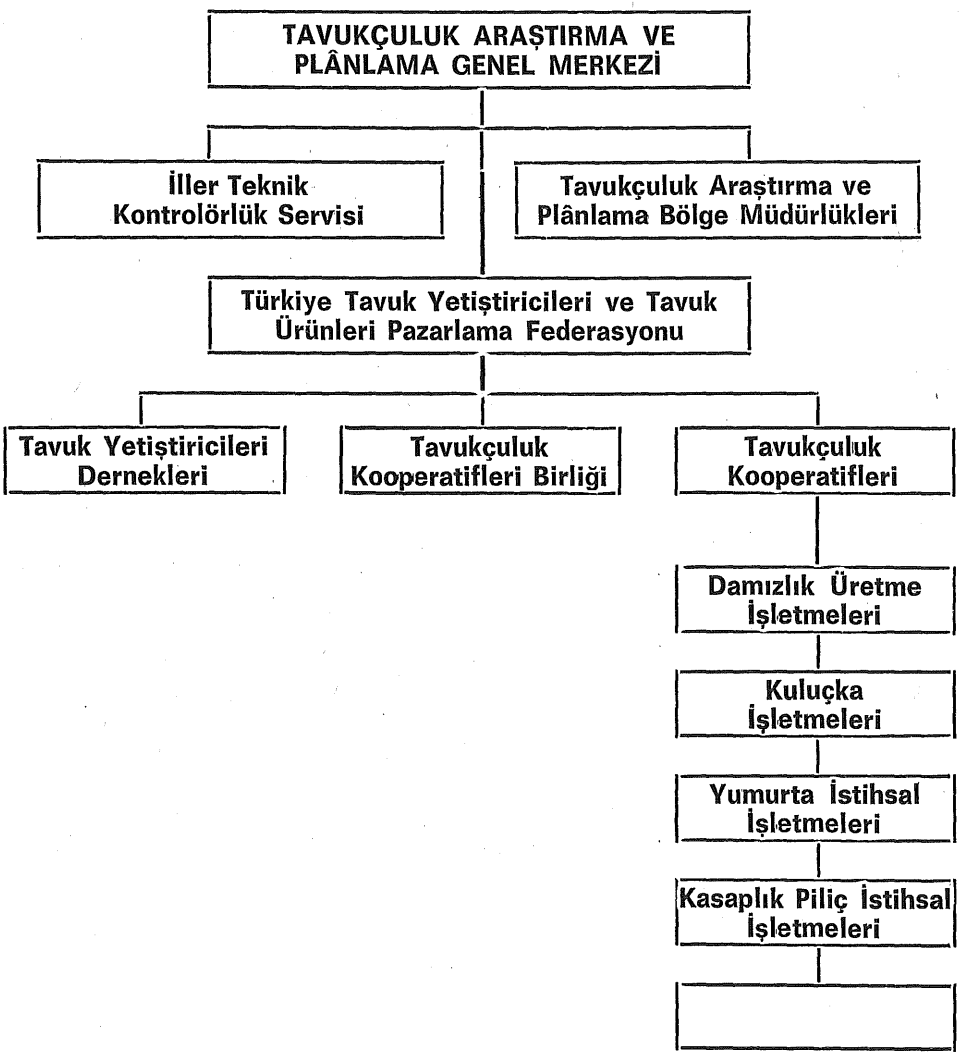
Tavuk ürünlerinin maliyet unsurları ve kaliteleri dikkate alınarak taban fiatları tesbit edilmelidir.

Tavuk yetiştiricilerine Ziraat Bankasınca açılan kredi limitleri günün rayicine göre yeniden düzenlenmeli ve kontrollü kredi sistemi uygulanmalıdır.

Damızlık tavuk yetiştiricilerine kredî açılmasında öncelik tanınmalı ve kredînin mümkün olduğu kadar aynî olarak kullandırılması sağlanmalıdır.

Her konuda olduğu gibi tavukçuluk konusunda da memleket şartlarına uygun kanun ve yönetmeliklerin çıkartılması ve sigorta sisteminin uygulanması modern tavukçuluğumuzun, bilinçli bir şekilde gelişmesini sağlamak için lüzumludur.

ORGANİZASYON ŞEMASI

CETVEL : 1

Tavuk - Horoz Varlığı, Tavuk Ürünleri Üretimi, Yumurta Verimi ve Fert Başına Tüketim

(1956 - 1968) (*)

Yıllar	Tavuk - Horoz Varlığı (adet) (*)	Yumurta Üretimi (bin adet) (*)	Tavuk Eti Üretimi (bin kg.) (**)	Tavuk Başına Yumurta Verimi (adet) (**)	Fert Başına Tüketim	
					Yum. adet (**)	T. eti kg. (**)
1956	24.196.000	1.165.672	36.294	53.5	46.9	1.4
1957	25.315.000	1.193.350	37.972	52.3	46.7	1.4
1958	26.320.000	1.238.581	39.480	52.2	47.1	1.5
1959	26.820.000	1.303.550	40.275	53.9	48.1	1.4
1960	27.164.000	1.322.510	40.746	54.0	47.6	1.4
1961	26.116.000	1.308.033	39.174	55.6	45.9	1.3
1962	26.614.000	1.349.947	39.921	56.3	46.2	1.3
1963	26.759.000	1.335.043	40.138	55.4	44.5	1.3
1964	28.395.000	1.359.462	42.592	53.1	44.2	1.3
1965	29.255.000	1.478.319	43.948	56.1	47.1	1.4
1966	28.499.000	1.455.319	42.673	56.8	45.1	1.3
1967	30.387.000	1.536.189	45.580	56.1	46.4	1.3
1968	32.020.000	1.760.010	—	—	—	—

(*) Kaynak : 1 Tavuk - Horoz varlığı ve yumurta üretimi, Devlet İstatistik Enstitüsü Tarım İst. özeti 1967. Sayfa : 14.

(**) : Tarım Bakanlığınca hesap edilmişti.

CETVEL : 2

Bazı Memleketlerde Tavuk Başına Verim

1960 — 1963

Ülke	Tavuk Başına Verim adet
Hollanda	205
Danimarka	235
A.B.D.	211
İngiltere	189
Belçika	184
Almanya	152
Fransa	121
Lüksenburg	136
Türkiye	49

Hy-line "EURİBRİD" 1965 Bülteni.

CETVEL : 3

1969 Yılı Resmı ve Özel Sektör Tavukçuluk Durumu

	Kümes Kap.	Damızlık Mevcudu		Yumurta Üretimi		Civciv Üretimi	Satılan Damızlık		Kuluçka Mak. Kap.	Ana Mak. Kap.
		Tavuk	Horoz	Yemek.	Damız.		Yumurta	Civciv		
Ziraat İş.	102.010	89.949	10.268	8.971.513	3.980.158	1.932.307	718.932	1.664.846	687.912	475.200
Vete İş.	42.525	26.071	1	3.234.200	931.109	451.821	288.748	377.858	155.500	43.440
D.Ü.Ç.	51.100	28.537	—	3.222.227	887.988	502.991	274.633	419.798	198.950	79.300
Resmî Sektör Toplamı	**195.635**	**144.557**	—	**15.427.940**	**5.799.255**	**2.887.119**	**1.282.313**	**2.462.502**	**1.041.762**	**597.940**
Özel Sektör Toplamı	**1.303.655**	**964.908**	**77.053**	**77.367.000**	**7.514.000**	**6.238.000**	—	**4.261.000**	**1.186.385**	**435.495**
Genel Toplam	**1.499.290**	**1.109.465**	**87.321**	**92.794.940**	**13.313.255**	**9.125.119**	**1.282.313**	**6.723.502**	**2.228.147**	**1.033.435**

CETVEL : 4

Bazı Üretici Memleketlerde Yumurta Fiatı

(adet/krş.)

Memleketler	Yumurta Fiatı		
	1963	1964	1963 — 1964
Hollanda	28.58	24.24	25.91
Belçika	29.16	23.94	26.05
Danimarka	27.81	24.82	26.31
A.B.D.	25.56	25.11	25.33

Bazı Tüketici Memleketlerde Yumurta Fiatı

(adet/krş.)

Memleketler	Yumurta Fiatı		
	1963	1964	1963 — 1964
Almanya	40.16	32.06	36.11
Fransa	35.91	23.43	30.67
İngiltere	39.81	28.98	34.39
İsveç	37.62	31.12	34.37

Hy-line "EURİBRİD" 1965 Bülteni.

CETVEL : 5

1960 - 1970 Yılları Damızlık Civciv İthalâtı

Yılı	Resmî Kurumlar ihtiyacı için		Özel Sektör talepleri olarak		Toplam İthalât	
	adet	tutarı $	adet	tutarı $	adet	tutarı $
1960	—	—	—	—	—	—
1961	—	—	—	—	—	—
1962	—	—	—	—	—	—
1963	2.100	317.0	8.964	4.510.0	11.064	4.827.0
1964			8.830	7.037.3	8.830	7.037.3
1965	—	—	38.047	26.412.2	38.047	26.412.2
1966	500	615.0	13.625	10.443.6	14.125	11.058.6
1967	1.114	1.644.0	72.183	51.536.6	73.297	53.180.6
1968	—	—	85.018	65.773.7	85.018	65.773.7
1969	—	—	15.145	17.437.3	15.145	17.437.3
1970	1.362	1.526.3	16.890	31.937.3	18.252	33.463.6
Genel Toplam 1960 - 1970	**5.076**	**4.102.3**	**258.702**	**215.088.0**	**263.778**	**219.190.3**

NOT :

1 — 1964 yılında ayrıca resmî müesseseler ihtiyacı için 25.000 adet Beltsville damızlık hindi yumurtası ithal edilmiştir.

2 — 1960 yılından önce münhasıran resmî müesseseler ihtiyacı için 65.000 : Dünya Kiliseler Birliğinin hibesi olmak üzere 1952 - 1960 yılları arasında toplam 70.100 adet civciv ve keza 3000 adet hindi yumurtası aynı teşkilâtın hibesi olmak üzere aynı devrede toplam 4200 adet de damızlık yumurta ithal edilmiştir.

CETVEL : 6

Bazı Memleketlerde Yumurta İstihsali

(Milyon adet)

Memleket	Yıllar	
	1966	1967
Belçika	3.1	3.2
Fransa	9.4	9.9
B. Almanya	23.9	25.5
İtalya	10.0	9.8
Lüksenburg	8.0	8.2
Hollanda	4.5	3.9
AET. Toplamı	58.9	60.5
Avusturya	1.3	1.3
Danimarka	1.6	1.6
İsveç	1.4	1.4
İsviçre	0.6	0.6
İngiltere	14.8	15.5
Yunanistan	1.6	—
İspanya	5.7	5.7
Polonya	5.9	6.0
Rusya	32.3	34.5

FAO. İstatistik Bülteni.

ÇETVEL : 7

1970 - 1985 Yılları Türkiye Nüfus Artışı ve Fert Başına Yumurta ve Tavuk Eti Tüketim Talepleri

Yıllar	Nüfus	Nüfus Başına	
		Yumurta Tüketimi (adet)	Tavuk Eti Tüketimi (adet)
1970	35.780.000	53.9	1.707
1971	36.710.000	56.6	1.808
1972	37.664.000	59.5	1.915
1973	38.643.000	62.5	2.028
1974	39.647.000	65.7	2.148
1975	40.677.000	69.0	2.275
1976	41.734.000	72.5	2.409
1977	42.810.000	76.2	2.551
1978	43.932.000	80.1	2.702
1979	45.074.000	84.2	2.862
1980	46.245.000	88.5	3.031
1981	47.447.000	93.0	3.210
1982	48.680.000	97.7	3.400
1983	49.945.000	102.7	3.601
1984	51.243.000	107.9	3.814
1985	52.575.000	113.4	4.040

NOT :

1 — Nüfus artışı %026 olarak kabul edilmiştir.

2 — %7 kalkınma hızına göre harcanabilir gelir artışı %2,5 (kaynak: D.P.T.).

3 — Türkiye'de yumurta talebinin gelir elâstikiyeti 1, tavuk eti talebinin gelir elâstikiyeti 1,3 olarak alınmıştır. (Kaynak: F.A.O. Agricultural commodition Projections for 1975 and 1985 Vol. : I - II - III.)

4 — Buna göre yumurta talebinin yıllık artış yüzdesi 5.16; tavuk eti talebinin artış yüzdesi ise 5.93 olarak hesap edilmiştir.

CETVEL : 8

1970 - 1985 Yılları Yumurta ve Tavuk Eti İhtiyacı ve Bu İhtiyacın Yerli ve Kültür Irkı Tavuklarla Karşılanması

Yıllar	Toplam yemeklik Yumurta talebi (Bin adet)	Yerli tavukların yemeklik yumurta üretimi ile karşılanacak miktar (Bin adet)	Kültür ırklarının yemeklik yumurta üretimi (Bin adet)	Kültür ırkları damızlık yumurta üretimi (Bin adet)	Toplam yumurta üretimi (Bin adet)	Toplam tavuk talebi (Ton)	Yerli tavukların et üretimi (Ton)	Anaç ve Erkek piliçlerin üretimi (Ton)	Kasaplık piliçlerle et üretimi (Ton)
1970	1.928.542	1.590.000	338.542	12.604	1.948.146	61.076	46.200	4.390	10.486
1971	2.077.786	1.590.000	487.786	26.619	2.104.405	66.372	46.200	6.325	13.847
1972	2.241.008	1.620.000	621.008	34.206	2.275.214	72.127	46.200	8.083	17.874
1973	2.415.187	1.620.000	795.187	42.427	2.457.614	78.368	46.200	10.005	22.163
1974	2.604.807	1.650.000	954.807	51.377	2.656.184	85.162	46.200	12.013	26.949
1975	2.806.713	1.650.000	1.156.713	61.132	2.867.845	92.540	46.200	14.554	31.786
1976	3.025.715	1.650.000	1.375.715	71.712	3.097.427	100.542	46.200	17.309	37.033
1977	3.262.807	1.650.000	1.612.807	83.200	3.346.007	109.231	46.200	20.292	42.739
1978	3.518.953	1.680.000	1.838.953	95.576	3.614.529	118.704	46.200	22.468	50.036
1979	3.795.230	1.680.000	2.115.230	109.169	3.904.399	129.002	46.200	25.844	56.958
1980	4.092.682	1.680.000	2.412.682	123.908	4.216.590	140.169	46.200	29.478	64.491
1981	4.412.571	1.680.000	2.732.571	139.919	4.552.490	152.305	46.200	33.387	72.718
1982	4.756.036	1.710.000	3.046.036	157.303	4.913.339	165.512	46.200	37.217	82.095
1983	5.129.351	1.710.000	3.419.351	176.028	5.305.379	179.825	46.200	40.604	93.048
1984	5.529.119	1.710.000	3.819.119	196.560	5.725.679	195.441	46.200	45.351	103.890
1985	5.962.005	1.710.000	4.252.005	206.157	6.168.162	202.403	46.200	50.396	105.807

CETVEL : 9

1970 - 1985 Yılları Yurt İçi Toplam Yumurta, Civciv ve Tavuk İhtiyacı

Yıllar	Toplam Kültür ırkı Tavuk ihtiyacı (1-2-3.4) (Adet)	Islâh işletmeleri damızlık miktarı — 1 — (Adet)	Üretme İşletmeleri		Yumurta istihsal işletmeleri tavuk miktarı — 4 — (Adet)	Damızlık Yumurta		Damızlık Civciv	
			Yumurtacı damızlık tavuk miktarı — 2 — (Adet)	Etçi damızlık tavuk miktarı — 3 — (Adet)		Anaç tavuklar için (2-3-4) (Bin adet)	Kasaplık piliçler için (Bin adet)	Anaç tavuklar için (2-3.4) (Bin adet)	Kasaplık piliçler için (Bin adet)
1970	2.194.204	11.217	88.346	103.218	1.991.423	6.392	13.212	5.326	11.010
1971	3.148.353	15.434	127.294	136.296	2.869.329	9.173	17.446	7.644	14.539
1972	4.010.776	19.792	162.059	175.937	3.652.988	11.686	22.520	9.738	18.767
1973	4.975.983	23.235	195.656	213.167	4.543.925	14.502	27.925	12.085	23.271
1974	5.978.252	28.084	234.930	259.198	5.456.040	17.422	33.955	14.518	28.296
1975	7.233.759	33.557	284.689	305.725	6.609.788	21.082	40.050	17.568	33.375
1976	8.595.389	39.483	338.495	356.183	7.861.228	25.052	46.660	20.876	38.884
1977	10.069.857	45.918	396.831	411.068	9.216.040	29.350	53.850	24.458	44.875
1978	11.160.096	49.377	427.322	466.992	10.216.405	32.532	63.044	27.110	52.537
1979	12.830.906	56.490	491.539	531.600	11.751.277	37.403	71.766	31.170	39.805
1980	14.630.548	64.188	560.661	601.911	13.403.788	42.650	81.258	35.542	67.715
1981	16.567.167	72.532	634.997	678.688	15.180.950	48.296	91.623	40.247	76.353
1982	18.477.856	81.387	707.840	766.207	16.922.422	53.865	103.438	44.887	86.199
1983	20.109.696	85.624	751.641	843.453	18.482.978	58.788	117.240	48.990	97.700
1984	22.520.746	95.616	839.518	941.726	20.643.886	65.660	130.900	54.717	109.084
1985	24.979.248	101.657	934.674	959.107	22.983.810	72.841	133.316	60.701	111.097

T. M. M. O. B. ZİRAAT MÜHENDİSLER ODASI

Kongre Tebliği

No : 11

— F —

Su Ürünleri Üretimimiz ve Gelişme Çareleri

Yazan

Ahmet Recep ESEN

Ziraat Yüksek Mühendisi

TÜRKİYE ZİRAAT MÜHENDİSLİĞİ
II. TEKNİK KONGRESİ
8-11 Aralık 1970, Ankara

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
I — GİRİŞ	5
II — BALIK ÜRETİMİMİZ VE SULARIMIZIN ÜRETİM POTANSİYELİ	6
A — Üretim, avlama, araç ve gereçleri	6
B — Ülkemizin avlanma sahaları ve bunların üretim potansiyeli	9
1 — Akdeniz Bölgesi	9
2 — Ege Denizi Bölgesi	10
3 — Karadeniz Bölgesi	10
4 — İç Sular (göl, baraj, akarsular ve tarla balıkçılığı)	11
III — ÜRETİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ	13
IV — SONUÇ VE GELİŞİMİ İÇİN ALINACAK TEDBİRLER	16
V — ÖZET	
LİTERATÜR	

SU ÜRÜNLERİ ÜRETİMİMİZ VE GELİŞME ÇARELERİ

Bu tebliğ Ziraat Yük. Müh. Ahmet Recep Esen'e II. Teknik Kongre için hazırlattırılmıştır.

I—GİRİŞ:

Su ürünleri tatlı ve tuzlu su ortamında gelişen çok zengin bitki ve hayvan türlerinden elde edilmektedir. Bitkisel menşeli olanlar algler, yosunlar, saz ve kamışlar, hayvansal menşeliler ise balık, balık yumurtaları, karides, ıstakoz, istiridye, midye, sünger ve ilh.. gibi cinslerdir.

Alglerin bünyelerinde % 25 - 35 oranında ham protein bulunduğundan insan gıdası olarak değerlendirme yolları aranmakta, ayrıca bunlardan elde edilen alginatlar sanayide kullanılmaktadır.

Hayvansal menşeliler içinde balıkların üretim ve tüketim bakımından büyük ağırlığı vardır. Nitekim Devlet İstatistik Enstitüsü anket çalışmalarında su ürünlerini 65 i deniz, 16'sı tatlı su balıkları, 18'i diğerleri olmak üzere 99 adet göstermektedir. Deniz balıkları içinde yer alan 13 tür üretimin % 81.6 sını, 52'si % 8.4'ünü, tatli su balıkları tüm üretimin % 6 sını, diğer su ürünleri ise (yumuşakca ve kabuklular) ancak % 3'ünü teşkil etmektedir.

Ülkemiz her 100 Km^2'e 1 Km. sahil şeridi ve 1.16 hektar göl sathı isabet etmesi nedeniyle su ürünleri üretim potansiyeli bakımından şanslı olarak mütalâa edilmektedir. Fakat 19 Kamu Kurumunun bu konuda araştırma, geliştirme ve uygulama alanında çalışmalarına, son 16 yıl içinde yabancı uzmanlara 30'a yakın rapor verdirilmiş bulunmasına rağmen su ürünleri üretimimizde 1958 - 1966 yılları arasında ancak % 9 oranında bir artış sağlanabilmiştir (1). Aynı devrede dünya su ürünleri üretimi % 70 bir gelişme göstermiştir. Birinci 5 Yıllık Kalkınma Plânı sonunda % 180 oranında bir artış öngörülmüş olmasına karşılık gerçekleşme % 40'dır.

Son 20 yıl içinde Balıkçılığın millî gelirimize katkısı % 0.3 civarında sabit kalmış, dış gelirlerimizdeki payı 1960 yılında % 0.6 iken 1965'de % 0.7'e yükselmiş, 1968'de % 0.3'e düşmüştür. Halbuki geçiş dönemi hazırlıkları içinde olduğumuz AET ülkeleri taze balıkda % 79 - 86, yumuşakca

1) FAO, 1967. Yearbook of Fishery Statistics. FCM/a/67/13 E.

ve kabuklularda % 83 - 95, şekil değiştirilmiş ve işlenmiş su ürünlerinde % 47 - 83 oranında kendi kendilerine ancak yeterli durumdadırlar.

Türkiye'de deniz kenarında 605 köyde 624.075, göl civarında 576 köyde, 373.754 olmak üzere 997.829 kişi yaşadığı halde balıkçılıkla geçinenlerin sayısının 50.174 olduğu kaydedilmektedir (2). 1967 yılı su ürünleri anket sonuçlarına müsteniden yapılan bir tahminde su ürünleri ile geçimlerini sağlayanlar 100.000 kişi gösterilmektedir (3).

İkinci 5 Yıllık Kalkınma Plânı sonunda su ürünleri üretiminin mevcut imkânlarla 240 bin tona çıkarılabileceği tahmin edilmiş fakat 1968 yılı üretimi 135.4 bin ton civarında kalmıştır (4-5). Buna karşılık Dünya balık üretimi 1957 -59 yılları ortalamasına oranla 3, insan beslenmesinde yer bulan miktar 2, sanayide değerlenen su ürünleri 6.9 misli artmıştır (6). 1950 yılında 20 milyon ton olan üretim 1970'de 65 milyon tona yükselmiştir (7). Bu sonuçlar ülkemizde su ürünleri üretim ve tüketiminde diğer ülkelerdeki gelişmelere ayak uydurulamadığını göstermektedir.

II — BALIK ÜRETİMİMİZ VE SULARIMIZIN ÜRETİM POTANSİYELİ :

A — Üretim, Avlama Araç ve Gereçleri:

1958 - 1966 yılları arasında Türkiyenin su ürünleri üretimi 60.6 - 136.2 bin ton arasında değişmektedir. 1967 yılında 206.376 tona çıktığını tesbit eden Devlet İstatistik Enstitüsü 1968 yılı çalışmalarında 135.4 bin ton olduğunu bildirmektedir. Bir yıl ara ile alehte meydana gelen % 32 oranındaki farkın nedeni Devlet İstatistik Enstitüsü ilgililerince beyan hatalarına ve üretim azlığına bağlanmaktadır.

DPT ve DİE'nün tahminlerinde benzerlik görülen 1968 yılı su ürünleri üretiminin bölgelere göre dağılımı cetvel 1'de verilmiştir.

---

2) DIE. 1963. Köyler İstatistiği 1960.

3) MPM, 1969. Türkiye Balıkçılığında Prodüktiviteyi Artırma Çareleri. MPM No: 47. Gürsoy Matbaası, Ankara.

4) DİE. 1968. Sp Ürünleri Anket Sonuçları 1968.

5) DPT. 1970. 1970 Yılı Programı.

6) Annuaire Statistique Des Peches, 1966. vol. 23, sh. XX - XXIII.

7) Anonymous, 1970. The Fishing Industry At The End of a Decade. Fishing News International, 9, 1. 10 - 16.

CETVEL : 1

1968 Yılı Su Ürünleri Üretimi ve Bölgelere Göre Dağılımı

Birim = ton

Bölgeler	Deniz Balıkları	%	Diğer Su Ürünleri	%
Karadeniz	82 245	67.1	2 448	48.4
Marma ve İstanbul	28 271	23.1	485	9.5
Ege	4 894	4.0	581	11.5
Akdeniz	7 135	5.8	1 546	30.6

Kaynak : DİE. Su Ürünleri Anket Sonuçları 1968.

Üretimin % 81.6 sı aşağıda sıralanan 13 türden sağlanmaktadır.

Balık Türü	Üretim (ton)	Dağılımı %
Hamsi	34 577,3	28.2
Palamut	19 025,1	15.5
İstavrit (Karagöz)	9 958,5	8.1
İstavrit (Kraca)	6 812,2	5.5
Kefal	4 622,2	3.7
Lüfer	4 545,5	3.7
Mezgit	4 798,4	3.9
Köpek	4 482,7	3.6
Mırmır	3 233,0	2.6
Kalkan	2 104,7	1.7
Torik	2 317,5	1.8
Vatöz	2 054,7	1.6
Zargana	2 108,9	1.7
T o p l a m	**100 640,7**	**81.6**

7 814,9 ton olan tatlı su balık üretiminde 3 440,5 tonla Sazan, 840,8 tonla Kefal, 600 tonla İnci Kefalı ve 571,9 tonla Yayın Balığı ön sırayı işgal etmektedir.

Bu üretimi sağlayan araçların sayısı 6 760 adettir ve bunların 1 040 adedi motor gücünden yoksundur. Av teknelerinin beygir güçlerine, tonajlarına ve tayfa sayısına göre durumu cetvel 2 de verilmiştir. Buradan görüleceği gibi motor gücü bulunmayanlar mevcudun % 15,3'ünü, 1-9 BG motora sahip olanlar % 62.2 sini, 1-5 ton kapasiteli olanlar % 60.5 ini ve 1-4 kişi tarafından kullanılanlar % 85.6 sını teşkil etmektedir.

CETVEL : 2

Balık Tutma Araçlarının Türlerine Göre Dağılımı

Motor Güçlerine	Beygir gücü	Motorsuz	1 — 9 BG	10 — 19 BG	20 — 50 BG	51 — 99 BG	100 BG +	
	Adet	1040	4204	834	313	149	220	
	%	15.3	62.2	12.3	4.6	2.2	3.25	
Tonajlarına	Kg	100 — 499	500 — 999	1000 — 4999	5000 — 9999	10.000 — 17.999	18.000 — 49.999	50.000 +
	Adet	316	1604	4092	274	249	191	32
	%	4.6	23.7	60.5	4.0	3.6	2.8	0.4
Tayfa Sayısına	Tayfa Sayısı	Tayfasız	1 — 4	5 — 9	10 — 19	20 — 29	30 +	
	Adet	20	5792	612	179	99	58	
	%	0.3	85.6	9.0	2.6	1.4	0.8	

Kaynak : D.İ. Ens. Su Ürünleri Anket Sonuçlarından yararlanarak yazar tarafından hesap edilmiştir.

Toplam araç sayısı 6760.

Ülkemiz üretimine % 67.1 oranında katkıda bulunan Karadenizde motorsuz teknelerin % 45.6'ı, motorlu olanların % 40.3 ü faaliyettedir. Üretimde % 23.1 nisbetinde payı olan Marmara ve İstanbul bölgesine göre Karadeniz'de araç yönünden aleyhte bir farklılık olduğu görülmektedir. Bundan başka balıkçıların tecrübeleri esas alınarak mahalli ustalarca inşa edilen teknelerin ekseriya teknik icaplara uygun olarak yapılmadığı, elverişli malzemeler seçilemediğinden 14-15 metreden daha uzun teknelerde deformasyona ve sarkmalara rastlandığı açıklanmaktadır (8). Ayrıca tekneler balık avlak yerlerini gösteren, avlama, boşaltma ve taşımayı kolaylaştıran, haberleşmeyi mümkün kılan gereçlerden genellikle yoksundurlar.

B — Ülkemizin Avlanma Sahaları ve Bunların Üretim Potansiyeli

1 — Akdeniz Bölgesi

Akdenizin ülkemizin su ürünleri üretimine % 5.8 oranında katkısı olmaktadır. Akdenizde su ürünleri üretim potansiyelinin zayıf olduğu, 17 ülkenin yararlandığı bu sahadan 1958-1965 yılları arasında toplam olarak 554-603 bin ton üretimde bulunulduğu, artık buradan bu miktarın üzerinde bir artış sağlanamıyacağı açıklanmaktadır (9-10). Gerçekten de Akdeniz'de besin kaynakları konsantrasyonunun doğuya gidildikçe azaldığı, nehirlerin taşıdığı besleyici biojenik akıntıya ek olarak Atlântik sularının da besin ikmali yaptığı ve fakat Cebelitarık eşiğindeki ters akıntıların devamlı olarak besinleri zengin tabakalardan geri çektiği tesbit edilmiştir.

Akdenizde biolojik rejenerasyon gücünün de zayıf olduğu görülmüştür ki bu güç N/P oranı şeklinde ifade edilmekte ve normali 16:1 olarak kabul edilmektedir. Keza balık stoklarının meydana gelmesi yönünden önemli bulunan fosfor konsantrasyonu Bumpusa (11) göre Akdeniz'de doğu Atlantik denizine nazaran 1/4 oranında daha azdır. Nitrat yönünden de durum pek farklı değildir. Balıkların gelişim başlangıcını teşkil eden Fitoplanktonlar yönünden Akdenizi tetkik eden araştırıcılardan Kondratieva çeşitli bölgelerde fitoplanktonun etkin potansiyel prodüktivitesini

8) Kafalı, K. 1970. Türkiye Sularına Uygun Balıkçı Tekneleri ve Ülkemizde Yapım İmkânları. Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri (6-10 Nisan 1970 - Samsun) MPM.

9) FAO, 1967. Marine Biology and Environment Branch, Fishery Resources Review of Mediterranean and The Black Sea (a FCM/9/67/13 E).

10) Geldiay, R., 1970.

11) FAO, 1967. a.e.

24 saat zarfında 7 ilâ 157 mg/m³ arasında oynadığını bulmuştur. 7-21 mg/m³ gibi düşük değerler Akdenizin doğu sahillerinde yani Türkiye kıyılarında ve Yunan denizlerinde tesbit edilmiştir. Buna karşılık 160 mg/m³ gibi nispeten yüksek değerler Adriyatik denizinde bulunmuştur.

Akdenizin Zooplankton muhtevasının da diğer denizlerden düşük olduğu açıklanmaktadır. Zooplankton bioması hacminin yüzeyden derinlere gidildikçe azaldığı özellikle Mart-Mayıs aylarında muhtelif bölgelerindeki zooplankton artışların 830 cm³/1000 m³'e kadar vardığı izlenmiştir.

Bu buluşlar ve Akdenizin üst tabakasına ait mevcut veriler 0-50 m derinlikteki tabakada Cebelitarık Boğazı ve Cezayir sahillerinde fitoplankton verimliliğinin yüksek, Tunus Boğazında orta, Doğu Akdeniz ve Yunanistan denizinde düşük olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim tatbikattan alınan sonuçlarda bunu teyit eder mahiyettedir. Cetvel 1 den görüleceği gibi Akdeniz ülkemiz üretimine % 5.8 gibi küçük bir oranla iştirak edebilmektedir. Keza Akdenizin Yunanistanın üretimine katkısı da ancak % 4 ü bulabilmiş ve 1967 yılı üretiminde 1966 yılına kıyasla % 16.6 oranında azalış görülmüştür (12). Yıllardanberi yapılan demarsal ve pelajik balık türleri avlanmalarının istatistik neticeleri Akdenizde tür adedinin fazla olduğunu, fakat miktar bakımından kifayetsiz bulunduklarını ortaya koymuştur (13).

2 — Ege Denizi Bölgesi:

Ege denizinin de fitoplankton ve zooplankton bakımından durumunun iyi olmadığı Karadeniz sulariyla beslendiği ancak mevsimlere göre dalgalanmalar gösterdiği belirtilmekte ve azot/fosfor oranının 2/1 civarında bulunduğu açıklanarak biyolojik rejenerasyon gücünün düşük olduğu ifade edilmektedir. Ege denizi ülke üretimimize % 4 gibi küçük bir oranla iştirak edebilmektedir.

3 — Karadeniz Bölgesi :

Karadenizin üretim gücünün büyük akarsulardan gelen besleyici maddelere dayandığı ancak yüzeydeki suyun dışarı akması, organik maddele-

12) OECD, 1968. Review of Fisheries in OECD Member Countries - 1967, Paris.

13) Geldiay, R., 1970. Ege ve Akdeniz Balıkçılığı ve Bununla İlgili Ortamın Prodüktivitesi. Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri Semineri (6-10 Nisan 1970, Samsun) MPM.

14) FAO, 1967. a.e.

rin H_2S'li derin tabakalara çökmesi nedeniyle besin maddelerince kayba uğranıldığı açıklanmaktadır. Buna rağmen İzhevski (14) besleyici fitoplankton miktarının 600 mg/m³ olduğunu bildirmektedir. Karadenizde fitoplankton üretiminin etkin potansiyel prodüktivitesinin 24 saat zarfında 106-1330 mg/m³ olduğu tesbit edilmiştir. Karadenizin deniz dibi nebat ve hayvanları yönünden Ege ve Akdenizle mukayesesi yapıldığında 17 ilâ 100 misli daha güçlü bulunduğu görülebilir (Cetvel 3).

CETVEL : 3
Denizlerimizde Biolojik Kitle gr/m³

	Karadeniz	Ege Denizi	Doğu Akdeniz
Kumsalda	326.5	3.4	3.2
Bataklık saha	54.6	2.4	2.5
Kumlu, killi saha	211.4	1.5	7.1
Killi saha	35.4	2.0	1.3

Kaynak : FAO, 1967.

Karadenizde Rusya, Türkiye, Romanya, Bulgaristan olmak üzere 4 ülke avcılık yapmakta ve 456.900 ton balık üretebilmektedirler. Kaydedildiğine göre Karadenizin toplam üretimi 1975 yılında 1.200.000 tona, 1985 de 1.400.000 tona varabilecektir. Nitekim 1958-1965 yılları arasında Akdeniz ve Karadenizde balık üretimi devamlı bir artış göstermiş fakat bu büyüme Akdenizde % 1.3 iken Karadenizde % 6,3 olmuştur. Demir (15) "Denizlerimiz arasında Karadeniz ve kısmen onun tesiri altında bulunan Marmara hariç diğerlerinin beslenme gücü çok düşüktür." sözüyle varılan yargılara katılmaktadır.

4 — İç Sular (Göl, Baraj, Akarsular ve Tarla Balıkçılığı FISH CULTİVATİON) :

61 adet tabii göl ve bir o kadar baraj gölleri alanlarının toplamı 962.409 hektarı bulmaktadır. Bu sahadan 1966'da 8 600, 1967'de 6 377, 1968'de 7 814 ton balık üretilebilmiştir. Araştırıcı ve tatbikatcıların bildirdiğine göre elde edilen bu üretim iç sularımızın gerçek üretim potansiyelinin 1/16 i kadardır ve alınacak tedbirlerle kısa zamanda 80 000 tona çıkarılabilecektir (16). Ancak, kısa devreli kiralama, işletme düzeninin bozukluğu, hidrolojik ve biyolojik araştırmaların ya yeterince olma-

15) Demir, M., 1965. Deniz Balıkçılığımızın Potansiyeli ve Bundan Yararlanma İmkânları, T.T.O.S.O. ve T.B., Birliği Matbaası, Ankara.

ması veya birden ziyade kuruluş tarafından aynı mahalde araştırmalar yapılması sonucu değişik açılardan yapılan müdahalelerin biribirine zarar vermesi nedeniyle özlenen başarı elde edilememektedir. Nitekim 1952-1954 yıllarında araştırmalarla bazı göllerimizde yanlış tatbik edilen av yasaklarının düzene sokulması ve bunun mahalli idarecilere kabul ettirilmesi neticesinde verimde 4 misline yakın artış sağlanmıştır (17).

İç sular balıkçılığı bölümünde balık tarlalarına değinmek zorunluluğu vardır. Başlangıçta deniz ve göllerden tutulan balıkların canlı olarak muhafazası düşüncesiyle uygulanmaya konulan bu metod son 100 yıl içinde önemli bir balık üretme yolu olmuştur. 19 ncu asrın başlarında Orta Avrupa'da hemen hemen her manastırda sazan balığı üretimi için balık tarlası tesis edilmiştir.

Günümüzde bir bilim kolu haline gelen bu üretmede ebeveynleri muhafaza, yumurtlama, kuluçka, yavru büyütme, besleme ve kışlama tarla bölümlerinin şekli, büyüklüğü, derinliği ve bakım işleri araştırmalarla tesbit edilmiştir.

Bu metodla herhangi bir müdahalede bulunmadan hektardan 20-50 kg., gübreleme, kireçleme ve diğer kaidelere uyularak yapılan çalışmalar sonucunda hektardan 400-450 kg. sazan balığı üretimi yapıldığı, optimum suhunette bunun 600-900 kg. ma çıktığı görülmüştür.

Batı Almanya'da 1957 yılında toplamı 17.000 hektarı bulan balık tarlalarından 1500 ton sazan balığı alınmıştır.

Yugoslavya'da üretilen 10.000 ton tatlı su balığının 2500 tonu kültür sathı 7500 hektar olan tarlalardan elde edilmiştir. Hektara ortalama 350 kg. olan üretim gübrelemeyle 700 kg. a, müessir bir bakım ve beslemeyle 1200-1700 kg. a çıkarılmıştır.

Tatlı su balık üretiminin % 17 sinin balık tarlalarından sağlandığı bildirilen Polanya'da ortalama verim 400 kg/hektar'dır.

Çekoslovakya'da 12.000 ünite balık tarlası vardır. Bir asırdan beri üretimde bulunulan bu ülkede 40-50 bin hektarlık sahadan hektar başına ortalama 140-150 kg. balık elde edilmektedir.

Rusya'da balık tarlalarının hektarından ortalama 375 kg. balık elde edilmektedir. Yalnız Moskova bölgesindeki sahalardan 15.000 ton sazan, 200 ton alabalık üretilmiştir.

16) 3-4 Temmuz 1969'da Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsünde Açık Deniz Balıkçılığı Projesi için Yapılan Seminer Zabıtları.
17) Akşıray, F., 1970. İç Sular Kısmının 20 Yıllık Faaliyeti. Balık ve Balıkçılık, XVIII, 3, 4-6.

Türkiye göllerinin her hektarından 8.1 kg. balık üretilebilmektedir. Nüfusumuzun 6.5 milyonu akarsu vadilerinde yaşamaktadır. Balık yeme alışkanlığı yaratıldığı ve pişirme bilgisi götürülebildiği takdirde bu bölgelerde bitkisel ürün yetiştirmeye uygun olmayan yerler dahi bu yolla değerlendirilebilecektir. Oysa ülkemizde bir kaç müteşebbis alabalık üretimi için bu usulü kullanmaktadır. Memleketimizin değişik bölgelerinde açılmış bulunan Ziraat Meslek Okullarının bu konuya eğilmeleri mümkün kılınabilirse hem kendilerinin beslenme olanakları gelişecek hem de mahalli halkla örnek teşkil ederek onları bu yönde çalışmaya teşvik edecektir.

III — ÜRETİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ :

29 balıkçı ünitesinin toplam 96.870 ton olan üretimlerinin %23 ünü kendilerinin sattıkları, % 70,96 nı balık simsarlarına verdikleri % 3,8 ini ihraç ettikleri, % 0,35 ini soğuk depolarda muhafaza edebildikleri ve hiç birinin elinde frigorifik taşıt bulunmadığı tesbit edilmiştir (18).

Balığın tüketim şeklinin diğer ülkelerle mukayesesi cetvel 4 den yapıldığında Türkiye'de taze tüketim oranının en yüksek olduğu görül-

CETVEL : 4

Üretilen Balıkların Muhtelif Ülkelerdeki Tüketim Şekillerinin % Dağılımı

Tüketim Şekli	Dünya'da %	Japonya %	İtalya %	Peru %	Türkiye %
Taze balık	31.7	33.1	72	18	86.2
Donmuş balık	12.3		20		4.0
Kuru, tuzlu ve tütsülenmiş balık	14.3	49.4	4	—	3.2
Konserve	8.8	7.2	2	98.2	0.3
Endüstriyel kullanım	31.2	9.2	2		6.3
Muhtelif kullanım	1.7	6.1	—	—	—

Kaynak : FAO The Yearbook of Fishery (1967) M. Başdurak (1969) ve diğer kaynaklardan yazar tarafından derlenmiştir.

18) MPM Tarım Şubesi, 1969. Türkiye Balıkçılığında Prodüktiviteyi Artırma Çareleri, No: 47. Gürsoy Matbaası.

mektedir. Bu durum teknolojik noksanlıklardan ileri gelmektedir. Nitekim, yalnız hamsinin değerlendirilmesi için gerekli tesisler yapıldığı takdirde halen faaliyette bulunan araçlarla dahi üretimde % 16 artış sağlanabileceği kaydedilmektedir (19).

Protein ihtiyacı büyük olan ülkemizde balığı et yerine ikame etme imkânı yaratılabilir. Bazı balık türlerinin eti ile koyun ve sığır etini besleyici değerleri bakımından karşılaştırdığımızda önemsenecek bir farkın olmadığı görülmektedir (Cetvel 5).

CETVEL : 5

Bazı Balık Nevileri ile Evcil Hayvan Etlerinin Mukayesesi

	Protein gr.	Su gr.	Enerji cal.	Yağ gr.	Kal. gr.
Balık (Çiğ ringa)	18.3	67.2	191	12.5	2.7
Balık (Çiğ lüfer)	20.5	74.6	124	4.0	1.2
Balık (Çiğ morina)	16.5	82.6	74	0.4	1.2
Koyun orta yağlı	17.1	66.3	206	14.8	0.9
Sığır orta yağlı	17.5	60.0	207	14.0	1.0

(*) Miktarları 100 gr. yenebilen et ve balıkta.

Kaynak : Department of Agriculture U.S.A., 1950. Composition of Foods. Agriculture Handbook No: 8 Washington D.C.

Türkiye'de fert başına balık tüketimi sahillerde 7, iç bölgelerde 1, ortalama 2.5 kg. dır. ve bu bakımdan 18 ülke içinde en sonuncu gelmektedir (cetvel 6).

CETVEL : 6

Muhtelif Ülkelerde Fert Başına Balık Tüketimi
(1965 / 1966)

Ülkeler	Tüketim Kg/kişi	Ülkeler	Tüketim Kg/kişi
Almanya	10.9	Fransa	14.6
İtalya	10.2	Hollanda	9.7
Belçika - Lük.	12.4	Yunanistan	16.7
Türkiye	2.5	İngiltere	9.5
Norveç	40.1	İsveç	20.8
Danimarka	21.3	İsviçre	4.1
Avusturya	3.7	Finlândiya	13.9
A.B.D.	5.1	Kanada	6.9
Portekiz	37.5	Japonya	27.7

Kaynak : Office Istatistique de C.E.E., 1967, Bruxelles.

19) Ticaret Bakanlığı, 1968. Doğu Karadeniz Bölgesi Balıkçılığını Geliştirme Projesi. (Birinci Müsvedde teksir).

Anadolu halkının balık tüketimine olan ilgisinin zayıflığı güvensizlikten, bayat balığa muhatap olmanın doğurduğu tiksinti hissinden ve pişirme şeklini bilmemesinden ileri gelmektedir. Bakterilerin faaliyeti ve oksidasyon olayları sonunda balığın bünyesinde teşekkül eden monometilamin, dimetilamin, trimetilamin, amonyak, hidrojen sülfit ve indol gibi maddelerin miktarı kalite miyarı olarak değerlendirilmekte ve bu işlemde trimetilenime öncelik tanınmaktadır.

Bakterilerin faaliyeti ile ısı arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu malûmdur. Nitekim 10-15 C° de muhafaza edilen buzlanmamış ringa balığında birinci gün 100 ml ifrazat başına 2-4 mgr olan trimetlamin miktarının ikinci gün 20-40 mgr çıktığı, buzlanmış balıklarda ise 100 saat sonra dahi trimetilamin miktarının 2-3 mgr. geçmediği tesbit edilmiştir (20). Bundan başka buzlama işlemlerinde ambalaj kaplarının nitelik ve derinliklerinin önemi yapılan denemelerle ortaya konulmuştur (cetvel 7).

CETVEL : 7

Değişik Derinlikde Alt ve Üstten Buzlanmış Kutuların Ortasındaki Balığın Soğuması İçin Geçen Zaman

Fileto ve Balık olarak istif kalınlığı cm.	Ortada suhunetin 10C° den 2C° ye düşmesi için geçen zaman - saat
7.5	2
10.0	4
12.5	6.5
15.0	9
25.0	24
60.0	120 (5 gün)

Kaynak : Burgess, G.H.O., C.L. Cutting, f.A. Lovern, j.z. Waterman, 1967. Fish Handling and processing. Chemical publishing company, inc. New-York.

Ayrıca ısı O C° de 8 güne kadar olan dayanma müddeti 10 C° de 1.5 güne kadar inmektedir. Karadeniz bölgesinde 82.000 ton üretime mukabil mevcut soğuk hava deposu kapasitesi 780/m^2, buz üretimi 68.5 ton/gün, yıllık 20550 tondur. Kışın 25 kilogramına 10 kg. yazın 20 kilogramına 15 kilo buz kullanılmasının uygun olduğu Danimarka'da yapılan çalışma-

20) Borgstrom, G. 1962. Fish as Food. Vol. F.-11. Academic press, New-York, London.

İarla tesbit edildiğine göre bu bölgenin yıllık buz ihtiyacı 32.398 . 61.680 ton arasındadır. Yani bugünkü durumda üretilen buz münhasıran balıkda kullanılsa dahi avlanan balığın 2/3-1/3 i ancak buzlanabilecektir. Bu sebeble bu bölgede bir sezon içinde balık fiyatlarında 5-20 misli fark görülebilmektedir.

Balık satışlarının yapıldığı balıkhaneler de gerekli hijyenik şartlara sahip değildirler. İstanbul gibi teknik imkânlara sahip bir ilimizin balıkhanesinde yılda 41-130 ton balık bozulmadan dolayı satıştan alıkonulmaktadır.

IV — Sonuç ve Gelişimi İçin Alınacak Tedbirler

Derlenen bilgiler su ürünleri konusunda son yirmi yıl içinde diğer dünya devletlerindeki gelişime paralel bir durumun yaratılamadığını ortaya koymaktadır. Hernekadar su ürünleri kaynaklarının inkişafına ve üretim potansiyelinden yeterince yararlanılması ile ilgili olarak 19 kadar Kamu Kuruluşunun görev aldığı görülmekte ise de koordinasyon kurulamadığından ve fayda getirecek sonuçlara birbirini tamamlar şekilde uygulamada yer verilemediğinden çalışmalar etkili olamamaktadır. Hatta, söz konusu Kamu Kuruluşlarının bu konuya kendi yönlerinden bazı imkânlar sağlama ölçüsünde ilgi duydukları, yetki tartışmalarına girerek olumlu teşebbüsleri dahi geciktirdikleri iddia edilmektedir.

Bu nedenle, su ürünleri konusunu tümüyle ele alacak, temel ve tatbiki araştırma, uygulama, değerlendirme, kontrol ve pazar imkânları yaratma faaliyetlerini birbirini tamamlar şekilde düzenliyecek, millî seviyede su ürünleri plânlaması yapacak merkezî ve yetkili bir kuruluşa mutlaka ihtiyaç vardır. Hâlâ Senatoda görüşülmekte olan yeni Su Ürünleri Kanununa müsteniden teşkil olunacak kuruluşların bu açıdan değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Sularımızda bulunan su ürünlerinin efektif potansiyel veriminin tayini, ekonomik bakımdan değer taşıyacak türlerin boy ve ağırlık ölçülerinin bilinmesi ve bunlara uygun düşecek av araç ve gereçlerinin seçimi imkânlarını yaratacak araştırmalara rasyonel bir üretim için ihtiyaç vardır.

Özellikle cinsel olgunluğa gelmemiş ölçülerdeki türlerin avlanmasının ilerisi için telafisi güç durumlar yaratacağı bildirilmektedir. Örneğin, Karadenizde avlanan Kalkan balıklarının büyük çoğunluğuna yumurtlama safhasına kadar yaşama şansı tanınmamaktadır. Ortalama 36 cm.

genişliğe eriştiklerinde cinsel olgunluğa erişen bu balıkların 10-15 cm. genişliğinde olanların avlanıp satışa arzedilmektedir.

Bu sebeble bilimsel çalışmalarla nerelerde hangi türlerde ve ölçülerde, ne zaman av yasaklarına riayet edilmesi gerekliliği ortaya konulmalı ve tatbikat müessir bir şekilde kontrol edilmelidir.

Su ürünleri konusunda araştırma yapan Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü ile Deniz Biyolojisi Araştırma Laboratuvarının ülkemizin kıyı bölgelerinin üretim güçlerini dikkate alarak deneme istasyonları açması yönünde imkân hazırlanmalıdır. Ancak bu yolla araştırma sonucu elde edilen ve tatbikatte fayda sağlayacak bilgilerin vulgarizasyonu yapılabilecektir. Balıkçılık araştırma çalışmalarının balıkçılarla birlikte yürütülmesi buluşlara olan güveni artıracaktır.

Türkiye'de 1915 yılında başlıyan eğitim faaliyetleri hâlâ çok cüz'i ve yetersiz kalmıştır.

Su ürünleri konusunda eğitim yapacak orta seviyedeki teknik okulun ikincisinin Karadeniz bölgesinde açılması için yapılan çalışmalar 3 yıl sürmüştür. Oysa balıkçılıkda örnek olarak gösterilen Japonya'da su ürünleri üzerinde eğitim yapan 10 adet yüksek öğrenim kurumu, 36 adet lise ayarında balıkçılık okulu, 8 adet tam teşekküllü balıkçılık araştırma enstitüsü ve 100 kadar balıkcılık deneme istasyonu bulunmaktadır.

Ayrıca iş başında mesleki eğitim faaliyetleri olmadığından gelişen teknolojinin Türkiye balıkçılığına intikali gecikmektedir.

Su ürünlerinin muhtelif dallarında eğitim ve araştırma noksanlığını gidermek için Ziraat Fakültelerinde bir su ürünleri Kürsüsünün ihdasına ihtiyaç vardır. Bundan başka üretim, muhafaza, ambalaj, nakliye ve pazarlama konusunda temel bilgileri alanlara balıkçılıkda ileri ülkelerde üst seviyede eğitim yapma imkânı hazırlanmalıdır.

Yasaklanmasını istiyenlerle serbest bırakılmasını talep edenler arasında sert tartışmalara ve ağır ithamlara sebep olan Trowlun ağ gözleri genişliği, avlama mahalleri ve zamanı bölgeler itibariyle kayıt altına alınamamıştır. Hatta trowl'un torba kısmının 9 m. uzunluğunda Amerikan beziyle kaplandığı, tatbikatta trowl torbası içinde toplanan ve güverteye ölü olarak alınan balıkların % 15-20 nin ancak işe yarar olduğu görülmüştür. Ülkemizde bu şartlar içinde yapılan trowl avcılığının stok azalmasına sebeb olduğunda görüş birliği vardır. Bu nedenle bu sorunun kısa zamanda bir düzene konulması zorunludur.

Avlama araç ve gereçleri, dağıtım, nakletme ve satışa arz ve kontrol konularında birbirini tamamlar ve tüketiciye güven veren bir düzen kurulmalıdır. Ayrıca insan tüketimine arzedilmeyen veya tercih edilmeyen balığın değerlendirilmesi için balık unu ve yağı fabrikalarının kurulmasını teşvik etmeli, özel sektörce yapılmakta olan bu konudaki çabalar desteklenmelidir (21).

Genellikle fikir olarak tasvip gören ve kamu kuruluşlarıyla da desteklenen kooperatifleşme tatbikatta başarılı olamamıştır. Kooperatifcilik T.C. Ziraat Bankasının Su Ürünleri Kredileri ile ilgili sağladığı kolaylıklardan yararlanmada araç olarak kullanılmaktadır. Bunda kooperatif idarecilerinin noksanlığı, güven verici faaliyette bulunamamış olmaları yanında sorunları farklı, menfaatleri birbirleriyle çelişik durumda olan küçük balıkçı ile büyük balıkçının aynı kooperatif içinde bulunmalarının da büyük payı vardır. Bu nedenle diğer ülkelerde olduğu gibi güçleri birbirine denk balıkçıların bir kuruluşta toplanmaları mümkün kılınmalıdır.

2 nci 5 yıllık Kalkınma Plânında "Açık Deniz Balıkçılığına" geçilmesi gereğinin, Okyanuslarda ihraç amacıyle yapılacak avcılık faaliyetleri olarak nitelendirme eğilimi bazı araştırıcı ve yöneticilerde vardır. Ancak avcılık araç ve gereçleriyle, muhafaza, nakliye vasıtaları ve değerlendirme tesislerinin noksanlığından dolayı su ürünleri kaynaklarının 1/3 dahi kıymetlendirmekte güçlük çeken ülkemizde, dış kaynaklara müracaat ederek, sonuç vereceği diğer ülkelerin bu yöndeki faaliyetleri dikkate alındığında şüpheli görülen böyle pahalı yatırımlara gidilmesi bugün için isabetli değildir (22).

Kıyılarda kurulan sanayi tesislerinin su ürünleri için toksik olan üretim artıklarını nötralize edici muamelere tabi tutmadan denize akıtları ve kitle halinde ölümlere sebeb oldukları iddia edilmektedir. Uskumru populasyonunun son yıllardaki azalması uskumrunun üreme mahalli olan Marmara denizine akıtılan bu gibi fabrika artıklarına ve kaçak trowl avcılığına bağlanmaktadır. Deniz ve iç sularımızla irtibatı olan sanayi tesislerine artıklarının zehirliliğini yok edici ilâveleri yapmaları mecburi kılınmalıdır.

Su ürünleri ile ilgili her türlü çalışma ve yatırımların temelini istatistikî bilgilerin teşkil edeceği açıktır. Oysa DİE'nün bir yıl ara ile yap-

21) Alacam, Giresun'da Balık unu ve yağı fabrikaları kurulması yolundaki teşebbüsler teşvik ve kalkınma fonunun kredi sağlıyan maddelerinin iptali üzerine beklemektedir.

22) Esen, A.R., 1970. Türkiye'nin Balık Üretim Potansiyeli ve Açık Deniz Balıkçılığına Geçme İmkânları. Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri (6-10 Nisan 1970, Samsun) MPM.

tığı ankette üretimde % 32 aleyhte, tekne sayısında % 16 lehde bir farklılık tesbit edilmiştir. Bu farklılığın nedenleri beyan hatalarına ve üretim azlığına bağlanmakta ise de bu iki unsurun etki derecesinin bilinmesi gerçekten çok önemlidir. Sebeb ve sonuçlar arasında ilişki kurma ve geleceğe ait plânlamaları daha az hatalı yapabilme olanağını güvenilir istatistiklerin vereceği kabul edildiğine göre istatistikî çalışmalara önem verilmeli, bu konuda faaliyette bulunan değişik kuruluşlar arasında DİE'nün liderliği altında bir koordinasyon sağlanmalıdır.

V — ÖZET

Su ürünleri tatlı ve tuzlu su ortamında üreyen çok zengin bitki ve hayvan türlerinden elde edilmektedir. Bitkisel menşeli olanlardan alglerin hayvansal orijinli olanlardan balıkların su ürünleri üretimi içinde büyük ağırlığı bulunmaktadır. Nitekim ülkemizde de deniz ve tatlı su balıklarının tüm su ürünleri üretimi içindeki payı % 97 e ulaşmaktadır.

Türkiye her 100 km²'e 1 km sahil şeridi ve 1.16 hektar göl sathı isabet eden ülke olmasına, 19 kamu kuruluşunun su ürünlerinin değişik yönleriyle ilgilenmesine, bu konuda 30 a yakın yabancı uzman raporu düzenlenmiş bulunmasına rağmen 1958-1966 yılları arasında üretimde % 9 oranında bir artış sağlanabilmiştir. Aynı devrede dünya su ürünleri üretimindeki artış %70'dir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânlarında, balıkçılıkda üretim, değerlendirme ve ihracaat konularında öngörülen hedeflerin çok gerisinde kalınmıştır.

1968 yılında tesbit edilen 135.400 ton üretimi sağlıyan araç sayısı 6760 adettir ve bunların 1040'ı (% 15.3) motor gücünden yoksundur. 4204'ü (% 62.2) 1-9 B.G. motora sahiptir. 4092'i (% 60.5) 1-5 ton kapsitelidir. (cetvel 2). Balıkçıların tecrübelerine müsteniden mahalli ustalarca inşa edilen bu tekneler ekseriya teknik icaplara uygun olarak yapılmamaktadır.

Türkiye Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdenizden su ürünleri üretiminde yararlanmaktadır. Ancak bu denizlerde yapılan bir çok hidrobiyolojik araştırmalar Karadeniz'in deniz dibi nebat ve hayvanları yönündenki bunlar balık beslenmesinde ana maddeleri teşkil etmektedir - Ege ve Akdenize nazaran 17 ilâ 100 misli güçlü olduğunu ortaya çıkarmıştır (cedvel 3). Gerçekten de Karadeniz'in fitoplanktan üretiminde etkin potansiyel prodüktivitesi 24 satte 106-1330 mgr/m³ iken Akdenizde 7-157 mgr/m³ dür ve en düşük değerlerde Türkiye kıyılarında bulunmuştur. Yapılan gözlemlere göre hâlen toplam 456.900 ton üretimde bulunan Karadenizde 1975 yılında 1.200.00, 1985 de 1.400.00 ton su ürünleri elde edilebilecek-

tir. Bu bakımdan su ürünleri konusundaki çalışmaların bu bölgeye teksif edilmesi yerinde olacaktır.

İç sularımızın sahip olduğu potansiyelin 1/16 inden yararlanılabildiği hususunda araştırıcı ve tatbikatcılar arasında görüş birliği vardır.

Bu bilgiler su ürünleri bakımından sahip olduğumuz potansiyeli yeterince değerlendiremediğimizi ortaya koymaktadır. Bu konuda alınmasında fayda umulan tedbirleri şöylece sıralıyabiliriz:

1 — Su ürünleri konusunu tümüyle ele alacak, temel ve tatbiki araştırma, uygulama, değerlendirme, kontrol ve pazar imkânları yaratma faaliyetlerini ülke ölçüsünde düzenliyecek millî seviyede su ürünleri plânlaması yapacak merkezî ve yetkili bir kuruluşa mutlaka ihtiyaç vardır.

2 — Sularımızda bulunan su ürünlerinin efektif potansiyel veriminin tayini, ekonomik bakımdan değer taşıyacak türlerin boy ve ağırlık ölçülerinin bilinmesi ve bunlara uygun düşecek av araç ve gereçlerinin seçimi imkânlarını sağlıyacak temel araştırmalara ve sonuçları tatbikata ulaştıracak eğitim faaliyetlerine hız verilmelidir. Bu amaçla Ziraat Fakültelerinde bir su ürünleri kürsüsü kurulması isabetli olacaktır.

3 — Menfaatleri birbiriyle çelişik durumda olan küçük balıkçı ile büyük balıkcının aynı kooperatif içinde bulunmaları ve kooperaif idarecilerinin noksanlığı gibi nedenlerle su ürünleri kooperatifleri başarılı olamamışır. Diğer ülkelerde olduğu gibi gücleri birbirine denk balıkçıların bir kuruluşta toplanmaları mümkün kılınmalıdır.

4 — Avcılık araç ve gereçleriyle, muhafaza, nakliye vasıtaları ve değerlendirme tesislerinin noksanlığından dolayı su ürünleri kaynaklarının 1/3 dahi kıymetlendirmekte güçlük çeken ülkemizde, okyanuslarda avlanmayı hedef alan açık deniz balıkçılığı için pahalı yatırımlara gidilmesi uygun değildir.

5 — Lehinde olanlarla aleyhinde bulunanlar arasında ciddi tartışmalara ve ağır ithamlara yol açan trowl konusu kısa zamanda mutlaka halledilmelidir.

6 — Kıyılarda kurulan sanayi tesislerinin üretim faaliyetleri sonucunda denize akıttıları toksik maddelerin nötralize edici muamelelere tabi tutulması mecburi kılınmalıdır.

7 — Sebep ve sonuçlar arasında doğru ilişki kurma ve geleceğe ait plânlamaları daha az hatalı yapabilmek için istatistikî çalışmalara önem verilmelidir.

ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

LİTERATÜR

Akşıray, F., : 1970. İç Sular Kısmının 20 Yıllık Faaliyeti. Balık ve Balıkçılık, XVIII, 3, 4-6.

Anonymus, : 1970. The Fishing Industry at the end of a Decade. Fishing News International, 9, 1, 10-16.

FAO. 1967, : Statistique Des Peches, 1966. vol., 23, sh. XXIII.

Başdurak, M., : 1968. Türkiye Balıkçılığı ve Geliştirilmesi İçin Alınması Gerekli Tedbirler. Tarım Bakanlığı Ongün Kardeşler Matbaası, Ankara.

Borgstrom, G., : 1962. Fish as Food. vol., I-II, Academic Press, Newyork, London.

Demir, M., : 1965. Deniz Balıkçılığımızın Potansiyeli ve Bundan Yararlanma İmkânları, T.T.O.S.O. ve T.B. Birliği Matbaası, Ankara. Department of Agriculture U.S.A., 1950. Composition of Foods. Agriculture Handbook No: 8. Wasington D.C.

DİE., : 1963. Köyler İstatistiği, 1960.

DİE., : 1968. Su Ürünleri Anket Sonuçları, 1968.

DPT., : 1970 Yılı Programı.

Esen, A. R., : 1970. Türkiye'nin Balık Üretim Potansiyeli ve Açık Deniz Balıkçılığına Geçme İmkânları. Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri Semineri. (6-10 Nisan 1970, Samsun) MPM.

FAO., : 1967. Yearbook of Fishery Statistics. FCM/a/67/13 E.

FAO., : 1967. Marine Biology and Environment Brolnch, Fishery Resuorces Review of Mediterranean and The Black Sea (a FCM/9/67/13 E).

Geldiay, R., : 1970. Ege ve Akdeniz Balıkçılığı ve Bununla İlgili Ortamın Prodüktivitesi. Türkiye Balıkcılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri Semineri (6-10 Nisan 1970, Samsun) MPM

Kafalı, K., : 1970. Türkiye Sularına Uygun Balıkçı Tekneleri ve Ülkemizde Yapım İmkânları. Türkiye Balıkçılığının Sorunları ve Geliştirme Çareleri (6-10 Nisan 1970 - Samsun) MPM.

MPM : Tarım Şubesi, 1969 Türkiye Balıkçılığında Prodüktiviyeti Artırma Çareleri. MPM Yayınları No: 47.

OECD, : Review of Fisheries in OECD Member Countries, 1967. Paris.

Office : İstatistique de C.E.E., 1967. Bruxelles.